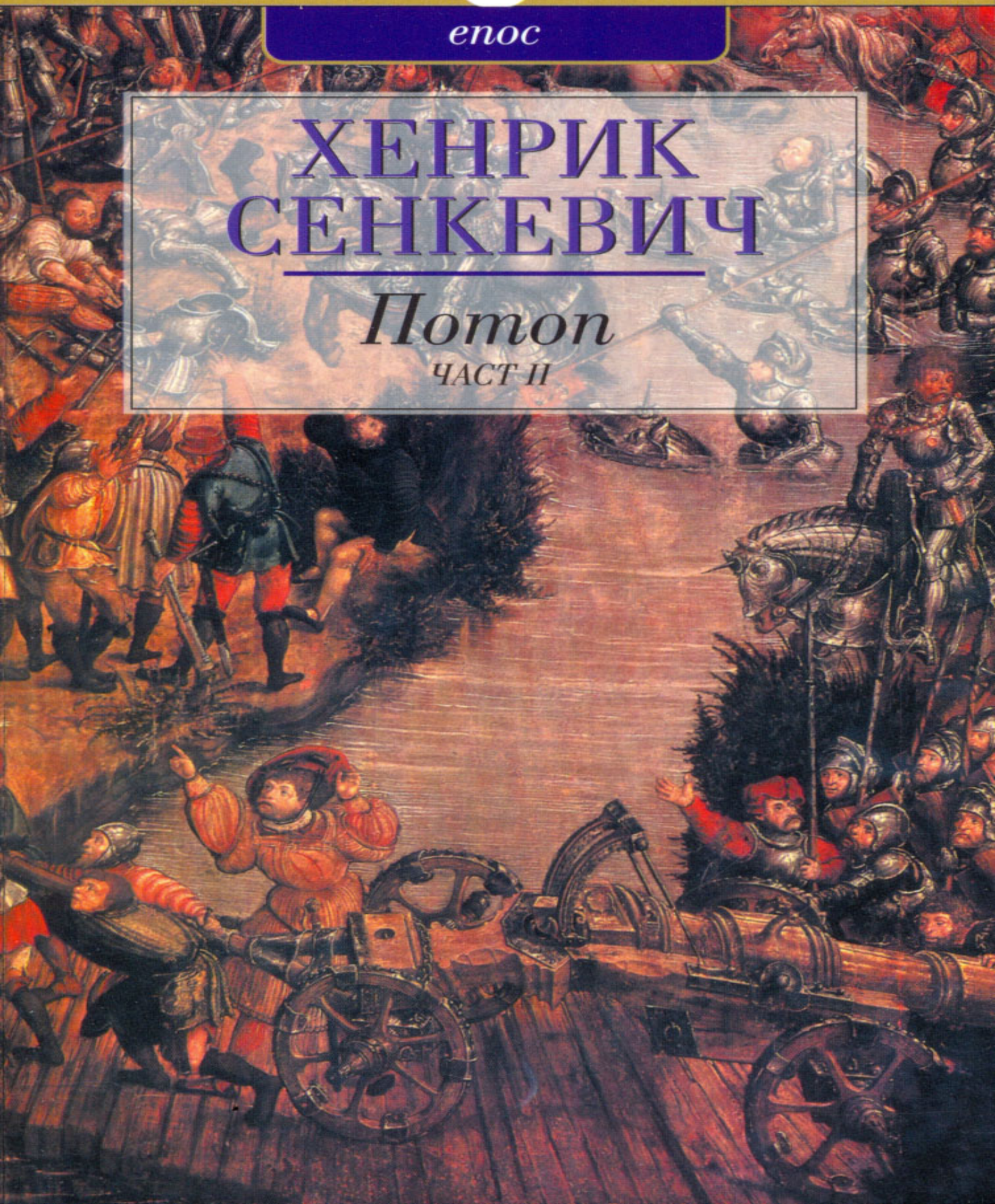

СВЕТОВНА мрвот КЛАСИКА

епос

ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ

Потоп
ЧАСТ II

ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ
ПОТОП
ЧАСТ ВТОРА

Превод: Димитър Икономов

chitanka.info

ИСТОРИЧЕСКИ ЕПОС ОТ НОБЕЛОВ ЛАУРЕАТ

В продължението на историческия епос „Потоп“ Хенрик Сенкевич описва героичната отбрана на Жечпосполита срещу нападението на Швеция. Войските на шведския крал Карл Густав, който обичал да бъде сравняван с Александър Македонски, са предвождани от маршал Витенберг. В решителните схватки полският крал Ян Казимеж разчита главно на киевския кастелан Чарнецки — отличен тактик и храбър воин, безстрашен като вълк единак, готов във всеки удобен момент да се обърне с лице към преследвачите си и да нападне. В едно от сраженията загива шведският престолонаследник Валдемар.

Огънят на войната е обхванал Велкополска, Малополска, Украйна, Литва и Жмудж. Срещу злощастната Полша се съюзават шведи, прусаци, унгарци, власи и казаци. Целият полски народ се вдига на живот и смърт. Един суров воин безмилостно преследва шведската пехота, но кой се крие зад името Бабинич...

ЧАСТ II

ПЪРВА ГЛАВА

Какво ставаше с пан Анджей и как бе успял да осъществи намерението си?

Когато излезе от крепостта, той се движеше известно време със сигурна и предпазлива крачка. На самия край на склона се спря и се послуша. Наоколо беше тихо, дори много тихо, така че стъпките му хръскаха ясно по снега. Колкото повече се отдалечаваше от стените, толкова по-предпазливо почваше да пристъпва. И отново спря, отново се послуша. Страхуваше се малко да не би да се подхлъзне и падне, та по тоя начин да намокри скъпоценното си черво, затова извади рапирата и се подпираше с острието ѝ. Това му помогна много.

Като опипваше така пътя, след половин час чу лек шумол право пред себе си.

„Ха! Бдят... Нападението ни ги е научило да бъдат предпазливи!“ — помисли той.

И продължи вече много бавно. Радваше се, че не бе обърнал посоката, защото мракът беше толкова гъст, та не можеше да види дори върха на рапирата си!

— Другите окопи са значително по-далече... Значи вървя добре! — прошепна си пан Анджей.

Той се надяваше, че не ще намери хора пред окопа, понеже всъщност нямаше какво да правят там, особено нощем. Можеше само на някакви си сто или по-малко крачки да има отделни постове, но вярваше, че при такава тъмнина ще може да ги отмине лесно.

В душата му беше весело.

Кмичиц беше не само смел, но и дързък човек. Мисълта за пръсването на грамадното оръдие радваше душата му до дъно не само като геройство, не само като необикновена услуга за обсадените, но и като страхотен номер, скроен на шведите. Той си представяше как те ще се ужасят, как Мюлер ще скърца със зъби, как ще гледа безсилно стените и от време на време го напушваше суетен смях.

И както сам казваше по-рано, не изпитваше никакво вълнение, никакъв страх, безпокойство, дори на ум не му идваше на каква

страшна опасност се излага. Той вървеше така, както ученик отива в чужда градина, за да краде ябълки. Спомни си миналото, когато нападнаше Ховански и нощем се прокрадваше в трийсетхилядния му стан с двеста като него разбойници.

Пред очите му се изправиха Кокошински, грамадният Кулвец-Хипоцентаурус, петнистият Раницки от сенаторския род и другите; и въздъхна за тях.

„Помогнали биха сега, негодниците! — помисли той. — За една нощ бихме могли да пръснем шест оръдия.“

В този момент чувство за самотност стисна сърцето му, но за кратко. Веднага споменът доведе пред очите му Оленка. Любовта се обади в него с безкрайна сила... той се разчувства. Да можеше поне да го види тая девойка, тогава сърцето ѝ би се зарадвало. Може би тя още мисли, че той служи на шведите... Ох, хубаво им служи! Ей сега ще им послужи! Какво ли ще бъде, когато тя узнае за всичките му тия рискове?... Какво ли ще си помисли? Навярно ще си каже: „Луда глава е, но когато дотрябва, това, което друг няма да направи, той ще го направи; където друг няма да отиде, той ще отиде!... Такъв е тоя Кмичиц.“

— Какво още ще им покажа аз! — каза си пан Анджей и самохвалството го овладя напълно.

Въпреки тия мисли обаче той не забравяше къде се намира, накъде отива, какво възнамерява да прави и почна да се прокрадва като вълк на нощно пасище. Огледа се веднъж-дваж надире. Нито черквата, нито манастирът. Всичко беше покрито с гъст, непроницаем мрак. По времето обаче си даваше сметка, че трябва да е отишъл вече доста далеко и че окопът може да бъде съвсем близо.

„Интересно дали има постове“ — помисли той.

Но не успя да направи още две крачки, откак си зададе тоя въпрос, и внезапно пред него се разнесе тропот на отмерени стъпки и няколко гласа едновременно попитаха от разни места:

— Кой иде?

Пан Анджей се спря като вкопан. Стана му малко топло.

— Свой — обадиха се други гласове.

— Парола?

— Упсала!

— Пропуск?

— Корона!...

Кмичиц веднага разбра, че се сменят постовете.

— Ще ви дам аз една Упсала и Корона! — измърмори той. И се зарадва. За него беше необикновено благоприятно обстоятелство, че можеше да мине линията на постовете точно при смяната, когато стъпките на войниците заглушаваха собствените му стъпки.

Това той направи без никакви трудности и тръгна подир освободените стражи доста смело чак до самия окоп. Там те завиха, за да заобиколят окопа, а той се придвижи бързо към рова и се скри в него.

В това време се поразвидели. Пан Анджей и за това поблагодари на небето, понеже иначе не би могъл пипнешком да намери желаното оръдие. Сега, като подаваше от рова главата си и напрегна поглед, видя над себе си черната линия, която означаваше брега на насипа, и също така черните очертания на кошовете, между които се намираха оръдията.

Той дори можеше да съзре гърлата, издадени малко над рова. Като се движеше бавно по рова, най-сетне откри своето оръдие. Тогава се спря и почна да се ослушва.

От насипа долиташе шум. Изглежда, че пехотата стоеше при оръдията в готовност. Но самата височина на насипа закриваше Кмичиц; можеха да го чуят, не можеха да го видят.

Сега мислеше само дали ще успее отдолу да стигне до отвора на оръдието, което се издигаше високо над главата му.

За щастие страните на рова не бяха много стръмни, а освен това неотдавна направеният насип, макар и поливан с вода, още не беше замръзнал, защото от някое време се беше затоплило.

Като взе всичко това предвид, Кмичиц започна да дълбае тихо дупки в склона на окопа и да се катери бавно към оръдието.

След четвърт час работа успя да се хване с ръка за отвора на топа. За миг увисна във въздуха, но необикновената му сила му даде възможност да се задържи така, докато пъхне червото в гърлото на оръдието.

— Ето ти, кученцето ми, суджук! — измърмори той. — Само да не се задавиш.

След тия думи се спусна надолу и започна да търси вървичката, която беше закачена към външния край на червото и висеше в рова.

След малко я напипа с ръка. Но сега следваше най-голямата трудност, защото трябваше да секне огън и да запали вървичката.

Кмичиц се спря за малко в очакване да се вдигне някакъв по-голям шум между войниците на шанеца.

Най-сетне започна леко да чука огнивото о кремъка.

Но в тоя момент над главата му се чу въпрос на немски език:

— Кой е там в рова?

— Аз съм, Ханс! — отговори без колебание Кмичиц. — Шомполът ми отиде по дяволите в рова, та секвам огън да го намеря.

— Добре, добре — отговори артилеристът. — Цяло щастие, че не стреляме, иначе само въздухът би ти откъснал главата.

„Аха! — помисли Кмичиц. — Значи оръдието освен моя пълнеж има и свой собствен. Толкова по-добре.“

В тоя миг наситената със сярва връвчица се запали и дребни искрички започнаха да пълзят нагоре по сухата ѝ повърхност.

Време беше да офейква. И Кмичиц, без да губи минутите, се спусна по рова с всички сили, като не обръщаше внимание на шума, който вдигаше. Но когато направи дващестина крачки, любопитството в него преодоля чувството за страшната опасност.

„Ами ако връвчицата угасне, въздухът е влажен!“ — помисли пан Анджей.

И се спря. Хвърли поглед назад и видя искричката, но вече много по-горе, отколкото я беше оставил.

„Ей, аз дали не съм много наблизо?“ — каза си той и го обзе страх.

Отново се затича с всички сили; внезапно се препъна в някакъв камък и падна. В същия миг страхотен гръм раздра въздуха; земята се залюля, разхвърляни дървени и железни късове, камъни, отломки лед, пръст засъскаха около ушите му и тук неговите впечатления се свършиха.

После се разнесоха нови последователни взривове. Това бяха ракли с барут около оръдието, които експлодираха от първото сътресение.

Но пан Кмичиц вече не чуваше това, понеже лежеше като мъртъв в рова.

Не чуваше също така как след кратка глуха тишина се разнесоха човешки стонове, викове и молби за помощ; как на

местопроизшествието се събра близо половината от шведските и съюзните войски, как после пристигна сам Мюлер с целия си щаб.

Паниката и бъркотията продължиха много, докато от хаотичните показания шведският генерал изведе истината, че оръдието е било пръснато умишлено от някого. Заповядаха незабавно търсене. На разсъмване войниците намериха Кмичиц, проснат в рова.

Оказа се, че той беше само зашеметен и от сътресението не можеше отначало да движи ръцете и краката си. Това безсилие продължи целия следващ ден. Лекуваха го най-грижливо. Вечерта почти напълно беше възстановил силите си.

Мюлер заповяда веднага да го докарат при него.

Самият той зае централното място зад масата в квартирата си, а от двете му страни седнаха хеският княз, Вжешчович, Садовски, всички по-знатни шведски офицери, а от полските Зброжек, Калински и Куклиновски.

При вида на Кмичиц последният посиня, а очите му засветиха като два въглена, мустаците му пък започнаха да треперят. И без да чака въпросите на генерала, той каза:

— Аз познавам тая птица... Той е от ченстоховската отбрана. Нарича се Бабиниц!

Кмичиц мълчеше.

Бледнина и умора личаха по лицето му, но погледът му беше смел, лицето спокойно.

— Ти ли пръсна оръдието? — попита Мюлер.

— Аз! — отговори Кмичиц.

— Как направи това?

Кмичиц разказа накратко, без да скрие нищо. Офицерите го гледаха слисани.

— Герой!... — прошепна хеският княз на Садовски. А Садовски се наведе към Вжешчович:

— Графе Вейхард — попита той, — как мислиш? Ще превземем ли крепостта при такива защитници?... Какво мислиш, ваша милост? Ще се предадат ли?

Но Кмичиц каза:

— Между нас в крепостта има повече хора, готови за такива постъпки. Вие не знаете нито деня, нито часа!

— А пък аз имам повече от едно въже в стана! — отвърна Мюлер.

— Това знаем и ние. Но няма да превземете Ясна гура, докато там има един жив човек!

Настана кратко мълчание. После Мюлер продължи:

— Ти се наричаш Бабиниц, нали?

Пан Анджей помисли, че след това, което бе направил, и пред лицето на близката си смърт е дошло време, когато няма защо да крие по-дълго истинското си име. Нека хората забравят вините и престъпленията, свързани с това име, нека то засияе със славата и саможертвата си.

— Не се наричам Бабиниц — отговори той с известна гордост, — казвам се Анджей Кмичиц и бях полковник на своя собствена хоронгва в литовската войска.

Едва чул това, Куклиновски скочи като луд, изблеци очи, отвори уста, започна да се удря с ръце по бедрата, най-сетне викна:

— Генерале, моля за думата! Генерале, моля за думата! Незабавно, незабавно!

В същото време всред полските офицери се вдигна шум, който шведите слушаха с учудване, защото за тях името Кмичиц не говореше нищо. Но веднага разбраха, че той трябва да не е обикновен войник, щом Зброжек стана, приближи се до арестувания и каза:

— Ваша милост полковник! Аз не мога да ти помогна нищо при положението, в което се намиращ, моля те обаче, дай ми ръка!...

Но Кмичиц вдигна нагоре глава и започна да сумти с ноздри.

— Не подавам ръка на предатели, които служат против отечеството! — отговори той.

Кръв обля лицето на Зброжек.

Калински, който стоеше зад самия него, също се отдръпна; шведските офицери ги обградиха веднага и започнаха да ги разпитват какъв е тоя Кмичиц, чието име им направи такова впечатление.

В това време Куклиновски притисна Мюлер до прозореца на съседната стая, като казваше:

— Ваше достойнство! За ваше достойнство това име Кмичиц не значи нищо, но той е първият войник и първият полковник в цяла Жечпосполита. Всички знаят за него, това име е известно на всекиго. По-рано той служеше на Радживил и шведите, но сега, изглежда, е

минал на страната на Ян Казимеж. Между войниците няма равен на него освен може би аз. Единствено той е могъл да стори това — да тръгне сам и да пръсне това оръдие. Достатъчен е само тоя подвиг, за да бъде познат. Той така досаждаше на Ховански, та чак награда беше определена за главата му. След шкловското поражение той продължи войната с двеста или триста души, докато ние, другите, не се съвзехме и не тръгнахме по примера му да бием неприятеля. Той е най-опасният човек в цялата страна.

— Защо ми пееш тия възхвали за него? — прекъсна го Мюлер.
— Че е опасен, аз сам се убедих от тази непоправима щета, която ми нанесе.

— Какво възнамеряваш да сториш с него, ваше достойнство.

— Бих заповядал да го обесят, но сам аз съм войник и знам да ценя смелостта и дързостта... При това той е шляхтич от висок род... Ще заповядам да го разстрелят още днес.

— Ваше достойнство... Не е моя работа да уча най-знаменития воин и държавник на новите времена, но ще си позволя да кажа, че той е много славен човек. Ако ваше достойнство направиш това, хоронгвите на Зброжек и Калински най-малко ще си отидат още същия ден и ще минат на страната на Ян Казимеж.

— Ако сторят това, ще заповядам да ги избият до крак, преди да се изтеглят! — викна Мюлер.

— Ваше достойнство, отговорността е страхотна, защото разчуе ли се това — а посичането на две хоронгви мъчно може да се скрие, — цялата полска войска ще се отдръпне от Карл Густав. Ваше достойнство знае, че те и без това се колебаят в своята вяроност... Самите хетмани са несигурни. Пан Конецполски с шест хиляди най-добри конници се намира при нашия господар... Това не е шега... Да пази Бог, ако и те се обърнат срещу нас, срещу особата на негово кралско величество!... А ето че и тая крепост се отбранява. Независимо от това не е лесно да се избият хоронгвите на Зброжек и Калински, защото тук е и Волф с пехотата си. Те биха могли да се споразумеят със защитниците на крепостта...

— По дяволите! — пресече го Мюлер. — Какво искаш ти, Куклиновски, да подаря живота на Кмичиц ли? Това е невъзможно!

— Аз искам, ваше достойнство — отговори Куклиновски, — да го подариш на мене.

— А ти какво ще направиш с него?

— А аз... аз ще го одера жив...

— Ти не знаеше дори същинското му име значи не си го познавал. Какво имаш срещу него?

— Запознах се с него едва в Ченстохова, когато втори път ходих като пратеник на ваше достойнство при монасите.

— Имаш ли някакви поводи за отмъщение?

— Ваше достойнство! Исках да го увещая частно да мине в нашия стан... А той се възползва от това, че аз му заговорих вече не като пратеник, и обиди мене, Куклиновски, така, както никой през живота ми не ме е обиждал.

— Какво ти направи?

Куклиновски се затресе и заскърца със зъби.

— По-добре да не говорим за това... Дай ми го, ваше достойнство... Той така и така е обречен на смърт, а аз бих искал преди това да се позабавлявам с него... Толкова повече, че това е Кмичиц, когото по-рано обожавах, но той ми се отплати по такъв начин... Дай ми го, ваше достойнство! И за ваше достойнство ще бъде по-добре, защото, когато аз го ликвидирам, тогава Зброжек и Калински, а с тях и цялото полско рицарство ще се възмутят не от ваше достойнство, но от мене, а аз ще се оправя... Няма да има сръдни, мусения, бунтове... Това ще си бъде моя лична работица за кожата на Кмичиц, от която ще поръчам да направят тъпан...

Мюлер се замисли; внезапно подозрение блесна в лицето му.

— Куклиновски! — каза той. — Може би ти искаш да го спасиш?

Куклиновски се засмя тихо, но това беше толкова страшен и искрен смях, че Мюлер престана да се съмнява.

— Може и правилно да съветваш! — каза той.

— За всичките си заслуги моля тая единствена награда!

— Вземи го тогава!

След това двамата влязоха в стаята, където бяха събрани другите офицери. Мюлер се обърна към тях и каза:

— Заради заслугите на пан Куклиновски предавам му пленника; може да прави с него, каквото ще.

Настана кратко мълчание, след това пан Зброжек се хвана за кръста и го попита с известен тон на презрение:

— А какво възнамерява пан Куклиновски да направи с пленника?

Куклиновски, обикновено приведен, се изправи внезапно, устата му се разшири в злокобна усмивка, а зениците му започнаха да треперят и той каза:

— На когото не се хареса това, което ще направя с пленника, той знае къде да ме търси.

И удари тихо сабята си.

— Обещавате, пан Куклиновски! — каза Зброжек.

— Обещавам! Обещавам!

След тия думи той се приближи до Кмичиц.

— Ела, пиленцето ми, с мене, ела, преславни войниче... Ти си малко слабичък, трябва да бъдеш погледан... Аз ще те погледам!

— Мръсник! — отвърна Кмичиц.

— Добре, добре, корава душице!... Засега ела. Офицерите останаха в стаята, а Куклиновски възседна кон пред квартирата. Той имаше със себе си трима войници и заповяда на единия от тях да вземе Кмичиц на примка и всички заедно тръгнаха към Лгота, където се намираше полкът на Куклиновски.

По пътя Кмичиц се молеше горещо. Той виждаше, че смъртта се приближава, и се предаваше на Бога от цялата си душа. И така бе потънал в молитвата и в предопределението си, че не чуваше какво му говори Куклиновски; не знаеше дори колко продължи пътят.

Най-сетне се спряха в една пуста, полуразрушена плевня, която се намираше настрана от квартирите на полка в открито поле. Полковникът заповяда да вкарат Кмичиц в нея, а сам той се обърна към един от войниците и каза:

— Иди веднага в стана за възета и запалена катраница с катран.

Войникът скочи бързо на коня и след четвърт час се върна със същата бързина назад с още един другар. Двамата бяха донесли исканите неща.

— Съблечете тоя хубавец съвсем гол — каза Куклиновски, — завържете му с въже отзад ръцете и краката, после го повдигнете към гредата!

— Мръсник! — повтори Кмичиц.

— Добре, добре! Още ще приказваме, имаме време... Тогава един от войниците се качи на гредата, а другите свалиха дрехите от Кмичиц. Когато направиха това, тримата мъчители го сложиха с лице към земята, вързаха му ръцете и краката с дълго въже, после го увиха с

него през средата на тялото и хвърлиха другия му край на войника, който седеше на гредата.

— Сега го вдигнете нагоре, а оня да преметне и завърже въжето!
— каза Куклиновски.

След минута заповедта беше изпълнена.

— Пуснете го! — разнесе се гласът на полковника. Въжето изскърца, пан Анджей увисна хоризонтално на няколко лакти от земята.

Тогава Куклиновски потопаи кълчища в запалената катраница, приближи се към него и каза:

— Е какво, пане Кмичиц?... Казах аз, че в Жечпосполита има двама полковници, само двама: аз и ти! А ти именно не искаше да признаеш, че си от една пасминка с Куклиновски, и го ритна, нали?... Добре, птиченцето ми, имаше право! Не е за тебе компанийката на Куклиновски, защото Куклиновски е по-добър. Ей, славно полковниче е пан Кмичиц, но Куклиновски го държи в ръцете си и Куклиновски ще му припече страните...

— Мръсник! — повтори за трети път Кмичиц.

— О, да... ще припече страните! — довърши Куклиновски. И докосна със запалената кишка хълбока на Кмичиц, след което каза:

— Не бива прекалено много изведнъж, лекичко, имаме време...

Внезапно тропот на няколко коня се чу при вратата на плевнята.

— Кого носят там дяволите? — попита полковникът. Вратата скръцна и влезе войник.

— Ваша милост полковник — каза той, — генерал Мюлер желае да види веднага ваша милост!

— О, ти ли си, старо! — отговори Куклиновски. — По каква работа? За какъв дявол?

— Генералът моли ваша милост да отиде веднага при него.

— Кой дойде от страна на генерала?

— Шведски офицер, замина си вече. Конят му за малко не хвърли петалите от бързане!

— Добре! — каза Куклиновски. После се обърна към Кмичиц:

— Беше ти топло, сега се поразхлади, птиченцето ми, аз ще се върна скоро и ще си поприказваме още!

— А какво да направим с пленника? — попита един от войниците.

— Оставете го така, ще се върна скоро. Един от вас да дойде с мене!

Полковникът излезе, а заедно с него оня войник, който преди това седеше на гредата. Останаха само трима, но незабавно още трима влязоха в плевнята.

— Можете да вървите да спите — каза оня, който дойде със съобщението за Куклиновски, — полковникът заповяда ние да останем на стража.

Кмичиц трепна при звука на тоя глас. Стори му се познат.

— Ние искаме да останем — отговори един от тримата първи войници, — за да погледаме това чудо, защото такъв...

Внезапно прекъсна.

Някакъв страшен, нечовешки глас се изтръгна от гърлото му, приличен на изкръкването на петел, който колят. Той разпери ръце и падна като ударен от гръм.

В същото време в плевнята се разнесе вик: „Бий!“ и другите двама новодошли се хвърлиха като рисове върху двамата по-раншни. Закипя страшна, къса борба, осветявана от блясъците на запалената катраница. След миг две тела паднаха в сламата, още една секунда се чуваше хъркането на убитите, а после се разнесе оня глас, който по-преди се стори познат на Кмичиц:

— Ваша милост, това съм аз, Кемлич, и синовете ми! Ние още от сутринта чакахме удобен случай. От сутринта наблюдаваме!

Тук старият се обърна към синовете си:

— Хайде, негодници, отвържете пан полковника, хайде, бързо!

И докато Кмичиц успее да разбере какво става, около него се показаха двете чорлави глави на Козма и Дамян, подобни на две грамадни къдели. Връзките бяха веднага разрязани и Кмичиц се изправи на крака. Отначало се олюля. Стиснатите му устни едва успяха да кажат:

— Вие ли сте?... Благодаря...

— Ние сме! — отговори страшният старец. — Света Богородице! О!... Обличай се, ваша милост. По-живо, негодници!

И започна да подава дрехите на Кмичиц.

— Конете чакат зад вратата — каза той. — Оттук пътят е свободен. Стража има; може би не биха пуснали никого да влезе, но за

излизане ще пуснат. Ние знаем паролата. Как се чувстваш, ваша милост?

— Припече ми хълбока, но малко. В краката се чувствам слаб...

— Пийни си водка, ваша милост.

Кмичиц грабна жадно манерката, която му подаде старецът, и като я обърна до половина, каза:

— Бях измръзнал. Веднага ми стана по-добре.

— На седлото ще се сгрееш, ваша милост. Конете чакат.

— По-добре ми е вече — повтори Кмичиц. — Хълбокът малко ме гори... Но няма нищо!... Съвсем ми е добре!

И седна на ръба на преградата за снопите.

След малко наистина възстанови силите си и гледаше напълно съвзел се суровите лица на тримата Кемличи, осветени от жълтеникавите пламъчета на запаления катран.

Старецът застана пред него.

— Ваша милост, бързо! Конете чакат!

Но в пан Анджей се беше вече пробудил напълно някогашният Кмичиц.

— О, дума да не става! — възкликна той внезапно. — Сега аз ще почакам този изменник!

Тримата Кемличи се спогледаха слисани, но никой не рече нито дума, така сляпо бяха свикнали от миналото да слушат този вожд.

А на него жилите на челото му се издуха, очите му светеха в мрака като две звезди, такава упоритост и желание за мъст гореше в тях. Това, което правеше сега, беше лудост и можеше да я плати с живота си. Но неговият живот се състоеше именно от цяла редица такива лудости. Хълбокът го болеше ужасно, така че той току се хващаше неволно с ръка за него, но мислеше само за Куклиновски и беше готов да го чака до сутринта.

— Слушайте — каза той, — Мюлер наистина ли го повика?

— Не — отговори старецът. — Аз измислих това, за да се справим по-лесно с другите. Ние тримата трудно бихме се справили с петима, защото някой от тях можеше да вдигне тревога.

— Добре тогава. Той ще се върне тук или сам, или с дружина. Ако с него бъдат няколко души, тогава веднага се нахвърлете срещу тях... Него оставете на мен. После на конете... Има ли някой пистолети?

— Аз имам — отговори Козма.

— Давай! Пълни ли са? Барутът насипан?

— Да.

— Добре. Ако се върне сам, тогава веднага щом влезе, скачайте върху него и му запушете устата. Можете да му тикнете собствената шапка в устата.

— Тъй вярно! — каза старецът. — Сега ще позволиш ли, ваша милост, да претърсим ония? Ние сме сиромаси хора...

При тия думи той посочи труповете върху сламата.

— Не! Бъдете нащрек. Каквото намерите у Куклиновски, ще бъде ваше!

— Ако той се върне сам — каза старецът, — тогава не ме е страх от нищо. Ще застана зад вратата и дори да дойде някой от полка, ще кажа, че полковникът е наредил да не пускам никого...

— Добре. Внимавай!...

Зад плевнята се разнесе конски тропот. Кмичиц скочи и застана в сянката при стената. Козма и Дамян заеха места до самия вход като две котки, които дебнат мишка.

— Сам! — каза старецът и потриваше ръце.

— Сам! — повториха Козма и Дамян.

Тропотът наближи съвсем и внезапно престана, а зад вратата се чу глас:

— Да излезе някой да държи коня! Старецът се втурна пъргаво.

Настана кратка тишина, след което затаените в плевнята дочуха следния разговор:

— Ти ли си, Кемлич? Какво значи това, дявол да го вземе! Побъркал ли си се или си оглупял?!... Нощ! Мюлер спи. Стражите не искат да ме пуснат, казват че никакъв офицер не е заминавал!... Какво значи това?

— Офицерът чака ваша милост тук, в плевнята. Дойде веднага след заминаването на ваша милост... и казва, че се бил разминал с ваша милост, та чака.

— Какво значи всичко това?... А пленникът?

— Виси.

Вратата изскърца и Куклиновски се вмъкна в плевнята, но преди да направи една крачка, две железни ръце го хванаха за гърлото и задушиха вика му на ужас. Козма и Дамян го събориха на земята с

опитността на истински разбойници, коленичиха на гърдите му, като ги мачкаха така, та ребрата чак започнаха да пращят, и в миг му запушиха устата.

Тогава Кмичиц излезе напред, засвети с кълчищата в очите му и каза:

— Ах, това е пан Куклиновски!... Сега аз имам да поприказвам с ваша милост!

Лицето на Куклиновски беше синьо, жилите толкова напрегнати, та изглеждаше, че всеки момент могат да се пукнат, но в неговите изскочили навън и кървясали очи все пак имаше толкова изумление, колкото и ужас.

— Съблечете го и на гредата! — извика Кмичиц.

Козма и Дамян започнаха да го събличат най-ревностно, сякаш искаха да смъкнат и кожата му заедно с дрехите.

След четвърт час Куклиновски висеше вече на гредата, вързан за ръцете и краката като пушена гъска.

Тогава Кмичиц се хвана за кръста и започна да се подиграва страхотно.

— Е какво, пане Куклиновски — каза той. — Кой е по-добър: Кмичиц или Куклиновски?...

Изведнъж грабна запалената кишка и пристъпи крачка по-близо.

— Твоят стан се намира на един изстрел с лък. Твоите хиляда разбойници са ти на разположение... А и шведският ти генерал не е далеко, но ти висиш на същата греда, на която искаше да ме печеш... Познай сега Кмичиц! Ти искаше да се сравняваш с него, да принадлежиш към неговата компания, да му съперничиш!... Ти, бандите! Ти, подлецо!... Ти, плашило за стари жени!... Ти, човешка измет!... Ти, пане Мръснишки от Мръсниково! Ти, крива муцуно! Ти, простако! Ти, робе!... Аз бих могъл да заповядам да те заколят с чекийка като петел, но предпочитам да те опека жив, както ти искаше да опечеш мене...

След тия думи той вдигна кишката и я допря до хълбока на нещастния Куклиновски, но я държа по-дълго, докато в плевнята се разнесе миризма на изгорено месо.

Куклиновски се сгърчи така, та възето почна да се люлее заедно с него. Очите му, впити в Кмичиц, изразяваха страшна болка и няма молба за милост, от запушената му уста се изтръгваха жални стонове;

но войните бяха направили кораво сърцето на пан Анджей и в него нямаше милост, особено за изменниците.

И след като махна най-сетне кишката от хълбока на Куклиновски, сложи я за малко под носа, опърли мустаците му, миглите и веждите, след което каза:

— Дарявам ти живота, за да можеш още да поразмишляваш за Кмичиц. Ще повисиш тук до сутринта, а сега моли Бога да те намерят хората, преди да замръзнеш.

После се обърна към Козма и Дамян и викна:

— На конете!

И излезе от плевнята.

След половин час около четиримата конници се простираха тихи, мълчаливи хълмове и пусти поля. Чист, ненаситен с барутен дим въздух нахлуваше в гърдите им. Кмичиц яздеше напред, тримата Кемличи след него. Те разговаряха тихо, той мълчеше или по-скоро четеше тихо утринни молитви, защото вече приближаваше да съмне.

От време на време от устата му се дочуваше изсъскване или дори тих стон, понеже изгореният хълбок го болеше силно. Но едновременно се чувстваше на кон и свободен, а мисълта, че беше пръснал най-голямото оръдие и на това отгоре се бе изтръгнал от ръцете на Куклиновски, както и че бе му отмъстил, го изпълваше с такова задоволство, пред което болката беше нищо.

В това време тихият разговор между бащата и синовете се превърна в шумен спор.

— Това е кесията, добре! — казваше старият свадливо. — А къде са пръстените? На пръстите си имаше пръстени, един от тях беше с камък, който струва към двайсет златни злоти.

— Забравихме да ги свалим! — отвърна Козма.

— Дано пукнете макар! Ти, старо, мисли за всичко, а тия негодници нямат ум за пет пари! Забравили сте, разбойници, за пръстените?... Лъжете като кучета!

— Тогава, тате, върни се и виж! — измърмори Дамян.

— Лъжете, негодници, увъртате! Старият си баща ще оцетявате, а? Такива синове! По-добре да не бях ви раждал! Без благословия ще умрете!...

Кмичиц спря за малко коня си.

— Я елате тук! — каза той.

Споровете спряха. Тримата Кемличи се приближиха бързо и понататък пътуваха четиримата в една редица.

— Знаете ли пътя за шльонската граница? — попита пан Анджей.

— Ой, ой! Света Богородице! Знаем, знаем! — отговори старецът.

— По пътя няма ли шведски части?

— Не, защото всички се намират при Ченстохова... Може да срещнем отделни шведи — и дано срещнем!

Настана кратко мълчание.

— Вие при Куклиновски ли служехте? — попита отново Кмичиц.

— Тъй вярно, защото смятахме, че като сме наблизко, ще можем да бъдем в услуга на светите монаси и на ваша милост. И някак се случваше... Ние не сме служили срещу крепостта, опазил ни Бог! Възнаграждение не вземахме, освен когато се намереше нещо при шведите.

— Как така при шведите?

— Защото ние искахме да служим на пресветата Дева, макар и извън стените... Та нощем обикаляхме около стана, па и денем, когато дадеше Бог, и щом попаднихме на някой отделен швед, ние го... така... Ех, грешни сме!... Ние го...

— Очиствахме! — довършиха Козма и Дамян. Кмичиц се усмихна и каза:

— Добри слуги е имал във ваше лице Куклиновски! А той знаеше ли това?

— Имаше комисии, водеха следствие... Той знаеше и — разбойник такъв! — заповяда ни да му плащаме по талер за глава... иначе заплашваше, че ще ни издаде... Такъв разбойник, да граби бедните хора!... Но ние останахме верни на ваша милост, защото при вас службата е друга... Ваша милост и своето ще ни даде, а той по талер от глава, от нашия труд, от нашата работа... Ах, да го...

— Щедро ще ви възнаградя за това, което направихте! — отговори Кмичиц. — Не съм очаквал това от вас...

В тоя момент далечен грохот на оръдия прекъсна понататъшните му думи. Изглежда, че шведите започваха стрелба заедно с първото зазоряване. След малко грохотът се засили. Кмичиц спря коня; струваше му се, че различава гласовете на крепостните оръдия от

тия на шведските, затова сви пестник, замахна заплашително към неприятелския стан и каза:

— Стреляйте, стреляйте! Къде е вашето най-голямо оръдие?!...

ВТОРА ГЛАВА

Разпукването на грамадното оръдие наистина направи угнетително впечатление на Мюлер, защото всичките му надежди досега се опираха именно на него. И пехотата беше вече готова за атака, стълбите и купищата снопове от пръчки също бяха приготвени, но ето че сега всяка мисъл за атака трябваше да се изостави.

Намерението да бъде вдигнат манастирът във въздуха чрез подкопаване се сведе до нищо. Докараните от по-рано миньори от Олкуш наистина пробиваха скалата и се приближаваха под наклон към манастира, но работата вървеше бавно. Въпреки всичките предпазни мерки изстрелите от крепостта избиваха голям брой миньори и те работеха без желание. Мнозина предпочитаха да гинат, отколкото да допринасят за унищожаването на светото място.

Мюлер чувстваше всеки ден все по-голяма съпротива; студът отнемаше и остатъка от смелост у обезкуражената войска, в сред която от ден на ден се ширеше все по-голям страх и вярване, че превземането на този манастир не е по човешките сили.

Най-сетне и самият Мюлер започна да губи надежда, а след повредата на голямото оръдие просто се отчая. Обзе го чувство на пълна немощ и безсилие.

Рано сутринта на другия ден той свика съвещание, но само за да чуе от офицерите подкана за вдигане обсадата на крепостта.

Почнаха да се събират, всички изморени и угнетени. В ничии очи вече нямаше нито надежда, нито военен дух. Те седнаха мълчаливо около масата в грамадната и студена стая, в която парата от дишането им закриваше лицата, и гледаха иззад нея като иззад облаци. Всеки се чувстваше в душата си изтощен и уморен, всеки си казваше, че няма какъв съвет да даде, освен такъв, с който по-добре да не започва пръв. Всички чакаха да видят какво ще каже Мюлер; а той преди всичко поръча да се донесе в изобилие греяно вино, като смяташе, че под влияние на горещото питие по-лесно ще изтръгне откровена мисъл от тия мълчаливи лица и насърчение да вдигне обсадата на крепостта.

Най-сетне, когато смяташе, че виното е оказало своето въздействие, генералът се обади със следните думи:

— Забелязвате ли, ваши милости, че никой от полските полковници не е дошъл на това съвещание, при все че повиках всички?

— Ваше достойнство навярно знае, че войници от полските хоронгви намерили при риболов манастирско сребро и се сбили за него с наши войници. Петнайсетина души били съсечени.

— Зная. Част от това сребро успях да изтръгна от ръцете им, дори по-голямата част. То е сега тук и обмислям какво да направя с него.

— Навярно това е причината за гнева на полковниците. Казват, че щом поляци са намерили това сребро, то принадлежи на тях.

— Ех, че основание! — възкликна Вжешчович.

— Според мене има известно основание — отговори Садовски — и аз мисля, че ако ти, ваша милост графе, би намерил това сребро, не би сметнал за необходимо да го делиш не само с поляците, но дори с мене, който съм чех...

— Преди всичко, ваша милост, аз не споделям твоето благоразположение към неприятелите на нашия крал — отвърна Вжешчович мрачно.

— Но ние, ваша милост, благодарение на тебе сме принудени да споделяме с тебе срама и позора, без да можем да направим нищо срещу тая крепост, под която ни накара да дойдем.

— Значи ти, ваша милост, си загубил всяка надежда?

— А ти, ваша милост, още ли имаш надежда за споделяне?

— Да знаеш, ваша милост, че имам и смятам, че тия панове по-скоро ще споделят с мене моята надежда, отколкото с ваша милост твоя страх.

— За страхливец ли ме смяташ, пане Вжешчович?

— Не приписвам на ваша милост повече смелост, отколкото проявяваш!

— А аз приписвам на ваша милост по-малко!...

— А аз — каза Мюлер, който от някое време гледаше с лошо око Вжешчович като подбудител за тоя нещастен поход — решавам да изпратя среброто на манастира. Може би добротата и милостта ще постигнат повече срещу тия неразбрани монаси, отколкото снарядите и

оръдията. Нека разберат, че искаме да завладеем крепостта, а не техните съкровища.

Офицерите погледнаха слисани Мюлер, понеже малко бяха свикнали на подобно великодушие от негова страна. Най-сетне Садовски каза:

— Няма нищо по-хубаво от това, понеже същевременно ще се затворят устата на полските полковници, които предявяват претенции за това сребро. А сигурно в крепостта това също ще направи хубаво впечатление.

— Най-хубаво впечатление ще направи смъртта на тоя Кмичиц — отвърна Вжешчович. — Надявам се, че Куклиновски вече му е одрал кожата.

— И аз смятам, че вече не е жив — отговори Мюлер. — Но това име ми напомня нашата с нищо непоправима загуба. Това оръдие беше най-голямото в цялата артилерия на негово кралско величество. Не крия пред вас, че всички мои надежди се основаваха на него. Пробивът беше вече направен, в крепостта се ширеше страх. Още няколко дни и щяхме да тръгнем в атака. Сега от цялата ни работа, от всичките ни усилия не излезе нищо. Стената ще поправят за един ден. А тия оръдия, с които още разполагаме, не са по-добри от манастирските и лесно могат да бъдат разбити. По-големи няма откъде да се вземат, защото и маршал Витенберг не разполага с такива. Ваши милости! Колкото повече размишлявам върху това, толкова поражението ми се вижда по-страшно!... И като си помисля, че ни го нанесе един човек!... Едно куче! Един дявол!... Иде ми да полудея, дявол да го вземе!...

И Мюлер удари с пестник по масата, защото го обзе неудържим гняв, толкова по-ужасен, понеже беше безсилен.

След малко викна:

— А какво ще каже негово кралско величество, когато вестта за тая загуба стигне до него?!...

След малко добави:

— А какво ще предприемем ние?... Със зъби няма да изгризем тая скала! Дано чумата убие тия, които ме увещаваха да дойда под тая крепост!...

При тия думи той грабна една кристална чаша и във възбудата си я тресна в пода така, че кристалът се разби на прах.

Офицерите мълчаха. Неприличната възбуда на генерала, по-присъща за един селянин, отколкото за войник с толкова висок ранг, настрои сърцата срещу него и окончателно развали настроението.

— Съветвайте, ваши милости! — викна Мюлер.

— Да съветваме, можем само спокойно — отвърна хеският княз.

Мюлер започна да сумти и да пръхти с ноздри гневно. След малко се успокои, изгледа насъбраните, сякаш да ги насърчи с тоя поглед, и каза:

— Извинявам се, ваши милости, но гневът ми е лесно обясним. Не ще изреждам градовете, които превзех, след като поех командването от Торстенсон, понеже не желая да се хваля с минали успехи при сегашното поражение. Всичко това, което става при тая крепост, просто надминава човешкия разум. Все пак трябва да се съвещаваме... Затова ви повиках. И така, говорете... и каквото се реши от мнозинството на тоя съвет, това ще направя.

— Нека ваше достойнство ни посочи предмета на съвещанието — каза хеският княз. — Дали ще трябва да се съвещаваме само как да превземем крепостта или и по въпроса дали не е по-добре да се оттеглим?

Мюлер не искаше да поставя въпроса толкова ясно или най-малкото не искаше да изрече пръв това „или — или“, ето защо каза:

— Нека всеки от вас говори искрено какво мисли. Най-важното за всички ни трябва да бъде доброто и славата на негово кралско величие.

Но никой от офицерите не искаше също така да излезе пръв с предложение за оттегляне и отново настана мълчание.

— Ваша милост, Садовски! — каза след малко Мюлер с глас, който се мъчеше да направи приятелски и любезен. — Ти говориш поткровено от другите каквото мислиш, понеже репутацията ти те осигурява срещу всякакви подозрения...

— Мисля, генерале — отвърна полковникът, — че тоя Кмичиц беше един от най-големите съвременни воители и че нашето положение е отчаяно...

— Но ти, ваша милост, беше за вдигане обсадата на крепостта?...

— Извинявай, ваше достойнство, аз бях против започване на обсадата... Това е съвсем друго нещо.

— Тогава какво съветваш сега.

— Сега отстъпвам думата на граф Вжешчович...

Мюлер се разхока като циганин.

— Граф Вейхард ще отговаря за целия този нещастен поход! — каза той.

— Не всички мои съвети бяха послушани — отговори Вжешчович дръзко. — И аз бих могъл смело да сваля от себе си отговорността. Имаше такива, които ги осуетяваха. Имаше такива, които хранеха наистина странно и необяснимо благоразположение към монасите и отклоняваха ваше достойнство от всякакви по-остри мерки. Съветвах да бъдат обесени монасите, които дойдоха тук като пратеници, и съм убеден, че ако това беше сторено, уплахата щеше да ни отвори вратите на тоя курник.

Тук Вжешчович загледа Садовски, но преди той да успее да му отговори, намеси се хеският княз.

— Графе, не наричай курник тая крепост — каза той, — защото колкото повече намаляваш значението ѝ, толкова по-увеличаваш нашия позор.

— Все пак аз съветвах пратениците да бъдат обесени. Уплаха и винаги уплаха, ето какво повтарям от сутрин до вечер, но пан Садовски заплаши, че ще си даде оставката, и калугерите си отидоха здрави и читави.

— Графе, иди днес в крепостта — отговори Садовски, — пръсни с барут най-голямото им оръдие, както направи с нашето Кмичиц, и ти гарантирам, че това ще предизвика по-голяма уплаха, отколкото разбойническото избиване на пратениците!...

Вжешчович се обърна направо към Мюлер:

— Ваше достойнство! Смятам, че тук сме се събрали на съвещание, а не за шеги!

— Имаш ли, ваша милост, да кажеш нещо друго освен празни укори? — попита Мюлер.

— Имам въпреки веселостта на техни милости, които биха могли да запазят това си настроение за по-добро време.

— О, Лаертиадесе^[1], известен със своите хитрости — възкликна хеският княз.

— Ваши милости! — отговори Вжешчович. — Всеобщо известно е, че не Минерва е вашият Бог покровител, а понеже Марс не

ви помогна и вие се отказахте от думата, позволете ми да говоря аз.

— Замъчила се планината, та родила мишка! — подхвърли Садовски.

— Мълчание, моля! — каза Мюлер строго.

— Говори, графе, но помни, че досега съветите ти дадоха горчиви плодове.

— Които освен зимата сме принудени да консумираме като плесенявали сухари! — намеси се хеският княз.

— С това се обяснява защо ваша княжеска светлост пие толкова вино — отвърна Вжешчович, — и макар че виното не ще замести естествения ум, помага ти за по-весело смилане дори на позора. Но да оставим това! Аз зная добре, че в крепостта има партия, която отдавна желае да се предаде и само нашето безсилие, от една страна, и свръхчовешкото упорство на игумена, от друга, я държи в подчинение. Новата уплаха ще ѝ придаде нови сили, затова трябва да покажем, че за нас няма никакво значение загубата на оръдието, та да атакуваме още по-усилено.

— Това ли е всичко?

— Дори и това да беше всичко, смятам, че подобен съвет повече подхожда за честта на шведските войници, отколкото безплодните подигравки с него при чаша вино и отколкото спането след пиянство. Но това не е всичко. Ще трябва да се разпространи слух между нашите войници и особено между полските, че миньорите, които сега работят за поставянето на мини, са открили стар подземен проход, който стига до самия манастир и черквата...

— Прав си, ваша милост, това е добър съвет! — каза Мюлер.

— Когато тоя слух се разпространи между нашите и полските войници, самите поляци ще увещават монасите да се предадат, защото и те, както монасите, искат да оцелее това гнездо на суеверия.

— Като за католик тия думи не са лоши! — измърмори Садовски.

— Ако служеше при турците, щеше Рим да наречеш гнездо на суеверия! — обади се хеският княз.

— Тогава поляците непременно ще изпратят от своя страна пратеници при монасите — продължи Вейхард. — И под влияние на уплахата оная партия в манастира, която отдавна иска да се предаде, ще поднови усилията си и кой знае дали няма да принудят игумена и упоритите да отворят вратите.

— „Ще загине градът на Приам чрез коварството на божествения Лаертиадес...“ — започна да декламира хеският княз.

— За Бога, чиста троянска история, а на него се струва, че е измислил нещо ново! — отговори Садовски.

Но тоя съвет се хареса на Мюлер, защото всъщност не беше лош. Партията, за която спомена Вжешчович, съществуваше в манастира. Дори към нея принадлежаха и някои монаси с по-слаб дух. Освен това уплахата можеше да се разшири между защитниците и да обхване дори ония, които досега искаха да се отбраняват до последна капка кръв.

— Ще опитаме, ще опитаме! — казваше Мюлер, който като удавник се хващаше за всяка сламка и лесно преминаваше от отчаяние към надежда. — Но дали Калински или Зброжек ще се съгласят да отидат като пратеници в манастира, дали ще повярват в тоя подземен проход и ще пожелаят да съобщят за него на монасите?

— Във всеки случай Куклиновски ще се съгласи — отговори Вжешчович, — но ще бъде по-добре и той да вярва в съществуването на прохода.

Внезапно пред квартирата се разнесе конски тропот.

— Ето че и Зброжек пристигна — каза хеският княз, като погледна през прозореца.

След малко в пруста зазвънтяха шпори и Зброжек влезе или по-скоро се втурна в стаята. Лицето му беше бледо, възбудено и докато офицерите успеят да го попитат защо е така смутен, полковникът викна:

— Куклиновски е мъртъв!

— Как така? Какво говориш, ваша милост? Какво се е случило? — попита Мюлер.

— Дайте ми да си поема дъх — каза Зброжек, — защото това, което видях, надминава човешкото въображение...

— Говори по-скоро! Убили ли са го? — извикаха всички.

— Кмичиц! — отвърна Зброжек.

Всички офицери скочиха от местата си и загледаха Зброжек като да беше някой луд, а той изпущаше през ноздрите си едно след друго кълба пара и каза следното:

— Ако не бях видял, нямаше да повярвам на очите си, защото това не е човешка сила. Куклиновски мъртъв, трима войници убити, а от Кмичиц нито следа. Знаех, че той е страшен човек. Репутацията му

е известна в цялата страна... Да бъде обаче пленник, вързан и не само да се изтръгне, но да избие войниците и да изтезава Куклиновски... това не е могъл да извърши човек. Той е сигурно дявол!

— Подобно нещо никога не се е случвало... Човек не може да повярва! — шепнеше Садовски.

— Кмичиц си показва рогата! — продума хеският княз. — А ние не вярвахме вчера на поляците, когато ни разправяха каква птица е той; мислехме, че преувеличават, както правят обикновено.

— Да полудее човек! — викна Вжешчович.

Мюлер се държеше с ръце за главата и не казваше нищо. Когато най-сетне вдигна очи, светкавици на гняв се кръстосаха в тях със светкавици на подозрения.

— Ваша милост, Зброжек — каза той, — дори да е бил дявол, а не човек, той не би могъл да направи това без помощ, без някаква измяна. Кмичиц имаше тук своите почитатели, а Куклиновски, своите врагове — и ти, ваша милост, спадаше към тях!

Зброжек беше дързък войник в пълното значение на тая дума, та щом чу насоченото към него обвинение, побледня още по-силно, скочи от мястото си, приближи се до Мюлер и като му препречи път, погледна го право в очите.

— Мене ли подозираш, ваше достойнство?... — попита той. Настана много тежък миг. Всички събрани ни най-малко не се съмняваха, че ако Мюлер даде положителен отговор, непременно ще настъпи нещо страшно и нечувано във военната история. Всички ръце хванаха дръжките на рапирите. Садовски дори я извади съвсем.

Но в тоя миг офицерите видяха през прозореца, че дворът се изпълни с полски конници. Навярно и те идеха с вести за Куклиновски, в случай на разправия обаче несъмнено биха застанали на страната на Зброжек. Мюлер също ги видя и въпреки че лицето му побледня от ярост, все пак се въздържа, престори се, че не забелязва нищо предизвикателно в постъпката на Зброжек и отвърна с глас, който се мъчеше да направи естествен:

— Разкажи ни, ваша милост, подробно как е станало това. Зброжек постоя още малко с издути ноздри, но също се опомни, при това мисълта му се отклони в друга посока, понеже офицерите, които току-що бяха пристигнали, влязоха в стаята.

— Куклиновски е убит! — повтаряха един след друг.

— Куклиновски е мъртъв!

— Неговата част се разпръсна! Войниците му вилнеят!

— Панове, дайте възможност да се изкаже пан Зброжек, който пръв донесе новината! — извика Мюлер.

Всички утихнаха и Зброжек заговори следното:

— Известно ви е, че на последното съвещание повиках Куклиновски на дуел. Аз бях почитател на Кмичиц, това е вярно, па и вие, макар негови неприятели, трябва да признаете, че не всеки може да извърши такъв подвиг, какъвто е пръсването на това оръдие. Смелостта трябва да се цени и у неприятеля, затова му подадох ръка, но той ми отдръпна своята и ме нарече изменник. Тогава си помислих: нека Куклиновски прави с него каквото ще... За мене беше важно само, че ако Куклиновски постъпи с него противно на рицарската чест, позорът за тая постъпка ще падне върху всички поляци, а заедно с тях и върху мене. Затова именно исках непременно да се бия с Куклиновски и тая сутрин взех двама другари и заминах за неговия стан. Пристигаме в квартирата му... Казват: „Няма го!“ Изпращам тук — няма го!... В квартирата му казват, че и през нощта изобщо не се е връщал, но не бяха неспокойни, мислеха, че е останал при ваше достойнство. Най-сетне някакъв войник казва, че през нощта откарал Кмичиц в една плевня на полето, където искал да го пече на огън. Отивам в плевнята, вратата отворена. Влизам и какво виждам: на една греда виси голо тяло... Помислих, че това е Кмичиц, но когато очите ми свикнаха с тъмнината, забелязах, че трупът е някак слаб и костелив, а оня изглеждаше като Херкулес... Странно ми се стори, че за една нощ е могъл да се смали толкова... Приближавам се до него — Куклиновски!

— На гредата? — попита Мюлер.

— Тъй вярно! Прекръстих се... Мисля си: магии, привидение или какво?... Едва когато видях труповете на тримата войници, истината се възправи пред мене като жива. Тоя страшен човек убил войниците, а Куклиновски окачил и пекъл като палач, после избягал!

— Шльонската граница не е далече! — каза Садовски. Настана кратко мълчание.

Всяко подозрение за участието на Зброжек угасна в душата на Мюлер. Но самата случка го смути, порази и изпълни с някакво неопределено безпокойство. Той виждаше наоколо натрупали се

опасности или по-скоро страшните им сенки, с които не знаеше как да се бори; чувстваше, че го е обградила някаква верига от неблагоприятия. Първите брънки на тая верига лежаха пред очите му, но по-нататъшните бяха още забулени от мрака на бъдещето. Овладея го такова чувство, сякаш живееше в пропукана къща, която всеки момент можеше да се срути върху главата му. Несигурността го притисна с непоносимата си тежест и той сам се питаше какво трябва да прави.

Внезапно Вжешчович се удари по челото.

— За Бога! — каза той. — Вчера, когато видях тоя Кмичиц, струваше ми се, че го зная отнякъде. Сега отново виждам пред себе си лицето му, спомням си говора му. Сигурно трябва да съм го срещнал някъде за кратко и на тъмно, вечер, но ми се върти в главата... върти...

И той почна да търка челото си с ръка.

— Каква ни е ползата от това? — каза Мюлер. — Няма да слепиш оръдието, графе, дори да си припомниш, не ще възкресиш Куклиновски!

После се обърна към офицерите:

— Който желае, нека дойде с мене на местопроизшествието!

Всички пожелаха, защото всички бяха обзети от любопитство.

Докараха коне и потеглиха в тръс, а генералът начело. Когато се приближиха до плевнята, видяха няколко десетки полски конници, пръснати по пътя и полето около постройката.

— Какви са тия хора? — попита Мюлер Зброжек.

— Трябва да са от хоронгвата на Куклиновски. Казвам ти, ваше достойнство, че тая паплач просто е подлудяла...

След тия думи Зброжек замахна с ръка на един от конниците.

— Ела, ела! Бързо! Войникът се приближи.

— Вие от хоронгвата на Куклиновски ли сте?

— Тъй вярно.

— А къде е останалият полк?

— Разбягаха се. Казват, че не искат повече да служат срещу Ясна гура.

— Какво каза той? — запитва Мюлер. Зброжек обясни.

— Попитай го, ваша милост, къде са отишли? — каза генералът. Зброжек повтори въпроса.

— Не се знае — отговори войникът. — Някои отидоха в Шльонск. Други казаха, че отиват да служат при Кмичиц, защото втори

такъв полковник няма нито между поляците, нито между шведите.

Когато Зброжек отново му обясни думите на войника, Мюлер се замисли. Наистина, такива хора, каквито имаше Куклиновски, винаги бяха готови без колебание да преминат под командването на Кмичиц. Но тогава биха могли да станат страшни, ако не за армията на Мюлер, най-малко за неговите доставки и съобщения.

Вълната от опасности се надигаше все по-високо около омагьосаната крепост.

Навярно същото беше помислил и Зброжек, защото сякаш в отговор на мислите на Мюлер каза:

— Едно е сигурно, че всичко в нашата Жечпосполита се вълнува. Нека само един такъв Кмичиц да викне и стотици, хиляди ще го заобиколят, особено след това, което извърши.

— И какво ще постигне? — питаше Мюлер.

— Ваше достойнство, благоволете да си спомните, че този човек доведе Ховански до отчаяние, а заедно с казаците Ховански имаше шест пъти повече хора, отколкото ние... Нито един транспорт не ще стигне до нас без негово разрешение, а чифлиците са разрушени и ние почваме да гладуваме. Освен това Кмичиц може да се съюзи с Жегоцки и Кулеша — тогава той ще разполага с няколко хиляди саби. Той е тежък човек и може да стане molestissimus^[2].

— А ти, ваша милост, сигурен ли си в своите войници?

— Повече, отколкото в самия себе си — отговори Зброжек с дръзка откровеност.

— Как така „повече“?

— Защото, да си кажем истината, на всички вече омръзна тази обсада!

— Вярвам, че тя ще свърши скоро.

— Въпросът е само: как! Пък и заемането на тая крепост е сега също така поражение, както и вдигането на обсадата.

В това време стигнаха до плевнята. Мюлер слезе от коня, последван от всички офицери, и влязоха вътре. Войници бяха вече свалили Куклиновски от гредата и го сложили възник върху малкото слама, покрит с килимче. Трите войнишки трупа лежаха отстрани, наредени един до друг.

— Тия са били убити с ножове — шепнеше Зброжек.

— А Куклиновски?

— Куклиновски няма рани, само хълбокът му е припечен, а мустаците опърлени. Трябва да е замръзнал или се е задушил, защото и досега държи между зъбите си своята собствена шапка.

— Открийте го!

Войникът повдигна единия край на килимчето и се показва страшно, подпухнало лице с изблецени очи. Върху остатъка от опърлените му мустаци имаше ледени висулки, образувани при дишането; те се бяха смесили с пушека и образували нещо като щръкнали от устата зъби. Това лице беше толкова отвратително, че Мюлер, макар и свикнал с всякакъв вид ужаси, изтръпна и каза:

— Закрий го бързо! Страшно! Страшно!

Мрачна тишина зацари в плевнята.

— Защо дойдохме тук? — питаше хеският княз и плюеше. — Целия ден не ще се докосна до ядене.

Внезапно Мюлер бе овладян от някаква необикновена раздразненост, която граничеше почти с умопобъркване. Лицето му посиня, зениците се разшириха, зъбите му започнаха да скърцат. Овладя го дива жажда за кръв, за отмъщение над когото и да било, затова се обърна към Зброжек и викна:

— Къде е оня войник, който е видял, че Куклиновски е в плевнята? Дайте го тук! Той трябва да е съучастник!

— Не зная дали тоя войник е още тук — отговори Зброжек. — Всички хора на Куклиновски се разбягаха като пуснати от въжето бикове!

— Хвани го тогава! — зарева Мюлер яростно.

— Хвани го ти, ваше достойнство! — викна Зброжек със същата ярост.

И отново страхотно избухване увисна като на нишка от паяжина над главите на шведите и поляците. Последните започнаха да се притискат около Зброжек, като мърдаха заплашително мустаци и раздрънкваха саби.

Изведнъж навън се разнесе врява, чу се ехо от гърмежи и тропот на няколко коня и в плевнята се втурна офицер от шведските райтари.

— Генерале — викна той, — нападение от манастира! Миньорите, които заравяха мини, са избити до крак! Пехотната част е разпръсната.

— Ще полудея! — изкрещя Мюлер и се хвана за перуката си. — На конете!

След миг всички се носеха като вихър към манастира, та чак бучки сняг се сипеха като град изпод копитата на конете. Сто конници на Садовски, командвани от брат му, се присъединиха към особата на Мюлер и летяха на помощ. По пътя те видяха пехотни части, които бягаха ужасени, всред паника и безредие, толкова много беше вече понижен духът на иначе несравнимите шведски войници. Напускаха дори окопите, които съвсем не бяха заплашени от опасност. Петнайсетина от тия войници бяха стъпкани от препусналите офицери и райтари. Най-сетне те стигнаха на около двеста метра от крепостта, но само за да съзрат на видимия като на длан хълм нападателяте, които се връщаха щастливо в манастира. Песни, радостни възгласи и смехове долитаха чак до ушите на Мюлер.

Дори отделни войници се спираха и заплашваха щаба с размахани кървави саби. Поляците при шведския генерал познаха самия Замойски, който лично бе командвал това нападение, а сега, като забеляза щаба, спря се и му се кланяше важно с шапка в ръка. Нищо чудно! Чувстваше се вече в безопасност под прикритието на крепостните оръдия.

По валовите задимя и железни ята от гранати прелетяха със страхотно съскане между офицерите. Няколко райтари се олюляха на седлата и стон отговори на съскането.

— Намираме се под огън, отдръпни се! — изкомандва Садовски.

Зброжек хвана Мюлеровия кон за юздата.

— Генерале, оттегляме се! Тук смърт!

Мюлер беше като вцепенен, не каза нито дума и се остави да го изведат от обсега на стрелбата. Когато се върна в квартирата си, затвори се в нея и през целия ден не искаше да види никого.

Навярно размишляваше върху славата си на Полиоркетес.

В това време Вжешчович взе цялата власт в ръцете си и с неуморима енергия се залови да подготвя атака. Правеха се нови окопи, войници продължаваха да разбиват след миньорите скалата, за да подложат мини. Трескава работа кипеше в целия шведски стан; изглеждаше, че или нов дух се бе вселил в обсадителите, или им бяха дошли нови подкрепления.

След няколко дни в стана на шведите и на съюзените полски войски гръмна слух, че копачите били намерили подземен проход, който отивал под самата черква и манастир, и само от добрата воля на генерала зависело дали да бъде вдигната цялата крепост във въздуха.

Безкрайна радост обзе изнурените от студ, глад и безплодна работа войници.

Възгласи: „Ченстохова е наша!... Ще вдигнем във въздуха тоя курник!“ — се носеха от уста на уста. Започнаха пиршества и пиянства.

Вжешчович беше навсякъде, насърчаваше войниците, поддържаше вярата им, сто пъти на ден потвърждаваше слуха, че е намерен проход, възбуждаше тия пирове и гуляи.

Най-сетне ехо от тая радост стигна и до крепостта. Слухът за подложените вече мини, готови да бъдат взривени, се разнесе със светкавична бързина от единия край на стените до другия. Дори най-смелите се уплашиха. Жените започнаха да обсаждат с плач жилището на игумена, да вдигат към духовника деца, когато се показваше за малко, и да викат:

— Не погубвай невинните!... Кръвта им ще падне върху тебе!...

Колкото някой беше по-голям страхливец, с толкова по-голяма смелост атакуваше сега свещеник Кордецки с искане да не излага на гибел светото място, столицата на пресветата Дева.

Настагнаха такива тежки моменти, толкова болезнени за непреклонната душа на тоя герой с расо, каквито не беше имало никога досега. Добре, че и шведите се отказаха от нападенията, за да докажат на обсадените, че вече не се нуждаят нито от снаряди, нито от оръдия, че им е достатъчно да запалят само една нишка с барут. Но по същите причини уплахата в манастира растеше. През глухите нощи на някои най-големи страхливци се струваше, че вече чуват под земята някакви шумоления, някакви движения, че шведите са вече под самия манастир. Най-сетне падна духом и значителна част от монасите. Те, начело с отец Страдомски, отидоха при игумена с искане да започне незабавно преговори за предаване. Заедно с тях отидоха повечето войници и няколко шляхтичи.

Тогава свещеник Кордецки излезе на двора, а когато тълпата го обгради в тесен кръг, заговори така:

— Нима не се заклехме, че ще браним светата обител до последна капка кръв? Наистина ви казвам, ако барут ни хвърли във въздуха, ще хвърли само жалките ни тела, само временните покривала ще паднат обратно на земята, а душите ни вече не ще се върнат...

... Небето ще се отвори над тях и те ще влязат там всред радост, всред щастие, огромно като безгранично море. Там ще ги приемат Иисус Христос и неговата пресвета майка, която ще излезе да ги посрещне, а те като златни пчели ще кацнат по нейния плащ и ще се гмурнат в светлина, и ще гледат лицето на Бога...

И ето че върху лицето му засия светлината на тоя блясък, вдъхновените очи се издигнаха нагоре и той продължи да говори убедително и с откъснато спокойствие.

— Господи, който управляваш световите, ти гледаш в моето сърце и знаеш, че не лъжа, когато казвам на тоя народ, че ако бих желал само собственото си щастие, тогава бих протегнал към тебе ръце и бих викал от дълбините на душата си: „Господи! Направи да съществува тоя барут, направи да избухне, защото в такава смърт се крие изкуплението на вините и греховете, защото тя е вечна почивка, а твоят раб е много изморен и отруден...“ А кой не би искал такава награда за смърт без мъки, кратка като едно мигновение, като прелетяла по небето светкавица, след която настъпва неизменна вечност, безкрайно блаженство, радост безконечна!...

Но ти ми заповяда да пазя тая твоя обител, затова нямам право да си отида; ти ме постави на стража, като вля в мене твоята мощ, и зная, Господи, и виждам, и чувствам, че дори злобата на неприятеля да стигне чак под черквата, дори да е подложен под нея всичкият барут и унищожителната селитра, достатъчно ми е да направя кръстен знак над тях, за да не избухнат...

Тук той се обърна към събраните и продължи така:

— Бог ми е дал тая сила, а вие отгонете страха от сърцата си! Моят дух прониква през земята и аз ви казвам: вашите неприятели лъжат, под черквата няма барутни змейове!... Вие, хора със страховити сърца, вие, у които страхът е задушил вратата, не сте заслужили още днес да влезете в царството на милостта и покоя — затова няма барут под вашите крака! Бог иска да запази тая обител, та като Ноевия ковчег да се носи над потопа от нещастия и несрета, затова в името на Бога за трети път ви казвам: няма барут под черквата! А когато говоря от

негово име, кой би посмял да ми възразява, кой би посмял да се съмнява още?...

След тия думи той замлъкна и загледа тълпата от монаси, шляхтичи и войници. Но в неговия глас имаше такава непоколебима вяра, увереност и сила, че те също така мълчаха и никой не се обади. Напротив — надеждата започна да осенява сърцата, докато най-сетне един от войниците, прост селянин, каза:

— Слава на името Божие!... От три дни говорят, че могат да вдигнат във въздуха крепостта, защо не я вдигат?

— Слава на пресветата Дева!... Защо не я вдигнат? — повториха двайсетина гласа.

И в тоя миг се яви странно знамение. Внезапно наоколо се разнесе шум от крила и цели ята от непрелетни птици долетяха в двора на крепостта и все нови и нови долитаха от съседните ограбени чифлици: сиви чучулиги, овесарки със златни гърди, бедни врабци, зеленикави синигери, червени снегари накацаха по чупките на покривите, по ъглите, по порталите на вратите, по черковните корници; други се въртяха като пъстроцветен венец над главата на свещеника, пляскаха с крилца, цвърчаха жално, сякаш молеха за милостиня, и никак не се страхуваха от хората. Присъстващите се смаяха от тая гледка, а свещеник Кордецки се моли кратко време, след което каза:

— Ето и горските птички идат под покровителството на Божията майка, а вие ли се усъмнихте в нейната сила?

Утеха и надежда отново се вляха в сърцата, монасите почнаха да се бият в гърдите и тръгнаха към черквата, а войниците към стените.

Жените излязоха да сипват зърна на птичките, които ги закълваха лакомо.

Всички обясняваха появата на тия дребни горски жители благоприятно за себе си и във вреда на неприятеля.

— Големи снегове трябва да има, щом тия птички вече не обръщат внимание нито на гърмежите, нито на оръдейния грохот, а се стремят към постройките — казаха войниците.

— А защо бягат от шведите при нас?

— Защото и най-скромното творение има достатъчно ум, за да различи неприятеля от своите.

— Не е това — отговори друг войник, — та нали и в шведския стан има поляци; но това значи, че там вече трябва да гладуват и конете нямат никаква зоб.

— Значи и нещо повече — каза трети, — то показва, че е чиста лъжа онова, което говорят за подложен барут.

— Как така? — попитаха всички изведнъж.

— Старите хора разправят — отговори войникът, — че когато някоя къща наближи да се срути, лястовиците и врабците, които гнездят под нейния покрив, отлитат два-три дни преди това; всяко творение има такъв ум, че да вижда отрано опасността. Та ако под манастира имаше барут, тия птици нямаше да долетят тук.

— Вярно ли е това?

— Като две и две четири!

— Слава на пресветата Дева! Спукана е тогава работата на шведите!

В този миг при югозападната врата се чу глас на тръба; всички изтичаха да видят кой иде.

Беше шведски тръбач, който носеше писмо от стана.

Монасите веднага се събраха в дефиниториума. Писмото беше от Вжешчович, който съобщаваше, че ако крепостта не се предаде до утре, ще бъде вдигната във въздуха.

Но дори тия, които преди малко бяха унили под бремето на страха, сега не повярваха на това предупреждение.

— Напразни заплахи! — викаха заедно монаси и шляхта.

— Тогава ще им пишем да не ни съжаляват. Нека ни вдигат във въздуха!

И наистина отговориха така.

В това време войниците, които се бяха струпали при тръбача, също отговаряха със смях на предупрежденията му.

— Добре! — казаха му те. — Защо трябва да ни щадите? По-скоро ще отидем в рая!

А този, който връчваше на пратеника писмото с отговора, му каза:

— Не губете напразно думи и време!... Самите вас ви измъчва нищета, а ние, слава Богу, не сме лишени от нищо. Дори птиците бягат от вас.

По тоя начин от последната хитрост на Вжешчович не излезе нищо.

А когато изтече още един ден, видя се съвсем явно колко напразни са били страховете на обсадените и спокойствието в манастира се възстанови.

На другия ден благородният ченстоховски гражданин Яцек Бжухански отново подхвърли писмо, с което предупреждаваше, че ще има атака, но същевременно, че Ян Казимеж е тръгнал от Шльонск, а в цяла Жечпосполита се е вдигнало въстание срещу шведите. Обаче според слуховете, които се носели извън стените, тази атака щяла да бъде последната.

Бжухански бе подхвърлил писмото заедно с чувал риба за монасите за Бъдни вечер, а се приближил до стените преоблечен като шведски войник.

За зла чест познаха го и го хванаха. Мюлер заповяда да го подложат на мъчения; но през време на мъките старецът имаше небесни видения и се усмихваше сладко като дете, а по лицето му вместо болка се рисуваше неизразима радост. Генералът присъства лично при изтезанията, но не изтръгна никакви показания от мъченика; изтръгна само печалното убеждение, че нищо не ще разколебае тия хора, нищо не ще ги склони, и напълно се умърлуши.

В това време дойде старата просякиня Костуха с писмо от свещеник Кордецки, който молеше смирено да бъде спряно нападението през време на богослужението в деня на Рождество Христово. Стражата и офицерите посрещнаха просякинята-пратеник със смях и подигравки, но тя им отговори направо:

— Никой друг не искаше да дойде, защото вие се отнасяте към пратениците като към разбойници, а аз се наех за парче хляб... Малко ми остава да живея на тоя свят, затова не се страхувам от вас, а ако не вярвате, аз съм ви в ръцете.

Но не ѝ сториха нищо лошо. Нещо повече — Мюлер, в желанието си да опита още веднъж пътя на споразумението, се съгласи с искането на игумена; прие дори откуп за още живия Яцек Бжухански; изпрати същевременно и оная част от среброто, която бе намерена от шведски войници. Последното направи напук на Вжешчович, който след неуспялата хитрост с минирането отново беше изпаднал в немилост.

Най-сетне дойде Бъдни вечер. С първата звезда по цялата крепост заблестяха светлини и светлилки. Нощта беше спокойна, студена, но ясна. Шведските войници, които мръзнаха от студ по окопите, гледаха отдолу черните стени на непристъпната крепост и си спомняха топлите, покрити с мъх скандинавски къщи, жените си, децата, елхите, пламнали от свещички, и не една желязна гръд се надигаше от въздишка, мъка, копнеж, отчаяние. А в крепостта обсадените си чупеха тънките бъднивечерски питки около постлани със сено трапези. Тиха радост гореше по всички лица, защото всеки предчувстваше, беше почти сигурен, че времето на неволята ще мине вече бързо.

— Утре ще има атака, но тя ще е вече последната — повтаряха си монасите и войниците. — Коумто Бог е определил смърт, нека благодари, че преди това му е позволил да бъде на богослужение и по тоя начин по-сигурно ще му отвори райската врата; защото, който в деня на Рождество Христово загине за вярата, той трябва да бъде приет в селението на славата.

Ето така те си пожелаваха един на друг благополучие, дълги години или небесна корона и на всички сърца стана толкова леко, сякаш бедата беше вече минала.

А при игумена имаше един празен стол и пред него чиния, на която се белееше пакетче питки, вързано със синя корделка.

Когато всички седнаха, а никой не зае това място, пан мечникът каза:

— Виждам, благоговейни отче, че по стар обичай е пригответено място и за неочаквани гости от далечен път.

— Не за тях — отговори свещеник Августин, — а за да си спомним за оня младеж, когото всички обичахме като собствен син и чиято душа сега гледа с радост към нас, защото сме запазили благодарствен спомен за него.

— За Бога — каза шерадският мечник, — сега на него му е по-добре, отколкото на нас! Ние наистина му дължим благодарност!

Очите на свещеник Кордецки бяха просълзени, а пан Чарнецки се обади:

— За по-малки пишат в летописите. Ако Бог ми даде живот и по-късно някой ме попита кой войник между нас е бил равен на античните герои, ще кажа: Бабинич.

— Той не се казваше Бабинич — отговори свещеник Кордецки.

— Как не се казваше Бабинич?

— Отдавна знаех истинското му име, но под тайната на изповедта... И едва когато тръгваше за онова оръдие, той ми каза: „Ако загина, нека знаят кой съм, та честната слава да се свърже с моето име и да изтрие старите грехове.“ Той отиде, загина, следователно сега мога да ви кажа: това беше Кмичиц!

— Оня литовски преславен Кмичиц?! — възкликна пан Чарнецки и се хвана за косата.

— Именно! Така Божието милосърдие променя сърцата!

— За Бога! Сега разбирам защо той се нае с такава акция! Сега разбирам откъде се вземаха у него такива помисли, откъде тая смелост, с която надвишаваше всички! Кмичиц, Кмичиц! Оня страшен Кмичиц, когото Литва слави!

— Отсега нататък ще го слави другояче не само Литва, но цяла Жечпосполита.

— Той пръв ни предупреди за Вжешчович!

— Той стана причина да затворим доста навреме портите и да извършим необходимите приготовления!

— Той пръв застреля швед с лък.

— А колко от тях унищожи с оръдията! А кой уби де Фоси?

— Ами това грамадно оръдие! Ако не ни е страх от утрешната атака, кой е причина за това?

— Нека всеки си спомни с почит и да слави, където може, неговото име, за да бъде удовлетворена справедливостта — каза свещеник Кордецки. — А сега: дай му вечен покой, Господи!

— И светлина вечна нека му свети! — отговориха всички гласове в един хор.

Но пан Чарнецки дълго не можеше да се успокои и мисълта му непрестанно се връщаше към Кмичиц.

— Казвам ви, ваши милости — рече той, — че у него имаше нещо такова, та макар и да служеше като прост войник, веднага командването само влизаше в ръцете му. Чак ми беше чудно, че хората неволно слушаха такъв младеж... Всъщност на кулата той командваше, самият аз го слушах. Да бях поне знаел, че това е Кмичиц!

— Все пак странно ми е — каза шерадският мечник, — че шведите не се похвалиха с неговата смърт.

Свещеник Кордецки въздъхна:

— Барутът ще да го е разкъсал на място!

— Готов съм да ми отрежат ръката, че той е жив! — викна пан Чарнецки. — Как може един Кмичиц да се остави да го разкъса барутът!

— Той даде своя живот за нашия! — отговори свещеник Кордецки.

— Едно е сигурно — отговори мечникът, — че ако това голямо оръдие беше сега на насипа, нямаше да мисля толкова весело за утрешния ден.

— Утре Бог ще ни даде нова победа! — каза свещеник Кордецки. — Защото Ноевият ковчег не може да загине в потопа!

Така разговаряха помежду си на Бъдни вечер, а после монасите отидоха в черквата, войниците на спокойна почивка и да пазят при портите и стените. Но особена бдителност беше излишна; и в шведския стан цареше пълно спокойствие. Те самите се бяха отдали на почивка и размисъл, защото и за тях приближаваше най-тържественният от празниците.

Нощта беше също така тържествена. Роеве звезди светеха на небето с червен и синкав блясък. Светлината на месеца обагреше в зелено снежните простори между крепостта и неприятелския стан. Нямаше никакъв вятър и владееше такава тишина, каквато около тоя манастир не беше имало от началото на обсадата.

В полунощ шведските войници чува да се носят от височината меките тонове на орган, после към тях се присъединиха човешки гласове, а след това звуците на камбани и камбанки. Веселост, надежда и велико спокойствие се изливаше заедно с тия звуци и още по-голямо съмнение, още по-голямо чувство на безсилие стисна шведските сърца.

Полските войници, командвани от Зброжек и Калински, се приближиха до самите стени, без да питат за позволение. Не ги пуснаха вътре, понеже се страхуваха от някаква засада, която нощта можеше да улесни, но им разрешиха да стоят близо до стените. И те се струпаха цял събор. Едни коленичиха на снега, други клатеха жално глави, въздишаха над собствената си съдба или се биеха в гърдите,

като обещаваха да се покаят — и всички слушаха с наслада и сълзи на очи музиката и песните, които се пееха по древен обичай.

А стражата по стените, която не можеше да бъде в черквата, в желанието си да се възнагради за тая загуба също така започна да пее и скоро по целия кръг от стени се разнесе коледната песен:

*В яслите лежи,
кой ще дотърчи
на малкия да коледува...*

На другия ден следобед грохотът на оръдията отново заглуши всички други шумове. Всички окопи задимяха едновременно, земята се тресеше из основи; както по-рано върху черковния покрив връхлитаха и тежки гюлета, и бомби, и гранати, и факли в тръби, които изливаха дъжд от разтопено олово, и факли без тръби, и въжета, и парцали. Никога грохотът не е бивал така непрестанен, никога досега такава вълна от огън и желязо не се бе изливала върху манастира, но между шведските топове липсваше онова грамадно оръдие, което единствено можеше да разруши стените и да направи необходимите за атака пробиви.

Пък и обсадените бяха вече така свикнали с огъня, така всеки знаеше какво трябва да прави, че отбраната си следваше обикновения ред без никакво командване. На огъня отговаряха с огън, на снаряда със снаряд, само че насочен по-сполучливо, защото действаха по-спокойно.

Надвечер Мюлер излезе, за да провери при последните лъчи на залеза резултатите от артилерийския огън, и погледът му се спря върху камбанарията, която се очертаваше спокойно в лазура.

— Тоя манастир ще си остане на веки веков! — възкликна той разгневен.

— Амин! — отговори спокойно Зброжек.

Вечерта в главната квартира отново се състоя съвещание, което беше още по-мрачно от предишните. Откри го самият Мюлер.

— Днешният огън — каза той — не донесе никакви резултати. Нашият барут се свършва, загубихме половината си хора, останалите нямат желание да воюват, очертава се поражение, а не победа.

Хранителните припаси вече ни липсват, на подкрепления не можем да се надяваме.

— А манастирът си стои незасегнат както в първия ден на обсадата! — добави Садовски.

— Какво ни остава?

— Позор...

— Получих заповеди — каза генералът — или да свършвам побързо, или да се оттегля и да тръгна за Прусия.

— Какво ни остава?... — повтори хеският княз. Всички очи се обърнаха към Вжешчович, а той каза:

— Да спасяваме честта си!

Кратък, на пресекулки смях, който повече приличаше на скърцане със зъби, се изтръгна от устата на Мюлер, наричан Полиоркетес.

— Вжешчович иска да ни научи как се възкресяват мъртви! — каза той.

Вжешчович се престори, че не чува.

— Честта си спасиха само падналите — каза Садовски. Мюлер започна да губи самообладание.

— А този манастир още си стои там?... Тази Ясна гура, тоя курник?!... И аз не можах да го превзема?!... И ние се оттегляме?... Сън ли е това или аз говоря наяве?...

— Тоя манастир, тази Ясна гура още стои там — повтори хеският княз дума по дума — и ние се оттегляме... бити?...

Настана кратко мълчание; изглежда, че командирът и подчинените му намират някакво диво удоволствие да припомнят собственото си унижение и срам.

Ненадейно Вжешчович взе думата и заговори бавно и натъртено.

— Много пъти се е случвало — каза той, — във всички войни обсадената крепост да плати откуп на обсадителите и тогава те са си отивали като победители, защото дава ли някой откуп, с това се признава за победен.

Офицерите, които отначало слушаха думите му с презрение и пренебрежително, сега се заслушаха по-внимателно.

— Нека тоя манастир ни даде какъв да е откуп — продължи Вжешчович — и тогава никой не ще каже, че не сме могли да го превземем, а че не сме искали.

— Но те дали ще се съгласят? — попита хеският княз.

— Залагам главата си — отвърна Вейхард, — нещо повече: войнишката си чест!

— Това може! — каза внезапно Садовски. — До гуша ни е дошла вече тази обсада, но и на тях е дошла до гуша. Какво мислиш по това, ваше достойнство?!

Мюлер се обърна към Вжешчович:

— Поради твоите съвети, графе, аз преживях цяла редица тежки моменти, по-тежки от когато и да било през живота ми, но за тоя последен съвет благодаря и ще остана благодарен.

Всички гърди си отдъгнаха с облекчение. Наистина вече не можеше да става дума за нищо друго, освен за оттегляне с чест.

На другия ден, в деня на Свети Стефан, всички офицери се събраха да изслушат отговора на свещеник Кордецки на писмото на Мюлер, в което имаше предложение за откуп и беше изпратено сутринта.

Трябваше да чакат дълго. Мюлер се преструваше на весел, но по лицето му се виждаше, че тая веселост е престорена. Никой от офицерите не можеше да се заседи на едно място. Всички сърца биеха неспокойно.

Хеският княз и Садовски стояха при прозореца и разговаряха тихо.

— Какво мислиш, ваша милост, ще се съгласят ли? — попита първият.

— По всичко изглежда, че ще се съгласят. Кой не би искал да се отърве от една все пак толкова страшна опасност срещу петнайсетина хиляди талери, особено като се има предвид, че монасите нямат светски амбиции и мисъл за войнишка чест или поне не би трябвало да имат. Страхувам се обаче, че генералът поиска твърде много.

— Колко поиска?

— Четирийсет хиляди талера от монасите и двайсет от шляхтата. Но в най-лошия случай те ще искат да се пазарят.

— Да отстъпим, за Бога, да отстъпим! Ако знаех, че нямат пари, готов съм да им дам назаем от своите, стига да ни дадат възможност да си отидем с чест.

— А аз ще ти кажа, ваша княжеска светлост, че макар тоя път да признавам съвета на Вжешчович за добър и да вярвам, че те ще се

откупят, такава треска ме тресе, та бих предпочел десет атаки, отколкото това очакване.

— Ех, прав си, ваша милост. Но все пак тоя Вжешчович... може да отиде високо...

— Дори на бесилката.

Събеседниците не отгатнаха. Защото граф Вейхард Вжешчович го чакаше по-лоша съдба дори от бесилката.

Но в това време екот от гърмежи прекъсна по-нататъшния им разговор.

— Какво е това? Гърмят от крепостта?! — викна Мюлер. И той скочи като полудял и изтича въвн от стаята. Изтичаха след него всички и започнаха да се ослушват.

И наистина от крепостта долитаха отгласи от последователни залпове.

— За Бога! Какво може да значи това?... Дали се бият вътре или какво?! — викаше Мюлер. — Не разбирам!

— Аз ще ти обясня, ваше достойнство — каза Зброжек. — Днес е Свети Стефан, именният ден на пановеце Замойски, бащата и сина, в тяхна чест гърмят.

В същия момент от крепостта долетяха и приветствени викове, а след тях нови салюти.

— Има достатъчно барут! — каза мрачно Мюлер. — Това е ново указание за нас.

Но съдбата не му спести и друго, по-болезнено указание. Шведските войници бяха вече толкова загубили желание да се бият и отпаднали духом, та щом чуха гърмежите от крепостта, частите, които се намираха в най-близките окопи, ги напуснаха панически. Мюлер видя цял полк от отлични смаландски стрелци, които в бъркотията се скриха чак при неговата квартира; той чуваше също така как при тая гледка офицерите повтаряха помежду си:

— Време е, време е, време е да се оттеглим!

Но постепенно всичко се успокои — остана само угнетителното впечатление. Командирът, а след него и подчинените му отново влязоха в стаята и чакаха, чакаха нетърпеливо; дори неподвижното чак досега лице на Вжешчович издаваше безпокойство.

Най-сетне в пруста се чу звън на шпори и влезе тръбач, цял зачервен от студа, с мустаци, покрити със скреж от дишането.

— Отговор от манастира! — каза той и връчи голям пакет, увит с пъстра кърпа, завързан с връв.

Ръцете на Мюлер леко трепереха и той намери за по-добре да пререже връвта с ножа си, вместо да го развързва бавно. Двайсетина чифта очи се впериха неподвижно в пакета, офицерите затаиха дъх.

Генералът отви един път кърпата, втори път, трети и я отвиваше все по-бързо, докато най-сетне на масата падна пакетче коледни питки.

Тогава побледня и при все че никой не се нуждаеше от обяснение какво се намира в кърпата, каза:

— Питки!...

— Нищо повече ли? — попита някой от навалищата.

— Нищо повече — отговори като ехо генералът. Настана кратко мълчание, прекъсвано само от шумното дишане, понякога се чуваше и изскърцване със зъби, понякога изчаткване на рапира.

— Графе Вжешчович! — каза най-сетне Мюлер със страшен и зловещ глас.

— Няма го вече! — отговори един от офицерите. И отново настана мълчание.

През нощта обаче в целия стан зацари движение. Щом загасна дневната светлина, почнаха да се чуват гласовете на команди, притичване на значителни конни части, отгласи от ритмични стъпки на пехота, цвилене на коне, скърцане на коли, глухо трополене на оръдия, скрибуцане на жезла, звънтеж на вериги, шум, глъчка и кипеж.

— Дали утре няма да има ново нападение? — питаха се пазачите при портите.

Но те не можеха да видят нищо, защото от вечерта небето се бе покрило с облаци и бе завалял обилен сняг.

Гъстите му парцали закриваха всичко. Към пет часа през нощта всички шумове утихнаха, а снегът продължаваше да вали все по-обилно. По стените и бойниците на кулите се образуваха нови стени, нови бойници. Снегът покри целия манастир и черквата, сякаш искаше да ги скрие от погледа на нашествениците, да ги увие и заслони пред огнените снаряди.

Най-сетне започна да се раззаря и камбанен звън призова за утринна, когато стражите при южната порта чува пръхтене на кон.

Пред портата стоеше селянин, цял засипан със сняг; зад него на пътя се виждаше ниска малка дървена шейна с впрегната в нея слаба и

проскубана кранта.

Селянинът започна да се тупа с ръце, да пристъпва от крак на крак и да вика:

— Хора, отворете там!

— Кой иде? — попитаха от стените.

— Свой, свой, от Дзбов!... Докарах дивеч за отците.

— А как те пуснаха шведите?

— Какви шведи?

— Които обсаждат черквата.

— Охо, няма вече никакви шведи!

— Всяко дихание да хвали Господа! Отишли ли са си?

— Вече и следите от тях са засипани!

Наскоро пътят почерня от групи селяни и граждани: едни идеха на коне, други пеш, имаше и жени — и всички викаха още отдалече:

— Няма ги шведите! Няма ги!

— Заминаха за Велун!

— Отворете портите! Няма нито един човек в стана им!

— Шведите си отишли! Шведите си отишли! — започнаха да викат по стените и вестта се разнесе светкавично навсякъде.

Войниците се втурнаха към камбаните и започнаха да бият всичките като при тревога. Всичко живо изскачаше от килиите, жилищата, от черквата.

Вестта се носеше непрекъснато. Дворът се напълни с монаси, с шляхтичи, войници, жени и деца. Радостни викове се разнесоха наоколо. Едни се втурваха към стените, за да видят празния стан; други избухваха в смях или ридание.

Някои още не можеха да повярват; но непрекъснато прииждаха нови групи — както селяни, така и граждани.

Идеха от град Ченстохова и от околните села, от близките гори; идеха шумно, весело и с песни. Непрекъснато се кръстосваха нови и нови вест; всеки беше видял оттеглящите се шведи и разправяше накъде отивали.

След няколко часа склоновете и долу под възвишението беше пълно с хора. Портите на манастира се отвориха широко, както биваше обикновено преди войната; а всички камбани биеха, биеха, биеха... И тия гласове на тържество летяха в далечината и ги чуваше цяла Жечпосполита.

Снегът непрекъснато засипваше следите от шведите.

Към пладне тоя ден черквата беше толкова претъпкана, че както по настланите градски улици един камък е сложен плътно до друг, така и в нея една глава беше до друга. Свещеник Кордецки лично отслужваше благодарствен молебен, а на човешките множества се струваше, че го отслужва ангел. Струваше им се също така, че той ще изпее душата си в тая молитва за благодарност или че тя ще полети нагоре заедно с дима от кандилницата и ще се разлее във висините за слава на Бога.

Оръдеен грохот вече не разтърсваше нито стените, нито стъклата по прозорците, не засипваше хората с прах, не прекъсваше молитвите, нито тая благодарствена песен, която светият игумен подхвана всред всеобщ унес и плач:

Te Deum Laudamus!...^[3]

---

[1] Лаертиадес, тоест син на Лаерт: Одисей. — Бел.прев. ↑

[2] Крайно досаден, опасен (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Тебе Бога хвалим (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

Конете бързо носеха Кмичиц и тримата Кемличи към шльонската граница. Те пътуваха предпазливо, за да не се срещнат с някакъв шведски разезд, защото, макар хитрите Кемличи да имаха пропуски, издадени от Куклиновски и подписани от Мюлер, все пак войниците, дори снабдени с такива документи, обикновено биваха подлагани на разпит, а такъв разпит би могъл да се свърши зле за пан Анджей и другарите му. Затова те пътуваха бързо, та да минат час по-скоро границата и да се намерят дълбоко навътре в страната на германския император. Защото граничният пояс не беше запазен от шведски грабителни, често пъти и цели райтарски части нахлуваха в Шльонск, за да ловят ония, които се промъкваха да отидат при Ян Казимеж. Но тримата Кемличи през престоя си в Ченстохова се бяха занимавали непрекъснато с лов на отделни шведи, та бяха прекосили вече надлъж и нашир цялата околност, всички гранични пътища, пътечки и проходи, където ловът беше най-богат, и се чувстваха като в собствения си край.

По пътя старият Кемлич разказваше на пан Анджей какво ставаше в Жечпосполита, а пан Анджей, затворен дълго време в крепостта, забрави за собствената си болка и слушаше жадно тия новини, понеже те бяха много неблагоприятни за шведите и предвещаваха вече близкия край на шведското владичество в Полша.

— Войската вече гледа с лошо око на шведските успехи и на приятелството си с шведите — говореше старият Кемлич — и докато по-рано войниците заплашваха със смърт хетманите, ако не се присъединят към шведите, сега сами предявяват искания и изпращат делегации при пан Потоцки да спасява Жечпосполита от бедствието, като се кълнат, че всички ще бъдат с него до самата си смърт. А някои полковници започнаха на своя глава да нападат шведите.

— Кой започна пръв?

— Пан Жегоцки, бабимостки староста, заедно с пан Кулеша. Те започнаха във Велкополска и причиняват големи неприятности на шведите; а в цялата страна има множество по-малки части, но е трудно

да се знаят имената на предводителите им; те нарочно не ги казват, за да запазят семействата и имотите си от шведската мъст. От войската пръв се вдигна полкът, командван от пан Войнилович.

— Габриел ли?... Той ми е роднина, ако и да не се познавам с него!

— Той е истински войник. Той именно унищожи бандата на предателя Працки, която служеше у шведите, а самия него разстреля; сега е отишъл към високите планини отвъд Краков; там унищожил шведска част и спасил планинците, потискани от шведите...

— И планинците ли вече бият шведите?

— Те започнаха първи; но нали са прости селяни, поискаха веднага да освободят Краков със секирите си; генерал Дъглас обаче ги разпръсна, защото те нямат никакъв опит за бой в равнина. Но от няколкото отряда, които шведите пратиха подир тях в планините, не се върна нито един човек. Сега пан Войнилович помогна на тия селяни, а сам той отиде при маршала в Любовля и се присъедини към неговите войски.

— Нима пан маршал Любомирски е против шведите?

— Разни неща приказваха за него, че се колебаел ту на едната, ту на другата страна, но като почнаха всички да се надигат в цялата страна, и той се обяви срещу шведите. Маршалът е силен и много зло може да им направи! Сам би могъл да воюва срещу шведския крал. И хората разправят, че до пролетта в Жечпосполита не ще остане нито един швед...

— Дай боже да стане така!

— Та как може другояче, ваша милост, щом след обсаждането на Ченстохова всички скочиха срещу тях. Войската се бунтува, шляхтата вече ги бие, където може, селяните се събират в чети, а към всичко това и татарите идат, иде и ханът лично; той е победил Хмелницки и казаците и е заявил, че ще ги затрие окончателно, освен ако тръгнат срещу шведите.

— Но и шведите имат още много привърженици между пановете и шляхтата, нали?

— Само оня държи с тях, който е принуден, но и тия хора само очакват удобен случай. Едничък князът вилненски воевода се е присъединил искрено към тях, но това му излезе през носа.

Кмичиц чак спря коня, но едновременно се хвана за хълбока, понеже го прониза остра болка.

— За Бога! — възкликна той, като сподави стона си. — Казвай какво става с Радживил? Още ли си седи в Кейдани?

— О, райска врата от слонова кост! — каза старецът. — Аз знам само това, което приказват хората, а Бог знае какво не приказват. Едни говорят, че князът воевода вече не бил жив; други, че още се държи срещу пан Сапеха, но едва диша. Говори се, че се били в Подлесието и пан Сапеха победил, защото шведите не могли да дойдат на помощ на княза воевода... Сега се разправя, че е обсаден от пан Сапеха в Тикочин и че вече е свършено с него.

— Слава Богу! Благородните вземат връх над предателите!... Слава Богу! Слава Богу!

Кемлич погледна към Кмичиц изпод око и сам не знаеше какво да мисли. Защото в цяла Жечпосполита беше известно, че ако отначало Радживил възтържествува над собствената си войска и над шляхтата, която не искаше шведското владичество, това бе станало в значителна степен благодарение на Кмичиц и на хората му.

Но старият не издаде тая си мисъл пред своя полковник и продължиха да пътуват мълчаливо.

— А какво става с княз Богуслав? — попита най-сетне пан Анджей.

— Не съм чувал нищо за него, ваша милост — отговори Кемлич. — Може да е в Тикочин, а може при електора. Сега там има война и самият шведски крал е тръгнал към Прусия, а в това време ние търсим нашия господар. Дай ни го, Боже! Защото, щом само се покаже, всички ще застанат при него като един човек и войската веднага би напуснала шведите.

— Сигурен ли си?

— Ваша милост! Аз зная само това, което разправяха войниците, които по принуда стоят при Ченстохова. Там има няколко хиляди души отбор конница, командвана от пан Зброжек, пан Калински и други полковници. Смея да кажа, ваша милост, че никой там не служи по добра воля, освен бандитите на Куклиновски, защото те искаха да се налапат със съкровищата на Ясна гура. Но всеки честен войник само се вайкаше и се оплакваша един пред друг: „Стига ни вече тази еврейска служба! Нека само нашият господар да прекрачи границата,

веднага ще обърнем сабите си срещу шведите, но докато го няма, какво можем да правим? Къде да отидем?“ Така се оплакваха те, а и в другите полкове, които се намират под предводителството на хетманите, е още по-лошо. Това зная сигурно, защото от тях идваха делегации при пан Зброжек да го увещават и там се съвещаваха скрито нощем, за което Мюлер не знаеше, макар и той да чувстваше, че около него става все по-зле.

— А князът вилненски воевода в Тикочин ли е обсаден? — попита пан Анджей.

Кемлич отново погледна неспокойно към Кмичиц, понеже помисли, че може би го тресе треска, щом го кара да повтаря два пъти едно и също нещо, за което току-що ставаше дума — въпреки това отговори:

— Обсаден е от пан Сапеха.

— Справедлив е Божият съд! — каза Кмичиц. — Той, който по сила можеше да се сравнява с кралете!... Никой ли не остана с него?

— В Тикочин има шведски гарнизон. А около особата на княза воевода са останали само няколко по-верни придворни.

Гърдите на Кмичиц се изпълниха с радост. Той се страхуваше от отмъщението на страшния магнат върху Оленка, и макар да му се струваше, че е предотвратил това отмъщение със заплахите си, все пак непрекъснато го измъчваше мисълта, че би било по-добре и по-безопасно за Оленка и за всичките Билевичи да живеят в яма с лъвове, отколкото в Кейдани, под ръката на княза, който никога на никого не е простил. Сега обаче, когато князът беше паднал, противниците му трябваше да тържествуват; сега, когато бе лишен от сила и значение, когато беше господар само на едно просто замъче, в което отбраняваше собствения си живот и свобода, той не можеше да мисли за отмъщение; ръката му бе престанала да тежи над неприятелите му.

— Слава Богу! Слава Богу! — повтори Кмичиц.

И главата му беше толкова заета с тази промяна в съдбата на Радживил и с това, което се бе случило през цялото време на престоя му в Ченстохова, и с мисълта къде се намира оная, която бе обикнало неговото сърце, и какво беше станало с нея — че за трети път попита Кемлич:

— Значи казваш, че князът е бит?

— Бит напълно — отговори старецът. — Ти, ваша милост, да не си болен?

— Хълбокът само ме боли. Но това е нищо! — отговори Кмичиц.

И отново пътуваха в мълчание. Изморените коне постепенно намаляваха крачка, докато най-сетне започнаха да вървят ходом. Това монотонно движение приспа смъртно уморения пан Анджей и той спа дълго, като се клатеше на седлото. Събуди го едва бялата дневна светлина.

Той се огледа учуден наоколо, защото в първия момент му се стори, че всичко, което бе прекарал през тая нощ, е било само сън; най-сетне попита:

— Вие ли сте, Кемлич? Ние от Ченстохова ли идем?

— Разбира се, ваша милост!

— А къде се намираме?

— Охо! Вече сме в Шльонск! Тук вече шведите няма да ни хванат!

— Много добре! — каза Кмичиц, който дойде напълно на себе си. — А къде е сега нашият милостив крал?

— В Глогова.

— Тогава ще отидем там да се поклоним доземи на господаря и да му предложим службата си. Но слушай, старо!

— Слушам, ваша милост!

Кмичиц обаче се замисли и не започна да говори веднага. Очевидно той редеше нещо в главата си, колебаеше се, преценяваше, най-сетне каза:

— Не може другояче!

— Слушам, ваша милост! — повтори Кемлич.

— Да не сте посмели да кажете нито на краля, нито на когото и да било от придворните кой съм!... Наричам се Бабинич и идвам от Ченстохова. За голямото оръдие и за Куклиновски можете да говорите... Но името ми няма да споменавате, че може там да схванат превратно намеренията ми и да ме сметнат за предател, понеже в заслепението си аз служех на княза вилненски воевода и му помагах, което са могли да чуят в кралския двор.

— Пане полковник! След това, което ваша милост направи в Ченстохова...

— А кой ще засвидетелства, че това е истина, докато манастирът е обсаден?

— Ще бъде според заповедта ти.

— Ще дойде време истината да излезе наяве — каза Кмичиц сякаш на себе си, — но най-напред ще трябва нашият милостив господар да се убеди сам... После и той ще ми даде свидетелство!

Така разговорът се свърши. В това време се беше напълно съмнало. Старият Кемлич започна да пее утринни молитви, а Козма и Дамян му пригласяха басово. Пътят беше тежък, защото бе много студено, а при това непрекъснато ги спираха и разпитваха за новини, особено дали Ченстохова още се отбранява. Кмичиц отговаряше, че се отбранява и ще се защити, но въпросите нямаха край. Друмищата гъмжаха от пътници, странноприемниците навсякъде по пътя бяха заети. Едни хора бяха напуснали пограничните земи на Жечпосполита и се бяха скрили навътре в страната, за да избегнат шведския гнет, други отиваха към границите за вести от родината; непрекъснато срещаха шляхтичи, на които шведите бяха крайно дотегнали и като Кмичиц отиваха да предложат службата си на краля изгнаник. Понякога се срещаха и въоръжени групи на панове, понякога поголеми или по-малки части от ония войски, които било доброволно, било по силата на договорите с шведите бяха преминали границата, като например войската на киевския кастелан.

Вестите от страната бяха вече съживили надеждите на тия „exules“^[1] и мнозина се готвеха да се връщат с оръжие в ръка. В целия Шльонск и особено в Рачиборското и Ополското княжество кипеше като в котел; пратеници летяха с писма до краля и от краля до киевския кастелан, до примаса, до канцлера Коричински, до пан Варшицки, краковски кастелан, пръв сенатор на Жечпосполита, който нито за миг не бе изоставил каузата на Ян Казимеж.

Тия панове в споразумение с великата кралица, непоколебима в нещастиято, поддържаха връзка и помежду си, и с родината, и с по-първите хора в нея, за които се знаеше, че са готови да се върнат на страната на законния крал. От своя страна пратеници пращаха и коронният маршал, и хетманите, и войската, и шляхтата, която се готвеше да грабне оръжие.

Това беше навечерието на всеобща война, вече избухнала на някои места. Шведите потушаваха тия местни пориви било с оръжие,

било с бравата на палача, но огънят, угасен на място, веднага пламваше на друго. Страхотна буря се надвеси над главите на скандинавските нашественици; земята, макар и покрита със снегове, започна да пари краката им; заплаха и отмъщение ги обграждаха от всички страни, плашеха се от собствените си сенки.

И те се движеха като побъркани. Неотдавнашните песни на триумф замряха на устата им и те сами се питаха крайно слисани: „Нима това е същият народ, който вчера напусна собствения си крал и се предаде без бой?“ Как така! Пановете, шляхтата, войската бяха преминали на страната на победителя по небивал в историята начин; градовете и замъците сами отваряха вратите си; страната беше заета. Никога превземането на една страна не бе струвало по-малко сили и кръв. Самите шведи се удивляваха на тая лекота, с която окупираха могъщата Жечпосполита, и не можеха да скрият презрението си към победените, които при първото блясване на шведския меч се отрекоха от краля си, от отечеството си, стига да могат да се радват спокойно на живота и имота си, а и да натрупат нови богатства в бъркотията. Това, което навремето си казваше Вжешчович на императорския пратеник Лизола, повтаряха го както кралят, така и всички шведски генерали:

„В тоя народ няма храброст, няма постоянство, няма ред, няма вяра, нито патриотизъм — трябва да загине!“

Те бяха забравили, че този народ има още едно чувство — това именно, на което Ясна гура беше земен изразител.

И в това чувство се криеше неговото възраждане.

Ето защо грохотът на оръдията, който се обади под светата обител, едновременно се обади и във всички магнатски, шляхтишки, граждански и селски сърца. Възклик на ужас се разнесе от Карпатите до Балтийско море и великанът се пробуди от своето вцепенение.

— Това е друг народ! — говореха изумени шведските генерали.

И като се почне от Арфуид Витенберг, та се свърши с комендантите на отделните замъци, всички изпращаха на Карл Густав, който се намираще в Прусия, вести, изпълнени със страх.

Те губеха почва под краката си; вместо някогашните приятели навсякъде срещаха врагове, вместо предаване — съпротива, вместо страх — дива и готова на всичко смелост; вместо мекост — жестокост; вместо търпение — мъст.

А в това време от ръка на ръка в цялата Жечпосполита се разнасяше в хиляди екземпляри манифестът на Ян Казимеж. Той беше издаден по-рано в Шльонск, но отначало не будеше отклик. Сега, напротив, го виждаха по още неокупираните замъци. Стига да не потискаше някъде шведска ръка, там шляхтата се събираше на групи и групички, биеше се в гърдите и слушаше възвишените слова на краля изгнаник, който сочеше грешките и греховете и заповядваше да не се губи надежда и да се вдигат за спасението на падналата Жечпосполита.

„Макар че неприятелят е нахлул толкова навътре, все пак не е късно (пишеше Ян Казимеж) да си възвърнем загубените провинции и градове, да възстановим дължимата на Бога възхвала, да напоим осквернените черкви с неприятелска кръв и да подновим нашите свободи и права в обичайните рамки и старополските постановления; стига само да се възвърне тая старополска добродетел и оная *observantia*^[2] на нашите прадеди в Любезност и Вярност към краля, и обичта, с която нашият дядо Зигмунт Първи се гордееше пред разните народи. Започна вече промяна на по-раншните провинения към добродетелта. За когото Бог и светата вяра в него стои над всяко благо, нека се вдигне със своята Любезност и Вярност против шведския неприятел. Не чакайте вождове и воеводи или оня ред, който е предвиден в общоприетото право. Неприятелят вече е объркал всички тия неща с вашата Любезност и Вярност; но един до друг, трети при двамата, четвърти при тримата, пети при четиримата и така *per consequens*^[3] всеки да се присъедини, като дойде със своите крепостни и където е възможно, предприеме някакъв отпор. Едва там ще си изберете вожд. Свързвайте се чета с чета и като направите вече наистина от себе си войска и си изберете над нея именит вожд, почакайте нашата особа, без да изпускате случай да поразявате неприятеля, ако ви попадне. А ние, щом чуем за случая, за вашата готовност и за склонността към нас на вашата Любезност и Вярност, веднага ще дойдем и ще сложим

нашия живот там, където трябва да защитим целостта на отечеството.“

Тоя манифест се четеше дори в стана на Карл Густав, дори по замъците, които имаха шведски гарнизони, и всякъде, където се намираха полски хоронгви. Шляхтата обливаше със сълзи всяка кралска дума, съжеляваше за добрия господар и си даваше клетва пред разпятието, пред иконите на пресветата Дева и пред иконичките, които носеше окачени на шия, да изпълни неговата воля. А за да докажат своята готовност, докато въодушевлението още гореше в сърцата и сълзите не бяха изсъхнали, без да чакат много, яхваха тук-таме конете и се хвърляха незабавно срещу шведите.

Така по-малките шведски части почнаха да се топят и гинат. Това ставаше в Литва, Жмудж, Мазовше, Велкополска и Малополска. Много пъти шляхтата, събрала се у съсед на кръщение или имен ден, на сватба или кулиг^[4], без никакви войнствени намерения, завършваше веселбата си с това, че щом пийнеше, връхлиташе като мълния върху близка шведска команда и я изсичаше до крак. След това кулигът продължаваше по-нататък всред песни и възгласи, като прибираще по пътя ония, които искаха да се „веселят“, превръщаше се в жадна за кръв тълпа, от тълпата в „чета“, която вече започваше постоянна война. Крепостните селяни и слуги се присъединяваха на цели тълпи към забавата; други съобщаваха за отделни шведи или за малки части, настанени непредпазливо по селата. И броят на кулигите и маскените забави растеше от ден на ден. А в тия кървави забави се влагаше присъщата на народа веселост и смелост.

С готовност се преобличаха като татари, самото име на които изпълваше шведите със страх, защото между тях се носеха чудновати мълви и приказки за дивотата и страхотното и жестоко мъжество на тия синове на кримските степи, а скандинавците не се бяха срещали с тях никога досега. И понеже се знаеше навсякъде, че ханът иде със стохилиядна орда на помощ на Ян Казимеж, а шляхтата вилнееше и нападаше отделни команди, отгук се създаде необикновена бъркотия.

Шведските полковници и комендантите в много градове бяха наистина убедени, че татарите са вече дошли и се оттегляха бързо в поголемите крепости или станове, като разнасяха навсякъде лъжливата

новина и тревога. В това време областите, които се бяха отгървали по този начин от неприятеля, можеха да се въоръжават и да превръщат недисциплинираната тълпа в по-прилична войска.

Но още по-страшни за шведите от шляхтишките кулиги и от самите татари бяха селските движения. Отдавна, от първия ден на обсадата на Ченстохова всред народа започна кипеж и тия спокойни и търпеливи досега орачи взеха да дават тук-таме отпор, да грабват тук-таме коси и тояги и да помагат на шляхтата. По-проницателните шведски генерали гледаха с извънредно голям страх на тия облаци, които всеки момент можеха да се превърнат в истински потоп и да погълнат нашествениците без остатък.

Най-удобно средство да смажат в зародиш страшната опасност им се струваше заплахата. Карл Густав още коткаше и с ласкателни слова задържаше тия полски хоронгви, които го бяха последвали в Прусия. Не пестеше също така похвалите си и към пан хоронжи Конецполски, прочутия полковник от Збараж. Той беше при него с шестхилядна несравнима конница, която при първото сблъскване с електора всели такъв страх и нанесе такива щети на прусите, че електорът се отказа да воюва и се съгласи на преговори.

Шведският крал изпращаше писма и до хетманите, магнатите и шляхтата, пълни с благоволение, увещания и насърчения да му останат верни. Но едновременно издаде заповед до генералите и комендантите си да потушават с огън и меч всяка съпротива вътре в страната и преди всичко да избиват до крак селските чети. Така започна периодът на желязното войнишко управление. Шведите изоставиха привидното приятелство. Меч, огън, грабеж, гнет заместиха по-раншната престорена благосклонност. От замъците изпращаха силни конни и пехотни части да преследват кулигите. Сриваха със земята цели села, опожаряваха шляхтишки имения, черкви и черковни домове. Пленените шляхтичи предаваха в ръцете на палачите; на пленените селяни отсичаха дясната ръка и така ги пущаха да се завърнат по домовете си.

Особено наежени бяха шведските части във Велкополска, която се бе предала първа, но и първа се вдигна срещу чуждото владичество. Командирът Стен заповяда веднъж да отсекаат там ръцете на повече от триста селяни, уловени с оръжие в ръка. По градчетата построиха постоянни бесилки, които всеки ден кичеха с нови жертви. Същото

правеше Магнус де ла Гард в Литва и Жмудж, където най-напред грабнаха оръжие селищата, населени с дребни шляхтичи, а след тях и селяните. А понеже в бъркотията шведите мъчно можеха да различат собствените си защитници от неприятелите, не щадяха никого.

Но огънят, подклаждан с кръв, вместо да гасне, се засилваше все повече и започна война, в която двете страни не мислеха вече за самата победа, за замъците и градовете или провинциите, но за смърт или живот. Жестокостта засилваше омразата и започнаха не да воюват, а да се избиват безмилостно помежду си.

---

[1] Изгнаници, емигранти (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Постоянство (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] И така нататък (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Шествие за забава от няколко шейни и музика, което посещава съседските имения. — Бел.прев. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Тая война на избиване беше едва в началото си, когато пан Кмичиц стигна заедно с тримата Кемличи до Глогова след трудно пътуване поради нараняването му. Пристигнаха нощем. Градът беше препълнен с войска, панове, шляхтичи, кралски и магнатски слуги, а странноприемниците бяха толкова претъпкани, че старият Кемлич само с най-големи усилия можа да намери квартира за пан Анджей у един въжар, който живееше извън града.

Тоя ден пан Анджей прекара измъчван от болки и с висока температура поради изгарянето. Навремени мислеше, че ще се разболее тежко, на легло. Но железният организъм победи. На другата нощ му стана по-леко, а на разсъмване се облече и отиде в енорийската черква, за да благодари на Бога за чудесното си спасение.

Сивата и снежна зимна утрин едва бе разсеяла мрака. Градът още спеше, но през вратата на черквата вече се виждаше светлина в олтара и долитаха звуци от орган.

Кмичиц влезе вътре. Свещеникът служеше пред олтара, богомолците в черквата още бяха малко. В седалките бяха коленичили двайсетина души със скрити в шепи лица, а когато очите му привикнаха с мрака, освен тях пан Анджей видя някаква фигура, просната пред самия олтарен парапет върху постлан на пода килим. Зад него бяха коленичили две деца с румени и почти ангелски детски лица. Тоя човек лежеше неподвижно и само по гърдите, раздвижвани непрекъснато от тежки въздишки, можеше да се познае, че не спи, че се моли горещо и с цялата си душа. Кмичиц също потъна в благодарствена молитва, но след като я свърши, очите му неволно се обърнаха към просналия се мъж и вече не можаха да се откъснат от него, така го приковаваше нещо към тоя човек. Въздишки, подобни на стонове, доловими в черковната тишина, непрекъснато разтърсваха тая фигура. Жълтите блясъци на запалените пред олтара свещи и дневната светлина, която се белееше през прозорците, я изтръгваха от мрака и правеха все по-видима.

От облеклото пан Анджей веднага се досети, че това трябва да е някой големец, защото и всички околни, без да изключим свещеника, който извършваше богослужението, го гледаха с почит и уважение. Непознатият беше цял облечен с черно кадифе, подплатено със самурени кожички, само върху раменете си имаше обърната бяла дантелена яка, изпод която надничаха златните кръгчета на огърлица; черна шапка със също така черни пера беше сложена отстриани, а един коленичил зад килимчето паж държеше ръкавици и лъсната в светлосиньо шпага. Пан Кмичиц не можеше да види лицето на непознатия, защото беше скрито в гънките на килима, а освен това напълно го заслоняваха пръснатите около главата къдрици на необикновено голямата перука.

Пан Анджей се приближи до самия парапет, за да може да види лицето, когато непознатият стане. В това време богослужението приближаваше края си. Свещеникът вече пееше „Pater noster“^[1]. Хората, които искаха да бъдат на следната черковна служба, прииждаха през главната входна врата. Лека-полека черквата се напълни с лица с подбръснати глави, облечени с дълги кожуси, войнишки куртки, шуби и златоткани копринени наметала. Стана доста тясно. Тогава Кмичиц бутна по лакътя застаналия до него шляхтич и прошепна:

— Прощавай, ваша милост, че те безпокоя при богослужението, но любопитството е по-силно. Кой е тоя човек?

И той посочи с очи легналия ничком пан.

— Навярно ваша милост си пристигнал отдалеко, щом не знаеш кой е той? — отвърна шляхтичът.

— Разбира се, че съм пристигнал отдалеко и затова питам, с надежда, че ако попадна на някой любезен човек, той не ще откаже да ми отговори.

— Това е кралят.

— За Бога! — възкликна Кмичиц.

Но в тоя момент кралят стана, защото свещеникът тъкмо започваше да чете евангелието.

Пан Анджей видя отслабнало, жълто и прозрачно като черковен восьък лице. Кралските очи бяха влажни, а клепачите зачервени. Човек би казал, че цялата съдба на отечеството се беше отразила върху това благородно лице — толкова болка, страдание и грижа имаше в него. Безсънни нощи, прекарвани в молитва и грижи, страхотни

разочарования, скиталчество, изоставеност, унижено величие на тоя син, внук и правнук на могъщи крале, огорчение, с което така обилно го пояха собствените му поданици, неблагодарност на страната, за която беше готов да пожертва и кръвта, и живота си — всичко това можеше да се прочете по лицето му като в книга. Но въпреки това от него лъхаше не само примирение, добито чрез вярата и молитвата, не само величието на крал и Божи помазаник, но и толкова велика, неизчерпаема доброта, та се виждаше, че е достатъчно най-големите родоотстъпници, най-виновните да протегнат само ръце към тоя баща и той ще ги поеме, ще прости и ще забрави собственото си онеправдаване.

Като го видя, на Кмичиц се стори, че някой стисна сърцето му с желязна ръка. Жал закипя в горещата душа на юнака. Разкаяние, съжаление и почит спряха дъха му в гърлото, чувство на безкрайна вина подсече коленете му, та той затрепера с цялото си тяло и ново, непознато чувство се роди внезапно в гърдите му. В един миг той така обикна това изстрадало величие, та почувства, че няма нищо по-скъпо за него на цялата земя от тоя баща и владетел, че е готов да му посвети кръвта си, живота си, да понесе изтезания и всичко в света. Той би искал да се хвърли пред тия крака, да прегърне коленете и да моли прошка за провиненията си. Шляхтичът, дръзкият размирник в един миг беше умрял в него и се беше родил кралски привърженик, отдаден с цялата си душа на своя владетел.

„Това е нашият господар! Нашият нещастен господар!“ — повтаряше той, сякаш искаше с уста да засвидетелства онова, което виждаха очите му и чувстваше сърцето.

А след евангелието Ян Казимеж отново коленичи, разпери ръце, издигна нагоре очи и потъна в молитва. Най-сетне свещеникът се прибра, в черквата настана движение, кралят продължаваше да коленичи.

Сега шляхтичът, когото Кмичиц бе закачил, бутна пан Анджей по страната.

— А ти кой си, ваша милост? — попита той.

Кмичиц не разбра веднага въпроса и не отговори веднага, толкова сърцето и умът му бяха заети с особата на краля.

— А ти кой си, ваша милост? — повтори онзи.

— Шляхтич като ваша милост! — отговори пан Анджей, сякаш пробуден от сън.

— Как те казват?

— Как ме казват ли? Наричам се Бабиниц и съм от Литва, от Витебския край.

— А пък аз съм Луговски, придворен на краля!... О, значи ваша милост идваш чак от Литва, от Витебско?

— Не... Идвам от Ченстохова.

Пан Луговски чак занемя за миг от удивление.

— Щом е така, здравей, ваша милост, здравей, защото ни носиш новини! За малко вече нашият милостив крал не умря от мъка, че от три дни няма никаква сигурна вест. Е, как? От хоронгвата на Зброжек ли си, ваша милост, или на Калински, или на Куклиновски? От тия, които обсаждат Ченстохова?

— Не от тия, които обсаждат, а направо от самия манастир!

— Ти навярно се шегуваш, ваша милост? Какво става там? Какво ново? Отбранява ли се още Ясна гура?

— И се отбранява, и ще се отбранява. Шведите са вече пред оттегляне!

— За Бога! Кралят ще позлати ваша милост! От самия манастир, казваш, идваш?... Как те пуснаха шведите?

— Аз не съм ги молил за пропуск. Но прощавай, ваша милост, че в черквата не мога да правя по-широко изложение.

— Прав си, прав си — отвърна пан Луговски. — Бог е милостив!... От небето ни падна, ваша милост!... В черквата не е редно, имаш право! Чакай, ваша милост. Кралят ей сега ще стане, ще отиде да закуси след литургия... Днес е неделя... Ела, ваша милост, ще застанеш заедно с мене при вратата и на входа ще представя ваша милост на краля... Ела, ела, че няма време!

При тия думи той тръгна напред, Кмичиц след него. Едва се наредиха при вратата и най-напред се показаха двама пажове, а след тях излезе бавно Ян Казимеж.

— Милостиви кралю — възкликна пан Луговски, — има новини от Ченстохова!

Восъчното лице на Ян Казимеж изведнъж се оживи.

— Какво? Къде? Кой? — попита той.

— Ето тоя шляхтич! Казва, че идва от самия манастир.

— Нима манастирът е вече превзет? — възкликна кралят. Внезапно пан Анджей се просна цял в краката на владетеля. Ян Казимеж се наведе и започна да го вдига за ръцете.

— После — викаше той, — после!... Стани, ваша милост, за Бога, стани! Говори бързо... манастирът превзет ли е?

Кмичиц скочи със сълзи в очите и викна разпалено:

— Не е превзет, милостиви господарю, и няма да бъде превзет! Шведите са бити! Най-голямото им оръдие е пръснато! Между тях цари страх, глад и мизерия! Мислят за оттегляне!...

— Слава! Слава на тебе, ангелска царице и наша царице! — каза кралят.

След тия думи той се обърна към черковната врата, свали шапка и без да влиза вътре, коленичи на снега при вратата. После опря глава в каменната рамка и потъна в мълчание. Подир малко почна да го разтърсва ридание.

Вълнение обзе всички. Пан Анджей ревеше като зубър.

След като се помоли и наплака, кралят стана успокоен, с много по-ведро лице. Той веднага попита Кмичиц за името му, а когато той му съобщи присвоеното си име, каза:

— Нека пан Луговски да те заведе веднага в нашата квартира. Ние ще закусваме и ще слушаме за отбраната.

Четвърт час по-късно Кмичиц застана в кралската стая пред високопоставено събрание. Кралят чакаше само кралицата, за да седне на утринна закуска; Мария Людвика се появи след малко. Щом я видя, Ян Казимеж викна веднага:

— Ченстохова издържала! Шведите се оттеглят! Ето пан Бабинич, който идва оттам и носи тая новина!

Черните очи на кралицата се спряха изпитателно върху младото лице на юнака и като видяха неговата искреност, светнаха радостно; а той се поклони ниско, загледа я също така смело, както могат да гледат истината и честността.

— Боже всемогъщи! — каза кралицата. — Страшно бреме свали от сърцата ни, ваша милост, и дано даде Бог това да бъде начало на промяна на съдбата. Направо от Ченстохова ли идеш?

— Не от Ченстохова, а казва, че от самия манастир. Той е един от защитниците! — извика кралят. — Златен гост!... Дано такива идват

всеки ден; но дайте му възможност да заговори... Разказвай, брате, разказвай, как сте се отбранявали и как ви е пазила Божията ръка?

— Разбира се, милостиви господарко и господарю, че нищо друго, а само Божието покровителство и чудесата на пресветата Дева, които всеки ден виждахме със собствените си очи.

Тук пан Кмичиц вече се готвеше да започне разказа си, когато изведнъж започнаха да прииждат нови и нови сановници. Доиде папският нунций, после примасът Лешчински, след него свещеник Виджга, златоуст проповедник, който беше канцлер на кралицата, покъсно вармински епископ, а след това примас. Заедно с него влязоха кралският канцлер пан Коричински и французинът де Нойер, адютант на кралицата, след тях постепенно надойдоха и други големци, които не бяха напуснали владетеля в нещастията, а предпочетоха да делят с него горчивия изгнанически хляб, отколкото да нарушат дадената клетва за вярност.

А кралят бързаше да чуе, затова постоянно прекъсваше закуската си и повтаряше:

— Слушайте, ваша милост панове! Слушайте, гост от Ченстохова! Добра вест, слушайте!... От самата Ясна гура!...

При тия думи големците поглеждаха любопитно Кмичиц, който стоеше сякаш пред съд, но той, смел по природа и свикнал да общува с големци, съвсем не се смути от присъствието на толкова знаменити хора и когато всички заеха места, започна да разказва за цялата обсада.

Истината се чувстваше в неговите думи, защото говореше ясно, изразително, като войник, който сам е видял всичко, всичко е докоснал, всичко преживял. Той говореше за свещеник Кордецки като за свет пророк, хвалеше до небесата пан Замойски и пан Чарнецки, славеше другите отци, никого не изпущаше освен себе си; но цялата отбрана приписваше безусловно на пресветата Дева, на нейната милост и чудеса.

Кралят и сановниците го слушаха слисано.

Архиепископът вдигаше просълзени очи към небето, свещеник Виджга превеждаше бързо всичко на нунция, други се хващаха за главите, трети се молеха или се биеха в гърдите.

Най-сетне, когато Кмичиц стигна до последните атаки, когато започна да разказва как Мюлер докарал тежки оръдия от Краков, а между тях едно толкова голямо, че срещу него не биха могли да

издържат не само ченстоховските стени, но и никои други в света — настъпи такава тишина, че муха да бръмнеше, щеше да се чуе, и всички очи се впиха в неговите уста.

Но Кмичиц прекъсна внезапно и задиша бързо; светла руменина се появи по лицето му, той смръщи вежди, повдигна глава и каза смело:

— Сега трябва да говоря за себе си, при все че бих предпочел да мълча... А ако кажа нещо, което ще изглежда на хвалба, Бог ми е свидетел, че не ще сторя това за награди, защото не се нуждая от тях; най-голямата награда за мене е да пролея кръвта си за негово величество...

— Говори смело, вярваме ти! — каза кралят. — Какво стана с онова грамадно оръдие?...

— Онова оръдие... аз се прокраднах през нощта от крепостта и с барут го пръснах на парчета!

— За Бога! — възкликна кралят.

Но след този възклик настана тишина, такава изумление обхвана слушателите. Всички гледаха юнака като слънце, а той стоеше с блеснали очи, с руменина на лицето и със смело вдигната глава. А в тоя момент от него лъхаше такава заплаха и диво мъжество, та всеки неволно помисли, че такъв човек е могъл да се реши на подобен подвиг.

Затова след кратко мълчание примасът се обади:

— Това прилича на тоя човек!

— Как го направи? — извика кралят. Кмичиц разказа как бе станало всичко.

— Човек не може да повярва на ушите си! — каза канцлерът Коричински.

— Ваша милост панове! — обади се кралят. — Ние не знаехме кой стои пред нас. Още е жива надеждата, че Жечпосполита не е загинала, докато ражда такива рицари и граждани.

— Този може да каже за себе си: „*Si fractus illabatur orbis, impravidum ferient ruinae!*“^[2] — каза свещеник Виджга, който обичаше да цитира разни автори при всеки удобен случай.

— Това са почти невъзможни неща — обади се отново канцлерът. — Я кажи, рицарю, как можа да се спасиш жив от това положение и как се промъкна през шведите?

— Гърмът ме зашемети — каза Кмичиц — и едва на другия ден шведите ме намериха при окопа в безсъзнание. Веднага ме изправиха пред съд и Мюлер ме осъди на смърт.

— А ти избяга?

— Някой си Куклиновски измоли от Мюлер да ме предаде на него, за да ме ликвидира той, понеже беше страшно настървен срещу мене...

— Той е известен размирник и разбойник, чували сме тук за него — каза кастелан Кшивински. — Неговият полк се намира при Мюлер край Ченстохова... Вярно!

— Тоя Куклиновски преди това беше пратен от Мюлер в манастира и когато го изпращах до портите, започна да ме увещава като частно лице да стана изменник. Тогава аз го праснах по муцуната и го сригах с крака... Затова се заяде така с мене.

— О, виждам, че този шляхтич е от огън и сяра! — извика кралят развеселен. — На такъв не се изпречвай на пътя!... Мюлер предаде ли те тогава на Куклиновски?

— Да, милостиви господарю!... А той се затвори с мене в една празна плевня заедно с няколко души... Там ме върза с въжета и почна да ме изтезава, с огън гореше хълбоците ми.

— За Бога!

— Неочаквано го повикаха при Мюлер, а в това време дойдоха трима шляхтичи, някои си Кемличи, негови войници, които по-рано бяха служили при мене. Те убиха пазачите и ме отвързаха от гредата.

— И сте избягали. Сега разбирам — каза кралят.

— Не, милостиви господарю. Почакахме до завръщането на Куклиновски. Тогава аз накарах да го вържат за същата греда и по-добре го попекох на огън.

При тия думи пан Кмичиц, възбуден от спомените, отново почервения и очите му светнаха като на вълк.

Но кралят, който лесно преминаваше от загриженост към веселост, от сериозност към шега, започна да удря с ръка по масата и да вика със смях:

— Пада му се! Пада му се! Такъв предател не заслужава по-добро отнасяне!

— Оставих го жив — отговори Кмичиц, — но до сутринта трябва да е замръзнал.

— Тоя човек не прощава никому! Повече такива ни трябва! — викаше кралят вече съвсем развеселен. — А ти дойде тук заедно с тия войници, нали? Как се казват те?

— Кемлич — баща и двама синове.

— Mater mea de domo est^[3] Кемлич — каза сериозно канцлерът на кралицата, свещеник Виджга.

— Дето ще рече, има големи и малки Кемлици — отвърна весело Кмичиц, — а тия са не само малки, но всъщност и нехранимайковци, обаче са храбри войници и ми са верни.

Канцлерът Коричински шепнеше от някое време на ухото на гнезненския архиепископ и най-сетне каза:

— Тук идват мнозина, които разправят разни измислици, за да се похвалят или с надежда за награда. Те донасят фалшиви и измамни вести, често пъти надумани от неприятеля.

Тая забележка смрази всички насъбрани. Лицето на Кмичиц се покри с пурпур.

— Аз не зная сана на ваша милост, пане — отговори той, — но трябва да е значителен, както пълнотата ти... Затова не желая да те обиждам, но смятам, че няма такъв сан, който позволява един шляхтич да бъде неоснователно обвиняван в лъжа.

— Човече! Ти говориш на великия коронен канцлер! — каза пан Луговски.

Кмичиц избухна в гняв:

— Който ме обвинява в лъжа, дори да е канцлер, ще му кажа: по-лесно е да обвиняваш в лъжа, отколкото да си излагаш живота, по-лесно е да подпечатваш с восък, отколкото с кръв!

Но пан Коричински никак не се разсърди, а отговори:

— Не те обвинявам в лъжа, пане рицарю, но ако е истина това, което каза, хълбокът ти трябва да е изгорен.

— Ела, ваше превъзходителство, някъде настрана и ще ти покажа! — викна Кмичиц.

— Няма нужда — каза кралят, — вярваме ти и без това!

— Дума да не става, милостиви кралю! — възкликна пан Анджей. — Аз сам искам това, моля го като милост, за да не може никой тук да смята, че преувеличавам, дори не знам какъв сан да има! Зле би се възнаградilo страданието ми, милостиви кралю и кралице!

Аз не желая награда, искам да ми се вярва, нека неверните Томовци пипнат раните ми!

— Аз ти вярвам! — каза кралят.

— Истината бликаше от думите му — добави Мария Людвика, — аз не се лъжа в хората.

Но Кмичиц скръсти молитвено ръце.

— Милостиви кралице и кралю, разрешете! Нека някой да дойде с мене настрана, че иначе ще ми бъде тежко да живея тук всред подозрения.

— Аз ще отида — каза пан Тизенхауз, млад кралски придворен.

След тия думи той отведе Кмичиц в друга стая, а по пътя му каза:

— Идвам не защото не вярвам, аз вярвам, но за да поприказвам с ваша милост. Ние сме се виждали някъде в Литва... Името не мога да си спомня, понеже може би съм видял ваша милост, когато си бил малък и аз сам съм бил тогава малчуган.

Кмичиц поизвърна лице, за да скрие внезапното си смущение.

— Може на някакъв сеймик. Покойният ми баща често ме вземаше със себе си, за да наблюдавам обществения живот.

— Възможно е... Лицето на ваша милост не ми изглежда чуждо, при все че тогава не си имал тоя белег. Гледай обаче, ваша милост, нали *memoria fragilis est*^[4], — все ми се струва, че тогава те наричаха другояче?

— Защото годините помътват паметта — отвърна пан Анджей. После влязоха в друга стая. След малко пан Тизенхауз се върна при краля.

— Печен е като на ръжен, милостиви кралю! — каза той. — Целият хълбок е напълно обгорен!

А когато и Кмичиц се върна на свой ред, кралят стана, прегърна го за главата и каза:

— Никога не бихме се съмнявали, че казваш истината, и твоята заслуга и болка няма да останат невъзнаградени.

— Ние сме твои длъжници — добави кралицата и му протегна ръка.

Пан Анджей коленичи на едно коляно и целуна почително ръката на кралицата, която го и помилва като майка по главата.

— Но ти вече не се сърди на пан канцлера — каза отново кралят. — Тук наистина са идвали много изменници или такива, които плещеха врели-некипели, а към задълженията на канцлера спада и това да отсява истината по обществените работи.

— Какво значение може да има моят гняв на беден шляхтич за такъв голям човек — отговори пан Анджей. — И дори не бих посмял да измърморя срещу този благороден сенатор, който дава на всички пример на вярност и любов към отечеството.

Канцлерът се усмихна добродушно и протегна ръка.

— Е, я да се помирим! И ти ме засегна с този восток, но знай, че и родът Коричински често пъти са подпечатвали с кръв, а не само с восток...

Кралят се развесели напълно.

— Хареса ни този Бабинич! — каза той на сенаторите. — Обикнахме го, както малцина... И вече не ще го пуснем да си отиде от нас, а да ще Бог скоро заедно ще се върнем в милото ни отечество.

— О, ваше кралско величество! — възкликна Кмичиц въодушевен. — При все че бях затворен в крепостта, зная от шляхтата, от войската, дори и от тия, които служат под командването на Зброжек и Калински и обсаждат Ченстохова, че всички очакват деня и часа на твоето завръщане. Покажи се само, милостиви господарю, и още същия ден цяла Литва, Кралството и Рус ще застанат при тебе като един човек. Ще тръгне шляхтата, ще тръгне дори простото селячество, за да се присъедини към своя владетел. Войската на хетманите вече едва диша, толкова иска да тръгне срещу шведите... Знаем и това, че при Ченстохова са идвали делегати от хетманските войски, за да увещават Зброжек, Калински и Куклиновски да се обявят срещу шведите. Застани днес, милостиви господарю, на границата и след месец вече няма да има нито един швед; само ела, само се покажи, защото там сме като овце без пастир!...

Когато говореше това, от очите на Кмичиц изскачаха искри и го обзе толкова голямо въодушевление, че той коленичи напред залата. Въодушевлението му се отрази дори върху самата кралица, която беше извънредно смела и отдавна увещаваше краля да се завърнат в отечеството си.

Сега тя се обърна към Ян Казимеж и каза енергично и решително:

— Гласа на целия народ чувам през устата на тоя шляхтич!...

— Така е! Точно така! Милостива господарко!... Майко наша!...

— възкликна Кмичиц.

Но някои думи от това, което казваше Кмичиц, направиха силно впечатление на канцлера Коричински и на краля.

— Ние винаги сме готови да пожертваме нашето здраве и живот — каза кралят — и чакахме чак досега само да се осъзнаят нашите поданици.

— Те вече са се осъзнали — каза Мария Людвика.

— *Majestas infracta malis!*^[5] — каза свещеник Виджга и я гледаше с възхищение.

— Това са важни неща — прекъсна го архиепископ Лешчински.

— Дали наистина при Ченстохова са идвали делегации от хетманските войски?

— Аз зная това от моите хора, от тия именно Кемличи! — отвърна пан Анджей. — В полковете на Зброжек и Калински всички открито са говорили това, без да се боят от Мюлер и шведите. Тия Кемличи не са били затворени, имали са контакт със света, с войниците и шляхтата... Аз мога да ги представя пред лицето на ваше величество и ваши достойнства, та сами да разкажат, че в цялата страна кипи като в котел. Хетманите само по принуда са отишли при шведа, защото зъл дух беше овладял войската, но сега същата тая войска иска да се върне обратно там, където ѝ заповядва дългът. Шведите бият шляхтата и духовниците, грабят, потъпкват по-раншните свободи, та няма нищо чудно, че всеки само стиска пестници и поглежда стръвно към сабята.

— И ние имахме сведения от войската — каза кралят, — тук идваха и тайни пратеници, които ни декларираха всеобщото желание да се върнат към старата си клетва за вярност...

— И то отговаря на разказаното ни от тоя рицар — каза канцлерът. — Но щом и между полковете обикалят делегации, това е важно; то означава, че плодът е вече узрял, че усилията ни не са били напразни и работата е готова, следователно времето е вече дошло...

— А Конецполски — каза кралят, — а толкова други, които са на страната на нашественика, гледат го в очите и му се кълнат в своята вярност?

При тия думи всички замлъкнаха, а кралят внезапно помръкна — и както при скриване на слънцето зад облак веднага мрак покрива целия свят, така потъмня и неговото лице.

А след малко заговори така:

— Бог вижда в нашите сърца, че сме готови да тръгнем още днес и че ни задържа не шведската мощ, а нещастното непостоянство на нашия народ, който като Протей^[6] непрекъснато променя външността си. Нима можем да повярваме, че това възвръщане е искрено, че желанието не е измислено, че готовността не е коварна? Нима можем да повярваме на този народ, който ни напусна толкова неотдавна и с толкова леко сърце се присъедини към нашественика против собствения си крал, против собственото си отечество, против собствените свободи? Болка ни стиска сърцата и ни е срам заради нашите поданици! Къде историята сочи подобни примери? Кой друг крал е бил изложен на толкова измени и враждебност, кой е бил така изоставен? Припомнете си, благородни панове, че и всред нашата войска, между тия, които са длъжни да пролеят кръвта си за нас, ние не бяхме сигурни за собствената си безопасност и — ужасно е да се каже! — дори за живота си. И ако напуснахме отечеството и бяхме принудени да търсим убежище тук, това не беше поради страх от шведския неприятел, а за да предпазим собствените си граждани, собствените си деца от страшното престъпление на кралейубийство и отцеубийство.

— Милостиви господарю — викна Кмичиц, — тежко се провини нашият народ, грешен е и с право го наказва Божията ръка, но все пак, в името на Христа, всред този народ не се е намерил и ако даде Бог, навеки не ще се намери такъв, който би посмял да вдигне ръка срещу свещената особа на Божия помазаник!

— Ти не допускаш такова нещо, защото си добър човек — отвърна кралят, — но ние имаме писма и доказателства. Горчиво ни се отплатиха на нас Радживилови за добрините, с които ги бяхме обсипали, и все пак съвестта се е раздвижила у Богуслав, който, макар и изменник, не само не е искал да участва в посегателство срещу нас, но и пръв ни съобщи за него.

— За какво посегателство? — викна Кмичиц смаян.

— Той ни донесе — каза кралят, — че се намерил един, който му се предложил за сто златни злоти да ни отвлече и жив или мъртъв да

ни предаде на шведите.

Тръпки полазиха по всички събрани при тия думи на краля, а пан Кмичиц едва успя да измънка въпроса:

— Кой е бил този?... Кой е бил?...

— Някой си Кмичиц — отговори кралят.

Вълна кръв нахлу изведнъж в главата на пан Анджей, в очите му притъмня, той се хвана за главата с ръце и със страшен, обезумял глас викна:

— Това е лъжа! Княз Богуслав лъже като куче! Милостиви кралю, господарю мой, не вярвай на тоя изменник, той нарочно е направил това, за да опозори врага си, а тебе да уплаши! Кралю мой, господарю!... Той е предател!... Кмичиц не би посмял такова нещо...

При тия думи пан Анджей се завъртя внезапно на мястото си. Силите му, изтощени от обсадата, подсечени от барутния взрив в голямото оръдие и от изтезанието, на което го беше подложил Куклиновски, го напуснаха съвсем — и той се строполи в безсъзнание пред кралските нозе.

Вдигнаха го и кралският лекар започна да го свестява в съседната стая. Но събраните големци не можеха да си обяснят защо кралските думи направиха толкова страшно впечатление на младия шляхтич.

— Или е толкова добродушен, че самото отвращение му подкоси краката, или е някакъв роднина на тоя Кмичиц — каза краковският кастелан.

— Ще трябва да проверим това — отговори канцлерът Коричински. — Те там, в Литва, са всички роднини, както впрочем и у нас.

Тогава пан Тизенхауз рече:

— Милостиви господарю, пазил ме Бог да кажа нещо лошо за тоя шляхтич — но... не бива още да му се вярва прекалено много... Вярно е, че е служил в Ченстохова; хълбокът му е обгорен, което в никой случай не биха направили монасите, защото те като слуги Божи трябва да бъдат милостиви дори към пленниците и предателите, но едно нещо ми се върти непрекъснато в главата и ми бърка на доверието в него... Аз съм го срещал някъде в Литва... Още като момче, на сеймик или на кулиг... не помня...

— И какво от това? — каза кралят.

— И той... непрекъснато ми се струва... че не се наричаше Бабинич.

— Не говори наслуки! — каза кралят. — Млад си и разсеян, та лесно е могло да ти се обърка всичко в главата. Бил той Бабинич или не Бабинич, защо да не му вярваме? Искреността и истината са изписани върху лицето му, а се вижда, че сърцето му е златно. Надали бих вярвал на себе си, щом не трябва да вярвам на такъв войник, който е проливал кръвта си за нас и отечеството.

— Той заслужава по-голямо доверие, отколкото писмото на княз Богуслав — каза внезапно кралицата — и обръщам внимание на ваши достойнства, че в това писмо може да няма нито капка истина. Може би на биржанските Радживилови много им се ще да паднем духом и лесно може да се предположи, че заедно с това княз Богуслав е искал да закопае някой свой враг и да си остави отворена вратичка за в случай, че щастието се промени.

— Ако не бях свикнал с това — каза примасът, — че от устата на милостивата ни кралица излизат само мъдрости, аз бих се чудил на проникателността на тия думи, достойни за най-опитния държавник...

— „...curasque gerens, animosque viriles...“^[7] — прекъсна го тихо свещеник Виджга.

Насърчена от тия думи, кралицата стана от стола и заговори така:

— Мене не ми е думата тук за биржанските Радживилови, защото те като еретици лесно послушаха нашепванията на неприятеля на човешкия род; нито за писмото на княз Богуслав, който може би иска да си урежда лични работици... Но най-много ме боли зарад отчаяните думи на краля, мой господар и съпруг, против тоя народ. Защото кой ще го пощади, ако го заклеймява собственият му крал? А все пак, като се огледам по света, напразно питам къде има друг такъв народ, всред който възхвалата на Бога да продължава по стародревен искрен начин и да се засилва все повече... Напразно търся къде има друг народ, в който да цари такава истинска правота; къде има държава, в която никой никога да не е чувал за такива адски богохулства, изтънчени престъпления и никога непримирими омрази, с каквито са пълни чуждите летописи... Нека ми покажат хората, които познават историята на света, друго кралство, където всички крале са умирали от собствената си спокойна смърт. Тук няма ножове и отрова, няма протектори както при англичаните... Вярно е, господарю мой, че

тоя народ се провини тежко, че сгреши поради разюзданост и лекомислие... Но кой народ не е грешил никога и къде има друг, който да съзнае толкова бързо вината си, да се разкае и да започне да се поправя? Ето, те вече се опомниха, вече идат при твоето величие, като се бият в гърдите... Вече са готови да пролеят кръвта си за тебе, да дадат живота си, да пожертват богатствата си... И нима ти ще ги отблъснеш? Нима не ще простиш на тях, които съжالياват, не ще ли повярваш на поправилите се и разкаяните?... Не ще ли възвърнеш бащинската обич към децата, които са сгрешили?... Повярвай ми, господарю, защото те вече тъгуват за своята ягелонска^[8] кръв и за твоето бащинско управление... Иди между тях... Аз — аз, жената, не се страхувам от измяна, защото виждам обичта, защото виждам съжалението за греховете, виждам и възстановяването на това кралство, на което ти беше призван след баща си и брат си. Струва ми се, че е невъзможно Бог да погуби тая толкова голяма Жечпосполита, в която гори светлината на истинската вяра. За кратко време Божията справедливост замахна с пръчката си, за да накаже, а не да погуби децата си, и след малко да ги прегърне и утеши с бащинската доброта на небесния Господ. Но ти не ги отхвърляй, кралю, и не се страхувай да се довериш на синовното доброжелателство, защото само така ще може злото да се промени в добро, грижата в надежда, поражението в триумф.

След тия думи кралицата седна още с огън в зениците и развълнувана гръд; всички я гледаха с възхищение, а канцлерът ѝ свещеник Виджга заговори с плътен глас:

*Nulla sors longa est, dolor et voluptas.
Invicem cedunt.
Ima permutat brevis hora summis...*^[9]

Но никой не го слушаше, защото героичното въодушевление на кралицата се отрази върху всички сърца. Сам кралят скочи с румени петна на пожълтялото си лице и викна:

— Не съм загубил още кралството си, щом имам такава кралица!... Нека бъде нейната воля, защото тя говори с пророческо

вдъхновение. Колкото по-скоро тръгна и се намеря *inter regna*^[10], толкова по-добре!...

След тия му думи примасът се обади с наблягане:

— Не искам да възразявам срещу волята на ваши милостиви величества, нито да ви отклонявам от решението, в което има риск, но може да бъде и спасение. Все пак смятам за разумно да се съберем още веднъж в Ополе, където се намират повечето от сенаторите, и там да изслушаме мнението на събраните, които биха могли още по-добре и нашироко да изяснят и обсъдят тая работа.

— Тогава към Ополе! — викна кралят. — А след това на път... и каквото Бог даде!

— Бог ще даде щастливо завръщане и победа! — каза кралицата.

— Амин! — каза примасът.

---

[1] Отче наш (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Дори светът да се събаря, развалините ще закрийт безстрашния (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] По баща майка ми е (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Паметта е непостоянна (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Величество, несломено от злините (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Според гръцката митология морско божество, което многократно променя външността си. — Бел.прев. ↑

[7] Като поема грижите и има мъжки дух (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Става дума за ягелонската кралска династия. — Бел.прев. ↑

[9] Няма нищо постоянно на света, мъката и насладата се сменят едно след друго. Един кратък миг обръща всичко наопаки (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] В границата на кралството (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТА ГЛАВА

Пан Анджей се мятеше като ранена дива котка в своята странноприемница. Пъкленото отмъщение на Богуслав Радживил го бе довело почти до лудост. Не стига, че тоя княз се беше изтръгнал от ръцете му, че беше избил хората му, него самия едва не лиши от живот, но на всичко отгоре го бе покрил с такъв позор, под какъвто не беше стенал не само никой от неговия род, но и никой поляк откак свят светува.

Затова имаше моменти, когато Кмичиц искаше да се откаже от всичко: от славата, която се откриваше пред него, от службата при краля и да полети, за да си отмъсти на тоя магнат, когото би искал да изяде с парцалите.

Но, от друга страна, въпреки цялата си ярост и буря в главата той разбираше, че докато князът е жив, не ще избегне отмъщението, а най-добрият начин, единственият път, за да го опровергае и да докаже цялата отвратителност на обвинението, е именно службата при краля, понеже чрез нея би могъл да покаже пред целия свят, че не само не е възнамерявал да вдигне ръка срещу свещената особа, но че всред цялата шляхта в Кралството и Литва кралят не би могъл да намери поверен слуга от Кмичиц.

Въпреки това той скърцаше със зъби, кипеше като врелец, късаше си дрехите и дълго, дълго не можеше да се успокои. Наслаждаваше се от мисълта за отмъщение. Отново виждаше княза в ръцете си; заклеваше се в паметта на баща си, че трябва да го пипне, макар за това да го чакат изтезания и смърт. И макар че княз Богуслав беше могъщ господар, когото мъчно можеше да засегне не само отмъщението на простия шляхтич, но и на краля, все пак, ако той познаваше по-добре тази невъздържана душа, не би спал спокойно и много пъти би затреперал пред неговите закани.

А пък пан Анджей още не знаеше, че князът не само го беше покрил с позор и не само го бе лишил от слава.

От друга страна, кралят, който веднага безкрайно обикна младия юнак, още същия ден го повика чрез пан Луговски, а на следния ден му

поръча да го придружи до Ополе, където на общо събрание на сенаторите щеше да се обсъжда въпросът за завръщането на краля в отечеството. Имаше какво да се обсъжда: коронният маршал беше изпратил второ писмо, с което съобщаваше, че всичко в страната е готово за всеобща война, и настояваше за бързо завръщане. Освен това се беше пръснала вест за някакъв съюз на шляхтата и войската за защита на краля и отечеството, за който наистина отдавна се мислеше в страната, но както се разбра после, бе създаден малко по-късно под името титовецка конфедерация.

Засега обаче всички умове бяха необикновено заети от тия вести и веднага след тържествената литургия отидоха на тайно съвещание, на което бе допуснат и Кмичиц по нареждане на краля и като човек, който носеше новини от Ченстохова.

И така, започнаха да обсъждат дали завръщането трябва да стане веднага или е по-добре да се отложи до момента, когато войската напусне шведа не само на думи, но и на дело.

Ян Казимеж сложи край на тия обсъждания, като каза:

— Ваши достойнства, нека не се съвещаваме дали да се завърнем в отечеството или е по-добре това да отложим още, защото по това аз вече се съвещавах с Бога и пресветата Дева... Затова заявявам на ваши достойнства, че каквото и да ни се случи, ние неотложно тръгваме тия дни... А вие, ваши достойнства, напрегнете умовете си и не скъпете съвети как да осъществим най-безопасно и най-добре това ни завръщане.

Мненията бяха най-различни. Едни казваха, че не бива да се вярва много на коронния маршал, който вече бе проявил веднъж колебание и неподчинение, като отнесе короната в Любовля, вместо да изпълни кралската заповед, и я предаде на съхранение у германския император. „Тоя пан (казваха) е много тщеславен и амбициозен, а когато кралската особа се намери в неговия замък, кой знае какво ще предприеме, какво ще поиска за своите услуги и дали не ще пожелае да грабне цялата власт в ръцете си, за да бъде над всички и да е протектор не само над цялата страна, но и над величеството.“

Затова те съветваха краля да изчака оттеглянето на шведите от Ченстохова и да отиде там, защото оттам се е изляла милостта и възраждането върху страната. Но други изразяваха по-различно мнение.

— Шведите още са пред Ченстохова и при все че по Божия милост не ще превземат тая крепост, свободни пътища няма. Всички околности там са в шведски ръце. Неприятелят се намира в Кшепице, във Велун, в Краков, край границата също има значителни сили. А в планините, на унгарската граница, където се намира Любовля, няма други войски освен войските на маршала и досега шведите не са отивали натам, понеже нямат за това достатъчно хора или смелост. При това от Любовля е по-близо до Рус, която не е заета от неприятеля, до Лвов, който не е престанал да бъде верен на краля, и до татарите, които според съобщенията идват в помощ на краля и там именно чакат кралското решение.

— Qoud attinet^[1] пан маршала (казваше краковският епископ), амбицията му вече ще бъде задоволена с това, че пръв ще посрещне краля в своето Списко староство и пръв ще го обгради с грижите си. Властта ще си остане в ръцете на краля, а маршалът ще се задоволи от самата надежда, че ще окаже толкова големи услуги; а ако пожелае да надвиши всички със своята вярност, независимо дали тази вярност ще се дължи на неговата амбиция или на обичта към владетеля и отечеството, негово величество и в единия, и в другия случай ще има значителна полза.

Това мнение на благородния и опитен епископ се стори най-основателно; затова решиха, че кралят ще тръгне през планините за Любовля, а оттам за Лвов или закъдето наложат обстоятелствата.

Съвещаваха се също така и за деня на тръгването, но ленчицкият воевода, който току-що се беше завърнал от императора, при когото бе пратен за помощ, забеляза, че е по-добре да не се определя точна дата и решението за това да се остави лично на краля, за да не се разпространи новината и неприятелят да бъде предупреден. Реши се само, че кралят ще тръгне с триста души избрани драгуни под командването на пан Тизенхауз, който, макар и млад, имаше вече реномето на голям воин.

Но не по-малко важна беше втората част от съвещанието, на която по всеобщо съгласие се реши, че след като кралят се върне в страната, цялата власт и ръководенето на войната ще мине в негови ръце и шляхтата, войската и хетманите ще го слушат за всичко. Говори се също така за бъдещето и се привеждаха причините на тия внезапни бедствия, които за толкова кратко време бяха залели като поток цялата

страна. И самият примас не сочеше друга причина за това освен безредието, липсата на послушание и крайното незачитане на кралската власт и величие.

Слушаха го всред дълбоко мълчание, защото всеки разбираше, че тук става дума за съдбата на Жечпосполита и за големи, небивали досега в нея промени, които биха могли да възстановят някогашната и мощ и които отдавна се желяеха преди всичко от мъдрата и обикнала второто си отечество кралица.

И така от устата на достойния княз на църквата се изливаха слова като мълнии, а душите на слушателите се отваряха за истината, както цветята се отварят за слънцето.

— Аз не възразявам срещу стародавните свободи — говореше примасът, — но срещу оная слободия, която погубва отечеството със собствените ни ръце... Наистина забрави се вече в тая страна разликата между свобода и слободия и ето, както прекалената наслада завършва със страдания, така разюзданата свобода завърши с робство. До какво умопобъркване стигнахте вие, граждани на тая великолепна Жечпосполита, та само тоя между вас минава за защитник на свободата, който вдига шум, разтурва сеймове и се противопоставя на величеството не тогава, когато е необходимо, а тогава, когато това величество мисли за спасението на отечеството. В нашата съкровищница се вижда дъното на ковчега, неплатеният войник търси при неприятеля заплаता; сеймовете, едничката опора на тая Жечпосполита, се разотиват, без да свършат нищо, защото един размирник, един лош гражданин може да пресече съвещанията за свой личен интерес. Каква е тая свобода, която дава възможност на един да пречи на всички?... Нима такава свобода за едного не е робство за всички? И докъде стигнахте при използването, какви вкусни плодове даде тя?... Ето, един слаб неприятел, на когото нашите деди са нанасяли толкова великолепни победи, сега „sicut fulgur exit ab occidente et paret usque ad orientem“^[2]. Никой не му се възпротиви, предатели еретици му помогнаха и той превзе всичко, преследва вярата, безчести черквите, а когато предявявате пред него вашите права за свободи, той ви показва мечата си!... Ето докъде я докараха вашите сеймики, вашето вето, вашата слободия, вашето противопоставяне на всяка крачка на величеството!... Краля, естествения защитник на отечеството, направихте най-напред

безсилен, а после започнахте да се оплаквате, че не ви бранел!... Не искахте своето управление, а сега ви управлява неприятелят... И кой, питам аз, може да ни спаси от това падение, кой може да възвърне някогашния блясък на Жечпосполита, ако не тоя, който веднъж вече жертва здраве и удобства, когато страната беше разкъсвана от нещастната вътрешна война с казаците; който излагаше на такава опасност свещената си личност, на каквата никой монарх в наше време не се е подлагал; който при Зборов, при Берестечко и при Жванец се биеше като прост войник и понасяше лишения и несгоди, неприсъщи за кралското му достойнство... На него трябва да се поверим сега, в негови ръце по примера на древните римляни ще трябва да възложим диктатура, а ние самите да се съвещаваме как в бъдеще да спасим отечеството от вътрешния неприятел, от развалата, слободията, безредието и недисциплинираността и как да възстановим необходимия авторитет на правителството и величеството!...

Така говореше примасът, а бедите и опитът от последно време дотолкова бяха преродили слушателите, та никой не протестираше, понеже всички виждаха ясно, че или кралската власт трябва да бъде засилена, или Жечпосполита ще загине неизбежно. И започнаха да се правят различни предложения как ще може най-добре да се осъществят съветите на примаса, а кралицата и кралят ги слушаха жадно и с радост, особено кралицата, която отдавна работеше усилено за въвеждането на ред в Жечпосполита.

Ето защо кралят се връщаше весел и доволен в Глогова, там събра в стаята си няколко доверени офицери, между тях и Кмичиц, и им каза:

— Аз вече бързам и ме пари престоят на тая земя; бих искал да тръгна още утре, затова ви повиках, ваши милости, да обмислите като военни и опитни хора как можем да побързаме. Няма защо да губим време, щом нашето присъствие може значително да ускори всеобщата война.

— Разбира се — каза пан Луговски, — щом е такава волята на ваше кралско величество, защо да протакаваме? Колкото по-скоро, толкова по-добре!

— Докато работата не се разчуче и неприятелят не удвои бдителността си — добави полковник Волф.

— Неприятелят вече е нащрек и доколкото е могъл, е заел пътищата — каза Кмичиц.

— Как така? — попита кралят.

— Милостиви господарю, възнамеряваното завръщане на ваше кралско величество не е новост за шведите! Едва ли не всеки ден по цяла Жечпосполита се пръска слух, че ваше кралско величество е вече на път или е вече *inter regna*. Затова е необходимо да се прояви най-голяма предпазливост и да се промъкнете тайно през теснините, защото по пътищата дебнат разезди на Дъглас.

— Най-добрата предпазливост са триста верни саби — каза пан Тизенхауз, като гледаше Кмичиц, — а щом милостивият господар поверява на мене командването им, аз ще го преведа здрав и читав дори по телата на Дъгласовите разезди.

— Ще го преведеш, ваша милост, ако срещнеш триста, да кажем, шестстотин или хиляда души, но какво ще стане, ако попаднеш на по-голяма сила, която дебне в засада?

— Казах триста — отвърна Тизенхауз, — защото се говори за триста. Ако обаче това е малко, тогава можем да се погрижим за петстотин, а и повече.

— Да пази Бог! Колкото групата е по-голяма, толкова повече ще се говори за нея! — каза Кмичиц.

— О! Аз мисля, че коронният маршал ще излезе да ни посрещне със своите хоронгви — намеси се кралят.

— Маршалът няма да излезе — отговори Кмичиц, — понеже не ще знае нито деня, нито часа, па дори и да знаеше, по пътя могат да се случат някои забавяния както обикновено, мъчно може да се предвиди всичко.

— Войник, истински войник говори това! — каза кралят. — Вижда се, че войната не е чужда на ваша милост.

Кмичиц се усмихна, защото си спомни за нападенията си срещу Ховански. Кой по-добре от него разбираше тия неща! Кому би трябвало да се повери превеждането на краля?

Но изглежда, че пан Тизенхауз беше на по-друго мнение от краля, защото смръщи вежди и каза кисело на Кмичиц:

— Тогава чакаме опитния съвет на ваша милост...

Кмичиц долови неприязън във въпроса, затова впи зеници в Тизенхауз и отговори:

— По мое мнение, колкото групата е по-малка, толкова по-лесно ще се промъкнем.

— Тогава как трябва да бъде?

— Милостиви господарю! — каза Кмичиц. — Ваше кралско величество ще постъпи, както желае, но моят разум ме учи така: нека пан Тизенхауз тръгне напред с драгуните и нарочно да разгласява, че води краля, за да привлече неприятеля към себе си. Негова работа е какво ще прави, за да се измъкне здрав и читав от клопката. А ние с малка група заедно с ваше кралско величество ще тръгнем един-два дена след него и когато вниманието на неприятеля се насочи на друга страна, ще можем лесно да се промъкнем чак в Любовля.

Кралят започна да ръкопляска от въодушевление.

— Бог ни е изпратил това войниче! — викна той. — Соломон не би посъветвал по-добре! Изцяло гласувам за това мнение и ще стане така! Ще ловят краля между драгуните, а кралят ще мине под носа им. За Бога, не може да има нищо по-добро!

— Ваше величество! Това е шега!... — извика Тизенхауз.

— Войнишка шега! — отговори кралят. — Най-сетне да става каквото ще, няма да се откажа от това!

Очите на Кмичиц светнаха от радост, че се наложи неговото мнение, но Тизенхауз скочи от мястото си.

— Милостиви господарю! — каза той. — Отказвам се от командването на драгуните. Нека ги предвожда някой друг!

— Защо? — попита кралят.

— Защото, милостиви господарю, ако тръгнеш без защита, изложен на играта на съдбата, на всички гибелни опасности, каквито могат да се случат, аз желая да бъда при твоята особа, да излагам гърдите си за тебе и при нужда да загина.

— Благодарим за искреното желание — отговори Ян Казимеж, — но ти се успокой, понеже тъкмо по този начин, както съветва Бабинич, най-малко ще бъдем изложени на опасност.

— Каквото съветва пан... Бабинич, или както му е там името, нека го взема на своя отговорност! Може би има някакъв интерес ваше кралско величество да се загуби из планините без защита... Аз вземам за свидетели Бога и насъбраните тук офицери, че съм отклонявал ваше величество от сърце!

Едва свършил да говори, и Кмичиц скочи, застана лице срещу лице пред Тизенхауз и попита:

— Какво разбираш под тия думи, ваша милост?

Но Тизенхауз го измери гордо с очи от глава до пети.

— Не протягай към мене глава, шляхтиче, защото няма да ме достигнеш!

А на това Кмичиц отговори вече със светкавици в очите:

— Не се знае за кого това би било много високо, ако...

— Ако какво? — попита Тизенхауз, като го гледаше пронизително.

— Протягал съм и към по-високи от ваша милост!

Тизенхауз се засмя.

— А къде си ги търсил, ваша милост!

— Млъкнете! — каза внезапно кралят и смръщи вежди. — Не ми започвайте тук разпавии!...

На всички, които го заобикаляха, Ян Казимеж правеше толкова силно впечатление на сериозен човек, та двамата младежи замлъкнаха и се смутиха, щом си дадоха сметка, че в присъствието на краля от устата им бяха излезли такива необмислени думи.

А кралят каза:

— Никой няма право да се държи високомерно към тоя рицар, който е пръснал грамадното оръдие на шведите и се е измъкнал от ръцете им, дори баща му да е живял на село; впрочем виждам, че не е така, защото човек лесно може да познае птицата по перата, а кръвта по действията. Престанете да се обиждате. (Тук кралят се обърна към Тизенхауз.) Ти искаш да останеш при нашата особа. Това не мога да ти откажа. Драгуните ще предвожда Волф или Денхоф. Но и Бабинич ще остане и ще последваме съвета му, защото ни хареса.

— Аз си умивам ръцете! — каза Тизенхауз.

— Само запазете тайна. Нека драгуните да тръгнат днес за Рачибож... И в същото време да се разгласи най-широко, че и ние се намираме между тях... А после бъдете готови, защото не знаете нито деня, нито часа... Тизенхауз! Иди и издай заповед на капитана на драгуните.

Тизенхауз излезе, като чупеше ръце от гняв и скръб, а след него се разотидоха и другите офицери.

Същия ден по цяла Глогова гръмна вестта, че негово величество крал Ян Казимеж е тръгнал вече за Жечпосполита. Дори мнозина от знатните сенатори мислеха, че това наистина е станало. Нарочно разпратени куриери отнесоха новината в Ополе и към граничните пътища.

Тизенхауз, макар да заяви, че си умива ръцете, не се призна за победен, а понеже като доверен кралски придворен имаше постоянен достъп при особата на монарха, още същия ден, веднага пред заминаването на драгуните, се изправи пред лицето на Ян Казимеж или по-скоро пред краля и кралицата, защото там беше и Мария Людвика.

— Дойдох за заповеди — каза той, — кога тръгваме?

— Вдругиден преди разсъмване — каза кралят.

— Много хора ли ще бъдем?

— Ще дойдеш ти, Бабинич, Луговски с войници. Сандомежкият кастелан също така тръгва с мене; помолих го да вземе колкото може по-малко хора, но без петнайсетина души няма да мине; това са сигурни и опитни конници. Освен това негово преосвещение нунцията също така иска да ме придружава, а присъствието му ще придаде авторитет на делото и ще раздвижи всички верни на истинската църква. Поради това той не се колебае да изложи на риск свещената си особа. Ти гледай да не бъдат повече от четирийсет конници, защото така съветваше Бабинич.

— Милостиви господарю! — каза Тизенхауз.

— Какво искаш още?

— На колене моля за още една милост. Станалото — станало... Драгуните заминаха... Ще тръгнем без защита... и първият разезд от няколко десетки конници може да ни плени. Нека ваше кралско величество погледне благосклонно на молбата на своя слуга, чиято вяроност Бог вижда, и нека не вярва във всичко на тоя шляхтич. Той е ловък човек, щом успя за толкова късо време да спечели сърцето и благоволенieto на ваше кралско величество, но...

— Нима вече му завиждаш? — прекъсна го кралят.

— Не му завиждам, милостиви господарю, дори не желая решително да го подозирам в измяна, но съм готов да се закълна, че той не се казва Бабинич. Защо тогава крие истинското си име? Защо някак си няма желание да говори какво е правил преди обсадата на

Ченстохова? Защо най-сетне толкова настояваше драгуните да тръгнат напред, а ваше кралско величество да пътува без ескорт?

Кралят се позамисли малко и току започна да издува уста по свой обичай.

— Ако е въпрос за някакъв заговор с шведите — каза той най-сетне, — какво значат триста драгуни! Каква сила представляват те и какво прикритие?... Тоя Бабинич би могъл само да даде знак на шведите да поставят по пътищата неколкостотин души пехота и тогава биха ни хванали като в мрежа. Но ти помисли дали може да става дума за предателство. Най-напред той би трябвало да знае датата на тръгването ни и да има време да предупреди шведите в Краков, а как може да стане това, щом вдругиден тръгваме? Той не можеше да отгатне и дали ще последваме съвета му, защото бихме могли да послушаме тебе или другите... Та нали отначало беше решено да тръгнем заедно с драгуните, така че, ако той е искал да се споразумява с шведите, това именно отделно тръгване би му объркало сметките, тъй като би бил принуден отново да праща куриери и да предупреждава. Всичко това са неопровержими основания. Най-сетне той съвсем не настояваше на своето мнение, както казваш, а само излагаше, както и другите, онова, което му се струваше най-добро. Не, не! Искреност гледа от очите на тоя шляхтич, а изгореният хълбок свидетелства, че той е готов да не обръща внимание и на изтезанията.

— Негово кралско величество има право — каза кралицата внезапно, — това са неопровержими основания, а съветът беше добър и е добър.

Тизенхауз знаеше от опит, че когато кралицата каже своето мнение, напразно човек би апелирал пред краля — толкова Ян Казимеж вярваше в нейната проникателност и разум. И сега младият човек мислеше само как кралят да прояви нужната бдителност.

— Не е моя работа да възразявам на ваши величества — отговори той. — Ако обаче ще трябва да тръгнем вдругиден, нека Бабинич да не знае това чак до часа на тръгването.

— Това може! — отвърна кралят.

— А по пътя вече аз ще го имам под око и ако — не дай боже — стане нещо, няма да се отърве жив от ръцете ми!

— Не ще има нужда — каза кралицата. — Слушай, ваша милост: не ти ще пазиш краля от нещо лошо по пътя, от предателства и от

неприятелските клопки, нито Бабинич, нито драгуните, нито някаква земна сила, а Божието провидение, чието око е непрекъснато обърнато към пастирите на народите и Божиите помазаници. То именно ще го пази, то ще го запази и ще го отведе щастливо, а в случай на нужда ще му изпрати такава помощ, каквато вие дори не можете да помислите, вие, които вярвате само в земните сили.

— Ваше величество кралице! — отговори Тизенхауз. — И аз вярвам, че без волята Божия на никого не ще падне косъм от главата, но че поради грижа за кралската особа се страхувам от изменници, това не е грях.

Мария Людвика се усмихна милостиво.

— Но твърде прибързано съдиш и с това хвърляш позор върху цял един народ, в който, както каза същият този Бабинич, още не се е намерил някой да вдигне ръка срещу собствения си крал... Затова нека не ти се вижда чудно, че след такова отстъпване от нас, след такова нарушаване на клетвата за вярност, която изпитахме двамата с милостивия крал, аз казвам, че никой още не се е осмелил на такава простъпка, дори от тия, които и днес още служат на шведите.

— А писмото на княз Богуслав, милостива кралице?

— Писмото е лъжливо! — каза кралицата решително. — Ако има някой човек в Жечпосполита, който е готов да предаде дори краля, това може да бъде именно княз Богуслав, защото той само по име принадлежи към тоя народ.

— С две думи, не обвинявай Бабинич — каза кралят, — тъй като, що се отнася и до неговото име, нещо трябва да ти се е объркало в главата. Пък и той би могъл да бъде разпитан, но как да му кажеш тук? Как да го попиташ: „Ако не се казваш Бабинич, тогава, как се казваш?“ Един честен човек може силно да го заболи от такъв въпрос, а аз залагам главата си, че той е честен човек.

— Не бих искал, милостиви господарю, да се убедя в неговата честност срещу такава цена.

— Добре, добре! Ние ти благодарим за твоята грижливост. Утрешния ден ще прекараме в молитва и покаяние, а вдругиден на път! На път!

Тизенхауз се оттегли с въздишка и още същия ден започна при най-голяма тайна да подготвя заминаването. Дори не всички сановници, които щяха да придружават краля, бяха уведомени за

времето. Само на прислугата бе казано конете да бъдат готови, защото всеки ден могат да тръгнат с господарите за Рачибож.

Целия следващ ден кралят не се показва никъде, дори в черквата, но пък у дома си лежа до късна нощ ничком на земята с разперени ръце, като постеше и молеше царя на царете да му помогне не за него, а за Жечпосполита.

Мария Людвика също така се молеше заедно с девойките.

Най-сетне нощта подкрепи силите на отрудените и когато още в тъмно камбаната на глоговската черква призова за утринна, удари и часът на сбогуването.

---

[1] Що се отнася до (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Като светкавица се явява от запад и преминава чак до изток (лат.). — Бел.прев. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

Преминаха през Рачибож, където само нахраниха конете. Никой не позна краля, никой не прояви интерес към групата, вниманието на всички беше заето от неотдавнашното преминаване на драгуните, между които, според всеобщото мнение, се намирал полският монарх.

Тая група обаче възлизаше на около петдесет конници, защото кралят беше придружен от няколко сановници, петима епископи, а между другите и нунцият се бе решил да дели с тях мъчнотиите на опасната експедиция. В границите на империята обаче пътят не представляваше никаква опасност. В Одерберг, недалече от вливането на Олша в Одра, навлязоха в територията на Моравия.

Денят беше мрачен и валеше толкова обилен сняг, че пътят не можеше да се види на двайсетина крачки напред. Но кралят беше весел и обзет от хубави мисли, тъй като се случи нещо, което всички сметнаха за най-благоприятно знамение и тогавашните историци не изпуснаха да го запишат дори в летописите. При самото тръгване на краля от Глогова пред коня му се появи една съвсем бяла птичка, която започна да се вие в кръг, да се издига понякога нагоре, понякога да се спуска над самата глава на монарха, като чуруликаше и цвърчеше радостно. Спомниха си, че подобна птичка, само че черна, се беше въртяла над краля, когато напускаше Варшава, за да избяга от шведите.

А тая бяла птичка по големина и форма съвсем приличаше на ластовичка и това събуди още по-голямо удивление, понеже беше дълбока зима и ластовичките още не мислеха за завръщане. Всички обаче се зарадваха, а кралят през първите дни не говореше за нищо друго и виждаше бъдещето си най-розово. Също така още в началото на пътя се разбра колко добър беше съветът на Кмичиц да се пътува отделно от драгуните. Навсякъде из Моравия разказваха за неотдавнашното преминаване на полския крал. Някои твърдяха, че го видели със собствените си очи, целият в броня, с меч в ръка и корона на главата. Също така се носеха разни слухове за войската, която водел със себе си, и изобщо преувеличаваха до приказни размери броя на

драгуните. Имаше и такива, които бяха видели около десет хиляди, та не могли да дочакат края на редиците, на конете, хората, хоронгвите.

— Сигурно — разправяха — шведите ще им препречат пътя, но не се знае дали ще преодолеят такава сила.

— Е какво? — питаше кралят Тизенхауз. — Нямах ли право Бабинич?

— Още не сме стигнали в Любовля, милостиви господарю — отговори младият магнат.

А Бабинич беше доволен от себе си и от пътуването. Заедно с тримата Кемличи той обикновено яздеше напред пред кралската свита и разузнаваше пътя; понякога пътуваше заедно с всички и забавляваше краля с разкази за отделни случки от обсадата на Ченстохова, което никога не омръзваше на Ян Казимеж. И почти с всеки изтекъл час той весел, смел, подобен на млад орел юнак се харесваше все повече на краля. Времето си монархът прекарваше ту в молитва, ту в набожен размисъл за вечния живот, ту в разговори за бъдещата война и за очакваната помощ от императора, ту най-сетне в наблюдаване на рицарските забави, с които придружаващите го войници се мъчеха да съкратят времето на пътуването. Защото Ян Казимеж по природа лесно преминаваше от сериозно настроение почти в лекомислие и от тежка работа към развлечения и на тях се отдаваше с цялата си душа, когато му дойдеше времето, сякаш никога не го е притискала никаква грижа, никаква неприятност.

Тогава войниците се проявяваха кой с каквото можеше, младите Козма и Дамян Кемлич забавляваха краля с грамадните и несръчни фигури, те трошеха подкови като тръстики, а той беше заповядал да им дават по талер за всяка строшена подкова, при все че кесиите бяха доста празни, защото всички пари, дори скъпоценностите и личното имущество на кралицата бяха отишли за войската.

Пан Анджей се проявяваше с хвърляне на тежка бойна секира, която мятеше така силно нагоре, че почти не се виждаше, а той се затичваше с коня и я хващаше във въздуха за дръжката. При тая гледка кралят чак ръкопляскаше.

— Виждам съм как правеше това пан Слушка, брат на пани Раджейовска — казваше кралят, — но той не я хвърляше дори на половината от тая височина.

— У нас, в Литва, това е обикновено нещо — отговори пан Анджей, — а когато човек се упражнява още от детинство, постига и сръчност.

— Откъде имаш тая черта през лицето? — попита веднъж кралят, като показа белега на Кмичиц. — Добре те е ударил някой със сабя.

— Това не е от сабя, милостиви господарю, а от куршум. Стреляха в мене от упор.

— Неприятел или свой?

— Свой, но неприятел, когото пак ще повикам да си видим сметките, а докато не стане това, не желая да говоря за тая работа.

— Толкова ли си заядлив?

— Аз съвсем не съм заядлив, милостиви господарю, на главата си имам още по-дълбок белег от сабя, през който за малко не излезе душата ми, но понеже ми го направи благороден човек, към него не храня никаква омраза.

При тия думи Кмичиц свали шапката си и показа на краля дълбоката бразда, чиито белезникави ръбове се виждаха много добре.

— Не се срамувам от тая рана — каза той, — защото ми я нанесе такъв майстор, какъвто няма втори в Жечпосполита.

— А кой е такъв майстор?

— Пан Володиовски.

— За Бога! Та аз го познавам. Той показа чудеса при Збараж. А после бях на сватбата на неговия другар Скшетуски, който пръв ни донесе новини от обсадения Збараж. Това са големи рицари! А с тях беше и трети; него цялата войска славеше като ненадминат рицар. Един дебел шляхтич и толкова забавен, че на сватбата за малко не си скъсахме червата от смях.

— Това е пан Заглоба, отгатнах! — каза Кмичиц. — Той не е само храбър човек, но и пълен с най-удивителни хитрости.

— Не знаеш ли какво правят сега те?

— Володиовски командваше драгуните на княза вилненски воевода.

Кралят се намуси.

— И сега служи на шведите заедно с княза воевода?

— Той ли? На шведите? Той е при пан Сапеха. Сам видях как след измяната на княза воевода захвърли жезъла си в краката му.

— О, той е достоен войник! — отговори кралят. — От пан Сапеха получихме съобщение от Тикочин, където е обсадил княза воевода. Да му даде Бог щастие! Ако всички приличаха на него, шведският неприятел вече щеше да съжاليا за своята акция.

Тук Тизенхауз, който бе слушал целия разговор, попита внезапно:

— Значи, ваша милост, си бил у Радживил в Кейдани?

Кмичиц се смути леко и започна да подхвърля своята бойна секира.

— Бил съм.

— Остави секирата на мира — продължи Тизенхауз. — А какво си правил в княжеския двор?

— Бях гост — отговори пан Кмичиц нетърпеливо — и ядох хляба на княза, докато ми се втърси след измяната му.

— А защо не отиде при пан Сапеха с другите благородни войници?

— Защото бях дал обет да отида в Ченстохова, което можеш лесно да разбереш, ваша милост, като ти кажа, че нашата Остра брама^[1] беше окупирана от септентрионите.

Пан Тизенхауз започна да върти глава и да цъка така, че то обърна вниманието на краля, който също загледа изпитателно Кмичиц.

А той, загубил търпение, се обърна към Тизенхауз и каза:

— Ваша милост пане! Защо аз не те разпитвам къде си бил и какво си правил?

— Разпитвай ме, ваша милост — отговори Тизенхауз. — Аз нямам какво да крия.

— Аз пък не съм изправен пред съд, а ако се изправя някога, не ти, ваша милост, ще бъдеш мой съдия. Затова остави ме на мира, за да не загубя търпение.

След тия думи той хвърли така силно секирата си нагоре, че тя чак се смали във висините, а кралят повдигна очи след нея и в този момент вече не мислеше за нищо друго освен за това, дали Бабинич ще успее да я хване във въздуха или не...

Бабинич пришпори коня, полетя и я хвана.

Но същата тая вечер Тизенхауз каза на краля:

— Милостиви господарю, тоя шляхтич ми харесва все по-малко!...

— А на мене все повече! — каза кралят и изду уста.

— Чух днес как един от хората му го нарече полковник, а той само го изгледа заплашително и оня веднага се сконфузи. Тук има нещо!

— И на мене ми се струва понякога — каза кралят, — че той не иска да приказва всичко, но това е негова работа.

— Не, милостиви господарю! — извика Тизенхауз рязко. — Това не е негова работа, това е наша работа и на цяла Жечпосполита... Защото, ако той е някой продажник, който подготвя гибелта или пленничеството на ваше кралско величество, тогава заедно с ваше кралско величество ще загинат всички ония, които в тоя момент вдигат оръжие, ще загине цяла Жечпосполита, понеже само ти, милостиви господарю, можеш да я спасиш.

— Тогава утре аз сам ще го разпитам.

— Дано да съм лъжлив пророк, но в очите му не виждам нищо добро. Той е много ловък, много смел, прекалено решителен, а такива хора са готови на всичко.

Кралят се обезпокои.

На другия ден, когато тръгнаха на път, той кимна на Кмичиц да се приближи до него.

— Ти къде си бил полковник? — попита кралят внезапно. Настана кратко мълчание.

Кмичиц се бореше със себе си; пареше го желанието да скочи от коня, да падне пред нозете на краля и веднъж завинаги да каже цялата истина.

Но после с ужас помисли колко страшно впечатление ще направи името Кмичиц, особено след писмото на княз Богуслав Радживил.

Как ще успее той, някога дясна ръка на княза вилненски воевода, той, благодарение на когото Радживил взе връх, като му помогна да разбие непокорните хоронгви, който му сътрудничеса в измяната, как ще успее той, заподозреният и обвиненият в най-страшното престъпление, в посегателство срещу кралската особа, сега да убеди краля, епископите и сенаторите, че се е поправил, че се е преродил и с кръвта си е изкупил своите грехове?... С какво ще потвърди искрената си добронамереност, какви доказателства може да представи освен голи думи?...

Старите провинения го преследваха постоянно и неумоливо, както заядливи кучета преследват дивеча в горските дебри.

Затова той реши да мълчи.

Но едновременно чувстваше неизразимо отвращение от увъртанията. Нима трябваше да хвърли прах в очите и да лъже с измислени истории тоя владетел, когото обичаше от цялата си душа?

Чувстваше, че не ще има сили за това.

И след като помисли малко, започна така:

— Милостиви кралю! Ще дойде време, може би наскоро, когато ще мога да разкрия цялата си душа пред ваше кралско величество като пред свещеник на изповед... Но желая преди това да говорят за мене, за искрените ми желания, за верността и за любовта ми към короната не голи думи, а някакви дела. Грешил съм, милостиви господарю, грешил съм срещу тебе и отечеството, а малко още съм направил за изкупването на греховете си, затова търся такава служба, в която лесно да намеря поправяне. Кой не е грешил най-последно? Кой в цялата тая Жечпосполита не трябва да си посипе главата с пепел? Може би аз съм се провинил повече от другите, но и пръв се опомних... Не питай, милостиви господарю, за нищо, докато сегашната ми служба не те убеди какъв съм; не питай, защото не мога да кажа нищо, за да не си затворя пътя към спасението; защото Бог и пресветата Дева, нашата царица, са ми свидетели, че не лъжа, че съм готов да пролея и последната си капка кръв за тебе...

Тук очите на пан Анджей се овлажниха и такава искреност и скръб осветиха лицето му, че то го защитаваше още по-силно от думите.

— Бог вижда моите намерения — продължаваше той — и ще ми ги признае на страшния съд... Но ако ти, милостиви господарю, не ми вярваш, тогава прогони ме, отдалечи ме от своята особа. Аз ще тръгна наблизко подир тебе, че да дойда в някой тежък момент, макар и без да бъда викан, и да сложа главата си за тебе! Тогава, милостиви господарю, ще повярваш, че не съм предател, но един от ония слуги, каквито нямаш много дори между тия, които хвърлят подозрения върху другите.

— Аз ти вярвам и днес — отговори кралят. — Остани както досега при нашата особа, защото предателството не говори така.

— Благодаря на ваше кралско величество! — каза Кмичиц. Той задържа малко коня и се оттегли между последните редици на свитата.

Но Тизенхауз не се ограничи да изказва своите подозрения само пред краля, затова всички започнаха да гледат Кмичиц накриво. Когато той се приближаваше, по-високите разговори прекъсваха и започваха шепнения. Следяха всяко негово движение, преценяваха всяка дума. Пан Анджей забеляза това и се почувства зле между тия хора.

Дори кралят, при все че не беше вдигнал доверието си от него, вече не го гледаше с онова весело лице както по-рано. И младият юнак загуби настроение, помръкна, скръб и горчивина овладяха сърцето му. По-рано беше свикнал да язди напред между първите, сега се влачеше на неколкостотин крачки зад кавалкадата с наведена глава и с мрачни мисли в нея.

Но най-сетне пред конниците започнаха да се белеят Карпатите. Снегове бяха покрили склоновете им, облаци простираха натежалите си тела по върховете, а когато се случеше хубава вечер, тогава при залеза тия планини обличаха огнени одеяния и от тях се излъчваха силни блясъци, докато не загаснеха в мрака, който обгръщаше целия свят. Кмичиц гледаше тия чудеса на природата, които никога досега през живота си не беше виждал, и при все че беше много унил, от възхищение забрави грижите си.

С всеки изтекъл ден тия великани ставаха все по-големи, по-могъщи. Най-сетне кралската свита стигна до тях и навлезе в теснините, които изведнъж се отвориха пред нея като порти.

— Границата трябва да е вече наблизко — каза кралят развълнуван.

По едно време забелязаха каручка, впрегната с един кон, а в каручката човек. Кралските хора го спряха веднага.

— Човече — попита Тизенхауз, — ние в Полша ли сме вече?

— Ето там, зад оная скала и зад рекичката се намира императорската граница, а вие вече стоите на кралска земя.

— А откъде се отива за Живец?

— Направо по пътя и ще стигнете.

И планинецът подкара кончето си, а Тизенхауз полетя към свитата, която се намираще по-настрани.

— Милостиви господарю — възкликна той възбуден, — ти вече се намиращ *inter regna*, защото твоето кралство започва ето от оная

рекичка!

Кралят не отговори нищо, кимна само да му задържат коня, а сам слезе и падна на колене, като повдигна очи и ръце нагоре.

Всички видяха това, слязоха и последваха примера му; а кралят изгнаник се просна след малко цял на снега и започна да целува тая земя, толкова обичана и толкова неблагодарна, която в момент на нещастие бе отказала убежище за неговата кралска глава.

Настана тишина, нарушавана само от въздишки.

Вечерта беше мразовита, ясна, планините и върхарите на близките ели горяха в пурпур, а по-далечните вече бяха започнали да се обличат в тъмен виолет, но пътят, върху който лежеше кралят, блестеше ту като червена, ту като златна лента; и тия блясъци падаха върху него, върху епископите и сановниците.

Изведнъж от върховете задуха вятър и се втурна надолу към долината, понесъл върху крилете си снежни искри. И близките ели започнаха да свеждат покритите си със заледен сняг върхари, да се кланят на владетеля и да шумят високо и радостно, сякаш пееха старинната песен: „Добре дошъл, добре ни дошъл, мили господине!“...

Мракът вече изпълваше въздуха, когато кралската свита продължи пътя си. Зад теснината се простря по-широка долина, другият край на която се губеше в далечината. Блясъците наоколо гаснеха, само на едно място небето още светеше червено.

Кралят започна да чете „Ave Maria“, а след него другите заповтаряха съсредоточено набожните думи.

Отдавна невиджаната родна земя, планините, покривани от нощта, гаснещото сияние, молитвите — всичко това настрои тържествено сърцата и умовете, та след свършването на молитвите кралят, сановниците и рицарите пътуваха всред мълчание.

После настъпи нощ, само на изток небето светеше все по-червено.

— Ще отидем към ония сияния — каза най-послед кралят, — чудно е, че още светят.

В този момент Кмичиц долетя на коня си.

— Милостиви господарю! Това е пожар! — викна той. Всички се спряха.

— Как така! — попита кралят. — На мене ми се струва, че това е сияние!...

— Пожар, пожар! Аз не се лъжа! — викаше пан Кмичиц.

И наистина от всички, които придружаваха краля, той най-добре разбираше тия неща.

Впрочем по-дълго не можеха да се съмняват, защото над това предполагаемо сияние се издигна нещо като червени облаци, които се виеха на кълба и ставаха ту по-светли, ту по-тъмни.

— Навярно Живец гори! — извика кралят. — Може би неприятелят върлува там!

Той не беше още свършил, когато до ушите на загледалите се долетя човешка врява, пръхтене на коне и двайсетина тъмни фигури се замяркаха пред свитата.

— Стой! Стой! — започна да вика Тизенхауз. Фигурите се спряха, сякаш не знаеха какво трябва да правят по-нататък.

— Хора! Кой сте вие! — попитаха от свитата.

— Свои! — обади се няколко гласа. — Свои! Бягаме от Живец, за да спасим живота си; шведите горят Живец и избиват хората!

— Стойте, за Бога!... Какво приказвате?... Откъде са се взели те там?

— Те, господарче, дебнеха за нашия крал. Много са, много! Дано света Богородица го пази!

Тизенхауз загуби за кратко ума и дума.

— Ето какво значи да пътуваме в малка група! — викна той на Кмичиц. — Трябва да бъдеш убит за такъв съвет!

Но Ян Казимеж започна да разпитва сам бегълците.

— А къде е кралят? — попита той.

— Кралят отиде в планините с голяма войска и преди два дни мина през Живец, но те го настигнаха и са се били някъде близо до Суха... Не знаем дали са го хванали или не, но днес надвечер се върнаха в Живец и горят, избиват...

— Вървете с Бога напред, хора! — каза Ян Казимеж. Бегълците прелетяха бързо.

— Ето какво би се случило с нас, ако бяхме пътували с драгуните! — извика Кмичиц.

— Милостиви господарю! — обади се епископ Гембицки. — Неприятелят е пред нас... Какво трябва да правим?

Всички заобиколиха краля, сякаш искаха със себе си да го предпазят от внезапната опасност, но той гледаше към пожарното

сияние, което се отразяваше в зениците му, и мълчеше, и никой друг не бързаше да изкаже пръв мнението си, толкова тежко беше да се даде някакъв добър съвет.

— Когато напуснах отечеството, светеше ми пожарно сияние — каза най-после Ян Казимеж, — когато влизам в него, свети ми втори пожар...

И отново настана мълчание, само че по-дълго от предишното.

— Кой желае да посъветва нещо? — попита накрая епископ Гембицки.

Тогава прозвуча гласът на Тизенхауз, пълен с горчивина и укор:

— Който не се поколеба да изложи на риск особата на владетеля, който увещаваше краля да пътува без стража, сега нека той да даде съвет!

В тоя миг един конник излезе от кръга; беше Кмичиц.

— Добре — каза той.

И като се вдигна от стремената, обърна се към хората си, които стояха малко встрани, и викна:

— Кемличи, след мене!

Каза това и препусна коня в галоп, а след него трима конници полетяха колкото конете им можеха да издържат. Вик на отчаяние се изтръгна от гърдите на пан Тизенхауз.

— Това е заговор! — каза той. — Предателите ще съобщят за нас! Ваша милост господарю, спасявай се, докато е време, защото скоро неприятелят ще затвори теснината! Ваше кралско величество, спасявай се! Назад! Назад!

— Да се връщаме, да се връщаме! — завикаха в един глас епископите и сановниците.

Но Ян Казимеж се нервира, от очите му започнаха да изскачат светкавици, внезапно той извади шпагата от ножницата и викна:

— Не дай боже да напускам втори път собствената си земя! Нека става, каквото е писано, стига ми вече!

И той пришпори коня си, за да тръгне напред, но сам нунцият хвана поводите.

— Ваше кралско величество — каза той внушително, — ти носиш върху себе си съдбата на отечеството и католическата църква, следователно нямаш право да излагаш своята особа.

— Не бива! — повториха епископите.

— Няма да се върна в Шльонск, да ми помага светият кръст! — отговори Ян Казимеж.

— Милостиви господарю! Изслушай молбите на твоите поданици — каза сандомежкият кастелан, като скръсти молитвено ръце. — Ако в никакъв случай не желаеш да се върнеш в земите на императора, тогава поне да се отклоним от това място и да се насочим към унгарската граница или да преминем назад по теснината, та да не ни отсекаят пътя за връщане. Там ще чакаме. В случай че нахлуе неприятел, спасението ще ни е в конете, но поне няма да ни затворят в клопка.

— Нека бъде така — каза кралят по-меко, — аз не отхвърлям разумния съвет, обаче втори път не ще отида в изгнание. Ако оттук не ще можем да преминем, тогава ще се промъкнем от другаде. Все пак аз мисля, че ваши милости се страхувате напразно. Щом тия шведи са ни търсили между драгуните, както казаха хората от Живец, това именно е доказателство, че те не знаят за нас и че не е имало никакво предателство или заговор. Помислете, ваша милост панове, вие сте хора с опит. Тия шведи не биха нападали драгуните, не биха гръмнали нито веднъж срещу тях, ако знаеха, че ние пътуваме след драгуните. Успокойте се, ваши милости! Бабинич отиде със своите за сведения и сигурно ще се върне скоро.

Кралят каза това и обърна коня към теснината, последван от другите. Спряха се там, където първият срещнат планинец им беше показал границата.

Измина четвърт час, после половин и цял час.

— Не забелязвате ли, ваши достойнства — обади се внезапно ленчицкият воевода, — че пожарът намалява?

— Гасне, гасне почти пред очите ни — отвърнаха няколко гласа.

— Това е добър знак! — забеляза кралят.

— Аз ще отида напред с двајсетина души — обади се Тизенхауз. — Ще спрем на един-два хвърлея място и ако шведите идат, ще ги задържим, докато загинем. Но във всеки случай ще има време да се помисли за безопасността на ваше величество.

— Стой заедно с всичките, забранявам ти да отиваш! — каза кралят.

А на това Тизенхауз:

— Милостиви господарю! После заповядай да ме разстрелят за непослушание, но сега ще тръгна, защото въпросът е за тебе!

И като повика двайсетина войници, на които можеше да разчита при всяко обстоятелство, тръгна напред.

Спряха се при втория изход от теснината за долината, застанаха тихо с готови пушки и слухтяха за всеки шумол.

Мълчанието продължи много, докато накрай чуха хръскане на тъпкан от копита сняг.

— Идат! — прошепна един от войниците.

— Това не е никакъв отряд, чуват се само няколко коня — отговори друг. — Пан Бабинич се връща!

В това време конниците се приближиха на няколко десетки крачки в мрака.

— Кой е там? — викна Тизенхауз.

— Свой! Не стреляй! — прозвуча гласът на пан Кмичиц.

В същия момент сам той се появи пред Тизенхауз и без да го познае в тъмнината, попита:

— А къде е кралят?

— Там, по-нататък, зад теснината! — отговори Тизенхауз успокоен.

— Кой говори, защото не мога да позная?

— Тизенхауз! А какво е това голямо нещо, което носиш пред себе си, ваша милост?

При тия думи той посочи нещо тъмно, което висеше на седлото пред Кмичиц.

Но пан Анджей не отговори нищо и продължи пътя си. Когато стигна до кралската свита, позна особата на краля, защото зад теснината беше много по-светло и извика:

— Милостиви господарю, пътят е свободен!

— В Живец няма ли вече шведи?

— Оттеглили се към Вадовице. Това било немска наемна част. Пък ето и един от тях, сам го разпитай, милостиви господарю!

И изведнъж пан Анджей така хвърли от седлото на земята онова нещо, което държеше пред себе си, та чак стон се разнесе в нощната тишина.

— Какво е това? — попита кралят слисан.

— Това ли? Райтар!

— За Бога! Значи, ти докара и пленник за разпит? Как стана това? Разправяй!

— Милостиви господарю! Когато вълкът върви нощем подир стадо овце, не му е трудно да отвлече една от тях, пък и да си кажа истината, това не ми е първица.

Кралят вдигна ръце към главата си.

— Ех, войник на място е тоя Бабинич, пала го палила! Представете си, ваша милост панове... Виждам, че с такива слуги мога да отида дори всред шведите!

В това време всички наобиколиха райтара, който обаче не ставаше от земята.

— Питай го, милостиви господарю — каза Кмичиц с малко самохвалство в гласа, — при все че не зная дали ще може да отговаря, защото е малко поудушен, а няма с какво да го припека тук.

— Налейте му водка в гърлото — каза кралят.

И наистина това лекарство помогна по-добре от припичането, защото райтарът скоро придоби сили и глас. Тogaва пан Кмичиц допря върха на рапирата си до гърлото му и му заповяда да разкаже цялата истина.

Пленникът призна, че е от полка на полковник Ирлехорн, че имали сведения за преминаването на краля с драгуните, та ги нападнали при Суха, но били бити здравата и се принудили да се оттеглят в Живец, откъдето тръгнали за Вадовице и Краков, защото такава била заповедта.

— В планините дали няма други шведски части? — питаше Кмичиц на немски, като бодеше малко по-силно гърлото на райтара.

— Може да има — отговори райтарът с прекъсван глас. — Генерал Дъглас е разпратил разезди, но всички те се оттеглят, защото селяните ги нападат из теснините.

— А около Живец само вие ли бяхте?

— Само ние.

— А знаете ли, че полският крал вече е минал.

— Минал е с тия драгуни, които се сблъскаха с нас в Суха, мнозина са го видели.

— Защо не го преследвахте?

— Страхувахме се от планинците.

Тук Кмичиц отново се обади на полски:

— Милостиви господарю! Пътят е свободен, а и за нощуване ще се намери място в Живец, тъй като само част от селището е изгорено.

Но недоверчивият Тизенхауз разговаряше през това време с войницкия кастелан и казваше така:

— Това е или голям и ценен като злато войник, или най-хитър предател... Обърни внимание, ваше достойнство, че всичко това може да бъде симулирано; от пленяването на тоя райтар до неговите показания. Ами ако това е нагласено? Ако шведите чакат спотаени в Живец? Ако кралят отиде там и попадне в клопка?...

— По-сигурно е да проверим — отговори войницкият кастелан. Тогава пан Тизенхауз се обърна към краля и каза високо:

— Милостиви господарю, разреши аз да тръгна напред за Живец и да се убедя дали е истина това, което казват тоя рицар и райтарът.

— Нека бъде така! Разреши, милостиви господарю, да заминава! — извика Кмичиц.

— Заминавай — каза кралят, — но и ние ще тръгнем по малко напред, че е студено.

Пан Тизенхауз се понесе бързо, а кралската свита тръгна бавно след него. Кралят възвърна доброто си и весело настроение и след някое време каза на пан Кмичиц:

— Но с тебе човек би могъл да ловува за шведи като със сокол, защото нападаш с изненада!

— Така и беше — отговори пан Анджей. — А когато ваше величество пожелае да ловува, соколът е винаги готов.

— Казвай как го пипна.

— Това не е трудно, милостиви господарю! Обикновено когато един полк се движи, винаги петнайсетина души се влачат отзад, а тоя беше останал на половин хвърлей място след другите. Приблжих се зад него; той мислеше, че съм негов другар, не се пазеше и докато се опомни, аз вече го грабнах и му запуших устата, за да не вика.

— Ти каза, че това не ти е първица. Нима и друг път вече си ловил хора така?

Кмичиц се засмя.

— Ой, ой! Милостиви господарю! Правил съм и това, и нещо повече! Нека ваше кралско величество само заповяда, и отново ще полетя, ще ги настигна, понеже конете им са уморени, и ще пипна още един, а и на моите Кемличи ще заповядам да хванат.

Пътуваха известно време в мълчание, внезапно се чу конски тропот и долетя Тизенхауз.

— Ваше величество — каза той, — пътят е свободен и мястото за нощуване поръчано.

— Не казах ли?! — извика Ян Казимеж. — Напразно се тревожехте, ваша милост панове... Да вървим сега, да вървим, защото трябва да си починем!

Всички тръгнаха в тръс, бодро, весело и след един час умореният крал заспа спокоен сън на собствена земя. Същата вечер пан Тизенхауз се приближи до пан Кмичиц.

— Прости ме, ваша милост — каза той, — от обич към господаря те подозирах.

Но Кмичиц си дръпна ръката.

— О, дума да не става! — отговори той. — Ти ме правеше изменник и продажник...

— Аз бих направил и нещо повече, бих застрелял ваша милост — каза Тизенхауз, — но когато се убедих, че ти си благороден човек и обичаш краля, протегнах ти ръка. Ако желаеш, приеми я, ако не желаеш, не я приемай... Бих предпочел да си съперничим с тебе само в привързаността към кралската особа... Но и от друга емулация^[2] не ще се уплаша.

— Така си мислиш, ваша милост?... Хм! Може би си прав, но ми е криво от ваша милост.

— Тогава вече да не ти е криво... Ти, ваша милост, си войник на място! Я дай да се целунем, за да не лягаме да спим с омраза.

— Нека бъде така — каза Кмичиц. И се прегърнаха.

---

[1] Една от крепостните врати на град Вилно, над която има параклис също с чудотворна икона на св. Богородица. — Бел.прев. ↑

[2] Съперничество (лат.). — Бел.прев. ↑

СЕДМА ГЛАВА

Кралската свита пристигна в Живец късно през нощта и почти не обърна внимание в градчето, уплашено от неотдавнашното нападение на шведския отряд. Кралят не отиде в замъка, който беше вече преди това опустошен от шведите и отчасти изгорен, а спря в дома на свещеника. Там Кмичиц разгласи, че това е императорски пратеник, който отива от Шльонск за Краков.

На другия ден тръгнаха към Вадовице и едва когато се отдалечиха от града, завиха за Суха. Оттам през Кшечонов щяха да тръгнат за Йорданов, оттам за Нови Тарг и ако се разбереше, че при Чорцин няма шведски разезди, щяха да отидат в Чорцин, а ако има — да завият към Унгария и по унгарска земя да стигнат чак до Любовля. Кралят се надяваше, че великият коронен маршал, който разполагаше с такива големи сили, каквито нямаха много князе владетели, ще осигури пътя и сам ще излезе да посрещне господаря. Можеше да му попречи само това, че не знаеше през къде минава кралят; но между планинците не липсваха верни хора, готови да занесат уговорените думи на маршала. На тях дори не беше необходимо да се доверява тайната, защото те тръгваха с готовност, щом им се кажеше, че се отнася до служба на владетеля. Това население беше предано на краля от цялата си душа и сърце, макар че беше бедно, още полудиво и малко или никак не се занимаваше с неблагоприятното земеделие, а отглеждаше добитък; беше набожно и мразеше еретиците. Когато се пръсна вестта за заемането на Краков и особено за обсадата на Ченстохова, където бяха свикнали да ходят на поклонение, тия планинци първи грабнаха секирите си и тръгнаха от планините. Генерал Дъглас, знаменит воин, снабден с топове и пушки, наистина лесно ги разпръсна в равнините, където не бяха свикнали да се бият; в техните земи обаче шведите навлизаха само с най-голяма предпазливост, защото там беше невъзможно да ги настигнат, а самите тях лесно можеше да ги сполети поражение. Няколко по-малки отряда дори погинаха, когато нахълтаха непредпазливо в планинския лабиринт.

И сега вестта за преминаването на краля с войска беше вече извършила своето, защото всички като един мъж скочиха да го бранят и да го съпровождат със своите чомаги дори до края на света. Ако Ян Казимеж само откриеше кой е, можеше в един миг да се обгради с хиляди полудиви „газди“, но той правилно смяташе, че в такъв случай вестта ще се разнесе веднага заедно с вихрите по цялата околност и че шведите също биха могли да изпратят значителна войска срещу него; затова той предпочиташе да се движи, без да бъде познат дори от планинците.

Навсякъде обаче намираха сигурни водачи, а на тях беше достатъчно да се каже, че водят епископи и панове, които желаят да избягат от шведските ръце. И те ги водеха през снегове, скали, височини и преслапи, през само на тях познати планински пътечки, през толкова недостъпни места, та човек би казал, че и птица не би могла да мине през тях.

Често пъти кралят и сановниците имаха под краката си облаци, а ако нямаше облаци, тогава погледът им летеше по безбрежно пространство, покрито с бели снегове, което изглеждаше просторно колкото цялата страна; често пъти те навлизаха в отрупани със снегове почти тъмни планински гърла, в които навярно само дивите зверове можеха да имат леговища. Но отбягваха достъпните за неприятеля места, съкращаваха пътя и се случваше така, че селище, до което смятаха да стигнат едва след половин ден, внезапно се появяваше под краката им, а в него ги чакаше почивка и гостоприемство, макар в къща без комин, в задимена стая.

Кралят беше все весел, придаваше смелост на другите да понасят необикновените трудности и твърдеше, че като се движат по такива пътища, ще стигнат в Любовля благополучно и неочаквано.

— Маршалът дори не предполага кога ще му се стоварим на главата — повтаряше той постоянно.

А нунцият отговаряше:

— Какво е било завръщането на Ксенофонт наспроти това наше пътуване всред облаците?

— Колкото повече се изкачим, толкова по-ниско ще падне шведското щастие — твърдеше кралят.

Между това стигнаха в Нови Тарг. Изглеждаше, че всяка опасност е минала; планинците обаче твърдяха, че някаква чужда

войска се върти около Чорцин и околността. Кралят предполагаше, че това може да са немски райтари на коронния маршал, който имаше два такива полка, или че са собствените му изпратени напред драгуни, смятани за неприятелски разезди. А понеже и в Чорцин имаше войска на краковския епископ, мненията в кралската свита се разделиха: едни искаха да минат по пътя за Чорцин, а оттам да се движат по самата граница до списката земя; други съветваха да завият веднага към Унгария, чиято територия се врязваше като клин почти до Нови Тарг, и отново да се промъкнат през височини и теснини, като навсякъде вземат водачи, запознати с най-безопасните проходи.

Последното мнение надделя, понеже по тоя начин среща с шведите беше почти невероятна, а и кралят се забавляваше от тоя „орлов“ път през пропасти и облаци.

И така тръгнаха от Нови Тарг малко на югозапад, като оставиха отдясно Бели Дунаец. Отначало пътят минаваше по доста открита и просторна местност, но колкото повече напредваха, планините почнаха да се скупчват, долините да се стесняват. Движеха се по пътищата, по които конете едва можеха да пристъпват. Понякога хората трябваше да слизат от тях и да ги водят за поводите, но и тогава често пъти те се противяха, наостряха уши и протягаха отворени, бухнали от пара ноздри към пропастите, от чиито дълбочини сякаш надничаше смъртта.

Планинците, свикнали с урвищата, често пъти обявяваха за добри такива пътища, по които на несвикналите хора шумеше в главите и им се виеше свят. Най-сетне навлязоха в някакъв скалист пролом, дълъг, прав и толкова тесен, че едва трима души можеха да се движат един до друг.

Тоя пролом беше нещо като безкраен коридор. Две високи скали го затваряха отляво и отдясно. Тук-там обаче ръбовете им се разтваряха и образуваха не толкова стръмни наклони, покрити със снежни преспи, обградени от черна гора. Но вихрите бяха издухали снега от дъното на теснината и конските копита навсякъде звънтяха по каменлива почва. В тоя момент обаче не духаше вятър и цареше толкова глуха тишина, че в ушите чак звънеше. Само отгоре, където между залесените ръбове се виждаше лазурен пояс от небето, от време на време прелитаха черни птици, които пляскаха с крила и грачеха.

Кралската свита спря на почивка. От конете се вдигаха кълба пара, а и хората бяха изморени.

— Това Полша ли е или Унгария? — попита след малко кралят водача.

— Това е още Полша.

— А защо не завихме веднага за Унгария.

— Защото не може. Тоя пролом ще завие по-нататък, после ще има водопад, а зад водопада пътечка отива до пътя. Там ще завием, ще минем още една теснина и едва тогава ще бъде Унгария.

— Като че ли беше по-добре още отначало да тръгнем по пътя — каза кралят.

— Тихо!... — отговори внезапно планинецът. И той скочи до скалата и залепи ухо на нея.

Всички впиха в него очи, а лицето му се промени в миг и той каза:

— Зад завоя иде войска откъм потока!... За Бога! Дали това не са шведи?!

— Къде? Как? Какво?... — почнаха да питат от всички страни. — Нищо не се чува!...

— Защото там има сняг. Господи, Иисусе Христе! Вече са близо!... Ей сега ще се покажат!...

— Може да са хора на маршала? — каза кралят.

В тоя момент Кмичиц пришпори коня си.

— Ще отида да видя! — каза той.

Тримата Кемличи го последваха веднага като ловни кучета след ловеца, но едва мръднаха от мястото си и завоят на теснината на сто крачки пред тях се затъмни от хора и коне.

Кмичиц погледна... и душата му се затресе от ужас. Това бяха шведи.

Те се появиха толкова близо, че оттеглянето беше невъзможно, особено понеже конете на кралската свита бяха изморени. Оставаше само да си пробият път, да загинат или да паднат в плен. Безстрашният крал разбра това в един миг и хвана дръжката на шпагата!

— Прикрийте краля и назад! — викна Кмичиц. Тизенхауз с двайсет души в миг излезе напред, но Кмичиц, вместо да се присъедини към тях, тръгна с дребен тръс срещу шведите.

А понеже беше с шведска униформа, същата, с която се беше облякъл, когато излизаше от манастира, сега шведите не разбраха какъв е той. Когато видяха да се приближава конник с такова облекло, те навярно сметнаха цялата кралска свита за някакъв техен разезд, та не ускориша хода си, само капитанът, техен командир, излезе пред първата тройка.

— Какви хора сте вие? — попита той по шведски, като гледаше страшното и бледо лице на приближилия се юнак.

Кмичиц дояха толкова близко до него, че коленете им почти се докоснаха, и без да каже нито дума, гръмна с пистолета си в самото му ухо.

Вик на ужас се изтръгна от гърдите на райтарите, но още мощно прозвуча гласът на пан Анджей:

— Бий!

И както скалата, откъсната от опората си, се търкаля в пропастта и смазва всичко, така и той връхлетя върху първата редица, като сееше смърт и унищожение. Двамата млади Кемличи, подобни на две мечки, се втурнаха след него в бъркотията. Звънът на сабите от броните и шлемовете се разнесе като трясък от чукове и веднага му запригласяха крясъци и стон.

В първия момент на ужасените шведи се стори, че трима великани ги бяха нападнали в дивата планинска клисура. Първите тройки се отдръпнаха, объркани пред страшния мъж, и докато последните едва се показваха иззад завоя, средата се струпва плътно и разбърка. Конете започнаха да се хапят и ритат. Войниците от позадните тройки не можеха да стрелят, не можеха да отидат на помощ на предните, които гинеха под ударите на тримата великани. Напразно се навеждат, напразно насочват острия, нападателят трошат сабите, събарят хората и конете. Кмичиц така изправи коня си, че копитата му се надвесиха над главите на райтарските жребци, а сам той беснееше, сечеше, мушкеше. Кръв обля лицето му, от очите му бликаше огън, всички мисли в него угаснаха, остана само една: ще загине, но трябва да задържи шведите. Тая мисъл се превърна в някакъв див устрем, та силите му се утроиха, движенията му станаха подобни на движенията на рис: бесни, бързи като светкавици. И със свръхчовешки удари на сабята си събаряше хората, както мълнията събаря млади дръвчета; двамата млади Кемличи вървяха до самия него, а старият, застанал

малко по-назад, току мушкаше рапирата си между синовете така бързо, както змията бодеше с жилото си, и я изтегляше кървава.

В това време около краля настана движение. Както при Живец, така и сега нунцият държеше коня му за поводите, от другата страна ги беше хванал краковският епископ и с всички сили блъскаха жребеца назад, а кралят го бодеше с шпорите си, та той чак се изправяше.

— Пуснете ме!... — викаше кралят. — За Бога! Ще минем през неприятелите!

— Господарю, мисли за отечеството! — викаше краковският епископ.

И кралят не можеше да се изтръгне от ръцете им, особено защото отпреде му беше заприщил пътя младият Тизенхауз с всичките си хора. Той не отиваше да помогне на Кмичиц, беше го пожертвал, желаше само да спасява краля.

— В името на Христа! — викаше той отчаяно. — Ония ще загинат!... Милостиви господарю, спасявай се, докато е време! Аз още ще ги задържа тук.

Но веднъж раздразнена, кралската упоритост не се съобразяваше с нищо и с никого. Ян Казимеж бодна още по-силно жребеца с шпорите си и вместо да се оттегля, тръгна напред.

А времето течеше и всеки миг забавяне можеше да докара гибел.

— Ще загина на моя земя!... Пуснете ме!... — викаше кралят.

За щастие поради теснотата на мястото само малък брой хора можеха да действат срещу Кмичиц и тримата Кемличи, затова те успяха да се задържат по-дълго. Но постепенно и техните сили почнаха да се изчерпват. На няколко пъти шведските рапири докоснаха тялото на Кмичиц и от него потече кръв. Очите му се заслониха като с мъгла. Дъхът в гърдите спираше. Той почувства приближаването на смъртта, затова желаше само да продаде скъпо живота си. „Поне един още!“ — повтаряше си той и стоварваше желязното острие върху главата или рамото на най-близкия райтар, а после се обръщаше към друг; но след първото объркване шведите сякаш се засрамираха, че четирима мъже бяха успели да ги държат толкова дълго, и нападнаха с ярост; изведнъж самата тежест на хората и конете тласна четиримата назад и ги блъскаше все по-силно и по-бързо.

Ненадейно конят на Кмичиц падна и вълната покри конника.

Тримата Кемличи се мятаха още някое време, подобни на плувци, които, примирени с мисълта, че се давят, се мъчат да задържат колкото е възможно по-дълго главите си над повърхността на морската шир, но скоро потънаха и те...

Тогава шведите се понесоха като вихър към кралската свита.

А Тизенхауз с хората си скочи срещу тях и се сблъскаха така, та чак трясък се разнесе по планините.

Но какво значеше тая нова тизенхаузовска групичка срещу силния разезд от близо триста конници!

Нямаше вече съмнение, че за краля и свитата му неизбежно ще удари съдбоносният час на гибел или пленничество.

Изглежда, че Ян Казимеж предпочиташе първото пред второто, затова най-сетне изтръгна поводите от ръцете на двамата епископи и бързо се понесе подир Тизенхауз.

Внезапно спря като вкопан.

Стана нещо необикновено. На тия, които гледаха, се стори, че самите планини идат на помощ на законния крал и владетел.

Ето че внезапно ръбовете на пролома затрепераха, сякаш земята се бе разтърсила из основи, сякаш горите, които растяха по стръмнината, искаха да вземат участие в боя, и дървета, снежни буци, лед, камъни, скални късове започнаха да се търкалят с шум и трясък върху притиснатите на дъното шведски редици; в същото време нечовешки вой се разнесе от двете страни на теснината.

А долу, в редиците, настъпи такава бъркотия, която надминава човешкото въображение. На шведите се стори, че планините са се сринали и се изсипват върху тях. Вдигна се врява, плач на смазвани мъже, отчаяни викове за помощ, конско цвилене, скърцане и страхотен звънтеж на скални отломъци, които се удряха о броните.

Най-сетне хората и конете образуваха един куп, който се валяше конвулсивно, мачкаше се, беше пълен със стонове, със страхотно отчаяние.

А камъните и скалните отломъци се търкаляха неумолимо върху безформените вече маси от конски и човешки тела и непрекъснато ги смазваха.

— Планинци! Планинци! — започнаха да викат в кралската свита.

— Със секирите срещу тия кучи синове! — обадиха се гласове отгоре.

И в тоя момент по двата скалисти рѣба се появиа дългокоси глави с обли кожени шапки, а зад тях се показаха тела и неколкостотин странни фигури започнаха да се спускат надолу по заснежените наклони.

Тъмните и бели клашници, които стърчеха над раменете им, ги правеха да изглеждат като някакви страшни хищни птици. Те се смъкнаха мигновено на пътя; съскането на секирите им заприглася зловещо на дивите им викове и на стоновете на доубиваните шведи. Сам кралят искаше да спре сечта; някои още живи райтари се хвърляха на колене, вдигаха беззащитни ръце и молеха за спасение. Нищо не помогна, нищо не спря отмъстителните брадви и четвърт час по-късно в теснината нямаше нито един жив швед.

После кървавите планинци почнаха да се изсипват към кралската свита.

Нунцият гледаше слисан тия непознати му хора, едри, силни, облечени отчасти с овчи кожи, цели в кръв, които размахваха още топлите си секирки.

Но при вида на епископите те свалиха шапки. Мнозина коленичиха в снега.

Краковският епископ вдигна към небето просълзени очи.

— Ето Божията помощ, ето провидението, което бди над величеството.

После се обърна към планинците и каза:

— Хора, кои сте вие?

— Тукашни! — отговориха от тълпата.

— Знаете ли вие на кого дойдохте на помощ... Това е вашият крал и господар, него вие спасихте!

При тия думи всред тълпата започнаха да викат: „Кралят! Кралят! Иисусе, света Богородице, кралят!“ И верните планинци започнаха да се притискат около владетеля. С плач го заобиколиха отвсякъде, с плач целуваха краката му, стремето, дори копитата на неговия кон. Настана такова въодушевление, такъв вик и ридание, та чак епископите трябваше да задържат прекаления ентузиазъм от страх за кралската особа.

А кралят стоеше всред верния си народ като пастир между овците си и едри, светли като бисери сълзи се стичаха по лицето му.

После лицето му засия, сякаш в душата му внезапно беше станала някаква промяна, сякаш някаква нова, родена на небето велика мисъл бе засветила в главата му, и той даде знак с ръка, че иска да говори, а когато зацари тишина, каза с висок глас, за да може да го чуе цялото множество:

— Боже, който ме спаси чрез ръцете на простия народ, заклевам се в мъките и смъртта на твоя син, че отсега нататък ще бъда баща и на тоя народ.

— Амин! — повториха епископите.

И някое време цареше тържествено мълчание, а после избухна нова радост. Започнаха да разпитват планинците откъде са се взели в тия теснини и как са се намерили тъкмо навреме, за да дойдат на помощ на краля.

Разказваха, че около Чорщин се въртели големи шведски разезди, които не нападали самия замък, а сякаш търсели някого и чакали. Планинците били чули също така за битката, която тия разезди водили с някаква войска, всред която се намирал и сам кралят. Тогава решили да вмъкнат шведите в примка, пратили им фалшиви водачи и нарочно ги примамили в тая теснина.

— Ние видяхме — казаха планинците — как ония четирима рицари нападнаха тези кучета и искахме да им отидем на помощ, но ни беше страх да не подплашим много рано тия кучи синове.

Внезапно кралят се хвана за главата.

— Боже, света Богородице! — викна той. — Потърсете ми Бабинич! Нека поне да го погребем!... И тоя именно човек смятаха за предател, тоя, който пръв проля кръвта си за нас!

— Виновен съм, милостиви пане! — обади се Тизенхауз.

— Търсете го, търсете! — викаше кралят. — Няма да си тръгна оттук, докато не видя лицето му и не се сбогувам с него.

Войниците заедно с планинците се спуснаха към мястото на първия бой и скоро извадиха пан Анджей изпод купа от конски и човешки трупове. Лицето му беше бледо, цяло обляно с кръв, която се беше съсирила по мустаците му на дебели висулки; очите му бяха притворени; бронята нагъната от ударите на мечовете и конските

копита. Но тая броня именно го беше запазила от смазване и на войника, който го вдигна, се стори, че чу тих стон.

— За Бога! Той е жив! — викна войникът.

— Снемете му бронята! — викаха други. Веднага прерязаха ремъците. Кмичиц отдъхна по-дълбоко.

— Диша! Диша! Жив е! — повториха няколко гласа.

А той полежа така неподвижен, после отвори очи. Тогава един от войниците вля в устата му малко вода, а други го вдигнаха под мишница.

В тоя момент долетя бързешком самият крал, до чиито уши беше стигнал викът, повтарян от всички уста.

Войниците довякоха пред него пан Анджей, който не можеше да се държи на крака и изпаднаше от ръцете им. Но при вида на краля съзнанието му се върна за миг, почти детска усмивка блесна на лицето му, а бледите му устни прошепнаха ясно:

— Моят господар, моят крал е жив... свободен... И сълзи блеснаха в зениците му.

— Бабинич! Бабинич! С какво ще те наградя?! — викаше кралят.

— Аз не съм Ба-би-нич, аз съм Кми-чиц! — прошепна рицарят.

Каза това и увисна като мъртъв в ръцете на войниците.

ОСМА ГЛАВА

Понеже планинците увериха, че по пътя за Чорцин не се чува за никакви други шведски части, кралската свита зави към тоя замък и скоро се намери на широк друм, по който пътуването беше по-лесно и не толкова уморително. Пътуваха всред песни на планинците и възгласи: „Кралят иде! Кралят иде!“ — а по пътя към тях се присъединяваха нови и нови групи хора, въоръжени с тояги, коси, вили и пушки, така че скоро Ян Казимеж застана начело на значителен отряд от наистина необучени хора, но готови всеки миг да тръгнат с него дори за Краков и да пролеят кръвта си за своя владетел. При Чорцин вече над хиляди „газди“ и полудиви пастири обграждаха краля.

Започна да приижда и шляхта от околностите на Нови и Стари Сонч. Те съобщиха, че тая сутрин един полски полк под командването на Войнилович разбил при самия град Нови Сонч значителна шведска част, почти всичките хора от която загинали или се удавили в реките Каменна и Дунаец.

Оказа се, че това е истина, защото след малко по пътя се замяркаха знаменца, след което пристигна и сам Войнилович с полка на брацлавския воевода.

Кралят посрещна радостно знаменития и отдавна познат му рицар и всред общото въодушевление на народа и войската продължи с него към Спиш. Между това конници полетяха напред, за да съобщят на пан маршала, че кралят иде, та да се приготви да го посрещне.

Весело и шумно продължаваше пътуването по-нататък. Непрекъснато прииждаха нови тълпи. Нунцият, който тръгна от Шльонск със страх за собствената си съдба и за съдбата на краля и страхът му нарасна в началото на пътуването, сега не можеше да си намери място от радост, понеже вече беше сигурен, че бъдещето непременно ще донесе победа на краля, а заедно с него и победа на църквата над еретиците. Епископите споделяха неговата радост, светските големци твърдяха, че както тия тълпи тук, така целият народ

от Карпатите до Балтийско море ще грабне оръжие. А Войнилович уверяваше, че то вече е станало на повечето места.

И разказваше какво става в страната, какъв страх е обзел шведите, как вече не смеят да се показват на малки групи извън крепостните стени, как дори напускат по-малките замъчета и ги горят, а търсят убежище в по-силните крепости.

— Войската се вайка и се бие с една ръка в гърдите, а с другата започва да бие шведите — казваше той. — Вилчковски, който командва хусарския полк на ваше кралско величество, се отказа от служба при шведите, и то така, че нападна при Закшево една шведска част под командването на полковник Атенберг и съсече много от тях, едва ли не всички... Аз ги изгоних с Божия помощ от Нови Сонч и Бог ми даде голяма победа, тъй като не знаех дали дори един се е отървал жив... Пан Фелициан Коховски много ми помогна с навойовската пехота и така поне им платихме за ония драгуни, които те разбиха преди два дни.

— За какви драгуни? — попита кралят.

— Ами за тия, които ваше кралско величество е изпратил пред себе си от Шльонск. Шведите ги нападнали ненадейно, и макар че не успели да ги разпръснат, защото те се защитавали упорито, все пак им нанесли значителни загуби... А ние за малко не умряхме от отчаяние, защото смятахме, че ваше кралско величество се намира между тия хора, и се страхувахме да не би да ти се е случило нещо лошо. Бог е вдъхновил ваше кралско величество да изпратиш напред драгуните. Шведите веднага узнали за тях и заели всички пътища.

— Чуваш ли, Тизенхауз? — попита кралят. — Това говори опитен войник.

— Чувам, милостиви господарю — отвърна младият магнат.

Кралят се обърна към Войнилович:

— И какво по-нататък? Какво по-нататък? Разправяй!

— Сигурно няма да скрия онова, което знаех. Във Велкополска действат Жегоцки и Кулеша. Пан Варшицки прогонил Линдорм от пилецкия замък, град Данков се е защитил, Лянцкорона е в наши ръце, а в Подлесието силите на пан Сапеха при Тикочин се увеличават всеки ден. Шведите вече догарят в замъка, а заедно с тях ще догори и князът вилненски воевода. Що се отнася до хетманите, те вече са тръгнали от Сандомеж към Люблинския край и с това показват открито, че скъсват

с неприятеля. С тях е и черниговският воевода, а от околностите всичко живо и способно да държи сабя в ръка отива при него. Разправят, че там ще се образува някакъв съюз срещу шведите, в което са замесени и пан Сапеха, и пан киевският кастелан.

— И киевският кастелан ли е сега в Люблинско?

— Тъй вярно, ваше кралско величество! Но днес той е тук, а утре там... Аз също ще трябва да отида при него, само че не зная къде да го търся.

— Скоро ще се заговори много за него — каза кралят, — не ще има нужда да питаш къде е.

— И аз мисля същото, милостиви господарю — отговори Войнилович.

Пътуваха и разговаряха така. А небето съвсем се изясни и никакво облаче не петнеше лазура; снеговете лъщяха, огрени от слънчевите лъчи. Списките планини се простираха великолепно и весели пред пътниците и самата природа сякаш се усмихваше на владетеля.

— Мила родино! — каза кралят. — Дано успея да ти възвърна спокойствието, преди костите ми да легнат в твоята земя!

Излязоха на голяма височина, откъдето изгледът беше открит и широк, защото в подножието ѝ от другата страна се простираше обширна низина. Там долу и на голямо разстояние съзряха да се движи някакъв човешки мравуняк.

— Войските на пан маршала идат! — извика Войнилович.

— Дали не са шведи? — каза кралят.

— Не, милостиви господарю! Шведите не биха могли да идват от Унгария, от юг. Аз вече виждам хусарските знаменца.

След малко от синкавата далечина се показа гора от пики, пъстри знаменца се вееха, сякаш разлюлявани от вятъра цветя; над тях железните копия лъщяха като пламъчета. Слънцето играеше по ризниците и шлемовете.

Тълпите, които съпровождаха краля, издадоха радостен възглас; отсреща го дочуха отдалеко, защото масата от коне, конници, знамена, бунчуци, знаменца започна да се движи по-бързо, изглежда, че там се понесоха бегом, та полковете ставаха все по-ясни и растяха в очите с невероятна скорост.

— Нека спрем тук, на тоя хълм! Тук ще чакаме пан маршала — каза кралят.

Свитата се спря; ония отсреща забързаха още повече. Навремени от очите ги скриваха завой на пътя или малки хълмчета и скали, пръснати по низината, но веднага отново се показваха пред очите като змия с пъстра кожа, която сменяше цветовете си. Най-сетне стигнаха на стотина крачки от възвишението и забавиха хода си. Окото можеше вече да ги обгърне отлично и да им се нарадва. Най-напред вървеше хусарска хоронгва, собствена на пан маршала, добре въоръжена и толкова великолепна, че всеки крал би могъл да се похвали с такава войска. В тая хоронгва служеха само планински шляхтичи: хора подбрани, един на друг равни по ръст, броните им от светла ламарина и месинг, ринграфите с образа на пресветата Дева ченстоховска, шлемовете с железни наушници, обли, гребенести отгоре, на раменете криле на лешояди и орли, върху плещите тигрови и леопардови кожи, а на старшите офицери вълчи — според обичая.

Гора от зелено-черни знаменца се развяваше над тях; начело яздеше поручик Виктор, зад него яничарски оркестър със звънчета, барабани, тимпани и пищялки, по-нататък стена от конски и човешки гърди, оковани в желязо.

Сърцето на краля се разтапяше при тая чудесна гледка. Заедно с хусарите се движеха и леко въоръжена конница, още по-многобройна, с голи саби в ръка и лъкове на гръб; после следваха три сотни сеймени, пъстри като разцъфнали макове, въоръжени с пики и пушки; после двеста драгуни с червени кожухчета; след това въоръжени групи на разни панове, които вече бяха надошли в Любовля, пременени като за сватба слуги, трабанти, хайдуци, пажове, унгарци и яничари, определени за служба при особите на пановете.

И всичко това пъстрееше като дъга и прииждаше с глъч и шум всред цвилене на коне, дрънкане на оръжие, на тимпани, биене на барабани, ехтеж на литаври и толкова гръмки викове, та на човек се струваше, че снегът ще се срине от планините. Най-накрая зад войската се виждаха карети и купета, в които, изглежда, пътуваха светски и духовни големци.

После войската се нареди в две редици покрай пътя, а на средата се показа коронният маршал Йежи Любомирски на бял като мляко кон. Той се носеше като вихър по тоя шпалир, следван от двама коняри,

цели в злато. Когато стигна до възвишението, маршалът скочи от коня, хвърли поводите на един от конярите и тръгна пеш нагоре към краля, който стоеше на върха.

Там свали шапката си, окачи я на дръжката на сабята и тръгна гологлав, като се подпираше на секирката си, цяла покрита с бисери. Облечен беше по полски, с военни дрехи; на гърдите си имаше броня от сребърна ламарина, по краищата обилно украсена със скъпоценни камъни и лъсната така, че сякаш слънце носеше върху гърдите си; на лявото му рамо висеше подплатена с кожа дълга дреха от венецианско кадифе, цветът на която се менеше от пурпурен във виолетов. Под шията я държеше шнур, закачен с брилянтни карфици, а и цялата дреха беше обшита с брилянти, също така брилянтна китка се люлееше на шапката му и тия скъпоценности святкаха като разноцветни искри около цялата му фигура и ослепяваха очите — такива блясъци се излъчваха от него.

Той беше мъж в разцвета на възрастта си с великолепна стойка. Главата му беше подбръсната, косата доста рядка, прошарена, пригладена върху челото като бретон, мустаците черни като гарваново крило, а краищата им висяха надолу от двете страни на устата. Високото чело и римският нос засилваха хубостта на това лице, но го загрозяваха донякъде прекалено издадените бузи и малки очи с червени кръгове. Изключителна сериозност, но заедно с това и нечувана надменност и суетност се рисуваха върху това лице. Човек можеше лесно да отгатне, че тоя магнат искаше вечно да привлича върху себе си очите на цялата страна, не! — на цяла Европа. И така беше наистина.

Където Йежи Любомирски не успяваше да заеме най-високото място, където трябваше да дели с други славата и заслугите, там неговата раздражена гордост беше готова да застане като пречка и да развали, да сломи всички усилия, макар да се отнасяха за спасението на отечеството.

Той беше опитен вожд и с щастлива ръка, но и в това отношение други го превъзхождаха безкрайно много и изобщо способностите му, макар и доста големи, не отговаряха на неговата амбиция и желание за първенство. Оттук в душата му кипеше вечно недоволство, оттук се бяха родили подозрителността и завистта му, които по-късно го доведоха дотам, че стана за Жечпосполита по-пагубен дори от

страшния Януш Радживил. Черният дух, който живееше в Януш, беше едновременно и велик, не отстъпваше пред никого и пред нищо; Януш желаеше корона и съзнателно вървеше към нея през гробове и през пропадането на отечеството. Любомирски би я приел, ако шляхтишките ръце му я сложеха на главата, но понеже беше по-дребен като човек, не смееше да я иска ясно и открито. Радживил беше един от ония мъже, които неуспехът събаря до равнището на престъпниците, а успехът издига до равнището на полубоговете. Любомирски беше голям размирник, който беше винаги готов да навреди на работата за спасяването на отечеството в името на своето раздразнено тщеславие; той беше винаги готов да развали, без нищо да изгради в замяна, дори себе си не смееше, не умееше да издигне; Радживил умря по-виновен, Любомирски — по-вреден.

Но тогава, когато в злато, кадифе и скъпоценности вървеше към краля, гордостта му беше достатъчно задоволена. Та нали той пръв от магнатите посрещаше своя крал на своя земя; той пръв го вземаше сякаш под свое покровителство, той щеше да го изкачи на съборения трон, той щеше да изтреби неприятеля, от него кралят и цялата страна очакваха всичко, към него бяха обърнати очите на народа. И когато всичко беше в съгласие с неговото самолюбие и дори то се ласкаеше от това, че проявява вярност и подчинение, той наистина беше готов на жертви и всеотдайност, готов беше дори да прекали в проявите си на почит и вярност. Щом стигна до средата на възвишението, на което стоеше кралят, той свали шапката от дръжката на сабята си и като се кланяше, започна да мете снега с нейната брилянтна китка.

Кралят подкара коня си надолу, после го спря, за да слезе за приветстването. Като видя това, пан маршалът се втурна, за да подържи стремето с достойните си ръце, и в тоя момент дръпна наметалото си, свали го от плещите и по примера на английски придворен го хвърли пред кралските нозе.

Разчувстваният крал разгърна ръце и го хвана като брат в прегръдките си.

Някое време двамата не можеха да изрекат нито дума, но при тая прекрасна гледка войската, шляхтата, народът закипяха в един глас и хиляди шапки полетяха във въздуха, изтрецяха всички мускети, пушки и пищови, оръдията от Любовля се обадиха с далечен бас, та планините чак се затресоха, събудиха се всички еха и започнаха да се

носят наоколо, като се отразяваха в тъмните стени на боровите гори, в скалите и урвите и отлитаха с новината към по-далечни планини, по-далечни скали...

— Пане маршале — каза кралят, — на тебе ще дължим възстановяването на кралството!

— Милостиви господарю! — отговори Любомирски. — Богатството си, живота си, кръвта, всичко слагам в краката на ваше кралско величество!

— Vivat! Vivat Joannes Casimirus rex!... — гърмяха възгласи.

— Да живее кралят, нашият баща! — викаха планинците.

В това време панове, които пътуваха с краля, обградиха маршала, но той не се откъсваше от особата на владетеля. След първите приветствия кралят отново яхна коня, а пан маршалът, който не знаеше граница в гостоприемството си и почитта към короната, хвана поводите на коня и като тръгна пеш, поведе краля между редиците на войската сред оглушителни възгласи чак до една позлатена каляска с впрегнати в нея осем бели коня с черни черти, в която владетелят седна заедно с папския нунций Видон.

Епископите и големците се настаниха в другите превозни средства, след което тръгнаха бавно към Любовля. Пан маршалът яздеше до прозореца на кралската каляска, горд и доволен от себе си, сякаш го бяха провъзгласили баща на отечеството.

Войската вървеше от двете страни в плътни редици и пееше следната песен:

*Шведите със меч
подложи на сеч!*

*Шведите без жал
бий с дърво, с кинжал!*

*Удряй чак до смърт,
на кол да умрат!*

*Шведите терзай
и мъчи докрай!*

*Пердаши, дори
с нож ги одери!*

*Шведите коли
и ги намали!*

*Шведите лови
и ги издави!^[1]*

За жалост всред всеобщата радост и въодушевление никой не предвиждаше, че по-късно същата тая песен ще бъде пята от същата войска на Любомирски, разбунтувана срещу законния си крал и владетел, като вместо шведи ще говори за французи.

Но сега още беше далеко до това. В Любовля оръдията гърмяха за приветствие, та чак кулите и бойниците се покриха с дим, а камбаните биеха сякаш за пожар. Дворът, в който слезе кралят, аркадите и стълбите на замъка бяха постлани с червено сукно. В доставени от Италия вази горяха източни благовония. По-голямата част от съкровищата на Любомирски: златни и сребърни шкафове, губери, майсторски изтъкани фламандски гоблени, статуи, часовници, шкафове със скъпоценности, инкрустирани със седеф и кехлибар бюра, бяха докарани още от по-рано в Любовля, за да бъдат запазени от шведската хищност; а сега всичко това беше наредено, закачено, заслепяваше очите и превръщаше тоя замък в някаква приказна резиденция. И пан маршалът нарочно показва такъв достоен за султан разкош, за да даде на краля да разбере, че макар да се връща като изгнаник, без пари, без войска, без да има дори дрехи за смяна, все пак е могъщ владетел, щом има такива могъщи и верни слуги. Кралят разбра това желание и сърцето му се изпълни с благодарност, затова току прегръщаше маршала, стискаше го за главата и му благодареше. Нунцият, при все че беше свикнал с разкош, високо изразяваше удивлението си от това, което виждаше, и го чуваха, като казва на граф Апотинген, че досега не е имал понятие за могъществото на полския крал, и вижда, че досегашните бедствия са били само временна изневяра на щастието, което скоро ще трябва да се промени.

На пиршеството след почивката кралят седна на по-високо място, а пан маршалът му обслужваше сам и не позволяваше на никого да го замести. Отдясно на краля зае място нунцият Видон, а отляво примасът Лешчински, по-нататък от двете страни духовни и светски първенци като краковския епископ, познанския епископ, лвовския архиепископ, по-нататък лодзкия, пшемисълския, хелминския, краковския архидякон, по-нататък коронните печатопазачи и воеводите, осем на брой, и кастеланите, и секретарите, а от офицерите на пира седнаха пан Войнилович, пан Виктор, пан Стабковски и пан Балдуин Шурски, командир на леката конница на Любомирски.

А в друга зала беше сложена трапеза за по-дребните шляхтичи, в просторната оръжейна пък — за простолюдието, защото в тоя ден на завръщането на владетеля трябваше да се веселят всички.

А на всички маси не се говореше за нищо друго, освен за завръщането на краля, за страшните му приключения по пътя, при които го беше бранила Божията ръка. Сам Ян Казимеж започна да разказва за битката в теснината и да хвали оня рицар, който беше задържал първия удар.

— А как е героят сега? — попита той маршала.

— Лекарят не се отдалечава от него нито за миг и гарантира за живота му, а освен това и придворни девойки се заеха с грижи за него и сигурно не ще позволят душата му да излезе от тялото, защото тялото е младо и хубаво! — отговори маршалът весело.

— Слава Богу! — извика кралят. — Аз чух от неговата уста нещо, което няма да повтора пред ваши милости, защото ми се струва, че ми се е счуло или че той говореше така в делириум, но ако излезе, че е истина, тогава ще има да се чудите, ваши милости.

— Стига да не е нещо такова — каза маршалът, — което би могло да натъжи ваше кралско величество.

— Съвсем не! — отвърна кралят. — Напротив, то ни зарадва безкрайно много, понеже се оказва, че дори тия, които имахме основание да смятаме за най-големи наши неприятели, са готови да пролеят кръвта си за нас.

— Милостиви господарю! — възкликна маршалът. — Времето за поправяне дойде, но под тоя покрив ваше кралско величество се намира между такива хора, които никога дори с мисъл не са сгрешили срещу короната.

— Това е вярно, вярно! — отговори кралят. — А вие, пан маршале, на първо място!

— Аз съм нищожен слуга на ваше кралско величество!

Неусетно на трапезата настана все по-голяма глъчка.

Почнаха разговори за политическото положение, за напразно чаканата досега помощ от германския император, за татарските подкрепления и за бъдещата война с Швеция. Настъпи нова радост, когато пан маршалът заяви, че нарочно изпратеният от него пратеник до хана се е върнал само преди няколко дни и съобщил, че орда от четирийсет хиляди души стои готова, а може да стигне и до сто хиляди, когато кралят отиде в Лвов и склучи споразумение с хана. Същият пратеник съобщил, че заплашени от татарите, и казаците се покорили.

— Вие сте помислили за всичко, пан маршале — каза кралят, — ние самите не бихме постъпили по-добре!

Внезапно той грабна чашата и викна:

— За здравето на пан коронния маршал, нашия домакин и приятел!

— И дума да не става, милостиви господарю! — викна маршалът. — За ничие здраве не може да се пие, преди да прием за здравето на ваше кралско величество!

Всички задържаха полувдигнатите вече чаши, а Любомирски, зарадван, изпотен, кимна на собствения си маршал-бюфетчик.

При тоя знак прислугата, с която залата беше пълна, скочи и отново започна да пълни чашите със сладко южно вино, черпено с позлатени кани от бурета от чисто сребро. Настроението веднага се повиши още повече и всички чакаха само тоста на пан маршала.

В това време маршалът-бюфетчик донесе две чаши от венециански кристал, изработени така изкусно, че биха могли да минат за осмо чудо на света. Техният кристал, изрязван и полиран до изтъняване може би цели години, хвърляше същински диамантни блясъци; над тяхната украса бяха работили италиански майстори. Подставките бяха от злато с резба на дребни фигурки, които представяха триумфално възлизане на вожд в Капитолий. Начело се движеше вождът в златна колесница по път, постлан с дребни бисерчета. Зад него вървяха пленници с вързани ръце, някакъв цар с чалма, направена от един смарагд, по-нататък следваха войници от

легионите със знамена и орли. Повече от петдесет фигурки бяха поместени на всяка подставка, дребнички като лешници, но изработени толкова чудесно, та човек можеше да отгатне чертите на лицето и чувствата на всяка от тях, гордостта на победителите и угнетеността на победените. Златни филиграни, тънки като косми, извити с удивително майсторство в лозови листа, гроздове и разни цветчета, свързваха подставката с чашата. Тия филиграни се виеха около кристала, съединяваха се горе в едно колело, което образуваше ръба на чашата, и бяха украсени с камъни в седем цвята.

Маршалът-бюфетчик подаде едната чаша на краля, другата на маршала, и двете пълни с вино. Тогава всички станаха от местата си, а пан маршалът вдигна чашата и викна, колкото му глас държи:

— Vivat Joannes Casimirus rex!

— Vivat! Vivat! Vivat!

В тоя миг оръдията отново изгърмяха, та стените на замъка чак се разтърсиха. Шляхтата, която пируваше в другата зала, се втурна с чаши; пан маршалът искаше да държи реч, но това не беше възможно, защото думите се губеха в непрекъснатия вик: „Vivat! Vivat! Vivat!“

Маршалът беше овладян от такава радост, от такова въодушевление, че очите му заблестяха диво, и като обърна чашата си, викна така, че се чу дори всред всеобщата врява:

— Ego ultimus!^[2]...

При тия думи той се удари с безценната чаша в главата и кристалът се пръсна на стотици частици, които паднаха със звън на пода, а слепите очи на магната се обляха с кръв.

Всички се слисаха; а кралят каза:

— Пан маршале, не съжаляваме за чашата, а за главата... Много държим на нея!

— Нищо не чинят за мене съкровищата и скъпоценностите — възкликна маршалът, — щом имам честта да приема у дома си ваше кралско величество.

Сега бюфетчикът му подаде друга чаша.

— Vivat! Vivat! Vivat! — звучеше непрекъснато.

Звънът на трошеното стъкло се смесваше с възгласите. Само епископите не последваха маршала, защото положението им на духовници не позволяваше това.

Но папският нунций, който не познаваше този обичай да се троши стъкло в главата, се наведе към седналия до него познански епископ и каза:

— За Бога! Аз съм изумен... Ами че вашето съкровище е празно, а за една такава чаша можете да организирате и да поддържате два полка!

— Така е винаги у нас — отговори познанският епископ, като клатеше глава; — когато добием настроение, нямаме никаква мярка.

Настроението се повишаваше непрекъснато. В края на пиршенството силно сияние лумна в прозорците на замъка.

— Какво е това? — попита кралят.

— Милостиви господарю! Моля на зрелище! — каза маршалът.

И като се олюляваше леко, поведе владетеля към прозореца. Там пред очите им се разкри чудесна гледка. Дворът беше осветен като в ден. Няколко десетки бурета с катран хвърляха светложълти блясъци по настилната, очистена от снега и посипана със смърчови игли. Туктаме горяха и каци с водка, които хвърляха синя светлина; в някои от тях изсипваха сол, за да светят червено.

Започна зрелището: най-напред рицари сечеха турски глави, преследваха се в кръг и се дуелираха; после липтовски кучета разкъсваха мечка; после един планинец, едър като Самсон, хвърляше мелничен камък и го хващаше във въздуха. Едва полунощ сложи край на тия забавления.

Така се прояви коронният маршал, при все че шведите бяха още в страната.

---

[1] Тая песен под заглавие „Припев срещу господата французи“ е била пята при сражението край Монтви, където в 1666 г. Йежи Любомирски начело на бунт срещу Ян Казимеж побеждава последния. — Бел.прев. ↑

[2] Аз последен (лат.). — Бел.прев. ↑

ДЕВЕТА ГЛАВА

Всред пиршествата и навалицата от все нови и нови големци, шляхтичи и рицари, които пристигаха тук, добрият крал все пак не забрави верния си слуга, който в планинската теснина изложи толкова смело гърдите си на шведските мечове, и на другия ден след пристигането си в Любовля посети ранения пан Анджей. Намери го в съзнание и почти весел, макар и бледен като смърт, защото по щастлива случайност младият юнак не беше получил никаква по-тежка рана, а само беше изтекла много кръв от него.

При вида на владетеля Кмичиц дори стана в леглото и седна и при все че кралят настояваше да си легне отново, той не искаше да стори това.

— Милостиви господарю — каза пан Анджей, — след няколко дни вече ще мога да яздя и кон и с милостивото позволение на ваше кралско величество ще продължа пътуването, защото сам усещам, че ми няма нищо.

— Но трябва здравата да са те изпонаранили... Това е нечувано, един да нападне толкова души.

— Много пъти вече ми се е случвало това, защото смятам, че при тежко положение най-важното са сабята и решителността!... Ех, милостиви господарю, и на волска кожа не могат да се преброят всичките белези, които са засъхнали по моята. Такава ми е била орисията!

— Ти не се оплаквай от орисията си, защото явно е, че отиваш слепешката там, където раздават не само белези, но и смърт. От колко време се занимаваш с воюване? Къде си се подвизавал преди това?

Кратка руменина обагри бледото лице на пан Кмичиц.

— Милостиви господарю! Та нали аз нападах Ховански, когато всички вече бяха отпуснали ръце, и за главата ми беше определена цена.

— Я слушай — каза внезапно кралят, — там в теснината ти ми каза нещо особено, но аз мислех, че си бил в делириум и си се умопобъркал. Сега отново казваш, че си нападал Ховански. Кой си ти?

Наистина ли не си Бабинич? На нас ни е известно кой нападнаше Ховански!

Настана кратко мълчание; най-сетне младият рицар повдигна отслабналото си лице и рече:

— Така е, милостиви господарю!... Не делириумът говори чрез мене, а истината; аз нападах Ховански и оттогава името ми се прочу в цяла Полша... Аз съм Анджей Кмичиц, оршански хоронжи...

Тук пан Кмичиц притвори очи и започна да побледнява все повече, но понеже кралят мълчеше слисан, той продължи:

— Аз съм, милостиви господарю, оня осъден на изгнание, от Бога и от човешките съдилища осъден за убийства и произволи, аз именно служех на Радживил и заедно с него измених на тебе, милостиви господарю, и на отечеството, а сега, надупчен от рапири, смачкан от конските копита, без сили да стана, се вайкам, повтарям „Mea culpa! Mea culpa!“^[1] и моля за твоето бащинско милосърдие... Прости ми, господарю, понеже аз сам проклев някогашните си грехове и отдавна съм се отклонил от този пъклен път.

От очите на рицаря бликнаха сълзи и той започна да търси кралската ръка с разтреперани ръце. Ян Казимеж наистина не отдръпна ръката си, но помръкна и каза:

— Който носи короната в тая страна, той трябва да е готов за неизчерпаемо опрощение, затова и на тебе сме готови да простим вината, особено защото служи вярно и в Ясна гура, и на нас по пътя...

— Тогава прости, милостиви господарю!... Съкрати страданията ми!

— Едно само не можем да забравим, че въпреки добродетелта на този народ, който досега не се е опетнил с вдигане на ръка срещу владетеля, ти си предложил на княз Богуслав да ни отвлечеш и жив или мъртъв да ни предадеш в шведски ръце!

Макар преди миг да казваше сам, че няма сили да стане, Кмичиц скоочи от леглото, грабна разпятието, което висеше над него, и с огнени петна на лицето, с пламнали от треска очи, задъхан дълбоко, заговори:

— Кълна се в спасението на душите на моя баща и майка, в името на раните на разпнатия, че това не е истина!... Ако имам той грях, нека Бог веднага ме накаже с напразна смърт и вечни мъки! Господарю мой, ако не ми вярваш, ще разкъсам тия превръзки и нека се излее тая моя кръв, която шведите не източиха докрай. Никога не

съм предлагал такова нещо. Никога такава мисъл не се е раждала в главата ми... Аз не бих си позволил подобна простъпка за всички царства на света... Амин! Пред тоя кръст амин, амин!

И цял започна да се тресе от възбуда и треска.

— Значи, князът го е измислил? — попита кралят слисан. —
Защо? За какво?

— Да, милостиви господарю, измислил го е... Това е неговото пъклено отмъщение за онова, което му сторих.

— Какво си му сторил?

— Отвлякох го от средата на неговите хора, когато се намираше всред цялата си войска, и исках вързан да го хвърля пред краката на ваше кралско величество.

Кралят потърка челото си с ръка.

— Чудно, чудно нещо! — каза той. — Вярвам ти, но не мога да разбера. Как така! Ти служеше при Януш, а си отвличал Богуслав, който се провини пред мене, и си искал да ми го докараш вързан?...

Кмичиц искаше да отговори, но кралят забеляза в тоя момент бледостта и умората му, та каза:

— Почини си, а после разкажи всичко от началото. Ние ти вярваме, ето нашата ръка!

Кмичиц я притисна до устата си и мълча някое време, защото не можеше да си поеме дъх, само гледаше лицето на владетеля с безгранична любов, но най-сетне събра сили и заговори така:

— Ще разкажа всичко отначало. Воювах с Ховански, обаче и към своите бях тежък. Отчасти бях принуден да онеправдавам хората и да си вземам това, което ми беше необходимо. Но понякога правех това произволно, понеже имах буйна кръв... Другарите ми бяха шляхтичи, но не по-добри от мене... Тук-таме съсичахме някого, тук-таме палехме... тук-таме с камшик подгонвахме по снега... Вдигна се шум. Където неприятелят не беше още стигнал, там се обръщаха към съдилищата. Губех делата задочно. Присъдите следваха една след друга, но аз не давах пет пари за тях, на това отгоре дяволът ме изкушаваше и шепнеше да надмина пан Лашч, който беше заповядал да подплатят палтото му с присъдите срещу него, а пък той беше прочут човек и името му се слави досега.

— Защото се разкая и умря като набожен — забеляза кралят.

Кмичиц почина малко и продължи:

— В това време пан полковник Билевич — тия Билевичи са голям род в Жмудж — свали тленното си одеяние и се пресели в по-добър свят, а на мене завеща едно село и внучката си. Аз не мисля за селото му, защото при непрекъснатите нападения срещу неприятеля съм оплячкосал много нещо и по тоя начин не само че възстанових богатството си, заграбено ми при неприятелската окупация, но и го увеличих. В Ченстохова имам още толкова средства, та две такива села бих могъл да купя, и нямам нужда да моля никого за хляб... Когато обаче четата ми се измори, отидох на зимуване в Лауданския край. Там горкото девойче така ми допадна на сърцето, че забравих Божия свят. Тая девойка е такава добродетел и честност, та се срамувах пред нея за дотогавашните си дела. А тя, която имаше вродено отвращение към греха, започна да настоява да зарежа досегашния си начин на живот, да успокоя надигналия се срещу мене шум, да обезщетя за сторените несправедливости и да заживея почтено...

— И последва ли съвета ѝ?

— Къде ти, милостиви господарю! Вярно е, че исках, Бог вижда, че исках... Но старите грехове преследват човека. Най-напред в Упита ми убиха войници и аз изгорих града за това...

— За Бога! Ами че това е престъпление! — каза кралят.

— То е още нищо, милостиви господарю! После лауданската шляхта ми съсече другарите офицери, достойни рицари, макар и луди глави. Не можех да не си отмъстя, затова още същата нощ нападнах село Бутрими, населено с шляхтичи, които наказах с огън и меч... Но те ме победиха, тъй като са много. Трябваше да се крия. Момичето вече не искаше да ме види, защото тия сивчовци ѝ бяха бащи и опекуни по силата на завещанието. А сърцето ми така ме влечеше към нея, че бях готов да си строша главата! Понеже не можех да живея без нея, събрах нова чета и я отвлякох.

— Ах, ти!... Татарите постъпват така!

— Признавам, че това беше нехранимайковска работа. Затова Бог ме наказва чрез пан Володиовски, който събра тая шляхта, изтръгна момичето от ръцете ми, а мене ме съсече така, че едва не пукнах. Това щеше да бъде сто пъти по-добре за мене, защото нямаше да се свържа с Радживил срещу короната и отечеството. Но какво друго можех да сторя? Заведоха ново дело... Затвор, смъртна присъда. Сам вече не

знаех какво да правя, когато внезапно вилненският воевода ми дойде на помощ.

— Той ли те запази?

— Чрез същия пан Володиовски ми изпрати заповедно писмо за организиране на хоронгва и по тоя начин минавах под негова юрисдикция и можех да не се страхувам от съдилищата. Тогава се хванах за воеводата като удавник за сламка. Веднага създадох хоронгва от известни по цяла Литва побойници. В цялата войска нямаше по-добра хоронгва... Отведох я в Кейдани. Там Радживил ме прие като роден син, припомни ми, че сме роднини покрай рода Кишки, и обеща да ме закриля. Той вече имал свои планове... Необходими му бяха готови на всичко смелчаци, а аз, глупакът, се хванах в клопката. Преди да разкрие замислите си, ме накара да се закълна пред разпятието, че няма да го напусна при никакво положение. Заклех се с готовност, понеже смятах, че става дума за война с шведите или септентрионите. Но дойде оня страшен пир, на който беше подписано кейданското споразумение. Измяната излезе наяве. Другите полковници хвърляха жезлите си в краката на хетмана, но мене клетвата ме държеше като куче на верига и не можех да се отдръпна от него...

— Но нима всички тия, които после се отдръпнаха от нас, не ни се бяха клеили във вярност?... — каза тъжно кралят.

— И аз също не исках да участвам в измяната, макар да не хвърлих жезъла си. Един Бог знае какво изстрадах аз, милостиви господарю! Гърчех се от болка, сякаш ме горяха на огън, защото и момичето ми сега ме обяви за предател и ме презря като мръсна гадина, макар след онова отвличане да се бяхме помирили... А аз се бях закълел, бях се закълел да не изоставям Радживил... О! Тя, милостиви господарю, може да засрами мъжете с ума си, ако и да е жена, а във верността към ваше кралско величество не можеше да я изпревари никой!

— Да я благослови Бог! — каза кралят. — Обичам я за това!

— Тя смяташе, че ще ме направи привърженик на короната и отечеството, но като не постигна това, така се настрои срещу мене, че колкото ме обичаше по-рано, толкова омраза се появи по-късно. В това време Радживил ме повика при себе си и започна да ме убеждава. Обясни ми като две и две четири, че бил постъпил добре, че само така можел да спаси от гибел отечеството. Аз дори не мога да повтора

неговите основания, толкова бяха големи, толкова щастие обещавахе на отечеството! Сто пъти по-умни от мене би убедил, та какво остава за мене, простия войник, а той такъв държавник! Та казвам ти, ваше кралско величество, че с двете си ръце и с цялото си сърце се хванах за него, понеже смятах, че всички са слепи и че той единствен вижда истината, че всички са грешни, само той единствен е добродетелен, и бях готов да скоча в огъня за него, както сега за ваше кралско величество, понеже не мога нито да служа наполовина, нито да обичам наполовина...

— Виждам, че е така! — забеляза Ян Казимеж.

— Аз му оказах значителни услуги — каза мрачно Кмичиц — и мога да кажа, че ако не бях аз, неговото предателство не щеше да даде никакви отровни плодове, защото собствената му войска щеше да го съсече със сабите си. Натам вече отиваше. Драгуните, унгарската пехота и конните части вече набучваха на сабите си неговите шотландци, когато аз скочих с хората си и ги смазах в миг, но останаха други хоронгви, които се намираха там на квартируване. И тях разпръснах. Само пан Володиовски се измъкна от затвора и по някакво чудо и със свръхчовешка смелост отведе лауданците си в Подлесието, за да се присъедини към пан Сапеха. Там се събраха значителни остатъци от разбитите войски, но един Бог ще преброи колко добри войници загинаха преди това по моя вина. Като на изповед признавам истината... При преминаването си за Подлесието пан Володиовски ме хвана и не искаше да ме остави жив. Едва се спасих от ръцете му поради писмата, които намериха у мене и от които се виждаше, че когато той беше още в затвора и князът искаше да го разстреля, аз се застъпих енергично за него. Тогава той ме пусна свободен, аз се върнах при Радживил и продължих да му служа. Но вече ми беше горчиво, вече душата ми се възмущаваше от някои постъпки на княза, защото у него нямаше нито вяра, нито честност, нито съвест, а на собствената си дума държеше толкова, колкото шведският крал. Тогава аз почнах да му възразявам в очите. А той се сърдеше на моята дързост. Най-сетне ме изпрати с писма...

— Ти разказваш изключително важни неща — каза кралят. — Поне веднъж да знаем от очевидец, който *pars magna fuit*^[2], какво е ставало там...

— Наистина, че *pars magna fui* — отговори Кмичиц. — С готовност тръгнах с писмата, понеже вече не можех да се сдържам на място. В Пилвишки попаднах на княз Богуслав. Дано ми го даде Бог в ръцете, а за това аз ще положа всички усилия, та да му отмъстя за тая клевета! Не само че не му предложих нищо, милостиви господарю, не само че това е подла лъжа, но там именно се промених, като видях цялото безчестие на тия еретици.

— Разправяй бързо как беше, защото тук ни представяха работите така, като че ли княз Богуслав по принуда бил заедно с братовчеда си.

— Той ли? Милостиви господарю? Той е по-лош от Януш! Ами в чия глава се е измътила най-напред измяната? Нима не той пръв е съблазнил княза хетман, като му е посочил короната? Бог ще реши това на своя съд. Оня поне симулираше и се прикриваше с *bono publico*^[3], а Богуслав, понеже ме взе за архинегодник, ми разкри цялата си душа. Страшно е да се повтаря това, което ми каза той... „Вашата Жечпосполита (казва) трябва да отиде по дяволите, но тя е един вид червено сукно, а ние не само че няма да помогнем за спасението ѝ, но ще дърпаме, за да остане по-голяма част от сукното в нашите ръце... Литва (казва) трябва да остане за нас, а след братовчеда Януш аз ще сложа шапката на велик княз, като се ожения за дъщеря му.“

Кралят заслони очи.

— Господи, света Богородице! — каза той. — Радживилови, Раджейовски, Опалински... Как можеше да не се случи това, което стана!... Корона им трябвала, та дори като разкъсат това, което е съединил Бог...

— И аз изтръпнах, милостиви господарю! Вода изливах върху главата си, за да не полудея. Но душата ми за един миг се промени в мене, сякаш я беше треснал гръм. Сам се уплаших от собствените си дела. Не знаех какво да правя... Дали Богуслав или себе си да намушкам с нож?... Ревах като див звяр, че бях вкаран в такава клопка!... Не служба при Радживил желяех вече, а отмъщение... Внезапно Бог ме вдъхнови: отидох с няколко души в квартирата на княз Богуслав, изведох го извън града, отвлякох го и исках да го откарам при конфедератите, та с цената на неговата глава да мога да постъпя на служба при тях и при ваше кралско величество.

— Всичко ти прощавам! — викна кралят. — Защото те са те заблудили, но ти си им платил! Само Кмичиц можеше да се реши на такова нещо, никой друг. Затова ти прощавам всичко и от сърце те помилвам, но разказвай по-живо, че горя от любопитство: оня измъкна ли се?

— При първото ни спиране издърпа пистолета от пояса ми... и стреля в лицето ми. Ето! Тоя белег... Сам изби хората ми и избяга... Той е знаменит рицар... мъчно може да му се откаже това; но ние ще се срещнем пак, дори ако това ще бъде последният ми час!...

Кмичиц започна да дърпа завивката, с която беше покрит, но кралят го прекъсна бързо:

— И за да ти отмъсти ли е измислил това писмо срещу тебе?

— За да ми отмъсти, е изпратил това писмо... В гората раната ми зарасна, но душата ми все повече ме болеше... Аз вече не можех да отида при Володиовски, при конфедератите, защото лауданците биха ме набучили на сабите си... Все пак, понеже знаех, че князът хетман ще тръгне срещу тях, предупредих ги да се държат заедно. И това беше първата ми добра постъпка, защото иначе Радживил щеше да ги унищожи, а сега те го притиснаха и, както чувам, го държат в обсада. Дано им помага Бог, а на него да изпрати наказание, амин.

— Може би това вече е станало, а ако ли не, сигурно ще стане — каза кралят. — И какво прави ти по-нататък?

— Понеже не можех да отида при конфедератите, реших да служа при ваше кралско величество, като стигна до вашата особа и там да изкупя с верността си своята вина. Но как можех да дойда? Кой би приел Кмичиц? Кой би му повярвал? Кой не би го нарекъл изменник? Затова взех името Бабинич, прекосих цяла Жечпосполита и стигнах до Ченстохова. Нека игуменът Кордецки да свидетелства дали имам някакви заслуги там. Денем и нощем мислех само как да изкупя сторените на отечеството пакости, кръвта си да пролея за него, да възвърна славата си и честното име. Останалото вече знаеш, милостиви господарю, понеже си му бил свидетел. А ако доброто ти бащино сърце те скланя към това, ако новата ми служба е натежала над старите грехове или поне се е изравнила с тях, приеми ме, господарю, при твоята милост и сърце, защото всички са ме изоставили, защото никой не ще ме утеши освен тебе... Само ти, господарю, виждаш моята скръб и сълзи!... Аз съм осъден на изгнание, аз съм предател, аз

съм клетвопрестъпник, но въпреки това, господарю, обичам това отечество и твоето величие... и Бог вижда, че искам да служа на двама ви!

Сега обилни сълзи бликнаха от очите на юнака и той чак се унесе в плач, а кралят, добродушен баща, хвана главата му, започна да го целува по челото и да го утешава:

— Анджей! Ти си ми мил като роден син... Какво ти казах преди малко? Че си сгрешил в заслепление, но малко ли хора грешат умишлено?... От сърце ти прощавам всичко, понеже вече си заличил вината си. Успокой се, Анджей! Не един с удоволствие би се гордял с такива заслуги като твоите... Кълна се в Бога! И аз прощавам, и отечеството прощава, и пак ще ти останем длъжни! Престани да се вайкаш.

— Да даде Бог всичко добро на ваше кралско величество за това съчувствие! — каза рицарят със сълзи на очи. — Та нали аз, милостиви господарю, и без това ще трябва да изкупя на оня свят клетвата си пред Радживил; наистина не знаех за какво се заклевам, но клетвата си е клетва.

— Бог няма да те осъди за нея — отговори кралят, — защото тогава навярно би трябвало да прати в пъкъла половината Жечпосполита, а именно всички ония, които нарушиха клетвата си пред нас.

— И аз мисля, милостиви кралю, че няма да отида в пъкъла, понеже и свещеник Кордецки ми гарантираше това, но не беше сигурен дали ще се отърва и от чистилището. Тежко нещо е да се пържиш сто години... Но нека бъде и така! Човек може много да понесе, когато има надежда за спасение, а при това и молитвите могат да постигнат нещо и да съкратят мъките.

— Ти само не се безпокой! — каза Ян Казимеж. — Аз ще издействам от самия нунций той да отслужи литургия за твое здраве... При такова застъпничество не ще ти се случи нищо лошо... Имай доверие в Божието милосърдие!

Кмичиц се усмихна вече през сълзи.

— Дано даде Бог още — каза той — да ми се върнат силите, тогава на не един швед ще извадя душата, а с това не само ще имам заслуги на небето, но ще се поправи и репутацията ми на земята.

— Бъди спокоен и никак не се тревожи за земната си слава. Моя ще бъде грижата да придобиеш това, което ти се пада. Ще дойдат спокойни времена и лично аз ще обявя публично твоите заслуги, които вече не са малки, а положително ще станат още по-големи. И ако даде Бог, ще заповядам тоя въпрос да бъде повдигнат пред сейма, та да се възстанови честното ти име.

— Защото, милостиви господарю и татко, щом малко се умири, па и преди това, съдилищата ще почнат да ме преследват, а от това и авторитетът на ваше кралско величество не ще е в състояние да ме запази. Но това е по-маловажно!... Аз не ще им се дам, докато дишам и държа сабя в ръка... Грижата ми е само за момичето. Оленка ѝ е името, милостиви господарю! О, много време не съм я виждал! Ох, много нещо изстрадах без нея и заради нея и макар че понякога човек иска да я избие от сърцето си и се бори с чувствата си като с мечка, нищо не излиза от това, че то е такова, та не пуска!

Ян Казимеж се засмя весело и добродушно.

— Какво мога да ти помогна аз в това, горкия ми?

— Кой може да помогне, ако не ваше кралско величество? Тя е непоколебима кралска привърженица и никога не ще ми прости моите кейдански провинения, освен ако ваше кралско величество се застъпи лично за мене и ми даде свидетелство, че съм се променил и съм се върнал да служа на негово величество и отечеството без принуда, без да бъда привлечен с някакви награди, а по своя собствена воля и разкаяние.

— Щом става дума за това, тогава и аз ще ходатайствам, а ако тя е такава кралска привърженица, както казваш, тогава и ходатайството ми трябва да даде резултат. Стига само момичето да е свободно и да не му се е случило нещо, както бива често във военно време...

— Ангелите ще я запазят!

— Защото тя и заслужава. А за да не те преследват съдилищата, ще постъпиш така: сега ще почнем усилено да мобилизираме; щом, както казваш, върху тебе тежи лишаване от чест, аз не мога да ти дам заповедно писмо на името на Кмичиц, но ще ти го дам на името Бабинич; ще мобилизираш и ти, а това ще е от полза за отечеството, защото се вижда, че си темпераментен и опитен войник. Ще тръгнеш на бой под командването на киевския кастелан; под негово командване е най-лесно човек да умре, но има и най-много възможности да

спечели слава. А ако се случи така, ще почнеш да нападаш шведите и на своя глава, както си нападал Ховански. Твоето поправяне и добри постъпки са започнали с това, че си се нарекъл Бабинич... Продължавай да се наричаш така, тогава и съдилищата ще те оставят на мира... А когато засветиш като слънце, когато в цяла Жечпосполита се заговори за твоите заслуги, тогава нека хората узнаят кой е този прочут рицар. Тогава мнозина ще се срамуват да привлекат под съд такъв велик рицар... През това време други ще умрат, с трети ще се предобриш... И много документи ще се изпогубят, а пък аз ти обещавам още веднъж, че ще издигна до небето твоите заслуги и ще те представя на сейма за награда, защото в моите очи вече заслужаваш това.

— Милостиви господарю!... С какво заслужих аз такова благоволение?

— Заслужил си го повече, отколкото мнозина, които смятат, че имат право на него. Хайде, хайде! Не се тревожи, мили роялисте, защото аз съм уверен, че няма да загубиш и роялистката си, и ако Бог даде, скоро ще ми увеличиш привържениците с още роялисти...

Кмичиц, макар и болен, скочи внезапно от леглото и се просна пред краката на краля.

— За Бога, какво правиш? — извика кралят. — Ще ти изтече кръвта! Анджей!... Има ли някой тук!

Втурна се лично маршалът, който отдавна вече търсеше краля из замъка.

— Свети Георги, патроне мой, какво виждам?! — викна той, като видя краля да вдига със собствените си ръце пан Кмичиц.

— Това е пан Бабинич, моят най-скъп войник и най-верен слуга, който вчера ми спаси живота — каза кралят. — Помогнете, пан маршале, да го вдигнем на леглото...

---

[1] Виновен съм, виновен съм! (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Вземал голямо участие (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Общественото благо (лат.). — Бел.прев. ↑

ДЕСЕТА ГЛАВА

От Любовля кралят тръгна за Дукля, Кросно, Ланцут и Лвов, придружен от коронния маршал, много епископи, сановници и сенатори, заедно с придворните хоронгви и въоръжените групи на разните шляхтичи. И както голямата река, която тече през една страна, прибира в себе си всички по-малки води, така и към кралската свита непрекъснато се присъединяваха нови групи. Прииждаха панове и въоръжени шляхтичи, войници поотделно или на групи, цели тълпи въоръжени селяни, които бяха много настървени срещу шведите.

Движението ставаше вече всеобщо и в него започваха да въвеждат военен ред. Появиха се страшни манифести, издадени в Сонч: един от Константи Любомирски, маршал на рицарското събрание; друг от Ян Велополски, войнишки кастелан; и двамата призоваваха шляхтата от Краковското воеводство да навлезе във всеобщото опълчение. Знаеше се вече около кого ще се събират; а тия, които не се явят, се заплашваха с наказание според закона. Един кралски манифест допълни тия две възвания и вдигна на крак дори най-ленивите.

Но нямаше нужда от заплахи, понеже всички съсловия бяха обзети от необикновено въодушевление. Яхваха конете дори старци и деца. Жените даваха скъпоценностите си, премените си; някои сами искаха да участват в боя.

В ковачниците циганите денонощно удряха с чуковете и ковяха оръжие от невинните земеделски сечива. Селата и градовете опустяха, понеже мъжете тръгнаха на война. От високите до небесата планини денем и нощем на тумби, на тумби се изсипваше диво население. Силите на краля растяха непрекъснато.

За да го посрещнат при пътуването му, излизаха духовници с кръстове и хоругви, еврейски общини начело с равините си; походът му приличаше на безкраен триумф. Отвсякъде долитаха най-хубави вести, сякаш ги донасяше вятърът.

Не само в тази част на страната, която не беше засегната от нашествието на неприятеля, се вдигаха на оръжие. Навсякъде, в най-

отдалечените земи и околии, по градове, села, поселища, недостъпни горски дебри страхотната война на мъст и реванш надигаше пламенна глава. Колкото по-ниско беше паднал народът по-рано, толкова по-високо издигаше сега глава, прераждаше се, променяше духа си — и в своя унес не се колебаеше да разчопля дори собствените си засъхнали рани, за да очисти кръвта си от отровните сокове.

Говореше се вече, и то все по-високо, за мощен съюз между шляхтата и войската, начело на който щели да застанат старият велик хетман Ревера Потоцки, полевият Лянцкоронски, украински воевода, Стефан Чарнецки, киевски кастелан, Павел Сапеха, витебски воевода, княз Михал Радживил, литовски крайчи, богат господар, който искаше да изтрие позора, навлечен от Януш върху рода им, Кшищоф Тишкевич, черниговски воевода, и много други сенатори и земски чиновници, военни и шляхта.

Всеки ден хвърчаха писма между тия панове и пан коронния маршал, който не желаше да се създава такъв славен съюз без него. Все по-сигурни вести прииждаха, докато най-сетне се разнесе вече съвсем положителната вест, че хетманите, а заедно с тях и войската са напуснали шведа и е създадена тишовецката конфедерация за защита на короната и отечеството.

Кралят също от по-рано знаеше за нея, защото двамата с кралицата, макар и отдалече, бяха доста поработили чрез пратеници и писма за нейното сключване; но като не можеше да вземе лично участие в нея, сега нетърпеливо очакваше да получи съдържанието ѝ. И наистина, преди да стигне в Лвов, при него дойдоха пан Служевски и пан Домашевски от Домашевица, луковски съдия, които му донесоха уверенията в служба и вярност от страна на конфедератите, както и акта на съюза, за да го одобри.

Кралят прочете тоя акт на общо заседание с епископите и сенаторите. Сърцата на всички се изпълниха с радост, душите се въздигнаха към Бога с чувство на благодарност, защото тая паметна конфедерация предвещаваше не само опомняне, но и възраждане на тоя народ, за когото до неотдавна чуждият нашественик можеше да каже, че в него няма нито вяра, нито любов към отечеството, нито съвест, нито ред, нито издръжливост, нито която и да било от добродетелите, върху които се крепят държавите и народите.

Сега кралят имаше свидетелство за наличиостта на всички тия качества: актът за конфедерацията и нейното възвание. В него се сочеха вероломството на Карл Густав нарушенията на дадените клетви и обещания, жестокостта на генералите и войниците, неприявявана дори от най-дивите народи, поругаването на черквите, гнетът, грабежите, проливането на невинна кръв — и обявяваха война на живот или смърт срещу скандинавския нашественик. Възванието, страшно като архангелска тръба, призоваваше да навлязат във всеобщото опълчение не само рицарите, но и всички съсловия и народности на Жечпосполита. „Дори всички infames (казваше възванието), banniti и proscripti^[1] трябва да участват в тая война.“ От рицарите се искаше да яхнат конете, да изложат собствените си гърди и да тръгнат на бой, а между селяните си да съберат пеши войници, по-богатите повече, по-бедните по-малко, според възможностите и силите си.

„Понеже в тая държава aequae bona et mala^[2] принадлежат на всички, справедливо ще бъде и опасностите да се поделят между всички. Всеки, който се нарича шляхтич, със земя или не, дори някой шляхтич да има най-много синове, длъжен е да тръгне на тая война срещу неприятелите на Жечпосполита. Защото както всички, независимо дали са от по-низш или по-висок произход, щом са шляхтичи ad omnes prerogativas^[3] на постове, достойнствата и благодеянията от страна на отечеството сме saraces^[4], така трябва да бъдем aequales^[5] и в това, че лично ще отидем да браним тия отечествени свободи и beneficiorum^[6]“...

Ето така това възвание разбираше равенството между шляхтичите. Кралят, епископите и сенаторите, които отдавна вече носеха в сърцата си мисълта за реформиране на Жечпосполита, с радостно удивление се убедиха, че и народът е узрял за такава реформа, че е готов да тръгне по нови пътища, да изтрие ръждата и плесента от себе си и да започне нов, великолепен живот.

„При това ние откриваме (гласеше възванието), сочим и предлагаме възможност на всеки plebeiae conditionis^[7] чрез тоя наш съюз benemerendi in Republica^[8] достъп и получаване на достойнство, привилегии и beneficiorum^[9], на каквито gaudet^[10] шляхтишкото съсловие...“

Когато на кралския съвет прочетоха тоя откъс, настана дълбоко мълчание. Тия, които заедно с краля желяха най-силно да бъде открит достъп до шляхтишките права и за хората от низшите съсловия, мисляха, че те ще трябва много да воюват, да страдат и да се измъчват, че ще трябва да изтекат цели години, докато се яви възможност да предявят без опасност нещо подобно, а сега самата шляхта, досега толкова ревнива за своите привилегии, толкова наглед консервативна, отваряше широко вратите за сивите селски маси.

Тогава примасът стана и сякаш осенен от пророчески дух, каза:

— Потомците ще прославят за вечни времена тая конфедерация, задето сте поместили последната точка, а ако някой рече да сметне тия времена като време на упадък на старополските добродетели, тогава ще му възразят, като посочат вас.

Епископ Гембицки беше болен, та не можеше да говори, а само благославяше с разтреперана ръка актовете и пратениците.

— Аз виждам вече как неприятелят напуска посрамен тия земи! — каза кралят.

— Дай боже час по-скоро!... — възкликнаха двамата пратеници.

— Вие, ваши милости, ще дойдете с нас в Лвов, където веднага ще одобрим тая конфедерация, а при това ще сключим и друга, която дори пъклените сили не ще могат да преодолеят.

При тия думи пратениците и сенаторите се спогледаха, сякаш се питаха взаимно за каква сила става дума, но кралят мълчеше, само лицето му засияваше все повече; той отново взе акта в ръка и отново го зачете, после се усмихна и каза внезапно:

— Много ли бяха тия, които възразяваха?

— Милостиви господарю — отговори пан Домашевски, — тая конфедерация беше подписана единодушно по инициатива на техни милости панове хетмани, пан витебския воевода и пан Чарнецки, а

от шляхтата не се противопостави никой, толкова всички са се наострили срещу шведите и с такава обич горят към отечеството и короната.

— При това предварително се уговорихме — добави пан Служевски, — че в случая ще решаваме не сеймът, а pluralitas^[11], така че ничие veto не можеше да разваля работата, а който би се противопоставял, щяхме да го насечем със сабите си. И всички говореха, че трябва да свършим с това liberum veto^[12], защото за едного то значи свобода, а за други — робство.

— Златни думи, ваша милост! — каза примасът. — Нека само Жечпосполита да се осъзнае и никой неприятел няма да ни уплаши.

— А къде е витебският воевода? — попита кралят.

— Още същата нощ след подписването на акта замина за Тикочин, при войската си, където държи в обсада княза вилненски воевода, предателя. Но досега трябва вече да го е хванал жив или мъртъв.

— Толкова ли сигурен беше, че ще го хване?

— Толкова сигурен, колкото че след деня ще настъпи нощ. Всички, дори най-верните му слуги, вече са напуснали предателя. Там още се отбраняват шепа шведи, но незначителен брой, а подкрепления не могат да дойдат отникъде. В Тишовце пан Сапеха казваше следното: „Щях да закъснея с един ден, защото до вечерта бих свършил с Радживил!... Но това тук е по-бърза работа от Радживил, него могат да хванат и без мене, стига само една хоронгва.“

— Слава Богу! — каза кралят. — А къде е пан Чарнецки?

— Толкова много шляхтичи, и то най-лични рицари, се изсипаха при него, че за един ден той застана начело на отлична хоронгва. И веднага тръгна срещу шведите, но къде е сега, това не знаем.

— А техни милости панове хетмани?

— Техни милости панове хетмани чакат с нетърпение заповедите на ваше кралско величество, а двамата се съвещават върху бъдещата война и заедно с калужския староста се местят в Замошч; в това време всеки ден при тях ваят полкове като сняг.

— Нима всички зарязват шведите?

— Точно така, милостиви господарю! При техни милости хетманите бяха и делегати от войската на пан Конецполски, който се намира при особата на Карл Густав. И те били готови вече да се върнат

при законния владетел, при все че Карл не пести обещанията и ласките си към тях. Те казваха, че макар да не могат веднага *recedere*^[13], все пак ще сторят това при пръв удобен случай, защото вече са им омръзнали и пиршествата, и неговите ласки, и намигванията, и ръкоплясканията. Едва вече могат да издържат.

— Навсякъде опомняне, отвсякъде добри вести — каза кралят. — Слава на пресветата Дева!... Това е най-щастливият ден в моя живот, а втори такъв ще настъпи навярно тогава, когато и последният неприятелски войник напусне границите на Жечпосполита.

При тия думи Домашевски се удари по сабята.

— Не дай боже да стане това! — каза той.

— Как така? — попита кралят слисан.

— И последният широкогащник да напусне със собствените крака границите на Жечпосполита ли? И дума да не става, милостиви господарю! А защо ни са тия саби отстрани?

— Пала ви палила! — каза владетелят развеселен. — Това се нарича дързост!

Но пан Служевски, в желанието си да не остане по-назад от пан Домашевски, извика:

— Кълна се, че тук няма съгласие между нас и пръв ще кажа veto. Ние не ще се задоволим с тяхното напускане на страната, а ще тръгнем подир тях!

Примасът започна да клати глава и да се смее добродушно:

— Ех! Яхнала шляхтата коня и кара ли, кара! Да ви благослови Бог, но по-полека, по-полека! Неприятелят е още на наша територия!

— Няма да бъде за дълго! — възкликнаха двамата конфедерата.

— Духът се е променил и щастието ще се промени — каза епископ Гембицки с немощен глас.

— Вино! — извика кралят. — Да се чукна с конфедератите за тая промяна.

Донесоха вино, но заедно със слугите, които го внесоха, влезе и старшият кралски камердинер и каза:

— Милостиви господарю, пристигнал е пан Кшищопорски от Ченстохова и желае незабавно да се поклони на ваше кралско величество.

— Дай го тук веднага! — извика кралят.

След малко влезе висок слаб шляхтич, който гледаше изпод вежди като козел. Той се поклони най-напред доземи пред владетеля, а после доста гордо на другите и каза:

— Слава на Господа-Бога Исуса Христа!

— На веки веков! — отговори кралят. — Какво ново?

— Страшен студ, милостиви господарю, чак клепачите замръзват върху бузите!

— За Бога! За шведите говори, ваша милост, не за студа! — извика Ян Казимеж.

— Та какво ще приказвам за тях, милостиви господарю, като ги няма при Ченстохова! — отговори пан Кшищопорски доста шеговито.

— И до нас стигнаха тия вести — отвърна кралят зарадван, — но само от приказки на хората, а вие навярно идвате от самия манастир... Очевидец и защитник?

— Точно така, милостиви господарю, участник в отбраната и очевидец на чудесата на пресветата Дева...

— Това не е краят на нейното благоволение! — каза кралят и издигна очи към небето. — Дано да сме заслужили за още...

— Много нещо съм видял в живота си — отговори Кшищопорски, — но такива очевидни чудеса не съм виждал; за тях по-подробно пише свещеник Кордецки в това писмо до ваше кралско величество.

Ян Казимеж грабна бързо писмото, което му подаваше Кшищопорски, и го зачете. Навремени прекъсваше четенето и почваше да се моли, после отново се връщаше към писмото. Лицето му сияеше от радостни чувства; накрай отново вдигна очи към Кшищопорски.

— Свещеник Кордецки ми пише — каза той, — че сте загубили голям рицар, някой си Бабинич, който пръснал с барут най-голямото шведско оръдие?

— Той се пожертва за всички, милостиви господарю! Но има и такива, които казваха, че бил жив, и какво ли още не говореха; понеже не сме сигурни, не сме престанали да го оплакваме, защото, ако не беше неговият рицарски подвиг, трудно щяхме да удържим...

— Щом е така престанете да го оплаквате: пан Бабинич е жив и е при нас. Той пръв ни съобщи, че шведите възнамеряват да вдигнат обсадата, понеже не могат да направят нищо срещу Божията сила... А

после и на нас оказа значителни услуги, та сами не знаем как да го възнаградим.

— О, тогава свещеник Кордецки ще се зарадва! — извика шляхтичът радостно. — Но щом Бабинич е жив, значи, че го закриля особеното благоволение на пресветата Дева... Свещеник Кордецки ще се зарадва! Баща не може да обича така сина си, както той него! А позволете и на мене, ваше кралско величество, да поздравя пан Бабинич, защото в цяла Жечпосполита няма втори юначага като него!

Но кралят се зачете отново и след малко викна:

— Какво чувам! Значи след вдигане на обсадата втори път са опитали да нахлуят в манастира?

— Мюлер се оттегли и вече не се показва, само Вжешчович отново се яви неочаквано под стените, явно с надежда, че ще намери портите отворени. И ги намери, но селяните се хвърлиха толкова ожесточено върху войската му, та веднага срамно обърна гръб. Откак свят светува не се е случвало простолюдието да се бие така храбро на открито поле. А после пристигна пан Пьотр Чарнецки с пан Кулеша и го разбиха напълно.

Кралят се обърна към сенаторите:

— Гледайте, ваши благоволения, как нищожни орачи се надигат в защита на отечеството и светата ни вяра.

— Вярно е, че се надигат, милостиви господарю! — извика Кшищопорски. — Цели села около Ченстохова са пусти, защото селяните са излезли на бой с косите. Навсякъде жестока война; шведите са принудени да се движат на големи групи, че уловят ли селяните някого, така го дерат с кремък, та му е по-добре веднага да отиде в пъкьла. Пък и кой сега в Жечпосполита не грабва оръжие! Не трябваше тия кучета да обсаждат Ченстохова... Оттогава не могат да се заседят в тая земя!

— Оттогава в тая земя не ще понасят гнет ония, които се противопоставят с цената на собствената си кръв — отговори внушително кралят. — Да ми помага Бог и светият кръст!

— Амин! — добави примасът.

В това време Кшищопорски се удари с ръка по челото:

— Студът ми е побъркал ума, милостиви господарю — каза той, — та забравих да съобщя, че тоя синковец, познанският воевода, бил умрял внезапно.

Изведнъж пан Кшищопорски се позасрами малко, като си даде сметка, че беше нарекъл пред краля и големците „тоя синковец“ един такъв голям сенатор, та добави смутено:

— Исках да засегна не благородния сан, а предателя.

Но никой не забеляза това, защото всички гледаха краля, а той каза:

— Още отдавна, още докато пан Опалински беше жив, ние определихме за Познанското воеводство пан Ян Лешчински. Нека да заема достойно тоя пост... Виждам, че Божият съд е вече започнал за тия, които докараха отечеството до упадък, защото може би в тоя момент и князът вилненски воевода дава сметка пред върховния съдия за делата си... После се обърна към епископите и сенаторите:

— Но за нас е време да помислим за всеобщата война и желая да чуя мненията на ваши милости по тоя въпрос.

---

[1] Лишените от права и осъдените на прогонване от страната (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Както доброто, така и злото (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] За всички привилегии (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Способни (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Единодушни (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Благодеяния (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] От низък, плебейски произход (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] За заслуги към републиката (лат.). — Бел.прев. ↑

[9] Предимства, ползи (лат.). — Бел. elemag_an ↑

[10] Се радва (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Мнозинството (лат.). — Бел.прев. ↑

[12] Свободно „не позволявам“ — закон, по силата на който протестът дори само на един депутат може да спре решението на сейма. — Бел.прев. ↑

[13] Да се оттеглят, да напуснат (лат.). — Бел.прев. ↑

ЕДИНАЙСЕТА ГЛАВА

В момента, когато кралят казваше, че може би вилненският воевода вече стои пред Божия съд, той сякаш говореше с пророчески дух, защото по онова време въпросът с Тикочин беше вече решен.

На 25 декември витебският воевода пан Сапеха беше вече толкова уверен в превземането на Тикочин, че замина за Тишовце, като възложи на пан Оскерко да ръководи по-нататък обсадните действия. Но поръча да го чакат за последната атака, понеже щеше скоро да се върне; после събра по-видните офицери и им каза следното:

— До мене стигнаха слухове, че някои офицери възнамеряват веднага след превземането на замъка да съсекат княза вилненски воевода... Затова заявявам на ваши милости, че ако замъкът се предаде в мое отсъствие, което е твърде възможно, най-строго забранявам да се посяга на живота на княза. Вярно е, че аз получавам писма от такива особи, за които вие дори не сънувате със заповед да не го оставям жив, когато го хвана... Но аз не искам да слушам такива заповеди не поради някакво съчувствие, защото предателят не го заслужава, но понеже нямам право над живота му и предпочитам да го изправя на съд пред сейма, та потомството да има пример, че нито високият произход, нито служебното положение могат да изкупят такава измяна и провинение и да запазят от наказание.

В този смисъл говори воеводата, само че още по-дълго, понеже наред с многото положителни качества имаше и слабостта да се смята за оратор, при всеки случай да се изразява нашироко, да слуша с наслада собствените си думи и да притваря очи при всяка посполучлива сентенция.

— Тогава навярно ще трябва да накисна добре дясната си ръка във вода — отвърна пан Заглоба, — че страшно ме сърби... Все пак ще кажа само това, че ако аз попаднеш в ръцете на Радживил, надали би чакал до залез-слънце за главата ми. Той знае добре кой стана до голяма степен причина да го напусне войската му; знае добре кой го скара дори с шведите... Но пък аз не зная защо трябва да бъда по-снизходителен към него, отколкото той към мене.

— Защото не ти си командир и трябва да слушаш — отговори воеводата натъртено.

— Вярно е, че трябва да слушам, но понякога е добре и Заглоба да послушат... И смело казвам, че ако Радживил ме беше послушал, когато го увещавах да застане в защита на отечеството, днес не щеше да бъде в Тикочин, а на бойното поле начело на всички литовски войски.

— Нима ти, ваша милост, смяташ, че жезълът е в лоши ръце?

— Това не бих могъл да кажа, понеже сам го вложих в тия ръце. Нашият милостив господар Joannes Casimirus трябва само да потвърди избора ми, нищо повече.

При тия думи воеводата се усмихна, понеже обичаше пан Заглоба и шегите му.

— Пане брате — каза той, — ти направи бъзе и коприва Радживил, ти ме направи мене хетман... и всичко е твоя заслуга. Позволи ми сега да замина спокойно за Тишовце, та и Сапеха да заслужи с нещо пред отечеството.

Пан Заглоба се хвана за кръста с две ръце, замисли се за малко сякаш обмисляше дали да позволи или да не позволи; най-после светна с единственото си око, кимна с глава и каза важно:

— Заминавай спокойно, ваша милост.

— Да те възнагради Бог за позволенията! — отговори воеводата, като се смееше.

Другите офицери запригласяха на вожда със смях, а той наистина започна да се готви за път, понеже каляската вече стоеше готова под прозорците; сбогува се с всички, като на всекиго даде инструкцията какво трябва да прави през неговото отсъствие; най-сетне се приближи до пан Володиовски и каза:

— Ваша милост, в случай че замъкът се предаде, ти ще отговаряш пред мене за здравето и живота на воеводата, на тебе поверявам тая задача.

— Тъй вярно! Косъм няма да падне от главата му! — отговори малкият рицар.

— Пан Михале — обърна се към него пан Заглоба след заминаването на воеводата, — интересно кои са тия особи, които настояват пред нашия Сапьо да не оставя жив Радживил, когато го хванат!

— Откъде да знам! — отговори малкият рицар.

— С други думи, каквото не ти каже на ухото чужда уста, собственият ум няма да ти го пошепне. Това е вярно! Но те трябва да са някакви знатни личности, щом могат да заповядват на воеводата.

— Може би самият крал?

— Кралят? Него куче ако го ухапе, веднага ще му прости, а ще заповяда и да му дадат парче сланина. Такова му е сърцето!

— Няма да се препирам по това с ваша милост, но все пак разправяха, че страшно се е заканил на Раджейовски.

— Първо, на всекиго се случва да се заяде с някого, ехemplum: аз с Радживил; второ, как ще му се заканва, когато веднага взел синовете му под своя грижа и ги гледа така, както баща им не би ги гледал! Златно сърце има той и смятам, че по-скоро нейно величество кралицата иска смъртта на Радживил. Достойна кралица, дума да не става, но и тя е с женски приумици, а пък знай, че когато жена се заяде с тебе, дори да се скриеш в някоя пролука под пода, оттам с игла ще те изчопли.

Пан Володиовски въздъхна при тия думи на Заглоба и отвърна:

— Защо ще се заяжда някоя с мене, когато никога през живота си не съм закачил никаква жена!

— Но си готов, но си готов! Затова, макар да служиш в конницата, така до забрава нападаш тикочинските стени с пехотата, мислиш, че там се намира не само Радживил, но и Билевичувна. Познавам те, сладнико! Не е ли така? Още ли не си я избил от главата си?

— Имаше време, когато я бях напълно избил и сам Кмичиц, ако беше тук, щеше да признае, че постъпих кавалерски, като не пожелах да действам против нейните чувства, а по-скоро се помъчих да забравя своето излагане; но не крия, че ако сега тя е в Тикочин, ако ми даде Бог отново да я спасявам от тежко положение, тогава ще видя в това явната воля на провидението. За Кмичиц няма защо да държа сметка, защото не му дължа нищо, а аз се надявам, че щом той доброволно я е напуснал, тя трябва да го е забравила досега и не ще ми се случи това, което ми се случи някога.

С такъв разговор стигнаха в квартирата си, където намериха двамата Скшетуски, пан Рох Ковалски и пан арендатора от Вонсош.

Във войската не беше тайна защо витебският воевода замина за Тишовце, затова рицарите се радваха, че се създава такъв благороден съюз за защита на отечеството и вярата.

— Друг вятър вече вее в цяла Жечпосполита — каза пан Станислав — и, слава Богу, в очите на шведите.

— От Ченстохова повя той — добави пан Ян. — Вчера дойдоха съобщения, че манастирът се държи още и отблъсква все по-силни нападения... Пресвета майко, не позволявай неприятелят да поругае твоята обител!

Тук пан Женджан въздъхна и каза:

— Това освен че е обида на Бога, но и какви грамадни съкровища ще отидат в неприятелски ръце! Като помисли човек за това, храната не иска да мине през гърлото му.

— Войската просто напират за атака, та мъчно можем да задържим хората — каза пан Михал. — Вчера хоронгвата на Станкевич тръгна без заповед и без стълби, защото казват така: като свършим с тоя предател, ще отидем на помощ на Ченстохова. И щом някой спомене за Ченстохова, веднага всички започват да скърцат със зъби и да се удрят по сабите.

— Пък и защо толкова хоронгви стоим тук, когато и половината биха били достатъчни за Тикочин — каза пан Заглоба. — Това е упорство на пан Сапеха, нищо повече. Не иска да ме слуша, за да покаже, че и без моя съвет може да направи нещо, а то сами виждате как толкова хора обсаждат едно замъче и само си пречат едни на други, понеже няма място за всички.

— Военна опитност говори чрез ваша милост, не може да се отрече! — отговори пан Станислав.

— Аха! Нали? Имам ли глава на врата си?

— Вуйчо има глава на врата си! — извика внезапно пан Рох, напери мустаци и започна да се оглежда по околните, сякаш търсеше оня, който би му възразил.

— Но и пан воеводата има глава — отговори пан Ян Скшетуски — и ако толкова хоронгви стоят тук, то е от страх да не би княз Богуслав да дойде на помощ на братовчеда си.

— Тогава да се изпратят няколко леки хоронгви да опустошават електорска Прусия — каза Заглоба, — да ни се съберат доброволци от простолюдията. Аз сам пръв бих отишъл да опитам пруската бира.

— Зиме бирата не струва нищо, освен ако е греяна — каза пан Михал.

— Тогава дайте вино или водка, или медовина — отговори пан Заглоба.

Другите също изразиха готовност да пийнат, та пан арендаторът от Вонсош се зае с тая работа и скоро на масата се появиха няколко стъкленици. При техния вид сърцата се зарадваха и рицарите започнаха да пият, като непрекъснато вдигаха чаши с различни тостове.

— За гибелта на широкогащниците, та дълго да не ни чоплят тук хляба! — каза пан Заглоба. — Нека си ядат шишарки в Швеция!

— За здравето на техни величества краля и кралицата! — вдигна тост Скшетуски.

— И на тия, които са останали верни на короната! — добави Володиовски.

— Тогава за наше здраве!

— За здравето на вуйчо! — изгърмя пан Рох.

— Да те възнагради Бог! Дръж и излей всичко в гръцмуна си... Заглоба още не е остарял съвсем. Ваша милост панове! Дано по-скоро да прогоним тоя язовец от дупката му, че да тръгнем за Ченстохова!

— Към Ченстохова! — викна Рох. — На помощ на пресветата Дева!

— Към Ченстохова! — извикаха всички.

— Да пазим ясногурските съкровища от поганците! — добави Женджан.

— Те се преструват, че вярват в Господ Иисус, за да прикрият своето безчестие, а всъщност — казал съм го вече — като кучета вият към месеца и в това се състои цялата им вяра.

— И такива ръце се вдигат към ясногурските великолепия!

— Много добре го улучи, когато каза за вярата им, ваша милост — обърна се Володиовски към Заглоба, — защото аз съм чувал как вият към месеца. По-късно разправяха, че това били лютерански псалми, но едно е сигурно, че такива псалми пеят и кучетата.

— Как така! — каза пан Рох. — Само такива синковци ли има между тях?

— Други няма! — каза пан Заглоба с дълбоко убеждение.

— И кралят им ли е като тях?

— Техният крал е по-лош от всички. Той нарочно започна тази война, за да може колкото си иска да поругава истинската вяра по черквите.

При тия думи пан Рох, пийнал вече здравата, стана и каза:

— Щом е така, тогава, както ме виждате тук, ваша милост панове, заклевам се да не ме казват Ковалски, ако в първия бой не се втурна направо срещу шведския крал! Дори да се намира всред най-гъстата група не ще се уплаша! Моята смърт или неговата!... Ето така ще се хвърля на него с копието... Смятайте ме за глупак, ако не направя това!

Пан Рох сви пестник и искаше да удари в масата. Тогава би изпотрошил чашите, стъклениците и масата, но пан Заглоба веднага го хвана за ръката и се обади със следните думи:

— Сядай, Рох, и стой спокойно! И знай, че не ако не направиш това ще те смятаме за глупак, а ще престанем да те смятаме за глупак, ако го сториш. Не разбирам също така как ще можеш с копие да се нахвърляш срещу шведския крал, когато служиш при хусарите.

— Ще си наема хора и ще се запиша в хоронгвата на княз Полубински. Баща ми също ще ми помогне.

— Баща ти Рох ли?

— Разбира се!

— Нека по-напред ти помогне, а сега не разбивай стъклото, защото пръв бих ти разбил главата за това. За какво говорехме, драги мои!... Аха! За Ченстохова... Luctus^[1] ще ме изяде, ако не отидем навреме да помогнем на светото място... Luctus ще ме изяде, ви казвам! И всичко по вина на тоя предател Радживил и поради съображенията на Сапеха.

— Ти, ваша милост, не говори нищо срещу воеводата! Той е чудесен човек! — обади се малкият рицар.

— Тогава защо прикрива Радживил с двете си поли, когато една би била достатъчна? Близко десет хиляди души най-добра конница и пехота стоят под тая колиба. Скоро по цялата околност ще изближат и саждите в комините, защото вече изядоха всичко, което имаше на огницата.

— Не е наша работа да съдим съображенията на по-горните началници, а трябва само да слушаме!

— Не е твоя работа, пане Михале, но е моя, защото половината някогашна радживиловска войска ме избра за вожд и сега щях да съм прогонил вече Карл Густав зад десет граници, ако не беше тая нещастна скромност, която ме накара да предам жезъла в ръцете на пан Сапеха. Той нека се откаже от това си бавене и нека гледа да не му отнема това, което му дадох.

— Ти, ваша милост, си такъв решителен само когато се напиеш — каза пан Володиовски.

— Така ли? Е добре, ще видиш! Още днес ще отида всред хоронгвите и ще викна:

„Ваша милост панове! Който желае, нека тръгва с мене за Ченстохова, няма защо тук да си търкаме лактите и коленете в тикочинската вар! Моля, тръгвайте след мене! Който ме избра за вожд, който ми даде властта, който ми вярваше, че каквото сторя, то ще бъде от полза за отечеството и вярата, нека се нареди до мене. Прекрасно нещо е да наказваш предателите, но сто пъти по-прекрасно е да спасяваш от тежкото положение и игото на еретиците пресветата Дева, покровителка на короната и наша майка.“

Тук пан Заглоба, на когото от някое време вече се вдигаше пара от главата, скочи на пейката и започна да крещи, сякаш се намираще пред събрание:

— Ваша милост панове! Който е католик, който е поляк, който съчувства на пресветата Дева, след мене!... На помощ на Ченстохова!

— Тръгвам! — извика Рох Ковалски, като стана. Заглоба погледа другарите си, а като видя удивлението и мълчаливите лица, слезе от пейката и каза:

— Ще науча аз Сапьо на ум и разум!... Да не се казвам Заглоба, ако до утре не откъсна половината войска от Тикочин и не я поведе за Ченстохова!

— За Бога! Опомни се, отче! — каза пан Ян Скшетуски.

— Да не съм Заглоба, ти казвам! — повтори пан Заглоба. А те се уплашиха да не би той наистина да стори това, което можеше. В много хоронгви бяха недоволни от това протакане в Тикочин и хората наистина скърцаха със зъби, като мислеха за Ченстохова. Достатъчно беше да се хвърли искра върху тоя барут, а какво оставаше, ако я хвърли човек толкова популярен и с такъв безграничен рицарски авторитет като Заглоба. Преди всичко по-голямата част от войските на

Сапеха се състоеше от новобранци, следователно несвикнали с военната дисциплина и готови за действия на своя глава, и те сигурно биха тръгнали като един човек подир Заглоба, за да отидат на помощ на Ченстохова.

Двамата Скшетуски се уплашиха от това му намерение, а Володиовски викна:

— Едва се събра малко войска при най-големи усилия на воеводата, едва се създаде някаква сила за защита на Жечпосполита и вече размирничеството на някого иска да разкъсва хоронгвите, да довежда до непослушание. Много би платил Радживил за такъв съвет, защото това е вода в неговата воденица. Как не те е срам, ваша милост, дори да приказваш такива неща!

— Да не се казвам Заглоба, ако не направя това! — отвърна Заглоба.

— Вуйчо ще го направи! — добави Рох Ковалски.

— Мирно ти, конска главо! — изгърмя пан Михал към него. Пан Рох облеци очи, затвори уста и се изправи веднага. Тогава Володиовски се обърна към пан Заглоба.

— А аз да не се казвам Володиовски, ако един човек от моя полк тръгне с ваша милост, а щом искаш да разваляш войската, тогава ще ти кажа, че пръв ще се хвърля срещу твоите привърженици!

— Поганино, мръсен турчин такъв! — отвърна Заглоба. Как така? Ще се хвърлиш срещу рицарите на пресветата Дева? Готов ли си? Добре! Познавам те! Да не мислите, ваша милост панове, че той мисли за войските или за дисциплината? Не! Само че е надушил Билевичувна зад стените на Тикочин. За частни интереси и произволи не ще се поколебаеш да се отречеш от най-правото дело! Ти си готов да подскачаш около момичето, да пристъпваш от крак на крак и да гориш по него! Но дума да не става! Аз ще се погрижа там да те изпревари по-добър, дори същият оня Кмичиц, защото и той не е лош от тебе.

Володиовски погледна насъбраните, като ги вземаше за свидетели колко несправедливо се постъпва с него. После така се намръщи, та помислиха, че ще избухне в гняв, но понеже и той беше вече здравата пийнал, внезапно се разчувства.

— Ето ми наградата! — викна той. — От дете служа на отечеството, сабята не изпускам от ръка! Нямам нито къща, ни жена,

ни деца, сам човек стърча като копие нагоре с главата. Най-благородните мислят за себе си, а аз не съм имал друга награда освен раните по кожата си и на това ме обвиняват, че съм мислил за личните си работи, едва ли не ме нарекоха предател.

След тия думи той зарони сълзи по жълтите си мустачки, а пан Заглоба омекна веднага, разгърна ръце и викна:

— Пан Михале! Много те онеправдах. На палача заслужавам да бъда предаден, че обидих такъв изпитан приятел!

И като паднаха в прегръдките си, започнаха да се целуват и да се притискат до гърдите, след което продължиха да пият в чест на помирението си, а когато вече мъката се изпари значително от сърцата им, Володиовски каза:

— И нали няма да разваляш войската, да въвеждаш произвол, да даваш лош пример?

— Няма, пан Михале! За тебе ще направя това!

— А като даде Бог да превземем Тикочин, тогава кой го интересува какво търся аз зад стените? Кой ще посмее да се шегува с мене, а?

Поразен от тоя въпрос, пан Заглоба почна да тика края на мустака си в устата и да го гризе със зъби, накрай каза:

— Не, пан Михале, ти си ми най-мил от всичко на света, но избий Билевичувна от главата си.

— Защо? — попита пан Володиовски учуден.

— Тя е хубава, assentior^[2] — каза Заглоба, — но е висока на ръст и между вас няма никаква хармония. Освен ако ѝ кацаш на рамото като канарче и кълвеш захар от устата ѝ. Тя би могла също така да те носи на ръкавицата си като крагуй и да те пуска срещу всякакъв неприятел, защото макар да си малък, но си лют като стършел.

— Пак ли започваш, ваша милост? — каза пан Володиовски.

— Като съм започнал, дай ми и да свърша: едно момиче има лика-прилика на тебе, и то е именно оная костилка... как ѝ беше името? Тая, за която покойният Подбипента искаше да се жени?

— Ануша Борзобогата-Крашенска! — възкликна пан Ян Скшетуски. — Ами че това е някогашната любов на Михал!...

— Същинско елдово зрънце, а пък хубаво беше, зверчето му, като кукличка — каза пан Заглоба и замляска с устни.

Сега пан Михал започна да въздиша и да повтаря това, което казваше винаги когато някой споменеше за Ануша.

— Какво ли става сега с нея, горкичката?... Ех, ех! Да можеше да се намери!

— И вече не би я изпуснал от ръцете си... И добре би сторил, защото при твоята влюбчивост, пан Михале, може да се случи да те пипне първата коза, която ти попадне, и да те превърне на козел. За Бога, през целия си живот не съм виждал друг толкова влюбчив като тебе. Трябвало е да се родиш петел, сметта да ровиш край къщи и да викаш на качулатките: „Ко, ко, ко!“

— Ануша! Ануша! — повтаряше пан Володиовски размечтан. — Де да ми я изпрати Бог!... Но може би тя вече не е жива или се е оженила и има деца...

— Защо да се е оженила! Тя беше още зелена като ряпа, когато я видях, а после, макар и порасла, може и досега да си е останала девственица. След такъв като пан Лонгинус не би могла да вземе какъв да е хлапак... От друга страна, в тия военни времена малцина мислят за женитба.

А пан Михал отговори:

— Ти, ваша милост, я познаваше добре. Тя беше удивително почтена... Но такъв ѝ беше характерът, та не пропускаше някого да не му пониже сърцето... Такава я е създал Господ-Бог. Дори не отминаваше и хората от по-низък произход: например оня лекар на княгиня Гризелда, оня италианец, който се беше влюбил до смърт в нея. Може вече да се е оженила за него и той да я е откарал отвъд морето...

— Не приказвай намерки, пане Михале! — извика пан Заглоба възмутен. — Лекарят, та лекарят... Как може шляхтишка дъщеря, от благородна кръв, да се ожени за човек с такова низко положение?... Веднъж вече ти казах това! То е невъзможно!

— И аз затова ѝ бях сърдит, защото си мислех: тя няма никаква мярка, щом се занася с какви да е хора.

— Предсказвам ти, че ще я видиш пак — каза пан Заглоба. Понататъшният разговор бе прекъснат от влизането на поручик Токажевич, който преди това служеше в радживиловския полк, но след измяната на хетмана го напусна заедно с другите и сега беше знаменосец в полка на Оскерко.

— Пане полковник — каза той на Володиовски, — ще минираме портите.

— Пан Оскерко готов ли е вече?

— Готов е още от обед и не иска да чака, понеже изглежда, че нощта ще бъде тъмна.

— Добре тогава — каза Володиовски, — ще отидем да видим и ще заповедам на хората да застанат готови с пушки, та да не би да изскочат иззад портите. Пан Оскерко сам ли ще минира?

— Да... Лично той... Но и много доброволци отиват с него.

— Ще отида и аз! — каза Володиовски.

— И ние! — извикаха двамата Скшетуски.

— Ех, жалко, че старите ми очи не виждат в тъмното — обади се пан Заглоба, — иначе не бих дал да отидете сами... Но какво да се прави! Щом се смрачи, вече и със сабята не мога да умеря... Денем, денем на слънце, още обичам да изляза на бойното поле. Дайте ми най-силните шведи, само че след пладне!

— А аз ще отида — каза арендаторът от Вонсош, като си помисли. — Когато вдигнат портата във въздуха, сигурно войската ще се втурне масово в атака, а там, в замъка, сигурно има големи богатства в мебели и скъпоценности.

Излязоха всички, защото на двора вече се здрачаваше; в квартирата остана само пан Заглоба, който се заслушваше някое време как снегът хръска под краката на отдалечаващите се; след това започна да вдига една след друга стъклениците и да гледа на светлината от огнището дали е останало още нещо в някоя.

А другите вървяха към замъка в полумрака и при вятъра, който долетя от север и духаше все по-силно, виеше, фучеше и носеше със себе си облаци разбит на прах сняг.

— Хубава нощ за залагане на мина! — каза Володиовски.

— Но и за нападение от замъка — отговори пан Скшетуски. — Трябва да си отваряме очите и мускетарите да са готови.

— Дано даде Бог — каза пан Токажевич — при Ченстохова да има още по-голяма виелица. Все пак на нашите между стените е по-топло... Но колко шведи биха измрели по постове. Трастя їх мати мордовала.^[3]

— Страшна нощ! — каза пан Станислав. — Чувате ли, ваша милост панове, как вие, сякаш татари летят като вятър в атака?

— Или сякаш дяволите пеят requiem^[4] на Радживил — добави Володиевски.

---

[1] Мъка, скръб (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Съгласен съм (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Дано треска майките им умори (укр.). — Бел.прев. ↑

[4] Вечен покой — първите думи на молитва за умрели. — Бел.прев. ↑

ДВАНАЙСЕТА ГЛАВА

А в замъка няколко дни по-късно големият предател също гледаше мрака, който падаше върху снежните савани, и слушаше воя на вихъра.

Лампата на живота му догаряше бавно. Тоя ден след обед той още беше се движил, още бе гледал от бойниците към шатрите и дървените бараки на войските на Сапеха; но след два часа така му прилоша, че трябваше да го внесат вътре.

Той се беше променил до неузнаваемост от онова време в Кейдани, когато се стремеше към короната. Косата му беше побеляла, около очите му се бяха образували червени торбички, лицето му бе увиснало и подпухнало, та изглеждаше още по-грамадно, но то беше лице вече на полутруп, нашарено със синкави петна и страшно със своя израз на адски страдания.

И все пак, макар че животът му можеше да се пресметне едва ли не на часове, той бе живял повече, отколкото трябваше, понеже беше надживял не само вярата в себе си, в своята щастлива звезда, не само надеждите и намеренията си, но също така и дълбокото си падение, та когато погледнеше към дъното на тая пропаст, в която се беше търколил, сам не можеше да си повярва. Всичко го беше излъгало: събитията, сметките, съюзниците. Той, за когото не беше достатъчно да бъде най-силният полски пан, княз на римската държава, велик хетман и вилненски воевода, той, на когото цяла Литва не задоволяваше желанията и алчността, сега беше затворен в един тесен замък, където го чакаше само смърт или пленничество. И той гледаше всеки ден към вратата, за да види коя от тия две страшни богини ще влезе първа, за да вземе душата му и полуразпадналото се вече тяло.

От неговите имоти, от неговите обширни земи и староства доскоро можеше да се създаде самостоятелно кралство, но днес той не беше господар дори на тикочинските стени.

Само преди няколко месеца още преговаряше със съседните крале — днес един шведски капитан слушаше нетърпеливо и

пренебрежително неговите заповеди и дръзваше да подчинява волята му на своята.

Когато войската го напусна, когато от магнат и пан, който тресеше страната, стана безсилен бедняк, който сам се нуждаеше от спасение и помощ, Карл Густав го презря. Той би издигал до небесата един могъщ помощник, но се отказа гордо от молителя.

Както някога разбойникът Костка Наперски беше обсаждан в Чорцин, така сега него, Радживил, обсаждаха в тикочинския замък. И кой го обсаждаше? Сапеха, най-големият му личен враг!

Хванат ли го, ще го повлекат на съд по-лошо, отколкото разбойник, защото ще го съдят като предател.

Напуснаха го роднините, приятелите, близките. Войските заеха именията му, съкровищата, богатствата сякаш се пръснаха в мъглата. И оня пан, оня княз, който някога слисваше френския двор със своето великолепиe, който на пиршествата приемаше хиляди шляхтичи, който държеше по десет хиляди души собствена войска, която обличаше, хранеше, сега нямаше с какво да съживи собствените си отпаднали сили и — страшно е да се каже! — той, Радживил, през последните моменти на живота си, почти в смъртния си час, беше гладен!

В замъка отдавна вече липсваше храна, шведският комендант раздаваше съвсем малки дажби от незначителните запаси, а князът не искаше да го моли.

Поне трескавият огън, който ядеше неговите сили, да му беше отнел и съзнанието! Но не! Гърдите се издигаха все по-тежко, дишането се превръщаше в хъркане, подпухналите ръце и крака изстиваха, но въпреки временните блънувания, въпреки страшните кошмари и привидения, които се нижеха пред очите му, умът му оставаше ясен през повечето време. И тоя княз виждаше цялото си падение, цялата си беда и униженост, тоя някогашен пълководец-победител виждаше цялото си поражение и страданията му бяха толкова безкрайни, че навярно можеха да се сравнят с греховете му.

Защото наред с това както ериниите преследваха Орест, така и него го измъчваха угризенията на съвестта, а никъде по света нямаше такъв храм, където би могъл да се скрие от тях. Те го измъчваха денем, измъчваха го нощем, навън и под покрив; гордостта не можеше нито да ги скрие, нито да ги отблъсне. Колкото по-ниско беше падението му, толкова по-ожесточено го измъчваха. И той преживяваше такива

моменти, та късаше собствената си гръд. Когато неприятелите нахлуха от всички страни в родината, когато чуждите народи я съжаляваха за злочестата ѝ съдба, за нейните страдания и пролята кръв — той, великият литовски хетман, вместо да тръгне на бой, вместо да пожертва за нея последната си капка кръв, вместо да смае света като Леонид, като Темистокъл, вместо да заложи последната си дреха като Сапеха, свърза се с един от неприятелите и вдигна светотатствена ръка срещу майка си, срещу собствения си владетел и се окървави с близка, скъпа кръв... Ето всичко, което направи, а сега стои на края не само на позора си, но и на своя живот — и му предстои да дава сметка там, от другата страна... Какво ли го чака отвъд?

Косата му настръхваше при мисълта за това. Защото, когато вдигна ръка срещу родината, сам изглеждаше пред себе си голям в сравнение с нея, а сега всичко се бе променило. Сега той се бе смалил, а Жечпосполита, която се раждаше в сред барут и кръв, му се струваше някак си по-голяма и все по-голяма, покрита с тайнствен ужас, пълна със свещено величие, страшна. И тя растеше непрекъснато в очите му, ставаше все по-огромна. Пред нея той се чувстваше прах — и като княз, и като хетман, и като Радживил. Не можеше да разбере какво значи това. Някакви непознати вълни се надигаха около него, носеха се с шум и грохот, приближаваха все повече, трупаха се все по-страшни една над друга и той разбираше, че трябва да потъне, че сто като него биха потънали в тая огромност. Но защо той не бе видял по-рано тая заплаха и тайнствена сила; защо, безумец, се бе вдигнал срещу нея? Когато тия мисли шумяха в главата му, обземаше го страх от тая майка, от тая Жечпосполита, защото не можеше да познае чертите ѝ, толкова добродушни и меки по-рано.

Духът в него се сломяваше и ужас се всели в гърдите му. Понякога мислеше, че го огражда съвсем друга страна, други хора. През обсадените стени се узнаваше всичко, което ставаше в окупираната Жечпосполита, а ставаха странни и поразителни неща. Започваше война на живот и смърт срещу шведите и предателите — толкова по-страшна, защото не беше предвиждана от никого. Жечпосполита започваше да наказва. В това имаше нещо от Божия гняв за обиденото величие.

Когато през стените дойде вестта за обсадата на Ченстохова, калвинистът Радживил се уплаши и страхът вече не излезе от душата

му, понеже тъкмо тогава за пръв път забеляза тая тайнствена вълна, която с надигането си щеше да погълне шведите и него; тогава шведското нашествие му се стори не нещастие, а светотатство и неизбежно наказание. Тогава за пръв път завесата падна от очите му и той видя промененото лице на родината, но вече не майка, а кралица, която наказва.

Всички, които ѝ бяха останали верни и ѝ служеха от сърце и душа, се издигнаха и растяха все повече, а който се беше провинил срещу нея — падна.

„Ето защо никой не бива да мисли — казваше си князът — нито за собственото си издигане, нито за издигането на рода си, а трябва на нея да отдаде живота, силите и обичта си?“

Но за него беше късно, той вече нямаше нищо, което да ѝ предложи, понеже пред себе си нямаше бъдеще освен задгробното, пред което трепереше.

Откакто обсадиха Ченстохова, когато от гърдите на просторната страна се изтръгна страшен вик, когато като по чудо в нея се намери някаква странна, досега непознавана и непонятна сила, когато внезапно една тайнствена и — човек би казал — извън тоя свят ръка се вдигна в защита на манастира, ново съмнение се връза в душата на княза, защото той не можеше да се отърве от страшните мисли, че Бог поддържа противна кауза и противна вяра.

А когато такива мисли шумяха в главата му, той се съмняваше в собствената си вяра и тогава отчаянието му надминаваше дори мярката на неговите грехове.

Падение тук на земята, падение и на душата, мрак, нищожество — ето докъде стигна и ето каква служба достигна, като служеше на себе си.

И все пак в началото на похода си от Кейдани за Подлесieto той още беше пълен с надежди. Наистина Сапеха, много по-слаб военачалник, го би на бойното поле, останките от хоронгите го напущаха, но той се крепеше с мисълта, че всеки ден Богуслав ще му дойде на помощ. Ще долети това младо радживиловско орле начело на пруски, лютерански войски, които не ще преминат към папистите по примера на литовските хоронгви, и тогава двамата ще смажат Сапеха, ще унищожат силите му, ще свършат с конфедератите и ще легнат

върху трупа на Литва като два лъва върху трупа на сърна и със самия си рев ще уплашат ония, които биха поискали да им я изтръгнат.

Но времето течеше, силите на Януш се топяха; дори чуждестранните полкове преминаваха към страшния Сапеха; нижеха се дни, седмици, месеци, а Богуслав не идваше.

Най-сетне започна обсадата на Тикочин.

Малкото шведи, които бяха останали при него, се защитаваха геройски, защото преди това се бяха оцапали със страшни жестокости и знаеха, че дори ако се предадат, това не ще ги спаси от отмъстителната ръка на литовците. В началото на обсадата князът още хранеше надежда, че най-сетне може би сам шведският крал ще му дойде на помощ или пък пан Конецполски, който се намираше при Карл начело на шест хиляди души полска конница. Но напразно се надяваше. Никой не мислеше за него, никой не идеше на помощ.

— Богуславе! Богуславе! — повтаряше князът, като ходеше из тикочинските стаи. — Ако не искаш да спасяваш братовчеда си, спасявай поне Радживил!...

Най-сетне, крайно отчаян, княз Радживил реши да направи стъпка, срещу която гордостта му се възмущаваше силно: тоест да моли за помощ княз Михал от Нешвеж.

Писмото му обаче бе хванато по пътя от хора на Сапеха и в отговор витебският воевода изпрати на Януш писмо на княз Михал, което той беше получил преди седмица.

Януш намери в него следния откъс:

„Ако до ваше достойнство, мой милостиви пане, са дошли слухове, че аз възнамерявам да отида на помощ на моя роднина, княза вилненски воевода, ти, ваше достойнство, мой милостиви пане, не вярвай, защото аз държа само с ония, които искат да останат докрай верни на отечеството и на нашия владетел и желаят да възстановят някогашната свобода на тая великолепна Жечпосполита. От мене няма да излезе нищо, което да даде повод да се мисли, че искам да закривам предателите от заслуженото и справедливо наказание. Богуслав също няма да дойде, защото чувам, че електорът предпочита да мисли за себе си

и не иска да разделя силите си, а quod attinet Конецполски, той навярно ще бъде кандидат за вдовицата и за да овдолее тя, на него му изнася князът воевода да свърши час по-скоро.“

Това писмо, адресирано до Сапеха, отне и последната надежда на нещастния Януш и не му оставаше нищо друго, освен да чака да го постигне неизбежната участ.

Обсадата отиваше към края си.

Вестта за заминаването на пан Сапеха в същата минута проникна през стените, но надеждата, че поради неговото заминаване неприятелят ще се откаже от военните действия, трая късо време, защото, напротив — в пешите полкове се забелязваше някакво необикновено движение. Няколко дни обаче минаха доста спокойно, понеже намерението да вдигнат във въздуха портата не може да се осъществи, но дойде 31 декември, когато само приближилата нощ можеше да попречи на обсадителите, защото беше явно, че те готвеха нещо срещу замъка — ако не атака, най-малкото ново артилерийско обстрелване на повредените стени.

Денят отиваше към залез. Князът лежеше в така наречената „рогова“ зала, която се намираще в западната част на замъка. В огромната камина горяха цели смолести борови дънери и хвърляха живи отблясъци по белите и доста голи стени. Князът лежеше възник на турска софа, преместена нарочно в средата на залата, за да може топлината на огъня да достига до него. По-близо до камината, малко в сянка, върху килим спеше пажът, а около княза седяха и дремеха на столове пани Якимовичова, някога надзирателка на женското отделение в Кейдани, другият паж, лекарят и едновременно княжески астролог, и Харламп.

Последният не беше напуснал княза, при все че от по-раншните военни при него беше останал почти само той. Горчива служба беше това, защото сърцето и душата на стария офицер се намираща отвъд тикочинските стени, в стана на Сапеха, обаче той стоеше вярно при някогашния вожд. Бедният войник беше отслабнал от глад и усилия като скелет. От лицето му беше останал само носът, който сега изглеждаше още по-голям, и мустаците като метли. Облечен беше с

пълно въоръжение, броня, нараменници, мрежа за главата от телени брънки, която се спускаше върху раменете му. Железни колчани светеха на лактите му, защото току-що се беше върнал от стените, на които беше излязъл преди малко, за да види какво става, и където всеки ден търсеше смъртта си. А сега задряма от умора, макар че князът хъркаше страшно, сякаш бе започнал да агонизира, и въпреки че вятърът виеше и свиреше навън.

Внезапни, кратки тръпки взеха да разтърсват грамадното тяло на Радживил и той престана да хрипти. Тия, които го обграждаха, се събудиха веднага и го загледаха втренчено, а после се спогледаха един друг.

Но той каза:

— Сякаш някой слезе от гърдите ми: по ми е леко... После обърна малко глава и загледа внимателно към вратата, накрай се обади:

— Харламп!

— Слушам ваше княжеско височество.

— Какво търси тук Стахович?

Краката на бедния Харламп се разтрепераха, защото колкото той беше безстрашен в боя, толкова бе и суеверен, та се огледа бързо и каза със сподавен глас:

— Стахович не е тук. Ваше княжеско височество заповяда в Кейдани да бъде разстрелян.

Князът затвори очи и не отговори нито дума. Някое време се чуваше само жалният и провлечен вой на вихъра.

— Човешки плач се чува в тоя вихър — каза отново князът и отвори очи с пълно съзнание. — Но аз не съм довел нито шведите, нито Раджейовски.

А когато не отговори никой, добави след малко:

— Той е най-виновен, той е най-виновен, той е най-виновен.

И някакво чувство на облекчение нахлу в гърдите му, сякаш го зарадва припомнянето, че има и по-виновен от него.

Скоро обаче други по-тежки мисли трябва да дойдоха в главата му, защото лицето му потъмня и той повтори няколко пъти:

— Боже! Боже! Боже!

Отново почна да го задушшава; започна да хърка още по-страшно, отколкото по-рано.

В това време отвън долетяха отгласи от стрелба с мускети, отначало рядка, после все по-честа, но всред снежната виелица и воя на вихъра те не звучаха особено високо и можеше да се помисли, че това е някакво непрекъснато чукане по портата.

— Бият се! — каза княжеският лекар.

— Както обикновено! — отговори Харламп. — Хората мръзнат в тая виелица, та предпочитат да се бият, за да се стоплят.

— Шести ден вече продължава тоя вихър и сняг — отговори лекарят. — Големи промени ще настъпят в това кралство, защото такива виелици са необикновено нещо!

На тия думи Харламп отговори:

— Дай боже! Нищо по-лошо няма да стане! По-нататъшния им разговор прекъсна князът, който отново се почувства по-добре:

— Харламп!

— Слушам, ваше княжеско височество!

— Дали от слабост ми се струва така или наистина преди няколко дни Оскерко искаше да вдигне във въздуха портата?

— Искаше, ваше княжеско височество, но шведите му отнеха взрива и го раниха леко, а хората на Сапеха бяха отблъснати.

— Щом са го ранили леко, отново ще се опита... А кой ден сме днес?

— Последният от декември, ваше княжеско височество.

— Боже, бъди милостив към душата ми!... Няма да доживея Нова година... Отдавна ми е предсказано, че всяка пета година смъртта стои край мене.

— Бог е милостив, ваше княжеско височество.

— Бог е с пан Сапеха — отговори князът глухо. Внезапно почна да се оглежда и каза:

— Студ лъха от нея към мене... Не я виждам, но чувствам, че тя е тук.

— Коя, ваше княжеско височество?

— Смъртта!

— В името на Отца и Сина и Светия Дух!

Настана кратко мълчание, чуваше се само шепненето на молитвите, изговаряни от пани Якимовичова.

— Кажете — обади се князът с прекъсван глас — дали наистина вярвате, че никой не може да бъде спасен, ако не е католик?

— Човек може да се откаже от заблудите си в часа на смъртта — отговори Харламп.

В тоя миг гърмежите станаха още по-чести. Грохотът на оръдията започна да разтърсва прозоречните стъкла, които при всеки гръм отговаряха с жално иззвънтяване.

Князът слуша известно време спокойно, после се надигна леко на постелята си, очите му започнаха постепенно да се разширяват, зениците да святкат. Той седна, поддържа главата си в ръце и внезапно викна сякаш обезумял:

— Богуслав! Богуслав! Богуслав!

Харламп избяга като луд от стаята.

Целият замък се тресеше и трепереше от грохота на оръдията.

Внезапно се чу вик на няколко хиляди гласа, след това нещо блъсна със страхотен трясък стените, та чак главните на въглените от камината се изсипаха на пода, в същото време Харламп се втурна обратно в залата.

— Хората на Сапеха вдигнаха във въздуха портата! — викна той. — Шведите избягаха в кулата!... Неприятелят иде!... Ваше княжеско височество...

По-нататъшните думи замряха в устата му. Радживил седеше на софата с изскочили навън очи; с отворена уста често поемаше въздух, беше се озъбил, с ръце късаше софата, на която седеше и загледан с ужас към дъното на стаята, викаше или по-скоро хъркаше между един дъх и втори:

— Раджейовски направи това... Аз не... Помощ!... Какво искате? Вземете тая корона!... Раджейовски направи това... Помощ, хора! Иисусе! Господи! Мария!

Това бяха последните думи на Радживил.

После го овладя страхотно хълцане, очите изскочиха още по-ужасно навън, той се изпъна, падна възнак и остана неподвижен.

— Свърши! — каза лекарят.

— Призоваваше Мария! Чухте ли, макар че е калвинист — обади се пани Якимовичова.

— Хвърлете дърва в огъня! — каза Харламп на изтръпналите пажове.

А самият той се приближи до трупа, притвори клепачите му, после свали от бронята си позлатена иконичка на Богородица, която

носеше на верижка, скръсти ръцете на Радживил върху гърдите и я сложи между пръстите му.

Светлината на огъня се отрази от златния фон на иконката и този отблясък падна върху лицето на воеводата и го разясни така, че то никога не беше изглеждало толкова спокойно.

Харламп седна до тялото и като опря лакти на коленете, скри лицето си в ръце.

Само гърмежите прекъсваха мълчанието.

Внезапно стана нещо страхотно. Най-напред блесна небивала светлина: изглеждаше, че целият свят се е превърнал в огън, и почти едновременно се разнесе такъв гръм, сякаш земята под замъка рухваше. Стените се олюляха, потонът се пропука с пронизителен трясък, всички прозорци паднаха на пода и стъклата се разбиха на стотици късчета. В същия миг през празните отвори на прозорците нахлуха облаци сняг и вятърът започна да вие мрачно по ъглите на залата.

Всички хора, които се намираха в залата, паднаха по лице на земята, всички онемяха от страх.

Пръв стана Харламп и веднага погледна към трупа на воеводата: но трупът лежеше изпънат, спокоен, само златистата иконичка се беше килнала малко в ръцете му.

Харламп си отдъхна. Преди това беше сигурен, че сонм^[1] дяволи бяха нахлули в залата, за да отвлекат тялото на княза.

— Словото стана плът! — каза той. — Шведите трябва да са вдигнали с барут кулата и себе си...

Но отвън не долиташе никакъв шум. Изглежда, че войската на Сапеха стоеше в нямо удивление или може би се боеше, че целият замък е миниран и че барутът ще избухва последователно...

— Добавете още дърва в огъня! — каза Харламп на слугите.

И отново стаята пламна от ярка, трепетлива светлина. Наоколо цареше смъртна тишина, само огънят съскаше, само вихърът виеше и все повече сняг нахлуваше през празните прозорци.

Най-сетне се чуха смесени гласове, после се разнесе звън на шпори и тропот на многобройни стъпки; вратата на залата се отвори широко и вътре нахлуха войници.

Светло стана от голите саби и все повече рицари с шлемове, гугли, калпаци навлизаха през вратата. Мнозина носеха фенери в ръце,

светеха с тях и пристъпваха предпазливо, при все че в залата и без това беше светло от огъня.

Най-сетне от тълпата изскочи малък рицар, целият с емайлирани доспехи, и викна:

— Къде е вилненският воевода?

— Тук! — каза Харламп и посочи тялото върху софата. Пан Володиовски погледна и каза:

— Мъртъв!

— Умрял! Умрял! — понесе се от уста на уста. — Предателят и продажникът не е жив!

— Да — каза Харламп мрачно. — Но ако поругаете тялото му и го съсечете със сабите си, ще сторите зле, защото преди смъртта си той призоваваше пресветата Дева и нейния образ държи в ръка!

Тя думи направиха силно впечатление. Виковете замлъкнаха. Вместо това войниците започнаха да се приближават, да обграждат софата и да разглеждат покойника. Които имаха фенери, светеха с тях в очите му, а той лежеше грамаден, мрачен с хетманското величие върху лицето и със студената сериозност на смъртта.

Войниците се приближаваха последователно, а между тях и офицерите. Дойдоха Станкевич, двамата Скшетуски, Хороткевич, Якуб Кмичиц, Оскерко и пан Заглоба.

— Вярно!... — каза пан Заглоба с тих глас, сякаш се страхуваше да не събуди княза. — Пресветата Дева държи в ръцете и блясък пада от нея върху лицето му...

Като каза това, той свали калпака си от главата. В същия миг и всички други свалиха шапки. Настана мълчание, пълно с почит, прекъснато най-сетне от Володиовски, който каза:

— Ах, той е вече пред Божия съд и хората не могат да искат нищо от него!

После се обърна към Харламп:

— Но ти, нещастнико, защо ти се отрече от отечеството и краля заради него?

— Дайте го тук!... — обади се веднага няколко гласа. Тогава Харламп стана, извади сабята си и я хвърли със звън на земята.

— Ето ме, съсечете ме! — каза той. — Не го напуснах заедно с вас, когато беше силен като крал, а после не беше достойно да го напускам, когато беше в мизерия и никой не остана при него. Ех! Не

напълнях аз на тая служба, три дни вече не съм слагал нищо в уста и краката ми се олюляват... Но аз съм в ръцете ви, съсечете ме! Защото признавам и това... — тук гласът на пан Харламп затрепера — че го обичах...

При тия думи той се олюля и щеше да падне, ако Заглоба не му отвори прегръдките си, хвана го, задържа го, после викна:

— За Бога! Дайте му да яде и пие!...

Това допадна на сърцата на всички, та взеха пан Харламп под ръце и веднага го изведоха от стаята. После и войниците започнаха да я напускат един по един, като се кръстеха набожно.

На път за квартирата пан Заглоба обмисляше нещо в ума си, колебаеше се, покашляше, най-сетне дръпна пан Володиовски за дрехата.

— Пане Михале! — каза той.

— Какво има?

— На мене вече ми мина гневът към Радживил, покойникът си е покойник!... От сърце му прощавам, че искаше главата ми.

— Той е пред небесния съд! — отговори Володиовски.

— Именно! Именно!... Хм! Ако можеше това да му помогне, бих дал и за литургия, защото ми се струва, че работата му горе е спукана.

— Бог е милостив!

— Че е милостив, милостив е, но и той не може да гледа еретиците без отвращение. А Радживил е не само еретик, ами и предател. Там е работата!

Сега пан Заглоба вдигна глава и загледа към небето.

— Страх ме е — каза той след малко — да не би някой швед, от тия, които се вдигнаха във въздуха, да падне на главата ми, понеже е сигурно, че няма да ги приемат на небето!

— Добри момчета! — каза пан Михал с признание. — Предпочетоха да загинат, отколкото да се предадат. Малко такива войници има по света!

После продължиха пътя си всред мълчание; внезапно пан Михал се спря.

— Билевичувна не беше в замъка — каза той.

— Отде знаеш?

— Питах ония пажове. Богуслав я взел в Тауроги.

— Ой! — каза Заглоба. — Това е все едно да повериш на вълк коза. Но то не е твоя работа, на тебе ти е предназначена оная костилка!

---

[1] Събрание, сборище (остар.). — Бел. [elemag_an](#) ↑

ТРИНАЙСЕТА ГЛАВА

От момента, когато кралят дойде в Лвов, градът се превърна във фактическа столица на Жечпосполита. Заедно с краля пристигнаха повечето епископи от цялата страна и всички ония светски сенатори, които не служеха на неприятеля. Издадените lauda^[1] призоваха под оръжие и шляхтата от Русинското и съседните му воеводства и тя се яви масово и въоръжена; това стана много лесно, понеже шведите изобщо не бяха влизали по тия места. Очите и сърцата растяха при вида на това всеобщо опълчение, защото то никак не приличаше на велкополското, което оказа толкова слаба съпротива на неприятеля при Уйшче. Напротив, тук прииждаше страшна и войнствена шляхта, от дете научена да язди кон и да воюва поради постоянните нападения на дивите татарски маси, свикнала с кръвопролитията и пожарищата, която владееше по-добре сабята, отколкото латински. А и неотдавна я беше обучила буната на Хмелници, която продължаваше непрекъснато цели седем години, така че всред тая шляхта нямаше човек, който да не е бил в огъня толкова пъти, колкото му бяха годините. Все нови и нови отряди пристигаха в Лвов. Едни идеха от пропастните Бешчади, други от бреговете на Прут, Днестър и Серет; всички, които се бяха заселили по лъкатушните притоци на Днестър, които живееха край широкия южен Буг, които селският бунт не беше заличил от лицето на земята край Синюха, които се бяха задържали край татарските граници — всички те бързаха сега към лвовската крепост в отговор на призива на владетеля, за да тръгнат оттам срещу непознатия още неприятел. Прииждаше шляхта от Волин и от още подалечните воеводства — такава омраза беше разпалила във всички души страшната вест, че неприятелят е вдигнал светотатствена ръка срещу покровителката на Жечпосполита в Ченстохова.

А казаците не смееха да пречат, защото сърцата дори на най-закоравелите от тях се бяха развълнували, пък и татарите ги бяха принудили да изразят чрез пратеници покорството си пред краля и за стотен път да подновяват клетвата си за вяност. В Лвов се намираще страшното за кралските неприятели татарско пратеничество начело със

Субагази бей, което от името на хана предлагаше на Жечпосполита помощ от стохилядна орда, четирийсет хиляди от която можеха да тръгнат веднага от Каменец за бойното поле.

Освен татарското пратеничество пристигна и делегация от Седмоградско, за да продължи започнатите с Ракочи преговори за престолонаследията; тук беше и посланикът на германския император, както и папският нунций, който дойде заедно с краля. Всеки ден също така пристигаха делегации от кралските и литовските войски, от воеводствата и разни други земи с декларации за вяроност към короната и готовност да защитават нападнатото отечество до последната капка кръв.

Така кралското могъщество растеше и напълно смазаната доскоро Жечпосполита се издигаше пред очите за удивление на вековете и народите. Човешките души пламнаха от жажда за война и мъст, а едновременно укрепнаха. И както напролет топлият и обилен дъжд топи снеговете, така силната надежда стопи съмнението. Не само искаха победата, но вярваха в нея. Все нови и нови благоприятни вести, макар често пъти неверни, се предаваха от уста на уста. Постоянно се приказваше ту за възвърнати замъци, ту за битки, в които непознати полкове под непознати досега командири разгромяват шведите, ту за страшни пълчища от селяни, които се надигат като скакалци срещу неприятеля. Името на Стефан Чарнецки започна все по-често да се споменава от всички уста.

Подробностите в тия вести бяха често пъти неверни, но, общо взето, отразяваха като огледало онова, което ставаше в цялата страна.

А в Лвов беше сякаш непрекъснат празник. Когато кралят пристигна, градът го посрещна тържествено: духовенството от трите вероизповедания, градските съветници, търговците, занаятчийските еснафи. По площадите и улиците, където и да погледнеш човек, се развяваха бели, сини, пурпурни и златни знамена. Гордо издигаха лвовчаните своя златен лъв на светлосиньо поле, като припомнях наперено едва отминалите казашки и татарски нападения. При всяка поява на краля всред тълпите започваха приветствени възгласи, а тълпи никога не липсваха.

През последните дни населението се беше удвоило. Освен сенатори, епископи, освен шляхтичи надойдоха и тълпи от селяни, понеже се беше разпространил слух, че кралят възнамерява да подобри

положението на селяните. Така селските аби и клашници се смесиха с жълтите дрехи на гражданите. Предприемчиви арменци с мургави лица разпънаха шатри със стоки и оръжие, купувани с готовност от пристигналата шляхта.

Заедно с пратеничествата бяха надошли и много татари, унгарци, власи, австрийци, много хора, много войска, много различни лица, много странни носии, пъстри, ярки и най-разнообразни, много придворни слуги: грамадни пажове, хайдуци, яничари, червени казаци, лауфери^[2] с чуждестранно облекло.

От сутрин до вечер по улиците гъмжеше от хора, преминаваха кралски хоронгви, отряди от шляхтичи на коне, викове, команди, блясъци на ризници и голи саби, цвилене на коне, тропот на оръдия и песни, пълни със заплахи и проклетия срещу шведа.

А камбаните на полските, украинските и арменските черкви биеха непрестанно и възвестяваха на всички, че кралят се намира в Лвов и че Лвов е пръв от столиците, който е приел краля изгнаник за своя вечна слава.

А където той се покажеше, изразяваха му почитта си с поклони, шапките хвърчаха нагоре и викове „vivat!“ разтърсваха въздуха; покланяха се и пред каретите на епископите, които през прозорците благославяха струпаните тълпи; покланяха се също така и акламираха сенаторите, като в тях почитаха верността към владетеля и отечеството.

Така кипеше целият град. Дори нощем по площадите горяха купища дърва, край които нощуваха въпреки зимата и студа ония, които не можеха да намерят квартири поради многото пришълци.

А кралят прекарваше цели дни в съвещания със сенаторите. Приемаха чуждестранни пратеничества, делегации от земите и войските; обмисляха как да снабдят с пари празното съкровище; използваша всякакви начини, за да разпалят войната там, където още не беше пламнала. Заминаваха куриери за по-големите градове по всички посоки на Жечпосполита чак до далечна Прусия и светата Жмудж; за Тишовце, до хетманите, до пан Сапеха, който след разрушаването на Тикочин се придвижваше с войската си на юг; куриери отиваха и при пан Конецполски, велик хоронжи, който още беше на страната на шведите. Там, където беше необходимо, изпращаха парични суми, будеха заспалите с манифести.

Кралят призна, освети и потвърди тишовецката конфедерация, сам се присъедини към нея и взе ръководството на всички работи в неуморимите си ръце; той работеше от сутрин до късна нощ, като мислеше повече за доброто на Жечпосполита, отколкото за собствената си почивка, за собственото си здраве.

Но това още не беше краят на неговите усилия; защото той беше решил да сключи от свое име и от името на съсловията такъв съюз, който не би могла да победи никоя земна сила и който в бъдеще би послужил за подобряване положението на Жечпосполита.

Най-после тоя миг дойде.

Тайната трябва да се беше промъкнала от сенаторите до шляхтата, а от шляхтата до простолюдието, защото от сутринта се приказваше, че през време на богослужението ще стане нещо важно, че кралят ще даде някакви тържествени обещания. Говореше се за подобряване положението на селяните и за конфедерация с небето; други обаче твърдяха, че това са небивали неща, за които няма примери в историята, но любопитството беше възбудено и всички очакваха нещо.

Денят беше студен, светъл, дребни снежинки летяха из въздуха и блестяха като искри. Селската пехота от Лвовско и от Жидачовска околия, със сини полушубки и златни шнулове, както и половин унгарски полк се строиха в дълга редица пред катедралата с мускети при нозе; пред тях се разхождаха като пастири офицери с пръчки в ръка. Между двата шпалира течеше като река към черквата пъстра тълпа. Най-напред вървяха шляхтата и рицарите, зад тях градският съвет с позлатени огърлици на шиите и със свещи в ръце, водени от кмета, прочут в цялото воеводство лекар, облечен с тога от черно кадифе и с барета; след съвета вървяха търговците, а между тях много арменци със зелени, обшити със злато кръгли шапчици на глава и с широки източни халати. Ако и да бяха от друго вероизповедание, те вървяха заедно с останалите като представители на съсловието. След търговците се движеха еснафите със знамена, а именно: месари, хлебари, обуцари, златари, леяри, железари, оръжейници, кожари, производители на медовина и каквито още ги имаше; избрани хора от всеки еснаф вървяха след своето знаме, носено от най-представителния между всички по хубост знаменосец. След тях вече вървяха разни братства и простолюдието със сиви дрехи, кожуси,

квашници, аби, жители на предградията, селяни. Не спираха никого, докато черквата не се напълни плътно с хора от всички съсловия и от двата пола.

Най-после почнаха да пристигат и карети, но те отминаваха главната врата, понеже за краля, епископите и сановниците имаше отделен вход, по-близо до главния олтар. Всеки момент войската вземаше за почест, после войниците спущаха мускетите при нозе и духаха по измръзналите си ръце, като изхвърляха от гърдите кълба пара.

Пристигна кралят заедно с нунция Видон, после гнезненският архиепископ с княз Чарториски, после краковският епископ, лвовският архиепископ, великият коронен канцлер, много воеводи и кастелани. Всички те изчезваха в страничната врата, а техните карети, придворни, коняри и всякакъв род дворцови хора образуваха нещо като нова войска отстрани на катедралата.

Литургията отслужваше папският нунций Видон, облечен върху пурпура с бяла мантия, обшита с бисери и злато.

За краля беше направено място за коленичене между главния олтар и седалките за духовниците и първенците, а отпред беше постлан турски килим. Седалките за духовниците заеха епископите и светските сенатори.

Разноцветните светлини, които влизаха през прозорците, заедно със светлината на свещите, от които олтарът сякаш гореше, падаха върху сенаторските лица, скрити в сянката на столовете за духовници, върху белите бради, великолепните фигури, златните огърлици, кадифетата и виолетовия цвят. Човек би казал: римски сенат — такова величие и внушителност имаше в тия старци; тук-таме всред престарелите глави се вижда лице на сенатор-воин, тук-таме блясва светлата главица на млад пан; всички очи са впити в олтара, всички се молят; светят и се люшкат пламъчетата на свещите; димът от кадилниците се вие и кълби всред блясъците. От другата страна на тронове черквата е претъпкана с глави, а над главите дъгата от пъстри знамена блести като дъга от цветя.

Негово величество крал Ян Казимеж падна според обичая ничком на пода и се прекланяше пред Божието величие. Най-после нунцията извади от дарохранителницата чашата и се приближи с нея до столчето за коленичене на краля. Тогава кралят стана със светло лице,

разнесе се гласът на нунция: „Ессе Agnus Dei“^[3]... и кралят се причести.

За малко време той коленичеше наведен; после стана, обърна очи към небето и протегна двете си ръце.

Внезапно в черквата стана толкова тихо, та не се чуваше дори човешкото дишане. Всички отгатнаха, че е дошъл моментът и че кралят ще произнесе някакъв обет; всички слушаха съсредоточено, а той продължаваше да стои с протегнати ръце, най-сетне започна с развълнуван, но силен като камбана глас:

— Велика майко на богочеловека и владичице наша! аз, Ян Казимеж, по милостта на твоя син, царя на царете и мой господар, както и по твоя милост крал, идвам пред твоите пресвети нозе и правя следната конфедерация: днес избирам тебе за моя патронка и за кралица на моята държава. Себе си, моето полско кралство, великото литовско княжество, украинските, пруските, мазовецките, жмуджките, инфлантските и черниговските земи, войската на двата народа и цялото простолюдие предоставям под твоето лично покровителство и защита; прося покорно твоята помощ и милосърдие в сегашното тежко положение на моето кралство срещу неприятелите му...

Тук кралят падна на колене и помълча малко, а в черквата продължаваше смъртната тишина, после той стана и продължи:

— А понеже, покорен от твоите големи благодеяния, желая заедно с полския народ да поема ново задължение да ти служа горещо, обещавам ти от мое име и от името на висшите държавни служители, на сенаторите, шляхтата и простолудието да разпространяваме по всички кътища на полското кралство почитта и славата на твоя син Иисус Христос, нашия спасител, и когато по милостта на твоя син побежда шведите, ще се погрижа годишнината от тая дата да се чества тържествено в моята държава до края на света, за да се помни Божията и твоята милост, пречиста Дево!

Тук той отново прекъсна и коленичи. В черквата зашумя, но кралският глас веднага накара всичко да замлъкне и при все че сега трепереше от разкаяние и вълнение, продължи още по-високо:

— А тъй като с голяма скръб в сърцето си признавам, че поради стенанията на угнетяваното от военщината бедно селско простолудие понасям повече от всички справедливото Божие наказание, което седем години измъчва кралството ми с разни бедствия, задължавам се

след постигането на мира да се трудя ревностно заедно със съсловията в Жечпосполита отсега нататък угнетеното простолюдие да бъде предпазено от всякаква жестокост, за което ти, майко на милосърдието, моя кралице и господарко, ме вдъхнови да дам тоя обет, та с ласката на милосърдието да ми измолиш от твоя син помощ, за да изпълня това, което обещавам.

Тия думи на краля бяха слушани от духовенството, сенаторите, шляхтата, простолюдието. Велик плач се разнесе в черквата, който най-напред се изтръгна от селяшките гърди, избухна от тях, а после стана всеобщ. Всички протегнаха ръце към небето, а разплаканите гласове повтаряха: „Амин! Амин! Амин!“, като свидетелство, че присъединяват чувствата и желанията си към кралския обет. Въодушевление обхвана сърцата и в тоя момент те се побратимяваха в любовта си към Жечпосполита и нейната покровителка. След това неизразима радост пламна като чист пламък по лицата, защото в цялата черква нямаше нито един човек, който би се съмнявал още, че Бог ще накаже шведите.

А кралят след богослужението тръгна към замъка всред залповете от мускетите и оръдията, всред гръмки възгласи: „Победа! Победа! Да живее!“ И там потвърди тая конфедерация с небето заедно с тишовецката.

---

[1] Постановления (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Слуга, който тича пред превозното средство на господаря си, за да му отваря или осветява пътя. — Бел.прев. ↑

[3] Ето агнеца Божий (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИНАЙСЕТА ГЛАВА

След тия тържества разни вести почнаха да долитат в Лвов като крилати птици. Едни бяха по-стари, други пресни, повечето или по-малко благоприятни, но всички повишаваха духа. Първо — тишовецката конфедерация се разширяваше като пожар. Всичко живо — както шляхтичи, така и простолюдие, се присъединяваше към нея. Градовете доставяха коли, пушки, пехота, евреите — пари. Никой не смееше да се противопостави на нейните манифести; най-заспалите яхваха коня. Дойде също така и заплашителният манифест на Витенберг срещу конфедерацията. С огън и меч щял да наказва тия, които се присъединяват към нея. Но с това само наля масло в огъня. Тоя манифест, навярно със знанието на краля и за да се засили още повече омразата срещу шведите, беше разпространен в много екземпляри из Лвов и не е прилично да се говори какво правеше простолюдието с тия хартии — достатъчно е да се знае, че вятърът ги разнасяше по лвовските улици, а учениците изпълняваха за удоволствие на тълпите сценичка „Витенберговото смущение“ и пееха една песен, която започваше със следните думи:

*Витенбергчо горкички,
вирни зайчи ушички,
бягай през море!*

*Всред куршуми пищящи
ще останеш без гащи —
бягай през море!*

А той, сякаш за да изпълни думите на песента, предаде командването в Краков на енергичния Виртц, а сам се запъти бързо за Елблонг, където шведският крал пребиваваше заедно с кралицата, като прекарваше времето си в пиршества и се радваше в сърцето си, че е станал владетел на такова прекрасно кралство.

В Лвов пристигнаха и съобщения за падането на Тикочин и зарадваха умовете. Удивително беше, че за това се заговори, преди да дойде какъвто и да било куриер. Не бяха единодушни само по едно: дали князът вилненски воевода е умрял, или е в плен; твърдеше се обаче, че пан Сапеха начело на значителна сила е напуснал вече Подлесието и е влязъл в Люблинското воеводство, за да се присъедини към хетманите, и че по пътя бие шведите, а силите му растат с всеки изтекъл ден.

Най-сетне от самия него пристигнаха пратеници, и то голям брой, защото воеводата бе изпратил ни повече, ни по-малко, а цяла хоронгва на разположение на краля, като с това искаше да окаже чест на владетеля и да осигури особата му срещу всички възможни опасности, а може би, за да издигне чрез това значението си.

Хоронгвата командваше младият полковник Володиовски, добре познат на краля, затова Ян Казимеж заповяда да му се представи веднага и като притисна главата му до себе си, каза:

— Здравей, славни войнико! Много вода изтече, откак се загубихме от очи. Като че ли последен път те видяхме при Берестечко, цял потънал в кръв.

Пан Михал се наведе до коленете на владетеля и отговори:

— И по-късно във Варшава, милостиви господарю, бях в замъка с днешния киевски кастелан.

— И продължаваш да служиш? Не ти ли се е доискало да се порадваш на домашна почивка?

— Жечпосполита беше в нужда, а при тия бури пропадна и това, което имах. Нямам къде глава да подслоня, милостиви господарю, но не се оплаквам, понеже мисля, че първата длъжност на войника е да служи на короната и отечеството.

— Де да имаше повече такива! Де да имаше повече... Тогава неприятелят нямаше да се разполага така. Ще даде Бог, ще дойде време и за награди, а сега казвай какво направихте с вилненския воевода?

— Вилненският воевода е пред Божия съд. Издъхнал тъкмо когато тръгнахме на последна атака.

— Как стана това?

— Ето изложението на витебския воевода — каза пан Михал. Кралят взе писмото и го зачете, но едва започна и прекъсна веднага:

— Лъже се пан Сапеха — каза той, — като пише, че великият литовски жезъл васат^[1]; не васат, защото го давам на него.

— Няма по-достоеен от него — отговори пан Михал — и цялата войска ще бъде благодарна до смъртта си на ваше кралско величество за тая постъпка.

Кралят се усмихна на тая простодушна войнишка фамилиарност и зачете по-нататък.

След малко въздъхна...

— Радживил можеше да бъде най-прекрасният бисер в тая славна корона, ако гордостта и заблужденията, които изповядваше, не бяха изсушили душата му... Но станалото станало! Неизповедими са Божиите присъди!... Радживил и Опалински... почти в едно и също време... Съди ги, Господи, не според техните грехове, а според твоето милосърдие.

Настана мълчание, след което кралят продължи да чете.

— Ние сме благодарни на пан воеводата — каза той, като свърши, — че ни изпраца цяла хоронгва начело с най-големия, както пише, рицар. Но тук аз съм в безопасност, а рицари, особено такива, сега са най-потребни на бойното поле. Починете си малко, а след това ще ви изпратя в помощ на пан Чарнецки, защото навярно срещу него ще бъде насочен най-силният удар.

— Доста вече сме почивали при Тикочин, милостиви господарю — обади се малкият рицар разпалено, — сега може би ще трябва само да поохраним малко конете, а колкото за нас, бихме могли да тръгнем още днес, защото с пан Чарнецки ще има неописуеми удоволствия!... Голямо щастие е да гледа човек лицето на нашия милостив господар, но бързае и при шведите.

Кралят засия. Бащинска доброта се отрази на лицето му и той каза, като гледаше със задоволство огнената фигура на малкия рицар:

— Ти ли, войниче, хвърли пръв полковнишкия си жезъл пред краката на покойния княз воевода?

— Не бях аз първият, ваше кралско величество, но за пръв и дано даде Бог за последен път наруших военната дисциплина.

Тук пан Михал заекна и след малко добави:

— Не можеше другояче!

— Разбира се — каза кралят. — То бяха тежки времена за ония, които разбират войнишкия си дълг, но и послушанието трябва да има

свои граници, зад които започва вината. Много ли офицери останаха при Радживил?

— В Тикочин намерихме само един от офицерите, пан Харламп, който не напусна княза веднага, а после не искаше да го изостави, когато беше в тежко положение. Но само съжаление го държеше при княза, защото вроденото му чувство го тласкаше към нас. Едва успяхме да го поохраним, такъв глад е бил там, а той отгоре на това е делил от залька си, за да нахрани княза. Сега дойде тук, в Лвов, за да моли милост от ваше кралско величество, а и аз падам пред краката ти за него, милостиви господарю, защото той е дисциплиниран човек и добър войник.

— Нека дойде тук — каза кралят.

— Той има също така да съобщи важно нещо на ваше кралско величество, моя милостив господар, което бил чул от устата на княза Богуслав в Кейдани и което се отнася до живота и сигурността на свещената за нас особа на ваше кралско величество.

— Дали не е за Кмичиц?

— Тъй вярно, милостиви господарю!...

— А ти познаваше ли Кмичиц?

— Познавах го и съм се бил с него, но къде се намира сега, това не зная.

— Какво мислиш за него?

— Милостиви господарю, щом той се е заел с такава акция, няма мъки, които да не заслужава, защото това е измет, роден в пъкъла.

— Това не е вярно — каза кралят, — всичко е измислица на княз Богуслав... Но като оставим настрана тоя въпрос, разказвай какво знаеш за тоя човек от миналото му.

— Той винаги е бил голям боец и несравним във военните работи. Както нападаше изневиделица Ховански и с неколкостотин души докарваше в ужас цялата неприятелска сила, това никой друг не би сторил. Цяло чудо, че не му одраха кожата и не я опънаха на барабан! Ако някой по онова време дадеше в ръцете на Ховански самия княз воевода, нямаше така да го зарадва, както ако му направеше подарък от Кмичиц... Така е! Стигна се дотам, че Кмичиц ядеше с лъжиците и вилиците на Ховански, спеше на неговия губер, пътуваше с негови шейни и коне. Но после беше тежък и за своите, вършеше

страшни произволи, по примера на пан Лашч можеше да си подплати дрехата с присъдите, а пък в Кейдани вече съвсем затъна.

Тук пан Володиовски разказа подробно всичко, което се беше случило в Кейдани.

Ян Казимеж слушаше жадно, а когато пан Михал най-сетне стигна дотам как пан Заглоба освободил най-напред себе си, а после всички свои другари от радживиловски плен, кралят почва да се хваща за кръста от смях.

— *Vir incomparabilis! Vir incomparabilis!*^[2] — повтаряше. — А той с тебе ли е?

— Тъй вярно, ваше кралско величество! — отговори Володиовски.

— Тоя шляхтич надмина Одисей! Доведи ми го на трапезата, за да се повеселим, а и пановеите Скшетуски заедно с него, но сега разказвай по-нататък какво знаеш за Кмичиц.

— От намерените у Рох Ковалски писма узнахме, че ни откарваха в Бирже на смърт. Князът ни гони още и се мъчеше да ни обгради с войската си, но не успя. Измъкнахме се благополучно... Но не само това. Недалече от Кейдани хванахме Кмичиц и аз заповядах да бъде разстрелян веднага.

— Ой! — каза кралят. — Виждам, че там, у вас, в Литва, е вървяло много бързо!

— Но преди това пан Заглоба заповядал да го претърсят дали не носи някакви писма. И се намерило едно хетманско писмо, от което узнахме, че ако не е бил Кмичиц, нямало да ни откарат в Бирже, а веднага щели сме да бъдем разстреляни в Кейдани.

— Ето, виждаш ли?! — намеси се кралят.

— При това положение не беше редно да посягаме на живота му. Пуснахме го... Какво е правил по-нататък, не зная, но не напусна веднага Радживил. Един Бог знае какъв човек е той... По-лесно е да си създадеш мнение за всеки друг, отколкото за тая луда глава. Той остана при Радживил, после заминал за някъде... И отново ни предупреди, че князът иде от Кейдани. Мъчно може да се отрече, че ни направи голяма услуга, защото, ако не беше това предупреждение, вилненският воевода щеше да нападне изненадана войска и да изстреби хоронгвите поотделно... Сам не зная какво да мисля, милостиви господарю... Ако това, което княз Богуслав е разправял, е клевета...

— Ей сега ще се разбере — каза кралят. И плесна с ръце.

— Повикай тук пан Бабинич — каза той на пажа, който се появи на прага.

Пажът изчезна, а след малко вратата на кралската стая се отвори и на прага застана пан Анджей. Пан Володиовски не го позна веднага — младият рицар беше много променен и блед, понеже още не беше успял да възстанови силите си след последния бой в пролома. Пан Михал го гледаше, без да го познае.

— Чудно нещо! — обади се той най-последно. — Ако лицето не беше толкова слабо и ваше кралско величество не каза друго име, аз бих рекъл: пан Кмичиц!

Кралят се усмихна и отговори:

— Тоя малък рицар току-що ми разказваше за един страшен нехранимайко, който се наричал така, но аз му доказах като на длан, че се е излъгал в своето мнение, и съм сигурен, че пан Бабинич ще ми бъде свидетел.

— Милостиви господарю — отвърна бързо Бабинич, — една дума на ваше кралско величество ще очисти по-добре тоя нехранимайко, отколкото моите най-големи клетви!

— И гласът е същият — каза малкият полковник с все по-голямо изумление, — само тоя белег през лицето го нямаше.

— Милостиви пане — каза Кмичиц на това, — шляхтишката глава е оплаквателна книга, в която различни ръце пишат със саби... Но тук е и твоята бележка, познай ме...

Като каза това, той наведе подбръснатата си глава и посочи с пръст дългия бележникав белег покрай върха на темето.

— Моята ръка! — викна пан Володиовски. — Това е Кмичиц!

— А пък аз ти казвам, че ти не познаваш Кмичиц! — намеси се кралят.

— Как така, милостиви господарю?...

— Защото ти си познавал голям воин, но размирник и съюзник на Радживил в измяната... А тук стои ченстоховският Хектор, който след свещеник Кордецки най-много е заслужил за Ясна гура, тук стои защитникът на отечеството и моят верен слуга, който ме предпази със собствените си гърди и ми спаси живота, когато попаднах в теснините между шведи като между глутница вълци. Такъв е тоя нов Кмичиц... Опознай го и го обикни, защото заслужава това!

Пан Володиовски замърда жълтите си мустачки и не знаеше какво да каже, а кралят добави:

— И знай, че той не само не е обещавал нищо на княз Богуслав, но пръв се е хвърлил да му отмъщава за техните действия, като го е отвлякъл и искал да го предаде във ваши ръце.

— И нас ни предупреди за княза вилненски воевода! — извика малкият рицар. — Някакъв ангел ли промени така ваша милост?

— Прегърнете се! — каза кралят.

— Аз обикнах веднага ваша милост! — обади се пан Кмичиц.

И двамата паднаха в прегръдките си, а кралят гледаше това и според обичая си току издуваше уста от задоволство. А Кмичиц така сърдечно стискаше малкия рицар, че чак го вдигаше нагоре като котка и не го сложи скоро обратно на крака.

После кралят излезе за всекидневното съвещание, защото и двамата коронни хетмани бяха дошли в Лвов, за да организират там войската и после да я поведат на помощ на пан Чарнецки и на конфедератските части, които действаха из страната под командването на разни предводители. Рицарите останаха сами.

— Ела, ваша милост, в моята квартира — каза Володиовски. — Ще намериш там панове Скшетуски и пан Заглоба, които с удоволствие ще чуят това, което ни каза негово величество кралят. Там е и пан Харламп.

Но Кмичиц пристъпи към малкия рицар със силно безпокойство на лицето.

— Много ли хора намерихте при княз Радживил? — попита той.

— От офицерите само Харламп беше при него.

— Не питам за военните, за Бога!... А от жените?...

— Отгатвам за кого е дума — отвърна малкият рицар и се изчерви леко. — Княз Богуслав е отвел панна Билевичувна в Тауроги.

При тия думи лицето на Кмичиц се промени съвсем; най-напред стана бледо като пергамент, после червено, после още по-бяло, отколкото по-рано. Отначало не намери думи, а само пръхтеше с ноздри и поемаше въздух, който изглежда, че не му стигаше в гърдите. После се хвана с две ръце за слепите очи, почна да тича като обезумял по стаята и да повтаря:

— Горко ми, горко, горко!

— Ела, ваша милост! Харламп ще ти разкаже по-добре всичко, защото е бил там — каза Володиовски.

---

[1] Свободен е, незает е (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Несравним мъж (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТНАЙСЕТА ГЛАВА

Двамата рицари излязоха от кралската резиденция и тръгнаха мълчаливи. Володиовски не искаше да говори, Кмичиц не можеше, понеже го разкъсваше болка и ярост; те си пробиваха път през навалищата, която се бе струпала по улиците поради вестта, че първата татарска част от обещаната от хана помощ на краля е пристигнала и предстои да влезе в града, за да се представи на краля. Малкият рицар вървеше напред. Кмичиц тичаше като замаян след него с калпак, нахлупен върху очите си, и блъскаше хората по пътя.

Едва когато излязоха на по-просторно място, пан Михал хвана Кмичиц за китката на ръката и каза:

— Овладей се, ваша милост!... С отчаяние нищо не ще постигнеш!...

— Аз не се отчайвам — отговори Кмичиц, — но ми е нужна неговата кръв!

— Можеш да бъдеш сигурен, че ще го намериш между приятелите на отечеството!

— Толкова по-добре! — каза пан Анджей трескаво. — Но ако ще би да го намеря дори в черква...

— За Бога! Не богохулствай! — прекъсна го бързо малкият полковник.

— Тоя предател ще ме вкара в грях!

Млъкнаха за малко, после пан Кмичиц попита пръв:

— Къде е той сега?

— Може да е в Тауроги, а може и да не е там. Харламп ще знае по-добре.

— Да вървим!

— Вече е близо. Хоронгвата е извън града, а ние тук... И Харламп е с нас.

Изведнъж Кмичиц започна да диша тежко като човек, който се изкачва по стръмна височина.

— Много съм слаб още — обади се той.

— Затова ти е необходимо по-голямо спокойствие, ваша милост, щом ще имаш работа с такъв рицар.

— Веднъж вече имах и ето какво ми остана от нея. При тия думи Кмичиц посочи белега на лицето си.

— Кажете ми, ваша милост, как стана това, понеже негово величество кралят само спомена.

Пан Кмичиц започна да разказва и при все че скърцаше със зъби и чак удари калпака си в земята, мисълта му обаче се откъсна от нещастieto и той се поуспокои.

— Знаех, че ваша милост си решителен човек — каза малкият рицар, — но да отвлечеш чак Радживил под носа на неговата хоронгва, това и от ваша милост не съм очаквал.

Така стигнаха до квартирата. Двамата Скшетуски, пан Заглоба, арендаторът от Вонсош и Харламп бяха заети да разглеждат кримските кожухчета, които един търговец татарин бе донесъл да си избират. Харламп познаваше най-добре Кмичиц, та от един поглед го позна, изтърва кожухчето и викна:

— Боже, света Богородице!

— Слава на името Господне! — извика арендаторът от Вонсош.

Но преди всички да се овладеят от удивлението, Володиовски каза:

— Представям на ваши милости ченстоховския Хектор и верен кралски слуга, който е проливал кръвта си за вярата, отечеството и короната.

Сега, когато удивлението стана още по-голямо, благородният пан Михал започна да разказва с буен възторг какво бе чул от краля за заслугите на Кмичиц, а от самия пан Анджей за отвличането на княз Богуслав и най-сетне завърши така:

— Ето защо не само че не е вярно това, което княз Богуслав е разправял за тоя рицар, но, напротив — той няма по-голям враг от пан Кмичиц и затова е отвел панна Билевичувна от Кейдани, та по някакъв начин да си отмъсти на него.

— Тоя рицар спаси и нашия живот, и конфедератските хоронгви предупреди за намеренията на княза воевода — извика пан Заглоба. — При тия заслуги старите му грехове не са нищо! Бога ми! Добре, че той дойде при нас с тебе, пане Михале, а не сам, добре е също, че нашата хоронгва е извън града, защото лауданците са страшно

настървени срещу него и преди да каже дума, щяха да го разпорят със сабите си.

— Приветстваме те, ваша милост, от цяло сърце като брат и бъдещ другар по оръжие! — каза Ян Скшетуски.

Харламп чак се хвана за главата.

— Такъв никога няма да затъне! — казваше той. — От всяка вода ще изплува и отгоре на това слава ще изнесе на брега!

— Не ви ли казах аз! — викаше Заглоба. — Щом само го видях в Кейдани, веднага си помислих: това е войник и юначина! И помнете, че веднага започнахме да се целуваме. Вярно е, че аз съм причина да пропадне Радживил, но и той помогна. В Билевиче Бог ме вдъхнови, та не допуснах да бъде разстрелян... Ваша милост панове, такъв рицар не бива да се посреща на сухо, за да не помисли, че сме неискрени!

Като чу това, Женджан веднага отпрати татарина с кожухчетата, а сам се залови със слугата около питиетата.

Но пан Кмичиц мислеше само как по-скоро да узнае от Харламп за отвеждането на Оленка.

— Ти беше ли там, ваша милост? — питаше той.

— Аз почти не съм мърдал от Кейдани — отговори Харламп. — Княз Богуслав дойде при нашия княз воевода. На вечерята се беше пременил така, че да те заболят очите, като го гледаш, и се виждаше, че панна Билевичувна му много хареса, защото едва ли не мъркаше от удоволствие като котка, когато я галят по гърба. Но за котката казват, че тогава чете молитва, а княз Богуслав, ако е четял молитва, сигурно за слава на дявола. А пък се умилкваше, а пък се подмазваше, а пък я ухажваше...

— Престани! — каза пан Володиовски. — Преголяма мъка предизвикваш у тоя рицар!

— Напротив! Говори, ваша милост, говори! — извика Кмичиц.

— Тогава на масата Богуслав разправяше — каза Харламп, — че дори за Радживилови не е никакво унижение да се женят за шляхтички и че той самият би предпочел да вземе шляхтичка, отколкото ония княгини, за които го сватосвали техни величества френският крал и кралица, чиито имена не запомних, защото бяха едни такива чудновати, все едно, че някой вика ловните си кучета в горските дебри.

— Да оставим това! — каза Заглоба.

— Изглежда, че той говореше това, за да прилъже девойката, а ние, като разбрахме веднага целта му, започнахме да се споглеждаме един друг и да си намигваме, защото с право смятахме, че тук се готви клопка за нейната невинност.

— А тя? А тя?... — питаше Кмичиц трескаво.

— Тя, като девойка от висок род и с изискани маниери, не изразяваше никакво задоволство, изобщо не го поглеждаше. Едва когато княз Богуслав започна да говори за ваша милост, тя веднага впи в него очи. Страшно нещо стана, когато той каза, че ти, ваша милост, си му предложил за не знам колко си там дукати да отвлечеш краля и да го предадеш жив или мъртъв на шведите. Мислехме, че душата ѝ ще изхвъркне, но недоволството ѝ от ваша милост беше толкова голямо, че преодоля женската слабост. И когато той започна да приказва с какво отвращение бил отхвърлил предложението на ваша милост, тя взе да се възхищава от него и да го поглежда с благодарност, а после вече не се отдръпна от ръката му, когато той поиска да я отведе от масата.

Кмичиц закри очите си с ръце.

— Бий, бий, който в Бога вярва! — повтаряше той. Внезапно скочи от мястото си.

— Останете със здраве, ваша милост панове!

— Как така? Къде? — питаше Заглоба, като му препречи пътя.

— Кралят ще ми даде отпуск и аз ще замина и ще го намеря! — каза Кмичиц.

— За Бога! Чакай, ваша милост! Още не си узнал всичко, а имаш време да го търсиш. С кого ще заминеш, къде ще го намериш?

Кмичиц може би нямаше да слуша, но му липсваха сили, защото беше отпаднал от раните, та се отпусна на пейката, подпря се с гръб на стената и притвори очи.

Заглоба му подаде чаша вино, той я грабна с разтреперани ръце и като разливаше течността по брадата и гърдите си, гаврътна я до дъно.

— Нищо не е загубено — каза Ян Скшетуски. — Потребна е само по-голяма разсъдливост, щом ще имаш работа с такъв знаменит пан. С бързане и внезапни действия можеш, ваша милост, да погубиш панна Билевичувна и себе си.

— Изслушай Харлампа до края — каза пан Заглоба.

Кмичиц стисна зъби.

— Слушам търпеливо.

— Дали девойката замина с готовност — обади се Харламп, — това не зная, защото не бях при нейното заминаване; зная, че рошенският мечник протестираше. Те най-напред го убеждаваха, после го затвориха в оръжейната, накрай му позволиха да си замине за Билевиче. Няма какво да крием, девойката се намира в лоши ръце, защото според това, което разправят за младия княз, нито един турчин не е толкова лаком за хубави жени, колкото той. Когато някоя жена му хареса, тогава дори да е женена, той не се съобразява с нищо.

— Горко ми! Горко ми! — повтори Кмичиц.

— Негодник! — викна Заглоба.

— Чудно ми е само това, че князът воевода я е дал веднага на Богуслав! — каза Скшетуски.

— Аз не съм политик — отговори Харламп, — та ще повторя на ваши милости само онова, което разправяха офицерите и преди всичко Ганхоф, който знаеше всички тайни на княза. Със собствените си уши чух как някой възкликна при него: „Кмичиц ще остане с пръст в устата след нашия млад княз!“ А Ганхоф каза така: „В това отвеждане има повече политика, отколкото чувства. Княз Богуслав (казва) не прощава на никоя, но ако девойката му се съпротивява, в Тауроги не ще може да постъпи с нея така, както с другите, защото би се вдигнал шум, а там е княгинята с дъщеря си и Богуслав трябва да държи сметка за нея, понеже е претендент за ръката на младата княгиня... Тежко ще му бъде (казва) да се преструва на добродетелен, но в Тауроги е принуден да прави това.“

— Камък трябва да падне от сърцето на ваша милост! — извика пан Заглоба. — Защото от това се вижда, че девойката не е застрашена от нищо.

— Тогава защо я е отвел? — кресна Кмичиц.

— Добре, че се обръщаш към мене — отговори Заглоба, — защото аз изведнъж разбирам много неща, над които друг напразно ще си блъска главата цяла година. Защо я е отвел? Не отричам, че трябва да му е харесала, но я е отвел, за да възпре чрез нея всички Билевичи, които са многобройни и богати, от неприятелски действия срещу Радживилови.

— Това е възможно! — каза Харламп. — А и сигурно е, че в Тауроги ще трябва много да въздържа естествените си желания и не

може да действа ad extrema^[1].

— Къде е той сега?

— Князът воевода предполагаше в Тикочин, че трябва да е при шведския крал в Елблонг, където щял да ходи, за да моли за подкрепления. Едно е сигурно, че сега не е в Тауроги, защото пратениците не го намериха там.

И Харламп се обърна към Кмичиц:

— Ако искаш, ваша милост, да послушаш един прост войник, ще ти кажа какво мисля: ако в Тауроги вече се е случило нещо на панна Билевичувна или ако князът е успял да събуди у нея някакво чувство, тогава ваша милост няма за какво да ходиш там; но ако не, ако е при пани княгинята и заедно с нея заминат за Курландия, там тя ще бъде в по-голяма безопасност, откъдето и да било другаде и ваша милост не би намерил по-добро място за нея в цялата Жечпосполита, заляна от пламъците на войната.

— Ако ваша милост си толкова смел, както казват, както и аз мисля — намеси се Скшетуски, — ще трябва най-напред да хванеш Богуслав, а държиш ли него в ръцете си, всичко ще получиш.

— Къде е той сега? — повтори Кмичиц, като се обърна към Харламп.

— Вече ти казах, ваша милост — отвърна Харламп, — но от мъка не запомняш. Предполагам, че е в Елблонг и навярно ще тръгне заедно с Карл Густав на война срещу пан Чарнецки.

— Ти, ваша милост, ще сториш най-добре, ако дойдеш с нас при пан Чарнецки, тъй като по тоя начин може би скоро ще се срещнете с Богуслав — каза пан Володиовски.

— Благодаря на ваши милости за приятелските съвети! — извика Кмичиц.

И започна да се сбогува енергично с всички, а те не го задържаха, понеже знаеха, че угрижен човек не е нито за разговор, нито за чаша, но пан Володиовски каза:

— Ще съпроводя ваша милост до архиепископския дворец, защото си толкова разтревожен, та можеш да паднеш някъде на улицата.

— И аз! — каза Ян Скшетуски.

— Тогава да вървим всички! — добави Заглоба. Препасаха саби, облякоха топли наметала и излязоха. По улиците имаше още повече

хора, отколкото по-рано. Постоянно срещаха отряди въоръжена шляхта, войници, господарски и шляхтишки слуги, арменци, евреи, власи, украински селяни от изгорените при двете нападения на Хмелницки предградия.

Търговците стояха пред дюкянните си, прозорците на къщите бяха пълни с глави на любопитни. Всички повтаряха, че чамбулт^[2] вече бил дошъл и скоро ще мине през града, за да се представи на краля. Всичко живо искаше да види тоя чамбул, защото беше голяма рядкост да гледат татари, които минават спокойно по улиците на града. Досега Лвов другояче беше виждал тия гости или по-скоро беше ги виждал само зад стените си като необозрими маси върху фона на опожаряваните предградия и съседни села. Сега щяха да влязат като съюзници против шведите. Затова нашите рицари едва можеха да си пробият път през навалицата. Всяка минута възгласи: „Идат, идат!“ — преминаваха от една улица в друга и тогава тълпите се сбиваха в толкова гъсти маси, че беше невъзможно да се направи дори крачка напред.

— Ха! — каза Заглоба. — Да поспрем малко. Пане Михале, това ни напомня неотдавнашните времена, когато гледахме тия дяволи не отстрани, а направо в очите. А пък аз и в плен съм седял у тях. Разправят, че бъдещият хан досущ прилича на мене... Но какво ще разправам за миналите си похождения!

— Идат! Идат! — отново се разнесе вик.

— Бог е променил сърцата на тия кучи синове — продължаваше Заглоба, — та сега, вместо да опустошават украинските земи, вървят заедно с нас... Това е явно чудо! Защото казвам ви, че ако за всеки поганец, когото тая стара ръка е изпратила в пъкъла, ми бъде простен един грях, вече щях да бъде обявен за светец и вие би трябвало да постите срещу празника ми или щях да бъда отвлечен на небето жив на огнена колесница.

— А помниш ли, ваша милост, как беше, когато пътувахме от Рашков край Валадинка за Збараж?...

— Как да не помня?! Когато ти падна в един трап, а аз ги подгоних през гъсталака чак до пътя. И когато се върнахме за тебе, всички рицари не можеха да се начудят, защото при всеки храст лежеше по един звяр.

Пан Володиовски помнеше, че тогава се беше случило тъкмо обратното, но не отговори нищо веднага, защото се много учуди, а докато се съвземе, гласовете за десети или кой знае за кой път започнаха да викат:

— Идат! Идат!...

Виковете станаха всеобщи, после утихнаха и всички глави се обърнаха в посоката, откъдето трябваше да дойде чамбулт. И наистина отдалече се обади креслива музика, тълпите почнаха да се отдръпват от средата на улицата към стените на къщите и най-последно се появиха първите татарски конници.

— Гледайте! И оркестър имат, това е необикновено нещо у татарите.

— Искат да се представят колкото се може по-добре — отговори Ян Скшетуски, — но някои чамбули си имат свои музиканти да им свирят, когато спрат някъде за по-дълго време. Това трябва да е отборна част!

В това време конниците се приближиха и започнаха да минават покрай тях. Най-напред яздеше на пъстър кон мургав, сякаш пушен на комин татарин, който държеше в устата си две свирки. Отметнал глава назад и със затворени очи, той движеше пръсти по тия пищялки и изтръгваше от тях пискливи, остри и толкова бързи тонове, че ухото едва успяваше да ги долови. След него яздеха двама души с тояги в ръце, окичени на горния си край с месингови дрънкулки, и ги тръскаха като бесни; веднага след тях неколцина блъскаха пронизително медни чинели, други биеха барабани, трети свиреха на казашки теорбани^[3], а всички, с изключение на свирачите, пееха в съпровод или по-скоро виеха от време на време дива песен, като при това святкаха със зъби и въртяха очи. Подир тая нестройна и дива музика, която преминаваше като гомон^[4] пред жителите на Лвов, следваше на коне по четирима души в редица цялата част от около четиристотин души.

Това беше наистина отбран отряд за показ и в чест на полския крал, изпратен на негово разположение от хана като начало. Командваше го Акбах Улан, добруджански татарин, значи от най-смелите в боя, стар и опитен боец, много уважаван в татарските селища заради своята храброст и строгост. Сега той яздеше в средата между музиката и отряда, облечен с шуба от червено кадифе, но вече силно избеляла и тясна за грамадната му снага, подплатена с

изтъркани кожи от белки. Върху корема си държеше пернач^[5], какъвто носеха казашките полковници. От студения вятър червеното му лице бе посиняло, а той се клатеше леко на високото седло и от време на време поглеждаше встрани или обръщаше глава към своите татари, сякаш не беше съвсем сигурен дали ще издържат при вида на тия тълпи, жени, деца, отворени дюкяни, скъпи стоки и не ще се хвърлят с диви възгласи към тези чудеса.

Но те язدهа спокойно като водени за ремък кучета, които се страхуват от камшика, и само от мрачните им и лакоми погледи човек можеше да се досети какво става в душите на тия варвари. А тълпите гледаха любопитно към тях, макар и почти враждебно — толкова голяма беше настървеността срещу тия поганци по тези места на Жечпосполита. От време на време се чуваха викове „Аху! Аху!“ като срещу вълци. Но имаше и такива, които разчитаха много на тях.

— Шведите се боят страшно от татарите и войниците им си разказват чудеса за тях, а с това угнетеността им расте все повече — казваха те, като гледаха татарите.

— И с право — отговаряха други. — Райтарите на Карл не могат да воюват с татарите, особено с добруджанските, които понякога са равни и на нашата конница. Докато оня ми ти тежък райтар се огледа, татаринът ще хвърли примка на шията му.

— Грехота е да се викат погански синове на помощ! — обаждаха се гласове.

— Грях не грях, но полза ще има от тях!

— Много хубаво чамбулче! — каза пан Заглоба. Наистина тия татари бяха добре облечени, с бели, черни и пъстри кожуси с вълната отвън, черни лъкове и пълни със стрели тулове се люлееха на плещите им, при това всеки имаше сабя, което невинаги се срещаше в големите чамбули, понеже по-бедните не можеха да си позволят такъв лукс и при ръчен бой си служеха с конска челюст, вързана на тояга. Но тия, както се казва, бяха хора за показ, та някои от тях имаха дори пушки, прибрани в плъстени калъфи, а всички язدهа хубави коне, наистина дребни, доста слаби и отпуснали ниско дългогривите си глави, но несравнимо бързи.

В средата на отряда се движеха четири товарни камили; тълпата отгатваше, че в тия вързопи се намираха подаръците на хана за краля;

обаче тук се лъжеха, защото ханът предпочиташе да взема дарове, а не да дава; той обещавахе подкрепления, но не даром.

Затова, когато отрядът отмина, пан Заглоба каза:

— Скъпо ще ни струват тия подкрепления! Уж съюзници, но колко ли ще ни опустошат страната... След шведите и след тях няма да остане нито един здрав покрив в цяла Жечпосполита.

— Разбира се, че това е много тежък съюз — отговори Ян Скшетуски. — Познаваме ги вече!

— Чух по пътя — каза пан Михал, — че нашият крал бил подписал договор на всеки петстотин души от ордата да бъде придаден наш офицер, който ще командва и ще има право да наказва. Иначе тия приятели наистина биха оставили само небе и земя.

— А това чамбулче?... Какво ще направи кралят с него?

— Ханът ги е изпратил на разположение на краля, почти като дар, и макар че и тях ще включи в сметката, кралят може да прави с тях каквото поиска и навярно ще ги изпрати заедно с нас на пан Чарнецки.

— Е, пан Чарнецки ще съумее да ги държи здраво.

— Освен ако живее между тях, иначе веднага ще почнат да вилнеят зад гърба му. И дума да не става, и на тия ще придадат веднага наш офицер.

— И той да ги командва ли? А какво ще прави тоя дебел ага?

— Ако не попадне на глупак, ще изпълнява заповедите му.

— Останете със здраве, ваша милост панове! Останете със здраве! — викна внезапно Кмичиц.

— Накъде се разбърза така?

— Ще падна пред краката на господаря да ми повери командването на тия хора!

---

[1] До крайност (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Татарски отряд (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Подобен донякъде на китара струнен музикален инструмент. — Бел.прев. ↑

[4] В народните приказки: шумен поход с музика, животни, растения и камъни. — Бел.прев. ↑

[5] Вид полковнишки жезъл на края с топка и пера; перначът е служил и за пропуск при пътуване. — Бел.прев. ↑

ШЕСТНАЙСЕТА ГЛАВА

Същия този ден Акбах Улан биеше чело пред краля и заедно с това му връчи писма от хана, в които последният повтаряше обещанието си да тръгне със стохилядна орда срещу шведите, стига да му се платят предварително четирийсет хиляди талери и стига да се покаже първата трева по полята, без което мъчно биха могли да се изхранят толкова много коне в една опустошена от войната страна. Що се отнася до тоя малък чамбул, ханът го е изпратил сега като доказателство за обич към „най-милиия брат“, та и казаците, които още замислят непослушание, да видят явен знак, че тая обич е трайна и че щом само първото ехо за бунт стигне до ушите на хана, отмъстителният му гняв веднага ще падне върху цялото казачество.

Кралят прие любезно Акбах Улан, подари му прекрасен испански кон и заяви, че ще го изпрати веднага на бойното поле при пан Чарнецки, понеже желае и шведите да се убедят черно на бяло, че ханът оказва помощ на Жечпосполита. Очите на татарина светнаха, когато чу, че ще служи под командването на пан Чарнецки, понеже го познаваше от по-раншните украински войни и се възхищаваше от него наравно с другите аги.

По-малко обаче му хареса оня откъс от писмото на хана, с което последният молеше краля да придаде към чамбула офицер, който добре познава страната, за да води частта и едновременно да възпира хората и самия Акбах Улан от грабежи и произволи над населението. Навярно Акбах Улан по би желал да няма над себе си такъв началник, но понеже волята на хана и на краля беше ясна, той само удари още веднъж чело, като скри грижливо недоволството си, а може би си обещаваеше вътрешно, че не той ще се кланя пред началника, а началникът пред него.

Щом татаринът и сенаторите излязоха, Кмичиц, който стоеше до краля през време на аудиенцията, падна на колене пред краката на владетеля и каза:

— Милостиви господарю! Аз съм недостоеен за благоволениято, което моля, но държа на него колкото на самия си живот. Разреша,

милостиви господарю, да поема аз командването на тия татари и да тръгна заедно с тях за бойното поле.

— Не отказвам — отговори учуденият Ян Казимеж, — защото мъчно бих намерил по-добър командир за тях. Там трябва рицар с голям замах и смелост, за да ги държи стегнато, тъй като иначе веднага ще почнат да палят и избиват нашите... Противопоставям се само на едно — да тръгнеш утре, преди да ти е заздравяла кожата след шведските рапири.

— Чувствам, че щом ме лъхне вятърът в полето, слабостта ми ще мине веднага и силите ми ще се възстановят, а що се отнася до татарите, аз ще се справя с тях и ще ги направя меки като восък.

— Но защо бързаш така? Къде искаш да отиваш?

— Срещу шведа, милостиви господарю!... Повече не мога да седя тук, понеже каквото исках, вече го имам: твоето благоволение и опрощаване на по-раншните ми грехове... Ще отида заедно с Володиовски при пан Чарнецки или отделно ще нападам неприятеля, както Ховански в миналото, и вярвам в Бога, че ще ми провърви.

— Дума да не става, само че и още нещо те тегли към бойното поле!

— Ще призная като на баща и ще разкрия цялата си душа... Княз Богуслав не се е задоволил с клеветата, която хвърли върху мен, но и момичето ми е отвел от Кейдани и го държи затворено в Тауроги, а може да е сторил и нещо по-лошо, защото налита на нейното целомъдрие, на нейната добродетелност, на нейната моминска чест... Милостиви господарю!... Почвам да губя ума си, когато помисля в какви ръце се намира горката... В името на Христовите мъки! Тия рани ме болят по-малко... Та нали девойката и досега мисли, че аз наистина съм предложил на тоя проклетник, на тоя дявол над дяволите да вдигна ръка срещу твое величество, господарю... и ме смята за последен изрод! Аз не ще издържа, милостиви кралю, не мога, докато него не го хвана и нея не я изтръгна от ръцете му... Дай ми, господарю, тия татари и аз ти се заклевам, че ще уреждам не само своите лични работи, но ще изпотрепя толкова шведи, та с главите им ще може да се застеле целият този площад.

— Успокой се! — каза кралят.

— Ако трябваше, господарю, за личните си работи да зарежа службата и защитата на короната и Жечпосполита, щях да се срамувам

да моля, но в случая едното и другото вървят заедно. Нали е дошло време да бием шведите? Ами че аз не ще правя нищо друго... Дошло е време да преследваме изменника и аз ще го преследвам до Инфлантия, до Курландия, дори при септентрионите, па ако ще да се скрие и отвъд морето, в Швеция, пак ще отида след него!

— Имаме сведения, че Богуслав ще тръгне още тия дни заедно с Карл от Елблонг.

— Тогава аз ще отида насреща им!

— С такова чамбулче? Ще те смажат като нищо.

— Ховански ме гонеше с осемдесет хиляди и не ме смаза.

— Цялата вярна войска е под командването на пан Чарнецки. Те ще ударят ante omnia^[1] пан Чарнецки!

— И аз ще отида при пан Чарнецки. При това положение е още по-необходимо да му се окаже незабавно помощ, милостиви господарю.

— При пан Чарнецки ще отидеш, но с такава малка група не ще можеш да стигнеш до Тауроги. Князът воевода е предал всички замъци в Жмудж на неприятеля и навсякъде се намират шведски части, а струва ми се, че Тауроги се намира при самата пруска граница, близо до Тилжа.

— На самата електорска граница, милостиви господарю, но от наша страна, а от Тилжа е на четири мили^[2]. Защо да не мога да стигна? Ще стигна и не само че няма да загубя хора, но по пътя около мене ще се съберат много смелчаги. Вземи предвид и това, милостиви господарю, че където само се покажем, цялата околност ще се надигне срещу шведите. Пръв ще разбудя Жмудж, ако някой друг не направи това. Къде ли не може да се стигне сега, когато в цялата страна ври като в котел! А аз съм свикнал да се движа в кипеж.

— Не вземаш предвид и това, че татарите може би не ще пожелаят да отидат толкова далеко с тебе?

— Да! Да! Нека само не пожелаят, нека само се опитат! — каза Кмичиц и стисна зъби при самата мисъл. — Както са четиристотин или не зная там колко, така ще заповядам да бъдат обесени всичките четиристотин!... Дървета няма да липсват!... Нека само се опитат да се бунтуват...

— Анджей! — извика кралят, добил хубаво настроение, като издуваше уста. — За Бога, никога не ще намеря по-добър пастир за тия

овчици! Вземай ги и ги води, където ти хареса?

— Благодаря, милостиви господарю, добри ми отче! — каза рицарят, като прегръщаше коленете на краля.

— Кога искаш да тръгнеш? — попита Ян Казимеж.

— Ако е рекъл Господ утре!

— Може би Акбах Улан не ще се съгласи, понеже конете им са уморени?

— Тогава ще заповядам да му метнат примка на шията и да го вържат за седлото ми, та да върви пеш, щом съжалява коня.

— Виждам вече, че ще се справиш с него. Докато може, гледай с добро. А сега... Анджей... днес е вече късно, но утре искам да те видя... Засега вземи този пръстен и ще кажеш на своята роялистка, че го имаш от краля и че кралят ѝ заповядва да обича трайно неговия верен слуга и защитник...

— Дай боже — казваше юнакът със сълзи в очите, — дай боже да не загина другояче, а само в твоя защита, милостиви господарю!

След тия думи кралят се оттегли, защото беше вече късно, а Кмичиц отиде в квартирата си да се готви за път и да размисли как да започне, къде трябва да отиде най-напред.

Той си спомни думите на Харламп, че ако се окаже, че княз Богуслав не е в Тауроги, най-добре е момичето да остане там, защото от Тауроги, който се намираще на самата граница, можеше лесно да се скрие в Тилжа под електорско покровителство. Освен това, макар шведите да изоставиха княза вилненски воевода, когато изпадна в крайна нужда, все пак трябваше да се очаква, че ще проявят внимание към вдовицата, така че стига Оленка да е останала под нейно покровителство, тогава не може да ѝ се случи нищо лошо. А ако заминат за Курландия, още по-добре.

— Със своите татари аз не мога да пътувам за Курландия — каза си Кмичиц, — защото това е вече друга държава. Така той се разхождаше, а главата му работеше. Часовете течеха един след друг, а той още не беше помислил за сън; толкова го беше оживила мисълта за новия поход, та макар сутринта още да се чувстваше немощен, сега усещаше, че силите му се възвръщат и той беше готов да яхне незабавно коня си.

Най-сетне слугите свършиха стягането на багажа и се готвеха да отидат и си легнат, когато внезапно някой започна да драци на вратата

на стаята.

— Кой е там? — извика Кмичиц. После каза на слугата:

— Я иди виж!

Слугата отиде, поразговори се зад вратата и веднага се върна.

— Един войник иска веднага да се види с ваша милост. Казва, че се нарича Сорока.

— Пусни го, за Бога! — викна Кмичиц.

И без да чака слугата да изпълни заповедта, сам се затече към вратата.

— Здравей, мили Сорока! Здравей!

Войникът влезе в стаята и с първото си движение искаше да падне пред краката на своя полковник, защото той беше по-скоро приятел и слуга колкото верен, толкова и привързан, но войнишката дисциплина се наложи, та той се изправи и каза:

— Слушам, ваша милост!

— Здравей, мили другарю, здравей! — каза живо Кмичиц.

— Мислех, че са те съсекли в Ченстохова!

И го прегърна за главата, а после започна дори да разтърсва ръцете му, което можеше да направи, без да се унижава особено, защото Сорока произхождаше от дребната шляхта.

Сега и старият вахмистър започна да прегръща коленете на господаря си.

— Откъде идеш? — попита Кмичиц.

— От Ченстохова, ваша милост.

— И мене ли търсеше?

— Тъй вярно.

— А от кого узнахте там, че съм жив?

— От хора на Куклиновски. От радост свещеник Кордецки отслужи голяма литургия, за да благодари на Бога. После, като прогърмя, че пан Бабинич е превел краля през планините, знаех вече, че това е ваша милост, а не друг.

— А свещеник Кордецки здрав ли е?

— Здрав е, ваша милост, само че не се знае дали всеки миг ангелите не ще го вземат жив на небето, защото той е свят човек.

— Разбира се, че ще го вземат. А къде узна, че съм дошъл с краля в Лвов?

— Мислех си така: щом важа милост е съпровождал краля, трябва да бъде при него; страхувах се обаче, че може би ваша милост вече е тръгнал за бойното поле и аз ще закъснея.

— Утре тръгвам с татарите!

— Тогава стана добре, защото аз нося двете пълни кесии на ваша милост: тая, която беше при мене, и другата на ваша милост, а освен това ония лъскави камъчета, дето ги смъквахме от калпаците на болярите, и тия, които ваша милост взе, когато задигнахме съкровището на Ховански.

— Хубави времена бяха, когато завладяхме съкровището, но там надали има вече кой знае колко, защото цяла шепа оставих на свещеник Кордецки.

— Не зная колко са, но свещеник Кордецки казваше, че с тях могат да се купят две хубави села.

След тия думи Сорока се приближи до масата и започна да сваля кесиите от себе си.

— А камъчетата са в тая тенекийка — добави той и сложи до кесиите една войнишка манерка за водка.

Без да каже нищо, пан Кмичиц изсипа в шепата си златни злоти и без да ги брои, каза на вахмистъра:

— Вземи!

— Благодаря коленопреклонно, ваша милост! Ех, де да имах по пътя поне едно такова дукатче!

— Защо? — попита рицарят.

— Защото страшно отслабнах от глад. Рядко някъде ще дадат на човека къшей хляб, пък и всеки се страхува, та накрай едва се влачех от глад.

— За Бога! Нали всичко това беше при тебе!

— Не смеех без позволение — каза вахмистърът кротко.

— Дръж! — каза Кмичиц и му даде втора шепа. После викна на момчетата:

— Бързо, мързеливци! Дайте му веднага да яде, че ще ви откъсна главите!

Слугите се затекоха един през друг и след малко пред Сорока се намери грамадно блюдо пушена колбаса и шише с водка.

Войникът впи алчно очи в храната, устните и мустаците му трепереха, но той не смееше да седне в присъствието на полковника.

— Сядай и яж! — изкомандва Кмичиц.

Едва каза, и сухата колбаса вече започна да хръска в здравите челюсти на Сорока. Двамата слуги го гледаха с изблещени очи.

— Махайте се отгук! — извика Кмичиц.

Момчетата се намериха светкавично зад вратата, а рицарят се разхождаше с бързи крачки по стаята и мълчеше, понеже не искаше да пречи на верния си слуга. А той колчем си налееше чаша водка, винаги поглеждаше изпод око към полковника от страх дали не ще го съзре, че сбръчка вежди, после се обръщаше към стената и изпиваше чашата.

Кмичиц се разхождаше, разхождаше, най-сетне започна да разговаря сам със себе си.

— Няма друг начин! — мърмореше той. — Трябва да го изпратя... Ще му поръчам да ѝ каже... Никаква полза! Няма да повярва!... Не ще поиска да чете писмото ми, защото ме смята за предател и псе... Нека не се явява пред очите ѝ, само да гледа и да ми съобщи какво става там.

И той извика внезапно:

— Сорока!

Войникът скочи толкова бързо, че за малко не прекатури масата, и се изпъна като струна.

— Слушам!

— Ти си верен и при нужда хитър човек. Ще заминеш на далечен път, но не ще гладуваш.

— Тъй вярно!

— За Тауроги, на пруската граница. Там живее панна Билевичувна... у княз Богуслав... Ще узнаеш дали той е там... и ще наблюдаваш всичко... Пред нея не се явявай, освен ако това стане случайно. Тогаваш ще ѝ кажеш и ще се закълнеш, че съм превел краля през планините и се намирам при неговата особа. Тя едва ли ще ти повярва, защото князът ме е очернил пред нея, че съм искал да посегна на живота на негово величество; това е лъжа, достойна за пес!

— Тъй вярно!

— Казах да не се явяваш пред нея, защото и без това не ще ти повярва... Но ако се случи, кажи ѝ каквото знаеш. И гледай, и слушай всичко. Но се пази, защото, ако князът е там и ако те познае той или някой друг от хората му, ще те набият на кол!

— Тъй вярно!

— Аз бих изпратил стария Кемлич, но той е на оня свят, защото го съсякоха в теснината, а синовете му са глупави. Те ще тръгнат с мене. Ти бил ли си в Тауроги?

— Не, ваша милост.

— Ще отидеш в Шчучин, оттам по самата пруска граница чак до Тилжа. Тауроги е на четири мили насреща, от нашата страна... Остани в Тауроги, докато разбереш всичко, а после се връщай. Ще ме намериш там, където бъда... Разпитвай за татарите и пан Бабинич. А сега иди да спиш при синовете на Кемлич!... Утре на път!

След тия думи Сорока излезе, а пан Кмичиц още дълго не си легна, докато най-сетне умората го победи. Тогава се хвърли на леглото и заспа дълбок сън.

На другия ден стана много по-бодър и силен от вчера.

Целият кралски двор беше вече на крака и бяха започнали обикновените всекидневни дейности. Кмичиц отиде най-напред в канцеларията за назначението си и за желязно писмо^[3], после посети Субагази бей, началник на хановото пратеничество в Лвов, с когото води дълъг разговор.

През време на тоя разговор пан Анджей на два пъти бърка с ръка в кесията си. Затова пък, когато излизаше, Субагази размени калпака си с неговия, връчи му пернач от зелени пера и няколко лакти също така зелено копринено въже.

Снабден по тоя начин, пан Анджей се върна при краля, който току-що си беше дошъл от черква, та младият юнак коленичи още веднъж пред краката на владетеля, а след това заедно със синовете на Кемлич и слугите си тръгна направо за извън града, където Акбах Улан чакаше с чамбула.

Като го видя, старият татарин допря ръка до челото, устата и гърдите си, но когато узна кой е Кмичиц и защо е дошъл, веднага се наостри; лицето му потъмня и прие горд израз.

— Щом кралят те е изпратил за водач — каза той на Кмичиц на завален украински език, — тогава ще ми показваш пътя, при все че и аз сам бих стигнал, където трябва, а ти си млад и неопитен.

„Предварително ми определя какъв да бъда — помисли Кмичиц, — но докато може, ще му правя политика.“ И се обади на глас:

— Акбах Улан, кралят ме изпраща тук за вожд, а не за водач... И ще ти кажа, че ще направиш по-добре, ако не възразяваш срещу волята

на негово кралско величество.

— Господар на татарите е ханът, а не кралят! — отговори Акбах Улан.

— Акбах Улан — повтори натъртено пан Анджей, — ханът те е подарил на краля, както би му подарил куче или сокол, затова не го обиждай, за да не те вържат като куче на верига.

— Аллах! — викна татаринът слисан.

— Ей, не ме дразни! — отговори Кмичиц.

Но очите на Акбах Улан се наляха с кръв. Някое време той не можеше да каже нито дума; жилите на врата му се издуха, ръката хвана кинжала.

— Кесим! Кесим!^[4] — викна той със сподавен глас.

Но и пан Анджей, при все че си беше обещал да прави политика, вече загуби търпение, понеже по природа беше много избухлив. И в един миг той подскочи така, като че ли го беше ухапала змия, хвана с цяла ръка татарина за рядката брада, вдигна нагоре главата му, сякаш искаше да му покаже нещо на потона, и заговори през стиснати зъби:

— Слушай, кози сине! Ще ти се да няма никой над тебе, за да гориш, грабиш и колиш!... За водач искаш да ме имаш, а! На ти водач! На ти водач!

И като го притисна до стената, започна да удря главата му в ръба.

Най-сетне го пусна съвсем замаян, но той вече не посягаше за ножа. Последвал горещата си кръв, Кмичиц неволно беше открил най-добрия начин за убеждаване на източните хора, свикнали да бъдат роби. В изпочуканата глава на татарина въпреки цялата ярост, която го задушаваше, веднага бе светнала мисълта колко могъщ и властен трябва да е тоя рицар, щом постъпва така с него, с Акбах Улан, и окървавените му устни изрекоха три пъти думата:

— Багадир! Багадир! Багадир!^[5]

А пан Кмичиц сложи на главата си калпака на Субагази, извади зеления пернач, който досега нарочно държеше пъхнат в пояса зад гърба си, и каза:

— Гледай това, робе! И това!

— Аллах! — обади се Улан, изпаднал в ужас.

— И това! — добави Кмичиц, като извади въжетото от джоба си.

Но Акбах Улан вече лежеше в краката му и биеше чело в поклони.

Един час по-късно татарите се разтегнаха като дълга змия по пътя, който водеше от Лвов за Велке Очи, а Кмичиц, седнал на великолепия дорест кон, подарен му от краля, обикаляше чамбула, както овчарско куче обикаля овцете. Акбах Улан поглеждаше младия юнак със страх и удивление.

Татарите, познавачи на военните хора, от пръв поглед отгатнаха, че под командването на тоя вожд няма да са петимни нито за кръв, нито за плячка, та вървяха с желание, с песни и свирня.

А сърцето на Кмичиц се изпълваше с радост, когато гледаше тия хора, подобни на горски зверове, защото бяха облечени с кожуси и кафтани от камилска кожа с косъма отгоре. Вълната от диви гласове се люлееше под ритъма на конските движения, а пан Анджей броеше татарите и обсъждаше какво ще може да предприеме с тая сила.

„Странен е тоя отряд — мислеше си той — и ми се струва, че предвождам глутница вълци, но с такива именно може да се премине през цяла Жечпосполита и да се прегази цяла Прусия. Чакай, ще има да видиш, княже Богуславе.“

И в главата му започнаха да нахлуват горделиви мисли, защото той беше много склонен към самохвалство.

— Бог е направил човека да знае и две, и двеста — казваше си той. — Вчера разполагах само с двамата Кемличи, днес четиристотин конници вървят подире ми. А нека само да започнем танца, и ще имам хиляда, две хиляди такива голтаци, от които и някогашните ми другари не биха се срамували... Ще има да видиш, княже Богуславе!

Но след малко за успокоение на съвестта си добави:

— А при това ще окажа значителни услуги на отечеството и короната...

И придоби прекрасно настроение. Забавляваше го също извънредно много и това, че шляхтичите, евреите, селяните, дори поголемите групички от всеобщото опълчение не можеха в първия миг да овладеят уплахата си при вида на тая войска. А се беше спуснала мъгла, защото разтопяването на снеговете беше наситило въздуха с влага. И все по-често се случваше някой да дойде съвсем близо и забелязал внезапно кой е пред него, да викне:

— Стана тя, каквато стана!

— Иисусе, света Богородице, Йосифе!

— Татари! Орда!

Но татарите отминаваха спокойно брички, товарни каруци, стада коне и пътници. Другояче би било, ако вождът позволеше, но самоволно не смееха да предприемат нищо, защото със собствените си очи видяха как при тръгването Акбах Улан държеше стремето на тоя вожд.

А Лвов беше вече изчезнал в далечината зад мъглите. Татарите престанаха да пеят и чамбулът се движеше бавно wśród облаците пара, която се издигаше от конете. Внезапно зад чамбула се разнесе конски тропот.

След малко се показаха двама конници. Единият от тях беше пан Володиовски, другият арендаторът от Вонсош. Дватамата отминаха отряда и летяха право към пан Кмичиц.

— Стой! Стой! — викаше малкият рицар. Кмичиц спря коня си.

— Ти ли си, ваша милост!

Володиовски също спря своя кон.

— Здравей! — каза той. — Писмо от краля! Едно за ваша милост, другото за витебския воевода.

— Аз отивам при пан Чарнецки, а не при пан Сапеха.

— Най-напред прочети писмото! Кмичиц строши печата и зачете следното:

„От куриер, току-що пристигнал от витебския воевода, узнаваме, че пан воеводата не може да дойде тук, в малополските области, и отново се връща отсрещ пътя към Подлесието поради това, че княз Богуслав не остава при шведския крал, но с голяма сила замисля да атакува Тикочин и пан Сапеха. А понеже magna pars^[6] от силите на пан Сапеха трябваше да останат за охрана на разни места, заповядваме ти да отидеш на помощ на воеводата с татарския отряд. Смятаме, че не е необходимо да ти заповядваме да бързаш, тъй като по тоя начин ще бъде задоволено и твоето желание. Другото писмо ще предадеш на воеводата. В него препоръчваме верния наш слуга пан Бабинич на добрите чувства на воеводата и преди всичко на Божието покровителство.

Ян Казимеж,

крал“

— За Бога! За Бога! Та това е щастлива новина за мене! — извика пан Кмичиц. — Не зная как да благодаря за нея на негово величество краля и на ваша милост!

— Аз сам предложих да тръгна — отговори малкият рицар, — и то от съчувствие към ваша милост, защото видях болката ти и защото исках непременно да получиш писмата.

— А кога дойде тоя куриер?

— Бяхме на обед у краля, аз, двамата панове Скшетуски, пан Харламп и пан Заглоба. Не можеш да си представиш, ваша милост, какво правеше там пан Заглоба, какви ги разправяше за неумението на Сапьо и за своите заслуги. Достатъчно е да ти кажа, че на краля чак сълзи течаха от непрекъснатия смях, а двамата хетмани само се държаха за корема. Внезапно влезе камериер с писмо и кралят веднага му се скара: „Махай се оттук, каза, може да ми носиш лоша новина, не ми разваляй удоволствието!“ Едва когато узна, че писмото е от пан Сапеха, залови се да го чете. Той наистина прочете лоша новина, понеже се потвърди онова, което се говореше вече отдавна, че електорът е нарушил всички клетви и окончателно се е присъединил към шведския крал срещу законния владетел.

— Още един враг, сякаш досега бяха малко! — викна Кмичиц.

И скръсти молитвено ръце.

— Велики Боже! Нека пан Сапеха ми позволи да отида само за една седмица в княжеска Прусия и милостивият Бог ще даде десет поколения да споменават мене и моите татари!...

— Може би ще отидете там — отговори пан Михал, — но най-напред ще трябва да свършите с Богуслав, защото тъкмо поради тая измяна на електора той разполага с хора и му е позволено да тръгне за Подлесието.

— Тогава ние ще се срещнем, както днес е ден, както Бог е на небето, така ще се срещнем! — казваше Кмичиц с блеснали очи. — Ако ваша милост ми беше донесъл назначение за вилненски воевода, нямаше да ме зарадваш повече!

— Кралят също викна веднага: „Готов поход за Анджей, от него душата му ще се зарадва.“ И той искаше веднага да изпрати камериера

си подир ваша милост, но аз рекох: „Сам аз ще тръгна, та да се сбогувам още веднъж.“

Кмичиц се наведе от коня и хвана малкия рицар в прегръдките си.

— Брат не би направил толкова за мене, колкото ваша милост! Дай боже да мога да се отплатя с нещо!

— О, ами нали исках да разстрелям ваша милост!

— Но и аз не заслужавах нещо по-добро. Както и да е! Нека ме съсекат при първия бой, ако обичам някого wśród цялото рицарство повече, отколкото ваша милост!...

И отново почнаха да се прегръщат, а на сбогуване пан Володиовски каза:

— И се пази от Богуслав! Пази се, защото с него не е лесно!

— На единия от нас е вече писана смърт!

— Добре!

— Ех ти, ваша милост, си гений на сабята, да беше ми открил тайните си! Но какво да се прави! Няма време!... Ала ангелите и така ще ми помогнат и ще му изпия кръвта; разбира се, ако преди това не се затворят завинаги очите ми за дневната светлина.

— Господ да ви е на помощ!... Добър път!... И дайте там добър урок на тия изменници пруси! — каза пан Володиовски.

— Бъдете спокойни, ще им опротивее лютеранството. Тук пан Володиовски кимна на Женджан, който през това време разговаряше с Акбах Улан и му разказваше за победите на Кмичиц над Ховански, след което двамата заминаха обратно за Лвов.

А Кмичиц веднага обърна чамбула, както коларят обръща колата, и тръгна право към север.

---

[1] Преди всичко (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Полската миля е равна на 7 км и 146 м. — Бел.прев. ↑

[3] Документ за неприкосновеност и свободен пропуск. — Бел.прев. ↑

[4] Кръв, кръв (тат.). — Бел.прев. ↑

[5] Герой, юнак (тат.). — Бел.прев. ↑

[6] Главната част (лат.). — Бел.прев. ↑

СЕДЕМНАЙСЕТА ГЛАВА

Макар че татарите, особено добруджанските, умееха да се изправят гръд срещу гръд на бойното поле против въоръжени мъже, все пак най-приятната война за тях беше да избиват беззащитни, да отвличат жени и мъже в робство и преди всичко да грабят. Затова пътят беше много неприятен за чамбула, командван от Кмичиц, понеже под неговата желязна ръка дивите бойци трябваше да се обърнат в агънца, да държат ножовете в ножниците, а угасените прахани и увитите въжа — в дисагите. Отначало мърмореха.

Близо до Тарноград дващестина души от тях нарочно останаха назад, за да пуснат „червени петли“ в Хмелевск и да се погаврят с младите жени. Но пан Кмичиц, който се беше придвижил към Томашов, се върна при първото сияние на пожара и накара виновните да се избегат един друг. А така вече беше наплашил Акбах Улан, че той не само не се противопоставяше, но подканяше осъдените да се бесят по-бързо, защото иначе „багадирът“ ще се сърди. Оттогава „агънцата“ вървяха спокойни, а по селата и градчетата се събираха в най-плътни групи, за да не падне някакво подозрение върху някого. И екзекуцията, при все че Кмичиц я извърши толкова строго, не възбуди срещу него вражда или омраза, защото този побойник имаше такова щастие, че подвластните му винаги чувстваха към него толкова обич, колкото и страх.

Наистина пан Анджей не позволи и към тях да се отнасят зле. Страната беше силно опустошена от неотдавнашното нахлуване на Хмелницки и Шеремет, затова мъчно се намираще храна и фураж, както бива пред жътва, но въпреки това всичко трябваше да бъде доставено навреме и в достатъчно количество, а когато в Кринице жителите се противопоставиха и не искаха да дадат никакви припаси, пан Анджей заповяда неколцина от тях да набият с камшик, а подстаростата простря на земята с един удар на секирата си.

Това спечели извънредно много татарите, които слушаха с удоволствие крясъците на битите криниченци и си говореха помежду си:

— Ей, сокол е нашият Кмичиц, не ще позволи да постъпват зле с агънца му!

И хората, и конете не само че не отслабнаха, но напълняха. Старият Улан, чийто корем порасна още повече, гледаше с все по-голямо възхищение юнака и мляскаше с език.

— Ако Аллах ми беше дал син, бих искал да бъде такъв. Не бих умираше на старини от глад в улуса^[1]! — повтаряше той.

А Кмичиц го удряше от време на време с пестник по корема и казваше:

— Слушай, шишко! Ако шведите не ти разсекат шкембето, ще побереш в него всички килери с храна!

— Къде има тук шведи? Въжата ни ще изгният, лъковете ни ще се превърнат на прах — отговаряше Улан, който копнееше за война.

И наистина те се движеха през област, в която шведският крак не бе успял да стигне, а по-нататък из места, където навремето си имаше шведски гарнизони, но конфедерацията ги беше вече прогонила. Вместо това навсякъде срещаша по-малки или по-големи групи въоръжени шляхтичи, тръгнали в разни посоки, и не по-малки групи селяни, които често пъти препречваха заплашително пътя на чамбула и на които беше трудно да се обясни, че имат работа с приятели и слуги на полския крал.

Най-сетне стигнаха до Замошч. Татарите се слисаха, когато видяха тая силна крепост, а какво остава, когато им се каза, че неотдавна тя беше спряла цялата сила на Хмелницки.

В знак на голямо благоволение и милост ординатът^[2] пан Ян Замойски им позволи да влязат в града. Пуснаха ги през Шчебжешинската порта или другояче казано Тухлената, защото другите две бяха от камък. Самият Кмичиц не очакваше да види нещо подобно и не можеше да си намери място от удивление при вида на широките улици, застроени в права линия по италиански образец, при вида на великолепната черква и академическите пансионери, замъка, стените, мощните оръдия и всякакъв вид „съоръжения“. Както малцина от магнатите можеха да се сравнят с внука на великия канцлер, така малко други крепости със Замошч.

Но най-голямо възхищение изпитаха татарите, когато видяха арменската част на града. Ноздрите им вдъхваха лакомо миризмата на сахтиян, произвеждан в големи фабрики, собственост на

предприемчиви пришълци от Теодосия, а очите им светеха при вида на южните плодове, източните килими, колани, украсени саби, кинжали, лъкове, турски лампи и всякакъв вид скъпоценности.

Самият пан коронен чешник^[3] се хареса много на Кмичиц. Той беше истински малък крал в своя Замошч: човек в разцвета на възрастта си, много хубав, макар и малко повехнал, защото през първите години на младостта си не владее достатъчно огъня на природата си. Винаги обаче беше обичал нежния пол, а здравето му не беше дотолкова засегнато, та веселостта да изчезне от лицето му. Досега не се беше оженил и макар най-знаменитите домове в Жечпосполита да му отваряха широко вратите си, той поддържаше, че не може да намери достатъчно хубава девойка в тях. Намери я малко по-късно в лицето на една млада френска мома. Макар и влюбена в другиго, тя му даде без колебание ръката си заради неговите богатства, без да предвижда, че онзи, когото изостави^[4], ще украси някога с кралска корона своята и нейната глава.

Пан ЗамоЙски не се отличаваше с остър ум, но го имаше толкова, колкото му бе необходим. Към титли и постове не се стремеше, при все че сами му идваха в ръцете, а когато приятели го коряха, че няма никаква амбиция, отговаряше:

— Не е вярно, че нямам амбиция, напротив, имам я повече от тия, които се кланят. Защо ми трябва да търкам дворцови прагове? В Замошч аз съм не само Ян ЗамоЙски, но Собепан^[5] ЗамоЙски.

И навсякъде го наричаха Собепан, от който прякор беше много доволен. С готовност също така се преструваше на прост, при все че беше получил изискано образование, а младостта си бе прекарал в пътувания из чужди страни. Сам се представяше за обикновен шляхтич и много говореше за посредствеността на своето „положенийце“, може би за да му се възразява, че не е така, а може и за да не забележат посредствеността на ума му. Все пак той беше благороден човек и по-добър син на Жечпосполита от много други.

И както той допадна на Кмичиц, така и Кмичиц му допадна, та го покани в замъка и го угости, защото обичаше и да го хвалят за гостоприемството му.

Пан Анджей се запозна в замъка с много знаменити особи, а преди всичко с княгиня Гризелда Вишньовецка, сестра на пан ЗамоЙски и вдовица на великия Йереми, навремето си почти най-

големият човек в Жечпосполита след краля, който обаче беше загубил цялото си безчислено богатство през време на казашкия бунт, така че княгинята живееше сега в Замошч на издръжка от брат си Ян.

Но тя беше дама, изпълнена с такова великолепие, величие и добродетели, че пан Ян я гледаше като писано яйце, а при това се страхуваше от нея като от огън. Освен това нямаше случай да не изпълни нейната воля или да не се съветва с нея при по-важни въпроси. Придворните дори казваха, че княгинята управлява Замошч, армията, съкровището и брат си, който ѝ е подчинен. Но тя не желаше да се ползва от своето влияние и с цялата си душа беше отдадена на болката по мъжа си и на възпитанието на своя син.

Синът ѝ неотдавна се беше върнал за кратко време от виенския императорски двор и живееше при нея. Той беше юноша в пролетните си години; но напразно пан Кмичиц търсеше в него ония белези, които синът на великия Йереми би трябвало да носи по лицето си.

Фигурата на младото князче не беше прелестна; лицето голямо, тлъсто, изпъкналите очи гледаха боязливо; устните му бяха дебели, влажни, както при хора, склонни към удоволствията на трапезата; грамадна и черна като гарваново крило коса се спускаше чак върху раменете му. Той беше наследил от баща си само тая гарвановочерна коса и мургавата кожа на лицето.

Обаче тези, които му бяха по-близки, уверяваха пан Кмичиц, че младият княз има благородна душа, необикновен ум и знаменита памет, благодарение на която може да говори на почти всички езици, и че само леката бавност на тялото и духа, както и присъщото му лакомство за ядене са недостатъците на това необикновено от друга страна князче.

Когато пан Анджей влезе в разговор с него, той наистина се убеди, че князът не само има остър ум и правилно мнение за всичко, но и дарба да печели хората. Кмичиц го обикна още след първия разговор с онова чувство, в което се съдържа преди всичко съжаление. Той почувства, че би дал много, за да възвърне блестящата съдба на това сираче, която му се падаше по силата на неговия произход.

Но при първия обед също така се убеди, че беше истина онова, което се говореше за лакомството на Михал. Изглеждаше, че младият княз не мисли за нищо друго, освен за ядене. Изпъкналите му очи следяха неспокойно всяка гозба, а когато му поднасяха блюдото,

сипваше си грамадни порции в чинията и ядеше стръвно и мляскаше, както ядат лакомците. При тая гледка мраморното лице на княгинята се покриваше с още по-голяма тъга. А на Кмичиц стана толкова неудобно, че той извърна очи и погледна към пан Собепан Замойски.

Но калушкият староста не гледаше нито княз Михал, нито госта си. Пан Кмичиц последва погледа му и зад рамото на княгиня Гризелда видя истинско чудо, което не беше забелязал досега.

Това беше малка главица на девойка, бяла като мляко, червена като роза и прелестна като картинка. Дребнички, естествени къдрици красяха челото ѝ, игривите очички гледаха към офицерите, седнали при старостата, без да отминават и него самия; най-сетне се спряха на пан Кмичиц и го гледаха упорито с такава закачливост, сякаш искаха да проникнат дълбоко в сърцето му.

Но Кмичиц не се смуцаваше лесно; и той веднага започна съвсем дръзко да гледа тия очички, а после бутна седналия до него пан Шурски, поручик на придворната бронирана хоронгва на Замошч, и попита полугласно:

— Коя е тази стърчиопашка?

— Ваша милост пане — отговори остро пан Шурски, — не говори така пренебрежително, като не знаеш за кого приказваш... Това не е никаква стърчиопашка, ами панна Ана Борзобогата-Крашенска... И ти, ваша милост, не я наричай другояче, ако не искаш да съжالياваш за грубиянството си!

— Ти, ваша милост, навярно не знаеш, че стърчиопашката е птичка, и то много хубава, затова тук няма нищо обидно — отвърна Кмичиц, като се смееше. — Но като виждам гнева на ваша милост, трябва да си страшно влюбен!

— А кой тук не е влюбен? — отговори Шурски грубо. — Самият пан староста за малко не ще си изгледа очите и седи като на тръни.

— Виждам това, виждам!

— Какво виждаш, ваша милост!... Той, аз, Грабовски, Столонгевич, Коноядски, Рубецки от драгуните, Печинга — всички хлътнаха... И с ваша милост ще стане същото, ако поседиш тук по-дълго... При нея стигат двацет и четири часа!

— Ей, братко! Тя не би могла да ми завърти главата и за двацет и четири месеца!

— Как така? — попита пан Шурски възмутен. — Да не си от камък, ваша милост, или какво?

— Не! Само че когато някой открадне последния талер от джоба на ваша милост, вече няма защо да се страхуваш от крадец...

— Е, ако е така! — отвърна Шурски.

А пан Кмичиц внезапно посърна, защото си спомни своите мъки и не обръщаше вече внимание, че черните очички го гледаха все упорито, сякаш питаха: Как се казваш, млади рицарю, и откъде се взе тук?

А Шурски мърмореше:

— Дълбае ме, дълбае!... Така дълба и в мене, докато стигна до сърцето... Сега не ме и поглежда!

Кмичиц се отърси от замислеността си.

— Защо някой от вас не се ожени за нея, дявол да го вземе!

— Защото един на другиго си пречим!

— Девојката е готова вече да си легне на полога... Макар че в тая крушка още трябва да има бели семки.

При тия думи Шурски изблеци очи, наведе се към ухото на Кмичиц и каза много тайнствено:

— Разправят, че е на двајсет и пет години! Тя е била при княгиня Гризелда още преди разбойническото нашествие.

— Удивително нещо, не бих ѝ дал повече от шестнайсет, нека бъдат най-много осемнайсет години.

В това време „крушката“, изглежда, се досети, че говорят за нея, защото покри светналите си очички с клепаците и само изпод вежди стреляше към Кмичиц и сякаш питаше непрекъснато: Кой ли е този хубавец? Откъде ли се е взел!

А той неволно започна да засуква мустак.

След обеду калушкият староста взе под ръка Кмичиц, когото третираше като необикновен гост поради изисканите му маниери.

— Пане Бабиниц — каза той. — Ти, ваша милост, ми казваше, че си от Литва!

— Точно така, пане староста.

— Кажете ми тогава дали не познаваш в Литва рода Подбипента!

— Лично не го познавам, защото той вече не съществува, поне тая фамилия, която се подпечатваше Сваликачулка. Последният падна

при Збараж. Той беше най-големият рицар, който е дала Литва. Кой у нас не знае за рода Подбипента!

— И аз съм слушал за него, но ето защо питам: при сестра ми има една девойка, която се нарича Борзобогата-Крашенска... Знаменит род!... Тя беше годеница на тоя Подбипента, който загина при Збараж... Девойката е сираче без баща и без майка и макар че сестра ми, княгинята, я обича много, аз, като естествен опекун на сестра си, се грижа и за това момиче.

— Това е приятна грижа! — подхвърли Кмичиц. Калушкият староста се усмихна, намигна с очи и млясна с език.

— Какво? Марципанче, нали?...

Но веднага забеляза, че се издава, та лицето му прие сериозен вид.

— Издайнико! — каза той полушеговито, полусериозно. — Искаше да ме хванеш на въдица, малко остана да се издам!...

— За какво? — питаше пан Кмичиц и го гледаше проникателно в очите.

Тук Собепан окончателно разбра, че не ще може да се сравни с госта по остроумие, и веднага извъртя работата.

— Тоя Подбипента — каза — й завещал някакви имения там, по вашите места. Имената не помня, защото са чудновати: някакви си Балтупи, Сиручани, Миши черва, с една дума, всичко, което имал. За Бога, не помня... пет или шест чифлика.

— О! Те са по-скоро цял комплекс от имения, не обикновени чифлици. Подбипента е бил много богат човек и ако тая девойка получи някога целия му имот, би могла да има свои придворни дами и да търси мъж между сенаторите.

— Така ли казваш? Ти знаеш ли тия села?

— Зная само Любовиче и Шепути, защото те се намират при моите имения. Само границата на горите ще възлезе на около две мили, а тая на нивите и ливадите още толкова.

— Къде се намира това?

— Във Витебско.

— Като очистим неприятелите, ще си възвърнем имотите. Но родът Подбипента има имоти и по други места, а особено големи в Жмудж, това зная добре, понеже и там имам парче земя.

— Виждам, че имотът и на ваша милост не е кош плява.

— Сега той не ми дава нищо, но чужд не ми трябва.

— Посъветвайте ме, ваша милост, какво да направя, че тая девойка да стъпи на крака?

— Кмичиц се засмя.

— По-добре да съветвам за това, отколкото за нещо друго. Най-добре да се обърнете към пан Сапеха. Стига да се заеме присърце с работата, тогава би могло да се постигне много, понеже е витебски воевода и най-знаменита личност в Литва.

— Той би могъл да разпрати съобщения до съдилищата, че всичко това е дадено по завещание на Борзобогата, та по-далечните роднини да не претендират.

— Така е. Но сега няма съдилища, а пан Сапеха има други грижи на главата си.

— Би могло момичето да му се изпрати и да се даде под негова опека. Като е пред очите му, по-скоро би направил нещо за него.

Кмичиц погледна учудено пан старостата. „Защо той иска да се отърве от нея?“ — помисли пан Анджей.

А старостата продължаваше:

— Разбира се, тя не би могла да живее в стана, в шатъра на витебския воевода, но може да бъде оставена при дъщерите на воеводата.

„Не разбирам! — помисли Кмичиц. — Дали той наистина би желал да ѝ бъде само опекун?“

— Но мъчнотията е как да я изпрати човек в тия места в днешното неспокойно време. Ще са необходими неколкостотин души, а аз не мога да оголвам Замошч. Да можех да намеря някого, който би я отвел без опасност за нея... Ето ти, ваша милост, би могъл да се заемеш с това, защото и така отиваш при пан Сапеха. Аз бих ти дал писмо... а ваша милост ще ми дадеш честна дума, че ще я отведеш, без да ѝ се случи нещо.

— Аз ли да я отведа при пан Сапеха? — каза Кмичиц слисан.

— Нима такава функция е неприятна?... Дори ако и по пътя се стигне до някакви чувства?

— Ехе! — каза Кмичиц. — В моето сърце вече се е настанил друг и макар че не ми плаща наем, не смятам да сменям наемателя.

— Толкова по-добре, ще ти я поверя с още по-голямо спокойствие.

Настана кратко мълчание.

— Е? Би ли се наел? — попита старостата.

— Аз пътувам с татари.

— Разправяха ми хората, че татарите се боят от ваша милост повече, отколкото от огън. Е, какво? Би ли се заел?

— Хм! Защо не, щом по този начин ще услужа на ваша милост... Само че...

— Аха! Мислиш, че ще трябва да се получи разрешение от княгинята... Ще разреши, Бога ми! Защото представи си, че тя ме обвинява...

Тук старостата започна дълго да шепне нещо на ухото на Кмичиц, най-сетне добави на глас:

— Страшно ми се сърдеше за това, а аз си свих опашката, защото да воюваш с жените... О! Предпочитам да видя шведите при Замошч. Но сега ще има най-добро доказателство, че не замислям нищо лошо, щом сам искам да отпратя момичето оттук. Много ще се учуди, наистина... Е! При такъв удобен случай ще поговоря с нея за това.

После старостата се завъртя и се отдалечи, а Кмичиц погледна подир него и измърмори:

— Някаква мрежа залагаш, пане староста, и при все че не разбирам целта, много добре виждам клопката, защото си много несръчен в тия неща.

А пан Замойски беше доволен от себе си, макар да разбираше добре, че е извършил едва половината работа, а оставаше другата половина, толкова трудна, та при мисълта за нея го овладяваше съмнение и дори страх: просто трябваше да получи позволение от княгиня Гризелда, а пан старостата се боеше с цялата си душа от нейната строгост и проникателен ум.

Все пак, щом веднъж започна, той желаше час по-скоро да доведе работата докрай, затова на другия ден сутринта след литургия и закуска и след прегледа на немската наемна пехота той се запъти за стаите на княгинята.

Там намери самата Гризелда, която бродираше одежда за черквата. Зад нея Ануша навиваше окачена на два стола копринена прежда; друга гранка с червен цвят беше окачила на шията си и като движеше бързо ръчици, тичаше около столовете и гонеше развиваната нишка.

Като я видя, очите на старостата светнаха, но той случайно заговори:

— Тоя пан Бабинич, който е пристигнал тук с татарите, е литовец. Някакъв богат и много възпитан човек, а ще да е рицар по призвание. Ти забеляза ли го, сестро?

— Та нали сам го доведе при мене — отговори равнодушно княгиня Гризелда. — Лицето му е честно и изглежда добър войник.

— Аз го разпитвах за ония имоти, които са завещани на панна Борзобогата. Казва, че това е богатство, равно едва ли не на радживиловското.

— Дай боже. Тогава сиротството, а после и старостта на Ануша ще й бъдат по-леки — каза княгинята.

— Само че има опасност да не би по-далечните роднини да го разграбят. Бабинич казва, че витебският воевода би могъл да се заеме с това, ако иска. Той е благороден човек и много добре разположен към нас, на него бих поверил дори собствената си дъщеря... Достатъчно е да му пратим съобщение за съдилищата и да обявим нашето опекунство. Но Бабинич казва, че за това е необходимо панна Анна сама да отиде в ония места.

— Къде? При пан Сапеха?

— Или при дъщерите на Сапеха, за да бъде там, та да може въвеждането във владение да се извърши pro forma^[6].

Воеводата измисли в момента това „pro forma въвеждане във владение“, като основателно предполагаше, че княгинята ще приеме за чиста тая фалшива монета.

А тя помисли малко и каза:

— Как може да пътува тя сега, когато по пътищата има шведи?

— Аз току-що получих съобщение, че те са се оттеглили от Люблин. Цялата страна отсам Висла е свободна.

— И кой би завел Ана при пан Сапеха?

— Ами може същият този Бабинич.

— С татарите? Не те ли е страх от Бога, братко? Ами че те са диви и недисциплинирани хора.

— Аз не се страхувам от това — намеси се Ануша, като направи реверанс.

Но княгиня Гризелда вече бе разбрала, че брат й беше дошъл с някакъв готов план, та отпрати Ануша от стаята, а самата тя загледа

старостата с въпросителен поглед.

Той от своя страна каза сякаш на себе си:

— Тия татари треперят от страх пред Бабинич. Той ги беси за най-дребно непослушание.

— Не мога да позволя такава пътуване — отговори княгинята. — Девойката е добра, но обича да флиртува и лесно буди у хората разни желаня... Ти сам знаеш най-добре това. Никога не бих я поверила на млад и непознат човек.

— Той не е непознат, защото кой не е чувал за рода Бабинич като солидни хора и с големи връзки! (Самият пан староста никога през живота си не беше чувал за рода Бабинич...) Освен това — продължи той — ти би могла да й придадеш някоя от по-солидните жени за компания, тогава и *decorum*^[7] би бил запазен. Колкото за Бабинич, аз гарантирам. Ще ти кажа и това, сестро, че той има по ония места годеница, в която, сестро, е силно влюбен, както разправя сам... А който е влюбен, на него му е друго в главата. Важното е, че втори удобен случай не ще се удаде скоро; а в това време богатството на момичето може да пропадне и в зрели години Ана да остане без покрив над главата.

Княгинята престана да бродира, повдигна глава и впи в брата проницателните си очи.

— Какво те кара да я отпратиш отгук?

— Какво ще ме кара? — каза пан старостата и наведе очи. — Какво ще ме кара? Нищо!

— Яне!... Ти си се наговорил с Бабинич да посегнете на нейната чест?!

— И таз добра! За Бога, само това оставаше! Тогава ще прочетеш писмото, което ще напиша на пан Сапеха, и ще добавиш друго от тебе... А аз обещавам, че не ще мръдна от Замошч. Пък и ти сама ще разпиташ Бабинич и сама ще го помолиш да се заеме с тая работа. Щом ме обвиняваш, не искам нищо да знам.

— А защо толкова настояваш тя да си замине от Замошч?

— Защото й желая доброто и се отнася за огромно богатство. Най-сетне... признавам, че много държа тя да напусне Замошч. Омръзнаха ми вече твоите подозрения, не ми харесва и това, че постоянно мръщиш вежди срещу мене и ме поглеждаш сурово... Мислех, че като позволявам момичето да си замине, ще намеря най-

добър аргумент срещу подозренията. Кълна се в Бога! Омръзна ми вече! Защото аз не съм някакъв ученик или хлапак, който се прокрадва нощем под прозорците... Ще ти кажа нещо повече: по нейна вина офицерите ми се карат помежду си и дрънкат саби. Нито съгласие, нито порядък, нито служба както трябва. Омръзна ми това! Но щом пак ме пронизваш с поглед, прави каквото знаеш, а сама пази Михал, защото това е твоя, не моя работа.

— Михал? — каза княгинята смаяна.

— Аз не казвам нищо против девойката... Тя не го съблазнява повече от другите, но ако ти, сестро, не виждаш неговите огнени погледи и горещи чувства, ще ти кажа само това, че и Купидон не заслепява така, както майчината любов.

Веждите на княгинята се свиха, а лицето и побледня. Старостата видя, че най-сетне е улучил, та се плесна по коленете с ръце и продължи:

— Така е, сестро, така!... Какво ме интересува мене това! Нека Михал да ѝ подава коприна за навиване, нека пръхти, като я гледа, нека се изчервява, нека да надзърта през дупката на ключалката!... Мене какво ме интересува това!... Пък и... знам ли аз! Богатството е хубаво... родът, ех, шляхтишки, но аз не се надигам над шляхтата. Щом сама искаш, добре! Само годините не са много удобни, но и това не е моя работа.

След тия думи старостата стана, поклони се много любезно на сестра си и се готвеше да си тръгне.

В това време кръв обля лицето на княгинята. Гордата дама не виждаше в цялата Жечпосполита достойна за Вишньовецки партия, а в чужбина навярно само между австрийските принцеси, затова думите на брат ѝ я опариха като нажежено желязо.

— Яне! — каза тя. — Чакай!

— Сестро — отговори калушкият староста, — исках primo да ти дам доказателство, че ме обвиняваш неоснователно, secundo^[8], че трябва да пазиш някого другото. Сега постъпвай така, както желаеш, аз нямам какво повече да кажа.

И пан Замойски се поклони и излезе.

---

[1] Татарско селище (тат.). — Бел.прев. ↑

[2] Собственик на грамадни владения (ординация), които по силата на специален закон са неделими и се наследяват от един наследник, обикновено от най-големия син. — Бел.прев. ↑

[3] В най-далечното минало: служител в двореца, който се грижи за храната на краля. По-късно почетна титла, каквато е носил и Ян Замойски. — Бел.прев. ↑

[4] Крал Ян Собески. — Бел.прев. ↑

[5] Сам на себе си господар. — Бел.прев. ↑

[6] Формално, привидно (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Приличието (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Първо; второ (лат.). — Бел.прев. ↑

ОСЕМНАЙСЕТА ГЛАВА

Калушкият староста не лъжеше напълно сестра си, когато говореше за чувствата на Михал към Ануша, понеже младото князче беше влюбено в нея както всички, без да изключваме и дворцовите пажове. Но това беше не особено буйна и съвсем не предприемчива любов; по-скоро сладка омая на главата и инстинктите, не порив на сърцето, което в любовта си се стреми към вечно притежаване на любимия предмет. За такъв стремеж Михал нямаше достатъчно енергия.

И все пак княгиня Гризелда се ужасяваше от това чувство, понеже мечтаеше за блестящо бъдеще на сина си.

В първия момент я слиса внезапното съгласие на старостата за заминаването на Ануша; сега престана да мисли за това, толкова силно завладя цялата ѝ душа надвисналата опасност. Разговорът със сина, който бледнееше и трепереше пред нея, а преди да признае каквото и да било, започна да пролива сълзи, затвърди предположението ѝ, че опасността е наистина голяма.

Въпреки това тя не преодоля веднага скрупулите на съвестта си и едва когато Ануша, на която ѝ се щеше да види нов свят и нови хора, а може би и да пофлиртува с прекрасния кавалер, падна пред краката ѝ с молба да ѝ позволи да замине, княгинята не намери достатъчно сили, за да ѝ откаже.

Ануша наистина се заливаше със сълзи при мисълта за разлъката си със своята господарка и майка, но за хитрото момиче беше съвсем ясно, че с тая молба тя отстранява от себе си всяко подозрение, че поради някаква предварително определена цел е залъгвала младото князче или самия пан староста.

В желанието си да се убеди дали няма някакъв заговор между брат ѝ и Кмичиц, княгиня Гризелда поръча пан Анджей да се яви пред нея. Наистина обещанието на старостата, че не ще мръдне от Замошч, я успокои значително, но все пак тя искаше да опознае по-отблизо човека, който щеше да отведе момичето.

Разговорът с Кмичиц я успокои напълно.

От сивите очи на младия шляхтич бликаше такава искреност и истина, че беше невъзможно да не му се вярва. Той й призна веднага, че е влюбен в друга и затова няма нито желание, нито глава за флиртове. Освен това даде честна кавалерска дума, че ще защити момичето от всяка неприятност, дори сам да загуби преди това главата си.

— Аз ще я отведа безопасно при пан Сапеха, защото старостата казваше, че неприятелите са напуснали Люблин... Но после не желая да се занимавам повече с нея... И не че се отказвам да служа на ваше княжеско височество, тъй като аз съм готов винаги да пролея кръвта си за вдовицата на най-големия наш пълководец... а понеже там имам свои тежки грижи, от които не зная дали ще изляза здрав и читав.

— Не става дума за нищо повече — отговори княгинята, — освен да я предадеш в ръцете на пан Сапеха, а той ще направи това зарад мене и не ще откаже по-нататъшното покровителство над нея.

Тук тя му протегна ръка, която целуна с най-голяма почит; а на сбогуване княгинята му каза:

— Бъди бдителен, пане рицарю, бъди бдителен! И не разчитай на това, че страната е свободна от неприятеля.

Последните думи направиха впечатление на Кмичиц, но той нямаше време да размисля върху тях, защото веднага го докопа старостата.

— Е, какво, ваша милост рицарю — каза той весело. — Откарваш ми най-голямото украшение на Замошч?

— Но по волята на ваша милост — отговори Кмичиц.

— Пази я добре, тя е съблазнителен специалитет! Току-виж, че някой ти я отвлякъл!

— Нека се опита! Охо! Дадох честна кавалерска дума на княгинята, а за мене думата е свято нещо!

— Ех! Аз го казах само на смях... Няма защо да се страхуваш, нито да вземаш специални предохранителни мерки.

— Само че ще помоля ваша светлост за някаква затворена каляска, обкована с ламарина.

— Ще ти дам и две!... Но нали не заминаваш веднага?

— За Бога! Бързам! И без това дълго останах тук.

— Тогава изпрати татарите си напред в Краснистав. Аз от своя страна ще изпратя куриер, за да приготвят там фураж, а на тебе ще ти

дам мой ескорт до тоя град. Тук не може да ти се случи нищо лошо, защото това е мой край... Ще ти дам добри войници от немските драгуни, смели хора и познавачи на пътищата... Пък и пътят до Краснистав е равен и прав като по конец.

— А защо трябва да оставам сам?

— За да се позабавляваш по-дълго с нас; ти си ми мил гост и аз бих се радвал да те задържа дори цяла година. Освен това изпратих поръчка до конярите в Переспа да изберат някакъв татарски кон за ваша милост, който няма да те разочарова при нужда, вярвай ми!...

Кмичиц погледна проникателно старостата в очите, после сякаш взе внезапно решение и каза:

— Благодаря и оставам, а татарите ще изпратя напред.

И отиде веднага да им даде заповеди, но като взе настрана Акбах Улан, каза му следното:

— Акбах Улан. Ще тръгнете напред за Краснистав, пътят е прав като по конец. Аз оставам тук и ще тръгна един ден след вас с ескорт на старостата. Слушай сега какво ще ти кажа: вие няма да отидете в Краснистав, а още в първите гори близо до Замошч ще се скриете така, че жива душа да не знае за вас; а когато чуете изстрел на пътя, веднага при мене, защото тука искат да ми устроят някаква клопка.

— Както заповядаш! — отговори Акбах Улан и допря длан до челото, устата и гърдите си.

„Разбрах те, пане староста! — каза си Кмичиц. — В Замошч се страхуваш от сестра си, та искаш да отвлечеш момичето и да го овладееш някъде наблизко, а от мене да направиш оръдие на страстите си, а кой знае дали и да не вземеш живота ми. Чакай! Ти си налетял на по майстор от себе си... И сам ще се хванеш в собствената си примка.“

Вечерта поручик Шурски почука на вратата на Кмичиц. Офицерът също знаеше нещо, нещо се досещаше, а понеже обичаше Ануша, предпочиташе тя да замине, отколкото да попадне във властта на старостата. Все пак той не смееше да говори открито, а може би и не беше сигурен; затова само се чудеше, че Кмичиц се е съгласил да изпрати татарите напред; твърдеше, че пътищата не са толкова безопасни, колкото приказват, че навсякъде се влачат въоръжени чети, готови за всякакви насилия.

Но пан Анджей реши да се преструва, че не се досеща за нищо.

— Какво да ми се случи? — казваше той. — Ами че пан калушкият староста ми дава собствен ескорт!

— О! Немци!

— Нима това са несигурни хора?

— На тия песоглавци не може да се вярва никога. Случвало се е да се наговорят по пътя и да избягат при неприятеля...

— Но нали от тая страна на Висла няма шведи?

— Има в Люблин, кучетата му такива! Не е вярно, че са се оттеглили. Искрено те съветвам, ваша милост, не отпращай татарите напред, защото с по-голяма група е винаги по-безопасно.

— Жалко, че по-рано не ми каза това, ваша милост. Думата ми на две не става и веднъж дадена заповед, не я оттеглям.

На другия ден татарите тръгнаха напред, а Кмичиц щеше да замине надвечер, та за първо нощуване да се спре в Краснистав. В това време му връчиха две писма за пан Сапеха: едно от княгинята, другото от пан старостата.

Кмичиц имаше голямо желание да отвори второто, но не смееше, когато обаче го разгледа на светлина, убеди се, че вътре има чиста хартия. Това откритие го увери окончателно, че и девойката, и писмата ще му бъдат отнети по пътя.

А ето че и конското стадо дойде от Переспа и старостата подари на младия рицар един изключително хубав татарски кон, който пан Анджей прие с благодарност, като мислеше в себе си, че с него ще стигне по-далече, отколкото пан старостата очаква. Мислеше също така за своите татари, които вече трябва да са се скрили в горите, и го надуваше смях. Навремени пък се възмущаваше в душата си и се заканваше да даде добър урок на пан старостата.

Най-после дойде времето за обед, който мина много тъжно. Очите на Ануша бяха червени; офицерите мълчаха глухо, само пан старостата беше весел и поръчваше да доливат чашите, които Кмичиц обръщаше една след друга. Но когато дойде време за заминаване, малко лица изпращаха пътниците, защото пан старостата беше отпратил офицерите на служба.

Ануша падна пред краката на княгинята и дълго не можеха да я откъснат, а по лицето на самата княгиня личеше явно безпокойство. Може би тя се укоряваше в себе си, че е позволила заминаването на вярната си служителка в такива времена, когато лесно може да се

случи някакво нещастие. Но високият плач на Михал, който държеше длани върху очите си и бучеше като ученик, затвърди убеждението на гордата дама, че ще трябва да предотврати по-нататъшните последствия от младежкото чувство. Най-сетне тя се успокояваше и с надеждата, че в семейството на Сапеха девойката ще намери опека, сигурност и заедно с това голямото си богатство, което напълно ще осигури живота ѝ.

— Поверявам я на добродетелите, мъжеството и честта на ваша милост — каза още веднъж княгинята на Кмичиц. — И помни, ваша милост, че ми се закълна да я отведеш здрава и читава при пан Сапеха.

— Ще я возя като рохко яйце, а при нужда ще я увия с кълчища, защото дадох честна дума и само смъртта може да ми попречи да не я изпълня — отговори рицарят.

И подаде ръка на Ануша, а тя му беше сърдита, защото съвсем не гледаше към нея и я третираше като дете, та му протегна ръката си много гордо, извърнала поглед и глава на другата страна.

Жал ѝ беше да заминава, а и се страхуваше сега, но вече беше късно да се откаже.

Доиде моментът; седнаха — тя в каретката със старата слугиня панна Сувалска, той на кон, и тръгнаха. Дванайсет немски райтари обграждаха каляската и каруцата с багажа на Ануша. Когато най-сетне решетките на Варшавската порта изскърцаха и тропотът на колелетата се разнесе по подвижния мост, Анушка удари на висок плач.

Кмичиц се наведе към каляската.

— Не се страхувай, ваша милост панно, няма да те изям!

„Грубиян“ — помисли Ануша.

Някое време пътуваха покрай къщите извън крепостните стени направо към Стари Замошч, после излязоха на полето и навлязоха в иглолистна гора, която по онова време се простираше по хълмистата област чак до река Буг и зад Буг от едната страна, а от другата отиваше до Завихост, прекъсвана от села.

Настъпваше вече нощ, но много хубава и светла, пътят личеше като сребърна линия; само тракането на каретката и тропотът на райтарските коне нарушаваха тишината.

„Моите татари трябва да дебнат като вълци някъде тук в гъсталаците“ — помисли Кмичиц.

Внезапно нададе ухо.

— Какво е това? — попита той офицера, който командваше райтарите.

— Тропот се чува!... Някакъв конник лети подир нас! — отговори офицерът.

Едва свърши и на разпенен кон долетя казак, който викаше:

— Пан Бабинич! Пан Бабинич! Писмо от пан старостата!

Групата се спря. Казакът подаде писмо на пан Кмичиц. Кмичиц строши печата и при светлината на фенера, поставен при капрата на каретката, прочете следното:

„Ваша милост и мили ми пане Бабинич! Малко след заминаването на панна Борзобогата-Крашенска до мене дойде вест, че шведите не само не са се оттеглили от Люблин, но възнамеряват да нападнат моя Замошч. Поради това понататъшното пътуване става невъзможно. Като преценихме опасностите, на които би могла да се изложи девойката, искаме панна Борзобогата да се върне обратно в замъка. Ще я откарат райтарите, а ваша милост не желаем напразно да затрудняваме, тъй като бързаш да си заминеш. Като съобщаваме нашата воля на ваша милост, молим да благоволиш да дадеш на райтарите заповеди съответно нашето желание.“

„Все пак у него има толкова честност, че не посяга на главата ми, а само иска да ме прати за зелен хайвер — помисли Кмичиц. — Ей сега ще се разбере дали това е клопка или не.“

В това време Ануша подаде глава през прозореца.

— Какво има? — попита тя.

— Нищо! Пан калушкият староста още веднъж препоръчва ваша милост на моята храброст. Нищо повече.

Тук той се обърна към кочияша и райтарите:

— Тръгвай!

Но офицерът, който командваше райтарите, спря коня.

— Стой! — викна той на кочияша. След това каза на Кмичиц:

— Как така „тръгвай“?

— А защо трябва да стоим повече в гората? — попита Кмичиц уж наивно.

— Защото ваша милост получи някаква заповед.

— А тебе какво те интересува, ваша милост! Получих заповед и тъкмо затова заповядвам: Тръгвай!

— Стой! — извика офицерът.

— Тръгвай! — повтори Кмичиц.

— Какво има? — отново попита Ануша.

— Не ще направим нито крачка по-нататък, преди да видя заповедта! — каза решително офицерът.

— Заповедта няма да видиш, тъй като не е изпратена до тебе!

— Щом ваша милост не иска да се съобрази с нея, ще я изпълня аз... Тръгвай си, ваша милост, с Бога за Краснистав и внимавай да не ти дадем нещо за път, а ние се връщаме с момичето.

Пан Кмичиц искаше само това — офицерът да признае, че знае съдържанието на заповедта; защото от това се разбра с пълна сигурност, че цялата работа е предварително скроен номер.

— Върви си с Бога! — повтори офицерът вече заплашително.

И в тоя миг райтарите извадиха без команда сабите от ножниците си.

— Ах, синковци! Искате ви се не да отведете девойката в замъка, ами да я откарате някъде настрани, та старостата да може свободно да отпуска юздите на страстите си. Но сте попаднали на по майстор от вас!

Като каза това, гръмна с пистолета си във въздуха.

При тоя шум в дълбочините на гората се разнесе страхотен крясък, сякаш гърмежът беше пробудил цели глутници вълци, които са спели наблизко. Воят се обади отпред, отзад, отстрани, същевременно се разнесе конски тропот, пращане на чупени клонки под копитата и пътят почерня от групи конници, които се приближаваха с нечовешки вой и писък.

— Боже! Света Богородице! Йосифе! — викаха ужасените жени в каретката.

В това време татарите долетяха като облак, но Кмичиц ги спря с трикратен вик, а сам се обърна към ужасения офицер и започна да се хвали:

— Познай на кого си попаднал... Старостата искаше да ме прати за зелен хайвер, да направи от мене сляпо оръдие... А на тебе повери сводническа функция, която ти, пане офицер, прие заради благоволениято на господаря си. Поздрави пан старостата от Бабиниц и му кажи, че момичето ще стигне здраво и читаво при пан Сапеха!

Офицерът плъзна уплашен поглед наоколо и видя диви лица, които гледаха със страхотно лакомство към него и райтарите. Виждаше се, че чакат само една дума, за да се хвърлят върху тях и да ги разкъсат на парчета.

— Ваша милост ще направи каквото поиска, защото срещу такова превъзходство на силите сме безсилни — отговори той с разтреперан глас, — но пан старостата ще съумее да отмъсти.

Кмичиц се засмя.

— Нека си отмъсти на тебе, защото, ако ти не беше се издал, ако не беше показал, че знаеш предварително съдържанието на заповедта и не се противопостави на по-нататъшното пътуване, нямаше да ме убедиш, че това е клопка, и аз веднага бих върнал момичето в Краснистав. Кажи и това на пан старостата, та да си намира по-умни сводници от тебе.

Спокойният тон, с който говореше пан Кмичиц, увери офицера поне в това, че нито той, нито райтарите са заплашени от смърт, та си отдъхна и каза:

— С празни ръце ли ще трябва да се върнем в Замошч?

А Кмичиц:

— Няма да се върнете с празни ръце, а с писмо от мене, което ще накарам да напишат върху кожата на всеки от вас.

— Ваша милост...

— Дръжте ги! — викна Кмичиц. А сам пипна офицера за врата.

Започна бъркотия и боричкане около каретката. Врясъците на татарите заглушиха виковете за помощ и крясъците на ужас, които излизаха от гърдите на двете жени.

Но боричкането не продължи много, защото след кратко време райтарите вече лежах на пътя, вързани един до друг.

Сега Кмичиц заповяда да ги бият с камшици от волска кожа, но не много, за да могат да се върнат пеш в Замошч. И така простите войници получиха по сто, а офицерът сто и петдесет камшика въпреки молбите и заклинанията на Ануша, която не разбираше какво става

около нея и смяташе, че е попаднала в някакви страшни ръце; затова скръстваше молитвено длани и молеше със сълзи на очите за живота си:

— Прости рицарю!... Какво съм ти аз виновна?... Прости! Помилвай ме!...

— Стой тихо, панно! — изгърмя Кмичиц.

— Какво съм се провинила пред тебе?

— Може би и самата ти участваш в заговора!...

— В какъв заговор? Боже, бъди милостив към мене, грешната!...

— Нима, ваша милост панно, не знаеш, че пан старостата само наглед позволи твоето заминаване, за да те отдели от княгинята, а по пътя да те отвлече и в някакво пусто замъче да посегне на твоята чест!

— Господи Иисусе! — викна Анушка.

А в тоя възклик имаше толкова истина и искреност, че Кмичиц каза по-меко:

— Как така? Значи ти, ваша милост, не си в заговора?... И това е възможно?

Ануша закри лицето си с ръце, но не можа да каже нищо, само повтаряше едно след друго:

— Иисусе, Марийо! Иисусе, Марийо!

— Успокой се, панно — каза още по-меко пан Кмичиц. — Ти ще стигнеш здрава и читава при пан Сапеха, защото пан старостата не си даде сметка с кого има работа... Ето, тия хора, които ядат там бой, трябваше да те отвлекат... Дарявам им живота, за да могат да разкажат на пан старостата колко гладко е минало всичко.

— Значи ти, ваша милост, ме защити от позор?

— Да! Ако и да не знаех дали ще бъдеш доволна.

Вместо да отговори или отрече, Ануша хвана внезапно ръката на пан Анджей и я притисна до бледите си устни. А по него искри минаха от глава до пети.

— Остави, панно, за Бога! Какво е пък това!... — викна той. — Сядай в каретката, че ще си измокриш крачетата... И не се страхувай... При майка си не би била в по-голяма безопасност...

— Сега ще отида с ваша милост дори накрай света!

— Не казвай такива неща, ваша милост панно!

— Бог ще те възнагради, че защити честта ми!

— За пръв път имам такъв случай — отговори Кмичиц. А тихо измърмори на себе си:

— Досегашната защита е колкото за Бог да прости!

В това време татарите престанаха да бият райтарите и пан Анджей им заповяда да ги подгонят голи и окървавени по пътя за Замошч. Те тръгнаха, като проливаха обилни сълзи. Конете, оръжието и дрехите им Кмичиц подари на своите татари и се понесоха бързо напред, защото беше опасно да се бавят.

По пътя младият рицар не можеше да се въздържа от желанието да надникне в каретката или по-право да поглежда в живите очички и чудното лице на момичето. И всеки път питаше дали не и трябва нещо, дали каретката е удобна и дали прекалено бързото пътуване не я изморява.

А тя му отговаряше любезно, че ѝ е така добре, както никога досега. Отърсила се беше вече съвсем от страха. Сърцето ѝ се изпълни с доверие в нейния защитник. А в душата си мислеше:

„Не е такъв затворен, нито такъв грубиян, както смятах отначало!“

— Ех, Оленка, какво ли не търпя аз заради тебе! — казваше си Кмичиц. — Дали ще ме нахраниш с неблагодарност?... Ако беше както в миналото... уха!...

Сега той си спомни своите другари и разните лудории, които си беше позволявал заедно с тях, та в желанието си да отблъсне изкушението започна да чете молитвата „Вечен покой“ за нещастните им души.

Когато пристигна в Краснистав, пан Кмичиц реши, че ще бъде по-добре да не чака вести от Замошч, и веднага продължи пътя си. Но на тръгване написа и изпрати на пан старостата следното писмо:

„Светлейши пане староста, а към мене
многомилостиви покровителю и благодетелю!

Когато Бог е направил голям на тоя свят, на него и ум е отмерил с по-голяма мярка. Аз веднага познах, че ти, светлейши пане, поиска да ме поставиш на изпитание, като ми изпрати заповед да предам панна Борзобогата-Крашенска, и го познах още по-добре, когато райтарите ти

се издадоха, че знаят съдържанието на заповедта, ако и да не им показах писмото и ако и да ми пишеш, светлейши пане, че си решил това едва след нашето заминаване. Ето защо както, от една страна, се възхищавам още повече от твоята предвидливост, така, за да успокоя напълно грижливия опекун, отново обещавам, че нищо не ще успее да ме отклони от изпълнението на възложената ми задача. Но понеже твоите войници, изглежда, че са разбрали зле намерението ти и се оказаха големи грубияни, дори заплашваха живота ми, смятам, че бих изпълнил волята на твоя светлост, ако бях заповядал да ги обесят. А тъй като не направих това, моля за прошка твоя светлост. Все пак аз заповядах да ги набият прилично с камшик, обаче ако твоя светлост сметне, че това наказание е твърде малко, можеш да го увеличиш според твоята господарска воля. И като смятам, че така съм заслужил твоето още по-голямо доверие и благодарност, оставам верен и доброжелателен слуга на твоя светлост.

Бабиниц“

Драгуните, които се довлякоха в Замошч късно през нощта, не смееха да се покажат пред очите на пана калушки староста, та той узна за случката едва от писмото, което му донесе на другия ден един красниставски казак.

След като го прочете, пан старостата се затвори три дни в стаята си и не пускаше никого от придворните при себе си освен камериерите, които му носеха храна. Чуваше се също как проклина на френски, което правеше само когато беше най-много ядосан.

Постепенно обаче тая буря се успокои. През четвъртия и петия ден пан старостата беше още доста мълчалив; преживяше нещо в себе си и си скубеше мустака. Едва след една седмица, когато беше вече съвсем весел и малко пийнал на масата, внезапно почна не да скубе, а да засуква мустак и се обърна към княгиня Гризелда:

— Сестро, ти знаеш ли, че не ми липсва предвидливост... Преди няколко дни нарочно поставих на изпитание оня шляхтич, който взе

Ануша със себе си, и мога да те уверя, че непременно ще я предаде здрава и читава в ръцете на Сапеха.

А може би месец по-късно пан старостата обърна сърцето си на другаде и освен това беше напълно убеден, че това, което се случи, бе станало по негова воля и с негово знание.

ДЕВЕТНАЙСЕТА ГЛАВА

Значителна част от Люблинското воеводство и почти цялото Подляско се намираше в полски ръце, тоест в ръцете на конфедерацията и на пан Сапеха. Понеже шведският крал продължаваше да стои в Прусия, където преговаряше с електора, шведите не се чувстваха много силни пред всеобщото въстание, което се засилваше всеки ден, та не смееха да се показват вън от градовете и замъците, а още по-малко да преминават Висла, зад която се намираха най-големите полски сили. В тия две воеводства се работеше за създаването на значителна и стегната войска, която да може да се мери с редовния шведски войник. Из околийските градове обучаваха пехота, а понеже селяните изобщо бяха грабнали оръжие, имаше доста хора, трябваше само да бъдат хванати здраво и тия недисциплинирани групи, често пъти опасни за собствената си страна, да се превърнат в редовни части.

С това се занимаваха околийските ротмистри. Освен това кралят издаде множество заповедни писма на стари и опитни воители, та по всички земи започнаха да събират войници, а понеже по тия места не липсваха опитни във военното дело хора, създаваха се много добри конни хоронгви. Едни отиваха отвъд Висла, за да подклаждат войната от оная страна, други при пан Чарнецки, трети при пан Сапеха. Толкова много ръце грабнаха оръжие, че войската на Ян Казимеж беше вече по-многобройна от шведската.

Страната, която до неотдавна удивляваше цяла Европа със своята слабост, сега даваше пример на сила, каквато не предполагаша в нея не само неприятелите, но дори собственият крал, дори тия, чиито верни сърца преди няколко месеца се разкъсваха от болка и отчаяние. Намираха се и пари, и въодушевление, и храброст; най-отчаяните души бяха вече убедени, че не съществува такова положение, такова падение, такова слабост, от които да няма спасение, и че където се раждат деца, там надеждата не може да умре.

Кмичиц вървеше напред без пречки и събираше по пътя неспокойните духове, които с готовност се присъединяваха към

чамбула с надежда, че в съдружие с татарите ще пролеят най-много кръв и ще извършат най-големи грабежи. Но пан Анджей лесно превръщаше тия хора в редовни и стегнати войници, защото имаше дар да буди страх и послушание между подчинените си. По пътя го посрещаха радостно, и то поради татарите. Защото тяхното присъствие убеждаваше, че ханът наистина иде на помощ на Жечпосполита. Разбира се, гръмна вест, че на пан Сапеха иде помощ от четирийсет хилядна избрана татарска конница. Разправяха се чудеса за „скромността“ на тия съюзници, които не вършат никакви насилия или убийства по пътя. Дори ги сочеха за пример на собствените войници.

Пан Сапеха се намираше временно в Бяла. Силите му се състояха от около десет хиляди души редовна войска, конница и пехота. Това бяха остатъците от литовските войски, подхранени с нови хора. Конницата, особено някои от нейните хоронгви, по храброст и опитност надминаваше шведските райтари, но пехотата беше обучена зле и липсваха пушки, а още повече барут. Нямаха също така оръдия. Витебският воевода мислеше, че ще се снабди с оръдия в Тикочин. Но шведите се вдигнаха сами във въздуха и заедно с това унищожиха всичките оръдия на замъка.

Освен тия сили в околностите на Бяла се намираха близо дванайсет хиляди опълченци от цяла Литва, от Мазовше, от Подлесието, но воеводата не разчиташе много на тях, най-вече защото големият брой коли, които имаха със себе си, затрудняваха похода и правеха от стана възтежка и неподвижна сбирщина.

Когато пристигаше в Бяла, Кмичиц мислеше само за едно. При Сапеха служеха толкова шляхтичи от Литва и толкова радживиловски офицери, стари негови познати, та се страхуваше, че ще го познаят и тогава ще го насекат със сабите си, преди той да успее да викне: „Боже, света Богородице!“ Името му беше станало омразно в цяла Литва и в стана на Сапеха, понеже беше още пресен споменът, когато служеше при Радживил и съсичаше ония хоронгви, които се бяха обявили против хетмана и на страната на отечеството.

Но пан Анджей се утешаваше с това, че се беше много изменил. Първо, беше отслабнал, второ, на лицето си имаше нов белег от куршума на Богуслав; най-сетне сега носеше доста дълга брада, на края накъдрена по шведски, а понеже решише мустаците си нагоре, повече наподобяваше някакъв Ериксон^[1], отколкото полски шляхтич.

„Стига да не се вдигне веднага шум срещу мене, след първата битка вече ще ме гледат другояче“ — мислеше си Кмичиц, когато влизаше в Бяла.

Пристигна в тъмно, представи се откъде е и че носи писмо от краля и веднага помоли воеводата за аудиенция насаме.

Воеводата го прие любезно поради горещите препоръки на краля.

„Изпращаме ви най-верния наш слуга — пишеше кралят, — който е наречен ченстоховски Хектор от времето на обсадата на славното място, а при преминаването ни през планините спаси нашата свобода и живота ни, като рискува собствения си живот. Затова проявете към него особено покровителство, та да не му се стори нищо лошо от войниците. Ние знаем неговото истинско име, както и причините, поради които служи под чуждо име; никой обаче не бива да го подозира за това, както и да го обвинява в заговорничество.“

— А защо, ваша милост, носиш чуждо име, ако мога да зная? — попита воеводата.

— Защото съм осъден на изгнание и под собственото си име не бих могъл да събирам войска... а кралят ми даде заповедни писма и като Бабиниц мога да събирам.

— Защо ти трябва да събираш, щом имаш татари?

— Защото и най-голямата сила не ще е излишна.

— А защо си осъден на изгнание?

— Щом идвам под командването на някого и го моля за покровителство, ще трябва да му кажа всичко като на баща. Моето истинско име е Кмичиц.

Воеводата се отдръпна няколко крачки.

— Който е обещавал на Богуслав да отвлече жив или мъртъв нашия крал и господар?

Кмичиц разказа с цялата си енергия как и какво се беше случило, как заблуден е служил на Радживил, как чул от устата на Богуслав

истинските намерения на тия князе и го отвлякъл, та с това си докарал неумолимото му отмъщение.

Воеводата повярва, тъй като не можеше да не повярва, особено когато и кралските писма потвърждаваха истинността на Кмичицовите думи. Най-сетне душата на воеводата беше толкова възраждана, та в тоя миг би притиснал до сърцето си дори най-големия враг и би простил най-големия грях. Тая радост предизвика у него следният откъс от кралското писмо:

„При все че овакантията след смъртта на вилненския воевода велик литовски жезъл според обикновения закон може да бъде предаден на негов наследник само пред сейма, при извънредните днешни обстоятелства пренебрегваме общовъзприетия начин и предаваме тоя жезъл вам, извънредно милия на нас, за доброто на Жечпосполита и поради вашите паметни заслуги, като основателно смятаме, че стига Бог да даде умиротворение, на бъдещия сейм не ще се вдигне никакъв глас срещу тая наша воля и постъпката ни ще получи всеобщо одобрение.“

Пан Сапеха, както се говореше по онова време в Жечпосполита, беше „заложил контоша си и продал последната сребърна лъжица“, така че служеше на отечеството не за лична полза, нито за почести. Но дори най-безкористният човек иска да види, че заслугите му се ценят, че му се отплащат с благодарност, че признават неговите добродетели. Затова сериозното му лице сега сияеше необикновено.

Този акт на кралската воля украсяваше с ново великолепие рода на Сапеховци, а към това нещо не беше безразлично никое от тогавашните „кралчета“; добре беше, ако имаше такива, които не се стремяха към издигане *per nefas*^[2]. И сега пан Сапеха беше готов да направи за краля всичко, което беше и което не беше по силите му.

— Щом съм хетман — каза той на пан Кмичиц, — ти минаваш под моята юрисдикция и ще намериш покровителство. Тук има многобройно опълчение, ето защо е лесно да се вдигне шум, затова не

се тикай много в очите, докато аз не предупредя войниците и не снема от тебе клеветата, която ти е хвърлил Богуслав.

Кмичиц поблагодари от сърце и сега заговори за Ануша, която беше довел със себе си в Бяла. Тук хетманът почна да мърмори, но понеже беше в отлично настроение, мърмореше весело.

— Собепан е полудял, Бога ми! — каза той. — Седят там със сестра си зад замошчските стени като котки край огнище и мислят, че всеки може като тях да разгръща полите на контоша си, да се обръща към огъня и да си грее гърба. Аз познавах рода Подбипента, защото са роднини на Бжостовски, а Бжостовски са мои роднини. Богатство на магнати, дума да не става, но при все че войната със септентрионите засега е замряла, те още се намират по ония места... Къде може да се търси нещо, къде има някакви съдилища, някакви учреждения? Кой ще приеме имота и ще въведе във владение момичето? Съвсем са полудели. Мене ме чака борба с Богуслав, а не да се занимавам с работата на съдебен чиновник и да си губя времето с жени...

— Това не е жена, ами вишня — отговори Кмичиц. — Но мене какво ме интересува!... Поръчаха да я доведа, доведох я; поръчаха ми да я предам, предавам я!

Старият хетман хвана пан Кмичиц за ухото и каза:

— Кой те знае, немирнико, как си я довел ти тук... Пази боже от зло, току-виж, хората започнали да приказват, че от покровителството на Сапеха ѝ се надул коремът, и аз, старецът, ще трябва да се червя? Какво сте правили на почивките, а? Казвай ми веднага, сладнико, дали не си възприел от твоите татари поганските им обичаи.

— На почивките ли?... — отговори весело Кмичиц. — На почивките заповядвах на слугите си да ми орат кожата с камшик, за да прогонят от мене непристойните желания, които имат седалище под кожата и чиито прояви ме измъчваха като бръмбари.

— Ето, виждаш ли... а бива ли си го момичето?

— Като капка! Не само че е много хубаво, но е още повече леплива.

— Поганецът вече се намерил!

— Но трябва да ѝ призная, че е добродетелна като калугерка. А колкото до подуването на корема, смятам, че по-скоро би го получила от опеката на пан Замойски.

Тук Кмичиц разказа как се разви работата. Едва тогава хетманът започна да го тупа по рамото и да се смее.

— Ех, че си зрънце! Ненапразно разправят толкова много за Кмичиц. Не бой се! Пан Ян не е заядлив човек и е мой приятел. Ще му мине първият гняв, после сам ще почне да се смее и ще те възнагради.

— Не се нуждая! — прекъсна го Кмичиц.

— Хубаво е, че си амбициозен и не гледаш хората в ръцете. Услужи ми само така добре и срещу Богуслав, тогава не ще има нужда да се страхуваш от някогашните присъди.

Сега Сапеха се учуди, като видя лицето на войника, само преди миг толкова открито и весело. При споменаването на Богуслав Кмичиц веднага побледня, а лицето му се сгърчи като муцуна на зло куче, когато иска да хапе.

— Дано тоя предател се отрови от собствената си плюнка, но да ми попадне още веднъж в ръцете, преди да умре! — каза той мрачно.

— Не се учудвам на твоята настървеност... Помни само, че гневът не бива да задуши съобразителността у тебе, защото имаш работа не с кой да е. Добре, че кралят те изпрати тук. Ще ми нападаш Богуслав както в миналото Ховански.

— По-добре ще го нападам! — отвърна Кмичиц също така мрачно.

С това разговорът се свърши. Кмичиц отиде да спи в квартирата си, тъй като беше уморен от пътя.

А всред войската се пръсна слух, че кралят е изпратил на любимия им вожд жезъл на велик хетман. Тогава радост като огън избухна между хилядите хора.

Шляхтичите и офицерите от разните хоронгви започнаха да прииждат масово при квартирата на хетмана. Заспалият град се пробуди от сън. Запалиха огънове. Знаменосците дотърчаха със знамената. Засвириха тръби, загърмяха барабани, започнаха да стрелят с оръдия и мускети, а пан Сапеха устрои великолепен пир и цяла нощ вдигаха наздравици, като пиеха за здравето на краля, на хетмана и за бъдещата победа над Богуслав.

Както се каза, пан Анджей не беше на тоя пир.

Хетманът обаче подхвана на трапезата разговор за Богуслав и без да каже кой е тоя офицер, който пристигнал с татарите и докарал жезъла, говореше общо за коварството на княза.

— И двамата Радживилови — каза той — обичаха да заговорничат, но княз Богуслав надвишаваше още повече покойния си братовчед... Помнете, ваши милости, Кмичиц или поне сте слушали за него. Та представете си — това, което княз Богуслав беше разпространил, че Кмичиц му предложил да вдигне ръка срещу нашия крал и господар, не е вярно!

— Все пак Кмичиц помагаше на Януш да избива добри рицари.

— Вярно, че е помагал, но накрая и той се осъзнал, а като се осъзнал, не само зарязал службата си, ами, нали знаете колко дързък човек е, и скочил срещу Богуслав. Там като че ли станало тясно на младия княз и той едва спасил кожата си от ръцете на Кмичиц.

— Кмичиц беше голям воин — обадиха се много гласове.

— А князът, за да си отмъсти, хвърлил тая клевета върху него, от която душата се потрися.

— Дяволът не би измислил по-добра!

— Знайте, че аз имам в ръка доказателства, черно на бяло, че това е било отмъщение срещу Кмичиц, задето се е обърнал към нас.

— Така да опозориш името на някого!... Само Богуслав може да направи това!

— Такъв войник да натопиш!

— Узнах — продължаваше хетманът, — че Кмичиц като видял, че тук вече няма никаква работа, заминал за Ченстохова и там оказал значителни услуги, а после пазил негово величество краля със собствената си гръд.

При това съобщение същите тия войници, които преди миг биха наскрили Кмичиц със сабите си, сега започнаха да се изказват за него все по-благосклонно.

Кмичиц няма да прости това, той не е такъв човек, той ще скочи и срещу Радживил!

— Князът конюши опозори всички войници, като хвърли клевета върху едного!

— Кмичиц беше размирник и жесток, но не отцеубиец!

— Той ще си отмъсти, ще си отмъсти!

— Ние преди това ще отмъстим за него!

— Щом негова светлост хетманът гарантира за него с авторитета си, трябва да е било така.

— Тъй е било! — каза хетманът.

— Наздраве за хетмана!

И малко остана да пият за здравето на Кмичиц. Но вярното е, че се обаждаха много резки гласове и против, особено между бившите радживиловски офицери. Като ги чуваше, хетманът каза:

— А знаете ли, ваша милост панове, откъде се сетих за Кмичиц? От това, че Бабинич, кралският куриер, много прилича на него. Сам се излъгах в първия момент.

Тук пан Сапеха започна да поглежда малко по-строго и да говори по-внушително:

— Дори самият Кмичиц да пристигне тук, понеже се е поправил, понеже е отбранявал светото място с безгранична смелост, аз бих съумял да го запазя с хетманския си авторитет, затова моля, ваши милости, да не ми се вдига тук никакъв шум поради пристигането на този воин. Моля да се помни, че той е дошъл тук от името на краля и хана. И особено обръщам внимание на техни милости панове ротмистри от опълчението, защото там дисциплината е по-слаба.

Когато друг път пан Сапеха говореше така, случваше се само пан Заглоба да се осмели да мърмори под нос, всички други седяха тихо. Така седяха и сега, но щом лицето на хетмана се развесели отново, развеселиха се и другите. Чашите, които следваха една след друга, засилваха веселото настроение и целият град гърмя до сутринта, та чак стените на къщите трепереха из основи, а димът от салютите ги закри цели, сякаш след битка.

На другия ден сутринта пан Сапеха изпрати Ануша в Гродно с пан Котчиц. В Гродно, откъдето Ховански се беше оттеглил вече отдавна, се намираше семейството на воеводата.

Горката Ануша, чиято главица прекрасният Бабинич беше малко позавъртял, сега се сбогуваше много нежно с него, но той се държеше твърдо и едва при самото ѝ тръгване каза:

— Да нямаше едно дяволче, което седи в сърцето ми като трън, сигурно бих се влюбил до смърт във ваша милост.

Ануша помисли в себе си, че няма треска, която да не може с търпение да се изчопли с игла, но понеже се страхуваше малко от Бабинич, не му каза нищо, само въздъхна тихо и си замина.

---

[1] Изобщо швед. — Бел.прев. ↑

[2] Непочтено, незаконно (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТА ГЛАВА

Войската на Сапеха станува в Бяла още една седмица след заминаването на Ануша с Котчиц. Кмичиц, изпратен с татарите в близкото Рокитно, също така почиваше, защото конете трябваше да се поохранят след дългото пътуване. В Бяла пристигна и нейният наследствен владетел, князът крайчи Михал Казимеж Радживил, могъщ господар от нешвежската линия на Радживиловици, за която се казваше, че само от рода Кишки наследила седемдесет града и четиристотин села. Той с нищо не приличаше на роднините си от Бирже. Може би не беше по-малко амбициозен от тях, но различен по вяра, ревностен патриот и привърженик на законния крал, той се присъедини с цялата си душа към тишовецката конфедерация и я подпомагаше с всички сили. Наистина през последната война с хиперборейците неговите имения бяха силно пострадали, но той все пак още стоеше начело на значителна войска и докара голяма помощ на хетмана.

Върху военните везни обаче можеше да натези не толкова броят на войниците му, колкото фактът, че тук Радживил се изправяше срещу Радживил; защото по този начин се отнемаха последните оправдания на Богуслав, че действа законно, и постъпките му придобиваха явен характер на нашествие и предателство.

Затова пан Сапеха с радост видя в стана си княза крайчи. Сега вече той беше сигурен, че ще победи Богуслав, защото и по сила го превишаваше извънредно много. Но по свой обичай обмисляше плановете бавно, колебаеше се, обсъждаше и викаше офицерите на съвещания.

В тия съвещания участваше и пан Кмичиц. Той така беше намразил името Радживил, че когато видя за първи път княз Михал, затрепера от ужас и гняв, но Михал умееше да печели хората със самото си лице, чиято хубост се придружаваше и от миловидност, при това големите му качества, тежките дни, които беше преживял неотдавна, когато отбраняваше страната от Золтаренко и Сребрени, истинската обич към отечеството и краля — всичко това го правеше

един от най-благородните рицари на своето време. Самото му присъствие в стана на Сапеха, съперника на радживиловския дом, свидетелстваше колко далече отива младият княз в пожертването на личните си работи в полза на обществения интерес. Който го познаваше, той трябваше да го обикне. На това чувство въпреки първата си антипатия не можа да се противопостави и избухливият пан Анджей.

Окончателно обаче князът спечели сърцето му със своите съвети.

Защото той съветваше да не се губи време и не само да се тръгне срещу Богуслав, но да не се влиза в никакви преговори с него, а да бъде ударен веднага, без да му се даде възможност да превземе замъци, без да му се даде да отдъхне, да почива, да се воюва по неговия собствен начин. В такова решение князът виждаше бърза и сигурна победа.

— Не е възможно Карл Густав също да не тръгне, ето защо трябва час по-скоро да имаме развързани ръце, та да отидем на помощ на Чарнецки.

На същото мнение беше и Кмичиц, който вече трети ден трябваше да обуздава старите си слабости към своеволничене, за да не тръгне напред без заповед.

Но Сапеха обичаше да действа със сигурност, страхуваше се от всяка необмислена крачка, та реши да чака по-точни сведения.

Хетманът също имаше своите основания. Оповестената експедиция на Богуслав в Подлесieto можеше да бъде само коварство и военна игра. Тя би могла да бъде привиден поход, предприет начело на незначителни сили с цел да не допусне да се съединят войските на Сапеха с коронните. Тогава Богуслав ще отбягва Сапеха, никъде не ще приема битка, ще протака, а в това време Карл Густав с електора ще нападнат Чарнецки, ще го смажат с превъзхождащите си сили, ще тръгнат срещу самия крал и ще задушат делото на започналата се отбрана, родило се от великолепия пример на Ченстохова.

Сапеха беше не само вожд, но и държавник. Той излагаше на съвещанията своите основания така убедително, че сам Кмичиц трябваше да се съгласи с тях в душата си. Преди всичко трябваше да се знае към какво ще се стремят. Ако се разбере, че нахлуването на Богуслав е само игра, щеше да бъде достатъчно да се оставят срещу него няколко хоронгви, а цялата друга сила да тръгне бързо към

Чарнецки и срещу главните неприятелски сили. А хетманът би могъл смело да остави няколко, пък и повече хоронгви, защото всичките му сили не се намираха в околността на Бяла. Младият пан Кшищов, или така нареченият Кшищофек Сапеха, чакаше в Янов с две леки хоронгви и един пехотен полк; Хороткевич се навърташе близо до Тикочин с половин полк много добре обучени драгуни и около петстотин доброволци, също и с петигорската хоронгва на името на самия воевода. Освен това в Бялисток имаше селска пехота.

Тия сили биха били достатъчни да се противопоставят на Богуслав, ако той не беше с повече от неколкостотин конници.

И така предпазливият хетман изпрати куриери на всички страни и чакаше съобщения.

Най-сетне съобщения дойдоха, но те приличаха на гръмове — и приличаха още повече затова, че поради случайно съвпадение всички удариха в една и съща вечер.

В замъка в Бяла тъкмо имаше заседание, когато влезе дежурният офицер и даде едно писмо на хетмана.

Щом хетманът хвърли поглед върху него, лицето му веднага помръкна и той каза на насъбраните:

— Моят сродник е разбит напълно в Янов от самия Богуслав. Едва се спасил жив!

Настана кратко мълчание, което прекъсна самият хетман.

— Писмото е писано от Бранск, когато е бягал и бил смутен — каза той, — затова в него няма нито дума за силите на Богуслав. Мисля, че трябва да са били значителни, щом е разбил напълно две хоронгви и един пехотен полк, както чета тук!... Възможно е обаче княз Богуслав да ги е изненадал. Писмото не дава точни данни...

— Пане хетмане — каза на това княз Михал, — уверен съм, че Богуслав иска да заеме цялото Подлесие, за да може да го получи при преговорите като самостоятелно или васално владение... Затова непременно е дошъл с толкова сили, колкото е можал да събере.

— Би трябвало това предположение да се подкрепи с доказателства, ваше височество.

— Аз нямам други доказателства освен това, че познавам Богуслав. Той не държи нито за шведите, нито за бранденбургците, а само за себе си... Той е необикновен воин, който вярва в щастливата си звезда. Исква да спечели провинция, да отмъсти за Януш, да се покрие

със слава, за което нещо му е необходима съответна сила и той я има. Затова трябва веднага да се настъпи срещу него, иначе той ще настъпи срещу нас.

— За всичко е необходима Божията благословия — каза Оскерко, — а благословията е при нас!

— Светлейши пане хетмане — каза Кмичиц. — Необходими са сведения. Пуснете ме с моите татари и аз ще ви ги донеса.

Оскерко, който беше посветен в тайната и знаеше кой е Бабинич, веднага започна да подкрепя енергично предложението му:

— За Бога! Това е великолепна мисъл! Такъв рицар трябва там и такава войска. Стига само конете да са отпочинали...

Тук Оскерко прекъсна, понеже дежурният офицер отново влезе в стаята.

— Светлейши пане хетмане — каза той, — дошли са двама войници от хоронгвата на Хороткевич, които искат настоятелно да се явят пред вас.

— Слава Богу — каза пан Сапеха, като се удари с ръце по коленете. — Ще имаме и сведения... Пусни ги!

След малко влязоха двама петигорци, целите окъсани и покрити с кал.

— От Хороткевич ли? — попита Сапеха.

— Тъй вярно.

— Къде е той сега?

— Убит, а ако не е убит, не знаем къде е...

Воеводата стана, но пак седна и веднага започна да разпитва спокойно:

— Къде е хоронгвата?

— Унищожена от княз Богуслав.

— Много ли загинаха?

— Изклаха ни до крак, останаха може би неколцина, които бяха взети като нас в плен. Някои разправят, че и полковникът се отървал; но че е ранен, това видях сам. Ние избягахме от плен.

— Къде ви нападнаха?

— При Тикочин.

— Защо не се скрихте зад стените, щом силите ви са били малки?

— Тикочин е взет.

Хетманът заслони очите си с ръка, после започна да си търка челото.

— Много ли хора има Богуслав?

— Има около четири хиляди конници освен пехотата и оръдията. Пехотата е много добре въоръжена. Конницата тръгна напред, като ни караше със себе си, но ние се изтръгнахме благополучно.

— Откъде избягахте?

— От Дрогичин.

Сапеха отвори широко очи.

— Ваша милост, ти си пиан. Как Богуслав е могъл да стигне чак до Дрогичин? Кога ви разби?

— Преди две седмици.

— И е в Дрогичин?

— Негови разезди са там. Той самият остана назад, защото е хванал някакъв конвой, воден от пан Котчиц.

— Панна Борзобогата съпровождаше! — възкликна пан Кмичиц.

И настана мълчание, по-дълго от предишното. Никой не вземаше думата. Толкова внезапните успехи на Богуслав смутиха безкрайно много офицерите. И всички мислеха в себе си, че виновен тук е пан хетманът поради своето протакане, но никой не смееше да заяви това на глас.

А Сапеха чувстваше, че е правил онова, което трябва, и е постъпвал разумно. Затова пръв се отърси от впечатлението, отпрати с жест на ръката двамата хора на Хороткевич, а после каза:

— Всичко това са обикновени военни случки, които не бива да смущават никого. Ваша милост панове, не мислете, че сме вече понесли някакво поражение. Наистина трябва да съжаляваме за ония хоронгви... Но щетата за отечеството би могла да бъде сто пъти по-голяма, ако Богуслав ни отмъкнеше в някое далечно воеводство. Той иде към нас... Като гостоприемни домакини ще излезем насреща му. Тук Сапеха се обърна към полковниците:

— Съгласно моите заповеди всички би трябвало да бъдат готови за поход.

— Готови са — каза Оскерко, — само да се оседлаят конете и да се тръби за тръгване.

— Тръбете още днес. Тръгваме утре в зори... Пан Бабинич ще се спусне напред с татарите и бързо ще ни улови пленник за разпит.

Щом чу това, Кмичиц беше вече зад вратите, а миг по-късно летеше с всички сили към Рокитно.

Пан Сапеха също не се бави повече.

Беше още нощ, когато тръбите се обадиха провлечено, след което конницата и пехотата почнаха да се изсипват на полето; подир тях се проточи със скърцане дълга редица от коли. Първите лъчи на деня се отразиха върху цевите на мускетите и върховете на копията.

И вървяха полк след полк, хоронгва след хоронгва много стегнато. Конницата пееше утринни молитви, а конете пръхтяха бодро при утринната хладина, от което войниците веднага си предсказваха сигурна победа.

Сърцата бяха пълни с надежда, защото рицарите вече знаеха от опит, че пан Сапеха обмисля, клати глава, преценява всяка акция от всички страни, но когато веднъж реши нещо, непременно го изпълнява, а тръгне ли — бие.

В Рокитно леговищата на татарите бяха вече изстинали; те тръгнаха още снощи и навярно бяха вече далеко. На пан Сапеха направи впечатление, че по пътя мъчно можеха да разберат нещо за тях, при все че заедно с доброволците отрядът възлизаше на неколкостотин души и не можеше да мине незабелязан.

Всички по-опитни офицери се възхищаваха много на този поход и на пан Бабинич, че умее така да води отряда си.

— Върви като вълк през гъсталака и като вълк ще ухапе — казваха. — Той е майстор по призвание!

А пан Оскерко, за когото се каза, че знаеше кой е Бабинич, говореше на пан Сапеха:

— Не току-така Ховански даваше цена за главата му. Бог ще даде победа на когото пожелае, но едно е сигурно — че на Богуслав скоро ще му опротивее войната с нас.

— Жалко само, че Бабинич сякаш потъна в земята! — отговори хетманът.

И наистина бяха минали три дни без никаква вест от него. Главните сили на Сапеха стигнаха до Дрогичин, преминаха Буг и не намериха неприятел пред себе си. Хетманът почна да се безпокои. Според признанията на петигорците разездите на Богуслав бяха дошли вече именно до Дрогичин, ето защо беше явно, че Богуслав е решил да се оттегля. Но какво означаваше това оттегляне? Дали Богуслав беше

узнал за много по-големите сили на Сапеха и не смееше да се мери с тях или пък желаше да примаме хетмана далеч на север, за да улесни нападението на шведския крал срещу Чарнецки и коронните хетмани? Бабинич вече би трябвало да хване пленник и да се обади на хетмана. Показанията на петигорците за Богуславовата войска можеха да бъдат погрешни, затова трябваше да се получат час по-скоро подробни сведения за нея.

Но изминаха още пет дни, а Бабинич мълчеше. Наближаваше пролет. Дните ставаха все по-топли. Снеговете се топяха. Околността се покриваше с вода, под която дремеха тинести блата и нечувано затрудняваха похода. Хетманът беше принуден да остави още в Дрогичин част от оръдията и каруците и да продължи пътя си само с леко оръжие. Оттук големите неудобства и недоволството особено между опълченците. В Бранск попаднаха на такива топежи, че и пехотата не можеше да се движи по-нататък. Хетманът вземаше конете от селяните и дребната шляхта по пътя и настаняваше върху тях мускетарите. Другите пехотинци вземаше леката конница, но бяха отишли вече твърде далече и хетманът разбираше, че му остава само едно: да върви колкото е възможно по-бързо.

Богуслав продължаваше да се оттегля. По пътя непрекъснато попадаха на следи от него, на изгорени тук-таме села, на човешки трупове, които висяха по дърветата. Дребната местна шляхта прииждаше непрекъснато в стана на Сапеха със съобщения, но истината както винаги се губеше в противоречивите показания. Един видял само една хоронгва и се кълнеше, че князът няма повече войска; друг бе видял две, трети — три, четвърти — грамадна войска, която през време на поход заемала цяла миля. С една дума, това бяха бабини деветини, каквито обикновено разказват хора, които не разбират от войска и от военна професия.

Тук-таме бяха видели и татари, но тъкмо за тях вестите изглеждаха най-невероятни; защото се разказваше, че били видени да вървят не зад, а пред войските на княза. Пан Сапеха пъхтеше гневно, когато някой споменеше Бабинич пред него, и казваше на Оскерко:

— Прехвалихте го. В лош час отпратих Володиовски, ако той беше тук, отдавна щях да имам толкова пленници, колкото бих поискал, а този е развейпрах или нещо по-лошо... Кой го знае, може и

наистина да се е присъединил към Богуслав и се движи като негова предна стража!

Оскерко сам не знаеше какво да мисли. А ето че измина още една седмица: войската стигна до Бялисток. Беше по пладне.

Два часа по-късно предните стражи съобщиха, че се приближава някаква част.

— Може би това е Бабинич! — възкликна хетманът. — Ще му чета конско евангелие!

Но това не беше самият Бабинич. Из войската обаче настана такова движение след пристигането на тоя отряд, че пан Сапеха излезе да види какво става.

В това време тичаха войници от разните хоронгви и викаха:

— От Бабинич! Пленници! Цял куп!... Сума хора наловил!

И наистина хетманът видя няколко десетки конници на отслабнали и оскрежени коне. Те обграждаха близо триста души с вързани ръце, като ги биеха с камшици от сурова кожа. Пленниците представяха жалостна гледка. Те бяха по-скоро човешки сенки, а не хора. Окъсани, полуголи, измършавели така, че костите им стърчаха през кожата, окървавени, вървяха полуживи, равнодушни към всичко, дори към плющенето на камшика, който разкъсваше кожата им, и към дивите татарски крясъци.

— Какви са тия хора? — попита хетманът.

— Войници на Богуслав! — отговори един от доброволците на Кмичиц, който караше пленниците заедно с татарите.

— А вие откъде ги събрахте толкова?

— Близо още толкова ни паднаха по пътя от умора.

По едно време се приближи възрастен татарин, навярно техен вахмистър, и като се поклони, предаде на пан Сапеха писмо от Кмичиц.

Хетманът веднага счупи печата и започна да чете на глас:

— „Светлейши пане хетмане!

Ако не изпрацах досега нито съобщения, нито пленници, то е, защото вървах пред войските на княз Богуслав, а не след тях и исках да наловя по-голяма група...“

Хетманът прекъсна четенето.

— Това е дявол! — каза той. — Вместо да върви подир княза, той се измъкнал пред княза!

— Да го вземат мътните!... — добави пан Оскерко полугласно. Хетманът четеше:

„Макар това да беше опасна акция, понеже разездите му се движеха на значителна широчина, все пак ликвидирах два, без да оставя никого жив, измъкнах се отпред, което предизвика голямо смущение у княза, понеже веднага започна да предполага, че е обграден и се движи като в примка...“

— Затова е неочакваното му оттегляне! — извика хетманът. — Дявол, жив дявол!

Но четеше с все по-голямо любопитство:

„Князът не разбираше какво е станало, започна да губи ума и дума и изпращаше разезд след разезд, които ние биехме здравата и никой не се връщаше с всичките си хора. А като вървах напред, пленявах хранителните припаси, които му се изпращаха, разкопавах насипите и разрушавах мостовете, така че те можеха да се движат напред с големи усилия, без да спят, без да се хранят, без да са сигурни нито денем, нито нощем. Не можеха да се покажат от стана навън, защото татарите хващаха непредпазливите, а щом станът задремеше, ние почвахме да вием страшно от гъсталаците и те мислеха, че голяма войска настъпва срещу тях, та по цели нощи трябваше да стоят в бойна готовност. Така князът бе доведен до пълно отчаяние и не знаеше какво да предприеме, накъде да тръгне и какво да прави — затова ще трябва да се настъпи бързо срещу него, докато не е минала уплахата му. Войска има шест хиляди души, но около хиляда е загубил. Конете му измират. Райтарите са добри, пехотата не е лоша, обаче с Божия помощ всичко това се топи от ден на ден и стига нашата войска да ги догони, ще се разпръснат веднага. Княжеските карета, част от бюфета му и други ценни неща плених в Бялисток

заедно с две оръдия, но всичко по-голямо трябваше да потопя. От непрестанна нервност князът-предател заболя тежко и едва може да се задържи на кон, треската не го напуща и денем, и нощем. Панна Борзобогата е хваната, но той е болен и не може да посегне на честта ѝ. Тия вести и сведенията за неговото отчаяние получих от пленниците, които татарите ми пекоха на огън и които, щом бъдат попечени още веднъж, са готови да повторят истината. Като предоставям покорно службата си на негова светлост хетмана, моля за прошка, ако съм сбъркал нещо. Татарите са добри войници и видят ли голямата плячка, служат великолепно.“

— Светлейши пане! — каза Оскерко. — Сега вече ваша светлост навярно по-малко съжалява, че Володиовски не е тук, защото и той не може да се сравни с тоя въплътен дявол.

— Това са изумителни неща! — каза пан Сапеха и се хвана за главата. — Но дали той не лъже?

— Той е амбициозен човек! Той и на княза вилненски воевода казваше истината в очите, без да мисли дали това му е приятно или не. Ето! Същият начин както с Ховански, само че Ховански имаше петнайсет пъти повече войска.

— Ако това е истина, ще трябва да настъпваме час по-скоро — каза Сапеха.

— Докато князът не се опомни.

— Да тръгваме, за Бога! Оня му разкопава насипите, значи ще го настигнем!

В това време пленниците, които татарите държаха закуп пред хетмана, като виждаха пред себе си хетмана, почнаха да стенат, да плачат, да показват своята мизерия и да молят за милост на разни езици. Защото между тях имаше шведи, немци и шотландци от личната охрана на Богуслав. Пан Сапеха ги отне от татарите, заповяда да им дадат да се нахранят и да бъдат разпитани без припичане на огъня.

Показанията потвърдиха истината на думите на Кмичиц. Тогава цялата войска на Сапеха тръгна с голям устрем напред.

ДВАЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Следващият рапорт на Кмичиц дойде от Сокулка и беше кратък:

„За да заблуди нашата войска, князът симулираше поход към Шчучин, за където изпрати разезд. Самият той с главната си сила отиде в Янов и там получи пехотни подкрепления, които му доведе капитан Кириц: осемстотин добри бойци. От нас се виждат огньовете на княжеския стан. В Янов ще почиват една седмица. Пленниците казват, че бил готов да приеме и битка. Треската продължавала да го измъчва.“

След като получи тоя рапорт, пан Сапеха остави колите и оръдията, тръгна с леко натоварена войска за Сокулка и най-сетне двете войски се изправиха една срещу друга. Предвиждаше се, че боят е неизбежен, защото едните не можеха повече да бягат, а другите да ги преследват. В това време те стояха едни срещу други като борци, които след дълга гонитба предстои да се хванат за плещите, поемаха въздух в задъханите си гърла — и почиваха.

Щом видя Кмичиц, пан хетманът го грабна в прегръдките си и каза:

— Вече ти бях сърдит, че толкова дълго не даваше никакъв знак за себе си, но виждам, че си направил повече, отколкото можех да очаквам, и ако даде Бог победа, заслугата ще бъде твоя, а не моя. Ти вървеше като ангел хранител подир Богуслав!

Зловещи светлини блеснаха в очите на Кмичиц.

— Щом съм му ангел хранител, тогава трябва да присъствам и на неговата смърт.

— Бог ще реши това — рече сериозно хетманът, — но ако искаш той да те благослови, преследвай неприятеля на отечеството, а не твоя личен.

Кмичиц се поклони мълчаливо, но не личеше, че прекрасните думи на хетмана са му направили някакво впечатление. Лицето му изразяваше неумолима омраза и беше по-страшно, понеже гонитбата подир Богуслав бе направила да отслабне още повече. По-рано върху това лице се отразяваше само решителност и дръзко лекомислие, сега то беше станало сурово и едновременно настървено. Лесно можеше да се отгатне, че на когото тоя човек е обрекъл отмъщение в душата си, той трябва да се пази, дори ако е Радживил.

И Кмичиц вече си отмъщаваше страхотно. В тая война той имаше наистина грамадни заслуги. Излязъл пред Богуслав, той го заблуди, обърка сметките му, вгълпи му, че е обграден, и го принуди да се оттегли. После продължи да върви денем и нощем пред него. Унищожаваше разездите, беше безмилостен към пленниците. В Шемятиче, в Бочки, в Орля и около Белск нападнаше целия стан в дълбоката нощ.

Във Войшки, недалече от Заблудов, в чисто радживиловски земи, се втурна като сляп ураган върху самата квартира на княза и Богуслав, който тъкмо беше седнал да обядва, за малко не попадна жив в ръцете му и само благодарение на пан Сакович, ошмянски подкоможи, отърва кожата си. При Бялисток Кмичиц отвлече каретите и сребърните прибори на Богуслав. Той измори, изтощи, обрече на глад войската му. Отборната немска пехота и шведските райтари, които Богуслав беше довел със себе си, се връщаха подобни на скелети, обезумели, ужасени, грохнали от безсъние. Бесният вой на татарите и доброволците на Кмичиц се носеше пред тях, отстрани, отпред, отзад. Едва умореният войник притвореше очи, и трябваше да грабва оръжие. И колкото по-нататък, толкова по-лошо.

Дребната шляхта, която живееше по тия места, се присъединяваше към татарите било от омраза към бирженските Радживилови, било от страх пред Кмичиц, който наказваше жестоко непокорните. И така неговите сили растяха, а Богуславовите се стопяваха.

На всичко отгоре самият Богуслав беше наистина болен и при все че грижа никога не се беше задържала за дълго в сърцето на тоя човек, при все че астролозите, на които вярваше сляпо, му бяха предсказали в Прусия, че в тоя поход особата му не е изложена на никаква опасност, все пак амбицията му да бъде вожд много пъти

страдаше извънредно силно. Той, чието име като пълководец беше повтаряно с възхищение в Холандия, край Рейн и във Франция, биваше бит всеки ден в тия затънтени гори от невидим неприятел и победен без битка.

А и при това преследване се забелязваше такава необикновена настървеност и настойчивост, която преминаваше обикновената военна мярка, та с вродената си проницателност Богуслав след няколко дни отгатна, че го преследва някакъв неумолим личен враг. Той лесно узна името Бабинич, защото го повтаряше цялата околност, но то му беше чуждо. Въпреки това той искаше да разбере коя е тая личност и по пътя през време на преследването устройваше десетки и стотици засади. Винаги напразно! Бабинич умееше да избягва клопките и нанасяше поражение там, където го очакваха най-малко.

Най-сетне двете войски се съсредоточиха в околностите на Сокулка. Там Богуслав наистина намери подкрепления, командвани от фон Кириц, който преди това не знаеше къде се намира князът, та отиде в Янов. Тук именно щеше да се реши съдбата на Богуславовата експедиция.

Кмичиц затвори плътно всички пътища, които водеха от Янов за Сокулка, Коричин, Кужница и Суховоля. Горите, върбалаците и храсталаците наоколо бяха заети от татарите. Писмо не можеше да премине, никаква кола с хранителни продукти да дойде — ето защо самият Богуслав трябваше да търси битката, преди войската му да изяде и последния яновски сухар.

Но като човек прозорлив и опитен във всякакъв вид интриги, реши най-напред да опита с преговори. Той не знаеше още, че в тия неща пан Сапеха го превъзхожда много и по разум, и по опитност. И така в Сокулка от името на Богуслав пристигна пан Сакович, ошмянски подкоможи и староста, придворен и личен приятел на княза. Той донесе писма и пълномощия да склучи мир.

Тоя пан Сакович, богат човек, който по-късно стигна до сенаторско достойнство, защото стана смоленски воевода и подскарби на Великото княжество, беше по онова време един от най-прочутите рицари в Литва, а се славеше както с храбростта си, така и със своята хубост. Той беше среден на ръст, косата и веждите му черни като гарваново крило, а очите бледосини; те гледаха с удивителна и неизразима дързост, та Богуслав казваше за него, че удря с очите си

като с чук. Обличаше се по чуждестранна мода, като дрехите си донасяше от пътуванията, които правеше заедно с Богуслав; говореше на почти всички езици; а в боя се хвърляше, където кипеше най-много, и то толкова безумно, че приятелите му го наричаха „обречения на смърт“.

Но благодарение на грамадната си сила и хладнокръвие винаги излизаше здрав и читав. За него разказваха, че спирал каруца в движение, като я хващал за задните колелета; да пие можеше без мярка. Поглъщаше грамадно количество водка, след което беше толкова трезвен, сякаш нищо не беше взел в уста. С хората студен, горд, свадлив, в ръцете на Богуслав омекваше като восък. Маниерите му бяха изтънчени и умееше да се държи както трябва дори в кралски покои, но заедно с това в душата му имаше нещо диво, което избухваше от време на време като огън.

Той беше по-скоро другар, отколкото слуга на княз Богуслав.

Богуслав, който никога през живота си не беше обичал някого истински, имаше непреодолима слабост към тоя човек. По природа голям скъперник, беше щедър само към Сакович. С влиянието си го беше издигнал до подкоможи и го бе удостоил с ошмянското староство.

След всяка битка първият въпрос на Богуслав беше: „Къде е Сакович и дали не го е сполетяло нещо лошо?“ При съвещанията се осланяше на него и го използваше както във война, така и за преговори, при които смелостта и дори дързостта на ошмянския староста биваше много резултатна.

Сега го изпрати при Сапеха. Но мисията беше трудна: първо, защото старостата можеше да бъде лесно обвинен, че е дошъл само да шпионира и да види Сапеховите войски; второ, защото пратеникът щеше да иска много, а нямаше да предлага нищо.

За щастие пан Сакович не се смущаваше лесно. Той влезе като победител, който иде да диктува условия на победения, и веднага прониза пан Сапеха с бледите си очи.

Като видя тая надменност, пан Сапеха само се усмихна полусъжалително. Всеки човек може много да импонира със смелостта и дързостта си, но на хора от известна категория; а хетманът превишаваше извънредно много пан Сакович.

— Моят господар, князът на Бирже и Дубинки, конюши на Великото княжество и главнокомандващ войските на негово княжеско величество електора — каза Сакович, — ме изпраща с поклон и да попитам за здравето на ваше достойнство.

— Поблагодари, ваша милост, на княза и му кажи, че си ме видял здрав.

— Имам тук и писмо за ваше достойнство.

Сапеха взе писмото, отвори го доста небрежно, прочете го и рече:

— Напразно губим време... Не мога да разбера какво иска князът... Предавате ли се или искате да опитате щастията си?

Сакович се престори на слисан.

— Дали се предаваме? Мисля, че в писмото си князът предлага именно на ваше достойнство да се предаде; поне моите инструкции...

Сапеха го прекъсна:

— За инструкциите на ваша милост ще поговорим по-късно. Пане Сакович! Ние ви преследваме близо трийсет мили като хрътки заек... Чул ли си някога, ваша милост, заек да предлага на хрътките да се предадат?

— Получихме подкрепления.

— Фон Кириц с осемстотин души. Останалите са толкова *fatigati*^[1], че още преди битката ще изпоналягат. Ще кажа на ваша милост онова, което думаше Хмелницки: „Шкода ховорити!“^[2]

— Електорът ще застане зад нас с цялата си сила.

— Много добре... Не ще има нужда да го търся далече, тъй като искам да го попитам с какво право изпраща войска в територията на Жечпосполита, на която е васал и е длъжен да ѝ бъде верен.

— С правото на по-силния.

— Може би в Прусия съществува такава право, у нас не... Пък щом сте по-силни, дайте битка!

— Князът отдавна би настъпил срещу ваше достойнство, ако не му беше жал за кръвта на сънародниците си.

— Трябваше по-рано да му бъде жал!

— Князът също така се чуди на омразата на Сапехови към Радживиловия род и че ваше достойнство не се колебаеш за лично отмъщение да обливаш с кръв отечеството.

— Тях! — възкликна Кмичиц, който слушаше разговора, застанал зад стола на хетмана.

Пан Сакович стана, приближи се към него и го измери с поглед.

Но той беше попаднал на дързък като себе си или на по-дързък, та в очите на Кмичиц старостата намери такъв отговор, че наведе поглед към земята.

Хетманът сбръчка вежди.

— Седни, пане Сакович, а ваша милост стой там тихо!

После каза:

— Само съвестта казва истината, а устата я предъква и лъжа изплюва навън. Тоя, който напада отечеството с чужди войски, обвинява оня, който го отбранява. Бог чува това, а небесният летописец го записва.

— Поради омразата на Сапехови към Радживилови изгоря князът вилненски воевода.

— Мразя предателите, а не Радживилови и най-доброто доказателство за това е, че князът крайчи Радживил е в моя стан... Говори, ваша милост, какво искаш?

— Ваше достойнство, ще ти кажа това, което ми е на сърцето: мразя оня, който изпраща тайни убийци...

Сега пан Сапеха се слиса на свой ред.

— Аз да изпращам убийци срещу княз Богуслав?

Сакович впи страшните си очи в хетмана и каза подчертано:

— Точно така!

— Полудял си, ваша милост!

— Оня ден отвъд Янов е хванат човек, разбойник, който веднъж вече е участвал в нападение срещу живота на княза. Изтезанията ще го принудят да каже кой го е изпратил...

Настана кратка тишина, но в тая тишина пан Сапеха чу как изправеният зад него Кмичиц повтори двукратно през стиснатите си устни:

— Лошо! Лошо!

— Бог ще ме съди — отговори хетманът с истинска сенаторска внушителност, — не ще се оправдавам нито пред ваша милост, нито пред твоя княз, защото вие не сте ми съдии. А ваша милост, вместо да протакаш, казвай направо за какво си дошъл и какви условия предлага князът.

— Князът, моят господар, разби Хороткевич, разби пан Кшищоф Сапеха, взе обратно Тикочин, затова с право може да се смята за победител и да предявява значителни искания. Но понеже не желае да се пролива християнска кръв, иска да се върне мирно в Прусия, без никакви други претенции, освен да може да остави в замъците свои гарнизони. Взехме също така и много пленници, между които голям брой офицери, без да смятаме панна Борзобогата-Крашенска, която вече е изпратена в Тауроги. Всички тия пленници могат да бъдат разменени.

— Ти, ваша милост, не се хвали с победи, защото моята предна стража, командвана от присъстващия тук пан Бабинич, ви е гонила към трийсет мили... И като сте бягали от нея, сте загубили два пъти повече пленници, отколкото взехте преди това; загубихте коли, оръдия, сребро. Войската ви е уморена и умира от глад, нямате какво да ядете, не знаете накъде да се обърнете. Ти, ваша милост, видя моята войска. Аз нарочно не поръчах да ти завържат очите, за да можеш да разбереш дали бихте могли да се мерите с нас. Що се отнася до въпросната девойка, тя не се намира под моя опека, а на пан Замойски и княгиня Гризелда Вишньовецка. Князът ще има да се разправя с тях за злото, което ѝ прави. А ти, ваша милост, казвай, каквото имаш още за казване, и говори умно, защото иначе ще заповядам веднага на пан Бабинич да настъпи.

Вместо да отговори, Сакович се обърна към пан Кмичиц:

— Ти ли, ваша милост, така ни нападаше по пътя? Трябва при Кмичиц да си практикувал този разбойнически начин...

— Преценете по собствената си кожа дали съм практикувал добре!

Хетманът отново смръщи вежди.

— Няма какво повече — каза той на Сакович, — можеш да си заминаваш.

— Ваше достойнство, дай ми поне писмо до княза.

— Нека бъде така. Ще почакаш, ваша милост, за писмото при пан Оскерко.

Като чу това, пан Оскерко веднага изведе Сакович. На сбогуване хетманът му махна с ръка, а после веднага се обърна към пан Анджей:

— Ти защо каза: „Лошо!“, когато стана дума за хванатия човек? — попита той, като гледаше сурово и изпитателно рицаря в очите. —

Дали омразата е заглушила толкова съвестта ти, че наистина си изпратил убиец срещу княза?

— Кълна се в пресветата Дева, която отбранявах, че не съм! — отговори Кмичиц. — Аз не бих искал да се докопам до гърлото му с чужди ръце!

— Защо каза: „Лошо!“ Познаваш ли този човек?

— Познавам го — отговори Кмичиц и бледнееше от възмущение и ярост. — Още от Лвов го изпратих за Тауроги... Княз Богуслав е отвлякъл в Тауроги панна Билевичувна... Аз обичам тая панна!... Щяхме да се женим... Изпратих този човек, за да ми донесе сведения за нея... Тя беше в такива ръце...

— Успокой се — каза хетманът. — Даде ли му някакви писма?

— Не... тя не би искала да ги чете.

— Защо?

— Защото Богуслав й казал, че съм се бил предложил да отвлека краля...

— Ти имаш големи основания за омразата си към него. Признавам...

— Да, ваше достойнство, да!

— Значи, князът познава този човек?

— Познава го. Това е вахмистър Сорока... Той именно ми помагаше при отвличането на Богуслав...

— Разбирам — каза хетманът. — Чака го отмъщението на княза.

Настана кратко мълчание.

— Князът е в клопка — каза хетманът след малко. — Може би ще се съгласи да го предаде.

— Ваше достойнство — каза Кмичиц, — нека ваше достойнство задържи Сакович и да изпрати мене при княза, може би ще го изтръгна.

— Толкова ли държиш на него?

— Стар войник, стар слуга... На ръце ме е носил. Много пъти ми е спасявал живота!... Бог би ме наказал, ако го оставя при такова тежко положение.

И Кмичиц започна да трепере от мъка и безпокойство, а хетманът продума:

— Не се учудвам, че войниците те обичат, защото и ти ги обичаш. Ще направя, каквото мога. Ще пиша на княза, че ще му пусна

когото иска срещу тоя войник, който впрочем е действал по твоя заповед като невинен instrumentum^[3].

Кмичиц се хвана за главата.

— Какво го е грижа него за пленниците, няма да го пусне дори за трийсет души.

— Тогава и на тебе няма да го предаде, а ще посегне и на живота ти.

— Ваше достойнство... само за един би го дал: за Сакович.

— Сакович не мога да затварям, той е пратеник!

— Нека ваше достойнство го задържи, а аз ще отида с писмо при княза. Може би ще постигна нещо... Кой ти гледа княза! Ще се откажа от отмъщение, стига да ми пусне тоя войник!...

— Чакай — каза хетманът. — Сакович мога да задържа. Освен това ще пиша на княза да изпрати безименен пропуск.

Веднага след тия думи хетманът се залови да пише. Четвърт час по-късно един казак полетя с писмо към Янов, а надвечер се върна с отговор от Богуслав.

„Изпращам искания пропуск — пишеше Богуслав, — с който всеки пратеник може да се върне безопасно, ако и да ми е чудно, че ваше достойнство иска пропуск, когато има у себе си като заложник моя слуга и приятел, ошмянския пан староста, към когото имам такива чувства, та срещу него бих пуснал всички офицери на ваше достойнство. Знае се също, че пратениците не биват бити и че дори дивите татари, заедно с които ваше достойнство воюва срещу моята християнска войска, са свикнали да ги уважават. Ето защо, като гарантирам с личната си княжеска дума сигурността на пратеника, оставам и т.н.“

Още същата вечер Кмичиц взе пропуска, двамата Кемлици и замина. Пан Сакович остана като заложник в Сокулка.

---

[1] Изморени (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Няма смисъл да се приказва (укр.). — Бел.прев. ↑

[3] Оръдие (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Наближаваше полунощ, когато пан Анджей се обади на първите княжески стражи, но в целия стан на Богуслав не спеше никой. Боят можеше да започне всеки момент, затова се готвеха усърдно за него. Княжеската войска заемаше самия Янов и владееше пътя от Сокулка, пазен от артилерията, която обслужваха опитни електорски войници. Там имаше само три оръдия, но барут и снаряди в изобилие. Богуслав беше заповядал да направят малки насипи между брезите от двете страни на Янов, а на тях да поставят картечи и да се настани пехотата. Конницата заемаше самия Янов, пътя зад оръдията, както и празните пространства между насипите. Позицията беше доста добра за отбрана и с отпочинали хора можеше да се защитават дълго в нея, като пролеят много неприятелска кръв, но нови войници бяха само осемстотинте пехотинци, командвани от Кириц, останалите бяха толкова изтощени, че едва се държаха на крака. Освен това татарски вой се чуваше на север, в Суховоля, значи в тила на Богуслав, поради което между войниците се ширеше известен страх. Богуслав трябваше да изпрати натам цялата си лека конница, която измина половин миля и не смееше нито да се връща назад, нито да върви напред поради страх от някаква засада в гората.

Макар че треската със силен огън измъчваше Богуслав повече от когато и да било, той ръководеше всичко, а понеже мъчно можеше да се задържи на коня, заповяда четири трабанти да го носят в открита носилка. Така той обиколи пътя, брезовите горички и тъкмо се връщаше в Янов, когато му съобщиха, че пристига пратеник до него.

Това беше вече на улицата. Богуслав не можа да познае Кмичиц поради тъмната нощ и защото прекалено предпазливите офицери от предната стража бяха покрили главата на пан Анджей с чувал, на който беше прорязан отвор само за устата.

Князът обаче видя чувала, защото Кмичиц слезе от коня и застана до самия него, та заповяда да го свалят незабавно.

— Тук е вече Янов — каза той — и няма какво да се крие.

След това се обърна в тъмното към пан Анджей.

— От пан Сапеха ли?

— Тъй вярно.

— А какво прави там пан Сакович?

— Пан Оскерко го гощава.

— Защо ми поискахте пропуск, щом имате Сакович? Пан Сапеха е много предпазлив, но нека гледа да не прекали.

— Това не е моя работа! — отвърна Кмичиц.

— Виждам, че пратеникът не е особено разговорлив.

— Донесох писмо, а по моята лична работа ще говоря в квартирата.

— Значи има и лична работа?

— Ще има молба към ваше княжеско височество.

— Ще бъда доволен да не откажа. Сега заповядайте с мене. Яхвай, ваша милост, коня. Бих те поканил в носилката си, но е тясно.

Тръгнаха. Князът в носилката, а Кмичиц до него на кон. И в тъмнината се поглеждаха един друг, без да могат да си видят лицата. След малко въпреки кожуха князът започна да трепере така, та чак тракаше със зъби. Най-сетне каза:

— Налегнала ме е една болест... ако не беше тя... брр!... щях да поставя други условия...

Кмичиц не отговори нищо и само искаше с очи да пробие мрака, всред който главата и лицето на княза се очертаваха с неясни, сиви и белезникави контури. При звука на Богуславовия глас и при вида на неговата фигура всички по-раншни обиди, старата омраза и желанието за мъст, което гореше у него, така се надигнаха в сърцето му, че се превърнаха почти в лудост... Ръката му неволно търсеше меч, който му бе отнет, но в пояса си имаше втъкнат жезъл с желязна глава, полковническият му знак, та дяволът веднага започна да му мъти мозъка и да шепне:

— Викни в ухото му кой си и му разбий черепа на парчета... Нощта е тъмна... ще се измъкнеш... Братята Кемличи са с тебе. Ще унищожиш предателя, ще му платиш за злото... Ще спасиш Оленка, Сорока... Бий! Бий!...

Кмичиц се приближи още повече до носилката и с разтреперана ръка започна да измъква жезъла от пояса си.

— Бий!... — шепнеше дяволът. — Ще заслужиш пред отечеството...

Кмичиц вече измъкна жезъла си го стисна за дръжката, сякаш искаше да я смачка в ръката си.

— Едно, две, три!... — шепнеше дяволът.

Но в тоя момент конят му — дали защото се удари с ноздри в шлема на трабанта, или се уплаши — заби внезапно копита в земята, после се препъна силно. Кмичиц го стегна с юздата. През това време носилката се отдалечи на десетина крачки.

А косата на юнака настръхна.

— Пресвета майко, дръж ми ръката! — шепнеше той през стиснати зъби. — Пресвета майко, спаси ме! Аз съм тук пратеник, идвам от името на хетмана, а искам да убивам като нощен разбойник... Аз съм шляхтич, аз съм твой слуга... Не ме въвеждай в изкушение!

— Какво се бавиш там, ваша милост? — обади се Богуслав с прекъсван от треската глас.

— Идвам вече!

— Чуваш ли, ваша милост... петлите пеят по плетищата... Трябва да бързаме, защото съм болен и се нуждая от почивка.

Кмичиц мушна жезъла в пояса си и продължи да язди до носилката. Но вече не можеше да възстанови спокойствието си. Разбираше, че само хладнокръвието и самообладанието му могат да освободят Сорока; затова предварително си редеше с какви думи да заговори на княза, та да го склони и убеди. И си даваше клетва, че само Сорока ще има на ум, че не ще спомене нищо друго, особено за Оленка.

И чувстваше как в мрака гореща руменина облива лицето му при мисълта, че може би сам князът ще спомене за нея или ще спомене нещо такова, което пан Анджей не ще може нито да издържи, нито да изслуша.

„Дано не докосва това нещо — казваше той в себе си, — дано не го докосва, защото там е и неговата смърт, и моята... Дано бъде милостив към самия себе си, ако не му стига срамът...“

И пан Анджей страдаше страшно; едва поемаше въздух, а гърлото му беше така стиснато, та се страхуваше, че не ще може да изтръгне дума от себе си, когато ще трябва да заговори.

При тоя страхотен гнет той започна да чете молитва.

След малко усети облекчение, успокои се доста и оня сякаш железен обръч, който стискаше гръкляна му, се отпусна.

В това време стигнаха до квартирата на княза. Трабантите сложиха носилката; двама придворни камериери взеха княза под ръка, а той се обърна към Кмичиц и като продължаваше да трака със зъби, каза:

— Моля след мене... Пристъпът на болестта веднага ще мине... Ще можем да си поговорим.

След малко двамата се намериха в отделна стая, в камината на която светеха куп въглени и беше непоносимо горещо. Там нагласиха княз Богуслав на дълъг походен стол, покриха го с кожуси и донесоха светлина. После придворните излязоха, а князът отметна главата си назад, притвори очи и така постоя някое време неподвижен.

Най-сетне каза:

— Ей сега... нека си почина...

Кмичиц го гледаше. Князът не се беше много променил, само треската беше свила лицето му. Напудрен беше както винаги, а бузите му бяха начервени, но тъкмо затова, когато лежеше така със затворени очи и с наведена назад глава, приличаше донякъде на труп или на восьчна фигура.

Пан Анджей стоеше край него при светлината на свещника. Клепачите на княза почнаха да се отварят лениво, внезапно се отвориха съвсем — и сякаш пламък прелетя през лицето му. Но това продължи само миг, след което той отново затвори очи.

— Ако си дух, не се страхувам от тебе — каза той, — но изчезвай!

— Пристигнах с писмо от хетмана — отговори Кмичиц. Богуслав трепна едва забележимо, сякаш искаше да се отърси от някакво привидение; после погледна към Кмичиц и каза:

— Не те ли улучих, ваша милост?

— Не съвсем — отговори пан Анджей мрачно и посочи с пръст белега.

— Това е вече втори път!... — измърмори князът полу на себе си.

А на глас добави:

— Къде е писмото?

— Ето го — отговори Кмичиц и го подаде.

Богуслав го зачете, а когато свърши, странни светлини блеснаха в очите му.

— Добре! — каза той. — Стига протакане!... Утре битка... И съм доволен, понеже утре не ще имам треска.

— И у нас са също довольни — отвърна Кмичиц.

Настана кратко мълчание, през което тия двама неумолими врагове се мереха с очи с някакво страшно любопитство.

Князът пръв подхвана разговора:

— Отгатвам, че ти, ваша милост, така ме нападаше с татарите?...

— Аз...

— А как не се побоя да дойдеш тук?...

Кмичиц не отговори нищо.

— Може би си разчитал на роднинството ни чрез Кишки... Защото ние имаме сметки помежду си... Мога, пане рицарю, да заповядам да ти одерат кожата.

— Можеш, ваше княжеско височество.

— Ти дойде с мой пропуск, вярно... Разбирам сега защо пан Сапеха го е искал... Но ти искаше да посегнеш на живота ми... Там е задържан Сакович; все пак... пан воеводата няма право върху Сакович, а аз имам върху тебе... братовчедо...

— Дойдох с молба при ваше княжеско височество...

— Моля! Можеш да разчиташ, че ще направя всичко за тебе... Каква е тая молба?

— Тук е уловен войник, един от тия, които ми помагаша да отвлека ваше княжеско височество. Аз давах заповедите, той действаше като сляп *instrumentum*. Благоволи, ваше княжеско височество, да пуснеш на свобода тоя войник.

— Пане рицарю — каза той, — не мога да разбера дали си по-добър като войник или по-безочлив като супликant^[1]...

— Аз не искам тоя човек даром от ваше княжеско височество.

— А какво ми даваш срещу него?

— Самия себе си.

— Моля, какъв *miles praeciosus*^[2]?... Щедро плащаш, но внимавай да ти стигне, защото навярно ще искаш и някого друго да откупиш от мене...

Кмичиц направи крачка напред и побледня толкова страхотно, че князът погледна неволно към вратата и въпреки цялата си смелост промени предмета на разговор:

— Пан Сапеха не ще се съгласи на такова споразумение. Щях да бъда доволен да те имам, но с княжеската си дума гарантирах твоята безопасност.

— По тоя войник ще пиша на пан хетмана, че съм останал доброволно.

— А той ще поиска да те изпратя въпреки твоята воля. Твърде значителни услуги си му оказал... И Сакович няма да ми пусне, а аз ценя Сакович повече от тебе...

— Тогава освободи и така тоя войник, ваше княжеско височество, а аз давам честна дума, че ще се явя, където заповядаш.

— Утре може да загина. Нямам никаква полза от споразумения за вдругиден...

— Умолявам ваше княжеско височество! За тоя човек аз...

— Какво ти?

— Отказах се от отмъщение.

— Виж какво, пане Кмичиц, много пъти съм ходил на лов за мечки с копие не по принуда, а просто по желание. Обичам, когато ме заплашва някаква опасност, понеже тогава животът ми е по-малко досаден. Затова и оставям твоето отмъщение като забава за себе си, но трябва да ти призная, че ти си от ония мечки, които сами търсят ловеца.

— Ваше княжеско височество — каза Кмичиц, — често пъти Бог прощава големи грехове заради малка милост. Никой от нас не знае кога ще се яви пред Христовия съд...

— Стига! — прекъсна го князът. — И аз въпреки треската си съчинявам псалми, за да имам някаква заслуга пред Господа, а ако ми дотрябва проповедник, ще повикам своя... Ти, ваша милост, не умееш да молиш достатъчно покорно и всичко е напразно... Аз ще ти посоча начин: атакувай утре в битката пан Сапеха, тогава вдругиден ще пусна твоя войник и ще ти простя вината... Ти измени на Радживилови, измени сега на Сапеха...

— Това последната ти дума ли е, ваше княжеско височество?... В името на всички светии заклевам ваше княжеско височество...

— Не! Хвацат те дяволите, добре!... И лицето ти се променя... Само че не се приближавай много, защото макар да ме е срам да викам хората си... но гледай тук! Ти си прекалено решителен!

При тия думи Богуслав извади изпод кожите, с които беше покрит, цевта на пистолет и се вгледа в очите на Кмичиц с блеснали очи.

— Ваше княжеско височество! — възкликна Кмичиц, като наистина долепи ръце за молба, но с променено от гняв лице.

— Значи молиш и заплашваш?... — каза Богуслав. — Превиваш врат, но иззад яката ти се озъбва дявол към мене?... Надменност святка от очите ти, а в устата ти гърми като мълния в облак? Падай в краката на Радживил, когато молиш, шляхтенче!... Бий челото си о пода! Тогава ще ти отговоря!...

Лицето на пан Анджей беше бледо като платно, той потърка с ръка мокрото си чело, очите, лицето и отговори с такъв прекъсван глас, сякаш треската, от която страдаше князът, внезапно се беше прехвърлила на него:

— Ако ваше княжеско височество ми пусне тоя стар войник... тогава... аз... съм готов... да падна пред... нозете... на ваше княжеско височество.

Задоволство светна в очите на Богуслав. Той унижи врага си, преви гордия врат. По-добра храна не можеше да даде на отмъщението и омразата.

А Кмичиц стоеше пред него с настръхнала коса, цял разтреперан. Лицето му, което дори спокойно приличаше на ястребова глава, сега още повече напомняше хищна и побесняла птица. Човек не можеше да отгатне дали след миг ще се хвърли в краката на княза или върху неговите гърди...

А Богуслав каза, без да го изпуска от очи:

— Пред свидетели! Пред хора!

И се обърна към вратата.

— Елате тук!

През отворената врата влязоха двайсетина придворни, поляци и чужденци. След тях започнаха да влизат офицери.

— Ваша милост панове — каза князът, — пан Кмичиц, оршански хоронжи и пратеник на пан Сапеха, иска да ме моли за едно благоволение и желае всички вие, ваши милости, да бъдете свидетели!...

Кмичиц се олюля като пиан, изстена и падна пред краката на Богуслав.

А князът нарочно ги протегна така, та краят на райтарския му ботуш докосваше челото на рицаря.

Всички гледаха в мълчание, слисани от прочутото име, както и от това, че носителят му е сега пратеник на пан Сапеха. Всички разбираха също, че става нещо необикновено.

А князът стана и без да каже нито дума, мина в съседната стая, като само кимна на двама придворни да го последват.

Кмичиц стана. По лицето му вече не личеше нито гняв, нито хищност, а само безчувственост и равнодушие. Изглеждаше, че съвсем не разбира какво става с него и че енергията му се е напълно сломила.

Мина половин час, цял час. Зад прозореца се чуваше тропот на конски копита и отмерени стъпки на войници — той продължаваше да седи, сякаш беше от камък.

Внезапно вратата откъм пруста се отвори. Влезе офицер, стар познат на Кмичиц от Бирже, с осем войници, четирима с мускети, четирима без пушки, само със саби.

— Ваша милост полковник, стани, ваша милост! — каза учтиво офицерът.

Кмичиц го погледна замаяно.

— Гловбич... — каза той, като позна офицера.

— Имам заповед — отвърна Гловбич — да вържа ръцете на ваша милост и да те изведе извън Янов. Това връзване е временно, после ще си отидеш, ваша милост, свободно... Затова моля ваша милост да не се противиш.

— Връзвай! — отговори Кмичиц.

И се остави да го вържат без съпротива. Но краката не му вързаха. Офицерът го изведе от стаята и тръгнаха пеш през Янов. Така вървяха още около един час. По пътя към тях се присъединиха няколко конници. Кмичиц чу, че разговарят на полски. Поляците, които още служеха при Богуслав, знаеха името на Кмичиц и затова бяха много любопитни какво ще стане с него. Групата мина брезовата горичка и се намери на пусто поле, където пан Анджей видя отряд от леката полска хоронгва на Богуслав.

Войниците бяха строени в квадрат, в средата имаше малка площадка, където стояха само двама пехотинци, които държаха коне със сбруи, и петнайсетина души с факли.

При тяхната светлина пан Анджей видя току-що заострен кол, сложен хоризонтално и прикрепен с тъпия си край към едно дебело дърво.

Неволно тръпки пронизаха Кмичиц.

„Това е за мене — помисли той, — ще заповяда да ме набият на кол с конете... За отмъщението си жертва Сакович!“

Но той се лъжеше, колът беше предназначен преди всичко за Сорока.

При трепетливите пламъчета пан Анджей съзря самия Сорока; старият войник седеше на пейка до самото дърво без шапка и с вързани ръце, пазен от четирима войници. Някакъв човек, облечен с късо кожухче без ръкави, му поднасяше в този момент водка в плоско канче, която Сорока пиеше доста жадно. След като я изпи, плю, а понеже в тоя именно момент поставиха Кмичиц между два коня в първия ред, войникът го видя, скочи от пейката и застана мирно като на военен парад.

Двамата се гледаха известно време. Лицето на Сорока беше доста спокойно и примирено, само си движеше челюстите, като че ли дъвчеше нещо.

— Сорока... — изстена най-сетне Кмичиц.

— На вашите заповеди! — отговори войникът.

И отново настана мълчание. Какво можеха да си кажат в такъв момент! Внезапно палачът, който преди това даде водка на Сорока, се приближи към него.

— Е, старо — каза той, — време е за тебе.

— Ами набивай!

— Не бой се.

Сорока не се страхуваше, но когато усети на себе си ръката на палача, започна да диша бързо и шумно, най-сетне каза:

— Още водка...

— Няма!

Внезапно един от войниците излезе от строя и подаде манерка.

— Има. Дайте му!

— В строя! — изкомандва Гловбич.

Но човекът с кожухчето наведе манерката към устата на Сорока, а той пи жадно и като се напи, въздъхна дълбоко.

— Ето! — каза той. — Това е войнишката съдба, след трийсет години служба... Е, хайде, щом е време!

Приблужи се втори палач и почна да го съблича. Настана миг тишина.

Факлите трепереха в ръцете на хората, които ги държаха. На всички им стана страшно.

Изведнъж между рицарите, които обграждаха площадката, се засушука и шушукането ставаше все по-високо. Войникът не е палач. Той убива, но не обича да гледа мъчения.

— Млъкни там! — викна Гловбич.

Шушукането се превърна във висока глъчка, след която се чуваха отделни думи: „дяволи!“, „гръм!“, „поганска служба!“...

Внезапно Кмичиц викна така, като че ли него набиваха на кол:

— Стой!

Палачите се спряха неволно. Всички очи се обърнаха към Кмичиц.

— Войници! — викна пан Анджей. — Княз Богуслав е предател срещу краля и Жечпосполита! Вие сте обградени и утре ще бъдете избити до крак. Служите на предател! Служите срещу отечеството! Но който напусне тая служба, който изостави предателя, той ще бъде простен от краля, ще бъде простен от хетмана!... Избирайте! Смърт и позор или награда утре! Ще ви изплатя възнаграждението и по дукат на глава, по два на глава!... Избирайте! Не е достойно за вас, добри войници, да служите на предателя! Да живее кралят! Да живее великият литовски хетман!

Глъчката премина във врява. Редиците се разстроиха.

Двайсетина гласа викнаха:

— Да живее кралят!

— Доста сме служили!

— Смърт на предателя!

— Стой! Стой! — крещяха други гласове.

— Утре ще умрете в позор! — реवेशе Кмичиц.

— Татарите са в Суховоля!

— Князът е предател!

— Против краля воюваме!

— Бий!

— При княза!

— Стой!

В бъркотията някаква сабя преряза въжето, с което бяха вързани ръцете на Кмичиц. А той в миг скочи на един от ония коне, които щяха да набиват Сорока на кол, и викна вече от коня:

— След мене при хетмана!

— Идвам! — викна Гловбич. — Да живее кралят!

— Да живее! — отговориха петдесет гласа и петдесет саби светнаха едновременно.

— На кон, Сорока! — изкомандва отново Кмичиц. Имаше и такива, които искаха да се съпротивяват, но при вида на голите саби млъкнаха. Все пак един обърна коня си и след миг изчезна от очи. Факлите угаснаха. Тъмнина обгърна всички.

— След мене! — чу се гласът на Кмичиц.

И безредното кълбо от хора тръгна веднага, после се разтегна в дълга змия. Като преминаха два-три хвърлея, налетяха на стража от пехотинци, по-голямата част от които заемаха брезовата горичка отляво.

— Кой иде? — обади се гласове.

— Гловбич с разезд!

— Парол?

— Тръби!

— Минавай!

И минаха, без да бързат особено; след това се понесоха в тръс.

— Сорока! — каза Кмичиц.

— Слушам! — обади се до него гласът на вахмистъра. Кмичиц не каза нищо повече, само протегна ръка и я опря върху главата на вахмистъра, сякаш искаше да се увери, че пътува край него.

Войникът притисна мълчаливо тая ръка до устата си.

Внезапно от другата страна се обади Гловбич:

— Ваша милост, отдавна исках да направя това, което върша сега.

— Няма да съжалявате!

— През целия си живот ще бъда благодарен на ваша милост!

— Слушай, Гловбич, защо князът изпрати вас на екзекуцията, а не чуждестранна част?

— Защото искаше да унижи ваша милост пред поляците. Чуждите войници не познават ваша милост.

— А на мене нищо ли нямаше да се направи?

— Имах заповед да пресека възетата на ваша милост, но ако ваша милост би скочил да защитаваш Сорока, трябваше да те откараме пред княза за наказание.

— Значи искал е да пожертва и Сакович — измърмори Кмичиц.

В това време в Янов княз Богуслав си беше вече легнал, уморен от треската и дневния труд. От дълбокия сън го събуди шум пред квартирата и чуване на вратата.

— Ваше княжеско височество! Ваше княжеско височество! — викаха няколко гласа.

— Спи! Не го будете! — отговаряха пажовете. Но князът седна на леглото и викна:

— Светлина!

Внесоха светлина, а едновременно с това влезе дежурният офицер.

— Ваше княжеско височество! — каза той. — Сапеховият пратеник разбунтувал хоронгвата на Гловбич и я отвел при хетмана.

Настана кратка тишина.

— Бийте тимпани и барабани! — обади се най-сетне Богуслав. — Войската да се строи!

Офицерът излезе, князът остана сам.

— Това е страшен човек! — каза сам на себе си. И усети, че отново почва да го тресе.

---

[1] Покорен молител (от лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Ценен войник (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Човек лесно може да си представи удивлението на пан Сапеха, когато Кмичиц не само се върна здрав и читав, но доведе със себе си няколко десетки конници и стария си слуга. Кмичиц на два пъти трябваше да разказва на хетмана и на пан Оскерко как и какво беше станало, а те слушаха любопитно, пляскаха често с ръце и се хващаха за глава.

— От това излиза — каза хетманът, — че когато някой прекали в отмъщението си, често пъти то му се измъква от ръцете като птица. Княз Богуслав е искал поляци да бъдат свидетели на твоето унижение и мъка, за да те изложи още повече, но е прекалил. Ти обаче не се надувай много, защото тая победа ти даде Бог; а, от друга страна, ще ти кажа следното: той е дявол, но и ти си дявол! Зле е постъпил князът, че те е унизил.

— Аз няма да го унизя и ако даде Бог, не ще прекаля в отмъщението си!

— По-добре съвсем се откажи от него, както Христос не е отмъщавал, при все че като Бог е могъл с една дума да съсипе евреите.

Кмичиц не отговори нищо, защото нямаше и време за разговор; дори нямаше време и за почивка. Рицарят беше смъртно уморен, но въпреки това реши още тая нощ да отиде при татарите си, които се намираха в горите и по пътищата зад Янов, в тила на Богуславовите войски. Но тогавашните хора спяха добре и на седлата. Затова пан Анджей само поръча да му оседлаят нов кон и се надяваше, че по пътя ще си дремне сладко.

Когато вече яхваше коня, при него дойде Сорока и застана мирно.

— Ваша милост! — каза той.

— Какво ще кажеш, старо?

— Дойдох да питам кога трябва да заминавам?

— За къде?

— За Тауроги.

Кмичиц се засмя.

— Няма да ходиш в Тауроги, ще дойдеш с мене.

— Слушам! — отговори вахмистърът, като се мъчеше да не покаже задоволството си.

Заминаха заедно. Пътят беше дълъг, защото трябваше да обикалят през горите, за да не попаднат в ръцете на Богуслав; затова Кмичиц и Сорока се наспаха много хубаво и без никакви приключения стигнаха при татарите.

Акбах Улан веднага се яви пред Бабинич и му направи доклад за дейността си. Пан Анджей беше доволен от нея: всички мостове бяха изгорени, дигите повредени; не само това: пролетните води се бяха разлели и превърнали нивите, ливадите и по-ниските пътища в тинесто блато.

Богуслав нямаше друг избор, освен да се бие, да победи или да загине. За отстъпление не можеше да мисли.

— Добре — каза Кмичиц, — той има великолепни райтари, но тежки. При днешните калища не може да има полза от тях.

След това се обърна към Акбах Улан.

— Отслабнал си — каза той, като го удари с пестник по корема, — но след боя ще напълниш корема си с дукатите на княза.

— Бог е създал неприятелите, за да има от кого военните мъже да вземат плячка — отговори татаринът сериозно.

— А конницата на Богуслав ще удържи ли срещу вас?

— Те имат неколкостотин добри конници, а вчера им изпратиха пехотен полк и се окопаха.

— Не бихме ли могли да ги примаим на открито поле?

— Не излизат.

— А да заобиколим и ги оставим, за да стигнем до Янов?

— На пътя ни са.

— Ще трябва да обмислим нещо!

След тия думи Кмичиц почна да се глади с ръка по косата.

— Опитайте ли се да ги предизвиквате? Колко далеко излизат подир вас?

— На един-два хвърлея... по-нататък не искат.

— Ще трябва да измислим нещо! — повтори Кмичиц.

Но тая нощ вече нищо не измисли. А на другия ден се приближи с татарите до стана между Суховол и Янов и разбра, че Акбах Улан бе преувеличил, като казваше, че пехотата се била окопала от тая страна;

там имаше само малки насипи, нищо повече. Иззад тях те можеха да се отбраняват дълго, особено срещу татарите, които не отиваха с готовност в атака направо в огъня, но не можеше да се мисли, че ще издържат каквато и да било обсада.

„Ако имах пехота — помисли Кмичиц, — щях да атакувам веднага...“

Но мъчно беше дори да се мечтае за докарване на пехота, защото, първо, пан Сапеха нямаше излишна пехота и второ, нямаше време да бъде докарана.

Кмичиц се приближи толкова близо, че пехотинците на Богуслав почнаха да стрелят срещу него, но той не обръщаше внимание на това, движеше се на кон между куршумите, разглеждаше, оглеждаше, а татарите, макар и не толкова издръжливи срещу огъня, трябваше да го съпровождат. А после изскочи конница и го заобиколи от страни. Той се измъкна, измина три хиляди крачки и изведнъж се обърна срещу нея.

Но и райтарите веднага завиха обратно към насипчетата. Напразно татарите пуснаха подире им облак стрели. Само един човек падна от коня, но те взеха и него и го отнесоха.

След като се завърна, Кмичиц, вместо да тръгне направо за Суховоля, зави към запад и стигна до Камьонка.

Мочурливата река се беше разляла широко, тъй като пролетта беше дъждовна. Кмичиц погледна реката, хвърли във водата десетина счупени клонки, за да разбере каква е бързината на течението, и каза на Улан:

— През тук ще ги заобиколим от страни и ще ги нападнем отзад.

— Конете не ще могат да преплуват срещу течението.

— То върви бавно. Ще преплуват! Водата почти стои.

— Конете ще вкочанясат, а хората няма да издържат. Студено е още.

— Хората ще преплуват за опашките. Това е ваш татарски начин.

— Хората ще вкочанясат.

— Ще се стоплят в огъня.

— Каквото е писано!

Докато се смрачи, Кмичиц заповяда да нарежат наръчи върбови клонки, изсъхнал папур, тръстика и да ги привържат от двете страни на конете.

Щом изгря първата звезда, той хвърли във водата около осемстотин конници и започнаха да плуват. Той самият плуваше начело, но скоро разбра, че се движат толкова бавно напред, та за два дни няма да преплуват оттатък насипите.

Тогава заповяда да се прехвърлят на другия бряг.

Това беше опасна акция. Другият бряг беше равен и мочурлив. Конете, макар и леки, потъваха до корем. Но колкото и бавно, движеха се напред, като си помагаха един на друг.

Така изминаха няколко хвърлея.

Звездите показваха къде е север. Внезапно от юг долетя ехото на далечна престрелка.

— Боят е започнал! — викна Кмичиц.

— Ще потънем! — отговори Акбах Улан.

— След мене!

Татарите не знаеха какво да правят, но внезапно забелязаха, че конят на Кмичиц се измъкна от калта, очевидно попаднал на твърда почва.

Оттук започваше пясъчна плитчина. Отгоре имаше вода, която достигаше до конските гърди, но почвата отдолу беше твърда. Затова тръгнаха по-бързо. Отляво им се мярнаха далечни огньове!

— Това са насипите! — каза Кмичиц тихо. — Отминаваме ги! Ще заобиколим!

След малко наистина отминаха насипите. Тогава се обърнаха наляво и отново вкараха конете в реката, за да излязат зад насипите.

Повече от сто коня потънаха при самия бряг, но почти всички хора се измъкнаха на брега. Кмичиц заповяда на останалите без коне да се качат зад ездачите и тръгна към насипите. Преди това той беше оставил двеста доброволци със заповед да безпокоят насипите отпред, докато той ги заобикаля отзад. Когато се приближиха, чу отначало редки, а после все по-чести гърмежи.

— Добре е! — каза той. — Ония атакуват! И тръгнаха.

В тъмнината се виждаше само купът от глави, които подскачаха по ритъма на конския ход; сабя не издрънка, броня не извъня, татарите и доброволците умееха да вървят тихо като вълци.

Стрелбата откъм Янов ставаше все по-силна, явно беше, че пан Сапеха е настъпил по цялата линия.

Но по насипчетата, към които отиваше Кмичиц, също се чуваха възгласи. Няколко купища дърва горяха по тях и пръскаха силна светлина. При тая светлина пан Анджей видя пехотинци, които стреляха рядко, а повечето се взираха в полето пред себе си, където конницата се биеше с доброволците.

И него видяха от насипите, но вместо с изстрели посрещнаха отряда, който идваше, с гръмки възгласи. Войниците смятаха, че княз Богуслав им изпраща помощ.

Но когато само сто крачки дяляха групата на Кмичиц от насипите, пехотата започна да се движи неспокойно в тях; все повече войници засланяха челото си с ръце и гледаха какви са тия хора, които идат.

Внезапно на петдесет крачки разстояние страхотен вой раздра въздуха и отрядът се хвърли като буря, обгърна пехотата, обгради я като обръч и цялата тая маса от хора започна да се движи конвулсивно. Човек би казал, че грамадна змия души набелязаната си жертва.

В тоя куп се чуваха сърцераздирателни викове: „Аллах! Хер Йезус! Майн Гот!“

Зад насипите се носеха други викове, защото доброволците, макар и по-малобройни, щом разбраха, че пан Бабинич е вече в окопите, нападнаха бясно конницата. В това време от небето, което от някое време вече се покриваше с облаци както обикновено пролет, рукна неочакван пороен дъжд. Запалените купища дърва угаснаха и боят продължи в тъмнината.

Но той не трая много. Изненаданите пехотинци на Богуслав отидоха под нож. Конницата, в която имаше много свои хора, сложи оръжие. Чуждите, а именно сто драгуни, бяха избити до крак.

Когато месецът отново се показа иззад облаците, освети само групи татари, които доубиваха ранените и събираха плячка.

Но това не продължи много. Чу се пронизителният глас на свирка; татарите и доброволците скочиха като един човек на конете.

— След мене! — викна Кмичиц.

И като вихър ги поведе към Янов.

Четвърт час по-късно нещастното селище беше подпалено от четирите страни, а един час по-късно море от пламъци се разля по целия Янов. Стълбове огнени искри излитаха над пожара към червеното небе.

Така пан Кмичиц даваше знак на хетмана, че е нападнал Богуславовата войска откъм тила.

А сам той, червен като палач от човешка кръв, стягаше всред пламъците татарите си, за да ги поведе по-нататък.

Те бяха вече строени и се разтегнаха широко, когато внезапно видяха на полето пред себе си, осветено като в ден от пожара, отряд от грамадната електорска конница.

Водеше я рицар, който се виждаше отдалече, защото беше със сребърна броня и яздеше на бял кон.

— Богуслав! — извика Кмичиц с нечовешки глас и се понесе напред с цялата татарска маса.

И така двете войски летяха една срещу друга като две вълни, гонени от два вихъра. Делеше ги значително пространство, та конете от двете страни придобиха най-силен устрем и се носеха със свити очи, изпънати като хрътки, и почти търкаха земята с коремите си. От едната страна бяха грамадни хора с лъскави ризници, с прави саби, вдигнати нагоре в дясната ръка, а от другата — сивата татарска маса.

Най-сетне те се сблъскаха като дълга ивица върху светлото поле, но тогава стана нещо страшно. Татарската маса падна като житна нива, съборена от вихъра; грамадните хора преминаха по нея и летяха по-нататък, сякаш хората и конете имаха силата на мълнии и крилата на буря.

Не след много време няколко десетки татари скочиха и се спуснаха да ги гонят. По дива маса може да се премине, но е невъзможно тя да бъде смазана само с едно прегазване. Затова все повече хора се устремяваха подир побягналите райтари. Във въздуха започнаха да фучат примки.

Но ездачът на белия кон начело на побягналите продължаваше да бъде в първата редица, а между преследвачите Кмичиц го нямаше.

Татарите захванаха да се връщат едва в сивата утрин и почти всеки караше райтар на примка. Те веднага намериха Кмичиц и го откараха в безсъзнание при пан Сапеха.

Хетманът седеше сам край леглото му. Около пладне пан Анджей отвори очи.

— Къде е Богуслав? — бяха първите му думи.

— Разбит напълно... Отначало Бог му помогна, та излезе от брезовата горичка, но на открито поле налетя на пехотата на пан

Оскерко, там загуби хората и победата... Не зная дали са се спасили дори петстотин души, защото след това много бяха уловени от твоите татари.

— А той самият?

— Избяга.

Кмичиц помълча малко и каза:

— Още не мога да се меря с него. Удари ме с меча си по главата и ме събори заедно с коня... Добре, че мрежата около главата ми е от благородна стомана, та издържа, но загубих съзнание.

— Тая мрежа ще трябва да закачиш в черквата.

— Ще го гоня дори до края на света! — каза Кмичиц. На това хетманът отговори:

— Виж какво съобщение получих днес след битката. И му подаде писмото.

Кмичиц прочете на глас следните думи:

„Шведският крал тръгнал от Елблонг, отива към
Замощч, а оттам към Лвов срещу краля. Пристигай, ваше
достойнство, с цялата си сила на помощ на господаря и
отечеството, защото сам не ще удържа.

Чарнецки“

Настана кратко мълчание.

— Ти с нас ли ще тръгнеш или ще отидеш с татарите в Тауроги?
— попита хетманът.

Кмичиц затвори очи. Той си спомни думите на свещеник Кордецки, както и това, което Володиовски му беше казал за Скшетуски, и отговори:

— Личните работи за по-късно! Искам да се боря срещу
неприятеля в защита на отечеството.

Хетманът го прегърна за главата.

— Ти си ми брат! — каза той. — А понеже съм стар, приеми
моята благословия...

ДВАЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Докато в Жечпосполита всичко живо яхваше коня, Карл Густав продължаваше да стои в Прусия, зает да превзема тамошните градове и да води преговори с електора.

След лесното и неочаквано завоевание прозорливият воин бързо си даде сметка, че шведският лъв беше изял повече, отколкото можеше да понесе стомахът му. След завръщането на Ян Казимеж той загуби надежда да задържи Жечпосполита, но като се отказваше в себе си от цялото, искаше поне да задържи колкото може по-голяма част от придобивките си и преди всичко кралска Прусия, провинция, съседна с неговото Поморие, плодородна, осеяна с големи градове, и богата.

Но тая провинция както беше започнала първа да се защитава, така и досега стоеше твърдо на страната на стария си господар и на Жечпосполита. Завръщането на Ян Казимеж и започнатата от тишовецката конфедерация война можеха да съживят пруския дух, да го утвърдят в неговата вярност, да подкрепят издръжливостта му, поради което Карл Густав реши да потуши въстанието, да унищожи силите на Казимеж, за да отнеме всяка надежда на прусаците.

Това той трябваше да направи и с оглед на електора, който винаги беше готов да държи с по-силния. Шведският крал го беше вече опознал до дъно, та дори за миг не се съмняваше, че ако надделее щастieto на Казимеж, електорът отново ще застане на негова страна.

А понеже обсадата на Малборг вървеше трудно, защото колкото по-силно атакуваха тая крепост, толкова по-силно я защитаваше пан Вейхер, Карл Густав тръгна за Жечпосполита, за да нападне отново Ян Казимеж дори в крайните предели на страната.

А понеже действието следваше у него толкова бързо след решението, колкото гърмът след светкавицата, той вдигна войските, които се намираха край градовете, и преди някой в Жечпосполита да разбере, преди да се пръсне вестта за неговия поход, той вече беше минал Варшава и се хвърли в най-големия огън на пожара.

Така той вървеше подобен на буря, разяждан от гняв, мъст и настървение. Десет хиляди коня тъпчеха след него още покритите със

сняг поля, той вдигаше пехотата, оставена на разни места като гарнизон, и вървеше заедно с вихъра чак към южната част на Жечпосполита.

По пътя гореше и сечеше. Това вече не беше някогашният Карл Густав, добрият, човечният и весел владетел, който ръкопляскаше на полската конница, намигаше с очи при пировете и ласкаеше войниците. Сега, където се показеше, течеха потоци от шляхтишка и селяшка кръв. По пътя унищожаваше чети, бесеше пленници, никого не оставяше жив.

Но както грамадната мечка носи през горските гъсталаци тежкото си тяло и троши по пътя храсти и клони, а вълците вървят по следите ѝ и не смеят да ѝ препречат пътя, обаче все повече се приближават към нея отзад, така и тия чети се движеха след армията на Карл, обединяваха се във все по-големи групи и вървяха подир шведа, както сянката върви подир човека, дори по-упорито от сянката, защото и денем, и нощем, и в хубаво, и в лошо време; те разваляха мостовете пред неприятеля, унищожаваша хранителните припаси, та той трябваше да се движи като в пустиня, без да има къде глава да подслони или да се подкрепи, когато е гладен.

Самият Карл Густав скоро разбра колко страшна е неговата акция. Войната около него се разливаше толкова широко, колкото море се разлива около кораба, загубил се в неговата шир. Гореше Прусия, гореше Велкополска, която първа бе приела робството, но и първа искаше да свали шведското иго, гореше Малополска и Украйна, и Литва, и Жмудж. В замъци и в големи градове шведите още се държаха като в острови, но селата, горите, полята, реките бяха вече в полски ръце. Не само човек, не само малък разезд, но и цял полк не можеше да се откъсне дори за два часа от главната шведска сила, тъй като веднага изчезваше безследно, а пленниците, които попадаха в ръце на селяни, умираха всред страшни мъки.

Напразно Карл Густав заповядваше да се разгласява по села и градове, че който селянин му докара жив или мъртъв въоръжен шляхтич, за награда ще получи свобода за вечни времена и земя — защото селяните наравно с шляхтата и гражданите бяха хванали горите. Населението от планините, населението от дълбоките дебри, населението от пасищата и нивята стоеше в горите, правеше прегради по пътя на шведите, нападаше по-малките гарнизони, избиваше до

крак разездите. Тоягите, вилите и косите се къпеха в шведска кръв не по-лошо от сабите на шляхтичите.

А в сърцето на Карл гневът растеше още повече, защото само преди петнайсетина месеца той беше овладял толкова лесно тая страна и сега почти не можеше да разбере какво беше станало, откъде се взеха тия сили, откъде тая съпротива, откъде тая страшна война на живот и смърт, чийто край нито виждаше пред себе си, нито можеше да го отгатне.

Чести биваха и съвещанията в шведския стан. С краля вървяха брат му Адолф, княз бипонтски, който беше главнокомандващ. Роберт Дъглас, Хенрик Хорн, роднина на оня Хорн, който беше съсечен при Ченстохова от селяшка коса. Валдемар, граф датски, и оня Мюлер, който беше оставил славата си в подножието на Ясна гура, и Ашенберг, най-опитният между шведите в командването на конница, и Хамершилд, който завеждаше оръдията, и старият разбойник Арфуид Витенберг, прочут със своето обирничество, който едва се държеше за живота, защото го ядеше френската болест — и Форгел, и много други — и всички те военачалници, опитни да превземат градове и да водят боеве в открито поле, които отстъпваха пред краля само по гениалност.

В сърцата си те се страхуваха да не би цялата войска да загине заедно с краля, изтощена от усилията, от липсата на храна и полската настървеност. Старият Витенберг направо съветваше краля да се откаже от тоя поход. „Как ще се впускаш, кралю — казваше той, — чак в украинските земи подир неприятеля, който унищожава всичко по пътя, а самият той остава невидим? Какво ще направиш, ако за конете не се намери не само сено и овес, но дори слама от покрив на селска къща, а хората изпадат от усилия? Къде е оная войска, която би ни дошла на помощ, къде са замъците, в които бихме могли да се поохраним и да дадем почивка на уморените си тела? Аз не се сравнявам, господарю, по слава с тебе, но ако бях Карл Густав, именно тая слава, която си придобил с такива големи победи, не бих излагал на променчивата съдба на войната.“

На това Карл Густав отговори:

— И аз, ако бях Витенберг.

После споменаваха Александър Македонски, с когото обичаше да бъде сравняван, и вървеше напред да преследва пан Чарнецки; а той, понеже нямаше толкова големи и така обучени сили, бягаше от

него, но бягаше както вълк, винаги готов да се обърне и нападне. Понякога вървеше пред шведите, понякога отстрани, а понякога изчезваше в глухите гори, пускаше ги напред и те мислеха, че го гонят, а той тогава вървеше подир тях, избиваше изостаналите, тук-там ликвидирваше цял разезд, унищожаваше пеши полкове, които вървяха по-бавно, нападаше колите с хранителни припаси. И никога шведите не знаеха къде се намира, от коя страна ще ги удари. Често пъти в нощния здрач те откриваха огън с оръдията и мускетите срещу храсталаци, като смятаха, че пред себе си имат неприятел. Уморяваха се смъртно, движеха се в студ, глад и загриженост, а той — *vir molestissimus*^[1] — непрекъснато висеше над тях, както градоносен облак виси над неожънатата нива.

Накрай го настигнаха при Голомб, недалече от вливането на Вепш във Висла. Някои полски хоронгви, които чакаха в бойна готовност, се хвърлиха с устрем срещу неприятеля и внесоха паника и бъркотия. Пръв се втурна пан Володиовски със своята лауданска хоронгва и изтласка датския престолонаследник Валдемар; а пан Самуел Кавецки и по-младият Ян сринаха от един хълм бронираната хоронгва от наемни англичани на Уикилсън — и в миг ги погълнаха, както щука поглъща клен, а пан Малявски се счепка така с бипонтския княз, че хората и конете се смесиха едни с други като облаци прах, които два вихъра донасят от противни страни и правят от тях една вихрушка. В миг шведите бяха изтласкани към Висла, а Дъглас, като видя това, побърза на помощ със своите елитни райтари. Но и тия нови подкрепления не можаха да спрат устрема; тогава шведите започнаха да скачат от високия бряг върху леда и го покриха толкова гъсто с трупове, че те се чернееха върху снежното поле като букви по бял лист. Загина престолонаследникът Валдемар, загина Уикилсън, а бипонтският княз, съборен от коня, си счупи крак — загинаха обаче и двамата панове Кавецки, и пан Малявски, и Рудавски, и Роговски, и пан Тимински, и Хоински, и Порванецки — само пан Володиовски получи най-малко рани, при все че се гмуркаше в шведските редове като гмурец във вода.

В това време самият Карл Густав пристигна с главните си сили и артилерията и тогава картината на боя се измени. Другите полкове на Чарнецки, недисциплинирани и необучени, не умееха да се строят навреме; конете на някои не бяха под ръка, други, които се намираха на

по-далечни села, въпреки заповедите да бъдат винаги в боева готовност си почиваха по къщите. И когато неприятелят ги нападна неочаквано, те се пръснаха веднага и побягнаха към Вепш. Тогава пан Чарнецки заповяда да се тръби за отстъпление, за да не бъдат погубени ония полкове, които бяха ударили първи. Тогава едни отидоха отвъд Вепш, други в Консковоля, като оставиха на Карл бойното поле и славата от победата, защото тия именно, които бягаха отвъд Вепш, дълго време ги преследваха хоронгвите на Зброжек и Калински, останали още на страната на шведите.

Радостта в шведския стан беше безкрайна. Наистина трофеите на шведите от тая победа не бяха големи: торби с овес и няколко празни коли, но тоя път Карл не държеше за плячката. Той се радваше, че победата е с него както по-рано, че едва се беше показал, и вече разби, и то самия пан Чарнецки, на когото Ян Казимеж и Жечпосполита възлагаха най-големите си надежди. Карл можеше да очаква, че вестта ще се пръсне по цялата страна, че всяка уста ще повтаря: „Чарнецки е разбит“, че боязливите ще преувеличат размера на поражението, а с това ще свият сърцата и ще понижат духа на всички, които бяха грабнали оръжие при позива на тишовецката конфедерация.

И когато донесоха и хвърлиха пред краката на Карл тия торби с овес, а заедно с тях и трупове на Уикилсън и Валдемар, той се обърна към загрижените си генерали и каза:

— Разведрете челата си, ваши милости, защото това е най-голямата победа, която съм нанесъл от една година насам, и тя може да свърши цялата война.

— Ваше кралско величество — отговори Витенберг, който беше по-немошен от друг път и виждаше по-черно нещата, — нека благодарим на Бога и затова, че по-нататък походът ни ще бъде спокоен, при все че такава войска като на Чарнецки се пръска лесно, но и бързо се събира обратно.

На това кралят каза:

— Маршале! Аз не те смятам за по-лош вожд от Чарнецки, но мисля, че ако бих те разбил така, и за два месеца не би успял да събереш войска.

Витенберг само се поклонил мълчаливо, а Карл продължи:

— Така е, походът ни ще бъде спокоен, защото само Чарнецки можеше наистина да го спира. Няма ли я войската на Чарнецки, няма

пречки.

Генералите се зарадваха от тия думи. Упоената от победата войска преминаваше пред очите на краля с възгласи и песни. Чарнецки престана да се надвесва над тях като някакъв облак. Щом е разпръснат, Чарнецки беше престанал да съществува! При тая мисъл те забравиха за преживените мъки — при тая мисъл им бяха приятни бъдещите усилия. Кралските думи, които бяха чути от много офицери, се разнесоха из стана и всички бяха на мнението, че победата наистина има необикновено значение, че змеят на войната отново е убит и ще настъпи време на мъст и владичество.

Кралят даде двайсетина часа почивка на войската; в това време от Коженице пристигнаха коли с храна. Войската се разположи в Големб, в Кровеники и в Жижин. Райтарите запалиха изоставените къщи, обесиха двайсетина селяни, хванати с оръжие в ръка, и няколко военни слуги, които бяха сметнати за селяни; после имаше пир, а след него войниците заспаха дълбок сън, спокоен за пръв път от дълго време.

На другия ден се събудиха бодри и първите думи в устата на всички бяха:

— Чарнецки го няма!

Повтаряха си това един на друг, сякаш искаха взаимно да се уверят в добрата новина. Походът започна весело. Денят беше сух, студен, хубав. Конските косми и ноздри се покриха със скреж, студеният вятър беше замразил локвите по пътя за Люблин и направил пътя добър. Войската се разтегна като змия, дълга почти една миля, което не беше правила никога досега. Два драгунски полка, командвани от французина Дюбоа, тръгнаха през Консковоля, Маркушев и Гарбов, на една миля от главната сила. Ако бяха вървели така само преди три дни, щяха да отиват на сигурна смърт, но сега пред тях вървеше страхът и славата от победата.

— Няма го Чарнецки! — повтаряха си офицерите и войниците.

Походът следваше спокойно. От горските дълбини не долитаха възгласи, от храсталаците не падаха стрели, пращани от невидими ръце.

Надвечер Карл Густав пристигна в Гарбов весел и с добро настроение. Тъкмо се готвеше да си легне, когато Ашенберг съобщи по дежурния офицер, че иска да се види веднага с краля.

След малко той влезе в квартирата и не сам, но с един драгунски капитан. Кралят, който имаше живо око и толкова силна памет, че помнеше имената почти на всички войници, веднага позна капитана.

— Какво ново, Фреед? — попита той. — Дюбоа върна ли се?

— Дюбоа е убит — отговори Фреед.

Кралят се смути; едва сега забеляза, че капитанът изглеждаше като от гроб изваден, а дрехите му бяха изпокъсани.

— А драгуните? — попита той. — Ония два полка?

— Всичко е избито до крак. Само мене ме пуснаха жив! Мургавото лице на краля стана още по-тъмно; той с двете си ръце прехвърли кичурите коса зад ушите си.

— Кой направи това?

— Чарнецки!

Карл Густав млъкна и загледа слисан Ашенберг, а той само клатеше глава, сякаш искаше да каже:

— Чарнецки! Чарнецки! Чарнецки!

— Всичко това е невероятно — каза след малко кралят. — Ти видя ли го със собствените си очи?

— Както виждам твоето величество, господарю. Той ми поръча да се поклоня на ваше кралско величество и да съобщя, че сега отново се прехвърля оттатък Висла, но веднага ще тръгне по следите ни. Не зная дали казваше истината...

— Добре! — каза кралят. — Много хора ли имаше при него?

— Не можах да пресметна точно, но сам видях около четири хиляди души, а и зад гората имаше някаква конница. Обградиха ни близо до Крашичин, към който полковник Дюбоа нарочно се отклони от пътя, защото му донесоха, че там се намират някакви хора. Сега смятам, че Чарнецки е изпратил нарочно човек, за да ни въведе в клопка. Освен мене никой не остана жив. Селяните доубиваха ранените, аз оцелях по едно чудо!

— Тоя човек сигурно е влязъл в съюз с дявола — рече кралят и допря ръка до челото си. — Защото да събереш отново войска след такова поражение и да ни стъпиш на шията, това не е човешка сила!

— Стана така, както предвиждаше маршал Витенберг.

При тия думи кралят кипна:

— Вие всички знаете да предвиждате, само не знаете да съветвате!

Ашенберг побледня и млъкна. Когато беше весел, Карл Густав изглеждаше олицетворение на добротата, но щом смръщеше вежди, будеше неописуем страх между най-приближените си — и тогава птиците не се крият така от орела, както се криеха от него най-старите и най-заслужили генерали.

Но сега бързо се опомни и отново попита капитан Фреед:

— Добра ли е войската, с която разполага Чарнецки?

— Видях няколко несравними хоронгви, каквато е обикновено у тях конницата.

— Те са същите, които нападаха при Голомб с такава фурия. Трябва да са стари полкове. Ами той самият, Чарнецки, весел ли е, самоуверен ли е?

— Толкова самоуверен, че сякаш той е нанесъл победа при Голомб. Сега сърцата им трябва още повече да са се зарадвали, защото вече са забравили голомбското поражение и се хвалят с победата при Крашичин. Ваше кралско величество, аз повторих това, което ми поръча Чарнецки, но когато вече заминавах, при мене се приближи един от старшите офицери, едър, стар човек, и ми каза, че той е онзи, който бил свалил в ръкопашен бой приснопаметния Густав Адолф. Много хулеше и ваше кралско величество, а другите му пригласяха. Така се хвалят те! Заминах всред ругатни и хули...

— Това не е важно! — отвърна Карл Густав. — Основното е, че Чарнецки не е разбит и че вече си е събрал войската. Затова ще трябва да вървим още по-бързо напред, та да можем час по-скоро да настигнем полския Дарий^[2]. Ваши милости сте вече свободни. Разгласете между войската, че тия полкове са загинали в мочурищата, избити от селски чети. Продължаваме похода!

Офицерите излязоха. Карл Густав остана сам. Известно време мислеше унило. Нима победата при Голомб не щеше да донесе никакви плодове, нито да промени положението, а, напротив — само ще събуди още по-голяма ярост в цялата тая страна?

Пред войската и генералите Карл Густав винаги се показваше самоуверен и оптимист, но когато останеше сам и се размислеше за тая война — как отначало бе започнала лесно, а ставаше все по-трудна, — много пъти го обземаше съмнение. Всички събития му се струваха някак чудновати. Често не виждаше изход, не можеше да отгатне края. Понякога му се струваше, че е като човек, който е слязъл от морския

бряг във водата и чувства, че след всяка крачка хлътва все по-дълбоко и скоро ще загуби опора под краката си.

Но той вярваше в звездата си. И сега се приближи до прозореца, за да погледа своята избрана звезда, оная именно, която заема най-високото място в Голямата мечка и свети най-силно. Небето беше чисто, та и в тоя миг тя гореше ярко, блестеше ту синьо, ту червено — само отстрани, по-долу, върху тъмната синина на небето като змия се чернееше самотен облак, от който се разперваха нещо като ръце, като клони, като пипала на морско чудовище и изглеждаше, че непрекъснато се приближават към кралската звезда.

---

[1] Безкрайно досаден, мъчителен мъж (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Персийски цар, победен и преследван от Александър Македонски. — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

На другия ден призори кралят тръгна по-нататък в поход и стигна до Люблин. Там получи съобщения, че пан Сапеха е отблъснал нашествието на Богуслав и иде със значителна войска; тогава кралят остави Люблин, като само засили гарнизона му, и продължи по-нататък.

Сега най-близката цел на неговия поход беше Замошч, защото, ако успееше да заеме тая мощна крепост, щеше да придобие непоклатима опора за по-нататъшната война и толкова голямо превъзходство, че би могъл да чака щастливия край с пълна надежда. Разни мнения се носеха за Замошч. Поляците, които и досега още бяха при Карл, поддържаха, че това е най-мощната крепост в Жечпосполита, и като доказателство привеждаха факта, че спряха всички сили на Хмелницки.

Но понеже Карл беше забелязал, че поляците изобщо не бяха опитни във фортификацията на крепостите и смятаха за силни укрепления и такива, които в други страни ги смятаха едва за третостепенни, а също и че в никоя от крепостите им не се вземаха достатъчно предпазни мерки, тоест не се поддържаха както трябва нито стените, нито землените работи, нито имаше подходящо оръжие — и по отношение на Замошч беше оптимист. Той разчиташе също така на чара на името си, на славата си на непобедим воин и най-сетне на преговорите. Досега Карл беше спечелил повече, отколкото чрез оръжието, чрез преговорите, които всеки магнат в тая Жечпосполита имаше право да сключва или поне си позволяваше да сключва. И като човек опитен и който обича да знае с кого има работа, той събираше грижливо всички сведения за господаря на Замошч. Разпитваше за неговите обичаи, склонности, остър ум и фантазия.

Ян Сапеха, който по онова време още петнеше фамилното име със своето предателство, за голямо огорчение на витебския воевода, даваше най-много сведения за пан калушкия староста. И прекарваха цели часове в съвещания. Сапеха все пак не смяташе, че кралят ще успее лесно да привлече на своя страна господаря на Замошч.

— С пари не може да бъде съблазнен — казваше пан Ян. — Той е страшно богат човек. За високи постове не ламти и никога не се е домогвал до тях, не ги искаше дори тогава, когато го търсеха сами... Що се отнася до титлите, сам чух как веднъж в двореца скастри пан де Нойер, секретар на кралицата, че в обръщението си към него казал: „Mon prince!“^[1] „Аз не съм prince (каза му той), но съм държал ерцхерцози като затворници в своя Замошч.“ Истината е, че не той е държал такива затворници, а дядо му, когото нашият народ нарича Великия Замоиски.

— Стига да ми отвори портите на Замошч, ще му предложи такова нещо, каквото никой полски крал не би могъл да му предложи.

На Сапеха не беше удобно да попита какво би било това предложение, само погледна любопитно Карл Густав, той обаче разбра погледа и отговори, като отметна според обичая си косата зад ушите.

— Ще му предложи Люблинското воеводство като независимо княжество — короната ще го съблазни. Никой от вас не би удържал на такава съблазън, дори днешният вилненски воевода.

— Неограничена е щедростта на ваше кралско величество — отвърна Сапеха не без известна ирония в гласа.

А Карл отговори с присъщия си цинизъм:

— Давам, защото не е мое.

Сапеха поклати глава.

— Той не е женен и няма синове. Короната е мила за оня, който може да я предаде на потомството си.

— Тогава какви съвети ми предлагаш, ваша милост?

— Струва ми се, че при него най-много може да се постигне чрез ласкателства. Той не е с особено проникателен ум и лесно може да лапне въдицата. Ще трябва само да му се представи, че изключително от него зависи успокоението на Жечпосполита, трябва да му се втълпи, че само той може да я предпази от война, от бедствие, от всякакви поражения и бъдещи беди, а това именно може да се постигне, като отвори вратите. Ако шаранът глътне тая въдица, тогава ще бъдем в Замошч, иначе — не!

— Ще останат оръдията като последен аргумент!

— Хм! В Замошч ще намерят с какво да отговорят на тоя аргумент. Там не са без тежки оръдия, а ние би трябвало да ги

докараме тепърва, което ще стане невъзможно, когато почнат да се топят снеговете.

— Чух, че в крепостта има добра пехота, но няма конница.

— Конницата е нужна само за открито поле, освен това, щом Чарнецки, както се видя, не е разбит, той е могъл да им изпрати една-две хоронгви на помощ.

— Ти, ваша милост, виждаш само трудности.

— Но продължавам да вярвам в щастливата звезда на ваше кралско величество — отвърна Сапеха.

Все пак пан Ян беше прав, като предвиждаше, че Чарнецки е снабдил Замошч с конница за разезди и за ловене на пленници за разпит. Наистина пан Замойски имаше достатъчно своя конница и изобщо не се нуждаеше от помощ, но киевският кастелан нарочно беше изпратил в крепостта тия две хоронгви, които бяха пострадали най-много при Голомб, тоест Шемберковата и лауданската, за да си починат, да се поохранят и да сменят силно отпадналите си коне. В Замошч пан Собепан ги прие гостолобиво, а когато узна какви славни войници се намират в тия хоронгви, започна да ги издига до небето, да ги обсипва с подаръци и всеки ден ги канеше на трапезата си.

Но кой ще опише радостта и вълнението на княгиня Гризелда, когато видя пан Скшетуски и пан Володиовски, някогашните най-храбри полковници на великия ѝ мъж. Двамата паднаха пред краката ѝ, проливаха обилни сълзи при вида на любимата си господарка, а и тя не можеше да въздържи плача си. Защото колко спомени се свързваха с тях от ония стари лубнински времена, когато мъжът ѝ, слава и любов на народа, изпълнен с жизнени сили, владееше с мощна ръка дивия край и като Зевс с едно сбръчкване на веждите всяваше страх сред варварите. Колко скорошни бяха тия времена, но къде са те? Днес господарят е в гроба, страната му е завладяна от варварите, а тя, вдовица, седи върху пепелищата на щастieto си, на величието и живее само с тъга и молитва.

В тия спомени обаче сладостта и горчивината така се бяха смесили, че мислите на тия трима летяха с готовност в миналото. И те разговаряха за някогашния си живот, за местата, които очите им не щяха да видят вече никога, за някогашните войни, най-сетне за днешното време на бедствия и гняв Божии.

— Ако беше жив нашият княз — каза Скшетуски, — друга щеше да бъде съдбата на Жечпосполита. Казаците щяха да бъдат смазани, Задднеприето щеше да бъде към Жечпосполита, а шведът сега би намерил своя разгромител. Но Бог е разпоредил по своя воля, за да ни накаже за нашите грехове.

— Дано Бог възкреси защитник в лицето на пан Чарнецки! — каза княгиня Гризелда.

— Така и ще стане! — извика пан Володиовски. — Както нашият княз стърчеше с една глава над другите панове, така и той никак не прилича на другите вождове. Та аз нали познавам и двамата коронни хетмани, и литовския пан Сапеха. Те са големи военачалници, но в пан Чарнецки има нещо извънредно, та би могъл да кажеш: орел, не човек. Уж любезен, а всички се боят от него, дори пан Заглоба често забравя за шегите си, когато се намира при него. А как предвожда войската, как я строява — това надминава всяко въображение! Не ще и дума, велик пълководец се издига в Жечпосполита.

— Мъжът ми, който го познаваше като полковник, още тогава му предсказваше велико бъдеще — каза княгинята.

— Говореха дори, че съпруга искал да си търси в нашия двор — подхвърли пан Володиовски.

— Не помня да е ставало дума за такова нещо — отвърна княгинята.

Не можеше и да помни, защото никога не беше имало нещо подобно, но пан Володиовски измисли хитро това в желанието си да насочи разговора към придворните дами на княгинята и да узнае нещо за панна Ануша Борзобогата, тъй като сметна, че да задава направо тоя въпрос е неприлично и твърде безцеремонно предвид високото положение на княгинята. Но тая хитрост не сполучи. Княгинята отново се върна мислено към мъжа си и казашките войни, поради което и малкият рицар помисли: „Ануша не е при нея кой знае от колко години!“ И повече не попита за девойката.

Можеше да попита офицерите, но и неговият ум, както и всички други умове бяха заети с нещо друго. Всеки ден разездите съобщаваха, че шведите са все по-близо, та се готвеха за отбрана. Скшетуски и Володиовски получиха задачи на стените като офицери, които познаваха и шведите, и воюването с тях. Пан Заглоба придаваше дух и разказваше за неприятеля на тия, които не го познаваха досега, а

между замойските войници имаше доста такива, понеже шведите не бяха стигали досега до Замошч.

Заглоба веднага опозна калушкия староста, а той пък го обикна безкрайно и за всичко се обръщаше към него, особено защото и от княгиня Гризелда чу как навремето си сам княз Йереми уважавал пан Заглоба и го наричал „*vir incomparabilis*“^[2]. И всеки ден на трапезата всички слушаха, а пан Заглоба разправяше за по-старите и по-нови времена, за войните с казаците, за предателството на Радживил и как той бил направил пан Сапеха човек.

— Съветвах го — казваше Заглоба, — винаги да носи в джоба си конопено семе и да яде по малко от него. И така свикна с това, че сега постоянно вади зърно по зърно, слага го в устата, сдъвка го, изяжда вътрешността, а люспата изплюва. Нощем, като се събуди, пак върши това. Оттогава умът му така се изостри, че и най-близките не могат да го познаят.

— Как така? — питаше калушкият староста.

— Ами в конопа има *oleum*^[3], та който го яде, и в главата му става повече.

— Да те вземат мътните, ваша милост! — каза един от полковниците. — Ами че тогава маслото отива в корема, а не в главата.

— *Est modus in rebus!*^[4] — каза Заглоба на това. — В такъв случай трябва да се пие колкото може повече вино: *oleum* като по-леко винаги ще бъде отгоре, а виното, което и без това отива в главата, ще понесе със себе си всяка благородна субстанция. Тая тайна я знам от Лупул, влашкия господар, след когото, както знаете, ваши милости, власите искаха да ме провъзгласят за свой господар, но султанът, който предпочита господарите да нямат потомство, ми постави условие, с което не можех да се съглася.

— Ти, ваша милост, трябва да си изял много конопено семе? — каза му пан Собепан.

— Аз не съм имал нужда, но от сърце съветвам ваше достойнство! — отвърна Заглоба.

Като чуха тия смели думи, някои се уплашиха да не би пан калушкият староста да се обиди, но той дали не ги проумя или не искаше да ги проумее — важното е, че само се усмихна и попита:

— Слънчогледовите семена не могат ли да заместят конопените?

— Могат — отговори Заглоба, — само че слънчогледовото масло е по-тежко, та трябва да се пие по-силно вино от това, което пием сега.

Пан старостата разбра накъде избива, развесели се и веднага заповяда да донесат от най-добрите вина. Това зарадва сърцата на всички и настроението се повиши. Пиеха и вдигаха наздравици за здравето на краля, на домакина и на пан Чарнецки. Пан Заглоба доби великолепно настроение и не даваше думата на никого. Разказваше надълго и нашироко за битката при Голомб, в която наистина се беше бил добре, пък и щом служеше в лауданската хоронгва, не можеше да постъпи другояче. Но понеже от шведските пленници, взети от полковете на Дюбоа, се знаеше за смъртта на граф Валдемар, пан Заглоба естествено пое върху себе си отговорността за неговата смърт.

— Тая битка щеше да има съвсем друг край — каза той, — ако не се бе случило така, та предния ден отидох в Баранов при тамошния свещеник и Чарнецки не можа да се посъветва с мене, тъй като не знаеше къде се намирам. Може би и шведите бяха чували, че тоя свещеник има отлична медовина, та веднага настъпиха към Голомб. Когато се върнах, беше вече късно. Кралят настъпваше и трябваше веднага да действаме. Полетяхме като вихър, но какво да се прави, когато доброволците предпочитат да проявяват презрението си към неприятеля, като се обръщат с гръб към него. Не зная как Чарнецки ще е справя сега без мене!

— Ще се справи! Не бой се, ваша милост! — каза пан Володиовски.

— И зная защо. Защото шведският крал предпочита да върви подир мене към Замощч, отколкото да търси него край Висла. Не отричам, че Чарнецки е добър войник, но когато почне да си усуква брадата и да гледа като дива котка, тогава на офицера и от най-добрата хоронгва се струва, че е драгун... Той не уважава никак достойнството на човека; на това сте били свидетели и вие, когато заповяда да влачат с коне по плаца пан Жирски, един виден човек, само затова, че не стигнал с разезда си там, където му било заповядано. С шляхтата, ваша милост панове, трябва да се постъпва бащински, а не по драгунски... Ще му кажеш: „Пане брате, благоволи да отидеш“, ще го разчувстваш, ще му споменеш за отечеството и славата и тогава той ще отиде подалече, отколкото драгунът, който служи за възнаграждение.

— Шляхтичът си е шляхтич, а войната война — обади се старостата.

— Много хубаво го каза, ваше достойнство — отвърна Заглоба.

— Но такъв един пан Чарнецки в края на краищата ще обърка сметките на Карл! — забеляза Володиовски. — Аз съм участвал в много войни и мога да кажа това.

— По-рано ще му ги объркаме ние при Замошч — отвърна пан калушкият староста, като изду устни, засумтя със страшен захлас, изблеци очи и се хвана за кръста. — О! Тю! Какво ме интересува! Ха? Когото каня на гости, на него отварям вратата! Нали? Ха!

Сега пан старостата започна още по-силно да сумти, да удря с коленете о масата, да се навежда, да върти глава, да се мръщи, да святка с очи и да говори според обичая си с известна грубиянска небрежност:

— Какво ме интересува! Той е господар в Швеция, а Замойски е Собепан в Замошч. *Eques polonus sum*^[5], нищо повече, нали? Но съм у дома си. Аз съм Замойски, а той е шведски крал... А Максимилиан беше австрийски, нали? Ама идвал — нека си идва... Ще видим! На него Швеция му е малка, на мене Замошч ми стига, но няма да го дам, нали?

— Ваша милост панове, приятно е да се слуша не само такава елоквенция^[6], но и такива благородни чувства! — възкликна пан Заглоба.

— Аз съм Замойски от Замойските! — отвърна калушкият староста, зарадван от похвалите. — Ние не сме се кланяли и няма да се кланяме... *ta foi!* Няма да дам Замошч и баста!

— За здравето на домакина! — гръмнаха офицерите.

— *Vivat! Vivat!*

— Пане Заглоба — извика старостата, — шведския крал няма да пусна в Замошч, а ваша милост от Замошч!

— Пане староста, благодаря за благоволенieto, но ваше достойнство няма да направиш това, защото колкото ще огорчиш Карл с първото си решение, толкова ще го зарадваш с второто.

— Дай честна дума, че след войната ще дойдеш при мене, нали?

— Давам...

Дълго още пируваха, а след това сънят почна да оборва рицарите, та те отидоха да си легнат, особено като им предстоеше наскоро да

започнат безсънни ноци, понеже шведите бяха вече близо и предните стражи се очакваха всеки момент.

— Такъв като него наистина не ще даде Замошч — казваше Заглоба, като се връщаше в квартирата си със Скшетуски и Володиовски. — Забелязахте ли, ваша милост панове, как се обикнахме... Добре ще ни бъде в Замошч — и на мене, и на вас. Така си допаднахме с пан старостата, че никой дърводелец не може по-добре да прилепи две дъски. Добро господарче... хм!... Ако беше моя чекийка и го носех на пояса си, често щях да го остря на брус, защото е малко тъпичък... Но е добър човек и няма да измени като ония биржански нехранимайковци... Забелязахте ли как магнатите се натискат по стария Заглоба... Нищо не ми остава, освен да ги пъдя от себе си... Едва се отървах от Сапеха и ето го вече друг... Но той ще го настроя като контрабас и такава ария ще засвирия с него на шведите, че ще затанцуват презглава край Замошч... Ще го навия като гдански часовник с музика...

По-нататъшният разговор бе прекъснат от гълчава, която долиташе от града. След малко покрай събеседниците премина бързо познат офицер.

— Стой! — извика Володиовски. — Какво става там?

— От валовете се вижда пожар. Шчебжешин гори! Шведите идат!

— Да отидем на валовете, ваша милост панове! — каза Скшетуски.

— Вървете, а пък аз ще си дремна, за утре ми трябва сили — отговори Заглоба.

---

[1] Мой княже (фр.). — Бел.прев. ↑

[2] Необикновен, несравним човек (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Масло (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] За всичко си има начин (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Аз съм полски шляхтич (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Красноречие (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

Още през същата нощ пан Володиовски замина с разезд и на разсъмване докара двајсетина пленници за разпит. Те потвърдиха, че лично шведският крал се намира в Шчебжешин и незабавно ще дойде при Замошч.

Калушкият пан староста се зарадва от тая вест, защото се беше много раздвижил и имаше искрено желание да опита оръдията и стените си в бой с шведите. При това той много основателно смяташе, че дори в края на краищата да се стигне до поражение, все пак ще спре за цели месеци шведската сила, а през това време Ян Казимеж ще събере войска, ще докара на помощ цялата орда и в цялата страна ще се подготви могъща и победоносна съпротива.

— Веднъж ми се дава възможност — говореше той с повишено настроение пред военния съвет — да окажа знаменита услуга на отечеството и краля, затова обявявам пред ваша милост панове, че по-скоро ще се вдигна с барут във въздуха, отколкото да влезе тук шведски крак. Искат да вземат Замойски със сила — добре! Нека го вземат! Ще видим кой е по-силен! Вярвам, ваша милост панове, че ще ми помагате от сърце!

— Готови сме да загинем при ваше достойнство! — отговориха офицерите в хор.

— Стига само да ни обсаждат — каза Заглоба, — защото току-виж, че се отказали... Ваша милост панове! Да не съм Заглоба, ако пръв не поведе нападение навън!

— И аз с вуйчо! — каза Рох Ковалски. — Срещу самия крал ще се хвърля.

— Сега на стените! — изкомандва калушкият староста.

Всички тръгнаха. Стените бяха накичени с войници като с цветя. Прекрасни пехотни полкове, каквито нямаше в цяла Жечпосполита, стояха един до друг в бойна готовност, с мускети в ръка и с обърнати към полето очи. В тях служеха малко чужденци, не много прусаци и французи, а мнозинството бяха крепостни селяни на Замойски. Това бяха едри, снажни хора и след като ги облякоха с пъстри униформи и

обучиха по чуждестранен образец, те се биеха тъй добре, както най-добрите кромвеловски англичани. Особено силни бяха, когато след стрелба дойде ред да се хвърлят срещу неприятеля в ръкопашен бой. И сега те очакваха нетърпеливо шведите, като помнеха пораншните си триумфи над Хмелници. При оръдията, чиито дълги шии се протягаха сякаш с любопитство през бойниците към полето, служеха предимно фламандци, най-добрите за огнева служба. Извън крепостта, от другата страна на отбранителния ров, се движеха хоронгви от лека конница, които бяха в безопасност, защото се намираха под прикритието на оръдията и всеки момент можеха да полетят накъдето трябва.

Калушкият староста обикаляше стените, облечен с полирана броня, с позлатен жезъл в ръка и току питаше:

— Е какво? Още ли не се виждат?

И псуваше под нос, тъй като отвсякъде му отговаряха, че не се виждат. След малко яздеше в друга посока и отново питаше:

— Е какво? Още ли не се виждат?

Обаче беше трудно да се види нещо, защото въздухът беше леко замъглен и мъглата започна да се вдига едва към десет часа сутринта. Лазурно небе светна над главите, кръгзорът се изясни и веднага на западната страна на стените започнаха да викат:

— Идат! Идат! Идат!

Пан старостата, а заедно с него пан Заглоба и трима адютанти на старостата се качиха пъргаво на тъгла на стените, откъдето гледката беше широка, и загледаха с далекогледни. Над земята имаше още малко мъгла и шведската войска, която идеше от Велонч, сякаш бродеше до колене в тоя облак, сякаш излизаше от широки води. По-близките полкове се виждаха вече много ясно, така че с просто око можеше да се различи пехотата, която вървеше в дълги колони, както и райтарските части; по-далечните обаче изглеждаха като кълба тъмен прах, който се търкаля към града. Постепенно прииждаха все повече полкове, оръдия, конница.

Гледката беше прекрасна. От средата на всяко пехотно каре стърчеше нагоре изключително правилен четириъгълник от пики; между тях се развяваха разноцветни знамена, но най-много светлосини с бели кръстове и светлосини със златни лъвове. Те се приближиха още повече. По стените беше тихо, та полъхът на вятъра носеше оттам

скърцане на колела, дрънкане на оръжие, тропот на коне и сподавена глъчка на човешки гласове. Като стигнаха на два оръдейни изстрела, започнаха да се разтеглят пред крепостта. Някои пехотни карета се пръснаха в безредни роеве. Личеше, че се залавяха да разпъват шатри и да правят насипи.

— Ето че дойдоха! — каза пан старостата.

— Дойдоха, кучетата му! — отговори Заглоба.

— Можем да ги броим на пръсти човек по човек.

— Такъв стар практик като мене няма нужда да ги брои, стига ми само да хвърля поглед. Те са десетхилядна конница и осем хиляди пехота с артилерията. Ако съм сбъркал дори с един редник или един кон, готов съм да платя с цялото си богатство грешката.

— Нима може човек да ги пресметне по такъв начин?

— Да не се казвам Заглоба, ако не са десет хиляди конници и осем хиляди пехота! В Бога ми е надеждата, че ще си отидат в значително по-малък брой, стига само да поведе едно нападение.

— Чуваш ли, ваша милост, арии свирят!

И наистина тръбачи и барабанчици излязоха пред полковете и загърмя бойна музика. Следващите полкове прииждаха при нейния съпровод и обграждаха града отдалече. Накрай от гъстите тълпи се откъснаха двайсетина конници. На половината път окачиха бели кърпи на мечовете си и почнаха да ги развяват.

— Пратеничество! — каза Заглоба. — Видях как пристигнаха при Бирже тия разбойници със същата самонадеяност, но знае се какво излезе от това.

— Замошч не е Бирже, а аз не съм вилненският воевода! — отвърна пан старостата.

В това време пратениците се приближиха при портата. След кратък разговор дежурният офицер долетя при пан старостата и му съобщи, че пан Ян Сапеха желае да се види с него от името на шведския крал и да разговаря.

А пан старостата веднага започна да се хваща за кръста, да пристъпва от крак на крак, да пухти и издува устни, най-сетне отговори дръзко:

— Кажи на пан Сапеха, че Замојски не разговаря с изменници. Ако шведският крал желае да говори с мене, нека ми изпрати истински

швед, а не поляк, защото поляците, които служат при шведите, могат да отиват като пратеници при моите кучета: презирам ги наравно с тях!

— Кълна се в Бога, че това е respons^[1] — извика Заглоба с непристорено въодушевление.

— Да вървят по дяволите! — извика старостата, възбуден от собствените си думи и от похвалите. — Какво? Няма да се церемоня с тях я!

— Разреши, ваше достойнство, да му отнеса сам тоя респонс! — каза Заглоба.

И без да чака повече, полетя с дежурния офицер, излезе срещу пан Ян и явно, че не повтори само думите на старостата, а трябва да е прибавил нещо много грозно и от себе си, защото пан Сапеха така се обърна веднага, сякаш гръм тресна пред коня му, нахлупи шапка на ушите си и замина.

А от стените и от хоронгвата конница, която стоеше пред портата, започнаха да викат подир отдалечаващите се:

— Хайде в кучешките колиби, изменници, продажници, еврейски слуги! Циба! Циба!...

Сапеха се изправи пред краля бледен, със стиснати устни. А и кралят беше смутен, тъй като Замошч измами надеждите му... Въпреки онова, което му беше говорено по-рано, той очакваше да намери най-много крепост с такава съпротивителна сила, както Краков, Познан и другите градове, каквито немалко беше вече превзел. Вместо това намери мощна крепост, която напомняше датските и холандските и за превземането на която не можеше дори да помисли без оръдия от голям калибър.

— Какво стана? — попита той, като видя Сапеха.

— Нищо! Пан старостата не иска да приказва с поляци, които служат на ваше кралско величество. Изпрати при мене своя придворен шут, който обиди така срамно мене и ваше кралско величество, че не бих могъл да повторя.

— Все ми е едно с кого иска да говори, стига да говори. По липсата на други, имам железни аргументи, но засега ще му изпратя Форгел.

След половин час Форгел, придружен от чисто шведска свита, се яви при портата. Верижният мост се спусна бавно върху оградния род и генералът влезе в крепостта при тишина и сериозно настроение. Не

превързаха нито неговите очи, нито очите на някого от свитата; явно беше, че пан старостата искаше той да види всичко и да може да докладва за всичко на краля. А го прие с такова великолепие, като самостоятелен княз, и наистина предизвика удивление, защото шведските големци нямаха дори една двайсета част от тия богатства, които имаха поляците, а пан старостата беше почти най-могъщият между полските. И хитрият швед веднага започна да го третира така, като че ли крал Карл го е изпратил като пратеник при равен на себе си монарх; още отначало го нарече *princeps* и непрекъснато го наричаше така, при все че пан Собепан още при първия път го прекъсна веднага:

— Не *princeps* — *eques polonus sum*^[2], но тъкмо затова съм равен на князете!

— Ваше княжеско височество — говореше Форгел, без да се смути, — негово величество шведският крал и господар (тук той изброяваше дълго титлите) дойде тук не като неприятел, а направо казано, на гости и чрез мене съобщава за идването си, като е сигурен, че ваше княжеско височество, както вярвам и аз, ще благоволиш да отвориш портите си за неговата особа и за войските му.

— У нас няма обичай да се отказва гостоприемство на някого, дори когато е дошел неканен — отговори пан Замойски. — У мене винаги ще се намери място на трапезата, па дори челно място за такава достойна особа. Затова кажи, ваше достойнство, на негово величество краля, че го много каня и още по-искрено, защото както негово величество *Carolus Gustavus* е господар на Швеция, така съм аз в Замошч. Но както ваше достойнство си видял, на мене не ми липсва прислуга, така че негово шведско величество няма защо да взема своя. Иначе бих помислил, че ме смята за бедняк и иска да прояви към мене пренебрежение.

— Добре! — прошепна Заглоба, който стоеше зад самия гръб на старостата.

А пан старостата, след като издума своята реч, започна да издува уста, да сумти и да повтаря:

— А! Ето, това е! А!

Форгел прехапа мустаци, помълча малко и най-сетне заговори така:

— Ако ваше княжеско височество не благоволиш да пуснеш в крепостта гарнизон на негово величество, това би било най-голямото

доказателство за недоверието ти към краля. Аз съм доверено лице на негово величество, зная най-скритите му мисли, а освен това имам заповед да заявя на ваше достойнство и да гарантирам с честна дума от името на краля, че той не мисли да задържи за постоянно нито замойските владения, нито тая крепост, но понеже войната отново пламна в цялата тая злочеста страна, понеже бунтът вдигна глава, а Ян Казимеж, без да обръща внимание на бедите, които могат да сполетят Жечпосполита, се върна отново, за да търси само своето лично щастие, и заедно с поганците излиза срещу нашите християнски войски, непобедимият крал и мой господар реши да го преследва дори до дивите татарски степи с единствената цел да възстанови спокойствието на страната, да възстанови справедливостта, щастието и свободата на гражданите на тая великолепна Жечпосполита.

Калушкият староста се удари с ръка по коляното, но не каза нито дума, само Заглоба прошушна:

— Облякъл дяволът свещеническа одежда и с опашката си бие камбаната за литургия.

— Върху тая страна се изляха вече много добрини поради покровителството на негово величество — продължаваше Форгел, — но светлейшият крал сметна с бащинското си сърце, че не е направил още достатъчно, та отново напусна своята пруска провинция, за да й дойде още веднъж на помощ, като победи Ян Казимеж. Но за да може тая нова война да се свърши бързо и благополучно, на негово величество е крайно необходимо да заеме временно тая крепост, защото тя трябва да стане опора на войските му, които оттук ще започнат преследването на бунтовниците. Но понеже кралят и моят господар е чувал, че тоя, който е господар на Замошч, превишава всички не само с богатствата си, не само с древността на своя род, с остроумието си и с великолепния ум, но и със своята любов към отечеството, каза ми: „Той ще ме разбере, той ще оцени добрите ми намерения към тая страна, не ще излъже моето доверие, ще надмине надеждите ми, пръв ще се присъедини към усилията за възстановяването на щастието и спокойствието в тая страна.“ И като че ли е така! Като че ли от тебе, господарю, зависи бъдещата съдба на отечеството. Ти можеш да спасиш тая страна и да станеш неин баща... И аз не се съмнявам, че ще направиш това. Който е наследил такава слава от прадедите си, той не трябва да избягва удобния случай да я

увеличи и да я направи безсмъртна. И наистина ти ще направиш по-голямо добро, като отвориш вратите на тая крепост, отколкото ако присъединиш цяла провинция към Жечпосполита. Кралят вярва, господарю, че твоята необикновена мъдрост заедно със сърцето ти ще се склонят към това, поради което не желае да заповядва, а предпочита да моли; отхвърля заплахата, предлага приятелство; желае да преговаря не като владетел с подчинен, а като могъщ с могъщ.

Тук генерал Форгел се поклони на пан старостата с такава почит, сякаш се намираше пред самостоятелен монарх, и замлъкна. В залата зацари тишина. Всички очи бяха впити в старостата.

А той започна да се върти по своя обичай на позлатения си стол, да издува уста и да си придава строг израз на лицето, най-сетне разпери лакти, опря длани върху коленете и като отметна глава подобно на своенравен кон, започна така:

— Ето какво ще кажа! Аз съм много благодарен на негово шведско величество за високото му мнение за моя ум и чувства към отечеството. За мене също така няма нищо по-мило от приятелството на такъв властелин. Но смятам, че ние бихме могли да се обичаме и ако негово шведско величество си стоеше в Стокхолм, а аз в Замошч — нали? Защото Стокхолм е на негово шведско величество, а Замошч е мой! Що се отнася до чувствата ми към Жечпосполита — така е! Само че по мой ум на Жечпосполита няма да ѝ бъде по-добре, когато шведите навлизат в нея, а тогава, когато си отиват от нея. Ето, това е истината! Аз много вярвам, че Замошч би могъл да помогне на негово шведско величество да победи Ян Казимеж, но и ти, ваше достойнство, трябваше да знаеш, че аз съм давал клетва не на негово шведско величество, а тъкмо на Ян Казимеж, затова на него желая победа, а Замошч няма да дам! Ето това е!

— Това се казва политика! — изгърмя Заглоба.

В залата настана радостна гълчава, но пан старостата се тупна с ръце по коленете и глъчката стихна.

Форгел се смути и помълча малко, после отново започна да се аргументира: настояваше, заплашваше по малко, молеше, ласкаеше. Латинският му течеше от устата като мед, та дори капки пот оросиха челото му, но всичко напразно, тъй като след най-добрите си аргументи, толкова силни, че стени биха могли да размърдат, той непрекъснато чуваше един и същи отговор:

— А пък аз пак няма да дам Замошч, ето това е!

Аудиенцията продължи прекалено много, накрай стана за Форгел неприятна и трудна, защото насъбраните в залата ставаха все по-весели. Все по-често се чуваше някоя дума, някоя подигравка или от устата на Заглоба, или от други, след което в залата се обаждаха сподавени смехове. Най-сетне Форгел разбра, че трябва да си послужи с последните средства, та разви един пергамент с печати, който държеше в ръка и на който никой досега не обръщаше внимание, после стана и каза с тържествен, висок глас:

— Срещу отварянето портите на крепостта негово кралско величество (тук той отново дълго изрежда титлите) предлага на ваше княжеско височество Люблинското воеводство като наследствено владение!

Щом чува това, всички се смаяха, слиса се за миг и пан старостата. Форгел вече започна да плъзга тържествуващ поглед наоколо, когато внезапно сред глухата тишина пан Заглоба се обърна на полски към старостата, зад когото стоеше:

— Предложи, ваше достойнство, на шведския крал Холандия в замяна.

Без да се колебае много, пан старостата се удари с ръце по бедрата и изтърси пред цялата зала на латински:

— А аз предлагам на негово шведско величество Холандия!

И в същия миг залата загърмя от всеобщ гръмлив смях. Коремите и поясите върху коремите започнаха да се тресат; едни ръкопляскаха, други се олюляваха като пияни, трети се облягаха на съседите си, а смехът продължаваше да гърми. Форгел побледня; той смръщи заплашително вежди, но чакаше с огън в зениците и с гордо вдигната глава. Накрай, когато най-силният смях премина, попита с кратък, прекъсван глас:

— Това ли е последният отговор на ваше достойнство?

А пан старостата засука мустак.

— Не! — отговори той и вдигна още по-гордо глава. — Аз имам и оръдия по стените!

Пратеничеството беше свършено.

Два часа по-късно оръдията от шведските насипи загърмяха, а замойските им отговориха със същата сила. Целият Замошч се покри с дим като някакъв безкраен облак, само от време на време в тоя облак

се святкаше, а грохотът ехтеше непрекъснато. Но скоро огънят от тежките крепостни оръдия надделя. Шведските гюлета падаха в рова около крепостта или рикошираха безрезултатно от мощните ъгли; надвечер неприятелят беше принуден да се оттегли от по-близките насипи, защото крепостта ги обсипваше с такъв град от снаряди, че никакъв жив дух не можеше да издържи. Разгневеният шведски крал заповяда да запалят всички околни села и градчета, така че през нощта околността изглеждаше като море от огън, но пан старостата съвсем не се безпокоеше от това.

— Добре — казваше той, — нека горят! Ние имаме покрив над главата си, но на тях скоро ще им стане студено.

И беше толкова доволен от самия себе си и весел, че още същия ден устрои тържествен пир и се забавлява до късно през нощта, като непрекъснато вдигаха чашите. През време на пира оркестърът свиреше толкова гръмка, че се чуваше в най-далечните шведски насипи.

Но шведите стреляха упорито и дори толкова упорито, че огънят продължи през цялата нощ. На другия ден на краля дойдоха двайсетина оръдия, които веднага бяха поставени по насипите и започнаха да гърмят срещу крепостта. Кралят наистина не очакваше да разбие стените, но искаше да създаде у старостата убеждение, че е решил да атакува ожесточено и неумолимо. Желаше да го уплаши; но това бяха напразни усилия. Пан старостата не повярва нито за миг в тях, явяваше се често на стените и казваше през време на най-голямата престрелка:

— Защо ли си хабят барута?!

Пан Володиовски и други офицери молеха да им се позволи да излязат и нападнат шведите, но пан старостата не разреши; той просто не желаше да пролива напразно кръв. Пък и знаеше, че навярно ще трябва да води открит бой, защото такъв предвидлив военачалник като шведския крал и такава непобедима армия не ще се оставят да бъдат изненадани. Заглоба, като виждаше твърдото решение на старостата по тоя въпрос, настояваше още повече и заявяваше, че сам ще поведе нападението.

— Ти си прекалено жаден за кръв, ваша милост! — отговори пан Собепан. — На нас ни е добре, на шведите е зле. Защо трябва да ходим при тях? Ти, ваша милост, може да загинеш, а си ми необходим като

съветник, защото с твоето остроумие така смутих Форгел, като му споменах за Холандия.

Пан Заглоба отговори, че не може да издържа в стените, толкова му се искало да нападне шведите, но трябвало да слуша.

Поради липса на друга работа той прекарваше времето си по стените, между войниците; даваше им разни съвети и предупреждения, които всички слушаха с голяма почит, защото го смятаха за много опитен и един от най-личните бойци на Жечпосполита. А той се радваше в душата си, като гледаше отбраната и настроението на рицарите.

— Пан Михале — казваше той на Володиовски, — друг дух цари вече в Жечпосполита и всред шляхтата, друг дух. Никой вече не мисли за измяна и предаване, а всеки е готов по-скоро да даде живота си от добро чувство към Жечпосполита и негово величество, преди да отстъпи една крачка на неприятеля. Помниш ли как преди една година се чуваше от всички страни: тоя изменил, оня изменил, тоя приел покровителство, а сега шведите вече повече се нуждаят от покровителство, отколкото ние, защото тях ако дяволът не ги покровителства, скоро ще ги вземе. Нашите стомаси тук са толкова пълни, та барабанчиците биха могли да бият върху тях, а на шведите гладът им стърже червата и ги усуква на плетеници.

Пан Заглоба беше прав. Шведската армия нямаше хранителни припаси и нямаше откъде да ги достави за осемнайсетте си хиляди души, без да се смятат конете, защото още преди пристигането на неприятеля пан старостата прибра храната за хората и конете от всичките си имения на един обсег от петнайсетина мили. А в подалечните области на страната беше пълно с конфедератски части и чети от въоръжени селяни, така че от стана не можеха да излизат разезди за храна, защото веднага извън него ги чакаше сигурна смърт.

Освен това пан Чарнецки не беше отишъл отвъд Висла, а отново се въртеше около шведската армия като хищник около кошара. Отново започнаха нощни тревоги и безследни изчезвания на по-малки части. При Крашник се появиха някакви полски войски, които прекъснаха съобщенията с Висла. Накрай дойде съобщение, че пан Павел Сапеха иде от север с могъща литовска армия, че по пътя унищожил гарнизона в Люблин, превзел самия град и се придвижва бързо към Замошч.

Старият Витенберг, най-опитният между шведските вождове, виждаше целия ужас на положението и го представи открито пред краля.

— Зная — казваше той, — че геният на ваше кралско величество може да направи чудеса, но ако преценим работите по човешки, гладът ще ни победи, а когато неприятелят ни нападне изтощени от глад, жив човек от нас няма да се отърве.

— Ако владеех тая крепост — отвърна кралят, — за два месеца бих свършил войната.

— Такава крепост не може да се превземе и след едногодишна обсада.

В себе си кралят даваше право на стария военачалник, не призна обаче пред него, че и сам не вижда изход, че и неговият гений е изчерпан.

Но той още разчиташе на някаква неочаквана случка — затова заповяда да се стреля денонощно.

— Ще смажа духа им, тогава ще са по-склонни да преговарят — казваше той.

След няколко дни толкова ожесточена стрелба, че не можеше да се види нищо друго освен дим, шведският крал отново изпрати Форгел в крепостта.

— Кралят и моят господар — каза генералът, като се изправи пред старостата — смята, че щетите, които Замошч трябва да е претърпял от нашите оръдия, ще смекчат надменния ум на ваше княжеско височество и ще го склонят към преговори.

На това пан Замойски отговори:

— Вярно! Така е!... Щети има... защо да няма! Убихте на пазара една свиня, ударена в корема от гранатен отломък. Стреляйте още една седмица и може би ще убиете втора...

Форгел занесе този отговор на краля. Вечерта в кралската квартира отново се състоя съвещание и на другия ден шведите взеха да товарят шатрите на колите и да смъкват оръдията от насипите... А през нощта цялата войска тръгна.

Замошч гърмеше подир тях с всичките си оръдия, а когато вече изчезнаха от очите, две хоронгви — на Шемберк и лауданската — излязоха през южната врата и тръгнаха по следите им.

Шведите се движеха към юг. Наистина Витенберг съветваше да се връщат към Варшава и убеждаваше с всички сили, че това е единственият път за спасение, но шведският Александър беше решил непременно да преследва полския Дарий до крайните граници на държавата му.

---

[1] Отговор (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Княз, аз съм полски шляхтич (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

Пролетта на тая година вървеше по чудновати пътища, защото, докато на север в Жечпосполита снеговете се бяха стопили и скованите реки потекли, а целият край беше покрит с мартенска вода, на юг леденият дъх на зимата още лъхаше от планините към полята, водите и горите. Горите бяха в преспи, замръзналите пътища кънтяха под копитата на конете, дните бяха сухи, слънчевите залези червени, а нощите звездни и мразовити. Населението, което живееше на плодородните смолници, черноземи и требежи на Малополска, се радваше на тия постоянни студове и твърдеше, че те ще унищожат по тях полските мишки и шведите. Но пролетта колкото по-дълго се бавеше, толкова по-бурно настъпи после — като бронирана хоронгва, впуснала се в атака срещу неприятеля. Слънцето изсипа от небето жив огън и зимната черупка се пропука веднага; от унгарските степи долетя силен и топъл вятър, който почна да облъхва ливадите, полята и горските дебри. И веднага между лъсналите локви зачерня орна земя, зеленият килим на нивите се стрелна по ниските поречия, а горите започнаха да плачат със сълзите на разтопените ледени висулки.

По чистото небе всеки ден се виждаха низи от жерави, диви патици, какърдаци и гъски. Щъркелите долетяха на миналогодишните си гнезда, а под стрехите загъмжа от лястовици, по селата зачуруликаха птици, по горите и езерата се понесоха крясъци, а вечер навсякъде се чуваше квакане и крякане на жаби, които се къпеха с наслада във водата.

После настъпиха големи дъждове, които бяха сякаш загрепти, и валяха денем, валяха нощем, валяха непрекъснато.

Полята се превърнаха в езера, реките придойдоха, бродовете станаха непроходими, настъпи „лепкавостта и невъзможността на калните пътища“.

Всред тия води, калища и бездни шведските войски продължаваха да се влачат към юг.

Но колко малко приличаше тая тълпа, която отиваше сякаш на смърт, на оная великолепна армия, която на времето си беше навлязла

във Велкополска под командването на Витенберг! Гладът беше сложил сини печати върху лицата на старите бойци; и те вървяха подобни повече на сенки, отколкото на хора, всред тревога, усилия, безсъние, като знаеха, че на края на тоя път ги чака не храна, а глад, не сън, а битка, а ако ги чака почивка, тя ще е навярно почивката на смъртта.

Облечените с желязо скелети на конници яздеха на конски скелети. Пехотинците едва влачеха крака, едва можеха да държат пиките и мускетите в разтрепераните си ръце. Ден след ден минаваше, а те непрекъснато вървяха напред. Коли се трошеха, оръдията затъваха в блатата; вървяха толкова бавно, че понякога за цял ден едва можеха да изминат една миля. Болести връхлетяха върху войниците като гарвани на труп; едни тракаха със зъби от треска, други лягаха на земята просто от слабост и предпочитаха да умрат, отколкото да вървят по-нататък.

Но шведският Александър продължаваше да преследва полския Дарий.

А в същото време самият той беше преследван. Както след болен бивол вървят нощем чакали и само чакат да рухне на земята, а той знае, че ще падне, и чува вече воя на гладната глутница — така подир шведите вървяха шляхтишки и селски чети, които се приближаваха все повече, нападаха и ръфаха все по-дръзко.

Най-сетне пристигна и най-страшният от всички, Чарнецки, и тръгна зад самата шведска армия. Колкото пъти се обърнеха зад себе си, задните шведски стражи винаги виждаха конници, било далече, на края на кръгозора, било на неколкостотин крачки, било на два изстрела с мускет, било — когато той атакуваше — над самите си вратове.

Неприятелят искаше битка. Шведите отчаяно молеха за сражение Бога на небесните пълчища, но Чарнецки не приемаше битка: чакаше удобно време — засега предпочиташе да ръфа или да пуца от ръката си отделни групи като соколи върху водни птици.

И така вървяха едни подир други. Имаше обаче моменти, когато киевският кастелан изпреварваше шведите, излизаше напред, пресичаше им пътя и симулираше, че застава за генерална битка. Тогава тръбите засвириха радостно от единия край на шведската войска до другия и — о чудо! — нови сили, нов дух сякаш внезапно съживяваше отрудените редове на скандинавците. Болни, целите мокри, безсилни, подобни на сиромаш Лазар, те изведнъж се изправяха

за битка с пламнало лице, с огън в очите. Пиките и мускетите се движеха с такава точност, сякаш ги държаха железни ръце, войнствените викове се носеха толкова гръмко, като че ли излизаха от най-здрави гърди — и вървяха напред, за да ударят гърди срещу гърди.

И пан Чарнецки удряше един-два пъти, но загърмяха ли оръдията, отдръпваше войската си встрани и оставяше в печалба на шведите само напразен труд, само по-голямо разочарование и умърлушеност.

Където обаче оръдията не можеха да достигнат, а пиката и сабята трябваше да решават на открито поле, там той върхлиташе като светкавица, защото знаеше, че при ръкопашен бой шведската конница не ще издържи дори срещу доброволци.

И Витенберг отново започна да моли краля да се връща назад, да не погубва себе си и войската, но в отговор Карл стисваше уста, сипеше огън от очите и сочеше с ръка на юг, където се надяваше да намери в украинските земи Ян Казимеж, открито за победи поле, почивка, храна, фураж за конете и богата плячка.

Не щеш ли, отгоре на всички беди ония полски полкове, които му бяха служили досега и сега единствено можеха горе-долу да се противопоставят на действията на Чарнецки, започнаха да напускат шведите. Пръв го напусна пан Зброжек, който беше стоял досега при Карл не за облаги, а поради сляпата си привързаност към хоронгвата и войнишката си вярност. Напусна го, като разби драгунския полк на Мюлер, съсече половината му хора и си отиде. След него напусна пан Калински, като прегази шведската пехота. Сапеха ставаше всеки ден по-мрачен, преживяваше нещо в душата си, нещо кроеше. Досега той не си бе отишъл, но всеки ден от хоронгвата му бягаха хора.

И така Карл Густав вървеше по пътя за Нарол, Чешанов и Олещице, за да стигне при Сан. Поддържаше го надеждата, че Ян Казимеж ще му препречи пътя и ще води бой. Една победа още можеше да подобри положението на шведите и да доведе до промяна на щастието. Пръснаха се слухове, че Ян Казимеж тръгнал от Лвов с редовна войска и татари. Но сметките на Карл излязоха погрешни, защото Ян Казимеж предпочиташе да чака съсредоточаването на войските и пристигането на литовците, командвани от Сапеха. Протакането беше най-добрият му съюзник, тъй като неговите сили растяха с всеки изминат ден, а Карл от ден на ден ставаше все по-слаб.

— Не е войска това, което иде, нито армия, а погребално шествие! — казваха старите бойци около Казимеж.

Това мнение се споделяше и от много шведски офицери. Сам кралят още повтаряше, че отива към Лвов, но мамеше и себе си, и своите. Не му беше до отиване в Лвов, а да мисли за собственото си спасение. Пък и не беше сигурно дали ще намери Ян Казимеж в Лвов, а във всеки случай той можеше да се оттегли чак някъде в Подолието и да отведе неприятеля подир себе си в далечните степи, където за шведите оставаше да загинат без никаква възможност за спасение.

Дъглас се запъти за Пшемисъл да опита дали не биха могли да заемат поне тая крепост, но се върна не само с празни ръце, но и доста разбит. Катастрофата се приближаваше бавно, но неумолимо. Всички вести, които идваха в шведския стан, бяха само нейни предвестници. А всеки ден пристигаха нови, все по-застрашителни.

— Сапеха иде, вече е в Томашов! — казваха един ден.

— Пан Любомирски се спуща от Подгорието с войска и планинци! — казваха на другия ден.

А после отново:

— Кралят води редовни войски и сто хиляди души орда! Съединил се със Сапеха!

Между тия „авизи^[1] за нещастия и смърт“ имаше някои неверни и преувеличени, но всички сееха ужас. Духът на армията падна. Порано, колчем Карл се явяваше пред полковете, те го посрещаха с възгласи, в които звучеше надежда за победа — сега полковете стояха пред него глухи и неми. А пък край огнищата гладният и капнал до смърт войник шепнеше повече за Чарнецки, отколкото за собствения си крал. Навсякъде виждаха Чарнецки. И чудно нещо! Когато в продължение на няколко дни не загинеше никакъв разезд, когато през няколко нощи нямаше никакви тревоги, никакви възгласи: „Аллах!“ и „Бий, убий!“ — безпокойството ставаше още по-голямо.

— Чарнецки нещо замълча. Бог знае какво готви! — повтаряха войниците.

Карл се спря за няколко дни в Ярослав, като обмисляше какво да предприеме по-нататък. През това време товареха на лодки болни войници, каквито имаше много в стана, и ги изпращаха по реката в Сандомеж, най-близкия укрепен град, който още се намираще в шведски ръце. След свършването на тая работа, когато именно

пристигнаха вести, че Ян Казимеж тръгнал от Лвов, шведският крал реши да провери къде всъщност се намира Ян Казимеж.

За тая цел полковник Канеберг с хиляда души конница премина Сан и тръгна на изток.

— Може би сега държите в ръцете си съдбата на войната и на всички нас — каза му кралят на заминаване.

И наистина от тоя разезд зависеше много, защото в най-лошия случай Канеберг трябваше да снабди стана с хранителни припаси, а ако узнае със сигурност къде се намира Ян Казимеж, шведският крал щеше веднага да тръгне с цялата си сила срещу „полския Дарий“, да разбие неговата войска — а стане ли това, да улови и самия него.

Ето защо на Канеберг дадоха най-отбрани войници и най-добри коне. Направиха избора особено грижливо, понеже полковникът не можеше да взема със себе си нито пехота, нито оръдия, та трябваше да разполага с такива хора, които биха могли в открит бой със сабя в ръка да се противопоставят на полската конница.

Разездът излезе на 20 март. Когато минаваха моста, множество офицери и войници ги изпращаха при началото му с възгласа: „Бог да ви води! Бог да даде победа! Да даде Бог щастливо завръщане!“ А те вървяха в дълга върволица, тъй като бяха хиляда, а се движеха по двама по току-що направения мост, единият свод на който още не беше довършен и бе набързо покрит за тях с дъски, за да могат само да минат.

В лицата им светеше надежда, защото като по изключение бяха сити. На другите отнеха, а тях нахраниха и им наляха водка в манерките. Затова те подвикваха весело, когато минаваха, и казваха на струпалите се при началото на моста войници:

— Самият Чарнецки ще ви докараме на въже!

Глупци! Те не знаеха, че отиват, както волове отиват в кланица.

Всичко се нареждаше за тяхната гибел. Едва бяха преминали, и шведските сапъори разтуриха след тях временния мост, за да сложат по-здрави греди, по които да могат да минат и оръдията. А те завиха към Велке очи, като пееха тихо, а шлемовете им лъснаха още един-два пъти на слънцето при завоите, после започнаха да потъват в гъстата гора.

Изминаха половин миля — нищо! Наоколо тишина, горските дебри изглеждаха съвсем пусати. Тогава те се спряха, за да починат

конете им, а после продължиха бавно напред. Накрай достигнаха Велке очи, където не намериха жива душа.

Тая пустота учуди Канеберг.

— Изглежда, че тук са ни очаквали — каза той на майор Свено, — но Чарнецки трябва да е някъде другаде, щом не ни е устроил засада.

— Не ще ли заповяdate връщане назад, ваше достойнство? — попита Свено.

— Ще вървим напред, дори до самия Лвов, който не е особено далеко. Трябва да хванем пленник и да занесем на краля сигурно сведение за Ян Казимеж.

— Ами ако налетим на много по-големи сили?

— Дори да срещнем няколко хиляди души от тая паплач, която те наричат всеобщо опълчение, пак няма да се дадем да ни разбият такива войници.

— Но можем да попаднем и на редовна войска. Ние нямаме оръдия, а срещу тях оръдията са всичко.

— Тогава ще се оттеглим навреме и ще донесем на краля за неприятеля. А тия, които биха искали да ни пресекат връщането назад, ще разбием.

— Страхувам се от нощта! — отговори Свено.

— Ще вземем всички предпазни мерки. Храна за хората и конете имаме за два дни, та няма нужда да бързаме.

И когато отново потънаха в гората отвъд Велке очи, те пътуваха много по-предпазливо. Петдесет конници отидоха напред. Те се движеха с готови мускети в ръка, опрели прикладите на бедрата си, и се оглеждаха внимателно на всички страни. Проучваха гъсталаците, храстите, често пъти спираха и се заслушваха, понякога се отбиваха настрана от пътя, за да проверят съседните горски недра, но нямаше никого нито на пътя, нито отстрана.

Едва след цял час, като минаха един остър завой, двама райтари, които яздеха начело, съзряха на четиристотин крачки пред себе си конник.

Денят беше хубав и слънцето светеше ярко, та конникът се виждаше като на длан. Самият той беше дребен на ръст войник, облечен много хубаво и като чужденец. А изглеждаше толкова малък,

защото яздеше едър жълт татарски кон, очевидно от много благородна кръв.

Конникът пътуваше бавно, сякаш не виждаше, че след него иде войска. Пролетните порои бяха направили дълбоки ровове по пътя, в които шумеше мътна вода. Пред рововете конникът дърпаше юздите на жребеца, а той ги прескачаше с пъргавината на елен и отново тръгваше в тръс, като подхвърляше глава и от време на време пръхтеше бодро.

Двамата райтари спряха конете си и започнаха да се оглеждат за вахмистъра. Той долетя в същия миг, погледа и каза:

— Това ще е някой хрът от полската кучкарница.

— Ще му викна! — каза райтарът.

— Няма да викнеш. Може да са повече. Тръгвай за полковника!

В това време пристигнаха и другите от предната стража и всички спряха; малкият рицар също спря коня си и го обърна към шведите, сякаш искаше да им прегради пътя.

Някое време те гледаха към него, а той към тях.

— Има и друг! Втори! Трети! Четвърти! Цяла група! — взеха да викат внезапно в шведските редове.

И наистина от двете страни на пътя почнаха да се изсипват конници, отначало единични, а после по двама, по трима. Всички заставаха около оня, който се беше появил най-напред.

Но пристигна и втората шведска стража начело със Свено, а после целият отряд с Канеберг. Канеберг и Свено веднага излязоха напред.

— Аз познавам тия хора! — извика Свено веднага щом ги видя. — Тая хоронгва първа удари срещу граф Валдемар при Голомб, това са хора на Чарнецки. Той самият трябва да е тук!

Тия думи направиха силно впечатление, в редовете настана дълбока тишина, само конете подрънкваха с мундщуците.

— Тук надушвам някаква засада — продължи Свено. — Те са твърде малко, за да ни се противопоставят, но в гората трябва да са скрити и други.

Сега той се обърна към Канеберг.

— Ваше достойнство, да се връщаме!

— Много добре съветваш, ваша милост — отвърна полковникът и смръщи вежди. — Нима си струваше да тръгваме, щом трябва да се

върщаме при вида на няколко десетки дриплъовци! А защо не се върнахме, като видяхме един?... Напред!

В същия миг шведската редица тръгна с най-голяма точност, последвана от втора, трета, четвърта. Пространството между двете части започна да намалява.

— Tui!^[2] — изкомандва Канеберг.

Шведските мускети се раздвижиха като един и протегнаха железни шици към полските конници.

Но преди мускетите да загърмят, полските ездаци обърнаха конете си и започнаха да офейкват в безредна група.

— Напред! — викна Канеберг.

Отрядът веднага полетя в галоп, та чак земята затрепера под тежките копита на райтарските коне.

Гората се изпълни с виковете на преследвачите и на преследваните. След четвърт час гонитба — било защото шведските коне бяха по-добри, или понеже полските бяха изморени от някакво пътуване — пространството, което делеше двете войски, започна да намалява.

Но в същото време стана нещо странно. Безредната отначало полска група през време на бягството не само че не се разпръскваше повече, а, напротив, бягаше при все по-добър ред, все по-стройно, сякаш самата бързина на конете изравняваше конниците в редици.

Свено забеляза това, препусна коня си, настигна Канеберг и започна да вика:

— Ваше достойнство, това не е обикновена чета, това е редовна войска, която нарочно бяга и ни води в засада.

— Дяволи ли ще бъдат в тая засада или хора? — отговори Канеберг.

Пътят вървеше малко нагоре и ставаше все по-широк, гората редееше и на края ѝ се виждаше вече голо поле или по-скоро огромна поляна, обградена от всички страни с гъста и сива гора.

Полската хоронгва на свой ред ускори бягането си и пролича, че преди това нарочно се е движела без устрем, защото сега за кратко време се отдалечи толкова много, та шведският командир разбра, че няма да я настигне никога.

Затова, като стигна до средата на поляната и забеляза, че неприятелят е вече почти на другия ѝ край, започна да възпира хората

си и да намалява бързината.

Но — о, чудо! — полският отряд, вместо да потъне в отсрещната гора, направи на самия край грамаден полукръг, втурна се в галоп срещу шведите и веднага се строи в такъв великолепен боен ред, че предизвика възхищение у самия неприятел.

— Така е! — извика Канеберг. — Това са редовни войници! Завиха като на учебен плац. Какво искат?... Триста дяволи да ги вземат!

— Идат срещу нас! — викна Свено.

И наистина хоронгвата тръгна напред в тръс. Малкият рицар на жълтия кон викаше нещо на своите, излизаше напред и отново спираше коня си, като даваше знаци със сабята си; явно, че той беше командирът.

— Те наистина атакуват! — каза Канеберг слисан.

А конете им вече бяха полетели с най-голяма бързина и свили уши, така се бяха изпънали, че почти докосваха земята с коремите си. Конниците се бяха навели върху вратовете им и скрили зад гривите. Шведите от първата редица забелязаха само стотици разтворени конски ноздри и пламнали очи. И вихър не лети така, както се носеше тая хоронгва.

— Бог е с нас! Швеция! Огън! — изкомандва Канеберг, като вдигна шпагата си нагоре.

Изтрецяха всички мускети, но в същия момент полската хоронгва се втурна в дима с такава сила, че отхвърли наляво и надясно първите шведски редици и се вби в гъстата навалица от хора и коне, както се вбива клин в разцепено дърво. Настана страхотен кипеж, броня се удряше о броня, сабя о сабя, а дрънкането, конското цвилене, стоновете на умиращите мъже огласиха всичко наоколо, така че цялата гора започна да отговаря на битката, както стръмните планински скали отговарят на гръмотевиците.

В първия момент шведите се смутиха, особено защото голям брой от тях паднаха от началния удар, но веднага се опомниха и се нахвърлиха мощно върху неприятеля. Крилата им се сляха, а понеже полската хоронгва и без това напираше напред, тъй като искаше да „прониже“ противника си, веднага беше обградена. Центърът на шведите се огъваше пред нея, но страните им напиреха все по-силно, без обаче да могат да я разкъсат, защото тя се защитаваше ожесточено

и с цялата оная несравнима опитност, която правеше полската конница толкова страшна при ръкопашен бой. И така сабите работеха срещу рапирите, трупове падаха гъсто един до друг, но победата вече клонеше на шведска страна, когато внезапно изпод тъмната стена на гората се изниза втора хоронгва и веднага се понесе с вик.

Цялото дясно шведско крило веднага се обърна под командването на Свено срещу новия неприятел, в чието лице опитните шведски войници познаха, че имат пред себе си хусари.

Водеше ги мъж, яхнал на буен бял кон с черни петна, облечен с плъстена дреха и рисов калпак с перо от чапла. Той се виждаше отлично, защото яздеше отстрани, на двайсетина крачки от войниците.

— Чарнецки! Чарнецки! — разнесоха се викове в шведските редици.

Свено погледна отчаяно към небето, после стисна коня си с колене и полетя в кариер.

А пан Чарнецки докара хусарите на двайсетина крачки и когато те вече летяха с най-голяма бързина, той самият се обърна назад.

Тогава от гората излезе трета хоронгва, той веднага полетя към нея и я докара до мястото на боя; тръгна четвърта, докара и нея; с жезъла си показваше на всяка къде трябва да удари и човек би казал, че това е селски стопанин, който води жетвари и разпределя работата между тях.

Най-сетне, когато от гората излезе и петата, той застана начело на нея и тръгна към полесражението.

Но хусарите вече бяха отхвърлили дясното крило назад и след малко го разкъсаха съвсем, а трите следващи хоронгви обградиха неприятеля по татарски начин, нададоха викове и започнаха да секат смутените шведи със саби, да ги мушкат с копия, да ги разбиват, тъпчат, а накрай да ги гонят всред крясъци и клане.

Канеберг разбра, че е попаднал в засада и че е докарал под нож своя отряд; той вече не мислеше за победа, но желаше поне да спаси колкото може повече хора, затова заповяда да затръбят за отстъпление. Тогава шведите полетяха с пълна бързина към същия път, по който бяха дошли от Велке очи, а хората на Чарнецки се носеха подир тях така, че дъхът на полските коне сгръваше шведските плещи.

При тия условия и при паниката, която бе обзела райтарите, отстъплението не можеше да става при спазване на някакъв ред, по-

добрите коне избързваха — и скоро прекрасният отряд на Канеберг се превърна в навалица, която бягаше разбъркано и гинеше почти без съпротива.

Колкото преследването продължаваше повече, толкова то ставаше по-безредно, защото и поляците не гонеха в строй, а всеки пускаше коня си колкото му сили държат, настигаше, когото искаше, и биеше, когото искаше.

Така се смесиха едни с други. Някои полски войници изпревариха последните шведски редове и се случваше, че когато полски конник се изправяше на стремената, за да нанесе по-силен удар върху бягащия пред него райтар, сам загиваше, мушнат с рапира отзад. Пътят до Велке очи се покри с шведски трупове, но не тук беше краят на преследването. И едните, и другите се втурнаха със същата бързина в близката гора, там обаче уморените от по-рано шведски коне започнаха да спират и сечта стана още по-кървава.

Някои райтари скачаха от конете и побягваха в гората, но това направиха едва двајсетина души, защото шведите от опит знаеха, че в горите се спотайват селяни, та предпочитаха да загинат от сабите, отколкото всред страшните мъки, на които ги подлагаше разяреното население.

Други молеха за пощада, но обикновено напразно, понеже всеки гледаше да съсече неприятеля и да гони по-нататък, а не да го вземе в плен, да го пази и да се откаже от понататъшна гонитба.

Затова сечеха безмилостно, за да не се върне никой с вест за поражението. Пан Володиовски гонеше; напред с лауданската хоронгва. Той именно беше оня конник, който се показва пръв на шведите за примамка, той пръв бе ударил, а сега, яхнал коня, като бърз вихър вилнееше с цялата си душа от желание да се насити на кръв и да отмъсти за поражението при Голomb. Той току догонваше някой райтар и щом го стигнеше, гасеше живота му така бързо, както се гаси свещ; а понякога летеше зад двама, трима или четирима, но за кратко време, тъй като след малко вече пред него бягаха само коне без ездачи. Напразно не един швед хващаше собствената си рапира за острието и като я обърнеше с дръжката към рицаря в знак, че се предава, с глас и очи просеше пощада; пан Володиовски дори не се спираше при него, само мушваше върха на сабята си там, където шията стига до гърдите,

нанасяше лек, незабележим удар, а шведът разперваше ръце, изричаше една-две думи с побледняла уста и потъваше в мрака на смъртта.

А пан Володиовски, без да се оглежда повече, летеше по-нататък и събаряше нови жертви на земята.

Храбрият Свено забеляза страшния жътвар, свика двайсетина най-храбри райтари и реши да пожертва собствения си живот, за да спре поне за малко преследването и да спаси другите. Тогава те обърнаха конете, насочиха рапири и чакаха с острията преследвачите си. Като видя това, пан Володиовски не се поколеба нито за миг, пришпори коня и се втурна в средата на шведите.

И преди още някой да успее да мигне с око, два шлема вече паднаха под коня. Сега повече от десет рапири се насочиха към гърдите на Володиовски, но в тоя миг след него се втурнаха двамата Скшетуски, Юзва Бутрим Безноги, пан Заглоба и Рох Ковалски, за когото Заглоба казваше, че дори когато отива в атака, очите му са затворени и дреме, а се буди едва когато се сблъска гърди срещу гърди с неприятеля.

Пан Володиовски се сви толкова бързо под седлото, че рапирите пронизаха празно пространство. Той беше научил тая хватка от бялогородските татари, но понеже беше дребен и едновременно свръхчовешки сръчен, бе я довел до такова съвършенство, че когато пожелаеше, изчезваше от очите или зад врата, или под конския корем. Така изчезна и сега и преди смаяните райтари да успеят да разберат какво е станало с него, той отново се показва на седлото, страшен като дива котка, когато скочи от високите клони между уплашени хрътки.

В това време и другарите му помогнаха да сее смърт и смут. Един от райтарите допря пистолета си до самите гърди на пан Заглоба, но Рох Ковалски, който беше от дясната му страна, та не можеше да го съсече със сабя, сви пестник и го тресна по главата, а райтарът се срина в миг под коня, сякаш го беше треснал гръм. Пан Заглоба издаде радостен възглас и удари в сляпото око самия Свено, който отпусна ръце и опря чело на конския врат. Щом видяха това, другите райтари се пръснаха. Володиовски, Юзва Безноги и двамата Скешутски се спуснаха подире им и ги съсякоха, преди да направят дори сто крачки.

Преследването продължи и по-нататък. Шведските коне се задъхваха все повече и падаха все по-често. Накрай от хилядата най-великолепни райтари, които бяха тръгнали под командването на

Канеберг, останаха едва около сто и петдесет конници, другите лежах като дълга ивица по горския път. Но и тая последна група намаляваше всеки момент, защото полските ръце не преставаха да работят над нея.

Най-сетне изскочиха от гората. Кулите на Ярослав се очертаха ясно в лазура. Ето, ето, надеждата нахлу в сърцата на обърналите гръб, защото те знаеха, че в Ярослав се намира самият крал и цялата шведска сила и тя всеки момент може да им дойде на помощ.

Забравили бяха, че веднага след тяхното преминаване беше махната платформата върху последния свод на моста, за да подложат по-силен гредоред за оръдията.

А пан Чарнецки — дали защото знаеше това от своите шпиони или защото нарочно искаше да се покаже пред шведския крал и пред очите му да избие тия жалки остатъци — не само че не спря преследването, но сам изскочи напред с хоронгвата на Шемберк, сам сечеше, сам със собствената си ръка мушеше, литнал подир купчината шведи така, че сякаш искаше с тоя устрем да удари върху Ярослав.

Най-сетне стигнаха на двеста-триста крачки от моста. Виковете от полето долетяха до шведския стан. Множество войници и офицери изтичаха от града, за да видят какво става зад реката. Щом погледнаха — съзряха и познаха райтарите, които бяха излезли сутринта от стана.

— Отрядът на Канеберг! Отрядът на Канеберг! — завикаха хиляди гласове.

— Избити почти всички! Едва стотина души бягат!

В тоя миг долетя в галоп самият крал, а заедно с него Витенберг, Форгел, Мюлер и другите генерали. Кралят побледня.

— Канеберг! — каза той.

— В името на Христа и неговите рани! Мостът не е довършен! — възкликна Витенберг. — Ще ги избият до крак!

Кралят погледна реката, придошла от пролетните води; тя шумеше с жълтите си вълни, за изпращане на помощ през нея не можеше и да се мисли.

Противниците се приближаваха все повече.

Внезапно отново започнаха да викат:

— Кралските коли и гвардията идат! Ще загинат и те! Така се беше случило, та част от личните вещи на краля заедно със сто души от пехотната гвардия се появиха в тоя миг по друг път от съседните

гори. Като забелязаха какво става, хората от ескорта се устремиха с всички сили към града, убедени, че мостът е готов.

Но ги забелязаха от полесражението и веднага около триста конници се понесоха към тях с пълна бързина, а начело на всички летеше със сабя над глава и с огън в зениците арендаторът от Вонсош, пан Женджан. Досега той не беше дал големи доказателства за храброст, но като зърна колите, в които можеше да се намира богатата плячка, такава смелост се надигна в сърцето му, че той изскочи на няколко десетки крачки пред другите. Щом видяха, че няма да могат да избягат, пехотинците пред колите образуваха каре и сто мускета се насочиха едновременно към гърдите на Женджан. Гръм разтърси въздуха, лента дим премина покрай стените на карето, но преди пушекът да се разпръсне, пан арендаторът беше вече пред стената от хора и така пришпори коня, че предните му копита се надвесиха за миг над главите на райтарите и той скочи като гръм в средата.

Лавина от конници връхлетя подир него.

И както вълци събарят кон, но той е още жив и легнал на гръб, се защитава отчаяно с копита, а те го покриват целия и ръфат от него живи късове месо — така разбърканата маса от коне и ездачи съвсем покри тия коли и пехотинци. Само страшни викове се носеха от тоя кипеж и долитаха до ушите на шведите, застанали на другия бряг.

А в това време още по-близо до брега доубиваха останалите райтари на Канеберг. Цялата шведска армия излезе като един човек на високия бряг на Сан. Пехота, конница, артилерия се смесиха едни с други — и всички гледаха като в някогашен римски цирк зрелището, само че гледаха със стиснати устни, с отчаяние в гърдите, с ужас, с чувство за безсилие. Понякога от гърдите на тия неволни зрители се изтръгваше страхотен вик. Понякога се надигаше всеобщ плач или наставаше тишина и се чуваше само пъхтенето на разярените войници. Защото тия хиляда души, които беше извел Канеберг, бяха челният отряд и гордостта на цялата шведска армия; това бяха само ветерани, покрити със слава в Бог знае колко земи и в Бог знае колко битки! А ето че сега бягаха като объркано стадо овце по обширната отсрещна лъка и гинеха като овце под ножа на касапин. Това не беше вече битка, а лов. Страшните полски конници се въртяха като виелица по бойното поле, викаха на разни гласове и гонеха райтарите. Понякога подир един се насочеха неколцина, дори и повече, понякога сам подир сам.

Понякога настиганият швед се навеждаше върху седлото, за да улесни удара на неприятеля, понякога приемаше боя, но най-често загиваше, тъй като шведските войници не можеха да се мерят при бой с хладно оръжие с обучената по всякаква фехтовка полска шляхта.

Но най-страшно между поляците връхлиташе малкият рицар, яхнал жълт и пъргав като сокол кон. Най-сетне го забеляза цялата войска, защото, когато той подгонеше, който се срещнеше с него, загиваше неизвестно как и кога — така малки, така незабележими бяха движенията на меча, с който събаряше на земята най-тежките райтари. Накрай рицарят съгледа самия Канеберг, преследван от петнайсетина конници, тогава той им викна, спря ги и сам се хвърли срещу него.

Шведите от другия бряг затаиха дъх. Самият крал се приближи до брега и гледаше с разтуптяно сърце, разкъсван едновременно от тревога и надежда, защото Канеберг, като голям благородник и от кралска кръв, беше още от детски години обучен на всякакъв вид фехтовка от италиански майстори и нямаше равен на себе си в шведската армия при бой с хладно оръжие. Затова всички очи сега бяха впити в него, отворените уста едва смееха да дишат, а той видя, че груповото преследване спря, и в желанието да спасява славата си в кралските очи след гибелта на войската каза на мрачната си душа:

„Горко ми, ако, след като погубих войската, сега не очистя своя позор със собствената си кръв или ако не откупя живота си с победа над този страшен мъж. Иначе дори и ръката на Бога да ме пренесе на отвъдния бряг, не бих посмял да погледна никой швед в очите!“

При тия думи той обърна коня и се втурна към жълтия рицар.

А понеже сега конниците, които му препречваха пътя към реката, се бяха отдръпнали, Канеберг се надяваше, че щом победи противника си, ще стигне до брега и ще скочи във водата, па после — каквото става, да става; ако не успее да преплува придошлите води, най-малко течението ще го отнесе далече заедно с коня, а там вече братята му ще измислят някакво спасение.

И той скочи като мълния към малкия рицар, а малкият рицар към него. Шведът искаше в движение да забие рапирата си чак до дръжката под мишницата на противника, но веднага разбра, че колкото и сам той да беше майстор, е попаднал на също такъв майстор, защото шпагата му само се плъзна покрай острието на полската сабя, само се олюля някак странно в ръката му, като че ли рамото му внезапно изтръпна, и

едва успя да се запази от удара, който рицарят му нанесе след това; за щастие в тоя миг конете им ги отнесоха на две противоположни страни.

Тогава двамата направиха кръг и завиха едновременно, но сега вече язدهа по-бавно един срещу друг и желязо да имат повече време при срещата, че поне няколко пъти да кръстосат желязото. Сега Канеберг се сви, та заприлича на птица, на която само мощната човка стърчи от настръхналите пера. Той знаеше едно сигурно мушкане, което бе научил от един флорентинец, страшно мушкане, защото беше измамливо и почти непреодолимо, а се състоеше в това, че насоченото уж към гърдите острие минаваше отстрани на изпречената за прикритие сабя, пронизваше гърлото и излизаше чак отзад на врата. Това мушване реши да приложи сега.

И сигурен в своето, той се приближаваше, като все повече спираше коня, а пан Володиовски (защото малкият рицар беше той) идваше към него на дребни скокове. За момент той помисли да изчезне внезапно под коня по бялогородски, но понеже му предстоеше да се срещне само с един мъж, и то пред очите на двете войски, макар да разбра, че го заплашва някакъв неочакван удар, срам го беше да се отбранява по татарски, а не по рицарски.

„Ти искаш да ме понижиш с острието като чапла сокол — помисли си той, — но аз ще ти приложя оная мелничка, която измислих още в Лубни.“

И тая мисъл му се стори засега най-добра, затова се изправи на седлото, вдигна сабичката си и я пусна в движение като перки на вятърна мелница, но толкова бързо, че въздухът засъска пронизително.

А понеже залезът на слънцето играеше по сабята, обкръжи го нещо като светъл, трепетен щит, а той бодна коня си с шпори и връхлетя върху Канеберг.

Канеберг се сви още повече и почти се долепи до коня, мигновено кръстоса рапирата със сабята, внезапно подаде глава като змия и мушна с все сила.

Но в тоя миг страхотната мелничка зашумя, рапирата се дръпна в ръката на шведа, острието удари в празно пространство, а извитият край на сабята на малкия рицар падна със светкавична бързина върху лицето на Канеберг, пресече му част от носа, устата, брадата, падна

върху ключицата, строши я и се спря едва върху преметнатия през рамото портупей.

Рапирата се изплъзна от ръцете на нещастника и нощ обгърна главата му, но преди той да падне от коня, пан Володиовски пусна сабята на ремъка и го хвана за раменете.

Шведите от другия бряг нададоха общ крясък, а пан Заглоба долетя при малкия рицар и каза:

— Пан Михале, аз знаех, че ще стане така, но бях готов да отмъстя за тебе!

— Той беше майстор — отговори Володиовски. — Хвани, ваша милост, коня за юздата, защото е много добър!

— Ха! Ако не беше реката, човек би скочил да повърлува при ония! Пръв бих...

По-нататъшните думи на пан Заглоба прекъсна фученето на куршуми и той, без да довърши мисълта си, викна веднага:

— Да бягаме, пан Михале, току-виж, че тия предатели ни застрелят!

— Куршумите им вече нямат сила — отговори Володиовски — много е далеко.

В това време ги обградиха други полски конници, които поздравяваха Володиовски и го гледаха с възхищение, а той само мърдаше мустачки, понеже също беше доволен от себе си.

А на другия бряг, между шведите, кипеше като в кошер. Артилеристите гласяха бързо оръдията, затова в по-близките полски редове затръбиха за оттегляне. При техния сигнал всеки се втурна към хоронгвата си и след миг всички бяха строени. Оттеглиха се при гората и отново се спряха, сякаш оставяха място за неприятеля и го канеха отсам реката. Най-сетне пред масата от хора и коне излезе на бял кон с черни петна мъж с плъстена дреха и шапка с перо от чапла, с позлатен жезъл в ръка.

Той се виждаше много ясно, защото го осветяваха червените лъчи на залеза, а и минаваше пред полковете, сякаш им правеше преглед. Всички шведи го познаха веднага и започнаха да викат:

— Чарнецки! Чарнецки!

А той приказваше нещо с полковниците. Видяха го как се спря по-дълго при рицаря, който съсече Канеберг, как сложи ръка върху

рамото му, а после вдигна жезъла и хоронгвите започнаха бавно, една след друга да завиват към гората.

В тоя момент залезе и слънцето. Камбаните на черквите в Ярослав се обадиха, та всички полкове заяха на заминаване в един глас: „Ангел господен благовести на пресветата Дева Мария“ и с тая песен изчезнаха от очите на шведите.

---

[1] Съобщения (фр.). — Бел.прев. ↑

[2] Възглас, който означава Вече! Сега! (швед.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Тоя ден шведите си легнаха да спят, без да сложат нещо в уста и без надежда, че ще имат с какво да се подкрепят на другия ден. Затова не можаха да спят, измъчвани от глада. Преди да пропееят втори петли, изтощените войници започнаха да се измъкват от стана един по един или на групи, за да вършат грабежи по селата около Ярослав. Те отиваха като нощни разбойници към Радимно, Канчуга, Тичин, където можеха и очакваха, че ще намерят нещо за ядене. Смелост им придаваше това, че Чарнецки се намираше отвъд реката, но дори да беше вече успял да се прехвърли, те предпочитаха смъртта пред глада. Изглежда, че дисциплината в стана беше вече много отслабнала, защото около хиляда и петстотин души се измъкнаха по тоя начин въпреки най-строгите заповеди на краля.

И те започнаха да върлуват из околността, да палят, да грабят, да колят, но почти никой от тях не щеше да се върне в стана. Чарнецки наистина беше от другата страна на Сан, но и отсам се въртяха разни шляхтишки и селски чети; а най-могъщата, тая на пан Стшалковски, съставена от войнствена планинска шляхта, като за зла врага точно тая нощ пристигна в Прухник. Щом видя пожарното сияние и чу гърмежите, пан Стшалковски полетя бързо направо към мястото, откъдето се чуваше врява, и нападна заетите с грабеж. Те се отбраняваха упорито зад оградите, но пан Стшалковски ги разкъса, изсече, никого не остави жив. По другите села други чети направиха същото, а после преследваха побягналите чак до шведския стан, където внесоха тревога и смут, като викаха на татарски, влашки, унгарски и полски, та шведите смятаха, че някакви силни военни подкрепления настъпват срещу тях, а може би ханът с цялата си орда.

Създаде се бъркотия и — нещо небивало досега — паника, която офицерите успяха да потушат с най-големи усилия. Но кралят, който прекара до сутринта на кон, видя какво става, разбра какво може да излезе от всичко това и още сутринта свика военен съвет.

Това мрачно съвещание не продължи много, защото нямаше два пътя за избор. Духът на войската беше паднал, войниците нямаха какво

да ядат, силата на неприятеля растеше.

Шведският Александър, който заявяваше пред целия свят, че ще преследва полския Дарий дори до татарските степи, сега трябваше да мисли не за по-нататъшна гонитба, а за собственото си спасение.

— По Сан можем да се върнем в Сандомеж, а оттам по Висла във Варшава и в Прусия — казваше Витенберг. — По тоя начин ще избегнем загуби.

Дъглас се хвана за главата:

— Толкова победи, толкова усилия, превзета такава грамадна страна, а трябва да се връщаме!

На това Витенберг каза:

— Имаш ли, ваше достойнство, някакъв друг изход?

— Нямам! — отговори Дъглас.

Кралят, който досега не беше казал нищо, стана в знак, че заседанието е свършено, и каза:

— Заповядвам отстъпление!

Тоя ден от устата му не се чу нито дума повече.

В шведския стан забиха барабани и засвириха тръби. Вестта, че е заповядано отстъпление, се разнесе в миг от единия край до другия. Посрещнаха я с възгласи на радост. Та нали замъците и крепостите още бяха в шведски ръце, в тях ги чакаше почивка, храна, безопасност.

Генералите и войниците се заеха толкова усърдно с подготовката на отстъплението, че това усърдие граничеше с позор, както забеляза Дъглас.

Самия Дъглас кралят изпрати като предна стража, за да поправя трудните места за преминаване през реките, да прочиства път през горите. Скоро цялата войска тръгна след него, строена като за бой; отпред ги прикриваха оръдията, отзад колите на обоза, отстрани вървеше пехота. Военните съоръжения и шатрите возеха по реката на кораби.

Всички тия предпазни мерки не бяха излишни, защото едва обозът беше тръгнал и задните шведски стражи видяха полски конници, които вървяха по следите им и оттогава почти никога не ги губеха от очи. Чарнецки събра собствените си хоронгви и всичките чети от околността, изпрати съобщение до краля за нови подкрепления и вървеше по следите на шведите. Първото нощуване в Пшеворск беше едновременно и първата тревога. Полските части настъпиха

толкова близко, че срещу тях трябваше да бъдат обърнати няколко хиляди пехотинци заедно с оръдията. За момент самият крал помисли, че Чарнецки наистина настъпва, но той по обичая си само изпращаше отряди след отряди, те се приближаваха, създаваха смут и се оттегляха веднага. До сутринта нощта премина в подобни гонитби, неспокойна, безсънна за шведите.

И целият поход, всичките следващи нощи и дни щяха да приличат на нея.

В това време Ян Казимеж отново изпрати на Чарнецки две хоронгви много добре екипирана конница и писмо, че скоро хетманите ще тръгнат с редовната войска, а той самият ще ги последва незабавно с останалата пехота и ордата. Задържали го само преговорите с хана, с Ракочи и с императора. Чарнецки се зарадва безкрайно от тая вест и когато на другия ден сутринта шведите продължиха пътя си в клина между Висла и Сан, той каза на полковник Поляновски:

— Мрежата е заложена, рибите отиват в нея.

— А ние ще постъпим като оня рибар — рече Заглоба, — който им свирел на флейта да танцуват, а понеже те не искали да правят това, той ги издърпал на брега; едва тогава те почнали да скачат, но той взел да ги бие с тояга и да казва: „Ах, хубостници такива! Трябваше да танцувате, докато молех.“

На това пан Чарнецки каза:

— Те ще танцуват, нека само да пристигне маршал Любомирски с войската си, която брой пет хиляди души.

— Всеки момент може да го видим — каза пан Володиовски.

— Днес пристигнаха няколко шляхтичи от предпланините — обади се Заглоба. — Те уверяват, че той иде с големи и бързи преходи, но дали ще поиска да се присъедини към нас, вместо да воюва сам, това е друга работа!

— Защо? — попита пан Чарнецки и загледа Заглоба изпитателно.

— Защото е необикновено амбициозен човек и завижда на славата на другите. Аз го познавам от много години и съм му бил доверен човек. Запознах се с него, когато беше още младо господарче, в двореца на краковския пан Станислав. Тогава той учеше фехтовка при разни там французи и италианци и страшно ми се разсърди, когато му казах, че това са балвани и никой от тях не ще удържи срещу мене. Обзаложихме се и аз сам свалих седем души един след друг. После той

се учеше от мене не само на фехтовка, но и на военно изкуство. По рождение си беше малко тъп, но каквото знае, добил го е от мене.

— Такъв майстор ли си, ваша милост? — попита Поляновски.

— Exemplum: пан Володиовски, вторият ми ученик. Той ми създава истинска радост.

— Вярно е, че ваша милост съсече Свено!

— Свено? Ако на някого от ваши милости се случеше това, през цял живот щеше да има какво да разправя, а и съседите си би канил, за да им го повтаря непрекъснато при чаша вино, но аз не мисля за такива работи, защото, ако почна да изброявам, ще мога да постеля с такива свеновци пътя чак до самия Сандомеж. Няма ли да мога? Нека кажат, които ме познават.

— Вуйчо ще може! — обади се Рох Ковалски.

Пан Чарнецки не чу по-нататъшния разговор, защото се замисли дълбоко над думите на Заглоба. И той познаваше амбициозността на пан Любомирски, та не се съмняваше, че или ще поиска да му наложи волята си, или ще действа отделно, дори ако това бъде във вреда на Жечпосполита.

Ето защо суровото му лице помръкна и той почна да си усуква брадата.

— Охо! — прошепна Заглоба на Ян Скшетуски. — Чарнецки предъвка там нещо горчиво, виж как лицето му заприлича на орлово, скоро ще изкълве някого тук.

Изведнъж пан Чарнецки се обади:

— Ще трябва някой от ваши милости да замине при пан Любомирски с писмо от мене.

— Аз съм му познат и се заемам с тая работа — каза пан Скшетуски.

— Добре — отвърна вождът. — Колкото по-знаменит, толкова по-хубаво...

Заглоба се обърна към Володиовски и прошепна отново:

— И през нос говори вече, това е знак на голяма тревога.

А пан Чарнецки всъщност имаше сребърно небце, защото преди години куршум му го беше откъснал при Буша. И когато беше развълнуван, сърдит и неспокоен, винаги започваше да говори с остър и бръмчив глас.

Сега той се обърна неочаквано към Заглоба:

— А не би ли заминал и ти, ваша милост, с пан Скшетуски?

— С готовност — отговори Заглоба. — Ако аз не постигна нищо, никой няма да постигне. Освен това ще бъде по-прилично да отидат двама при човек от толкова голям род.

Чарнецки стисна устни, дръпна брадата си и каза сякаш на себе си:

— Големи родове... големи родове...

— Това никой не отрича на пан Любомирски — забеляза Заглоба.

А Чарнецки смръщи вежди:

— Само Жечпосполита е голяма, в сравнение с нея няма големи родове, а само малки и да се продънят в земята ония, които забравят това!

Всички замълчаха, защото каза това много внушително, и едва след някое време Заглоба се обади:

— В сравнение с цялата Жечпосполита, правилно!

— И аз също съм израснал не от солни мини, нито от земи, а от това, което ме боли^[1] — обади се Чарнецки, — а ме болеше от казаците, които ми простреляха ето тая уста, а сега ме боли от шведите и или ще премахна тая болка, или сам ще загина в нея — помогни ми, Боже!

— И ние ще помогнем с нашата кръв! — каза Поляновски. А Чарнецки предъвкваше още известно време някаква горчивина, която се бе насъбрала в сърцето му при мисълта, че амбициозността на маршала може да му попречи за спасяването на отечеството, но накрай се успокои и каза:

— Значи ще трябва да напиша и писмото. Заповядайте, ваши милости, с мене.

Ян Скшетуски и Заглоба го последваха, а след половин час яхнаха коне и заминаха по обратен път към Радимно, защото имаше съобщения, че там именно се е спрял маршалът с войската си.

— Яне — каза Заглоба, като се опипваше по кожената торбичка, в която носеше писмото на пан Чарнецки, — бъди любезен и ми позволи да говоря аз с маршала.

— А ти, отче, наистина ли си го познавал и си го учил на фехтовка?

— Ами!... Така си само приказвах, за да не ми се загрее парата в устата и да не ми омекне езикът, което може да се случи лесно от

продължително мълчание. Нито съм го познавал, нито съм го учил. Това ли ми е било работата да ставам мечкарин и да уча пан маршала как се върви на задни крака? Но все едно. Аз го опознах целия от онова, което хората разправят за него, и ще съумея да го омеса, както готвачка меси тесто. Едно само те моля: не казвай, че имам писмо от пан Чарнецки и дори не споменавай за него, докато аз не му го предам.

— Как така? Значи да не си изпълня задачата, с която съм изпратен?! В живота ми не се е случвало това и няма да се случи. Не може да бъде! Дори пан Чарнецки да ми прости, няма да направя това за нищо на света!

— Тогава ще извадя сабята и ще прережа надкопитните сухожилия на коня ти, за да не ме настигнеш. Нима си видял някога да не е сполучило онова, което съм замислял със собствената си глава? Казвай! Ти самият загуби ли от хитростите на Заглоба? Загубил ли е пан Михал или твоята Еленка? Или всички ние, когато ви измъкнах от ръцете на Радживил? Казвам ти, че от това писмо може да излезе повече зло, отколкото добро, защото кастеланът го писа в такова настроение, да счупи три пера. Най-сетне ще кажеш за него, ако моите замисли не сполучат; честна дума, че сам ще го връча тогава, но не преди това.

— Стига да мога да го предам, все едно кога.

— Повече не ми трябва! Хайде сега, че пътят пред нас е страшен!

Подкараха конете и полетяха в галоп. Ала нямаше нужда да пътуват дълго, защото предните стражи на маршала бяха минали вече не само Радимно, но и Ярослав, а той самият се намираше в Ярослав в бившата квартира на шведския крал.

Намериха го на обед с по-видните офицери. Но когато съобщи за себе си, Любомирски заяви, че ще ги приеме веднага, защото знаеше имената им, които бяха прочути по онова време в цяла Жечпосполита.

Когато влязоха, всички очи се обърнаха към тях; с особено голямо удивление и любопитство гледаха към Скшетуски, а маршалът ги поздрави любезно и попита веднага:

— Нима пред себе си имам славния рицар, който донесе на краля писмо от обсадения Збараж?

— Аз се прокраднах тогава — отговори пан Ян.

— Дай ми, Боже, колкото може повече такива офицери! За нищо друго не завиждам така на пан Чарнецки, защото зная, че и моите малки заслуги не ще изчезнат от човешката памет.

— А пък аз съм Заглоба! — каза старият рицар и излезе напред.

Тук той плъзна поглед по събраните; а маршалът, който искаше да спечели всекиго, възкликна веднага:

— Кой не знае човека, съсякъл Бурлай, вожда barbarorum^[2], който разбунтува войските на Радживил...

— И на пан Сапеха докарах войска, която, да си кажем истината, избра мене за вожд, а не него — добави Заглоба.

— И ти, ваша милост, когато можеше да имаш толкова висок пост, се съгласи да се откажеш от него и да приемеш служба при пан Чарнецки?

При тия думи Заглоба хвърли поглед към Скшетуски и отговори:

— Светлейши пан маршале, както аз, така и цялата страна взема пример от ваше достойнство как човек трябва да се отказва от собствените си амбиции и лични интереси за общественото добро.

Любомирски почервения от задоволство, а Заглоба се хвана за кръста и продължи:

— Пан Чарнецки ни изпрати нарочно, за да се поклоним на ваше достойнство от негово име и от името на цялата войска, а също така да съобщим за голямата победа, която Бог ни даде над Канеберг.

— Чухме вече за това — отговори доста сухо маршалът, завистта у когото се беше вече раздвижила, — но с готовност ще го чуем още веднъж от очевидец.

Като чу това, пан Заглоба веднага започна да разказва, само че с някои изменения, защото в неговата уста силите на Канеберг се увеличиха на две хиляди души. Не забрави също така да спомене за Свено, за себе си, как пред очите на краля бяха избити останалите райтари край самата река, как колите и триста гвардейци попаднали в ръцете на щастливите победители — с една дума, в тоя разказ победата прерасна до размерите на непоправимо поражение за шведите.

Всички слушаха внимателно, слушаше и маршалът, но ставаше все по-мрачен, а лицето му се смразяваше като лед, най-сетне каза:

— Не отричам, че пан Чарнецки е знаменит воин, но той няма да изяде всички шведи и за другите ще остане поне за една глътка.

На това Заглоба отговори:

— Светлейши пане, тая победа не бе спечелена от Чарнецки.

— А от кого?

— От Любомирски!

Настана миг на всеобщо изумление. Маршалът отвори уста, замига с клепачи и гледаше Заглоба с толкова учуден поглед, сякаш искаше да го попита:

— Да не ти хлопа някоя дъска, ваша милост?

Но пан Заглоба не се смути, напротив, изду устни с голяма самоувереност (което беше възприел от пан Замойски) и продължи:

— Чух как сам Чарнецки казваше пред цялата войска: „Не нашите саби бият тук, но (казва) името на Любомирски бие, защото, когато узнаха (казва), че той вече пристига, духът им така се понижи, та във всеки войник виждат войската на маршала и като овце подлагат главата си под ножа.“

Лицето на пан маршала нямаше да засияе повече, ако върху него бяха паднали изведнъж всичките слънчеви лъчи.

— Как така? — възкликна той. — Самият Чарнецки ли каза това?

— Лично той, и много други неща, но не зная дали бих могъл да ги повтарям, защото ги казваше пред свои доверени хора.

— Говори, ваша милост! Всяка дума на пан Чарнецки заслужава да бъде повторена сто пъти. Той е необикновен човек, отдавна казвам това!

Заглоба погледна маршала, присви единственото си око и измърмори под мустак:

— Ти глътна въдицата и ей сега ще те издърпам тук.

— Какво казваш, ваша милост? — попита маршалът.

— Казвам, че войската така викаше в чест на ваше достойнство, та по-добре не би приветствала и краля, а в Пшеворск, когато цяла нощ ръфаме шведа, всяка хоронгва, щом се втурнеше, викаше: „Любомирски! Любомирски!“ И това даде по-добър резултат, отколкото всичките „Аллах“ и „бий, убий“. Тук има свидетел, пан Скшетуски, също така славен войник, който не е излъгал никога през живота си.

Маршалът погледна неволно към Скшетуски, който се изчерви до ушите и замънка нещо под нос.

А офицерите на маршала започнаха да хвалят високо пратениците.

— О, хубаво е постъпил пан Чарнецки, като е изпратил такива достойни мъже! И двамата най-славни рицари, а на единия просто мед тече от устата!

— Винаги съм разбирал, че пан Чарнецки е приятелски разположен към мене, но сега няма такова нещо, което не бих направил за него! — възкликна маршалът, а очите му се покриха с мъгла от удоволствие.

При тия думи Заглоба се разпали:

— Светлейши пане! Кой не би те възвеличил, кой не би те почитал, образцо на всички граждански добродетели, който напомняш Аристид по справедливост и Сципион по храброст! Много книги съм прочел през живота си, много нещо съм видял, много съм размислял и душата ми се е разкъсвала от болка, защото какво видях в тая Жечпосполита! Ето Опалински, Раджейовски, Радживилови бяха готови всеки момент да се отрекат от отечеството за личните си интереси, понеже ценяха над всичко собственото си тщеславие, собствената си амбиция. И тогава помислих: загинала е тая Жечпосполита поради безчестието на собствените си синове! Но кой ме зарадва, кой ми даде разтуха в моето терзание? Това беше пан Чарнецки! „Не — казваше той, — не е загинала Жечпосполита, щом в нея се е явил такъв човек като Любомирски. Ония мислят за себе си (казва), а той само гледа, само търси къде би могъл да сложи личните си интереси в жертва пред общия олтар; ония се тикат напред, той се дърпа назад, защото иска да блести с примера си. Ето и сега (казва) иде със силна и победоносна войска, а вече (казва) чувам, че искам да ми възложи командването ѝ, за да научи другите как трябва да се жертва амбицията, макар и основателно, заради отечеството. Затова идете (казва) при него и му заявете, че аз не желая тази жертва, че няма да я приема, защото той е по-добър вожд от мене, защото сме готови да го изберем не само за вожд, но и — дай Боже дълъг живот на нашия Казимеж — за крал!... И... ще го изберем!“

Тук пан Заглоба малко се поуплаши да не е прекалил и наистина след възгласа му: „Ще го изберем“ — настана тишина; пред магната обаче само се отвори небето — отначало той побледня леко, после се изчерви, след това отново побледня и като дишаше дълбоко, отговори след кратко мълчание:

— Жечпосполита е и винаги ще си остане господар на своята воля, тъй като нашите свободи се крепят на тая стародавна основа... Но аз съм само слуга на нейните слуги и Бог ми е свидетел, че не вдигам очи към ония висини, към които гражданинът не бива да поглежда... Що се отнася до командването на войската... пан Чарнецки е длъжен да го приеме. По тоя именно начин искам да дам пример на ония, които винаги имат в ума си величието на своя род и не желаят да признават никакво началство над себе си, как рго publico bono^[3] трябва да се забравя величието на собствения род. Затова, макар може би и да не съм толкова лош пълководец, аз, Любомирски, се поставям доброволно под командването на Чарнецки и моля Бога само за едно: да благоволи и ни даде победа над неприятеля!

— Римлянино! Баща на отечеството! — възкликна Заглоба, като хвана ръката на маршала и притисна устните си до нея.

Но в същото време старият хитрец погледна към Скшетуски и започна да му намига.

Разнесоха се гръмки възгласи на офицерите и шляхтичите, навалицата в квартирата растеше непрекъснато.

— Вино! — извика пан маршалът.

А когато донесоха чаши, веднага вдигна наздравица за краля, после за пан Чарнецки, когото нарече наш вожд, и най-после за пратениците. Заглоба не остана назад с наздравиците и така грабна всички за сърцата, че самият маршал изпрати двамата чак навън от къщата, а рицарите — до портите на Ярослав.

Най-сетне останаха сами; тогава Заглоба препречи път на Скшетуски, спря коня си и като се хвана за кръста, каза:

— Е, какво, Яне?

— Бога ми! — отговори Скшетуски. — Ако не бях видял с очите си и не бях чул със собствените си уши, не щях да повярвам, дори да ми го разправеше ангел.

А пан Заглоба:

— Ха? Какво? Готов съм да се закълна, че Чарнецки в най-добрия случай е апелирал към Любомирски и го е молил да върви заедно с него. И знаеш ли какво би постигнал? Това, че Любомирски би тръгнал отделно, защото, ако в писмото е имало заклинания в името на любовта към отечеството и някакви загатвания за лични интереси (а съм сигурен, че е имало), тогава маршалът веднага би се напушил и

казал: „Той ли иска да ми става праесерт^[4] и да ме учи как се служи на отечеството?...“ Познавам ги аз!... Добре, че старият Заглоба взе работата в ръцете си, отиде и едва отвори уста, а Любомирски вече не само иска да върви заедно, но и се предава под чуждо командване. Тревожи се сега там пан Чарнецки, но аз ще го зарадвам... Е, какво, Яне, бива ли го Заглоба да се разправя с магнатите?

— Казвам ти, че от изумление устата си не можех да отворя.

— Знам ги аз тях! Покажи на някого корона и крайчец от хермелинов плащ, тогава можеш да го галиш срещу косъма като кученце, отгоре на това ще се огъне и сам ще ти подаде гърба си... Някоя котка няма да се облизва така, дори да ѝ покажеш prospectus^[5] само от пръжки. На най-добродушния ще изскочат очите от алчност, а ще се случи и подлец, какъвто беше вилненският воевода, та ще бъде готов и на отечеството си да измени. Какво нещо е тая човешка суетност! Господи Иисусе! Ако ми дадеше толкова хиляди, колкото кандидати си създал за тая корона, и сам щях да се кандидатирам... Защото, ако някой от тях мисли, че се смятам за по-лош от него, да му пукне коремът от собственото му високомерие... Заглоба е също така добър както Любомирски, разликата е само в богатството... Така е, така, Яне... Да не мислиш, че наистина му целунах ръка? Целунах палеца си, а ръката му само тръкнах с нос... Откак е жив, надали някой го е пращал така за зелен хайвер. Размазах го като масло върху препечен хляб за пан Чарнецки... Дай боже най-дълъг живот на нашия крал, но в случай на избор предпочитам да гласувам за себе си, а не за него... Рох Ковалски би ми дал втори глас, а пан Михал ще изпосъсече тия, които възразяват... Кълна се в Бога, веднага бих те направил велик коронен хетман, а пан Михал литовски след смъртта на Сапеха... А Женджан подскарби... Виж, тъкмо той би натиснал евреите с данъци!... Но да оставим това; важното е, че хванах Любомирски на въдицата, а връвта ще сложа в ръката на Чарнецки. На едного ще се смели на едро, на шведите — на ситно, а заслугата чия е? А? За другиго ще пишат летописите, но аз нямам щастие... Добре ще е, ако Чарнецки не кресне на стария, задето не е предал писмото... Такава е тя човешката благодарност... Ха! Не ми е първица, не ми е първица... Други си седят по разни староства и са натрупали сланина като шопари, а ти, старо, друсай си шкембето на коня, както и порано...

Тук пан Заглоба махна с ръка.

— По дяволите човешката благодарност! И така, и така ще се мре, но приятно е човек да послужи на отечеството. Най-добрата награда е хубавата компания. Щом човек яхне веднъж коня, с такива другари като тебе и Михал е готов да отиде накрай света... Такава си е тя нашата полска природа. Стига да яхнеш веднъж коня. Немецът, французинът, англичанинът или мургавият испанец веднага ще се нахвърли, а полякът, нали си е търпелив по рождение, много нещо ще понесе, дълго ще позволява да го дърпа дори едно такова шведче, но прелее ли чашата, така ще го фрасне в мутрата, че това шведче ще се претърколи три пъти... Защото у нас още има замах, а докато го имаме, Жечпосполита ще съществува. Запомни това, Яне...

И дълго още приказва така пан Заглоба, понеже беше много доволен от себе си, а колкото пъти се случеше такова нещо, винаги биваше и необикновено разговорлив, и пълен с мъдри сентенции.

---

[1] Прочута фраза на Стефан Чарнецки със значение, че не е син на богати притежатели на солници или на земи, а че се е издигнал със собствен труд. — Бел.прев. ↑

[2] На варварите (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] За общественото благо (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Учител (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Гледка (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Чарнецки наистина не смееше дори да помисли, че коронният маршал би се съгласил да мине под негово командване. Той искаше само да действат заедно, но се страхуваше, че и до това не ще се стигне поради голямата амбициозност на маршала, тъй като той горд пан вече много пъти досега беше заявявал на офицерите си, че предпочита да се бие самостоятелно с шведите, защото и така може да постигне нещо, а ако победят заедно с Чарнецки, тогава цялата слава би паднала върху Чарнецки.

Така и щеше да бъде. Чарнецки разбираше подбудите на маршала и се тревожеше. След като изпрати от Пшеворск писмото, сега препрочиташе за десети път копието му, за да се убеди, че не е написал нещо такова, което би могло да бодне тоя толкова раздражителен човек.

И съжаляваше за някои изрази, а накрай започна да съжалява, че изобщо е изпратил писмото. Затова той седеше мрачен в квартирата си и току се приближаваше до прозореца и поглеждаше към пътя, за да види дали пратениците не се връщат. Офицерите го виждаха през прозореца и отгатваха какво става с него, защото грижата беше очевидна върху челото му.

— Гледай, ваша милост — каза Подляновски на Володиовски. — Не можем да чакаме нищо хубаво, лицето на кастелана стана пъстро, а това е лош знак.

И наистина лицето на Чарнецки носеше многобройни следи от едра шарка и в моменти на силно вълнение или безпокойство се покриваше с белезникави и тъмни петънца. А понеже чертите му бяха остри, челото много високо, на него мрачни зевсовски вежди, нос извит и поглед просто пронизителен, щом върху лицето му се появяха и тия петна, той ставаше страшен. На времето си казаците го бяха нарекли шарено куче, но всъщност той повече приличаше на шарен орел, а когато се случеше да води хората в атака с развяно като грамадни крила наметало, тогава тая прилика правеше силно впечатление и на своите, и на неприятелите.

Той будеше страх и у едните, и у другите. През време на казашките войни предводителите на силни отряди губеха ума и дума, когато им се наложеше да действат срещу Чарнецки. Самият Хмелницки се страхуваше от него и особено от съветите, които даваше на краля. Те именно доведоха до страшното поражение на казаците при Берестечко. Но славата му порасна главно след берестечката битка, когато заедно с татарите прекосяваше като огън степта, смазваше докрай разбунтуваните маси, превземаше с щурм градове, окопи и се прехвърляше с бързината на вихър от единия край на Украйна на другия.

Със същата настървена упоритост ръфаше сега шведите. „Чарнецки не ще избие войската ми, но ще я изкраде“ — казваше Карл Густав. Но именно на Чарнецки бе вече омръзнало да краде; той смяташе, че е дошло време за открит бой, обаче не разполагаше с никакви оръдия и пехота, без които решително не можеше да се постигне нищо по-сериозно; затова толкова желаше да се съедини с Любомирски, който наистина имаше малко оръдия, но водеше със себе си пехота, съставена от планинци. Макар и още не особено обучени, те бяха влизали вече много пъти в огъня и в краен случай можеха да бъдат използвани против несравнимите пехотни пълчища на Карл Густав.

Затова пан Чарнецки беше като в треска. Най-сетне той не можа повече да издържи в квартирата си, та излезе пред трема и като забеляза Володиовски и Поляновски, попита:

— Не се ли виждат пратениците?

— Изглежда, че им са приятни — отговори Володиовски.

— На тях са приятни, но на мене неприятни, тъй като иначе маршалът би изпратил свои с отговор.

— Пан кастелане — каза Поляновски, който се радваше на голямо доверие у вожда, — защо да се тревожим? Дойде ли маршалът — добре, не дойде ли — постарому ще ги нападаме. И така тече кръв от шведското гърне, а пък то се знае, че протече ли гърнето, всичко ще изтече от него.

На това Чарнецки отговори:

— И от Жечпосполита тече. Ако сега се измъкнат, ще се засилят, ще им дойдат подкрепления от Прусия и ще изтървем удобния случай!

След тия думи той се удари с ръка по полата в знак на нетърпение; внезапно се чуха конски стъпки и басовият глас на Заглоба, който пееше:

*Тръгна Кашка хляб да купи,
Стах към нея: „Дружке скъпа,
подслони ме!*

*Сняг вали и вихър вие,
де до утре да се скрия
в злата зима?“*

— Добър знак! Весели се връщат! — извика Поляновски. В това време пратениците видяха кастелана, скочиха от седлата, предадоха конете на момчетата и тръгнаха пъргаво към входа; внезапно Заглоба хвърли шапката си нагоре и като имитираше гласа на маршала толкова майсторски, че който не го виждаше, можеше да се излъже, викна:

— Vivat пан Чарнецки, нашият вожд!

Кастеланът се намръщи и каза бързо:

— Има ли писмо за мене?

— Няма — отговори Заглоба, — има нещо по-добро. Маршалът с цялата си войска преминава доброволно под командването на ваше достойнство!

Чарнецки го прониза с поглед, а после се обърна към Скшетуски, сякаш искаше да му каже: „Кажи ти, че тоя си е пийнал!“

Пан Заглоба наистина беше малко пийнал; но Скшетуски потвърди думите му и върху лицето на кастелана се изписа изумление.

— Елате след мене! — каза той на пристигналите. — Ваша милост Поляновски, ваша милост Володиовски, също заповядайте!

И всички влязоха в стаята. Не бяха седнали още, когато Чарнецки попита:

— Какво каза на писмото ми?

— Нищо не каза — отговори Заглоба, — а защо, това ще се разбере в края на моето изложение; сега incipiam^[1]...

И той почна да разказва как е минало всичко, как докарал маршала до това толкова благоприятно решение. Чарнецки го гледаше

с все по-голяма почуда, Поляновски се хващаше за главата, пан Михал мърдаше мустачки.

— За Бога, та аз не съм познавал досега ваша милост! — извика най-после кастеланът. — На собствените си уши не мога да повярвам!

— Отдавна ме наричат Одисей! — отговори скромно Заглоба.

— Къде ми е писмото!

— Ето го!

— Трябва да ти простя, че не си го предал. Това е хитрец, какъвто няма никъде! Подканцлерът трябва да се учи при него как да води преговори! За Бога, ако бях крал, щях да изпратя ваша милост в Цариград...

— И вече сто хиляди турци щяха да бъдат тук! — възкликна пан Михал.

А Заглоба добави:

— Двеста, а не сто, кълна се в живота си!

— Ами пан маршалът нищо ли не разбра? — попита отново Чарнецки.

— Той ли? Гълташе всичко, което му слагах в устата, като охранван гъсок зальците; само адамовата му ябълка играеше, а очите му се покриваха с мъгла. Мислех, че ще се пръсне от радост като шведска граната. Тоя човек може да бъде отведен в пъкъла с ласкателства!

— Стига това да се струпа на шведите, стига да се струпа, а се надявам, че ще стане така! — отговори Чарнецки зарадван. — Ти, ваша милост, си ловък като лисица, но не се шегувай много с маршала, понеже друг не би сторил и това. Много зависи от него... Чак до Сандомеж ще минаваме през имоти на Любомирски и маршалът може с една дума да вдигне цялата околност, да заповяда на селяните да пречат на минаването ни, да горят мостовете, да крият хранителните припаси в горите... Ти, ваша милост, ще имаш заслуга, която няма да забравя до смъртта си, но трябва да благодаря и на маршала, понеже смятам, че е направил това не само от суетност.

Сега той плесна с ръце и викна на прислужника:

— Дайте ми веднага коня!... Да ковим желязото, докато е горещо.

После се обърна към полковниците:

— Ваши милости, всички след мене, та свитата да бъде по възможност по-внушителна.

— И аз ли ще трябва да дойда? — попита Заглоба.

— Ти, ваша милост, построи тоя мост между мене и маршала и редно е да минеш пръв по него. Пък и аз мисля, че там те много обичат... Тръгвай! Тръгвай, братко, защото иначе ще помисля, че искаш да зарежеш на средата започнатото дело.

— Няма как! Ще трябва само да стегна повече ремъка, че ще се натръскам като нищо... А и силите ми вече не държат много, освен ако се подкрепя с нещичко.

— С какво например?

— Много са ми разправяли за медовината на ваше достойнство, която още не съм опитал, а бих искал най-после да зная дали е похубава от медовината на маршала.

— Тогава за добър път ще пийнем по чашка, па като се върнем, няма да го мерим предварително. А и в квартирата си ще получиш няколко стъкленици, ваша милост...

Като каза това, кастеланът поръча да донесат чаши и пиха, за да добият смелост и добро настроение, а после яхнаха конете и заминаха.

Маршалът прие пан Чарнецки с отворени прегръдки, гости го, пои го, не го пусна до сутринта, а на сутринта двете войски се съединиха и продължиха пътя си под командването на пан Чарнецки.

Близо до Шенява те отново нападнаха шведите толкова успешно, че избиха до крак задната стража и предизвикаха суматоха в редовете на главната армия. Едва на разсъмване бяха прогонени от шведските оръдия. При Лежайск пан Чарнецки настъпи още по-енергично. Значителни шведски части затънаха в калищата, образувани от дъждовете и наводненията, и попаднаха в полски ръце. Пътят ставаше за шведите все по-плачевен. Изтощени, изгладнели и капнали за сън, полковете им едва маршируваха. Все повече войници оставаха по пътя. Някои биваха намирани толкова страхотно отпаднали, че вече не желаеха нито да ядат, нито да пият, а само молеха за смърт. Други лягаха и умираха из горичките, трети губеха съзнание и поглеждаха с най-голямо безразличие към приближаващите се полски конници. Чужденците, каквито имаше много в шведския стан, почнаха да се измъкват от него и да преминават към пан Чарнецки. Само

несломимият дух на Карл Густав поддържаше остатъците от гаснещи сили в цялата армия.

Защото врагът вървеше не само подир армията; разни партизански части, командвани от неизвестни предводители, и чети от селяни непрекъснато и препречваха пътя. Наистина тия недостатъчно стегнати и не особено многобройни части не можеха да я атакуват в открит бой, но я изтощаваха до смърт. А понеже искаше да втълпи в шведите убеждението, че татарите вече са дошли на помощ, цялата полска войска надаваше татарски вик и „Аллах! Аллах!“ се носеше непрекъснато денем и нощем. Шведският войник не можеше да си откъдне, нито за миг не можеше да сложи пушките на пирамиди. Много пъти двајсетина души алармираха цялата армия. Конете падаха с десетки и биваха изяждани веднага, защото доставката на припаси стана невъзможна. От време на време полски конници намираха страхотно изпосечени шведски трупове, по които веднага познаваха ръката на селянина. По-голямата част от селата в клина между реките Сан и Висла принадлежаха на маршала и роднините му. И всички селяни в тях въстанаха като един, понеже маршалът, без да жали собствения си имот, обяви, че този, който грабне оръжието, ще бъде освободен от крепостничество. Щом тая вест се пръсна по земите му, всички коси бяха прикрепени към дръжките с върха напред и всеки ден в стана започваха да носят толкова шведски глави, че маршалът беше принуден да забрани този обичай като нехристиянски.

Тогава почнаха да донасят ръкавици и райтарски шпори. Шведите, докарани до отчаяние, деряха кожата на ония, които им попадаха в ръце, и войната ставаше от ден на ден все по-страшна. Малко полска войска още стоеше при шведите, но те я държаха само със заплаха. По пътя за Лежайск много от полските войници избягаха, а останалите вдигаха всеки ден такива скандали в стана, че Карл Густав заповяда в самия Лежайск да бъдат разстреляни неколцина от тях. Това стана знак за общо бягство, което се извърши със сабя в ръка. Не остана почти никой — а Чарнецки, подсилен още повече, започна да настъпва все по-енергично.

Маршалът му помагаше много искрено. Може би по онова време, впрочем за съвсем кратко, благородните страни на характера му бяха взели връх над тщеславието и самолюбието, та той не жалеше нито усилия, нито дори живота си и много пъти сам водеше хоронгвите, без

да даде на неприятеля да си отдъхне. А понеже беше добър войник, оказа значителни услуги. Тия заслуги, прибавени към по-сетнешните, биха му осигурили похвална памет всред народа, ако не беше оня безобразен бунт, който вдигна в края на своя живот, за да попречи на обновяването на Жечпосполита.

Но сега той вършеше всичко, за да спечели слава, и се покри с нея като с плащ. Мъчеше се да му съперничи пан Витовски, сандомежки кастелан, стар и опитен воин. Той искаше да се приравни към самия Чарнецки, но не успя, защото Бог му бе отказал качествата на голям вожд.

И тримата мачкаха все по-силно шведите, докато най-сетне се стигна дотам, че ония пехотни райтарски полкове, на които се падаше да се движат като ариергард, вървяха така ужасени, та по най-дребен повод всред тях настъпваше паника. Тогава Карл Густав реши да се движи винаги с ариергарда. И с присъствието си да му придава дух.

Но още в началото за малко не плати това с живота си. Случи се, че кралят се спря на почивка в село Рудник заедно със своя лейбгвардейски полк, най-добрия от всичките му полкове, защото войниците му се подбираха измежду цялото скандинавско население. След като обядва в дома на свещеника, кралят реши да си легне за малко, понеже предната нощ не беше мигнал. Лейбгвардейците обградиха къщата, за да бдят над безопасността му. В това време конярят на свещеника се измъкна незабелязано от селото, настигна конското стадо, което пасеше на Ливадата, скочи на един жребец и полетя към пан Чарнецки.

Но тоя път пан Чарнецки се намираше на около две мили от селото, а предната стража, съставена от полка на княз Димитър Вишньовецки, се движеше под командването на поручик Шандаровски не по-далече от половин миля подир шведите. Пан Шандаровски разговаряше с Рох Ковалски, който току-що бе пристигнал със заповеди от кастелана, когато двамата внезапно видяха слугата, полетял към тях със светкавична бързина.

— Какъв ли дявол се носи така? — каза Шандаровски. — И на това отгоре на жребец?

— Селско момче — отговори Ковалски.

В това време момчето долетя пред самата колона и се спря едва когато жребецът, уплашен от вида на конете и хората, се изправи на

място и почна да рови с копита в земята. Момчето скочи и като държеше коня за гривата, поклони се на рицарите.

— Какво има да кажеш? — попита Шандаровски и се приближи.

— У нас, в къщата на свещеника, има шведи! Те разправят, че сам кралят бил между тях! — каза слугата с блеснал поглед.

— Много ли са?

— Не ще да са повече от двеста конници.

Сега на Шандаровски засветиха очите; но той се страхуваше от засада, затова погледна момчето заплашително и каза:

— Кой те изпрати?

— Кой да ме изпраца! Сам скочих на жребеца в ливадата, малко остана да ми излезе душата и си загубих шапката. Добре, че не ме видяха, дявол да го вземе!

Истината лъхаше от обгореното от слънцето лице на момъка и личеше, че гори от желание да бъдат нападнати шведите, защото бузите му пламтяха и той стоеше пред офицерите, хванал с една ръка жребеца за гривата, с развята коса, разгърдена риза, и дишаше тежко.

— А къде е останалата шведска войска? — попита хоронжият.

— Още на разсъмване преминаха толкова, че не можахме да ги пресметнем, но те продължиха по-нататък, а остана само конницата и един от тях спи у благоговейния свещеник; разправят, че бил кралят.

На това Шандаровски каза:

— Човече, ако лъжеш, ще платиш с главата си, но ако казваш истината, можеш да молиш за каквото искаш.

А момчето му се поклони до стремето.

— Да пукна, ако лъжа! Не искам никаква награда, само заповядайте да ми дадат сабя.

— Дайте му там някаква сабя! — викна Шандаровски на слугите си, вече напълно убеден.

Другите офицери почнаха да разпитват момъка къде е чифликът, къде е селото, какво правят шведите, а той отговори:

— Пазят, кучетата му! Ако тръгнете направо, ще ви видят, но аз ще ви превода зад елшака.

Веднага бяха дадени заповеди и хоронгвата тръгна отначало в тръс, а после в галоп. Слугата яздеше своя жребец пред първата редица, седнал на него без седло и без юзда. Той подкарваше жребеца с

голи пети и току поглеждаше със светнали очи извадената от ножницата сабя.

Когато селото се вече виждаше, зави в гъсталака и ги поведе към елшите по леко размякнат път, който между дърветата беше още по-кален; поради това забавиха хода си.

— Тихо! — каза момчето. — Като се свърши елшакът, те ще бъдат на стотина-двеста крачки отдясно.

Тогава започнаха да се движат много бавно, защото и пътят беше труден, а тежките кавалерийски коне често пъти затъваха до колене. Най-сетне елшакът започна да оредява и излязоха на открито.

Тогава на не по-далече от триста крачки видяха просторен мегдан, който се издигаше леко нагоре, а зад него къщата на свещеника, обградена с липи, между които се виждаха сламените покриви на кошери, а на мегдана стояха около двеста конници с шлемове и брони.

Грамадните ездачи бяха възседнали едри, макар и отслабнали коне и стояха готови едни с рапири в ръце, други с мускети, опрени на бедрата, но всички гледаха към другата страна, към главния път, откъдето само можеха да очакват неприятеля. Великолепно светлосиньо знаме със златен лъв се вееше над главите им.

По-нататък, около къщата, имаше постове от по двама души; един от тях беше обърнат към елшака, но понеже слънцето грееше силно и дразнеше очите, а в елшака, който се бе вече покрил с буйни листа, беше почти тъмно, войниците не можеха да забележат полските конници.

Кръвта в тоя огнен рицар, какъвто беше Шандаровски, закипя като врелец, но той се овладя и зачака, докато колоната се подреди; в това време Рох Ковалски сложи тежката си ръка върху рамото на момчето.

— Слушай, бръмбарче! — каза той. — Ти видя ли краля?

— Видях го, достойни пане! — прошепна момчето.

— Как изглежда? По какво може да се познае?

— Лицето му е страшно черно, а отстрани носи червени ленти.

— А коня му би ли познал?

— Конят е също така чер, с бяло петно на челото.

На това Рох отговори:

— Конярче! Дръж се с мене и ми го покажи.

— Добре, пане! Ами скоро ли ще ги нападнем?

— Затвори си устата!

Сега и двамата замлъкнаха, а пан Рох започна да се моли на пресветата Дева да му позволи да се срещне с Карл и да ръководи ръката му при тая среща.

Тишината продължи още малко, но изведнъж конят на Шандаровски изпръхтя страхотно. Тогава един райтар от стражата погледна, трепна, сякаш нещо го подхвърли на седлото, и гръмна с пистолета.

— Аллах! Аллах!... Бий, убивай!... Убий!... Уха, убий! — разнесе се в елшака.

И хоронгвата се втурна като гръм от сянката и връхлетя върху шведите.

Тя нападна внезапно, преди да успеят всички да се обърнат към нея, и веднага започна страшна сеч само със саби и рапири, защото никой нямаше време да стреля. В миг райтарите бяха притиснати до оградата, която се събори с трясък под натиска на конските задници, и почнаха да ги секат с такъв устрем, че те се притиснаха и объркаха. Два пъти се опитаха да се съберат в едно, но и двата пъти бяха разкъсани и образуваха две отделни групи, които в миг отново се разделиха на по-малки, най-сетне се пръснаха като грахови зрънца, които селянинът хвърля с лопата във въздуха.

Внезапно се разнесоха отчаяни гласове:

— Кралят! Кралят! Спасявайте краля!

А Карл Густав още в първия момент на сблъскването изскочи през вратата с пистолети в ръце и сабя в зъбите. Райтарът, който държеше коня му до самата врата, му го подаде веднага, кралят скочи на него и като зави край самия ъгъл на къщата, устреми се между липите и кошерите, та да се измъкне изотзад от полесражението.

Когато стигна до оградата, пришпори коня, прескочи оградата и попадна между група райтари, които се отбраняваха срещу дясното полско крило, което само преди миг беше заобиколило къщата и се бе сблъскало с шведите зад градината.

— На конете! — викна Карл Густав.

И като събори с едно мушване на шпагата полския конник, който вече вдигаше сабя върху него, с един скок се измъкна от кипежа на битката; зад него райтарите разкъсаха полската редица и полетяха с

всички сили — както гонено от кучета стадо кошути лети натам, накъдето го води рогатият водач.

Полските конници обърнаха конете си след тях и започна гонитба. И едните, и другите изскочиха на главния път, който водеше от Рудник до Боянувек. Забелязаха ги от предния площад, където кипеше главната битка, и тогава именно се разнесоха гласовете:

— Кралят! Кралят! Спасявайте краля!

Но райтарите на предния площад вече бяха така притиснати от самия Шандаровски, че не можеха да мислят дори за собственото си спасение, затова кралят се понесе с група от не повече от дванайсет райтари, а след тях полетяха близо трийсет полски конници начело с Рох Ковалски.

Конярчето, което трябваше да му покаже краля, се забърка някъде в главната битка, но Рох и сам позна Карл Густав по букета от червени ленти. Тогава той помисли, че неговият час е дошъл, наведе се над седлото, стисна коня с шпори и се понесе като вихър напред.

Бегълците изтръгнаха последните сили от конете и се разтегнаха по широкия път. Скоро обаче по-бързите и леки полски коне започнаха да ги настигат. Рох достигна първия райтар много бързо, изправи се на стремената за по-добър размах и удари страшно; с един замах той отсече ръката заедно с лопатката и се понесе по-нататък като вихър, впил отново очи в краля.

След това втори райтар се замърка пред очите му, свали и него, на третия разсече на две половини шлема и главата му и летеше напред, като в очите му беше само кралят. Изведнъж конете на райтарите започнаха да се огъват и падат; облак от полски конници ги настигна и съсече в миг.

Пан Рох отминаваше вече хора и коне, за да не губи време; разстоянието между него и Карл Густав започна да намалява. Само двама конници ги деляха вече на разстояние от няколко десетки крачки.

Внезапно стрела, пусната от лъка на някого от другарите, бръмна край ухото на пан Рох и се заби в кръста на райтара, който летеше пред него, а той се олюля наляво и надясно, най-сетне се преви назад, изрева с нечовешки глас и падна от седлото.

Между Рох и краля остана вече само един.

Но този един, изглежда, в желанието си да спаси краля, вместо да бяга, обърна коня си. Пан Рох го настигна — и оръдеен снаряд не отмята така човека от седлото, както той го свали на земята, а после нададе страшен вик и се хвърли напред като разярен глиган.

Кралят може би също щеше да се обърне срещу него и непременно би загинал, но подир Рох долитаха и други и започнаха да съскат стрели; всеки миг някоя от тях можеше да рани коня, затова кралят го стисна още по-силно с пети, наведе главата си над гривата и пресичаше простора пред себе си като лястовица, преследвана от ястреб.

А пан Рох започна не само да бодне коня си с шпори, но и да го удря с плоското на сабята си — и така двамата летяха един след друг. Дървета, камъни, храсти се мяркаха пред очите им, вятърът свиреше в ушите. Шапката на краля падна от главата му, накрай той хвърли и кесията си, като смяташе, че неумолимият конник ще се полакоми за нея и ще се откаже от преследването; но Ковалски дори не я погледна и биеше все по-силно коня, който най-сетне започна да стене от усилие.

А пан Рох изглежда, че беше забравил всичко, защото, както летеше, започна да вика с глас, в който покрай заплаха трептеше и молба:

— Стой, за Бога!

Внезапно конят на краля се препъна толкова силно, че ако кралят не го задържа с поводите с всичка сила, щеше да падне. Рох изрева като зубър; пространството, което го делеше от краля, намаля значително.

След малко кралският жребец се препъна втори път и докато кралят го вдигне на крака, Рох отново се приближи с още трийсетина крачки.

Тогава той вече се изправи на седлото сякаш за сеч. Беше страшен... Очите му бяха изскочили навън, а зъбите му лъснаха изпод рижите мустаци... Още едно препъване на коня, още миг — и съдбата на цяла Жечпосполита, съдбата на Швеция и на цялата война щеше да бъде решена. Но кралският кон отново полетя напред, а кралят се обърна, цевите на двата му пистолета блеснаха и той даде на два пъти огън.

Един от куршумите строши коляното на Роховия кон. Той се спря, а после падна на предните си крака и заби ноздри в земята.

В този момент кралят можеше да се хвърли върху своя противник да го пониже с шпагата си, но на разстояние от двеста крачки долитаха други полски конници, та той отново се наведе върху седлото и полетя като стрела, пусната от татарски лък.

Рох се измъкна изпод коня. Миг погледна замаян подир беглеца, после се олюля като пиян, седна на пътя и зарева като мечка.

А кралят беше все по-далече, по-далече, по-далече!... Най-сетне започна да се смаява, да се губи и изчезна в черната лента от борове.

В този миг другарите на Рох стигнаха до него с викове и кръсци. Те бяха петнайсетина, тия, чиито коне бяха удържали. Един от тях носеше кралската кесия, друг шапката, върху която бяха прикрепени с диаманти черни щраусови пера. Тия двама започнаха да викат:

— Това е твое, това е твое, другарю! С право е твое!

А другите:

— Знаеш ли кого гонеше? Знаеш ли кого настигаше? Това беше самият Карл Густав?

— За Бога! През целия си живот не е бягал така пред никого както пред тебе. Ти се покри с безкрайна слава, рицарю!...

— А колко райтари събори, преди да се намери пред самия крал!

— За малко не спаси в един миг Жечпосполита с тая сабя!

— Вземи кесията!

— Вземи шапката!

— Знаменит кон беше, но за тия съкровища ще си купиш десет такива!

Рох ги погледна със слисани очи, после скочи и викна:

— Аз съм Ковалски, а това е пани Ковалска... Вървете по дяволите!

— Умопобъркал се е! — започнаха да викат.

— Дайте ми кон! Ще го настигна! — викаше Рох.

Но те го взеха под ръка и при все че се дърпаше, поведоха го назад към Рудник, като го успокояваха и утешаваха по пътя.

— Здравата го наплаши! — викаха те. — Какво прежедие се случи на тоя победител, на тоя разгромител на толкова държави, градове, войски!...

— Ха! Ха! Опозна полските рицари!

— Ще му опротивее в Жечпосполита. Трудни времена му дойдоха!

— Vivat Pox Ковалски!

— Vivat! Vivat най-храбрият рицар, гордост на цялата войска!

И започнаха да пият от манерките. Дадоха и на Рох, а той изпи една до дъното и веднага настроението му се подобри.

През време на това преследване на краля по бояновския път райтарите пред свещеническия дом се отбраняваха с достойна за тоя славен полк смелост. Макар нападнати неочаквано и отначало разпръснати много бързо, те се събраха също така бързо — понеже ги бяха обградили в гъста група — около светлосиньото знаме. Нито един не помоли за милост, но застанали конник до конник, рамо до рамо, мушкаха така ожесточено с рапирите си, че за кратко време победата сякаш се наклоняваше на тяхна страна. Трябваше или наново да бъдат разкъсани, което беше станало невъзможно, след като наоколо ги обграждаше пояс от полски конници, или да бъдат съсечени до крак. Шандаровски сметна втората мисъл за по-добра, затова опася групата с още по-тесен пръстен, а сам се хвърли върху неприятелите като ранен сокол върху ято от дългоклюности жерави. Започна страшна сеч и блъсканица. Сабите звънтяха о рапирите, рапирите се трошеха о дръжките на сабите. Понякога кон се изправяше като делфин над морска вълна и след малко потъваше във водовъртежа от мъже и коне. Виковете престанаха, чуваше се само конско цвилене, пронизителен звън на желязо и пъхтене на задъхани рицарски гърди; необикновена настървеност овладя сърцата на поляци и шведи. Те се биеха с пречупени саби и рапири; едни се вкопчваха в други като ястреби; хващаха се за косите, за мустаците, хапеха се със зъби; тия, които бяха паднали от конете си, а още можеха да се държат на крака, мушкаха с ножове в конските корема, в прасците на конниците. В дима, в конското дишане, в страхотното бойно увлечение хората се превръщаха във великани и нанасяха великански удари; ръцете се превръщаха в сопи, сабите в светкавици. С един замах разбиваха стоманени шлемове като глинен съд, сечеха се през главите, отрязваха ръце заедно с мечовете, биеха се, без да си отдъхнат, без молба за пощада, без милосърдие. Изпод въртопа от хора и коне кръвта започна да тече на струи по площада.

Огромното светлосиньо знаме още продължаваше да се вее над шведския кръг, но с всеки миг тоя кръг ставаше все по-малък.

Както когато жътварите застанат от двете страни на нивата и почнат да размахват сърпове, нивата намалява, а те се виждат все по-близо едни до други, така и полският обръч се стягаше все повече и бойците от едната страна можеха вече да съзрат кривите саби на бойците от другата.

Пан Шандаровски вилнееше като ураган и се впиваше в шведите, както изгладнял вълк се впива с муцуната си в месото на току-що удушения кон. Но един конник го надмина със своята ярост — и това беше онова момче, което първо съобщи за шведите в Рудник, а сега се нахвърли върху неприятеля заедно с цялата хоронгва. Тригодишният жребец на свещеника, който досега се разхождаше спокойно по пасището, натискан от другите коне, не можеше да се изтръгне от навалищата и човек би казал, че побесня като господаря си; със свити уши, с изпъкнали очи, с настръхнала грива той напираше напред, хапеше, риташе, а момчето размахваше слепешката наляво и надясно сабята като тояга; руската му коса се обля с кръв, острията на рапири изподупчиха раменете и краката му; лицето му беше изпосечено, но тия рани само го възбуждаха още по-силно. Той се биеше до забрава като човек, който се е отрекъл от собствения си живот и само желае да отмъсти за своята смърт.

А в това време шведската войска намаляваше като снежен куп, поливан с вряла вода. Най-сетне около кралското знаме останаха само петнайсетина души. Полският мравуняк ги покри напълно, а те умираха мрачно, със стиснати зъби; никой не протегна ръце — никой не викна за милост.

Внезапно в бъркотията се чува гласове:

— Вземете знамето! Знамето!

Щом чу това, момчето мушна жребеца си с острието и се хвърли като огън напред, а понеже всеки от райтарите около знамето имаше срещу себе си двама или трима полски конници, момчето фрасна знаменосеца със сабята през лицето, той разпери ръце и се наведе с лице към конската грива.

Светлосиньото знаме падна заедно с него.

Най-близкият райтар викна страшно и веднага хвана знамето за дръжката, но момчето улови плата, дръпна го, откъсна го в един миг,

сви го на кълбо и като го притискаше с две ръце към гърдите си, закрещя до небесата:

— Мое е, няма да го дам! Мое е, няма да го дам!

Последните останали райтари се хвърлиха яростно към него, един го мушна през знамето и му прониза ръката, но в тоя момент всички бяха съсечени със саби.

След това двајсетина кървави ръце се протегнаха към момчето.

— Знамето, давай знамето! — започнаха да викат. Шандаровски се спусна на помощ на момчето.

— Оставете го! Той го взе пред моите очи, нека го предаде на самия кастелан.

— Кастеланът иде! Иде! — обадиха се многобройни гласове.

Някъде отдалече се чува военни тръби и по пътя откъм пасището се появи цяла хоронгва, която летеше с всички сили към свещеническия дом. Това беше лауданската хоронгва; начело на тая хоронгва яздеше сам пан Чарнецки. Когато стигнаха и видяха, че всичко е вече свършено, спряха конете, войниците на Шандаровски започнаха да се стичат към него.

Долетя и Шандаровски, за да докладва на кастелана, но беше толкова уморен, та отначало не можеше да си поеме дух, пък и трепереше като при треска, а и гласът му току спираше в гърлото:

— Самият крал беше... не зная... дали е избягал...

— Избяга! Избяга! — обадиха се ония, които бяха наблюдавали гонитбата.

— Знамето е взето!... Трупове много!

Без да каже нито дума, Чарнецки се запъти с коня си към полесражението, което представляваше страхотна и тъжна гледка. Повече от двеста шведски и полски трупове лежаха гъсто един до друг; често пъти един върху друг... Някои се бяха хванали за косите, някои бяха умрели, като са се хапели един друг със зъби или са се драли с нокти. Други пък се държаха като в братска прегръдка или лежаха, положили глави върху гърдите на неприятели. Много лица бяха така смазани, че в тях не беше останало нищо човешко; а очите на ония, които не бяха стъпкани от копитата, бяха отворени, пълни с ужас, бойна заплаха, ярост... Кръвта плискаше по размекналата земя под краката на кастеланския кон и те веднага почервеняха до

надкопитната кост; миризмата на кръв и конска пот дразнеше ноздрите и спираше дъха в гърдите.

Кастеланът гледаше с такива очи тия човешки тела, с каквито земевладелецът гледа навързаните пшенични снопи, които ще напълнят хамбарите. Задоволство се отрази на лицето му. Той обиколи мълчаливо около свещеническия дом, погледна труповете от другата страна зад градината, после се върна бавно на главното полесражение.

— Добра работа виждам тук — каза той — и съм доволен от ваши милости!

А те хвърлиха нагоре шапките си с кървави ръце:

— Vivat Чарнецки! Да даде Бог втора скорошна среща!... Vivat!... Vivat...

На това кастеланът отговори:

— Ще отидете в ариергарда, за да починете. Ваша милост Шандаровски, а кой взе знамето?

— Дайте момчето тук! — викна Шандаровски. — Къде е то?

Войниците скочиха да търсят момчето и го намериха седнало край стената на конюшната при жребеца, който бе паднал от раните си и вече умираше. На пръв поглед изглеждаше, че и на момчето му остава малко живот, но въпреки това то държеше знамето с две ръце при гърдите си.

Грабнаха го веднага и го доведоха пред кастелана. Момъкът застана бос, чорлав, с гола гръд, с риза и аба на парцали, с нечовешки образ, цял омазан с шведска и своя кръв, с олюлени крака, но с още неугаснал огън в очите. Като го видя, пан Чарнецки се слиса.

— Как така? — попита той. — Нима тоя завоюва кралското знаме?

— Със собствените си ръце и със собствената кръв — отвърна Шандаровски. — Той също така пръв ни съобщи за шведите, а после така се прояви на най-горещото място, че *superavit*^[2] и самия мене, а и всички други!

— Това е вярно! Напълно вярно! — възкликнаха другарите.

— Как се казваш? — попита пан Чарнецки момъка.

— Михалко!

— Кой ти е господар?

— Свещеникът.

— Бил е свещеникът, но ще бъдеш свободен! — отговори кастеланът.

Обаче Михалко вече не чуваше последните думи, защото от раните и изтеклата кръв се олюля и падна с глава върху стремето на кастелана.

— Вземете го и положете всички грижи. А аз ще се заема още на първия сейм да стане равен на всички вас, както ви е вече равен по душа!

— Достоеен е за това! Достоеен! — викнаха шляхтичите. После взеха Михалко на носилка и го внесоха в свещеническия дом.

А пан Чарнецки слушаше по-нататък доклада, който вече правеше не Шандаровски, но тия, които бяха видели преследването на Карл Густав от пан Рох. Пан Чарнецки се страшно зарадва от тоя разказ, та се хващаше чак за главата или се удряше с ръце по коленете, защото разбираше, че след такова тежко прежедие Карл Густав трябва много да падне духом.

Пан Заглоба се радваше не по-малко и като се хващаше за кръста, повтаряше гордо пред рицарите:

— Ха, разбойник, нали? Ако беше настигнал Карл, и самият дявол не би успял да му го отнеме! Това е моя кръв, Бога ми, моя кръв!

С течение на времето пан Заглоба и сам беше повярвал, че е вуйчо на Рох Ковалски.

А пан Чарнецки заповяда да търсят младия рицар, но не можаха да го намерят, тъй като от срам и мъка пан Рох се бе мушнал в плевнята, заровил се в сламата и заспал толкова дълбоко, че едва на другия ден настигна хоронгвата. Но той още беше много унил и не смееше да се покаже пред очите на вуйчо си. Пан Заглоба обаче го потърси сам и започна да го утешава.

— Не се коси, Рох! — каза той. — И така спечели голяма слава; сам чух как те хвалеше кастеланът: „Наглед мухльо (казва) и ще помислиш, че до три не може да преброи, а то, както виждам, рицар жив огън; той издигна репутацията на цялата войска!“

— Господ Иисус не ме благослови — каза Рох, — понеже предния ден се бях напил и не прочетох вечерната си молитва!

— Ти само не се опитвай да разбираш Божиите присъди, че да не изречеш и някое богохулство. Каквото можеш да носиш на гърба си, носи го, но ума си не товари, защото веднага ще почнеш да объркваш.

— Но аз бях вече толкова близо, че усещах потта от коня му. Щях да го съсека на седлото! Ти, вуйчо, мислиш ли, че аз съвсем нямам ум!

На това Заглоба отговори:

— Всяко говедо си има ум. Ти си добро момче, Рох, и ще ме зарадваш още много пъти. Дай боже и синовете ти да имат същия юмручен разум!

— Не ща! — каза Рох. — Аз съм Ковалски, а това е пани Ковалска...

---

[1] Започвам (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Надмина (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТА ГЛАВА

След премеждието в Рудник кралят продължи да се движи в клина между Сан и Висла, без да престане да върви заедно с ариергарда, защото беше не само знаменит вожд, но и рицар с несравнима смелост. Подир него вървяха пан Чарнецки, пан Витовски, пан Любомирски и го натикваха като дивеч в мрежа. Самостоятелни чети вилнееха денем и нощем около шведите. Храна имаше все по-малко, войската ставаше все по-изнурена и отпаднала духом в очакване на сигурната си гибел.

Най-после шведите се вмъкнаха в самия ъгъл, където се сливат двете реки, и си отдъгнаха. Тук вече ги пазеше от едната страна Висла, от другата Сан, разлети широко както обикновено напролет, а третата страна на триъгълника кралят укрепил със здрави валове, на които бяха наслагани оръдия.

Това място беше непревземаемо, само че в него можеше да се умре от глад. Но и в това отношение шведите бяха с по-големи надежди, защото очакваха, че от Краков и от другите крайречни крепости комендантите ще им изпратят храна по вода. Съвсем близо до тях беше Сандомеж, в който полковник Шинклер беше натрупал значителни запаси. И той наистина им изпрати веднага, та те ядяха, пиеха, спяха, а когато се пробудеха, пееха лютерански псалми за слава на Бога, че ги е спасил от такава тежка опасност.

Но пан Чарнецки им готвеше нови удари.

Докато Сандомеж е в шведски ръце, той можеше непрекъснато да идва на помощ на главната армия, затова пан Чарнецки намисли с един замах да превземе града и замъка и да избие шведите.

— Ще им устроим страхотно зрелище — казваше той на военния съвет, — ще има да гледат от оня бряг, когато ударим града, и те не ще могат да дойдат на помощ през Висла; а държим ли Сандомеж, няма да пуснем никаква храна, която Виртц би пратил от Краков.

Пан Любомирски, пан Витовски и други стари воители съветваха пан Чарнецки да не предприема тази акция.

— Добре би било — казваха те — да се завладее такъв голям град и бихме могли да навредим много на шведите с това, но как да го превземем? Пехота нямаме, големи оръдия нямаме; конницата не може да атакува стени!

На това пан Чарнецки отговори:

— Нима нашите селяни се бият лошо като пехота? Стига да намеря няколко хиляди такива Михалковци и ще превзема не само Сандомеж, но и Варшава!

И без да слуша по-нататък ничии съвети, премина Висла. Щом се разгласи из околността, веднага при него се стекоха няколко хиляди селяни, кой с коса, кой с обикновена пушка, кой с мускет, и тръгнаха към Сандомеж.

Те нахлуха в града доста неочаквано и по улиците започна страхотна сеч. Шведите се отбраняваха упорито от прозорците, от покривите, но не можаха да удържат срещу тая маса. Смазаха ги като червеи по къщите и ги прогониха напълно от града. Шинклер се скри с останалите в замъка, но поляците тръгнаха подир него със същия устрем. Започна атака срещу портите и стените. Шинклер разбра, че не ще се задържи в замъка.

Тогава взе, каквото можеше: хора, вещи, хранителни припаси, и като се качи на ладии, прехвърли се при краля, който гледаше поражението на своите от другия бряг, без да може да им дойде на помощ.

Замъкът падна в полски ръце.

Но хитрият швед при тръгването си постави под стените и в избите бурета с барут и със запалени фитили.

И веднага щом се изправи пред лицето на краля, каза му тая вест, за да развесели сърцето му.

— Замъкът ще хвъркне във въздуха с всичките хора — каза той. — Може би ще загине и сам Чарнецки.

— Щом е така, и аз искам да видя как набожните поляци ще хвърчат към небето — отговори кралят.

И остана на място с всички генерали.

В това време въпреки забраната на Чарнецки, който предвиждаше коварството, доброволците и селяните се пръснаха по целия замък, за да търсят скрити шведи и за грабеж. Тръбите свиреха

lagum^[1], та всичко живо да се скрие в града, но те не чуха тия гласове или не искаха да се съобразят с тях.

Внезапно земята се затресе под краката им, страхотен гръм и грохот блъсна въздуха, грамаден огнен стълб се стрелна нагоре и изхвърли във въздуха пръст, стени, покриви, целия замък и повече от петстотин тела на ония, които не бяха успели да се оттеглят.

Карл Густав се хвана за хълбоците от радост, а ласкателните придворни веднага започнаха да повтарят думите му:

— Поляците отиват на небето! На небето! На небето!

Но радостта беше преждевременна, защото Сандомеж остана в полски ръце и вече не можеше да снабдява с припаси затворената в речния ъгъл главна армия.

Пан Чарнецки разби стан срещу шведите от другата страна на Висла и надзираваше преминаванията.

А пан Сапеха, великият литовски хетман и вилненски воевода, пристигна от другата страна с литовците и се разположи зад Сан.

Така шведите бяха съвсем обградени; те бяха хванати сякаш в клещи.

— Клопката се затвори — говореха помежду си войниците от полските станове.

Защото всеки, дори най-слабо запознатият с военното изкуство, разбираше, че над нашествениците се е надвесила неизбежна гибел, освен ако пристигнат навреме подкрепления и ги изтръгнат от пропастта.

Това разбираха и шведите; всяка сутрин офицерите и войниците идваха край брега на Висла и гледаха с отчаяние в очите и в сърцето пълчищата от страшната конница на Чарнецки, които се чернееха от другата страна.

После отиваха край Сан, но там пък войските на пан Сапеха бдяха денем и нощем, готови да ги посрещнат със саби и мускети.

За преминаване през Сан или през Висла не можеше и да се мисли, докато двете войски се намираха наблизо. Шведите биха могли да тръгнат обратно за Ярослав по същия път, по който бяха дошли, но те знаеха, че в такъв случай нито един от тях вече не би видял Швеция.

И се заредиха тежки дни за тях и още по-тежки нощи, тъй като бяха изпълнени със свади и шум... Храната отново се свършваше.

В това време пан Чарнецки остави командването на войската на пан Любомирски, взе лауданската хоронгва със себе си и се прехвърли през Висла по-горе от устието на Сан, за да се види с пан Сапеха и да се съвещава с него за по-нататъшното водене на войната.

Тоя път не беше нужно посредничеството на Заглоба, за да се разберат двамата военачалници, тъй като те обичаха отечеството повече, отколкото всеки самия себе си, та бяха готови да пожертват за него личните си интереси, самолюбието си и амбициите.

Литовският хетман не завиждаше на Чарнецки, Чарнецки също не завиждаше на хетмана, напротив — двамата се ценяха взаимно, затова срещата между тях беше такава, че очите дори на най-старите войници се напълниха със сълзи.

— Расте Жечпосполита, радва се милото ни отечество, когато такива нейни синове я вземат в прегръдките си — казваше Заглоба на Володиовски и на двамата Скшетуски. — Чарнецки е страшен пълководец и искрена душа, но и Сапьо на рана да го сложиш, ще я излекува. Дано такива и по камъните да се раждат. Кожата на шведите би настръхнала, ако можеха да видят чувствата на тия най-големи хора. Защото как ни завладяха враговете, ако не чрез несъгласията и завистта на панове. Нима можеха да ни победят със сила? Ето, това разбирам! Душата подскача в човека, когато гледа такава среща. Гарантирам ви и това, че тя няма да мине на сухо, защото Сапьо обича много пиршествата, а с такъв приятел с готовност ще си пусне юздите.

— Бог е милостив! Злото отминава! Бог е милостив! — казваше Ян Скшетуски.

— Гледай да не богохулстваш! — отговори му Заглоба. — Всяко зло трябва да премине, защото, ако продължаваше вечно, това би било доказателство, че дяволът управлява света, а не Господ Иисус, чието милосърдие е безкрайно.

Тук разговорът им се прекъсна, понеже видяха Бабинич, чиято фигура се издигаше в далечината над вълната от други глави. Пан Володиовски и Заглоба започнаха да му махат, но той се беше загледал в пан Чарнецки, та не ги забеляза веднага.

— Гледайте — каза Заглоба — как е отслабнал!

— Трябва да не му е провървяло много срещу княз Богуслав — отговори Володиовски, — иначе щеше да бъде повесел.

— Надали му е провървяло. Нали се знае, че Богуслав е при Малборг и заедно със Стенбок действа срещу крепостта.

— Да се надяваме на Бога, че не ще направят нищо!

А пан Заглоба каза:

— Дори и Малборг да вземат, ние в това време Carolum Gustavum captivabimus^[2]; ще видим тогава дали няма да върнат крепостта срещу краля.

— Гледайте! Бабинич иде при нас! — прекъсна го Скшетуски.

А той наистина ги беше забелязал и започна да разблъсква тълпата на две страни и да върви към тях, като им махаше с шапка и се усмихваше отдалече. Поздравиха се като добри познати и приятели.

— Какво ново? Какво направи с княза, пане рицарю? — попита Заглоба.

— Новото е лошо, лошо! Но сега не е време да разправам това. Сега ще седнем на пир. Ваши милости ще останете тук да нощувате; след пиршеството елате да спите при мене, между моите татари. Шатърът ми е удобен, та ще си поприказваме до сутринта при чашка.

— Щом някой говори умно, аз не се противопоставям! — отвърна Заглоба. — Кажи ни само защо си толкова отслабнал?

— Защото в боя оня проклетник ме събори заедно с коня и ме разби като недопечено гърне; оттогава плюя кръв и не мога да дойда на себе си. Разчитам на милосърдието на нашия Господ Иисус Христос, че ще пролея кръвта му. Но сега да вървим, защото пан Сапеха и пан Чарнецки вече започват да се канят и да се церемонят кой да тръгне пръв. Това е знак, че трапезата е готова. С голяма радост ви чакаме тук, защото и вие сте пролели доста шведска кръв.

— Нека другите да говорят какво съм правил! — каза Заглоба. — На мене не ми е удобно!

Изведнъж се размърдаха цели тълпи и всички тръгнаха към плаца между шатрите, където бяха наредени маси. Пан Сапеха посрещна пан Чарнецки като крал. Масата, при която беше настанен кастеланът, беше покрита с шведски знамена. Медовината и вината се лееха от буретата и към края двамата пълководци бяха малко пияни. Не липсваше веселие, шегички, наздравници, глъчка, докато вечерният хлад пропъди най-последно пируващите, макар че през деня времето беше чудесно и слънцето грееше необикновено силно.

Тогава Кмичиц взе своите гости и ги отведе при татарите. Седнаха в шатъра му на денкове, добре натъпкани с всякакъв вид плячка, и започнаха да говорят за похода на Кмичиц.

— Сега Богуслав е при Малборг — казваше пан Анджей, — но други разправят, че е при електора, с когото щели да тръгнат на помощ на краля.

— Още по-добре! Значи ще се срещнем! Вие, младите, не можете да се справите с него, ще видим как аз, старецът, ще се справя! Той се е срещал с най-различни хора, но със Заглоба още не. Казвам ви, че ние ще се срещнем, освен ако княз Януш не му е наредил в завещанието си отдалече да избягва Заглоба. Това е много възможно!

— Електорът е хитър човек — каза Ян Скшетуски — и щом само види, че работата на Карол е спукана, веднага ще се отрече от всички обещания и клетви.

— А аз ви казвам, че не — каза Заглоба. — Никой не е така зле настроен срещу нас както прусакът. Когато щастието се измени и твоят слуга, който е бил принуден някога да ти прегръща коленете и да чисти дрехите ти, стане твой господар, той ще бъде толкова по-суров към тебе, колкото ти си му бил по-милостив господар.

— Защо е така? — попита Володиовски.

— Защото в паметта му ще остане неговото положение на слуга и ще ти отмъщава дори да си му оказвал само благодеяния.

— Да оставим това! — каза Володиовски. — Много пъти се случва куче да ухапе и господаря си по ръката. По-добре нека Бабиниц ни разкаже за похода си.

— Слушаме! — каза Скшетуски.

Кмичиц помълча малко, пое си дъх и започна да говори за последното сблъскване на Сапеха с Богуслав, за поражението на княза при Янов, най-сетне как Богуслав разбил татарите на пух и прах, а самия него съборил на земята заедно с коня и избягал здрав и читав.

— А ти разправяше, ваша милост — прекъсна го Володиовски, — че ще го преследваш с татарите си дори до Балтийско море...

На това Кмичиц отговори:

— А ти, ваша милост, на времето си също ми разправяше как пан Скшетуски, който е пред нас, изоставил отвличената му от Богун любима девойка, както и отмъщението си, понеже отечеството било в

нужда; кой с когото се събере, такъв става. Аз се събрах с ваши милости и искам да вървя по стъпките ви.

— Дано Божията майка те възнагради така, както Скшетуски! — отговори Заглоба. — Все пак аз бих предпочел сега момичето ти да се намира в горските дебри, отколкото в ръцете на Богуслав.

— Няма нищо! — възкликна Володиовски. — Ще си я възвърнеш!

— Аз ще трябва да си възвърна не само нея, но и нейното уважение и чувство.

— Едното ще дойде след другото — каза пан Михал, — дори ако трябва и със сила да я вземеш, както тогава... помниш ли?

— Това не ще направя втори път!

Тук пан Анджей започна да въздиша тежко, а след малко каза:

— Не само че не си възвърнах нея, но Богуслав ми отвлече и друга.

— Чист турчин, кълна се в Бога! — възкликна Заглоба. А пан Михал започна да разпитва:

— Каква друга?

— Е! Дълго трябва да се разказва — отговори Кмичиц. — В Замошч имаше една много хубава девойка, която страшно се харесваше на калушкия староста. Но той се страхува от сестра си, княгиня Вишньовецка, та не смееше да се натиска много пред нея. Тогава намислил да изпрати момичето с мене уж при пан Сапеха за наследството ѝ в Литва, а всъщност да ми я отнеме на половин миля от Замошч и да я настани в някое пусто място, където никой не ще може да пречи на страстите му. Но аз надуших това негово намерение. „Значи ти искаш (помислих) да ме направиш твой сводник? Чакай!“ Па и хората му набих с камшик, и девойката отведох съвсем целомъдрена при пан Сапеха. Казвам ви, ваша милост панове, че момичето е хубаво като щиглец, но е добродетелно... Аз също съм вече друг човек, а моите другари, Бог да ги прости, отдавна вече са изгнили в земята!

— Що за момиче беше тя? — попита Заглоба.

— От благороден дом, придворна на княгиня Вишньовецка. Някога била сгодена за литовеца Подбипента, когото вие сте познавали...

— Ануша Борзобогата! — кресна Володиовски и скочи от мястото си.

Заглоба също така скочи от купа кечета.

— Пане Михале, овладей се!

Но пан Володиовски скочи като котка към Кмичиц.

— Ти ли, изменнико, допусна да я отвлече Богуслав?!

— Не ме обвинявай напразно! — каза Кмичиц. — Отведох я благополучно при хетмана, а по пътя се грижех за нея като за сестра, а Богуслав я отвлякъл не от мене, ами от друг офицер, с когото пан Сапеха я изпрати при семейството си и който се наричаше Гловбич или нещо такова, не помня добре.

— Къде е той сега?!

— Няма го тук, защото е загинал. Така поне разправяха офицерите на Сапеха. Аз отделно нападах Богуслав с татарите, та не зная нищо положително. Но като виждам твоята загриженост, разбирам, че ни е сполетяла еднаква беда, един човек ни е сторил зло, а щом е така, я да се съюзим против него, та заедно да си отмъщаваме за общата ни обида. Той е голям господар и голям рицар, но все пак мисля, че ще му стане тясно в цялата Жечпосполита, когато има двама такива врагове.

— Ето ти моята ръка! — отговори Володиовски. — Отсега нататък ние сме другари на живот и смърт! Който го намери пръв, той ще му плати за двамата. Дано даде Бог аз да бъда първият, защото тогава е сигурно като две и две четири, че ще му изпия кръвта!

Тук пан Михал започна да мърда толкова страшно мустачките си и да се пипа по сабята, че пан Заглоба дори изтръпна, понеже знаеше, че с пан Михал няма шега.

— Не бих искал да бъда сега княз Богуслав — каза той след малко, — дори ако някой ми даде цяла Инфлантия към титлата. Стига ти да имаш една такава дива котка като Кмичиц върху себе си, а какво остава и пан Михал! О! Не само това, защото и аз сключвам foedus^[3] с вас. Моята глава, вашите саби! Не зная дали има толкова могъщ човек в християнския свят, който не би затреперал пред такава сила. Освен това и Господ-Бог рано или късно ще го лиши от щастие, защото не може да няма наказание за предателя и еретика... Кмичиц и без това го е отупал здравата.

— Не отричам, че много пъти вече съм го посрамил — отговори пан Анджей.

Той поръча да напълнят чашите и разказа как е освободил Сорока. Замълча само, че преди това се бе хвърлил в краката на Радживил, защото, само като си припомнеше, кръвта нахлуваше в главата му.

Пан Михал се развесели, като слушаше разказа, а накрай каза:

— Нека Бог да бъде с тебе, Анджей! С такъв смелчага може да се отиде дори в пъкъла! Бедата е само там, че невинаги ще бъдем заедно, защото службата си е служба. Мене могат да ме изпратят на едната страна на Жечпосполита, тебе на другата. Не се знае кой ще попадне пръв на него.

Кмичиц помълча малко.

— Ако се погледне справедливо, би трябвало аз да го намеря. Стига само да не се изложи отново, защото... ме е срам да си призная, но аз не мога да удържа при двубой с тоя дявол...

— Тогава аз ще те науча на всички мои хитрости! — извика Володиовски.

— Или аз! — каза Заглоба.

— Не! Прощавай, ваша милост, по-добре да се уча при Михал! — отвърна Кмичиц.

— При все че той е такъв рицар, аз не се страхувам от него, щом съм с пани Ковалска, стига да съм се наспал! — намеси се Рох.

— Стой мирно, Рох — отговори Заглоба, — за да не те накаже Бог чрез неговите ръце за самохвалство!

— Ами! Нищо няма да ми стане!

Горкият пан Рох не беше щастлив пророк, но в тоя миг беше много пьян и готов да призове на бой целия свят. Другите също бяха пили много за здравето си и за гибелта на Богуслав и шведите.

— Чувах — каза Кмичиц, — че щом свършим тук с шведите и пипнем краля им, веднага ще се запътим към Варшава, след това навярно ще настъпи и краят на войната. А после ще дойде ред на електора.

— Именно! Именно! — каза Заглоба.

— Чух как веднъж самият пан Сапеха разправяше това, а той е голям човек и по-добре вижда нещата. Та тогава ни каза: „С шведа ще стигнем до мир! Със септентрионите вече сме го заключили, но с електора не би трябвало да си губим времето в никакви преговори. Пан Чарнецки (казва) заедно с Любомирски ще тръгнат за Бранденбургия, а

аз с пан литовския подскарби — за електорска Прусия и ако после (казва) не присъединим Прусия навеки до Жечпосполита, тогава ще значи, че в канцлерството няма нито един такъв ум като пан Заглоба, който на своя глава заплашваше електора с писмата си.“

— Така ли разправяше Сапьо? — попита Заглоба, зачервен от задоволство.

— Всички го чува. Аз бях много радостен, защото същата тая пръчка ще удари и Богуслав и ако не по-рано, поне тогава непременно ще го настигнем.

— Стига само да свършим по-скоро с тия шведи, стига само да свършим! — каза Заглоба. — По дяволите! Нека отстъпят Инфлантия и да дадат някой и друг милион, па да си вървят по живо по здраво.

— Хванал манго мечката, а мечката върху него! — отвърна Ян Скшетуски, като се смееше. — Карл е още в Полша, още Краков, Варшава, Познан и всички по-значителни градове са в ръцете му, а ти, отче, вече искаш той да се откупва. О, много още ще трябва да поработим, докато дойде ред на електора!

— А съществува още армията на Стенбок, ами гарнизоните в крепостите, ами Виртц! — подхвърли Станислав.

— Тогава защо седим тук със скръстени ръце? — попита внезапно Рох и изблеци очи. — Не можем ли да бием шведите?

— Глупав си, Рох! — каза Заглоба.

— Вуйчо си знае все едно и също, а аз се кълна, че видях лодки край брега. Би могло да се премине с тях и да се отвлече поне някой от стражата. Тъмно е, та в очите ти да бръкнат, докато разберат какво става, ще се върнем и ще покажем на двамата военачалници какво значи рицарска дързост. Ако ваши милости не искате, ще отида сам!

— Голямо чудо: мъртво теле мръднало опашката си! — каза Заглоба гневно.

Но ноздрите на Кмичиц веднага започнаха да мърдат.

— Мисълта не е лоша, не е лоша! — каза той.

— Не е лоша за слугите, но не за оня, който цени достойнството си. Хора, имайте уважение към самите себе си! Вие сте полковници, а искате да си играете на хлапашки работи.

— Разбира се, че не ни много прилича! — каза Володиовски. — По-добре да си лягаме да спим, че е късно.

Всички се съгласиха с тая мисъл, та веднага коленичиха за молитва и започнаха да я четат на глас; после налягаха по кечетата и наскоро заспаха дълбок сън.

Но един час по-късно всички скочиха на крака, понеже отвъд реката се разнесоха гърмежи, след които по целия стан на Сапеха се вдигна глъч и врява.

— Боже, света Богородице! — викна Заглоба. — Шведите настъпват!

— Какво приказваш, ваша милост?! — отговори Володиовски и грабна сабята си.

— Рох, тръгвай! — викаше Заглоба, който при такива случаи обичаше сестриникът му да е до него.

Но Рох не беше в шатъра.

Изтичаха на плаца. Пред шатрите вече бяха наизлезли тълпи и всички тичаха към реката; защото от другата страна се виждаше как святкат огньовете и се чуваше все по-силен екот.

— Какво се е случило? Какво става? — питаха те постовете, поставени на много места край брега.

Но постовете не бяха видели нищо. Един от войниците разправяше, че бил чул нещо като плисък на вълни, но понеже мъглата висяла над самата вода, не можал да забележи нищо, а не искал за какъв да е шум да алармира стана.

Заглоба изслуша съобщението и се хвана за главата от отчаяние.

— Рох е отишъл при шведите! Казваше, че иска да отвлече някого от стражата!

— Бога ми, това е възможно! — извика Кмичиц.

— Ще ми застрелят момчето, леле боже! — вайкаше се Заглоба. — Ваша милост панове, няма ли някакво спасение? Господи Иисусе! Момче като най-чисто злато! Няма втори такъв в двете войски! Какво му е хрумнало в глупавата чутура?!... Света Богородице, спаси го при тая опасност!...

— Може би ще преплава, мъглата е гъста! Няма да го видят!

— Ще чакам тук дори до сутринта. Света Богородице! Света Богородице!

В това време гърмежите на отвъдния бряг започнаха да стихват, светлините постепенно гаснеха и след един час зацари глухо мълчание. Заглоба обикаляше край брега на реката като кокошка, която води

патенца, и си скубеше остатъците от косата, но той чакаше напразно и напразно се вайкаше. Утринта озари реката, най-сетне слънцето изгря, а Рох не се връщаше.

---

[1] Тревога (от итал.). — Бел.прев. ↑

[2] Ще хванем в плен Карл Густав (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Съюз, договор (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

На другия ден пан Заглоба отиде все така отчаян при пан Чарнецки с молба да го изпрати при шведите, за да види какво се е случило с Рох; дали е жив и страда в плен, или е платил с живота си за своята смелост.

Чарнецки се съгласи без никакви трудности, тъй като обичаше пан Заглоба. И за да го утеши в мъките му, каза следното:

— Мисля, че сестриникът на ваша милост трябва да е жив, защото иначе водата би го изхвърлила.

— Дай боже! — отговори Заглоба скръбно. — Все пак водата мъчно може да изхвърли такъв като него, защото не само ръката му беше тежка, но и умът му беше сякаш от олово, което се вижда и от постъпката му.

Чарнецки отговори:

— Вярно е това, което казваш, ваша милост! Ако е жив, би трябвало да заповядам да го влачат с кон по плаца заради нарушаване на дисциплината. Всеки е свободен да създава тревога в шведската войска, но той разтревожи и двете войски, а и шведите не бива да тревожи без команда и без моя заповед. Какво е това! Всеобщо опълчение ли или какъв дявол, та всеки да се разпорежда както му скимне!

— Провинил се е, assentior. Сам ще го накажа, стига само Господ-Бог да го върне!

— А аз ще му простя поради подвизите му при Рудник. Имам много пленници за размяна и по-големи офицери от Ковалски. Иди, ваша милост, при шведите и поприказвай за размяна. Ще дам и двама, и трима в случай на нужда, защото не искам да късам сърцето на ваша милост. Ела при мене за писмо до негово величество краля и заминавай веднага!

Заглоба се затече зарадван към шатъра на Кмичиц и разказа на другарите си какво се бе случило. Пан Анджей и Володиовски веднага викнаха, че искат да тръгнат с него, защото и двамата бяха любопитни

да видят шведите, а освен това Кмичиц можеше да бъде много полезен, понеже говореше така добре немски, както полски.

Приготовленията не им отнеха много време. Пан Чарнецки не дочака Заглоба да се върне при него, а сам му изпрати по прислужник писмото, след което те взеха тръбач, седнаха в една лодка с бяло платно, закачено на прът, и тръгнаха.

Отначало пътуваха всред мълчание, чуваше се само плисъкът на веслата в страните на лодката, но накрай Заглоба почна малко да се безпокои и каза:

— Нека тръбачът да съобщи веднага за нас, защото тия негодници току-виж, че почнали да стрелят въпреки бялото платно!

— Какво говориш, ваша милост! — възрази Володиовски. — Дори варварите уважават пратениците, а това е културен народ!

— Нека тръбачът да затръби, казвам! Първият войник може да открие огън, да пробие лодката и ние да се намерим във водата, а тя е студена! Не искам заради тяхната култура да се измокра!

— Ето, виждат се стражи! — каза Кмичиц.

Тръбачът започна да тръби. Лодката се понесе бързо, на отсрещния бряг веднага зацари по-голямо движение и скоро пристигна офицер на кон с жълта кожена шапка. Той се приближи до самата вода, заслони очи с ръка и почна да се вира срещу светлината.

На двайсетина крачки от брега Кмичиц свали шапка за поздрав, офицерът им се поклони със същата учтивост.

— Писмо от пан Чарнецки до светлейшия шведски крал! — извика пан Анджей и показа писмото.

В това време лодката стигна до брега.

Крайбрежната стража отдаде за почит. Пан Заглоба се успокои напълно, лицето му веднага придоби сериозен вид, съответен за достойнството на пратеник, и каза на латински:

— Миналата нощ един рицар е бил хванат на тоя бряг, дойдох да помоля за него.

— Не разбирам латински — отговори офицерът.

— Простак! — измърмори Заглоба. Офицерът се обърна към пан Анджей.

— Кралят се намира на другия край на стана — каза той. — Благоволете, ваша милост панове, да почакаете тук, а аз ще отида да съобщя.

И обърна коня си.

А те започнаха да се оглеждат наоколо. Станът беше много просторен, тъй като обхващаше целия триъгълник, образуван от Сан и Висла. На върха на триъгълника беше разположен Пнев; в основата му — от едната страна Тарнобжег, от другата Розвадов. Естествено, че цялото това пространство не можеше да бъде обхванато с поглед; все пак, докъдето стигнеше той, навсякъде се виждаха шанци, окопи, землени работи и прегради от пръти и пръст, а върху тях оръдия и хора. Кралската квартира се намираше в самия център на цялата околност, в Гожице, там бяха и главните сили на армията.

— Ако гладът не ги прогони оттук, не ще можем да ги изтикаме — каза Кмичиц. — Цялата околност е укрепена. И конете има къде да пасат.

— Но рибата няма да стигне за толкова стомаси — отговори Заглоба, — а и лютераните не обичат постно ядене. Неотдавна притежаваха цяла Полша, сега имат само тоя клин; нека си седят тук или отново да се връщат в Ярослав.

— Много опитни хора са правили тия шанци — каза Володиовски, като гледаше с окоето на познавач. — У нас има повече секачи, но по-малко учени офицери и във военното изкуство сме останали по-назад от другите.

— Защо е така? — попита Заглоба.

— Защо ли? Аз съм войник, който през целия си живот е служил в конницата, та не ми е удобно да говоря това, но работата е там, че навсякъде основата са пехотата и оръдията, освен това разните походи и военни маневри, маршове и контрамаршове. Много книги трябва да изяде човек във всяка чужда войска, много римски автори да прелисти, докато стане по-висш офицер, а у нас това го няма. Постарому конницата изведнъж навлиза масово в огъня и бръсне със саби, а ако не избръсне веднага, нея ще избръснат...

— Празни приказки, пан Михале! Та коя нация е имала толкова знаменити победи?

— Защото по-рано и другите са воювали по същия начин, а понеже не са имали тоя устрем, трябвало е да губят; но сега са поумнели и гледай, ваша милост, какво става.

— Да почакаме до края. Но ти ми изправи сега най-умния инженер швед или немец, а аз ще сложа срещу него Рох, който не е

прелиствал книги, пък ще видим.

— Стига, ваша милост, да можеш да го сложиш... — намеси се пан Кмичиц.

— Ех, вярно! Страшно ми е жал за момчето. Пане Анджей, а побъбри с тия гащници на тоя кучи език и разпитай какво е станало с него.

— Ти, ваша милост, не познаваш редовните войници. Без заповед тук никой няма да отвори уста пред тебе. Дума да не става!

— Зная, че са гадове немиросани. Ако при нашата шляхта и особено пък при простолудието дойде пратеник, веднага почват приказките, ще попитат за здравето на жената и децата му и водка ще пийнат с него, пък ще се впуснат и в политически разговори, а тия стоят тук като пънове и само кокорят зъркелите си към нас. Дано ги чумата изтръшка!

Все повече пехотинци се трупаха около пратениците и ги разглеждаха любопитно, а и те имаха великолепен вид, защото бяха облечени грижливо с прилични и дори богати дрехи. Най-много привличаше очите пан Заглоба, понеже беше внушителен почти като сенатор, а най-малко пан Михал поради дребния си ръст.

В това време офицерът, който ги посрещна пръв на брега, се върна заедно с друг, по-висш, и с войници, които водеха свободни коне. По-висшият поздрави пратениците и каза на полски:

— Негово кралско величество кани ваши милости в квартирата си, а понеже тя не е особено близо, докарахме коне.

— Ваша милост поляк ли си? — попита Заглоба.

— Не, пане. Аз съм Садовски, чех на шведска служба.

Кмичиц се приближи бързо към него.

— Не ме ли познаваш, ваша милост пане!

Садовски го изгледа внимателно в лицето.

— Как не! При Ченстохова! Ваша милост пръсна най-голямото разрушително оръдие и Мюлер предаде ваша милост на Куклиновски. Приветствам, сърдечно приветствам толкова знаменития рицар!

— А какво стана с Куклиновски? — продължи да пита Кмичиц.

— Не знаеш ли, ваша милост?

— Зная, че му платих със същото, с което искаше да ме нагости, но го оставих жив.

— Измръзна.

— И аз мислех, че ще измръзне — каза пан Анджей и махна с ръка.

— Ваша милост полковник — намеси се Заглоба, — а в стана ви не се ли намира някой си Рох Ковалски?

Садовски се засмя:

— Как да не се намира? Тук е!

— Слава на Бога и пресветата Дева! Щом е жив, ще го измъкна. Слава на Бога!

— Не зная дали кралят ще поиска да го даде — отговори Садовски.

— О! А защо?

— Защото много му хареса. Веднага позна, че е същият, който го преследвал така упорито при нападение в Рудник. Лягахме си от смях, когато слушахме отговорите на пленника. Кралят пита: „Какво си се настървил така срещу мене?“ А той казва: „Дал съм клетва!“ Тогава кралят отново го пита: „И по-нататък ли ще ме преследваш така?“ — „Разбира се!“ — казва шляхтичът. Кралят почна да се смее: „Откажи се от клетвата и ще ти подаря живота и свободата.“ — „Дума да не става!“ — „Защо?“ — „Защото вуйчо ми ще ме обяви за глупак!“ — „Ами ти толкова ли си уверен, че ще ме надвиеш на двубой?“ — „Аз бих надвил и петима такива!“ Тогава кралят казва още: „И смееш да вдигаш ръка срещу величеството?“ А той: „Защото вярата ви е мръсна!“ Превеждахме на краля всяка дума, а той ставаше все по-весел и непрекъснато повтаряше: „Хареса ми тоя офицер!“ После пожела да разбере дали наистина го е преследвал такъв силач, та заповяда да изберат от гвардията дванайсет най-силни мъже и всички поред да се борят с пленника. Но той е жилав мъжага! Когато тръгнах, десет беше вече натръшкал един след друг на земята и никой не можеше да стане сам. Ще пристигнем точно в края на забавата.

— Това е Рох! Моя кръв! — извика Заглоба. — Ще дадем за него дори трима знатни офицери.

— Ще попаднете на краля, когато е в добро настроение — отговори Садовски, — което се случва рядко сега.

— О, вярвам! — отговори малкият рицар.

А Садовски се обърна към Кмичиц и започна да го разпитва не само как се е отървал от ръцете на Куклиновски, но и как го е наредил така. Пан Анджей започна да разправя нашироко, тъй като обичаше да

се хвали, а Садовски слушаше и се хващаше за главата от учудване, най-сетне стисна още веднъж ръката на Кмичиц и каза:

— Вярвай ми, ваша милост пане, че се радвам от сърце, защото наистина служа при шведите, но всяко истинско войнишко сърце се радва, когато честен рицар се справя с негодници. Трябва да ви призная, че когато между вас се случи смел човек, със свещ трябва да се търси друг, равен на него.

— Ти, ваша милост пане, си любезен офицер! — каза Заглоба.

— И знаменит воин, знаем това! — добави Володиовски.

— Защото съм се учил от вас и на учтивост, и на военно изкуство! — отговори Садовски и отдаде чест.

Така разговаряха те помежду си, като се надпреварваха взаимно в любезностите, докато стигнаха в Гожице, където се намираще кралската квартира. Цялото село беше заето от разни видове войска. Нашите приятели разглеждаха любопитно групите войници, пръснати между оградите. Едни, в желанието си да поуспокоят глада, спяха по пейките от пръст, защото денят беше много хубав и топъл; други играеха комар върху тъпани и пиеха бира, някои простираха дрехи по оградите; трети седяха пред къщите, тананикаха скандинавски песни и търкаха с тухлен прах шлемовете и броните си, които лъщяха ослепително. Тук-таме чистеха или разхождаха конете — с една дума, навсякъде под ясното небе вреше и кипеше войнишки живот. Наистина върху някои лица личаха страхотните усилия и гладът, но слънцето беше покрило оскъдицата със злато, а и за тия несравними войници бяха започнали дни на почивка, та те веднага бяха придобили дух и войнствено държане. Пан Володиовски се възхищаваше в себе си от тях, особено от пехотните полкове, прочути по целия свят със своята издръжливост и храброст, а Садовски обясняваше при преминаването край тях:

— Това е смаландският полк от кралската гвардия. Това е делекарлийска пехота, елитна войска.

— За Бога! А какви са тия малки monstra^[1]? — възкликна внезапно Заглоба и посочи купчина дребни човечета с маслинена кожа и черна коса, която висеше от двете страни на главата.

— Това са лапонци, които спадат към най-далечните хиперборейци.

— Бива ли ги за битка? Защото ми се струва, че бих могъл да взема по трима във всяка шепа и да им чукам главите, докато се уморят.

— Сигурно би могъл да направиш това, ваша милост! Не ги бива за бой. Шведите ги водят със себе си като военна прислуга, а донякъде и като нещо оригинално. Но пък те са exquisitissimi^[2] магьосници, всеки от тях има най-малко по един дявол, а някои и по пет в своя услуга.

— Откъде тия им връзки със злите духове! — попита Кмичиц и се прекръсти.

— Защото бродят в непрекъсната нощ, която у тях продължава половин година и повече, а ваши милости знаете, че нощем е най-лесно да се свържеш с дявола.

— Ами души имат ли?

— Не се знае, но аз мисля, че те повече приличат animalibus^[3].

Кмичиц се приближи с коня си, хвана един лапонец за врата, вдигна го нагоре като котка и го огледа любопитно, после го постави отново на крака и каза:

— Да ми подареше кралят един такъв, ще заповядам да го опушат и ще го окача в черквата в Орша, където се намира яйце от камилска птица покрай разни други рядкости.

— А в енорийската черква в Лубни имаше челюст от кит или от великан — добави Володиовски.

— Да вървим, защото току-виж, че нещо нечисто се лепнало от тях на нас! — каза Заглоба.

— Да вървим — повтори Садовски. — Всъщност би трябвало да заповядам да нахлузят чували върху главите на ваши милости, както е обичаят, но ние нямаме какво да крием тук, а че видяхте шанците — то е по-добре за нас.

После забързаха с конете и след малко бяха пред шляхтишкия дом в Гожице. Пред портата скочиха от седлата, свалиха шапки и тръгнаха пеш, защото самият крал беше пред къщата.

Тогава те видяха много генерали и блестящи офицери. Там бяха старият Витенберг, Дъглас, Льовенхаупт, Мюлер, Ериксен и много други. Всички седяха на трема малко зад краля, чийто стол беше изнесен напред, и наблюдаваха забавлението, което Карл Густав си устройваше с пленника. Точно в тоя момент Рох беше тръшнал на

земята дванайсетия райтар и стоеше задъхан и силно изпотен с разкъсана от борците горна дреха. Като видя вуйчо си, придружен от Кмичиц и Володиовски, отначало помисли, че и те са взети в плен, та изблещи очи и отвори уста, а после направи няколко крачки напред, но Заглоба му даде знак с ръка да стои спокойно, а той и другарите му се изправиха пред лицето на краля.

Садовски започна да представя пратениците, а те се кланяха ниско, както изискваха обичаят и етикетът, после Заглоба предаде писмото на Чарнецки.

Кралят взе писмото и започна да го чете, а в това време другарите го наблюдаваха любопитно, защото не го бяха виждали досега. Той беше човек в разцвета на възрастта си, с толкова мургаво лице, сякаш се беше родил италианец или испанец. Дълги черни къдрици като крила на врана се спускаха покрай ушите върху раменете. По блясъка и цвета на очите той напомняше Йереми Вишньовецки, само веждите му бяха силно вдигнати нагоре, като че ли се чудеше непрекъснато. Но там, където веждите се сключват, челото му образуваше големи изпъкналости, които го правеха да прилича на лъв; дълбоката бръчка над носа, която не изчезваше дори когато се смееше, придаваше на лицето му страшен и гневен израз. Долната му устна беше издадена напред като у Ян Казимеж, само лицето му беше по-пълно и гушата по-голяма; той носеше мустачки тънки като връвчици, леко разширени в краищата. Изобщо лицето му говореше за необикновен човек, за един от ония, които изстискват кръв от земята, когато ходят по нея. От него лъхаше и великолепието, и монаршеска гордост, и лъвска сила, и полет на гений, но при все че любезната усмивка никога не слизаше от устата му, нямаше оная доброта на сърцето, която осветява отвътре лицето с такава мека светлина като лампичка, сложена в алабастрова урна.

Той седеше във фотьойл с кръстосани крака, а силните му прасци се очертаваха ясно под черните чорапи и като мигаше според обичая си с очи, четеше усмихнат писмото на Чарнецки. Внезапно той повдигна клепащи, погледна пан Михал и каза:

— Познах те веднага, ваша милост: ти съсече Канеберг. Всички очи се обърнаха веднага към Володиовски, който мръдна мустачки, поклони се и отговори:

— На услугите ви, ваше кралско величество.

— Какъв чин? — попита кралят.

— Полковник на лауданската хоронгва.

— Къде си служил по-рано?

— При вилненския воевода.

— И го напусна заедно с другите? Изменил си и на него, и на мене.

— Длъжен бях да бъда верен на своя крал, а не на ваше кралско величество.

Кралят не отговори нищо; всички чела се намръщиха, очите започнаха да пронизват пан Михал, но той стоеше спокойно, само помръдваше от време на време мустачки.

Внезапно кралят каза:

— Приятно ми е да се запозная с такъв знаменит рицар. Между нас Канеберг минаваше за непобедим в двубоя. Ти, ваша милост, трябва да си първият по сабя в тая държава?...

— In universo!^[4] — каза Заглоба.

— Не последен — отговори Володиовски.

— Приветствам сърдечно ваши милости. Към пан Чарнецки аз чувствам истинско уважение като към голям воин, при все че наруши честната си дума, защото беше длъжен да си седи и досега мирно в Шевеж.

На това Кмичиц отговори:

— Ваше кралско величество! Не пан Чарнецки наруши пръв честната си дума, а генерал Мюлер, като отне от Волф полка кралска пехота.

Мюлер направи крачка напред, вгледа се в лицето на Кмичиц и почна да шепне нещо на краля, който слушаше доста внимателно, като мигаше непрекъснато с очи и поглеждаше към пан Анджей, най-последно каза:

— Виждам, че пан Чарнецки ми е изпратил отбрани рицари. Впрочем аз отдавна зная, че между вас не липсват решителни хора, само че ви липсва вярност при удържането на обещанията на дадената клетва.

— Свещена истина, ваше кралско величество! — каза Заглоба.

— Как разбираш това, ваша милост?

— Защото, ако не беше тоя недостатък на нашия народ, ти нямаше да бъдеш тук, милостиви господарю!

Кралят отново помълча малко, генералите отново се намръщиха на смелостта на пратеника.

— Ян Казимеж сам ви освободи от дадената клетва — каза Карл, — защото ви напусна и се скри в чужбина.

— От клетвата може да освобождава само заместникът на Христос, който живее в Рим и който не ни е освободил.

— Да оставим това! — каза кралят. — Ето с това превзех тая държава (тук той се удари по шпагата) и с това я държа. Не ми трябва нито вашата помощ, нито вашите клетви за вярност. Искате война, ще я имате! Мисля, че пан Чарнецки още помни Голомб?

— Забрави го по пътя от Ярослав — отговори Заглоба. Кралят се засмя, вместо да се разсърди.

— Тогава ще му припомня!

— Бог управлява света!

— Кажете му да ме посети. Ще го приема любезно, само нека побърза, защото, като поотпочинат конете ми, ще тръгна по-нататък.

— Тогава ние ще приемем ваше кралско величество! — отговори Заглоба, като се поклони и сложи незабелязано ръка върху сабята си.

На това кралят отговори:

— Виждам, че пан Чарнецки ми е изпратил като пратеници не само най-добрите си саби, но и най-добрата уста. В миг парираш всеки удар, ваша милост. Цяло щастие, че войната не се състои в това, понеже си намерих достоен противник. Но пристъпвам към работата. Пан Чарнецки ми пише да пусна оня пленник, като ми предлага в замяна двама висши офицери. Аз не подценявам така моите войници, както вие мислите, и не желая да ги откупувам толкова евтино, защото това би било противно на моята и тяхната амбициозност. Но понеже не мога да откажа нищо на пан Чарнецки, ще му подаря тоя рицар.

— Милостиви господарю! — отговори Заглоба на тия думи. — Това не е контемпт^[5] на шведските офицери, а компасия^[6], която пан Чарнецки поиска да прояви към мене, защото пленникът е мой сестриник, а пък аз съм, на услугите ви, ваше кралско височество, консилиар^[7] на пан Чарнецки.

— Всъщност — каза кралят, като се смееше — аз не би трябвало да пуцам тоя пленник, защото е дал клетва, че ще ме убие; освен ако той се отрече от клетвата си срещу това благодеяние.

Сега кралят се обърна към Рох, който стоеше пред трема, и му махна с ръка.

— Я ела по-близо, силачо!

Рох се приближи на няколко крачки и застана мирно.

— Садовски — каза кралят, — попитай го дали ще ме остави на мира, ако го пусна?

Садовски повтори кралския въпрос.

— И дума да не става! — извика Рох.

Кралят разбра без преводач и започна да ръкопляска и да мига с очи.

— Е какво! Е какво! Как да пуснеш такъв? На дванайсет райтари изви врата и заявява, че аз ще съм тринайсетият! Добре! Добре! Хареса ми тоя рицар! И той ли е консилиар на пан Чарнецки? В такъв случай още по-скоро ще го пусна.

— Затваряй си устата, човече! — измърмори Заглоба.

— Стига забавления! — каза внезапно Карл Густав. — Вземете го и нека това ви бъде още едно доказателство за моето великодушие. Като владетел на това кралство мога да простя, когато е такава моята воля и милост, но с бунтовници не желая да влизам в преговори.

Тук веждите на краля се сбръчкаха и усмивката изведнъж изчезна от лицето му.

— Защото, който вдига ръка срещу мене, той е бунтовник, тъй като аз съм тук законен владетел. Само от милосърдие към вас досега не наказах както трябва, чаках опомняне, ще дойде обаче време, когато милосърдието ще се изчерпи и ще настане време за наказания. Поради вашия произвол и непостоянство страната гори в огън, поради вашето вероломство се пролива кръв. Но аз ви казвам: изтичат последните дни... Не желаете да чуete напомнянията, не желаете да слушате законите, тогава ще послушате меча и бесилката!

И в очите на Карл засвяткаха мълнии; Заглоба го загледа смаян, без да може да разбере откъде се взе тая внезапна буря след хубавото настроение; накрай и неговото сърце започна да се надига, затова той се поклони и каза смело:

— Благодарим на ваше кралско величество.

След това се отдалечи, последван от Кмичиц, Володиовски и Рох Ковалски.

— Любезен, любезен! — казваше Заглоба. — А няма да се усетиш кога ще ти ревне в ухото като мечка. Добър край на пратеничеството ни! Други те почерпват с чашка за добър път, а той с бесилка! Нека бесят кучетата, а не шляхтата! Боже! Боже! Колко тежко сме грешили ние срещу нашия владетел, който беше баща, който е баща и ще бъде баща, защото носи ягелонско сърце! И такъв господар напуснаха изменниците и отидоха да се побратимяват с тия задморски плашила. Пада ни се, защото не заслужаваме нищо по-добро. Бесилки! Бесилки!... На него самия му е вече тясно, притиснали сме го като прясно сирене в цедилка, та вече суроватка тече, а той още заплашва с меч и бесилка. Почакай! Пипнал манго мечката, а мечката върху него! Ще ви стане още по-тясно... Рох! Исках да те нашляпам по муцуната или да ти отмеря петдесет по голо, но ще ти простя, защото се държа кавалерски и заяви, че ще продължаваш да го преследваш. Дай да те целуна, доволен съм от тебе!

— Значи си доволен, вуйчо! — отговори Рох.

— Бесилка и меч! И ми го каза това в очите! — отново заговори Заглоба след малко. — Ето ти покровителство! И вълкът така покровителства агнето в собствените си черва!... И кога казва това? Сега, когато кожата му се изприщва по кръста. Нека си вземе лапонци за консилиари и заедно с тях да търси покровителство от дявола! А на нас ще ни помага пресветата Дева както на пан Боболя в Сандомеж, когото барутът прехвърли заедно с коня на отсрещната страна на Висла, и затова му нямаше нищо. Огледал се къде се намира и веднага попаднал на обед при свещеника. При такава помощ ще ги издърпаме за шията всички като раци от мрежа...

---

[1] Чудовища (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Отлични, великолепни (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] На животни (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] В света (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Подценяване, пренебрежение (от лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Съчувствие, състрадание (от фр.). — Бел.прев. ↑

[7] Съветник (от лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Изминаха двацетина дни. Кралят продължаваше да седи в клина между реките и пращаше на всички страни куриери до крепостите и гарнизоните по посока на Краков и Варшава със заповеди всички да побързат и му дойдат на помощ. Докарваха му също така провизии по Висла, доколкото беше възможно, но те бяха недостатъчни. След десет дни започнаха да ядат конете и отчаяние обземаше краля и генералите при мисълта какво ще стане, когато нито райтарът ще има кон, нито какво да впрегнат в оръдията. А и отвсякъде пристигаха нерадостни вести. Страната така се бе запалила за война, сякаш някой я беше полял с катран и подпалил. По-малките части, по-малките гарнизони не можеха да дойдат на помощ, защото не можеха да се покажат вън от градовете и градчетата. Литва, държана досега с желязна ръка от Понтус де ла Гард, въстана като един човек. Велкополска, която се беше предала първа, също така първа отхвърли игото и даваше пример на цяла Жечпосполита за издръжливост, настървение и въодушевление. Шляхтишките и селски чети там нападаха шведските гарнизони не само по селата, но дори и по градовете. Напразно шведите си отмъщаваха страхотно на страната, напразно режеха ръцете на падналите в плен, напразно горяха селата, избиваха до крак селищата, издигаха бесилки, докарваха от Германия уреди за изтезаване на бунтовниците. Комуто се наложеше да понася изтезания, понасяше ги, който трябваше да загине, гинеше, но ако беше шляхтич, гинеше със сабя в ръка, ако беше селянин, гинеше с коса. И шведската кръв се лееше по цяла Велпоколска, народът живееше в горите, дори жени грабваха оръжие; наказанията предизвикваха само мъст и още по-голяма ожесточеност. Кулеша, Кшищоф Жегоцки и подляският воевода летяха като огън по страната, а освен това всички гори бяха пълни с чети; нивите стояха необработени, страшен глад зацари в страната, но той най-малко измъчваше стомасите на шведите, защото те седяха затворени зад портите на градовете и не можеха да се покажат на полето.

Докато най-сетне почна да не им достига дъх в гърдите.

В Мазовше беше същото. Там населението на областта Курпе, което живееше в горските дебри, излезе от тях, пресече пътищата, ловеше храната и куриерите. В Подлесието многобройната дребна шляхта отиваше с хиляди при Сапеха или в Литва. Люблинският край беше в ръцете на конфедерацията. От далечната Украйна идеха татарите, а заедно с тях и принудените към послушание казаци.

Ето защо всички бяха вече сигурни, че ако не след седмица, тогава след месец, ако не след месец, след два тоя речен клин, в който се намираще Карл Густав заедно с главната шведска армия, ще се превърне в една голяма гробница — за слава на народа, за страшна поука на ония, които биха поискали да нападат Жечпосполита. Предвиждаше се вече краят на войната, имаше и такива, които говореха, че за Карл е останал само един начин за спасение: да се откупи и да отстъпи шведска Инфлантия на Жечпосполита.

Но внезапно положението на Карл Густав и шведите се подобри.

На 20 март се предаде Малборг, досега напразно обсаждан от Стенбок. Сега неговата силна и храбра армия нямаше никаква работа и можеше да отиде на помощ на краля.

От друга страна, баденският маркграф беше привършил мобилизацията си и с готова сила и неизморени още войници също тръгна към речния клин.

И двамата се движеха напред, като унищожаваша по-малките въстанически чети, разрушаваха, палеха, избиваша. По пътя си те прибираха шведските гарнизони, вземаха със себе си по-малките части и силата им растеше, както расте река, колкото повече притоци приема в себе си.

Вестта за падането на Малборг, за армията на Стенбок и похода на баденския маркграф стигна много бързо до речния клин и смути полските сърца. Стенбок беше още далече, но баденският маркграф, който идеше бързо, можеше да дойде в най-кратко време и да промени цялото положение на нещата при Сандомеж.

Тогава полските военачалници се събраха на съвет, в който участваха пан Чарнецки, пан литовският хетман, Михал Радживил, коронен крайчи, пан Витовски, стар воин с голям опит, и пан Любомирски, който от някое време стоеше в бездействие зад Висла. На тоя съвет беше решено, че пан Сапеха ще остане с литовската войска да пази Карл, за да не се измъкне от клина, а пан Чарнецки ще тръгне

срещу баденския маркграф и ще го срещне час по-скоро, след което, ако Бог му даде победа, ще се върне да обсажда краля както досега.

Веднага бяха издадени съответни заповеди. На другия ден тръбите засвириха толкова тихо през мундшук за тръгване, че едва се чуваха, защото Чарнецки искаше да тръгне скрито от шведите. На стария стан веднага се разположиха няколко свободни шляхтишки и селски чети. Те запалиха огънове и започнаха да вдигат шум, та неприятелят да мисли, че никой не е напуснал стана, а хоронгвите на кастелана се измъкваха една след друга. Първа тръгна лауданската, която по право трябваше да остане при пан Сапеха, но понеже Чарнецки я беше много харесал, хетманът не искаше да му я отнема. След лауданската тръгна тая на Вонсович, подбран народ, воден от стар воин, който беше прекарал половин век в проливане на кръв; след нея тръгна хоронгвата на княз Димитър Вишньовецки, командвана от Шандаровски, същата, която се бе покрила с безкрайна слава при Рудник; последваха я двата полка драгуни на Витовски, подир които две хоронгви на яворовския староста; в една от тях поручик беше прочутият Станковски; после собствената на кастелана, сетне кралската, командвана от Поляновски, и цялата сила на пан Любомирски. Пехота не взеха, за да могат да бързат, коли също, понеже щяха да се движат без оръдия и обоз.

Всички заедно се спряха при Завада и представяха значителна сила с голямо желание за бой. Тогава пан Чарнецки излезе напред, подреди ги за поход, спря коня си и ги пусна да минат покрай него, за да може да направи преглед на цялата си войска. Конят му пръхтеше и клатеше нагоре-надолу глава, сякаш искаше да поздрави преминаващите полкове, а сърцето на кастелана се изпълваше с радост. Прекрасна гледка имаше той пред себе си. Докъдето поглед стигне, вълна от коне, вълна от смели войнишки лица, разлюлявани от движението на конете, над тях трета вълна от саби и пики, които трепкаха и блестяха на утринното слънце. Страхотна сила биеше от тях и пан кастеланът чувстваше тая сила в себе си, защото това не беше каква да е доброволческа сбирщина, но народ, изкован върху военната наковалня, стегнат, обучен и толкова „отровен“ в боя, че никоя конница в света не можеше да се мери с него. Затова пан Чарнецки почувства в тоя момент, че с тия хора положително, без никакво съмнение ще вдигне на сабите и ще смаже с копитата войската на баденския

маркграф, и това предчувствие на победата озаряваше лицето му така, че блясък се изливаше от него върху полковете.

— С Бога напред! Към победа! — възкликна той най-сетне.

— С Бога напред! Ще победим! — отговориха му мощни гласове.

И тоя възклик прелетя през всички хоронгви като глух тътнеж през облаците. Чарнецки пришпори коня, за да настигне лауданската хоронгва, която се движеше отпред.

И заминаха.

Но вървяха не като хора, а като орляк хищни птици, които са надушили боя отдалече и летят в надпревара с вихъра. Никой, дори между татарите в степта, никога не беше чувал за такъв поход. Войникът спеше на седлото, ядеше и пиеше, без да слиза; хранеха конете от ръка. Реки, гори, села, градове оставаха зад тях. Едва селяните по селата изскочеха от къщите си, за да погледат войската, и войската вече изчезваше в далечината зад облаци прах. Те вървяха денем и нощем, като почиваха само толкова, колкото беше необходимо, за да не погубят конете си.

Най-сетне при Коженице налетяха на осем шведски хоронгви, командвани от Торнескилд. Лауданската хоронгва, която вървеше напред, първа съзря неприятеля и без дори да си поеме дъх, веднага скочи смело към него. Втори се втурна Шандаровски, трети Вонсович, четвърти Станковски.

Шведите помислиха, че имат работа с някакви чети, та излязоха в открит бой, но след два часа от тях не остана една жива душа, която би могла да побегне при маркграфа и да викне, че Чарнецки иде. Тия осем хоронгви бяха просто разнесени на сабите, без да оставят свидетел за поражението си. После тръгнаха право към Магнушев, понеже шпиони им дадоха знак, че баденският маркграф заедно с цялата си войска се намира във Варка.

Пан Володиовски беше изпратен през нощта с разезд, за да узнае как е разположена войската и каква е силата ѝ.

Пан Заглоба се оплакваше много от тази експедиция, защото дори преславният Вишньовецки никога не беше извършвал такива походи; оплакваше се старият шляхтич, но предпочиташе да върви с Володиовски, отколкото да остане при войската.

— Златни времена бяха при Сандомеж — казваше той, като се протягаше на седлото. — Човек ядеше, спеше и гледаше отдалече обсадените шведи, а сега няма кога и манерката си да допре до устата. Аз познавам военното изкуство *antiquorum*^[1]: на великия Помпей и на Цезар, но пан Чарнецки измисля нова мода. Това е против всяко правило — да тръскаш корема си толкова дни и нощи. От глад вече въображението ми започва да се обърква и все ми се струва, че звездите са булгур, а месецът — пръжка. По дяволите такава война! Кълна се в Бога, че от глад ми се иска да отхапя ушите на собствения си кон!

— Ако даде Бог, утре ще свършим с шведите и ще починем!

— По-добре шведите, а не това разтакаване! Господи! Господи! Кога ще дадеш ти спокойствие на тая Жечпосполита, а на стария Заглоба топло място при печката и греяна бира... може и без сметана... Блъскай се, старче, с тая кранта, блъскай се, докато се доблъскаш до смъртта... Няма ли някой енфие? Може би ще изкихам сънливостта си през ноздрите... Месецът така ми свети в лицето, че наднича чак в корема, а не знам какво търси там, защото няма да намери нищо. По дяволите такава война, повтарям!

— Ти, вуйчо, щом мислиш, че месецът е пръжка, тогава го изяж!
— каза Рох.

— Ако бих изял тебе, можех да кажа, че съм ял говеждо, но ме е страх да не би след такова печено да си загубя и остатъка от ума.

— Щом аз съм вол, а вуйчо е мой вуйчо, тогава вуйчо какъв е?

— А ти, глупако, да не мислиш, че Алтея^[2] е родила главня, защото е седяла при печката?

— Че то какво ме засяга мене?

— Засяга те, защото ако си вол, най-напред попитай баща си, а не вуйчо си, понеже Европа^[3] била отвлечена от бик, но брат й, който е станал вуйчо на потомството й, си е бил човек. Разбираш ли?

— Да си кажа правото, не разбирам, но колкото за ядене, и аз бих хапнал.

— Изяж дявола и ми дай да спя! Какво има, пане Михале? Защо спряхме тук?

— Варка се вижда — каза Володиевски. — Ето, камбанарията блести на месеца.

— А Магнушев минахте ли вече?

— Магнушев остана отдясно. Чудно ми е, че от тая страна на реката няма никакъв шведски разезд. Ще отидем в ония храсти и ще постоим там, може би Бог ще ни спусне някакъв пленник за разпит.

Като каза това, пан Михал вкара частта си в храстите, настани я на сто крачки от двете страни на пътя и заповяда да стоят тихо и да стягат юздите, за да не би някой кон да зацвили.

— Чакайте! — каза той. — Ще подслушаме какво става отвъд реката, а може и да видим нещо.

И спряха, но дълго време не се чуваше нищо освен славеите, които пееха до забрава в близката елшова горичка. Изморените войници започнаха да клюмат върху седлата, а пан Заглоба легна върху конската шия и заспа дълбоко; дори конете дремеха. Изтече цял час. Най-сетне опитното ухо на Володиовски дочу нещо като стъпки на коне по твърд път.

— Тихо! — каза той на войниците.

А сам той се измъкна на края на храстите и погледна към пътя. Пътят блестеше на лунната светлина като сребърна лента, но по него не се виждаше нищо; въпреки това отгласът от конски стъпки се приближаваше.

— Съвсем сигурно е, че идват! — каза Володиовски.

И всички стегнаха още повече конете, всеки затаи дъх; не се чуваше нищо освен чуруликането на славеите в елшака.

Внезапно на пътя се появи шведска част от трийсет конници. Вървяха бавно и доста небрежно, не в редица, но разточени един след друг. Едни войници приказваха помежду си, други тананикаха тихо, тъй като топлата майска нощ действаше дори върху коравите войнишки души. Без да подозират, те минаха толкова близо до застаналия на самия край на храстите пан Михал, че той можа да усети миризмата на конете и дима от лулите на райтарите.

Най-сетне те изчезнаха зад завоя на пътя. Володиовски почака още доста дълго, докато тропотът заглъхна в далечината, и едва тогава се върна при отряда си и каза на панове Скетуски:

— Сега ще ги подгоним като гъски към войската на пан кастелана. Никой не бива да избяга, за да не съобщи!

— Ако след това пан Чарнецки не ни разреши да се нахраним и наспим, отказвам се от службата при него и се връщам при Сапьо — каза Заглоба. — При Сапьо, когато има битка, тогава е битка, но когато

е мир, тогава и пир. Да имаш четири уста, за всичките ще намериш прилична работа. Това е вожд! И да си кажем правичката, я ми обяснете за какъв дявол не служим при Сапьо, когато тая хоронгва му принадлежи по право!

— Отче, недей да злословиш срещу най-големия пълководец в Жечпосполита — каза Ян Скшетуски.

— Аз не злословя, ами червата ми; гладът свири като на цигулка по тях.

— Ще потанцуват шведите при тая цигулка — прекъсна го Володиовски. — Сега, ваша милост панове, да караме бързо! Бих искал да ги нападна при оная кръчма в гората, край която минахме на идване насам.

И той поведе отряда си по-бързо, но не особено бързо. Навлязоха в гъста гора, в която ги обгърна мрак. Кръчмата се намираше на около половин миля. Като се приближиха до нея, отново тръгнаха бавно, за да не вдигнат преждевременно тревога. Когато бяха вече на около един оръдеен изстрел, дочуха човешка глъчка.

— Там са и върлуват! — каза Володиовски.

Шведите наистина бяха спрели при кръчмата и търсеха някаква жива душа, от която биха могли да изтръгнат сведения. Но кръчмата беше празна. Тогава едни претърсиха главната постройка, други затърсиха в обора, в кочините, трети повдигаха снопите от слама по покривите. Половината стояха на площадката пред кръчмата и държаха конете на ония, които претърсваха.

Отрядът на Володиовски се приближи на сто крачки и започна да обгражда кръчмата във вид на татарски полумесец.

Шведите на плаца пред кръчмата чуваха отлично, а накрай видяха хора и коне, но понеже в гората беше тъмно, не можаха да познаят каква е тази войска и съвсем не се разтревожиха, нито предполагаха, че от тая страна би могъл да идва друг, а не шведски отряд. Само настъпването във вид на полумесец ги учуди и обезпокои. Веднага започнаха да викат ония, които бяха в постройките.

Внезапно около кръчмата се разнесе вик „Аллах!“ и няколко гърмежа. В миг се появиха тъмни маси от войници, сякаш израснали от земята. Настана бъркотия, последва дрънкане на саби, клетви, сподавени викове, но всичко това не продължи повече от четвърт час.

След това на плаца пред кръчмата останаха няколко човешки и конски трупове, а отрядът на Володиовски продължи пътя си, като водеше със себе си два̀сет и пет пленници.

Сега те се движеха бързо и подкарваха райтарските коне с плоското на сабите си. Призори стигнаха в Магнушев. В стана на Чарнецки не спеше никой; всички бяха в бойна готовност. Само кастеланът излезе да посрещне разезда, като се подпираше на секирката си, отслабнал и блед от безсъние.

— Как е? — попита той Володиовски. — Много пленници ли имаш?

— Два̀сет и пет.

— А колко избягаха?

— *Nec nuntius cladis*^[4]. Всички са хванати!

— Тебе можем да те праша̀ме дори в пък̀ъла, войниче! Добре! Подложи ги веднага на разпит. Сам ще питам.

След тия думи кастеланът се обърна веднага, а на отиване каза:

— И бъ̀дете готови, защото може би незабавно ще тръгнем срещу неприятеля.

— Как така? — кипна Заглоба.

— Тихо, ваша милост — каза му Володиовски.

Шведските пленници и без изтезание в миг изказаха всичко, което знаеха за силите на баденския маркграф, за броя на оръдията, пехотата и конницата. Тогав̀а кастеланът се поза̀мисли, понеже узна, че това е наистина новосъздадена армия, но се състои от стари войници, които са участвали в Бог знае колко войни. Между тях имаше много немци и значителен отряд френски драгуни; цялата тая сила надвишаваше с неколкостотин глави полската войска. Но веднага от показанията се разбра, че маркграфът дори не предполага, че Чарнецки е толкова наблиз̀о, а смята, че поляците с цялата си войска обса̀ждат краля при Сандомеж.

Щом чу това, кастеланът скочи от мястото си и викна на своя адютант:

— Витовски, заповядай да тръбят с мундщук за яхване на конете!

След половин час войската тръгна и в свежата майска утрин се движеше през покрити с роса гори и поля. Най-сетне на хоризонта се

показа Варка или по-скоро развалините му, тъй като преди шест години градът бе изгорял до основи.

Войската на Чарнецки вървеше по открита равнина, ето защо не можеше да се скрие дълго от шведските очи. И наистина ги забелязаха, но маркграфът смяташе, че това са разни чети, които са се събрали в значителна група и искат да тревожат стана му.

Едва когато от гората почнаха да се показват все нови и нови хоронгви, които се движеха в тръс, в шведския стан настъпи трескаво движение. От полето се виждаха малки райтарски части и отделни офицери, които пребягваха между полковете. Пъстрата шведска пехота започна да се изсипва наред равнината; полковете се строяваха един след друг пред очите на полските войници и се трупаха като пъстри птици ята. Над главите им се издигнаха към слънцето четириъгълници от здрави пики, с които пехотинците се предпазваха от устрема на конницата. Най-сетне видяха масите на шведската бронирана конница, които се носеха в галоп към крилата; докарваха и приготвяха оръдията с най-голяма бързина. Всичките приготовления, цялото това движение се виждаше като на длан, защото слънцето беше изгряло ясно, великолепно и осветило цялата местност.

Река Пилица делеше двете войски.

На шведския бряг се обадиха тръби, тъпани, барабани и викове на войниците, които се надигаха за бой, а пан Чарнецки заповяда също така да свирят с тръбите и настъпваше с всичките си хоронгви към реката.

Изведнъж той полетя с всички сили на коня си към хоронгвата на Вонсович, която се намираще най-близо до реката.

— Стари войнико — викна той, — тръгни към моста, там слезте от конете и хващайте мускетите! Нека цялата им сила се насочи към тебе! Тръгвай!

Вонсович само почервеня леко от удоволствие и замахна с жезъла си. Хората му викнаха високо и полетяха подир него като облак прах, гонен от вятъра.

Когато стигнаха на триста крачки от моста, забавиха вървежа си; веднага две трети от тях скочиха от седлата и тръгнаха бегом към моста.

А шведите се насочиха от другата страна и наскоро мускетите загърмяха, отначало по-бавно, после все по-бързо, сякаш хиляда тояги

за вършеене удряха неритмично по гумното. Дим се разстла по реката. Насърчителни викове се носеха при единия и другия край на моста. Вниманието на двете войски се съсредоточи върху моста, който беше дървен, тесен, следователно труден за превземане и лесен за отбрана. Обаче само през него можеше да се мине при шведите.

Затова четвърт час по-късно пан Чарнецки изпрати драгуните на Любомирски в помощ на Вонсович.

Но шведите вече започнаха и с оръдията да обстрелват отсрещния край на моста. Докарваха нови и нови оръдия и гранатите почнаха да прелитат с вой над главите на хората на Вонсович и на драгуните, да падат в лъката и да браздят земята, като обсипваха бойците с чимове и кал.

Баденският маркграф стоеше при гората в тила на армията и наблюдаваше битката с далекоглед. А от време на време го сваляше от очи, поглеждаше учудено щаба си и свиваше рамене.

— Те са подлудели — казваше той. — Искат на всяка цена да форсират моста. Няколко оръдия и два или три полка могат да го отбраняват срещу цяла армия.

Въпреки това Вонсович настъпваше все по-енергично с хората си, та и отбраната ставаше още по-ожесточена. Мостът ставаше централна точка на сражението, към която постепенно започна да се съсредоточава цялата шведска линия. След един час целият строй се промени и се обърна със страната си към своята по-раншна позиция. Мостът беше просто обсипван от огнен и железен дъжд; хората на Вонсович започнаха да стелят земята с трупове, а в това време долитаха все по-настойчиви нареждания непременно да вървят напред.

— Чарнецки ще погуби тия хора! — викна внезапно коронният маршал.

А пан Витовски, като опитен войник, разбра, че работата върви зле, и чак трепереше цял от нетърпение — най-сетне не можа да издържи повече, пришпори коня си така, че жребецът изстена жално, и полетя към Чарнецки, който през цялото това време неизвестно защо непрекъснато придвижваше хората към реката.

— Ваша милост — викна Витовски, — напразно се лее кръв; няма да превземем тоя мост!

— Но аз и не искам да го превземем! — отговори Чарнецки.

— Тогава какво искаш, ваше достойнство? Какво трябва да правим?

Тук Чарнецки започна да мятта такива светкавици с очи, че Витовски се оттегли, без да каже нито дума.

През това време хоронгвите стигнаха на двайсет крачки до брега и застанаха като дълга линия покрай коритото. Никой от офицерите или войниците не знаеше защо правят това.

Внезапно Чарнецки се появи като мълния пред фронта на хоронгвите. Огън биеше от лицето му, светкавици — от очите. Силният вятър повдигна наметалото върху раменете му като силни криле, конят скачаше, изправяше се под него и изхвърляше пламък от ноздрите си, а той пусна сабята си на портупея, свали шапка от главата и с настръхнала коса, с пот на челото викна към дивизията си:

— Ваша милост панове! Неприятелят се е прикрил с реката и ни се надсмива! Той е преплавал морето, за да пороби отечеството ни, а мисли, че ние не ще можем да преплаваме тая река, за да го защитим!

Тук той хвърли шапката си на земята и като грабна сабята, посочи с нея придошлите води. Въодушевлението го понесе, той се изправи на седлото и викна още по-силно:

— На когото Бог, на когото вярата, на когото отечеството са мили — след мене!

И като пришпори коня си така, че жребецът сякаш скочи във въздуха, хвърли се в течението. Наоколо плисна вълна, човекът и конят се скриха за миг под водата, но веднага изплуваха отгоре.

— Подир моя господар! — викна Михалко, същият, който се бе покрил със слава при Рудник.

И скочи във водата.

— След мене! — кресна с пронизителен и тънък глас Володиовски.

И се гмурна, преди да престане да вика.

— Боже, света Богородице! — изрева Заглоба и пришпори коня си за скок.

Тогава лавина от мъже и коне се хвърли във вълните, та водата чак изскочи с лудешки устрем на бреговете. Лауданската хоронгва бе последвана от вишньовецката, вишньовецката от тая на пан Витовски, след нея на Станковски, а след нея всички други. Такава лудост обзе тия хора, че хоронгвите почнаха да се надпреварват; викът на

командите се смеси с вика на войниците, реката излезе от бреговете и в миг се разпени като мляко. Течението започна да влече по малко полковете, но пришпорваните коне плуваха като необгледни стада делфини, пръхтяха с ноздри и пъхтяха. Те така напълниха реката, че масата от конски и човешки глави образува сякаш мост, по който би могло да се мине със сухи крака на другия бряг.

Чарнецки преплува пръв, но преди водата да се стече от него, подире му изплува лауданската хоронгва и тогава кастеланът замахна с жезъл и викна на Володиовски:

— В галоп! Бий!

А към командваната от Шандаровски вишньовецка хоронгва:

— Към тях!

И така ги пускаше една след друга, докато не отпрати всички. При последната сам застана начело и като викна: „В името Божие! Щастливо напред!“ — полетя с другите.

Два райтарски полка, които стояха на края, видяха какво става, но полковниците им бяха толкова слисани, че преди да мръднат от мястото си, лауданската хоронгва беше пуснала конете си и летеше към тях с неудържим устрем. Тя удари и измете първия полк както вихър листата, тласна го върху другия, обърка втория, веднага подир нея долетя Шандаровски и започна страшна сеч, която обаче трая кратко; след малко шведските редици се разкъсаха и безредната тълпа почна да бяга към главната армия.

Хоронгвите на Чарнецки се носеха подир тях със страхотен вик, като сечеха, мушкаха, застилаха полето с трупове.

Най-сетне стана ясно защо пан Чарнецки бе заповядал на Вонсович да превзема моста, при все че нямаше намерение да мине по него. Главното внимание на цялата неприятелска армия се съсредоточи на този пункт и затова никой не пречеше и нямаше време да пречи на преплуването на реката. При това почти всички оръдия и целият фронт на неприятелските войски зад реката беше обърнат към моста, а сега, когато три хиляди души конница летяха с пълна бързина към тях отстрани, едва сега трябваше да се промени строежът, да се формира нов фронт, та поне горе-долу да се прикрият от удара. Настана страхотна лутаница и бъркотия: пехотните полкове и конницата се обръщаха бързо срещу неприятеля, като се объркваха в бързината, пречеха си едни на други, заставаха къде да е, без да разбират всред крясъците и

шума даваните команди, и действията на своя глава. Напразно офицерите полагаха свръхчовешки усилия, напразно маркграфът прати веднага останалите край гората в резерва конни полкове; докато се създаде някакъв ред, докато пехотата успее да забие задните краища на пиките си в земята и да ги насочи срещу неприятеля, лауданската хоронгва връхлетя като дух на смъртта в самия център на строя; след нея втора, трета, четвърта, пета, шеста. Едва сега започна денят на страшния съд! Пушеците от гърмежите на мускетите покриха цялото полесражение като облак, а в този облак се чуваше грохот, кипнеж, нечовешки гласове на отчаяние, викове на триумф, пронизителни звънтежи на желязо като в пъклена ковачница, трясък на мускети; понякога блясваше пряпорец и изчезваше в пушека, понякога светваше златният връх на полково знаме и отново не се виждаше нищо, само се носеше все по-страхотен екот, като че ли земята се беше пробила внезапно под реката и сякаш водите ѝ падаха в бездънна пропаст.

Неочаквано отстрани прозвучаха нови крясъци: Вонсович беше преминал моста и нападаше неприятеля отстрани. След това битката не продължи вече дълго.

От облака започнаха да се измъкват и да бягат към гората големи човешки групи, безредни, обезумели, без шапки, без шлемове, без брони. Скоро подир тях се изля цял човешки поток в най-страшна бъркотия. Артилерия, пехота, конница, разбъркани помежду си, бягаха към гората, ослепели от страх и ужас. Някои войници викаха до небесата, някои бягаха мълчаливо, като прикриваха главите си с ръце, трети хвърляха дрехите си при бягството, други спираха бягащите напред, падаха сами, тъпчеха се едни други, а веднага зад тях, над вратовете и главите им се носеше лавината от полски конници. Всеки миг ще видиш как цели техни редици изправят конете си и се хвърлят в най-гъстата навалица. Никой вече не се отбраняваше, всички отиваха под меч. Труп падаше върху труп. Сечеха без отдих, без милост; по цялата равнина, по бреговете на реката, към гората, докъдето поглед стигнеше, ще видиш само бегълци и преследвачи: тук-таме само отделни пехотни части даваха безреден и отчаян отпор, оръдията бяха замлъкнали, битката беше престанала да бъде битка, превърнала се бе в сеч.

Цялата част от армията, която бягаше към гората, беше избита до крак. До гората стигнаха само незначителен брой райтарски

ескадрони, подир които в гъсталака се втурнаха леки хоронгви.

Но в гората тия остатъци вече ги чакаха селяни, които при шума от битката се бяха стекли от всички околни села.

Най-страшното преследване обаче ставаше по варшавския път, по който бягаха главните шведски сили. По-младият маркграф Адолф на два пъти се опита там да прикрие бягството, но и двата пъти беше разбит, а накрай сам падна в плен.

Отрядът от личната му френска пехота, съставен от четиристотин души, хвърли оръжието, три хиляди елитни войници, мускетари и конници побягнаха чак до Мнишев. Мускетарите бяха избити в Мнишев, конницата гониха към Черск, докато не се разпръсна съвсем по горите, тръстиките, храсталаците. Там едва на другия ден селяните намираха отделни конници.

Преди залез-слънце армията на баденския маркграф Фридрих престана да съществува.

На първото бойно поле останаха само знаменосците с голи знамена, защото всички хора бяха полетели подир неприятеля. И слънцето вече беше ниско към залеза си, когато първите конни части започнаха да се появяват откъм гората и Мнишев. Връщаха се с песни и шум, хвърляха шапките си нагоре, стреляха с пушки. Почти всички водеха след себе си тълпи от вързани с въжа пленници. Те вървяха край конете без шапки, без шлемове, с клюмнали върху гърдите глави, окъсани, окървавени, като постоянно се препъваха в трупове на падналите си събратя. Бойното поле представляваше страшна гледка. На някои места, където сблъскването беше най-силно, лежаха просто купища от трупове, високи до половин пика. Някои от пехотинците още държаха дълги пики в застиналите си ръце. С такива пики беше покрито цялото поле. На места те и досега стърчаха забити в земята; тук-там бяха нападали една до друга като мост, другаде парчетата им образуваха нещо като прегради и плетища. Но почти навсякъде пред окото се разстиляше страховтна и тъжна смесица от смазани с копита човешки тела, дръжки на пики, строшени мускети, барабани, тръби, шапки, колани, тенекиени паласки, които носеше пехотата, ръце и крака, които стърчаха така безредно от купищата тела, че мъчно можеше да се разбере на кого принадлежат. Особено по ония места, където се беше отбранявала пехотата, лежаха цели насипи от трупове.

Малко по-нататък, край реката, стояха изстиналите вече оръдия, едни прекатурени от човешкия напор, други сякаш още готови за стрелба. Край тях спяха вечния си сън канонирите им, също така избити до крак. Виждаха се много трупове, праметнати през оръдията, които бяха прегърнали с ръце, сякаш тия войници искаха да ги засланят и след смъртта си. Месингът, изпоцапан с кръв и мозък, лъщеше злоещо в лъчите на залеза. Златните блясъци се отразяваха в съсирената кръв, която тук-таме образуваше малки езерца. Сладникавата ѝ миризма се смесваше по цялото бойно поле с миризмата на барут, със смрадта на телата и конската пот.

Пан Чарнецки се завърна още преди залез-слънце заедно с кралския полк и застана напред плаца. Войската го поздрави с гръмогласен възклик. Пристигна ли някоя част, почваше дълго да го приветства, а той стоеше всред слънчевия блясък, безкрайно уморен, но цял сияеше, с гола глава, с отпусната от портупея сабя и непрекъснато отговаряше на тия, които го приветстваха:

— Не на мене, ваша милост панове, не на мене, но на Божието име!

А от двете му страни стояха Витовски и Любомирски — вторият ясен като слънцето, защото беше облечен в позлатена броня, с лице, опръскано с кръв, тъй като беше работил страшно и със собствената си ръка бе сякъл, сякъл като прост войник, но вече недоволен и посърнал, защото дори неговите собствени полкове викаха:

— *Vivat Чарнецки, dux et victor*^[5]!

И ревността вече започна да бушува в душата на маршала.

В това време нови и нови части прииждаха от всички страни на бойното поле и всеки път идваше офицер и хвърляше под краката на пан Чарнецки пленено неприятелско знаме. При тая гледка започваха нови викове, нови приветствия, хвърляне на шапки нагоре и стрелба с пушки.

Слънцето залязваше все по-ниско.

Ненадейно в единствената черква, останала във Варка след пожара, прозвъниха за вечерня; веднага всички свалиха шапки; свещеник Пекарски, прекрасен свещеник, започна да пее: „Ангел господен благовести на пресветата Дева Мария!...“, а хиляди железни гърди му отговориха веднага с мощни гласове: „... и зачена от Светия Дух!...“

Всички очи се повдигнаха към небето, което се зарумени цяло от вечерното сияние, и предвечерната набожна песен полетя от това кърваво бойно поле към блясъците, които играеха във висините.

Точно когато свършваха да пеят, пристигна в тръс лауданската хоронгва, която се беше спуснала най-далече подир неприятеля. Войниците отново почнаха да хвърлят знамена пред краката на пан Чарнецки и той се зарадва в сърцето си, а когато видя Володиовски, насочи коня си към него.

— А много ли ви избягаха? — попита той.

Пан Володиовски започна само да върти глава в знак, че не са избягали много, но беше страшно задъхан и не можеше да каже нито една дума, само току поемаше въздух с отворена уста, та чак му свиреше в гърдите. Най-сетне посочи устата си с ръка, че не може да говори, а пан Чарнецки разбра и само му стисна главата.

— Тоя се е преуморил в битката! — каза вождът. — Дано такива да се раждат и по камъните!

А пан Заглоба се съвзе по-скоро и като тракаше със зъби, заговори с прекъсван глас:

— За Бога! Студен вятър духа върху потта ми!... Паралич ще ме удари... Смъкнете дрехите от някой дебел швед и ми ги дайте, защото всичко на мене е мокро... И тук мокро, и тук мокро... Не зная вече кое е вода и кое е моята собствена пот, а кое шведска кръв... Ако съм очаквал... че... някога през живота си ще изколя толкова хаймани, не заслужавам да бъда подопашик на седло... Най-голямата победа в тая война... Но втори път няма да скачам във вода... Не яж, не пий, не спи, а после баня... Стига ми на стари години... Ръката ми отмаля... Параличът ме хваща вече... За Бога, водка!...

Пан Чарнецки чу това и като видя възрастния мъж наистина цял покрит с неприятелска кръв, съжали се над годините му и му подаде собствената си манерка.

Заглоба я обърна в устата си и след малко я върна празна, после каза:

— Толкова вода се налоках в Пилица, та току-виж, че в корема ми се развъдила риба, но това е по-хубаво от водата.

— Преоблечи се с други дрехи, ваша милост, дори шведски — каза кастеланът.

— Аз ще ти потърся дебел швед, вуйчо! — обади се Рох.

— Защо ще обличам окървавени дрехи от труп — отговори Заглоба. — Я смъкни всичко до ризата на оня генерал, когото взех в плен.

— Значи ти, ваша милост, си пленил генерал? — попита пан Чарнецки оживено.

— Кого не съм пленил, какво не съм извършил! — отговори Заглоба.

Изведнъж говорът на пан Володиовски се възстанови:

— Ние пленихме по-младия маркграф Адолф, граф Фалкенщайн, генерал Унгер, генерал Потер, Бенци, без да смятаме по-низшите офицери.

— А маркграф Фридерик? — попита Чарнецки.

— Ако не лежи тук, значи е избягал в гората, но ако е избягал, ще го убият селяните!

Пан Володиовски се излъга в предвижданията си. Маркграф Фридерик заедно с граф Шлипенбах и граф Еренсхайн, след като блуждаеха по горите, стигнаха през нощта в Черск; там прекараха три дни в развалините на замъка сред студ и глад, а после се промъкнаха нощем до Варшава. Това не ги спаси по-късно от плен, но този път се бяха отървали.

Беше вече нощ, когато пан Чарнецки напусна бойното поле и се запъти към Варка. Това беше може би най-радостната нощ през живота му, защото от началото на войната шведите не бяха понесли досега толкова голямо поражение. Всичките оръдия, всичките знамена, всички старши офицери, освен върховния вожд, бяха взети в плен. Армията беше унищожена без остатък; разпръснатите на всички страни малки нейни остатъци щяха да станат жетва на селските чети. Но се видя и друго: че ония шведи, които се смятаха сами за непобедими при открит бой, именно на открито поле не могат да се мерят с редовните полски хоронгви. Най-сетне пан Чарнецки разбра какво голямо последствие ще има тая победа в цялата Жечпосполита, как ще повдигне духа, как ще разбуди ентусиазма; той виждаше вече цяла Жечпосполита освободена в недалечно бъдеще от гнета, тържествуваща... Може би с очите на душата си виждаше в небесата и позлатен великохетмански жезъл.

Имаше право да мечтае за него, защото вървеше към него като честен войник, като защитник на отечеството и беше от ония, които не

се създават „нито от сол, нито от земя, а от това, което ги боли“.

Засега едва можеше да обгърне с цялата си душа тая радост, която го бе осенила, та се обърна към маршала, който яздеше до него, и каза:

— Сега към Сандомеж! Към Сандомеж час по-скоро! Войската вече може да преминава реки; няма да ни уплаши нито Сан, нито Висла!

Маршалът не отвърна нито дума, но пан Заглоба, който яздеше малко отстрани, облечен с шведски дрехи, си позволи да каже на глас:

— Вървете, където щете, но без мене, защото аз не съм петел на черковна камбанария, та да се въртя денем и нощем, без да имам нужда от ядене и сън.

Пан Чарнецки беше толкова весел, че не само не се разсърди, но отговори шеговито:

— Ти, ваша милост, повече приличаш на камбанария, отколкото на петел върху черква, още повече като виждам, че имаш врабци в купола. Но *quod attinet* яденето и почивката, всички имаме право на това.

В отговор Заглоба каза, но вече полугласно:

— На когото е накълвано лицето^[6], той мисли за врабци!

---

[1] На древните (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Според античната митология — царица на Аркадия, чийто новороден син щял да живее, докато догори появилата се главня в огнището. — Бел.прев. ↑

[3] Според античната митология — дъщеря на финикийския цар, която Зевс отвлякъл, преобразен като бик. — Бел.прев. ↑

[4] Нито вестител за поражението (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Вожд и победител (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Алюзия за надупченото от едрата шарка лице на Чарнецки. — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

След тая победа Чарнецки най-сетне позволи на войската да си отдъхне и на изтощените коне да възстановят силите си, а после смяташе с бързи преходи да се върне при Сандомеж, за да мачка до смърт шведския крал. В това време една вечер в стана пристигна пан Харламп с вести от Сапеха. Тъкмо тогава Чарнецки беше отишъл в Черск, за да извърши преглед на равското опълчение, което се събираше при тоя град. Понеже не намери вожда, Харламп отиде право при Володиовски, за да почине у него след дългия път.

Приятелите го посрещнаха много радостно, но той още отначало беше със скръбно лице и каза:

— Аз чух вече за победата ви. Тук щастието ни се усмихна, но при Сандомеж ни изневери. Карл вече не е в клопката, защото се измъкна, а на това отгоре литовската войска се изложи страшно.

— Как е възможно? — възкликна пан Володиовски и се хвана за главата.

Двамата Скшетуски и Заглоба сякаш се вцепениха.

— Как стана това? За Бога, разправяй, ваша милост, че ще изхвъркнем от кожата си!

— Не мога да си поема дъх — отговори пан Харламп, — пътувах ден и нощ, страшно се уморих. Ще дойде пан Чарнецки и тогава ще разкажа всичко от игла до конец. Сега ми дайте малко да си отдъхна.

— Значи и Карл се измъкна от капана. Аз предвиждах, че ще стане така. Какво? Забравихте ли, че пророкувах това? Нека да каже Ковалски.

— Вуйчо пророкуваше! — каза Рох.

— И къде е отишъл Карл? — попита Володиовски.

— Пехотата замина с лодки, а той с конницата тръгна покрай Висла към Варшава.

— Имаше и битка?

— И имаше, и нямаше. С две думи, оставете ме на мира, че не мога да приказвам!

— Едно нещо само кажи. Дали пан Сапеха е разбит напълно?

— Къде ти разбит! Той дори преследва краля, но Сапеха няма вече да настигне никого!

— Толкова го бива да преследва, колкото немец да пости — рече Заглоба.

— Слава Богу, че войската е цяла! — намеси се Володиовски.

— Оплескаха се цвеклата^[1]! — извика Заглоба. — Ех, жалко! Отново ще трябва да запушваме заедно дупката в Жечпосполита.

— Ти, ваша милост, не нападай литовската войска — отвърна Харламп. — Карл е голям воин и не е трудно да загубиш битка срещу него. А вие, коронните, не я ли оплескахте при Уйшче, при Волбож, при Сулейов и на десетки други места? Самият пан Чарнецки загуби боя при Голомб! Защо и пан Сапеха да не може да загуби, особено когато го оставихте сам като сираче.

— Но ние какво, да не сме отишли на танци при Варка? — каза Заглоба възмутен.

— Зная, че не на танци, а на бой, и Бог ви даде победа. Но кой знае дали не беше по-добре да не отивате, защото у нас разправят, че поотделно войските на двата народа могат да бъдат бити, но когато са заедно, дори армията на пъклените сили не може да им стори нищо.

— Може би е така — каза Володиовски, — но не е наша работа да обсъждаме това, което са решили военачалниците. Случилото се там сигурно не е станало и без ваша вина!

— Сапьо трябва да е направил някоя глупост, аз вече го познавам! — каза Заглоба.

— Това не мога да отрека! — измърмори Харламп под нос. Сега те замлъкнаха за малко, само от време на време се споглеждаха мрачно, тъй като им се стори, че щастието на Жечпосполита отново почва да куца, а пък преди толкова малко всички бяха пълни с вяра и надежда. По едно време Володиовски каза:

— Пан кастеланът се връща!

И излезе от стаята.

Кастеланът наистина се връщаше; Володиовски изтича насреща му и започна да вика отдалеко:

— Ваша милост кастелане! Шведският крал форсирал литовската войска и се измъкнал от примката. Дошъл е офицер с писма от вилненския воевода.

— Дай го тук! — викна Чарнецки. — Къде е той?

— У мене. Ей сега ще го доведе.

Но пан Чарнецки взе толкова присърце съобщението, че не поиска да чака, а веднага скочи от седлото и влезе в квартирата на Володиевски.

Щом го видяха да влиза, всички скочиха от пейките, а той едва им кимна с глава и каза:

— Моля, писмата.

Харламп му подаде запечатано писмо. Кастеланът отиде с него при прозореца, понеже в къщата беше тъмно, и го зачете със сбръчкани вежди и грижа върху лицето. От време на време гняв блясваше по него.

— Намръщи се пан кастеланът — шепнеше Заглоба на Скшетуски. — Виж как му почервеняха белезите по лицето; веднага ще почне и да фъфле, както прави винаги когато го хване бяс.

В тоя миг пан Чарнецки свърши четенето, известно време усукваше брадата си с цяла длан, най-сетне се обади с бръмчив, неясен глас:

— Я ела по-близо, брате!

— На услугите ви, ваше достойнство!

— Казвай истината — каза кастеланът натъртено, — защото това изложение е бродирано толкова майсторски, та нищо не мога да разбера от него... Само че... казвай истината... не украсявай: войската разпръсната ли е?

— Съвсем не е разпръсната, ваша милост кастелане.

— А колко дни ви трябват, за да се събере отново?

Тук Заглоба прошепна на Скшетуски:

— Иска да го обърка с кръстосан огън, както се казва. Но Харламп отговори без колебание:

— Щом войската не е разпръсната, няма нужда да се събира. Вярно е, че около двеста конници от опълчението липсваха, когато заминавах, нямаше ги и между убитите, но това е обикновено нещо и армията не страда от него. Дори пан хетманът тръгна подир краля при добър ред.

— Никакви ли оръдия не загубихте, казваш?

— Напротив. Загубихме четири, които шведите не можаха да заграбят, та ги разрушиха.

— Виждам, че казваш истината; тогава разправай как стана всичко това?

— ... Incipiam! — каза Харламп. — Когато останахме сами, неприятелят разбра, че задвисленската войска я няма и на мястото ѝ се намират само зле организирани чети и групи. Мислехме, по-право казано, пан Сапеха мислеше, че шведите ще ударят срещу тях, та им изпрати някакви подкрепления, но незначителни, за да не отслаби себе си. В това време всред шведите започна суетня и шум като в кошер. Надвечер те започнаха да се приближават на тълпи към Сан. Ние се намирахме в квартирата на воеводата. И ето че пристига пан Кмичиц, който сега се нарича Бабинич, отличен войник, и алармира. Но пан Сапеха точно в този момент сядаше на пир, на който бяха пристигнали много шляхтички от Крашницко и Яновско... то нали пан воеводата обича женския пол.

— И пировете обича! — прекъсна го Чарнецки.

— Не съм ли аз при него, няма кой да го въздържа — прекъсна Заглоба.

На това пан Чарнецки отговори:

— Може би, ваша милост, ще бъдеш при него по-скоро, отколкото мислиш, тогава двамата ще почнете да се въздържате!

И се обърна към Харламп:

— Продължавай.

— Тогава Бабинич алармира, но воеводата отговори: „Те само симулират, че искат да настъпват! Не ще предприемат нищо! По-скоро (казва) ще поискат да се прехвърлят през Висла, но аз ги имам под око и тогава сам ще атакувам. Засега (казва) да не си разваляме удоволствието, за да ни бъде добре!“ И тогава започнахме да ядем и пием. А и оркестърът засвири и воеводата сам кани на танц.

— Ще му дам аз едни танци! — прекъсна го Заглоба.

— Тихо, ваша милост! — каза Чарнецки.

— Тогава отново дотичват от брега и съобщават, че се чува страшен шум. Но нищо! Воеводата хваща пажа за ухото: „Я не ми се мъкни тук!“ Танцувахме до разсъмване, спяхме до пладне. Около пладне гледаме, че вече са издигнати здрави шанци, а по тях наредени тежки оръдия, най-модерни грамадни обсадни оръдия. От време на време стрелят, а който снаряд падне, голям като ведро! Един такъв като нищо ще ти напраши окото!

— Не разправяй остроумия — прекъсна го Чарнецки, — не се намираш при хетмана!

Харламп се смути силно и продължи:

— По пладне излезе и сам воеводата. А шведите започнаха да строят мост под прикритието на шанците. Работиха до вечерта за наше голямо учудване, защото бяхме на мнение, че за построяване, ще го построят, но не ще успеят да минат по него. На другия ден още строят. Воеводата започна да стяга войската, защото и сам вече смяташе, че ще има сражение.

— А не щеш ли, мостът бил примамка, те минали по-долу по друг и ви нападнали отстрани, нали така? — прекъсна го Чарнецки.

Харламп ококори очи, отвори уста, минутка мълча слисан, накрай рече:

— Ти разполагаш ли вече с доклад, ваше достойнство?

— Няма какво! — шепнеше Заглоба. — Нашият старец веднага отгатва всичко, което се отнася до войната, сякаш лично е наблюдавал работата!

— Продължавай! — каза Чарнецки.

— Дойде вечерта. Войската беше готова, но щом изгря първата звезда, отново започна пир. В това време шведите още сутринта минали през оня друг мост, който построили по-долу, и настъпиха веднага. На крилото се намираще хоронгвата на пан Кошиц, добър войник. Той срещу тях! Втурват му се на помощ опълченците, които били най-близо, но когато започват да плюят срещу тях с оръдията — те пък си плюли на петите! А пан Кошиц загина и хората му пострадаха страшно. Когато опълченците се втурнаха масово в стана, объркаха всички. Колкото хоронгви бяха готови, тръгнаха, но не сториха нищо, само загубихме оръдия. Ако при краля имаше повече оръдия и пехота, поражението ни щеше да бъде голямо, но за щастие повечето пехотни полкове заедно с оръдията бяха отплували през нощта с лодки, което също не знаеше никой от нас.

— Сапьо я е объркал! Предварително знаех! — извика Заглоба.

— Намерихме едно кралско писмо — каза Харламп, — което шведите бяха изгубили. В него войниците четеха, че кралят ще тръгне за Прусия, за да се върне назад с електорските войски, защото пише, че не ще може да се справи само с шведските сили.

— Зная това — отговори Чарнецки, — пан Сапеха ми прати това писмо.

После измърмори тихо, сякаш на себе си, и каза:

— И ние ще трябва да тръгнем подире му към Прусия.

— Отдавна приказвам това! — каза Заглоба.

Пан Чарнецки го погледна известно време замислен.

— Нещастие! — каза той на глас. — Ако бях стигнал навреме при Сандомеж, тогава двамата с хетмана не бихме пуснали жива душа... Ех! Станалото няма да се върне!... Войната ще продължи, но смърт е писана и за това нашествие, и за нашествениците.

— Другояче не може и да бъде!... — извикаха рицарите в хор.

И сърцата им се изпълниха с крепка надежда, при все че преди малко се бяха усъмнили. В този миг Заглоба пошепна нещо на ухото на арендатора от Вонсош, а той изчезна през вратата и след малко се върна с дамаджана. Като видя това, Володиовски се наведе до коленете на кастелана.

— Това би било необикновено благоволение към простия войник... — започна той.

— С готовност ще пия с вас — каза Чарнецки. — И знаете ли защо? Защото ще трябва да се сбогуваме.

— Как така? — извика Володиовски смаян.

— Пан Сапеха ми пише, че лауданската хоронгва се числи към литовската войска и че я бил изпратил само за да придружава краля, а сега се нуждаел от нея, особено от офицерите, понеже имал съвсем малко. Драги Володиовски, ти знаеш колко те обичам и ми е тежко да се разделям с тебе, но тук има заповед за тебе. Наистина пан Сапеха е възпитан човек, та изпраща заповедта до мене и с право аз да реша въпроса. Бих могъл да не ти я показвам... О, това ми е толкова приятно, все едно, че пан хетманът ми е строшил най-добрата сабя... Но тъкмо защото заповедта е изпратена до мене с право аз да реша, давам ти я — ето я... и направи това, което си длъжен. За твое здраве, войниче!...

Пан Володиовски отново се наведе до коленете на кастелана и пи, но беше толкова угнетен, че не можеше да каже нито дума, а когато кастеланът го взе в прегръдките си, сълзите му протекоха като струи по жълтите мустачета.

— Предпочел бих да загина! — извика той скръбно. — Аз свикнах с преследването под твое командване, обожавани вожде, а там не се знае какво ще бъде...

— Пан Михале, не обръщай внимание на заповедта! — каза Заглоба развълнуван. — Аз сам ще напиша на Сапьо и ще му натъркам ушите както трябва.

Но пан Михал беше преди всичко войник, та се и разсърди:

— А ваша милост вечно ще останеш стар доброволец!... По-добре да мълчиш, когато не разбираш работите. Служба!

— Ето, това е! — каза Чарнецки.

---

[1] Презрително прозвище на литовците: червени цвекла. — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Когато застана пред хетмана, пан Заглоба не отговори на неговия радостен поздрав, напротив — скръсти ръце отзад, издаде устната си напред и започна да го гледа като справедлив, но строг съдия. А той се зарадва още повече, като видя тоя израз на лицето, понеже вече чакаше някаква шега, и заговори веднага:

— Как си, стари франте? Какво въртиш така нос, сякаш си надушил някаква неприятна миризма?

— В цялата войска на Сапеха мирише на готвено зеле!

— Защо на зеле? Казвай!...

— Защото шведите са накълцали доста зелени глави!

— Ето го! Пак ни ухапа! Жалко, че не отсякоха и на ваша милост!

— Защото служех под командването на такъв вожд, при който ние сякохме, а нас не сякоха.

— Дано те вземат мътните! Поне езика ти да бяха отрязали!

— Не бих имал с какво да хваля победата на Сапеха!

При тия думи хетманът помръкна и отговори:

— Брате, остави ме! Има мнозина, които вече са забравили службата ми на отечеството и съвсем са ме унизили, а зная, че още много шум ще се вдигне срещу моята особа, но работите може би щяха да тръгнат съвсем другояче, ако не беше тая опълченска тълпа. Разправят, че съм пренебрегнал неприятеля заради яденето, а всъщност цялата Жечпосполита не можеше да издържи срещу тоя неприятел!

Думите на хетмана развълнуваха малко пан Заглоба и той отговори:

— Такъв си е то обичаят у нас, винаги да струпваме вината върху вожда. Не съм аз, който ще обвинявам заради яденето, защото, колкото денят е по-дълъг, толкова и яденето е по-необходимо. Пан Чарнецки е голям пълководец, но според мене има тоя недостатък, че и за закуска, и за обед, и за вечеря само шведско месо дава на войската. Той е по-

добър военачалник, отколкото готвач, но постъпва зле, защото от таква ядене войната може да омръзне и на най-добрите рицари.

— Пан Чарнецки много ли ругаеше срещу мене?

— Е!... Не особено! Отначало беше много загрижен, но когато узна, че войската не е разбита, веднага каза: „Това е Божия воля, а не човешка сила! Няма нищо (казва). На всеки може да се случи да загуби; ако (казва) имахме в отечеството само Сапеховци, това щеше да бъде страна на Аристидовци^[1].“

— Аз не бих си скъпил кръвта за пан Чарнецки! — отговори хетманът. — Всеки друг би ме понижавал, за да издигне себе си и своята слава, особено след съвсем прясна победа, но той не е от тия.

— И аз не ще кажа нищо против него освен това, че съм твърде стар за такава служба, каквато той изисква от войника, особено за такива бани, каквито устройва на войската.

— Значи, ваша милост, си доволен, че се върна при мене?

— И доволен, и недоволен, защото цял час вече слушам за ядене, а нещо не го виждам.

— Ей сега ще седнем на трапезата. А какво ще предприеме сега пан Чарнецки?

— Отива във Велкополска да помогне на тамошните клетници, а оттам ще тръгне срещу Стенбок и за Прусия, като се надява, че ще получи оръдия и пехота от Гданск.

— Благородни граждани са тия гданскчани. На цяла Жечпосполита дават пример. Тогава с пан Чарнецки ще се срещнем при Варшава, защото и аз ще тръгна за там, само че преди това ще се отбия малко към Люблин.

— Значи шведите отново са обсадили Люблин?

— Нещастен град! Не зная вече колко пъти пада в неприятелски ръце. Тук има делегация от люблинската шляхта, която ще дойде сега с молба да я спасявам. Но тъй като имам да изпращам писма до краля и хетманите, ще трябва да почакаат малко.

— И аз ще дойда с готовност в Люблин, понеже там жените са необикновено хубави и живи. Когато някоя от тях опре хляба върху себе си, за да го реже, тогава дори кожата на нечувствителния хляб почервява от задоволство.

— Ей, турчино!

— Ти, ваше достойнство, като възрастен човек не можеш да разбереш това, но аз през всеки месец май още трябва да си пуцам кръв.

— Но ти си по-стар от мене!

— Само по опитност, не по години, а понеже умеех *conservare iuventutem meam*^[2], мнозина вече са ми завиждали за това. Разреши ми, ваше достойнство, да приема люблинската делегация, а аз ще обещавам, че веднага отиваме на помощ; нека се зарадват, горките, преди ние да зарадваме техните жени.

— Добре — каза хетманът, — аз ще отида да изпратя писмата.

И излезе.

Веднага след това пуснаха люблинската делегация, която пан Заглоба прие с необикновена сериозност и достойнство, а обеща помощ при условие, че ще снабдят войската с провизии и особено с всякакви питиета. След това ги покани от името на воеводата на вечеря. Те бяха доволни, защото войските тръгнаха още същата нощ към Люблин. Самият хетман бързаше безкрайно много, тъй като искаше с някакъв военен успех да затрие спомена за сандомежкото излагане.

И така започна обсадата на Люблин, но тя вървеше доста бавно. През цялото това време Кмичиц се учеше от пан Володиовски как да си служи със сабята и показваше необикновен напредък. А и пан Михал не криеше никакви тайни от изкуството си, защото знаеше, че това учение е за главата на Богуслав. Често пъти имаха и по-добра практика: отиваха при замъка и канеха шведи на двубой. Така съсякоха мнозина. Скоро Кмичиц достигна до такова майсторство, че можеше да се бие с Ян Скшетуски като равен с равен, а всред цялата войска на Сапеха нямаше друг, който би се сравнил с него. Тогава душата му пламна от такова желание да се премери с Богуслав, че едва можеше да седи край Люблин, особено когато пролетта възстанови силите и здравето му.

Всичките му рани заздравяха, той престана да плюе кръв, кръвта играеше в него както някога, а от очите бликаше огън. Лауданците отначало го гледаха изпод вежди, но не смееха да го нападат, понеже Володиовски ги държеше с желязна ръка, а после, като виждаха неговите постъпки и подвизи, напълно се примириха с него, а най-ожесточеният му враг, Юзва Бутрим, казваше:

— Кмичиц умря, живее Бабинич, той нека да живее.

Най-сетне люблинският гарнизон се предаде за голяма радост на войската, след което пан Сапеха тръгна с хоронгвите си към Варшава. По пътя получи съобщение, че сам Ян Казимеж заедно с хетманите и нова войска ще му дойде на помощ. Пристигнаха също така вести и от Чарнецки, който отиваше от Велкополска за столицата. Пръснатата по цялата страна войска се събра при Варшава, както пръснатите по небосвода облаци се събират и съединяват, за да родят бури, мълнии и светкавици.

Пан Сапеха се движеше през Желехов, Гарволин и Минск към шедлецкия път, за да се съедини в Минск с опълчението от Подлесието. Ян Скшетуски пое командването над тая сбирщина, защото, макар да живееше в Люблинското воеводство, беше близо до границата на Подлесието и там го познаваше цялата шляхта, която го ценеше много като един от най-знаменитите рицари в Полша. Скоро той успя да промени тая войнствена по природа тамошна шляхта в хоронгва, която по нищо не отстъпваше на редовната войска.

А в това време се придвижваха много бързо от Минск за Варшава, та за един ден да се намерят при Прага^[3]. Времето беше благоприятно за поход. Сегиз-тогиз преваляваше краткотраен майски дъжд, който разхлаждаше земята и премахваше праха, но изобщо времето беше чудно — нито много горещо, нито много студено. Погледът се носеше далече в прозирния въздух. От Минск войската се движеше без обоз и оръдия, защото колите и оръдията щяха да тръгнат едва на другия ден след тях; в полковете цареше висок боен дух; гъстите гори от двете страни на пътя ехтяха от войнишки песни, конете пръхтяха и това беше добър знак. Хоронгвите се нижеха стегнато една след друга като блеснала на слънцето и мощна река, защото пан Сапеха водеше дванайсет хиляди души без опълчението. Ротмистрите обикаляха полковете и блестяха с полираните си брони. Пъстри знаменца плющяха над главите на рицарите като грамадни цветя.

Слънцето преваляше към залез, когато лауданската хоронгва, която се движеше начело, съзря кулите на столицата. При тая гледка радостен възглас се изтръгна от войнишките гърди:

— Варшава! Варшава!

Тоя възглас прелетя като гръм през всички хоронгви и известно време се чуваше на едно разстояние от половин миля непрекъснато да

се повтаря думата: „Варшава! Варшава!“

Много от рицарите на Сапеха никога не бяха идвали в столицата, мнозина никога не бяха я виждали, та видът ѝ им направи необикновено впечатление. Неволно всички спряха конете: някои свалиха шапки, други започнаха да се кръстят, на някои сълзите потекоха като струи от очите и всички стояха развълнувани, мълчаливи. Внезапно пан Сапеха долетя на бял кон от последните части и започна да преминава край хоронгвите.

— Ваша милост панове! — викаше той с висок глас. — Ние сме първи тук, наше е щастието, наша честта!... Ще очистим столицата от шведите!...

— Ще я очистим! — изкрещяха дванайсет хиляди литовски гърди. — Ще я очистим! Очистим! Очистим!

И се вдигна страшен шум и врява. Едни крещяха непрекъснато: „Ще я очистим!“ — а други вече викаха: „Бий, който има чест!“ — други: „По тях, кучета такива!“ Дрънкането на сабите се смесваше с виковете на рицарите. Очите започнаха да мятат светкавици, зъбите блестяха изпод наежените мустаци. Самият Сапеха пламна като факел. Внезапно той вдигна жезъла нагоре и викна:

— След мене!

Близо до Прага воеводата спря хоронгвите и заповяда бавно движение. Столицата се показваше все по-ясно от синкавата далечина. Кулите се очертаваха върху лазура като дълга линия. Струпаните един върху друг покриви на Старе място, покрити с червени керемиди, горяха във вечерните блясъци. Литовците не бяха виждали никога през живота си нещо по-великолепно от тия бели и високи стени, пресечени от множество тесни прозорци, които се бяха надвесили над водата като стръмни урви; къщите сякаш израстваха една от друга високо и още по-високо; а над тая сбита и притисната маса от огради, стени, прозорци и покриви стреловидни кули бодяха небето. Тия от войниците, които бяха идвали вече в столицата или за кралски избор, или частно, обясняваха на другите коя сграда каква е и как се нарича. Особено Заглоба, като човек бил и пребил, обясняваше на своите лауданци, а те го слушаха внимателно и се чудеха на думите му и на самия град.

— Гледайте оная кула в самия център на Варшава — викаше той. — Това е *arx regia!*^[4] Ако бих живял толкова години, колкото обеди съм

изял на кралската трапеза, бих натикал Матусал^[5] в кози рог. А и кралят нямаше по-доверено лице от мене; можех да избирам между староствата, както се избират лешници, и да ги раздавам лесно като цигански гвоздеи. Сума хора назначих, а когато влизах, сенаторите ми се кланяха до пояс, по казашки. Пък и се дуелирах пред очите на краля, защото той обичаше да ме гледа как действам, а маршалът трябваше да си затваря очите.

— Голяма сграда! — каза Рох Ковалски. — И като помисли човек, че тия кучета имат всичко това в ръцете си!

— И страшно грабят! — добави Заглоба. — Чувам, че дори колоните къртят от стените и ги откарват в Швеция, защото са от мрамор и от друг скъп камък. Няма да позная милите ми кътища, а пък с право разни scriptores^[6] смятат тоя замък за осмо чудо на света; наистина и френският крал има хубав дворец, но в сравнение с този не струва нищо.

— А какво е онова зад другата кула отдясно?

— Това е „Свети Ян“. От замъка до тая черква има галерия. Веднъж в нея ми се случи видение: бях останал след вечерня и слушам глас от свода: „Заглоба, ще има война с оня синковец, шведския крал, и ще настъпят големи calamitates^[7]!“ Веднага се затекох при краля и му казвам какво съм чул, а тогава примасът ме удари с молитвеника си по врата: „Не разправяй глупости (казва), бил си пиан!“ Ето им сега... Оная друга черква веднага до първата е collegium Jesuitarum^[8]; третата кула по-оттатък е curia^[9], а четвъртата надясно маршалската, оня зелен покрив е на доминиканците; всичко не мога да изброя дори ако умеех да въртя езика си така, както сабята.

— Надали има втори такъв град на света! — извика един от войниците.

— Затова и всички нации ни завиждат.

— А оная чудна сграда наляво от замъка?

— Зад бернардинците ли?

— Да.

— Това е pallatium^[10] на Раджейовски, по-рано на Казановски. Смятат го за девето чудо на света, но той е молепсан, защото в неговите стени започна нещастията на Жечпосполита.

— Как така? — попитаха няколко гласа.

— Защото, когато подканцлерът Раджейовски започна да се кара и воюва с жена си, кралят се застъпи за нея. Знаете, ваша милост панове, какво приказваха хората по тая работа, а положително и самият подканцлер е смятал, че жена му е влюбена в краля и кралят в нея; поради това от ревност той избяга при шведите и войната започна. Наистина по онова време живеех на село и не видях края на тази история, известна ми е само от чужди разкази; но едно зная — че пани Раджейовска правеше сладки като марципан очи не към краля, а към един друг.

— Към кого?

Заглоба засука мустаци.

— Към тоя, към когото и всички други пълзяха като мравки на мед, само че не ми е удобно да му кажа името, тъй като винаги съм се отворачавал от самохвалството... При това остарял е човек, остарял, скъсал се е като метла, докато е метял неприятелите на отечеството, но някога нямаше по-голям хубавец и придворен от мене, нека каже Рох Ковалски...

Но сега пан Заглоба се досети, че Рох в никакъв случай не може да помни ония времена, та само махва с ръка и казва:

— Пък и той какво ли знае!

След това показва на другарите си двореца на Осолински и Концеполски, който по големина беше почти равен на двореца на Раджейовски, най-сетне великолепната villa regia^[11] и в тоя момент слънцето залезе и нощният мрак започна да пълни простора.

Оръдеен гръм се разнесе по варшавските стени и дълго и провлечено се обадиха тръби в знак, че се приближава неприятел.

Пан Сапеха също събщи за своето пристигане чрез залп от пушки, за да придаде дух на жителите на столицата, а след това още същата нощ започна да прехвърля войската през Висла. Първа се прехвърли лауданската хоронгва, след нея на пан Котвич, подир нея татарите на Кмичиц, после хоронгвата на Ванкович, след нея още осем хиляди души. По тоя начин шведите бяха обградени заедно с натрупаната плячка и лишени от подвоз. А на пан Сапеха не оставаше нищо друго, освен да чака, докато пристигнат от една страна пан Чарнецки, от друга кралят с коронните хетмани, и в това време да следи да не би да се промъкнат в града някакви подкрепления.

Първите вести дойдоха от пан Чарнецки, но те не бяха особено благоприятни, понеже той съобщаваше, че войската и конете му са толкова уморени, та в тоя момент не може да вземе участие в никаква обсада. От деня на сражението при Варка всеки ден бил в огъня, а от началото на годината бил имал двацет и една по-големи битки с шведите, без да се смятат сблъскванията на разездите и нападенията върху по-малки части. Пехота не получил в Поморието, до Гданск не можал да стигне; обещавахе в най-добрия случай да държи с последните си сили в шах оная шведска армия, която стои при река Нарев под командването на Радживил, на брата на краля и Дъглас, и обмисля как да отиде на помощ на обсадените.

А шведите се готвеха за отбрана с присъщото си мъжество и опитност. Още преди идването на пан Сапеха те опожариха Прага, а сега започнаха да хвърлят гранати върху всички предградия, като Краковско, Нови швят, а от друга страна върху черквите „Свети Георги“ и „Дева Мария“. Горяха къщи, обществени сгради и черкви. Денем над града се виеха пушеци като гъсти и черни облаци. Нощем тия облаци ставаха червени и от тях бухаха снопове искри към небето. Зад стените блуждаеха тълпи от жители без покрив над главата, без хляб, жени обграждаха стана на Сапеха и молеха с плач за милосърдие; виждаха се хора, изсъхнали от глад като клечки, виждаха се деца да умират поради липса на кърма в прегръдките на измършавелите си майки; цялата околност се превърна в долина на сълзи и бедствие.

Пан Сапеха нямаше нито пехота, нито оръдия, та чакаше и чакаше пристигането на краля; в това време помагаше, колкото му беше възможно, на бедните, като ги разпращаше на групи в по-малко пострадалите области, където можеха горе-долу да се изхранят. Той беше загрижен твърде много поради предвижданите трудности на обсадата, понеже учените шведски инженери бяха превърнали Варшава в могъща крепост. Зад стените имаше три хиляди добре обучени войници, командвани от способни и опитни генерали, а изобщо шведите минаваха за майстори в обсаждането и отбраната на всякакви крепости. За да сподави тая си загриженост, пан Сапеха уреждаше всеки ден пиршества, при които чашите следваха една след друга, тъй като тоя благороден гражданин и необикновен воин имаше и недостатъка да обича повече от всичко веселата компания и звъна на стъклото и често пренебрегваше дори службата си за удоволствията.

Прилежанието си през деня той възнаграждаваше с вечерни веселби. До залез-слънце работеше енергично, разпращаше разезди, експедираше писма, сам обикаляше стражите, сам разпитваше хванатите пленници, но често пъти заедно с изгряването на първата звезда и цигулките започваха да се обаждат в квартирата му. А щом се развеселеше веднъж, вече разрешаваше всичко, дори сам изпращаше за разни офицери, па макар те да надзирават стражата или да са определени за разезд, и беше недоволен, ако някой не дойдеше, защото той не обичаше пиршество без шум. Сутрин Заглоба го кореше остро за това, но често пъти вечер прислугата отнасяше самия него мъртво пиян в квартирата на Володиовски.

— Сапьо може да докара и светец до падение — оправдаваше се той на другия ден пред приятелите, — та какво остава за мене, който винаги съм обичал забавленията. Освен това той има някаква особена страст да ми тика чашите, за да пия, а пък аз не искам да се покажа грубиянин и отстъпвам пред принудата, тъй като винаги съм се стремял да не обиждам домакина. Но вече си обещах, че през бъдещите пости ще заповядам добре да ми нашарят гърба с пръчка, понеже сам разбирам, че разпуснатостта не може да остане без покаяние; засега трябва да му правя компания, и то от страх да не би да попадне в по-лоша среда и за да не се разпуска докрай.

Имаше офицери, които си изпълняваха службата и без надзора на хетмана, но някои страшно се отпущаха вечер като обикновени войници, които не чувстват желязна ръка над себе си.

Неприятелят не изпусна да се възползва от това.

Веднъж, няколко дни преди пристигането на краля и хетманите, Сапеха устрои по-великолепно от когато и да било пиршество, понеже беше доволен, че цялата войска се събира накуп и обсадата ще започне както трябва. Поканени бяха всички по-знатни офицери, защото хетманът, който винаги търсеше случаи за пир, съобщи, че урежда това пиршество в чест на краля. При панове Скшетуски, Кмичиц, Заглоба, Володиовски и Харламп дори дойде дежурният офицер да им съобщи, че трябва да присъстват непременно, тъй като хетманът иска специално да ги почете заради техните големи услуги. Пан Анджей вече се качваше на коня, за да тръгне с разезд, така че дежурният офицер го намери вече при татарите му извън портата.

— Ваша милост не можеш да проявиш такава незачитане на пан хетмана и да се отплатиш с неблагодарност за доброто сърце — каза офицерът.

Кмичиц слезе от коня и отиде да се посъветва с другарите си.

— Това никак не ми е на ръка! — каза той. — Чух, че край Бабице се е появила някаква доста голяма конна част. Самият хетман ми заповяда да замина и непременно да проверя какви са тия войници, а сега ме кани на пир? Какво да правя?

— Хетманът изпраща заповед с разезда да замине Акбах Улан — отвърна дежурният офицер.

— Заповедта си е заповед! — каза Заглоба. — А който е войник, трябва да слуша. Ти, ваша милост, се пази да не даваш лош пример, освен това не би било добре да си навлечеш недоволството на хетмана.

— Кажи, ваша милост, че ще се явя! — каза Кмичиц на дежурния.

Офицерът излезе. След него заминаха и татарите под командата на Акбах Улан, а пан Анджей почна да се облича и през това време говореше на другарите си:

— Днес има пир в чест на негово величество краля; утре ще има в чест на техни светлости коронните хетмани и така чак до края на обсадата.

— Нека само да пристигне кралят и с това ще се свърши — отговори Володиовски. — Наистина и нашият милостив господар обича да се наслаждава на разни удоволствия, но службата трябва да тръгне по-добре, защото всеки, а между другите и пан Сапеха, ще гледа да покаже своето усърдие.

— Прекалено много е това, прекалено много! И дума да не става! — каза Ян Скшетуски. — Не ви ли е чудно на вас, че един толкова предвидлив и трудолюбив военачалник, толкова благороден човек, толкова достоен гражданин има такава слабост?

— Щом се мръкне, веднага става друг човек и от велик хетман се превръща в гуляйджия.

— А знаете ли защо така не ми харесват пиршенствата? — обади се Кмичиц. — Защото и Януш Радживил имаше обичай да ги устройва всяка вечер. Представете си, че така някак странно се случваше, та при всяко пиршество или ставаше някакво нещастие, или пристигаше лоша новина, или се разкриваше нова хетманска измяна. Не зная дали това

беше сляпа случайност или Божие предопределение, но злото никога не идваше друг път, а само през време на пир. И се стигна дотам, че щом почнеха да нареждат масите, кожата ни настръхваше.

— Това е вярно! — каза Харламп. — Но то ставаше и защото князът хетман винаги избираше такъв случай, за да обяви своите връзки с неприятеля на отечеството ни.

— Е! — обади се Заглоба. — Поне от страна на добродушния Сапьо няма от какво да се страхуваме. Ако той някога измени, тогава аз струвам толкова, колкото носовете на ботушите ми.

— За такова нещо не може да става и дума! Той е чист като хляб без клисавина! — извика Володиевски.

— А каквото вечер пропусне, през деня го наваксва — добави Харламп.

— Е, да вървим най-сетне — рече Заглоба, — че да си кажа правичката, в стомаха си вече чувствам вакуум.

Излязоха, възседнаха конете и заминаха, тъй като пан Сапеха се намираше от другата страна зад града и беше доста далече. Когато пристигнаха пред квартирата на хетмана, намериха на двора множество коне и блъсканица на войниците, които ги държаха и за които също имаше голямо буре бира, сложено навън. Те както обикновено пиеха без мярка и вече бяха започнали да се карат около бурето. Утихнаха обаче, като видяха да пристигат рицарите, особено когато пан Заглоба започна да налага с ремъка си ония, които се пречкаха на пътя му, като викаше със силен глас:

— При конете, негодници! При конете! Не вас са канили тук на пиршество!

Пан Сапеха прие офицерите както винаги с отворени прегръдки, а понеже беше вече малко пийнал при чуването с гостите, веднага почна да се закача със Заглоба.

— Здравей, пане предводител! — каза му той.

— Здравей, пане виночерпец! — отвърна Заглоба.

— Щом ме наричаш виночерпец, ще ти дам такова вино, което още кипи!

— Стига да не е такова, което от хетман прави пияница!

Някои от гостите, като чуха това, се уплашиха, но когато видеше хетмана в добро настроение, пан Заглоба си позволяваше всичко. А Сапеха имаше такава слабост към него, че не само не се сърдеше, но се

хващаше за корема от смях и викаше околните за свидетели на това, което му отвърща тоя шляхтич.

Така започна шумно, весело пиршество. Самият пан Сапеха непрекъснато пиеше с гостите, като вдигаше наздравици в чест на краля, на хетманите, на войските на двата народа, на пан Чарнецки и на цялата Жечпосполита. Настроението се повишаваше, а с него врявата и шумът. От наздравиците се мина към песните. Помещението се напълни с изпарения от главите и миризми на медовина и вино. Иззад прозорците долиташе не по-малко глъчка и дори звън на желязо. Слугите бяха почнали да се бият със саби. Няколко шляхтичи изскочиха навън, за да въдворят ред, но се създаде още по-голяма бъркотия.

Внезапно се вдигна толкова силна врява, че пируващите вътре замлъкнаха.

— Какво е това? — попита някой от полковниците. — Слугите не могат да вдигат такъв крясък!

— Я тихо, ваша милост панове! — каза хетманът обезпокоен и се послуша.

— Това не са обикновени викове!

Внезапно всички прозорци затрепераха от оръдеен грохот и мускетни залпове.

— Излаз! — викна Володиовски. — Неприятелят настъпва!

— На конете! При хоронгвите!

Всички скочиха на крака. Вратата се задръсти, после тълпата офицери изскочи на двора и всички завикаха ординарците си да им дадат конете.

Но в бъркотията не беше лесно всеки да намери своя, а в това време извън двора уплашени гласове започнаха да викат в тъмнината:

— Неприятелят настъпи! Пан Котвич е в огъня!

Тогава всички полетяха с всички сили на конете си към своите хоронгви, като скачаха през плетищата и трошеха вратовете си в мрака. А там вече започнаха да свирят тревога по целия стан. Не всички хоронгви имаха конете си под ръка и те най-напред създадоха бъркотията. Тълпи пеши и конни войници се блъскаха едни връз други, без да могат да се строят, без да знаят кой е свой, кой неприятел, и крещяха, и шумяха всред тъмната нощ. Някои вече почнаха да викат, че шведският крал настъпва с цялата си армия.

В това време шведският излаз наистина удари с бурен устрем върху хората на Котвич. За щастие самият той беше малко болен и не отиде на пиршеството, затова можа да даде засега някакъв отпор, обаче краткотраен, защото го нападнаха с голямо числено превъзходство и обсипаха с мускетен огън, та той трябваше да се оттегли.

Пръв му дойде на помощ Оскерко със спешените си драгуни. На стрелбата започнаха да отговарят със стрелба. Но и драгуните на Оскерко също не можаха да издържат дълго напора и като постлаха полето с трупове, веднага започнаха да се оттеглят все по-бързо от полесражението. Два пъти Оскерко се опита да спре напора, но и двата пъти бе разбит така, че войниците му можеха да водят престрелката само на малки групички. Най-сетне се разпръснаха съвсем, а шведите напиреха като неудържим поток към квартирата на хетмана. Непрекъснато нови и нови полкове излизаха от града на полето; заедно с пехотата вървеше и конница, изкарваха дори полски оръдия. Миришеше на генерално сражение и изглеждаше, че неприятелят го желае.

В това време Володиовски, след като изскочи от квартирата на хетмана, срещна хоронгвата си вече наскоро път; тя идеше поради отгласите от тревогата и гърмежите, тъй като беше винаги в бойна готовност. Сега я водеше Рох Ковалски, който като пан Котвич не беше на пира, но защото не го бяха поканили. Володиовски заповяда веднага да запалят няколко бараки, та да осветят полето, и полетя към боя. По пътя към него се присъедини Кмичиц със страшните си доброволци и с оная половина от татарите, която не бе отишла като разезд. Двата пристигнаха точно навреме, за да отърват Котвич и Оскерко от пълно поражение.

В това време бараките се разгоряха толкова хубаво, че стана светло като ден. При тая светлина лауданците, подпомогнати от Кмичиц, атакуваха един пехотен полк, издържаха огъня и започнаха бой със саби. Шведските райтари се спуснаха на помощ на своите и се удариха силно с лауданците. Някое време те се мъчиха да се надвият едни други подобно на борци, които са се хванали за плещите, напрягат последни сили и ту единият, ту другият взема връх; но толкова много трупове взеха да падат от страна на шведите, че най-после те почнаха да се объркват. Кмичиц се хвърляше страшно с побойниците си там, където имаше най-много неприятели, пан

Володиовски както обикновено създаваше все по-широко празно пространство около себе си; до него работеха кърваво двамата грамадни Скшетуски, Харламп и Рох Ковалски; лауданците сечеха в надпревара с побойниците на Кмичиц, като едни крещяха пронизително, а други, например Бутримите, нападаха вкупом и мълчаливо.

Нови полкове се спуснаха в помощ на надвитите шведи, а Володиовски и Кмичиц бяха подкрепени от Ванкович, чиято квартира беше наблизко и той пристигна скоро подир тях. Най-сетне хетманът вкара цялата войска в боя и започна да настъпва здравата. Жестоко сражение закипя от цялата линия от Мокотов чак до Висла.

В този момент Акбах Улан, който беше заминал с разезда, се появи пред хетмана на разпенен кон.

— Ефенди — викна той, — чамбул конница иде от Бабице към града и кара коли. Искат да влязат в крепостта!

Сапеха веднага разбра какво означава този излаз по посока на Мокотов. Неприятелят е искал да отклони войската, която се намираще на блонския път, за да може да влезе в крепостта изпратената като подкрепление конница и колите с хранителни припаси.

— Бързай при Володиовски! — викна той на Акбах Улан. — Нека лауданската хоронгва, Кмичиц и Ванкович да им пресекат пътя, аз ще им изпратя веднага помощ.

Акбах Улан пришпори коня си, а след него полетяха втори и трети вестител. Всички стигнаха при пан Володиовски и му повториха заповедта на хетмана.

Володиовски веднага обърна хоронгвата, Кмичиц го догони с татарите, като караше напреки, и се понесоха заедно, а Ванкович след тях.

Но пристигнаха много късно. Близо двеста коли вече влизаха през портата, а великолепият отряд тежка конница беше вече почти целият в района на крепостната отбрана. Само ариергардът от около сто души още не беше успял да навлезе под прикритието на оръдията. Но и те се движеха с пълна бързина. Офицерът, който яздеше отзад, ги подкарваше да бързат и викаше.

Кмичиц ги видя при блясъка от запалените бараки и нададе пронизителен и страшен вик, та се уплашиха дори конете отстриани.

Той позна райтарите на Богуслав, същите, които бяха прегазили него и татарите му при Янов.

И без да обръща внимание на нищо, като луд се хвърли към тях, изпревари хората си и пръв се втурна слепешката между редиците. За щастие двамата млади Кемличи, Козма и Дамян, които яздеха отпред, връхлетяха веднага след него. В същия миг Володиовски се спусна отстрани като светкавица и с това единствено движение отрязва ариергарда от главния отряд.

Оръдията от стените започнаха да гърмят, но главният отряд пожертва другарите си и нахълта с най-голяма бързина подир колите в крепостта. Тогава лауданците и хоронгвата на Кмичиц обградиха като обръч ариергарда и започна безмилостна сеч.

Но тя продължи малко. Като видяха, че отникъде няма спасение, хората на Богуслав скочиха мигновено от конете, хвърлиха оръжието под краката си и завикаха до небесата, че се предават, за да бъдат чути в блъсканицата и врявата.

Но доброволците и татарите не обръщаха внимание на това и продължаваха да сечат; в същия миг обаче се разнесе страшният и пронизителен глас на Володиовски, който държеше да вземе пленници за разпит:

— Хващайте ги живи! Стой! Стой! Хващайте ги живи!

— Хващайте ги живи! — викна Кмичиц.

Хръскането на желязото престана. Сега заповядаха на татарите да връзват пленниците и те извършиха това с присъщата им сръчност за един миг, а после хоронгвите се оттеглиха бързо изпод оръдейния огън.

Полковниците се запътиха към квартирите. Лауданската хоронгва вървеше напред, на Ванкович отзад, а Кмичиц с пленниците по средата — всички в пълна бойна готовност, ако би да ги нападнат. Татарите водеха пленниците на въже, други караха взетите коне. Когато се приближиха до квартирите, Кмичиц изгледа внимателно пленниците в лицата, за да види дали между тях не е Богуслав, защото, макар един от райтарите да се закле под острието на сабята, че самият княз не се намира в отряда, той продължаваше да мисли, че го крият нарочно.

В този миг някакъв глас извика към него изпод едно татарско стреме:

— Пане Кмичиц! Пане полковник! Спаси познатия си! Заповядай да ме пуснат от възето; давам честна дума, че не ще бягам.

— Хаслинг! — викна Кмичиц.

Хаслинг беше шотландец, някога офицер в конницата на княза вилненски воевода, когото Кмичиц познаваше от Кейдани и го много обичаше на времето си.

— Пусни пленника — викна той на татарина — и слез от коня!

Татаринът скочи от седлото, сякаш вятър го измете, защото знаеше колко е опасно да се туткаш, когато „багадирът“ ти заповядва.

Хаслинг се покатери с пъшкане на високото седло на татарина.

Тогава Кмичиц го хвана за ръката по-горе от китката и като я мачкаше така, че сякаш искаше да я натроши, почна да пита настойчиво:

— Откъде идете? Веднага казвай откъде идете! За Бога, бързай!

— От Тауроги! — отвърна офицерът. Кмичиц го стисна още по-силно.

— А... Билевичувна... там ли е?

— Там е!

Пан Анджей говореше все по-трудно, защото все по-силно стискаше зъби.

— И... какво направи князът с нея?

— Нищо не можа да направи.

Настана мълчание, след малко Кмичиц свали калпака си от рисова кожа, потърка челото си с ръка и каза:

— Раниха ме в боя, кръв ми тече и ми прилоша...

---

[1] Аристид, древен атински вожд и държавник, се славел като честен и справедлив човек. — Бел.прев. ↑

[2] Да запазя младостта си (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Предградие на Варшава отвъд Висла. — Бел.прев. ↑

[4] Кралският замък (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Библейска личност, според библията живял 969 години. — Бел.прев. ↑

[6] Писатели (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Нещастия (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Училище при йезуитския орден. — Бел.прев. ↑

[9] Градският съвет (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Дворец (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Кралска вила (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Шведският излаз само отчасти постигна целта си, защото отрядът на Богуслав успя да влезе в града, обаче самото нападение не направи кой знае какво. Наистина хоронгите на пан Котвич и драгуните на Оскерко пострадаха много, но и шведите постлаха полесражението с безброй трупове, а един пехотен полк, нападнат от Володиовски и Ванкович, беше почти напълно унищожен. Литовците дори се гордееха, че са нанесли повече загуби на неприятеля, отколкото имаха те. Само пан Сапеха се ядеше в себе си, понеже се изложи отново, а от това славата му можеше да пострада силно. Привързаните към него полковници го утешаваха, както можеха, и, право казано, тоя урок излезе полезен за него: от тоя ден вече нямаше такива безразсъдни пиршества, а ако се случеше някаква веселба, тъкмо тогава се проявяваше и най-голяма бдителност. И шведите се излъгаха още на другия ден, като предполагаха, че хетманът не ще очаква второ нападение в такова късо време, та отново излязоха иззад стените, но бяха веднага отблъснати, оставиха няколко убити и се върнаха назад.

В това време Хаслинг беше подложен на разпит в квартирата на хетмана, което така нервираще пан Анджей, че за малко не излезе от кожата си, понеже искаше час по-скоро да го вземе при себе си и да поговори за Тауроги. Целия ден той обикаляше около квартирата на хетмана, час по час влизаше вътре, слушаше показанията и чак подскачаше от пейката, когато при разпита се споменаваше името на Богуслав.

А вечерта получи заповед да замине в разезд. Той не каза нито дума, само стисна зъби, защото се беше вече много променил и научил да поставя службата над личните си работи. Само че през време на разезда много газеше татарите, постоянно избухваше в гняв и така биеше с жезъла си, та чак кости пращяха. А татарите си приказваха, че „багадирът“ е побеснял, вървяха тихо като мравки, само гледаха в очите страшния си командир и веднага отгатваха мислите му.

Когато се върна, той намери Хаслинг вече в квартирата си, но толкова болен, та не можеше да говори, защото при пленяването му беше силно пострадал, а и сега, след целодневния разпит, на всичко отгоре имаше температура и дори не разбираше въпросите. Ето защо Кмичиц трябваше да се задоволи с онова, което пан Заглоба му разказа за показанията на Хаслинг; но то се отнасяше до обществени, а не до лични работи. За Богуслав младият офицер казал само, че след завръщането си от похода в Подлесieto и след поражението при Янов заболял тежко. От яд и меланхолия изпадал в бълнувания, а когато пооздравял, веднага тръгнал с войската си за Поморието, където Стенбок и електорът го викали настоятелно.

— А сега къде е? — попита Кмичиц.

— Според това, което казва Хаслинг, а няма защо да лъже, сега заедно с брата на краля и Дъглас се намират в укрепен стан при устието на Нарев и Буг, където Богуслав командва цялата конница — отговори Заглоба.

— Ха! И мислят да дойдат тук на помощ. Тогава ще се срещнем, дори ако трябва да отида преоблечен при него!

— Не бесней, ваша милост, напразно! Те биха искали да се притекат на помощ във Варшава, но не могат, защото пан Чарнецки се е препречил на пътя им и ето какво става: той няма пехота и оръдия, затова не може, да удари стана им, а те се страхуват да излязат, защото са се убедили, че на открито поле войниците им не ще удържат срещу войската на Чарнецки. Знаят също, че не ще им помогне и прикритието на реката. О, да беше там кралят им, щеше да започне сражение, защото под негова команда и войникът се бие по-добре и има по-голяма вяра в неговите качества на пълководец, но нито Дъглас, нито кралският брат, нито княз Богуслав ще се осмелят да приемат бой, при все че и тримата са смели хора.

— А къде е кралят?

— Отишъл в Прусия. Кралят не вярва, че ние ще посмеем да се хвърлим срещу Варшава и Витенберг. Пък най-сетне, вярва или не вярва, трябвало е да отиде там по две причини: първо, за да спечели окончателно електора, дори като му отстъпи цяла Велкополска, и второ, че докато не почине тая войска, която той измъкна от клопката, тя не ще е годна за нищо. Усилията и несгодите, както и постоянните тревоги така са я изтощили, че войниците вече не могат да държат

мускети в ръка, а това са най-отбраните полкове в цялата армия, спечелили знаменити победи в Немско и Дания.

По-нататъшният разговор бе прекъснат от влизането на Володиовски.

— Как е Хаслинг? — попита той веднага от прага.

— Болен и постоянно бълнува! — отвърна Кмичиц.

— А ти какво искаш от Хаслинг, Михалко? — обади се Заглоба.

— Нима не знаеш, ваша милост?

— Аз ли да не зная, че те интересува оная вишня, която княз Богуслав е насадил в градината си. Той е усърден градинар, не бой се! Не му трябва дори година, за да дочака плодове.

— Дано пукнеш, ваша милост, за тая утеха! — викна малкият рицар.

— Я го гледайте: казах му най-невинен *iocus*^[1] и той веднага размърда мустачки като побеснял бръмбар! Какво съм ти виновен? На Богуслав търси да си отмъщаваш, а не на мене!

— Да ще Господ да го потърся и го намеря!

— Току-що и Бабинич казваше същото! Виждам, че скоро цялата войска ще даде клетва срещу него; но той се пази добре и без моите хитрости не ще направите нищо!

Тук двамата млади скочиха на крака.

— Измислил ли си нещо, ваша милост?

— Вие да не смятате, че така лесно се ражда хитрост в главата, както се вади сабя от ножницата? Ако Богуслав беше наблизко, сигурно щях да измисля не една, но от такова разстояние не само хитрост, но и оръдие не може да го стигне. Пане Анджей, кажи да ми дадат чаша медовина, че днес е горещо.

— Ще ти дам и бъчва, стига да измислиш нещо!

— Най-напред защо вие стоите над Хаслинг като палач над добра душа. В плен не е взет само той, можеше да разпитате и други.

— Аз вече ги разпитвах, но това са редници; не знаят нищо, а той като офицер е бил при княжеския двор — отговори Кмичиц.

— Прав си! — отговори Заглоба. — Аз също трябва да си поприказвам с него; хитростите ми могат да зависят от това, което ще ми каже за личността и навиците на княза. Сега важното е обсадата да се свърши бързо, защото след това сигурно ще тръгнем срещу оная

армия. Но нашият милостив господар и хетманите нещо твърде дълго не се виждат!

— Как така? — отговори малкият рицар. — Точно сега се връщам от хетмана, който току-що получи съобщение, че негово величество кралят ще бъде тук още тази вечер с придворните си хоронгви, а хетманите ще пристигнат с редовната армия утре. Идвали чак от Сокал, като почивали много малко и правели големи преходи. Нали вече от няколко дни се знае, че трябва да се очакват всеки момент.

— А много ли войска водят?

— Близо пет пъти по толкова, колкото има при пан Сапеха: много добра украинска и унгарска пехота; иде и шестхилядна орда под командването на Субагази, но разправят, че не можело да ги пуснат нито ден изпод ръка, защото много своеволничели и правели разни пакости.

— Пан Анджей трябва да им се даде за командир! — каза Заглоба.

— О! — отвърна Кмичиц. — Веднага ги бих извел оттук, защото те не са за обсада, и бих ги повел към Буги Нарев.

— Няма полза от това — отвърна Володиовски, — а никой по-добре от тях не ще опази да не пристига храна в крепостта.

— О, горещо ще стане на Витенберг! Почакай, стари разбойнико! — извика Заглоба. — Воюваше добре, това не ти отричам, но още по-добре крадеше и плякосваше; две уста имаше: едната за фалшиви клетви, другата за нарушаване на обещанията, но сега и с двете няма да се измолиш. Кожата те сърби от френската болест и лекарите ти я чешат; почакай, ние ще те почешем по-хубаво. Заглоба си има това на ум!

— Ами! Ще се предаде на краля при условия за неприкосновеност и кой ще му стори нещо? — отговори пан Михал. — Дори ще трябва да му отдадем военни почести!

— Ще се предаде при условия за неприкосновеност ли? Хайде де! — възкликна Заглоба. — Добре!

Тук той започна да удря толкова силно по масата с пестник, че чак Рох Ковалски, който влезе в тоя миг в стаята, се уплаши и се спря като вцепенен на прага.

— Да стана слуга на евреите — продължаваше да вика старецът, — ако пусна свободен от Варшава тоя хулител на вярата, тоя грабител на черквите, тоя насилник на девойките, тоя палач на съпрузи и съпруги, тоя подпалвач, тоя негодник, тоя фелдшер за пускане на кръв и пари, тоя гризач на кесии, тоя кождер! Добре! Кралят ще го пусне невредим, хетманите ще го пуснат невредим, но аз, докато съм католик, докато съм Заглоба, докато желая щастие през живота си и Бога при смъртта си, такъв шум ще вдигна срещу него, какъвто никой още не е чул в тая Жечпосполита! Не махай с ръка, пан Михале! Шум ще вдигна! Повтарям! Шум ще вдигна!

— Вуйчо ще вдигне шум! — изгърмя Рох Ковалски.

В тоя миг Акбах Улан мушна животинското си лице през вратата.

— Ефенди! — каза той на Кмичиц. — Кралските войски се виждат отвъд Висла!

При тия думи всички скочиха на крака и изтичаха пред входа.

Кралят наистина дойде. Най-напред пристигнаха татарските хоронгви, командвани от Субагази, но не в такъв брой, както бяха очаквали. След тях дойде коронната войска, многобройна и добре въоръжена, но преди всичко изпълнена с въодушевление. До вечерта цялата армия мина по току-що построения от пан Оскерко мост. Сапеха чакаше краля с приготвени като за бой хоронгви, застанали една до друга в редица, подобна на дълга стена, чийто край мъчно можеше да се види с просто око. Ротмистрите стояха пред полковете, а при тях знаменосците, всеки с развято знаме; тръби, тъпани, корни; барабани и чинели вдигаха невъобразим шум. Щом някоя коронна хоронгва минеше, също така заставаха в строй срещу литовските; между едната и другата войска се образува празно пространство, широко сто крачки.

Сапеха излезе с жезъл в ръка пеш на празния плац, последван от двайсетина най-първи военни и цивилни големци. Кралят тръгна от другата страна, откъм коронните войски, на великолепен немски кон, подарен му още в Любовля от маршал Любомирски, облечен като за бой с лека светлосиня броня със златни шарки, изпод която се виждаше чер кадифен кафтан с обърната чак върху бронята дантелена яка; вместо шлем на главата си носеше обикновена шведска шапка с черни пера, но ръкавиците му бяха бойни, а на краката си имаше дълги тъмнокафяви ботуши, които стигаха чак над коленете.

След него язدهа нунцията, лвовският архиепископ, каменецкият епископ, луцкият номинат^[2], свещеник Чечишовски, краковският воевода, украинският воевода, барон Лизола, граф Пьотинген, каменецкият кастелан, московският посланик, пан Гроджицки, генерал на артилерията, Тизенхауз и много други. Сапеха се приближи, както някога коронният маршал, към стремето на владетеля, но кралят незабавно скочи леко от седлото, затече се към Сапеха и без да каже нито дума, го взе в прегръдките си.

А като го прегърна, държа го дълго пред очите на двете войски; и продължаваше да мълчи, само сълзите течеха на струи по лицето му, защото притискаше до гърдите си своя и на отечеството най-верен слуга, който, макар по способности да не беше равен на другите, макар понякога да сбъркваше, по почтеност обаче се беше издигнал над всички господарчета в тая Жечпосполита, никога не се беше поколебал във верността си и без да се двоуми, бе пожертвал цялото си богатство. И от началото на войната излагаше гърдите си за своя монарх и за своята страна.

Литовците, които по-рано си шепнеха, че пан Сапеха ще бъде укорен или най-малко приет студено, защото беше изпуснал Карл при Сандомеж и заради последната си варшавска непредпазливост, като видяха тая доброта на краля, извикаха толкова гръмогласно в чест на добрия владетел, че ехото достигна чак до небесните висини. Веднага кралската войска им отговори като един гръм и през някое време над шума от оркестрите, над биенето на барабаните, над еката от гърмежите се чуваха само възгласите:

— Vivat Joannes Casimirus!

— Vivat коронните!

— Vivat литовците!

Ето така се поздравяваха те при Варшава. Стените трепереха, а зад стените шведите.

— Ще ревна! Бога ми, ще ревна! — викаше Заглоба развълнуван. — Няма да издържа! Ето го нашия господар! Нашия баща! (Ваша милост панове, вече плача!) Баща!... Нашият крал, до неотдавна скиталец, изоставен от всички, а сега... а сега... ами че тук сто хиляди саби са на негово разположение!... О, Боже милостиви!... Не мога от сълзите... Вчера беше скиталец, днес... немският император няма толкова знаменити войски!

Шлюзите в очите на пан Заглоба се отвориха и той започна да хлипа, но внезапно се обърна към Рох:

— Стой тихо! Какво ревеш!

— А ти, вуйчо, не ревеш ли? — отвърна Рох.

— Вярно, за Бога, вярно!... Срамувам се, ваша милост панове, за тая Жечпосполита... Но сега вече не бих се заменил с никой друг народ!... Сто хиляди саби като от небето паднали!... Нека други да покажат това!... Бог даде опомняне. Бог даде! Бог даде!...

Пан Заглоба не беше сбъркал много, защото наистина при Варшава се събраха близо седемдесет хиляди души, без да се смята дивизията на пан Чарнецки, която още не беше пристигнала, и без да се смята въоръжената военна прислуга, която при нужда влизаше в боя и която като безбройна маса се влачеше подир всяка войска.

След приветствията и беглия преглед на войската кралят всред всеобщото въодушевление благодари на Сапеха за вярната служба и замина за Уяздов, а войската почна да заема определените ѝ позиции. Някои хоронгви останаха в Прага, други се пръснаха около града. Грамадният обоз се прехвърляше през Висла чак до другия ден след пладне.

На другия ден около града така побеля от шатри, че сякаш околността беше покрита със сняг. Неизброими конски стада цвилеха по съседните ливади. След войската се движеха арменски, еврейски и татарски търговци; втори град, по-голям и по-оживен от обсаждания, израсна в равнината.

Шведите, ужасени през първите дни от силата на полския крал, не предприемаха никакви излази, така че пан Гроджицки, генералът на артилерията, можеше спокойно да обикаля града и да изработва плана за обсадата.

Още на другия ден тук-таме нестроеваците започнаха да издигат насипи според неговите проекти; засега върху тях настаняваха по-малки оръдия, тъй като по-големите щяха да пристигнат едва след няколко седмици.

Крал Ян Казимеж изпрати при стария Витенберг пратеници и го призова да предаде града, да сложи оръжие, като му предлагаше изгодни условия, които породиха недоволство всред войската, когато тя разбра за тях. Това недоволство създаваше пан Заглоба, който питаеше особена омраза към споменатия генерал.

Както можеше лесно да се предвиди, Витенберг отхвърли условията и реши да се отбранява до последна капка кръв, като по-скоро се погребеше в развалините на града, отколкото да го предаде в ръцете на краля. Големият брой на обсадните войски съвсем не го плашеше, понеже той знаеше, че прекаленото количество е по-скоро пречка, отколкото помощ при обсадата. Освен това предварително му беше донесено, че в кралския стан няма нито едно обсадно оръдие, докато шведите ги имаха повече, отколкото трябва, без да се смятат неизчерпаемите запаси от муниции.

Можеше да се предвиди, че те ще се отбраняват ожесточено. Защото досега Варшава им служеше за склад на тяхната плячка. Всички огромни съкровища, ограбени от замъци, черкви, манастири и градове по цялата Жечпосполита, идваха в столицата, откъдето ги изпращаха на части по вода за Прусия и по-нататък за Швеция. А в тоя момент, когато се беше вдигнала цялата страна и отбраняваните от по-малки шведски гарнизони замъци не осигуряваха безопасност, във Варшава беше надокарана още повече плячка. А шведският войник с по-голяма готовност жертваше живота си, отколкото плячката. Тоя беден народ, докопал се до съкровищата на една богата страна, се разлакоми толкова много, че светът не беше виждал по-алчни хищници. Самият крал се беше прославил с користолюбието си, генералите следваха примера му, а Витенберг надминаваше всички. Когато беше въпрос за печалба, офицерите не се спираха нито от рицарската си чест, нито от съображения за авторитета на чина си. Те вземаха, изстискваха, плячкосваха всичко, което можеше да се вземе. В самата Варшава полковници с висок чин и благороден произход не се срамуваха да продават водка и тютюн на собствените си войници, стига само да натъпчат джобовете си с пари.

Към ожесточена отбрана можеше да подбужда шведите и това, че тогава във Варшава бяха затворени най-ценните им хора. Преди всичко самият Витенберг, вторият главнокомандващ след Карл и пръв, който навлезе в територията на Жечпосполита и я доведе до падането ѝ при Уйшче. Ето защо в Швеция му беше подготвено триумфално посрещане като завоевател. Освен него в града се намираше канцлерът Оксенцирна, прочут по целия свят държавник, уважаван дори от неприятелите заради своята честност. Наричаха го Минерва на краля, тъй като на неговите съвети Карл дължеше всичките си победи при

переговорите. Във Варшава бяха също така генералите Врангел младши, Хорн, Ерскин, вторият Льовенхаупт и множество шведски дами от висок произход, които бяха дошли със съпрузите си в тая страна като в ново шведско владение.

Така че шведите имаше какво да бранят. И крал Ян Казимеж разбираше, че обсадата ще бъде дълга и кървава, особено при липсата на тежки оръдия; разбираха това и хетманите, но войската не искаше да мисли за това. Щом пан Гроджицки направи горе-долу някакви насипи, щом се приближи малко към стените, вече от всички хоронгви тръгнаха делегации до краля с молба да позволи на доброволци да се впуснат в атака. Кралят дълго трябваше да обяснява, че крепост не се превзема със саби, докато овладее увлечението.

В това време ускоряваха строителните работи, доколкото беше възможно. Понеже не можеше да тръгне в атака, войската взе усърдно участие в тях наред с нестроеваците. Шляхтичите от най-елитните части, дори самите офицери, караха пръст с колички, правеха дървени прегради, работеха при копаенето. Много пъти шведите се опитваха да пречат на работата и не минаваше ден без нападение във от портите, но щом шведските мускетари успеяха да излязат навън, поляците, които работеха по насипите, захвърляха количките, сноповете пръчки, лопатите и лизгарите и толкова ожесточено тичаха със саби в боя, че излезлите шведи трябваше да се крият с най-голяма бързина в крепостта. При тия сблъсквания падаха много трупове, рововете и плацовете чак до насипите се покриха с гробове, в които погребваха падналите през време на кратките спирания на военните действия. Накрай нямаше време и за погребения, та труповете лежаха на открито и облъхваха със страхотна смрад града и обсадителите.

Въпреки изключително големите трудности всеки ден в кралския стан се прокрадваха граждани, които донасяха какво става в града и молеха на колене за ускоряване на генералната атака. Защото шведите имаха още достатъчно храна, но населението умираше от глад по улиците, живееше в мизерия, в гнет, под ужасната ръка на гарнизона. Всеки ден ехото донасяше чак в кралския стан отгласи от мускетни гърмежи в града и бегълци съобщаваха, че разстрелвали граждани, подозирани в симпатии към своя крал. От разказите на бегълците косите настръхваха. Те разправяха, че цялото население, болните жени, новородените деца, старците, всички нощуват по улиците, тъй

като шведите са ги прогонили от къщите, в които били пробити проходи от една стена до друга, та в случай че кралските войски навлязат в града, те да могат да се крият и отстъпват. Върху това превърнато в чергари население валели дъждове, в слънчеви дни го пекло слънцето, нощем го щипел студът. На гражданите било забранено да палят огън и те нямали къде да си сварят лъжица топло ядене. Разни болести се ширели все повече и вземали стотици жертви.

Когато слушаше тези разкази, сърцето на краля се пръскаше и той изпращаше куриер след куриер да се ускори пристигането на тежките оръдия. А времето течеше, минаваха дни, седмици и не можеше да се предприеме нищо по-сериозно, освен отблъскването на нападенията от крепостта. Само едно нещо крепеше мисълта на обсадителите: че в края на краищата и на гарнизона ще се свърши храната, тъй като пътищата бяха така пресечени, та и мишка не би могла да влезе в крепостта. А с всеки изтекъл ден и обсадените губеха надежда, че ще им дойде помощ. Оная армия, която се намираще под командването на Дъглас и беше най-близо, не само че не можеше да дойде на помощ, но трябваше да мисли и за собствената си кожа, тъй като крал Казимеж разполагаше с достатъчно сили, та успя да усмири и нея.

Най-сетне започнаха да обстрелват крепостта с по-малките оръдия, преди още да са дошли тежките за разбиване на стените. Пан Гроджицки се приближи откъм Висла на шест крачки от рова, като подобно на къртица непрекъснато издигаше пред себе си земни прикрития и започна да бълва непрестанен огън срещу нещастния град. Великолепният дворец на Казановски беше разрушен, но не съжالياха за него, понеже принадлежеше на предателя Раджейовски. Разбитите му стени едва се държаха още, пустите прозорци зееха; върху великолепните тераси и градини денем и нощем падаха снаряди и разрушаваха чудни фонтани, мостчета, беседки, мраморни статуи и плашеха пауните, които с жален крясък вестяха за окаяното си положение.

Пан Гроджицки обсипваше с огън и бернардинската камбанария, и краковската порта, защото беше решил да пристъпи към нападение от тая страна.

В това време обозните слуги почнаха да молят за разрешение да атакуват града, тъй като искаха да се докопат първи до шведските

съкровища. Веднъж кралят им отказа, но после позволи. Няколко известни офицери се заеха да застанат начело, а между тях и Кмичиц, на когото беше омръзнало не само бездействието, но изобщо не можеше да си намери място, понеже Хаслинг заболя тежко, от няколко седмици лежеше в безсъзнание и не можеше да говори за нищо.

И така завикаха за нападение. Пан Гроджицки се противопоставяше до последния миг и твърдеше, че докато не се направи пробив в стената, градът не може да бъде превзет, дори ако в атака тръгнат не само слугите, но и редовната пехота. Но понеже кралят беше вече позволил, трябваше да отстъпи.

На 15 юни се събраха около шест хиляди обозни слуги, приготвиха стълби, снопове пръчки, торби с пясък, дълги пръти с железни остриета и куки на края и надвечер тая тълпа, въоръжена в по-голямата си част само със саби, започна да се съсредоточава към мястото, където подкопите и земните прикрития стигаха най-близо до крепостния ров. Когато вече се стъмни напълно, при даден знак слугите тръгнаха със страшен крясък към рова и почнаха да го засипват. Бдителните шведи ги посрещнаха с убийствен огън от мускети, оръдия и по цялата източна страна на града закипя ожесточен бой. Под прикритието на мрака слугите засипаха в миг рова и безредната им маса стигна до стените. Пан Кмичиц удари с две хиляди души земния форт, който поляците наричаха „къртичище“ и се намираше близо до краковската порта; въпреки отчаяната отбрана той го зае с един замах. Отбраната беше унищожена, като не оставиха нито един жив. Пан Анджей заповяда да обърнат оръдията към портата, а една част към по-далечните стени, та да окаже помощ и да поприкрие ония групи, които се мъчеха да се покатерят по тях.

На тях обаче не им провървя както тук. Слугите нагласиха стълбите и взеха да се катерят с такова увлечение, че дори най-обучената пехота не би могла да се мери с тях, но шведите, предпазени от бойниците, изсипваха огън върху самите им лица, тласкаха предварително приготвени камъни и трупи, под чиято тежест стълбите се трошеха на дребни трески, най-сетне пехотата изблъскваше нападателите с помощта на дълги пики, срещу които сабите не можеха да сторят нищо.

Повече от петстотин най-храбри слуги паднаха при стените; останалите се скриха обратно през рова в полските подкопи при

непрестанен огън.

Нападението беше отблъснато, но оня малък форт остана в полски ръце. Напразно шведите стреляха срещу него през цялата нощ с най-тежки оръдия; Кмичиц също им отговаряше през цялата нощ с ония оръдия, които беше взел. Едва призори, когато се развидели, му ги разбиха до едно. Тогава Витенберг, който държеше за тоя форт като за главата си, изпрати пехота със заповед да не е посмяла да се върне, без да превземе обратно форта, но пан Гроджицки веднага прати подкрепления на Кмичиц и с тяхна помощ той не само отблъсна пехотата, но се втурна подир нея и я преследва чак до краковската порта.

Пан Гроджицки беше толкова зарадван, че лично се затече при краля с доклад.

— Милостиви господарю — каза той, — аз бях против вчерашната акция, но сега виждам, че не е била напразна! Докато тоя форт беше в техни ръце, не можех да сторя нищо срещу портата, а сега, щом пристигнат тежките оръдия, за една нощ ще мога да извърша пробива.

Кралят, който беше натъжен, че бяха избити толкова добри слуги, се зарадва от думите на пан Гроджицки и веднага попита:

— А кой командва на тоя форт?

— Пан Бабинич! — отговориха няколко гласа. Кралят плесна с ръце.

— Тоя човек трябва да бъде навсякъде пръв! Ваша милост генерале, аз го познавам! Той е страшно упорит рицар и не ще позволи да го изтласкат!

— Това би била неппростима вина, милостиви господарю — отговори Гроджицки, — ако позволим такава нещo. Аз вече му изпратих пехота и малки оръдия, тъй като е сигурно, че те ще се мъчат да го изтласкат! Въпросът е за Варшава! Тоя рицар струва толкова злато, колкото тежи сам!

— Повече струва! Защото това не е нито първият му, нито десетият подвиг! — отговори кралят.

След това заповяда веднага да му дадат коня, взе далекоглед и замина да види форта. Но той изобщо не се виждаше зад пушеците, защото петнайсетина тежки оръдия бълваха непрестанен огън върху него и хвърляха гюлета, гранати и картеч. А фортът се намираще

толкова близо до портата, че едва ли не го достигаха и мускетните изстрели; затова се виждаше много ясно как гранатите излитаха нагоре като облачета, описваха силно извита дъга и падаха в облака от дим, където експлодираха със страхотен трясък. Много от тях падаха чак зад форта и възпираха достъпа на подкрепления.

— В името на Отца и Сина и Светия Дух! — каза кралят. — Тизенхауз, гледай!

— Нищо не се вижда, милостиви кралю!

— Ще остане само куп разорана земя! Това е! Тизенхауз, знаеш ли кой стои там?

— Зная, милостиви кралю, Бабинич! Ако излезе жив оттам, ще може да каже, че е бил през живота си в пъкъла.

— Ще трябва да му се изпратят още нови хора! Ваша милост генерале!...

— Заповед е вече дадена, но им е трудно да стигнат, защото гранатите прехвърлят форта и падат много нагъсто на отсамната страна.

— Започнете стрелба в стените с всички оръдия, за да се създаде диверсия.

Гроджицки пришпори коня и полетя към насипите. След малко оръдията по цялата линия загърмяха, а малко по-късно се виждаше как нова част от мазурската пехота излезе от подкопите и се шмугна бегом към къртичището.

Кралят продължаваше да стои и гледа. Накрай викна:

— Редно е някой да смени Бабинич. Кой от вас, ваша милост панове, би желал да го замести като доброволец?

В тоя момент нито двамата Скшетуски, нито Володиовски бяха при особата на владетеля, та настана кратко мълчание.

— Аз! — обади се внезапно пан Топор Грилевски, офицер от леката конница на името на примаса.

— Аз! — повтори Тизенхауз.

— Аз! Аз! Аз! — обади се веднага петнайсетина гласове.

— Който се предложи пръв, нека отиде той! — каза кралят. Пан Топор Грилевски се прекръсти, после вдигна манерката до устата си и полетя.

Кралят стоеше и непрекъснато гледаше в облаците дим, с които беше покрито къртичището и които се влачеха над него като мост чак

до самите стени. Понеже фортът се намираше по-близо до Висла, градските стени доминираха над него и затова огънят беше толкова страхотен.

По едно време оръдейният грохот понамаля, при все че гранатите не преставаха да описват дъги, трясъкът от мускетните гърмежи обаче се носеше така, като че ли хиляди селяни удряха с тояги за вършеене по гумното.

— Изглежда, че отново отиват в атака — каза Тизенхауз. — Ако имаше по-малко пушек, щяхме да видим пехотата.

— Да се приближим малко — каза кралят и подкара коня си.

След него тръгнаха и другите и като се движеха по брега на Висла от страна на Уяздов, стигнаха почти до самия Солец, а понеже градините на дворците и манастирите, които се спущаха към Висла, бяха още през зимата изсечени от шведите за гориво и дървета не закриваха изгледа, те можеха и без далекогледите да установят, че шведите наистина отново бяха тръгнали в атака.

— По-добре да загубя тая позиция — обади се внезапно кралят, — отколкото Бабинич да загине там!

— Бог ще го запази! — каза свещеник Чечишовски.

— И пан Гроджицки не ще пропусне да изпрати подкрепления! — добави Тизенхауз.

По-нататъшният разговор бе прекъснат от някакъв конник, който се приближаваше с всичка сила откъм града. Тизенхауз, който имаше толкова силен поглед, че с просто око виждаше по-добре, отколкото други с далекогледите, се хвана за главата и викна:

— Грилевски се връща! Бабинич трябва да е загинал и фортът превзет.

Кралят закри очите си с ръце, а в това време Грилевски долетя, спря коня на място и като едва поемаше дъх, извика:

— Милостиви господарю!

— Какво стана? Убит? — попита кралят.

— Пан Бабинич казва, че се чувства там добре и не желае заместник, моли само да му се изпрати храна, че от сутринта не били слагали нищо в уста!

— Значи е жив? — викна кралят.

— Казва, че е добре! — повтори пан Грилевски.

А другите, като се отърсиха от изумлението си, започнаха да викат:

— Това е то рицарски замах!

— Това е то войник!

А после се обърнаха към пан Грилевски:

— Трябваше да останеш там и непременно да го смениш. Не те ли е срам да се връщаш? Уплаши ли се, ваша милост, или какво? По-добре да не беше се наемал!

На това пан Грилевски отговори:

— Милостиви господарю! Който ме обвинява в страхливост, готов съм да му изляза където желае, но пред ваше величество съм длъжен да се оправдая. Аз бях в самото къртичище, което може би мнозина от техни милости не биха сторили, но Бабиниц се нахвърли срещу мене заради доброто ми намерение. „Пръждосвай се (казва), ваша милост! Аз действам тук, за малко да не изляза от кожата си (казва) и нямам време за приказки, нито искам даделя с някого славата и командването. Добре ми е тук (казва) и ще остана, а ваша милост ще заповядам да те изведат от окопа! Дано те убият (казва)! На нас ни се яде, а те ми пращат командир вместо храна!“ Какво можех да сторя, милостиви господарю! Дори не се чудя на лошото му настроение, защото там ръцете им отмаляват от работа!

— Но как е? — попита кралят. — Ще се задържи ли там?

— Такъв безумец?! Къде няма да се задържи той! Това само забравих да кажа, че на тръгване ми викна: „И седмица ще стоя тук и няма да се дам, стига да имаме какво да ядем!“

— А може ли да се стои там?

— Там, милостиви кралю, е истински страшен съд! Граната пада след граната, отломъци съскат като дяволи около ушите, земята е направена на дупки, от пушек не може да се говори! Снарядите изхвърлят толкова пясък и чимове, че човек постоянно трябва да се отърсва, за да не го затрупат. Мнозина са загинали, но тия, които са живи, лежат в рововете на окопа, направили са си плетчета от колове пред главите и са ги подсилили с пръст. Много грижливо са построили шведите тоя насип, но сега той служи срещу тях. Докато бях още там, дойде пехотата, изпратена от пан Гроджицки, и сега се бият отново.

— Щом не можем да атакуваме стените, докато не се направи пробив — каза кралят, — тогава още днес ще ударим срещу дворците

на Краковске пшедмешче; това ще бъде най-добрата диверсия.

— И дворците са силно укрепени, превърнати са почти във фортове — забеляза Тизенхауз.

— Но от града не ще им дойдат на помощ, защото цялата си настървеност са насочили срещу Бабинич — отговори кралят. — Така ще стане — кълна се, така ще стане! И веднага ще заповядам нападение, само да благословя преди това Бабинич.

При тия думи кралят взе от ръката на свещеник Чечишовски златното разпятие, в което имаше тресчици от светия кръст, вдигна го нагоре и започна да прави кръстен знак към далечния насип, покрит с огън и пушеци, като казваше:

— Боже на Авраама, Боже на Исаака и Якова, смили се над твоя народ и спаси тия загиващи! Амин! Амин! Амин!

---

[1] Шега (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Личност, определена да заеме даден пост, в случая епископ на Луцк. — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

Настъпи кървава атака откъм Нови швят към Краковске пшедмешче, която не беше особено успешна, но даде този резултат, че отклони вниманието на шведите от форта, който бранеше Кмичиц, и позволи на войниците там да си отдъхнат. Все пак поляците стигнаха чак до казимировския дворец, макар че не можаха да задържат този пункт.

От другата страна атакуваха към даниловичовския дворец и гданския дом, също така безуспешно. Отново загинаха неколкостотин души. Кралят имаше само една утеха — че видя как дори опълчението се катери по стените с най-голяма храброст и пожертвователност и че след тия малко-много неуспешни опити духът не само не се понижи, а, напротив — у войската се засили увереността в победата.

Но най-благоприятното събитие през тия дни беше пристигането на пан Ян Замойски и пан Чарнецки. Първият от тях докара отлична пехота и толкова тежки стенобойни оръдия от Замощч, че шведите нямаха такива във Варшава. Другият, след като в споразумение с пан Сапеха обсади Дъглас с част от литовските войски и подляското опълчение, чието командване беше поверено на Ян Скшетуски, пристигна при Варшава, за да вземе участие в генералното нападение. Очакваше се, а и Чарнецки споделяше тяхната увереност, че това нападение ще бъде последно.

Големите стенобойни оръдия бяха настанени на форта, превзет от Кмичиц, и те веднага започнаха да действат срещу стените и портата, като още отначало принудиха към мълчание шведските гранатомети. Тогава генерал Гроджицки зае сам тая позиция, а Кмичиц се върна при татарите си.

Но той още не беше стигнал до квартирата си, когато го повикаха в Уяздов. Кралят славеше пред целия щаб младия рицар, не пестяха похвалите си и самият Чарнецки, и Сапеха, и Любомирски, и коронните хетмани, а той стоеше пред тях с изпокъсано и покрито с пръст облекло, с опушено от барутния дим лице, недоспал, изморен,

но радостен, че е задържал форта, че е заслужил толкова похвали и спечелил безкрайна слава всред двете войски.

Между другите рицари го поздравиха и пан Володиовски, и пан Заглоба.

— Ти, пане Анджей, дори не знаеш какво голямо доверие има кралят към тебе — каза му малкият рицар. — Вчера бях на военния съвет, защото пан Чарнецки ме взе със себе си. Говориха за генералното нападение, а после за новините, които току-що бяха дошли от Литва, за войната там и за жестокостите, които си позволяват Понтус и шведите. И се съвещаваха как би могло да се засили войната там. Сапеха казва, че е най-добре да се изпратят няколко хоронгви и човек, който би могъл да бъде там това, което беше пан Чарнецки в началото на войната в Кралството. Тогава кралят каза: „Такъв човек има само един: Бабиниц.“ Другите веднага потвърдиха същото.

— Аз бих отишъл с най-голяма готовност в Литва и особено в Жмудж — отговори Кмичиц. — И сам смятах да моля негово величество за това, чакам само да вземем Варшава.

— Генералното нападение е определено за утре — каза Заглоба, като се приближи.

— Зная, а как се чувства Кетлинг?

— Кой е той? Да не би Хаслинг?

— Все едно, той има две презимена, както е прието у англичаните, шотландците и много други народи.

— Вярно — отговори Заглоба, — а испанецът си има различно име за всеки ден от седмицата. Разправяше ми слугата на ваши милости, че Хаслинг или Кетлинг е здрав; вече заговорил, ходел и температурата му спаднала, само че час по час искал да яде.

— А ти, ваша милост, не ходи ли при него? — попита Кмичиц малкия рицар.

— Не съм, че нямах време. Кой пред генерална атака има глава за каквото и да било?

— Тогава да отидем сега.

— Ти, ваша милост, върви най-напред да спиш — каза Заглоба.

— Вярно! Вярно! Едва стоя на краката си!

И когато се прибра в квартирата си, пан Анджей последва тоя съвет, още повече че намери Хаслинг да спи. А вечерта Заглоба и Володиовски дойдоха да го посетят и седнаха в просторната беседка,

която татарите бяха направили за своя „багадир“. Братята Кемлич им наливаха стара, стогодишна медовина, която кралят беше изпратил на Кмичиц, а те я пиеха с удоволствие, защото навън беше горещо. Хаслинг, блед и още изтощен, сякаш черпеше живот и сили от ценното питие. Заглоба мляскаше с език и бършеше потта от челото си.

— Хей! Как гърмят там тия стенобойни оръдия — обади се младият шотландец, като се послушваше. — Утре ще тръгнете в генерална атака... Желая ви добро здраве!... Да ви благослови Бог! Аз съм от чужда кръв и служех, на когото бях длъжен, но на вас желая добро! Ах, каква медовина! Живот, живот навлиза в мене...

Като говореше така, той отмяташе назад златистата си коса и вдигаше към небето светлосините си очи; а лицето му беше чудно и още полудетско. Заглоба го гледаше някак с умиление.

— Ваша милост, пане рицарю, говориш толкова добре полски, колкото всеки от нас. Стани поляк, обикни нашето отечество и ще направиш хубаво нещо, а и медовината няма да ти липсва! Индигенатът^[1] у нас не е толкова труден за войника.

На това Хаслинг отговори:

— Още повече че аз съм шляхтич. Цялото ми презиме е: Хаслинг-Кетлинг ъф Елгин. Моят род произхожда от Англия, но се е заселил в Шотландия.

— Това са далечни и задморски страни, а тук е някак по-прилично да живее човек — отвърна Заглоба.

— И на мене ми е добре тук!

— Но на нас ни е зле — каза Кмичиц, който от началото още се въртеше нетърпеливо на пейката, — защото бързаеме да чуем какво е ставало в Тауроги, а ваши милости се разправяте за родословията си.

— Питайте ме, ще отговарям.

— Често ли виждаше панна Билевичувна?

По бледото лице на Хаслинг се мярна руменина.

— Всеки ден! — каза той.

А пан Кмичиц веднага го загледа пронизително.

— Толкова доверен ли ѝ беше? Какво се изчерви? Всеки ден? Как така всеки ден?

— Защото тя знаеше, че ѝ симпатизирам и ѝ направих няколко услуги. Това ще се види от по-нататъшния ми разказ, а сега трябва да почна отначало. Вие, ваша милост панове, може би не знаете, че аз не

бях в Кейдани, когато княз Богуслав е дошъл и отвел тая девойка в Тауроги. Няма да повтарям защо е станало това, а и разни хора различно говорят, ще кажа само, че щом пристигнаха, веднага всички забелязахме, че князът е страшно влюбен.

— Дано го Бог накаже! — викна Кмичиц.

— Започнаха забавления, каквито по-рано нямаше: и борба за пръстен, и турнири. Човек би помислил, че са настъпили най-спокойни времена, а то всеки ден заминаваха писма, пристигаха пратеници от електора, от княз Януш. Знаехме, че княз Януш, притиснат от пан Сапеха и конфедератите, моли за помощ в името на Бога, тъй като го заплашва гибел. Но ние нищо! На електорската граница стоят готови войски, капитани пристигат с нови набори, но ние не тръгваме на помощ, защото на княза не му се ще да се раздели с девойката.

— Значи затова Богуслав не отиваше на помощ на братовчеда си? — обади се Заглоба.

— Точно така. Същото казваха Патерсон и всичките му най-близки лица. Някои бяха недоволни от това, други се радваха, че Радживилови ще загинат. Сакович заместваше княза в обществените работи и отговаряше на писмата, съвещаваше се с пратениците, а князът напрягаше ума си само за да устрои някаква забава или конна кавалкада, или лов. Той, скъперникът, хвърляше пари на всички страни, заповяда да изсекат горите на цели мили, та панна Билевичувна да има по-хубава гледка от прозореца, с една дума, просто цветя сипеше под краката ѝ и така я посрещаше, че ако беше шведска принцеса, нямаше да измисли нищо по-хубаво. По тая причина мнозина я съжеляваха и казваха: „Всичко това е за нейната гибел, князът няма да се ожени за нея, а щом завладее сърцето ѝ, ще направи с нея, каквото поиска.“ Но се оказа, че това не е девойка, която може да бъде доведена дотам, където добродетелта не отива. Охо!

— Е какво? — извика Кмичиц и скочи. — Аз зная това по-добре от другите.

— А как приемаше панна Билевичувна тия кралски почести? — попита Володиовски.

— Отначало с любезен израз на лицето, защото по държането ѝ се виждаше, че някаква мъка носи в сърцето си. Ходеше на лововете, на маскените забавления, на кавалкадите и турнирите, като навярно мислеше, че това е нещо обикновено в двора на княза. Но скоро

разбра, че всичко това е за нея. Веднъж князът, след като вече беше уморил ума си да измисля най-различни зрелища, пожела да ѝ покаже картината на войната. Тогава запалиха едно селище близо до Тауроги, пехотата го отбраняваше, князът атакуваше. Разбира се, той спечели голяма победа, а после, сит на похвали, паднал, както разправят, пред краката на панна Билевичувна и почнал да я моли да отговори на чувствата му. Не се знае какво ѝ е предложил, но от този момент приятелството им се свърши. Тя започна денем и нощем да се държи за ръкава на чичо си, рошенския мечник, а князът...

— Започна да я заплашва? — възкликна Кмичиц.

— Къде ти! Почна да се облича като гръцки пастир, като Филемон^[2]; специални куриери хвърчаха до Крулевец за модели, за пастирски облекла, за панделки и перуки. Той се преструваше на отчаян, обикаляше под прозорците ѝ и свиреше на лютня. И тук ще кажа на ваши милости какво мисля искрено: той беше упорит палач на моминската чест и смело може да се каже за него това, което в отечеството ми се говори за подобни хора: че въздишките му са издули много момински корабни платна, но този път наистина се беше влюбил и това не е чудно, тъй като девойката приличаше повече на богиня, отколкото на жителка на тая юдол^[3] плачевна.

Тук Хаслинг отново се изчерви, но пан Анджей не забеляза това, защото от задоволство и гордост се хвана за кръста и започна да гледа Заглоба и Володиовски с тържествуващ поглед.

— Познавам я, същинска Диана, само дето няма месец в косата! — каза малкият рицар.

— Какво е Диана пред нея?! Собствените кучета на богинята биха били срещу Диана, ако видеха нея! — възкликна Кмичиц.

— Затова казах „нищо чудно“ — отговори Хаслинг.

— Добре! Само че за това „нищо чудно“ бих го пекъл на слаб огън; за това „нищо чудно“ с цигански гвоздеи бих заповядал да го подковат...

— Стига, ваша милост! — прекъсна го Заглоба. — Най-напред го хвани, после ще правиш тия чудесии, а сега остави този рицар да говори.

— Много пъти бивах на пост пред стаята, в която князът спеше — продължаваше Хаслинг, — и зная как се въртеше в леглото, как въздишаше, приказваше на себе си, съскаше като от болка — така,

изглежда, го горяха желанията. Промени се страшно, изсъхна; може би вече го ядеше и тая болест, от която легна после. В това време по целия двор се пръснаха слухове, че князът толкова много се е забравил, та иска да се жени. Това стигна и до ушите на княгинята, жената на Януш, която живееше в Тауроги с дъщеря си. Започнаха сърдения и мусения, защото, както ваши милости знаят, било уговорено Богуслав да се ожени за дъщерята на княз Януш, щом тя порасне. Но той бе вече забравил всичко, така му беше пронизано сърцето. Изпаднала в ярост, княгинята замина с дъщеря си за Курландия, а той още същата вечер поиска ръката на панна Билевичувна.

— Поиска ръката й?! — извикаха Заглоба, Кмичиц и Володиовски слисани.

— Да! Най-напред от рошенския мечник, който беше не по-малко учуден от ваши милости и не можеше да повярва на собствените си уши, но когато най-сетне повярва, едва си намираще място от радост, защото свързването с Радживилови беше блестящ успех за целия род Билевич; наистина Патерсон казваше, че и без това между тях съществува роднинска връзка, но е стара и забравена.

— Разправяй по-нататък! — обади се Кмичиц, който трепереше от нетърпение.

— Тогава двамата тръгнаха да отидат при панна Билевичувна с цялата оная демонстративност, която е приета при такива случаи. Целият двор чак се тресеше. Бяха дошли лоши вести от княз Януш, прочете ги само Сакович, обаче никой не им обръщаше внимание, както и на самия Сакович — тогава той беше изпаднал в немилост, защото разубеждаваше княза от тоя брак. А у нас едни говореха, че не за пръв път Радживилови се женят за шляхтичка, че в Жечпосполита цялата шляхта е равна, а билевичовският род се води чак от римско време. И това говореха ония, които искаха да си спечелят благоволенieto на бъдещата господарка. Други твърдяха, че това е само хитрост на княза, за да стигне до по-голяма интимност с девойката (нали между годеници много работи се позволяват) и при удобен случай да посегне на честта й.

— Сигурно е било така! Не може да бъде другояче! — обади се пан Заглоба.

— И аз така мисля — каза Хаслинг, — но слушайте по-нататък. Когато си приказвахме така, в двора внезапно като гръм се разнесе, че

панна Билевичувна пресякла съмненията като със сабя, защото отказала направо.

— Да я благослови Бог! — викна Кмичиц.

— Та отказала направо! — продължи Хаслинг. — Достатъчно беше да погледне човек княза, за да разбере това. Той, на когото се подлагаха княгини, който не търпеше да му се противопоставят, за малко не подлудя. Опасно беше да му се показва човек пред очите. Всички знаехме, че така не ще продължи дълго и че рано или късно князът ще употреби сила. На другия ден мечникът беше отвлечен и откаран в Тилжа, вече на електорска територия. Същия ден девойката измоли от офицера, който беше на стража пред вратата ѝ, да ѝ даде пълен пистолет. Офицерът не ѝ отказа това, защото беше шляхтич и човек с чест, чувстваше милост към нещастната дама и възхищение от нейната хубост и твърдост.

— Кой е този офицер? — извика Кмичиц.

— Аз! — отговори Хаслинг сухо.

Пан Анджей така го грабна в прегръдките си, че младият шотландец, който още не се чувстваше съвсем здрав, писна от болка.

— Няма нищо! — извика Кмичиц. — Ти не си пленник, ти си мой брат, мой приятел! Кажи какво искаш. За Бога, кажи какво искаш.

— Да си почина малко! — отговори Хаслинг задъхан.

И млъкна, само стискаше ръцете, които му подаваха Володиовски и Заглоба, а накрай, като виждаше сам, че всички горят от любопитство, продължи:

— Предупредих я също за това, което знаеха всички, че лекарят на княза е приготвил някакви упоителни лекарства и пития. Но страховете се оказаха напразни, тъй като в работата се намеси Господ-Бог. Той докосна княза с пръст, събори го болен на легло и го държа цял месец така. Странно, ваша милост панове, но той падна така, сякаш с коса му бяха отсекли краката, и то в същия оня ден, когато смяташе да посегне върху честта на девойката. Божи пръст, казвам ви, нищо друго! Самият той е помислил това и се уплашил, а може би при боледуването са изгорели желанията му или най-сетне е чакал да възстанови силите си, важното е, че когато оздравя, остави я на мира и дори позволи да доведат мечника обратно от Тилжа. Тежката болест наистина му мина, но не и треската, която го измъчва като че ли и досега. Вярно е също така, че скоро след като стана от легло, трябваше

да тръгне на поход за Тикочин, където претърпя поражение. Върна се с още по-голяма треска, а после електорът го повика при себе си. В това време в Тауроги настъпи такава промяна, за която е и чудно, и смешно да се говори, но важното е, че князът не може вече да разчита там на верността на никой офицер или придворен освен на много старите, които нито ще видят, нито ще дочуят, затова няма и да забележат.

— Какво толкова се е случило? — попита Заглоба.

— През време на тикочинския поход, още преди поражението при Янов, беше отвлечена някоя си панна Анна Борзобогата-Крашенска и изпратена в Тауроги.

— Ето ти сега пък ново чудо! — извика Заглоба.

А пан Володиовски започна да мига с очи и да мърда мустачки, накрай каза:

— Пане рицарю, само да не кажеш нещо лошо за нея, че като оздравееш, ще имаш работа с мене.

— Дори да искам, не бих могъл да кажа нищо лошо за нея, но ако е изгора на ваша милост, ще ти кажа, че лошо я пазиш, а ако ти е роднина, значи много добре я познаваш, та не ще отречеш това, което ще кажа. Само след една седмица тази панна направи всички да се влюбят в нея — и стари, и млади, само като ги пронизваше с очи с добавка на някакви магьоснически хитрости, за които вече не мога да кажа нищо.

— Тя е! И в пъкъла бих я познал по това! — измърмори Володиовски.

— Чудно нещо! — каза Хаслинг. — Панна Билевичувна ѝ е равна по хубост, но в нея има една такава сериозност и недостъпност, сякаш е някаква игуменка, та човек я боготвори и ѝ се възхищава, но без да смее дори да повдигне очи, а камо ли да живее с някаква надежда. Сами ще признаете, че има различни девойки: едни са като антични весталки, други — щом ги погледнеш, веднага би искал...

— Ваша милост пане! — каза пан Михал заплашително.

— Не се сърди, пане Михале, защото той говори истината! — каза Заглоба. — Сам подскачаш пред нея като младо петле и очите ти се покриват с перде, а всички знаем, че е закачлива, и ти си го казвал най-малко сто пъти.

— Да оставим това — каза Хаслинг. — Исках само да обясня на ваши милости защо в панна Билевичувна се влюбиха само някои,

които бяха способни да оценят несравнимото ѝ съвършенство (тук Хаслинг отново се изчерви), а в панна Борзобогата — почти всички. Кълна се в Бога, че ме надуваше смях, защото като че ли някаква епидемия беше овладяла сърцата. И свадите, и дуелите изникнаха като гъби. И защо? За какво? Защото трябва да се знае, че нямаше нито един, който би могъл да се похвали с взаимност на чувствата от страна на тая девойка, но всеки вярваше сляпо, че рано или късно само той ще постигне нещо.

— Тя е, сякаш я рисува! — измърмори отново Володиовски.

— Двете момичета обаче се обикнаха страшно — продължи Хаслинг. — Едната не можеше да направи нито крачка без другата, а понеже панна Борзобогата управлява както си иска в Тауроги...

— Как така? — прекъсна го малкият рицар.

— Защото управлява всички. Сакович сега не замина на поход, така е влюбен, а Сакович е пълен господар във всички княжески имения. Чрез него управлява панна Анна.

— Толкова ли е влюбен? — отново попита Володиовски.

— И най-самоуверен, защото сам по себе си е много богат човек.

— И Сакович ли се казва?

— Както виждам, ваша милост, искаш добре да го запомниш?

— Е... може би! — отговори Володиовски уж небрежно, но при това така зловещо мръдна мустачките си, че тръпки полазиха по Заглоба.

— Исках само това да добавя — каза Хаслинг, — че ако панна Борзобогата накараше Сакович да измени на княза и да улесни бягството ѝ заедно с нейната другарка, мисля, че той би сторил това без никакво колебание; но доколкото зная, тя предпочита да прави това зад гърба на Сакович, може би напук на него... кой знае... важното е, че един офицер, мой сънародник (но не католик), ми се довери, че там вече е организирано цялото заминаване на мечника с девойките, че в заговора участват офицери... че това ще стане скоро...

Сега Хаслинг започна да диша тежко, понеже се умори и напрягаше последни сили.

— И това е най-важното нещо, което имах да кажа на ваши милости! — добави той бързо.

Володиовски и Кмичиц чак се хванаха за главите.

— Къде искат да бягат?

— В горите и през горите до Бяловежа... Не мога да си поема дъх!

По-нататъшният разговор бе прекъснат от влизането на куриер от Сапеха, който връчи на Володиовски и Кмичиц по лист хартия, сгънат на четири. Щом Володиовски разгъна своя, веднага се обади:

— Заповед да заемем вече позициите за утрешната акция.

— Чувате ли как реват стенобойните оръдия? — извика Заглоба.

— Най-сетне, утре! Утре!

— Уф! Горещо! — каза пан Заглоба. — Лош ден за генерално нападение... По дяволите тия горещини. Света Богородице... Въпреки жегата утре мнозина ще изстинат, но не тия, не тия, които се поверяват на тебе. Покровителко наша... Ех, че гърмят оръдията!... Твърде стар съм вече за атаки... На открито поле работата е друга. В тоя миг на вратата се показва нов офицер.

— Тук ли е негова милост пан Заглоба? — попита той.

— Тук съм!

— По заповед на милостивия крал ваша милост ще трябва да бъдеш утре при неговата особа.

— Ха! Искат да ме спрат от атаката, понеже знаят, че старецът ще тръгне пръв, веднага щом прозвучат тръбите. Добър господар, помни, не бих искал да го натъжа, но не зная дали ще издържа, че като се запаля, забравям всичко и право в огъня... Такава ми е природата!... Добър господар!... Чувате ли как тръбите вече свирят с мундщук, за да си заеме всеки позицията! Е! Утре! Утре!... Ще има и свети Петър работа; ще трябва вече да си приготви тефтерите... А и в пъкъла вече са наслагали за шведите казани с пресен катран за къпане... Уф! Уф! Утре!...

---

[1] Даване поданство на чужденец (от лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Влюбен младеж от антични идилии. — Бел.прев. ↑

[3] Букв. долина; в случая (прен.) — земният мъчителен живот. — Бел. elemag_an ↑

ТРИЙСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

На 1 юли между Повонзки и селището, по-късно наречено Маримонт^[1], се състоя голяма полева литургия, която бе изслушана от десетте хиляди души редовна войска при пълна съсредоточеност на духа. Кралят направи обет, че в случай на победа ще издигне черква на пресветата Дева. По негов пример даваха обети големците, хетманите, рицарите, дори простите войници — всеки според възможностите си, тъй като тоя ден щеше да бъде ден на генералното нападение.

След свършване на литургията всеки от командирите тръгна за своята част. Пан Сапеха застана срещу черквата „Свети Дух“, която тогава се намираще извън стените, но понеже беше ключ към тях, шведите я бяха укрепили здраво и настанили в нея значителна войска. Пан Чарнецки трябваше да превземе Гданския дом, тъй като задната стена на тая сграда беше част от крепостните стени и превземеше ли се тя, през нея можеше да се влезе в града. Пьотр Опалински, подляски воевода, щеше да тръгне с великополяните и мазурите от Краковске пшедмешче и Висла. Хората бяха премного, почти повече, отколкото можеха да намерят достъп до стените; цялата равнина, всичките крайградски селца и ливади бяха залени от човешко море, зад което се белееха шатри, а зад шатрите коли, та погледът се губеше в синята далечина, преди да стигне края на този мравуняк.

Тия пълчища чакаха при пълна бойна готовност, с вече насочено напред оръжие, с издаден крак за втурване, готови всеки миг да се затекат към пробива в стената, направен от големокалибрени топове и особено от тежките стенобойни оръдия на Замойски. Оръдията не преставаха да гърмят нито миг, но нападението се протакеше само защото чакаха окончателен отговор от Витенберг на писмото, което му беше изпратил великият канцлер Коричински. Но когато към пладне пристигна офицер с отрицателен отговор, около града злоещо засвириха тръби и нападението започна.

Коронните войски под командването на хетманите, войските на Чарнецки, кралските полкове, пехотните полкове на пан Замойски, литовците, командвани от Сапеха, и пълчищата от опълчението се

хвърлиха към стените като надигнала се вълна. А от стените цъфнаха към тях ивици бял дим и пламъци: големите оръдия, картечите, дългоцевните пушки, мускетите заехтяха едновременно; земята се разтърси из основи. Снарядите месеха тая човешка маса, изораваха в нея дълги бразди, но тя тичаше напред, носеше се към крепостта, без да обръща внимание на огъня и смъртта. Облаците барутен дим закриха слънцето.

Тогава всеки удари устремно там, където му беше най-близо: хетманите откъм портата на Нове място, Чарнецки на Гданския дом, пан Сапеха с литовците на черквата „Свети дух“, а мазурите и великополяните от Краковске пшедмешче и Висла.

На последните се падна най-тежката работа, тъй като всички дворци и къщи по Краковске пшедмешче бяха превърнати в крепости. Но тоя ден мазурите бяха обхванати от такава бойна настървеност, че нищо не можеше да се опре на техния устрем. И те вземаха с пристъп дом след дом, дворец след дворец, биеха се по прозорците, по вратите, по стълбищата; избиваха до крак защитниците.

Преди да изсъхне кръвта по ръцете и лицата им, след превземането на една сграда вече се хвърляха към друга и отново пламваше ръкопашен бой, и отново тичаха по-нататък. Конницата се надпреварваше с опълчението, опълчението с пехотата. Заповядано им бе, като тръгват в атака, да носят пред себе си снопи от неузряло жито, които трябваше да ги пазят от куршумите, но в разпалеността и бойното си въодушевление те захвърляха всички тия прикрития и тичаха с гола гръд. След кървава битка бяха взети параклисът на царете Шуйски и великолепият дворец на Конецполски. Шведите бяха смачкани до крак в по-малките постройки, в магнатските конюшни, в градините, които се спущаха към Висла. Близо до двореца на Казановски пехотата се опита да се противопостави на улицата и подкрепяна от стените на двореца, от черквата и камбанарията на бернардините, превърнати в мощна крепост, посрещна нападателите с буен огън.

Но градът от куршуми не ги спря нито за миг и с вика: „Да живеят мазурите!“ шляхтата се хвърли със саби в самата среда на пехотното каре; след тях се втурна селската пехота, както и слугите, въоръжени с върлини, кирки и брадви. Карето беше разбито в миг и започна сеч. Свои и неприятели се смесиха така, че образуваха

грамадно кълбо, което се виеше, бореше и търкаляше в собствената си кръв между двореца на Казановски, дома на Раджейовски и Краковската порта.

Но откъм Краковске пшедмешче прииждаха все нови и нови маси бойци като някаква разпенена река. Най-сетне пехотата беше избита до крак и се започна оная славна атака срещу казановския дворец и бернардините, която реши битката в значителна степен.

Пан Заглоба взе участие в тази атака, защото вчера се бе излъгал, като смяташе, че кралят го кани при своята особа само за да го придружава. Напротив, като прославен и опитен воин му повериха командването на слугите, които като доброволци щяха да участват в атаката от тая страна заедно с редовни войници и опълченци. Наистина пан Заглоба искаше да върви с тях във втората линия и да се задоволява със заемането на превзетите по-рано дворци, но когато още отначало всички тръгнаха в надпревара и съвсем се смесиха помежду си, човешкият поток повлече и него. А той тръгна, защото, макар че по природа беше твърде предпазлив и предпочиташе да не излага живота си, когато това е възможно, така беше свикнал въпреки волята си от толкова години с битките, в толкова страшни кланета беше участвал, че когато се наложеше, биеше се заедно с другите, дори по-добре от другите, понеже храброто му сърце беше изпълнено с отчаяние и ярост.

Така и сега той се намери пред портата на казановския дворец или по-скоро в пъкъла, който вреше страшно при тая порта, тоест в кипез, горещина, блъсканица, град от куршуми, огън, дим, човешки стонове и викове. Хиляди брадви, кирки, копия удряха в портата; хиляди мъжки ръце я блъскаха и дърпаха яростно; едни падаха, като че ли ударени от гръм, други се тикаха на тяхно място, газеха по труповете им и се мъчеха да влязат в сградата, сякаш нарочно търсеха смъртта си. Никой никога не беше виждал и не помнеше не само по-упорита отбрана, но и по-упорита атака. От горните етажи над портата се сипеха куршуми, лееше се катран, но тия, които бяха под тоя огън, не можеха да отстъпят, дори да искаха, така ги тласкаха отвън. Виждаха се отделни хора, мокри от пот, черни от барут, със стиснати зъби и подивели очи, които блъскаха портата с толкова големи греди, че в обикновено време дори трима силни мъже едва биха могли да си служат с тях. Така устремът утрояваше силите. Същевременно

атакуваха всички прозорци, слагаха стълби за горните етажи, изсичаха решетките по стените. А от тия решетки, от прозорците, от изрязаните в стените отвори стърчаха цеви на мускети, които не преставаха да димят нито миг. Но най-сетне се извиха такива пушеци, такъв прах се вдигна, че при тоя светъл слънчев ден нападателите едва можеха да се различат. Въпреки това те не се отказваха от боя, напротив — още по-усилено се катереха по стълбите, още по-ожесточено разбиваха портата, а крясъците от черквата на бернардините даваха да се разбере, че там други групи атакуват със същата енергия.

Изведнъж Заглоба викна с толкова силен глас, че го чуха всред врявата и гърмежите:

— Торба с барут под портата!

Дадоха му я мигом, а той заповяда веднага да изсекат тясна дупка под самата основа на засовниците, толкова тясна, че в нея да може да се помести само торбата. Когато сложиха торбата, пан Заглоба сам запали фитила и изкомандва:

— Настрани! До стените!

Струпаните наблизко избягаха на две страни при ония, които подлагаха стълби за по-далечните прозорци, и настана миг на очакване.

След това страхотен трясък разтърси въздуха и нови кълба дим се вдигнаха нагоре. Пан Заглоба дотърча отново с хората си и погледна: експлозията наистина не беше разбила портата на дребни късчета, но беше изтръгнала пантата от дясната страна, откъртила бе няколко здрави греди, които бяха вече подсечени, изкривила подемната скоба и беше извила навътре към трема цялата долна част на едното крило, така че се бе образувал проход, през който можеше да се промъкне дори пълен човек.

Веднага заострените колове, топорите и брадвите започнаха да удрят силно в разбитото крило, стотици рамене го натиснаха с всички сили, чу се пронизителен трясък, цялото крило падна и откри вътрешността на тъмния трем.

Мигновено в тоя мрак засвяткаха изстрелите на мускети, но човешката река нахлу през пробива с неудържим устрем и дворецът беше превзет.

Едновременно нахълтаха и през прозорците, та вътре в двореца започна страхотен ръкопашен бой. Превземаха стая по стая, коридор

по коридор, етаж по етаж. Стените бяха преди това вече толкова повредени и разбити, че в няколко стаи потоните паднаха с шум и покриха поляци и шведи с развалини. Но мазурите вървяха като огън, проникваха навсякъде, удряха с обертъчки, сечеха, мушкаха. Никой от шведите не молеше за милост, пък и никому не прощаваха. В някои коридори и проходи човешките трупове бяха така преградили пътя, че шведите направиха от тях барикади, а нападателите ги извличаха за краката, за косите и ги изхвърляха през прозорците. Кръв течеше на струи по стълбищата. Тук-таме групи шведи още продължаваха да се отбраняват, да отблъскват с отмалели ръце бесните удари на нападателите. Кръв обливаше лицата им, очите им се покриваха с мрак, не един вече бе паднал на колене, но още воюваше; изтласквани от всички страни, душени от тълпата противници, скандинавците умираха в мълчание, достойно за славата им, както подобаваше на войници. Опръсканите с кръв каменни фигури на богове и стародавни герои гледаха тая смърт с мъртви зеници.

Рох Ковалски беснееше главно горе, а пан Заглоба се хвърли със своята част върху терасите, изсече пехотинците, които се отбраняваха там, и от терасите нахълта в чудните, прославени по цяла Европа градини. Дърветата в тях бяха вече изсечени, скъпите храсти повредени от полските куршуми, фонтаните разбити, земята проорана от гранатите — с една дума, навсякъде пустош и унищожение, при все че шведите не бяха участвали в него с хищната си ръка заради особата на Раджейовски. Сега и там закипя ожесточен бой, но продължи само миг, защото шведите вече оказваха слаба съпротива. И те бяха съсечени под личното командване на пан Заглоба, след което войниците се пръснаха по градините и целия дворец за плячка.

А пан Заглоба отиде чак на края на градината, където стените образуваха грамаден ъгъл и слънцето не достигаше там; страшният рицар искаше да си поотдъхне и да избърше потта от морното си чело. Внезапно той погледна и забеляза някакви странни чудовища, които го гледаха враждебно иззад решетките на железната клетка.

Клетката беше прикрепена в ъгъла на стените, така че куршумите, които долитаха отвън, не можеха да я засегнат. Вратата ѝ беше широко отворена, но тия измършавели и отвратителни същества не мислеха да се възползват от това; напротив, явно уплашени от врявата, от съскането на куршумите и от страшната сеч, на която бяха

свидетели преди малко, те се бяха сгушили в ъгъла на клетката и изпокрити в сламата, проявяваха страха си само със скимтене.

— Simiae^[2] или дяволи? — каза си пан Заглоба.

Внезапно го обзе ярост, храбростта се надигна в гърдите му, той вдигна сабя и се втурна в клетката.

Страхотна уплаха отговори на първия удар на неговия меч. Маймуните, с които шведските войници се бяха отнасяли добре и които бяха хранили от малките си дажби, защото ги забавляваха, изпаднаха в такъв ужас, че просто ги обзе лудост; а понеже пан Заглоба им препречи пътя към вратата, те започнаха да се хвърлят из клетката със свръхестествени скокове, да се залавят за стените, за потона, да крещят, да скърцат, накрай една скочи в безумието си върху врата на пан Заглоба и като го хвана за главата, залепи се с всички сила за него. Друга се закачи за дясното му рамо, трета го хвана отпред за шията, четвърта увисна на завързаните отзад ръкави, а той, притиснат, изпотен, се мятеше напразно, напразно нанасяше слепешката удари отзад; скоро взе да се задушавя, очите му изскочиха навън и той завика с отчаян глас:

— Ваша милост панове! Помощ!

Виковете му привлякоха двацетина шляхтичи, които не можеха да разберат какво става, и тичаха на помощ с кървави саби, но внезапно се спряха слисани, спогледаха се и сякаш под влиянието на магия избухнаха в гръмлив общ смях. Дотърчаха още войници, цяла тълпа, но смехът обземаше всички като епидемия. И те се търкаляха като пияни, хващаха се за корема, омазаните им с човешка кръв лица се кривяха конвулсивно и колкото повече пан Заглоба се мятеше, толкова по-силно се смееха те. Едва когато Рох Ковалски дотърча отгоре, разблъска тълпата и освободи вуйчо си от маймунските прегръдки.

— Негодници! — викна пан Заглоба задъхан. — Дано пукнете макар! Ще се смеете, когато виждате католик, нападнат от африкански чудовища? Дано пукнете! Ако не бях аз, досега щяхте да си блъскате чутурите в портата, защото не заслужавате нищо по-добро! Дано пукнете, вие сте недостойни и за тия маймуни!

— Дано пукнеш ти, кралю на маймуните! — викна един шляхтич, който стоеше най-близо до него.

— Simiarum destructor^[3] — извика друг.

— Victor^[4] — добави трети.

— Какъв ти victor, по-скоро е victus^[5]!

Тук Рох отново дойде на помощ на вуйчо си и удари с пестник в гърдите най-близо застаналия, а той веднага падна и блъвна кръв от устата. Другите се отдръпнаха пред гнева на тоя мъж, някои се хванаха за сабите, но по-нататъшната разправия бе предотвратена от крясъците и гърмежите, които идеха откъм бернардинския манастир. Изглежда, че нападението там още продължаваше с пълна сила и ако се съди по честите мускетни залпове, шведите не мислеха да се предават.

— На помощ! При черквата! При черквата! — викна Заглоба. А сам той се втурна нагоре в двореца, защото там от дясното крило се виждаше черквата, която сякаш гореше в огън. Тълпите нападатели се виеха конвулсивно под нея, без да могат да влязат вътре, и гинеха безполезно от кръстосания огън, тъй като върху тях се сипеха като пясък куршуми и от краковската порта.

— Дайте оръдия при прозорците! — викна Заглоба.

В казановския дворец имаше значителен брой големи и малки оръдия, та веднага ги доवлякоха при прозорците; от разбитите скъпоценни предмети, от подставките на статуите направиха лафети и след половин час двайсетина гърла се насочиха през празните отвори на прозорците към черквата.

— Рох — казваше пан Заглоба, необикновено раздразнен, — трябва да извърша нещо необикновено, че иначе славата ми е пропаднала! Заради тия маймуни — дано ги чумата изтръшка! — цялата войска ще ме вземе на подбив и при все че имам дълъг език, няма да запуша всички уста. Трябва да залича тук излагането си, че иначе надлъж и нашир по цяла Полша ще ме обявят за маймунски крал!

— Вуйчо трябва да заличи това излагане! — повтори Рох с гръмлив глас.

— А първият начин е — както превзех казановския дворец... защото нека каже някой, че не съм го превзел аз!...

— Нека каже някой, че не е вуйчо!... — повтори Рох.

— ... Така да превзема и тая черква, помогни ми, Господи Боже, амин! — довърши Заглоба.

След това се обърна към своите слуги, които вече стояха при оръдията.

— Огън!

Шведите, които се отбраняваха отчаяно в черквата, бяха обзети от ужас, когато внезапно цялата странична стена започна да се тресе. Върху тия, които седяха по прозорците, при изрязаните в стените бойници, по чупките на вътрешните корнизиди, при отворите за гълъбите, през които стреляха срещу нападателите, почнаха да се сипят тухли, развалини, мазилка. В Божия дом се вдигна страхотен прах и смесен с дима, започна да задавя отрудените хора. Човек човека не можеше да види в мрака, виковете: „Задушаваме се, задушаваме се!“ — още повече засилиха ужаса. А черквата се олюлява, стените трещат, тухли падат, шум от снарядите, които връхлитат през прозорците, звън от оловените решетки при падането им на пода, жар, човешки изпарения — всичко това превръща Божия дом в земен ад. Ужасените войници почват да бягат от вратите, от прозорците, от бойниците. Паниката се превръща в лудост. Отново пронизителни гласове викат: „Душим се! Въздух! Вода!“ Внезапно стотици гърла почват да реват:

— Бяло знаме! Бяло знаме!

Командващият Ерскин го грабва със собствената си ръка, за да го окачи отвън, но в тоя миг вратата изтрещява, лавина от нападатели се втурва като тълпи дяволи — и започва сеч. Внезапно в черквата настава тишина, чува се само животинското пъхтене на бойците, хръскането на желязо по костите и по каменната настилка, стонове, плисъкът на кръв — понякога някакъв глас, в който няма нищо човешко, ще викне: „Милост! Милост!“ След един час битка камбаната започва да гърми на камбанарията и гърми, гърми — победно за мазурите и надгробно за шведите.

Казановският дворец, манастирът и камбанарията са превзети. Сам Пьотр Опалински, подляски воевода, се появява на кон между кървавите тълпи пред двореца.

— Кой ни дойде на помощ от двореца? — вика той и иска да надвика врявата и човешкия вой.

— Тоя, който превзе двореца! — обажда се грамаден мъж и изведнъж се показва пред воеводата. — Аз!

— Как се казваш, ваша милост?

— Заглоба.

— Vivat Заглоба! — реват хиляди гърла.

Но страхотният Заглоба сочи портата с извивката на окървавената си сабя.

— Това не е достатъчно! — вика той. — Там! Към портата! Оръдията срещу стените и портата, а ние напред! След мене!

Полуделите тълпи се хвърлят по посока на портата, но изведнъж — о, чудо! — шведският огън вместо да се засили, почва да отслабва.

В същото време някакъв силен глас се разнася неочаквано от върха на камбанарията:

— Пан Чарнецки е вече в града! Виждам нашите знамена! Шведският огън отслабва все повече.

— Стой! Стой! — командва воеводата.

Но тълпите не го чуват и тичат слепешката. Внезапно на краковската порта се появява бяло знаме.

И наистина, след като превзе Гданския дом, Чарнецки се втурна като ураган в района на крепостта, а когато и даниловичовският дворец беше също превзет, когато след малко и литовските знамена заблестяха по стените откъм „Свети Дух“, Витенберг реши, че понататъшната съпротива е безсмислена. Наистина шведите още можеха да се отбраняват във високите къщи на Старе и Нове място, но и гражданите бяха вече грабнали оръжие: отбраната щеше да се свърши със страхотно клане на шведите без надежда за победа.

Тогава тръбачите започнаха да тръбят по стените и да развяват бели знамена. Като видяха това, полските командири спряха нападението, а после генерал Льовенхаупт, придружен от няколко полковници, излезе от портата за Нове място и полетя с всички сили към краля.

Градът беше вече в ръцете на Ян Казимеж, но добрият владетел желяеше да спре проливането на християнска кръв, затова се съгласи на условията, които се предлагаха по-рано на Витенберг. Градът трябваше да бъде предаден с цялата натрупана в него плячка. На всеки швед се позволяваше да си вземе само онова, което беше донесъл със себе си от Швеция. Гарнизонът заедно с всички генерали и с оръжие в ръка имаше право да излезе от града, като вземе със себе си болните и ранените, както и няколкото десетки шведски дами, които се намираха във Варшава. На поляците, които още служеха при шведите, се даваше амнистия с оглед на това, че навярно вече не служеха доброволно. От амнистията беше изключен само Богуслав Радживил, с което

Витенберг се съгласи лесно, тъй като князът в тоя момент се намираше с Дъглас край Буг.

Условията бяха подписани веднага. Всички камбани по черквите започнаха да вестят на града и на целия свят, че столицата отново преминава в ръцете на законния монарх. Един час по-късно иззад валовете се изсипаха множество най-бедни хора, за да търсят милосърдие и хляб в полските станове, тъй като вече всички в града освен шведите бяха без храна. Кралят заповяда да се дава каквото може, а самият той отиде да наблюдава излизането на шведския гарнизон.

И той застана, заобиколен от духовни и светски сановници, с толкова великолепна свита, че заслепяваше човешките очи. Почти цялата войска, тоест коронната, командвана от хетманите, дивизията на Чарнецки, литовската на Сапеха и неизброимите маси от народното опълчение заедно с прислугата, се беше събрала около краля, понеже всички бяха любопитни да видят тия шведи, с които преди няколко часа бяха воювали толкова страшно и кърваво. Откакто се подписа споразумението, по всички порти стоеха полски комисари; на тях беше възложено да проверяват дали шведите не откарват някаква плячка. Отделна комисия беше заета с приемането на плячката в самия град.

И така най-напред се появи конницата, която беше малобройна, особено защото Богуславовата беше изключена от правото да напусне града; след нея вървеше артилерията с леките оръдия, тъй като тежките трябваше да бъдат предадени на поляците. Заедно с оръдията вървяха войници със запалени фитили. Над тях плющяха развети знамена, които се свеждаха в знак на почит пред полския крал, неотдавнашния скиталец. Артилеристите вървяха смело и гледаха полските рицари право в очите, сякаш искаха да им кажат: „Ние пак ще се срещнем!“ — а поляците се удивляваха от гордото им държане и бодър дух, който не се бе понижил поради нещастиято. След тях се появиха каруци с офицери и ранени. В първата лежеше канцлерът Бенедикт Оксенщирна, пред когото кралят заповяда пехотата да вземе за почест, понеже желаше да покаже, че той знае да цени добродетелите дори у неприятеля.

После, при съпровод от барабани и също така с развети знамена, минаха каретата на несравнимата шведска пехота, прилични на подвижни замъци според израза на Субагази. След тях се появи

великолепна свита от райтари, от глава до пети в брони, със светлосиньо знаме, на което беше избродиран златен лъв. Тия райтари съпровождаха генералния щаб. При появата им из тълпата се зашушука: — Витенберг минава! Витенберг!

И наистина минаваше самият фелдмаршал, а заедно с него младият Врангел, Хорн, Ерскин, Льовенхаупт, Форгел. Очите на полските рицари се насочиха жадно към тях и особено към лицето на Витенберг. Но лицето му не говореше, че той е такъв страшен воин, какъвто беше всъщност. Това лице беше старо, бледо, похабено от болестта. Чертите му бяха остри, над устата си имаше редки и малки мустаци с щръкнали нагоре краища. Свитата уста и дългият остър нос го правеха да изглежда като стар и хищен скъперник. Облечен в черно кадифе и с черна шапка на главата, той изглеждаше по-скоро на учен астролог или лекар и само златната огърлица на шията, както и брилянтната звезда на гърдите и фелдмаршалският жезъл в ръка издаваха високия му пост на главнокомандващ.

Като минаваше, той хвърляше неспокойни погледи към краля, към кралския щаб, към строените хоронгви, а после погледът му обгръщаше необгледните тълпи от всеобщото опълчение — и по бледите му устни се появяваше иронична усмивка.

А в тия тълпи шумоленето растеше все повече и на всички уста бяха думите: „Витенберг! Витенберг!“

След малко шумоленето се превърна в глухо, но заплашително бучене, като бученето на море пред буря. От време на време то утихваше и тогава някъде в далечината, в последните редици се чуваше някакъв глас, който ругаеше. На тоя глас отговаряха други, отговаряха все повече, чуваха се все по-силни, носеха се все по-широко като някакви зловещи еха. Човек би се закълел, че от далечината иде буря и че тя ще избухне с всичката си сила.

Сановниците се смутиха и започнаха да поглеждат неспокойно към краля.

— Какво е това? Какво значи това? — питаше Ян Казимеж.

В тоя миг бученето се превърна в толкова страхотен грохот, че сякаш мълнии бяха подхванали борба помежду си по небето. Безкрайните тълпи на всеобщото опълчение се раздвижиха изведнъж подобно на нива, когато ураган я закачи с огромното си крило. Внезапно няколко десетки хиляди саби блеснаха на слънцето.

— Какво е това? Какво значи това? — попита повторно кралят.

Никой не можеше да му отговори. Тогава Володиовски, който стоеше близо до пан Сапеха, възкликна:

— Това е пан Заглоба!

Володиовски беше отгатнал. Защото, щом условията на капитулацията бяха уредени и стигнаха до ушите на пан Заглоба, старият шляхтич изпадна в толкова страшен гняв, че за някое време беше загубил говора си. След като дойде на себе си, започна от това, че се втурна между редиците на опълчението и се залови да подстрекава умовете. Слушаха го с готовност, защото на всички се беше сторило, че трябваше да се отмъсти по-добре на неприятеля за толкова голямата храброст, толкова усилия, толкова кръв, която се проля край стените на Варшава. И около Заглоба взеха да се образуват огромни кръгове от недисциплинирана и буйна шляхта, а той хвърляше с цели шепи разпалени въглени върху тоя барут и с красноречието си подпалваше все по-голям пожар, който лесно обхвана главите, понеже те и без това бяха пламнали от обикновените след победа гуляи.

— Ваша милост панове! — викаше Заглоба. — Ето тия стари ръце от петдесет години вече работят за отечеството, петдесет години проливаха неприятелска кръв по всички граници на Жечпосполита, а сега — имам свидетели за това! — пак те превзеха казановския дворец и черквата на бернардините! А кога, ваша милост панове, шведите загубиха надежда, кога се съгласиха на капитулация? Тогава, когато ние насочихме оръдията от бернардините срещу Старе място. Тук не съжالياха за нашата кръв, щедро я проливаха, а съжалиха само неприятеля. Значи ние, братя, оставяме имота си без стопанин, прислугата без господар, жената без мъж, дечицата без баща им... (о, мои дечица, какво ли става сега с вас!) — и идваме тук с голи гърди срещу оръдията, но каква ни е наградата за това? Ето я: Витенберг си отива свободен и още му отдават почести за добър път. Отива си палачът на нашето отечество, отива си хулителят на вярата ни, заклетият враг на пресветата Дева, подпалвачът на нашите къщи, грабителят на последните ни дрехи, убиецът на жените и децата ни (о, мои деца, къде ли сте вие сега!) — опозорителят на духовенството и посветилите се на Бога девойки... Горко ти, родино! Позор на тебе, шляхто! Нови болезнени тръпки за тебе, света наша вяро! Горко вам, изстрадали черкви, плач и ридание за тебе, Ченстохова! Защото

Витенберг си отива свободен и скоро ще се върне, за да изстиска сълзи и кръв, за да доубие тези, които не е доубил, да гори, каквото още не е опозорил. Плачете, короно и Литво, плачете всички съсловия, както плача аз, старият войник, който при слизането си в гроба ще трябва да гледа вашите болезнени тръпки... Горко ти, Троя, град на стария Приам! Горко ти! Горко ти! Горко!

Така говореше пан Заглоба, а хилядите го слушаха и гневът караше косите на шляхтата да настръхват, а той отиваше по-нататък и отново се вайкаше, и отново късаше дрехите върху себе си и откриваше гърдите си. Влизаше и всред войската, която също с готовност даваше ухо на оплакванията му, тъй като омразата към Витенберг беше наистина страхотна във всички сърца. Врявата щеше да избухне веднага, но я въздържа самият Заглоба от страх, че ако избухне преждевременно, Витенберг ще може някак да се спаси, а ако избухне, когато той излиза от града и се покаже пред очите на опълчението, тогава ще бъде разнесен на сабите, преди някой да разбере какво става.

И сметките му се потвърдиха напълно. Щом видяха жестокия окупатор, бяс обзе мозъците на недисциплинираните и пийнали шляхтичи и в миг избухна страхотна буря. Четирийсет хиляди саби блеснаха на слънцето, четирийсет хиляди гърла започнаха да реват: „Смърт на Витенберг!“, „Дайте го тук!“, „На кайма! На кайма!“... Към тълпите от шляхтичи се присъединиха тълпите на още по-недисциплинираните и развилнелите се след неотдавнашното кръвопролитие слуги; дори дисциплинираните редовни хоронгви захванаха да мърморят заплашително срещу потисника и бурята почна да връхлита с бяс срещу шведския щаб.

В първия момент всички загубиха ума и дума, при все че веднага разбраха за какво е целият шум. „Какво да се прави!“ — обадиха се гласове около краля. „Иисусе милостиви!“, „Да ги спасим! Да ги предпазваме!“, „Позор е да не изпълним споразумението!“

Изведнъж възбудените тълпи се втурват между хоронгвите, притискат ги, хоронгвите се разбъркват и не могат да се задържат на мястото си. Наоколо се виждат саби, саби и саби, под тях пламнали лица, изблещени очи, ревнали уста; глъчката, шумът и далечните възгласи растат с поразителна бързина, начело тичат слуги, обозни и

всякаква военна паплач, които повече приличат на животни или дяволи, отколкото на хора.

Витенберг също разбра какво става. Лицето му побледня като платно, студена и обилна пот в миг ороси челото му и — о, чудо! — тоя фелдмаршал, който преди това беше готов да заплашва целия свят, тоя победител на толкова армии, завоевател на толкова градове, тоя стар воин сега се уплаши толкова много от развилнялата се паплач, че хладнокръвието му го напусна съвсем. Той се разтрепера с цялото си тяло, отпусна ръце, застана и от устата му потече слюнка върху златната огърлица, а маршалският жезъл изпадна от ръцете му. В това време страхотната навалица приближаваше все повече и повече; страшните фигури вече обграждаха нещастните генерали — още миг и така ще разнесат всички на сабите си, че дори частичка няма да остане от тях.

Другите генерали извадиха шпаги, защото искаха да умрат с оръжие в ръка, както подобава на рицари, но старият потисник съвсем загуби сили и притвори очи.

В тоя миг пан Володиовски се спусна да спасява щаба. Хоронгвата му, която летеше като клин, разблъска масата, както засилен с всичките си платна кораб разцепва надигналите се морски вълни. Викът на тъпканата паплач се смеси с виковете на лауданците, но конниците стигнаха по-бързо до щаба и в миг го обградиха със стена от коне, със стена от собствените си гърди и саби.

— При краля! — викна малкият рицар.

И тръгнаха. Тълпата ги обгради отвсякъде, тичаше отстрани, отзад, размахваше саби и тояги, виеше все по-страшно, но те напиреха напред и от време на време пореха със саби встрани, както пори силен глиган, обграден от глутница вълци.

Но ето че Войнилович се спусна на помощ на Володиовски, след него Вилчковски с кралския полк, след тях княз Полубински и всички заедно, като отблъскваха непрекъснато нападателите, доведоха щаба пред лицето на Ян Казимеж.

Врявата, вместо да намалява, растеше все повече. По едно време се струваше, че развилнялата се тълпа ще се опита да пипне генералите в ръце, без да се побои от краля. Витенберг се съвзе, но страхът съвсем не го остави; той скочи от коня и както заек, гонен от

кучета или вълци, се крие чак под впрегнатите коли, така и той въпреки подагратата си се хвърли чак под краката на краля.

Там падна на колене, хвана се за стремето и започна да вика:

— Спаси ни, милостиви господарю! Спаси! Ние имаме твоята кралска дума, подписано е споразумение, спаси ни, спаси! Смили се над нас! Не позволявай да ни убият!

Като видя това унижение и тоя позор, кралят извърна с отвращение очи и каза:

— Пане фелдмаршал, успокой се!

Но самият той беше смутен, понеже не знаеше какво да прави. Наоколо се събираха все по-големи тълпи и приближаваха все по-настойчиво. Наистина хоронгвите застанаха като за бой, а пехотата на Замойски образува наоколо страшно каре, но какъв щеше да бъде краят на всичко това?

Кралят погледна към Чарнецки, но той само усукваше брадата си от ярост, такъв гняв се бе надигнал в душата му срещу недисциплинираността на опълчението. В това време канцлерът Коричински каза:

— Милостиви господарю, споразумението трябва да се изпълни.

— Разбира се! — каза кралят.

Витенберг, който ги гледаше втренчено в очите, отдъхна по-свободно.

— Светлейши господарю! — извика той. — Аз вярвах на думите ти като на Господа!

На това старият коронен хетман пан Потоцки каза:

— А защо ти, ваша милост, нарушаваше толкова обещания, толкова споразумения и капитулации? Кой с каквото воюва, от това загива... Та нали ти въпреки капитулацията отвлече кралския полк на Волф?

— Не аз, а Мюлер, Мюлер! — отговори Витенберг. Хетманът го изгледа с презрение, после се обърна към краля:

— Милостиви господарю! Аз не казвам това, за да подбуждам ваше величество към нарушаване на спогодбата, нека само те да бъдат вероломни.

— Тогава какво да правим? — попита кралят.

— Ако го изпратим сега за Прусия, петдесет хиляди шляхтичи ще тръгнат след него и ще го наскат, преди да стигне в Пултуск...

Освен ако му дадем цяла армия да го пази, а това не можем да направим... Чуваш ли, ваше кралско величество, как вият там. *Re vera*^[6]... настървеността срещу него е оправдана... Най-напред ще трябва да осигурим личната му безопасност и да ги изпратим всички тогава, когато тоя огън угасне.

— Другояче не може! — каза канцлерът Коричински.

— Но къде да му осигурим безопасност? Тук не можем да го държим, защото току-виж, че избухнала вътрешна война — обади се украинският воевода.

Тогава напред излезе калушкият староста Собепан и като издуваше силно устните си, каза с обичайната си маниерност:

— Та какво, милостиви господарю! Дайте ми ги в Замошч, нека поседят там, докато зацари спокойствие. Там аз ще го запазя от шляхтата... О! Нека се опитат да ми го изтръгнат! Охо!

— Но как ще го запазиш по пътя, ваше достойнство! — попита канцлерът.

— Ха! Още имам сили да се справя със слуги. Та нима нямам пехота и оръдия? Да го изтръгнат от Замојски ли! Ще видим!

И той почна да се хваща за кръста, да се потупва по бедрата и да се навежда насам и натам върху седлото.

— Няма друг изход! — каза канцлерът.

— И аз не виждам! — добави пан Лянцкоронски.

— Тогава вземете ги, пане староста! — каза кралят на Замојски.

Но Витенберг, като видя, че животът му вече не е заплашен от нищо, сметна, че трябва да протестира.

— Ние не очаквахме това! — каза той.

А пан Потоцки му посочи далечината с ръка:

— Тогава, моля, не ви спираме, широк ви път!

Витенберг млъкна.

В това време канцлерът разпрати няколко десетки офицери, за да разгласят между шляхтата, че Витенберг не ще си замине свободен, но ще бъде изпратен в Замошч. Наистина врявата не стигна веднага, но все пак съобщението подейства успокоително. Преди да се свечери, вниманието на всички се насочи на друга страна. Войските започнаха да навлизат в града и гледката на възвърнатата столица изпълни всички души с радостта от триумфа.

Радваше се и кралят, но мисълта, че не бе успял да изпълни точно условията на споразумението, го измъчваше не по-малко от тая вечна недисциплинираност на всеобщото опълчение.

Чарнецки предъвкваше гнева в себе си.

— С такава войска човек никога не може да бъде сигурен за утрешния ден — казваше той на краля. — Понякога се бие лошо, понякога геройски, всичко зависи от настроението й, но най-малкият полъх — и бунтът е готов.

— Дай боже да не почнат да се разотиват — каза кралят, — защото са още необходими, а вече мислят, че са свършили всичко.

— Причинителят на тая размирица би трябвало да бъде разчекнат с коне без оглед на заслугите му! — продължаваше Чарнецки.

И заповядаха най-строго да бъде търсен пан Заглоба, тъй като за никого не беше тайна, че той именно бе вдигнал тоя бунт, но пан Заглоба сякаш бе потънал вдън земя. Търсиха го в града, в шатрите, в обоза, дори между татарите — всичко напразно. При това Тизенхауз разправяше, че кралят, добър и милостив както винаги, желаел от цялата си душа да не бъде намерен и че дори наредил деветдневни молебени за тая цел.

А една седмица по-късно, след някакъв обед, когато сърцето на монарха беше изпълнено с радост, чуха от устата на Ян Казимеж следните думи:

— А разгласете там пан Заглоба да не се крие повече, защото вече тъгуваме за него и за шегите му!

Когато киевският кастелан се сопна на тия думи, кралят добави:

— Който в тая Жечпосполита има в сърцето си само справедливост, а не и милосърдие, той би трябвало да носи в гърдите си секира вместо сърце. Тук човек може да се провини по-лесно, отколкото другаде, но и поправянето никъде не настъпва толкова бързо както у нас!

А когато говореше това, владетелят мислеше повече за Бабинич, отколкото за Заглоба, а мислеше за Бабинич, защото младият юнак тъкмо предния ден се беше поклонил пред кралските нозе с молба да не му бъде забранено да замине за Литва. Той казваше, че иска да засили там войната и да напада шведите, както бе нападал някога Ховански. А понеже кралят и без това имаше намерение да изпрати

опитен в партизанската война воин, позволи му, снабди го, благослови го и още нещо му пожела тихо на ухото, след което пожелание младият рицар се просна цял пред краката му.

После незабавно тръгна бодро към изток. Субагази, спечелен със значителен подарък, му позволи да вземе още петстотин добруджански татари, та той водеше със себе си хиляда и петстотин добри войници — сила, с която можеше да направи нещо. И юнашката глава гореше от желание за битки и военни подвизи, усмихваше му се надеждата за слава; той чуваше вече как цяла Литва изговаря с гордост и възхищение името му... Особено чуваше как го повтаря една любима уста и душата му получаваше криле.

А пътуваше така бодро и затова, защото, където пристигнеше, пръв съобщаваше радостната вест, че шведът е бит и Варшава взета. Варшава взета! Където закънтяха копитата на коня му, там целите околности прогърмяваха от тия думи, там народът го приветстваше с плач по пътищата, там биеха черковните камбани и пееха „Te Deum Laudamus!“ Когато пътуваше през гора — тъмните борове, когато през поля — златните ниви, люлени от вятъра, шумяха и сякаш повтаряха радостно:

— Шведът е бит! Варшава взета! Варшава взета!

---

[1] Варшавски предградия. — Бел.прев. ↑

[2] Маймуни (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Изстребител на маймуни (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Победител (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Победен (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Наистина (лат.) — Поради честата употреба на тая дума Потоцки е бил наричан Ревера. — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ОСМА ГЛАВА

При все че Кетлинг беше близък на княз Богуслав, все пак той не знаеше всичко и не можеше да разкаже на Кмичиц за всичко, което ставаше в Тауроги, пък го заслепяваше и собственото му влюбване в Билевичувна.

Богуслав имаше и друг довереник, а именно пан Сакович, ошмянски старостта, и само той знаеше колко дълбоко бе хлътнал князът в чувствата си към своята хубава пленница, както и какви начини употребяваше, за да завладее сърцето ѝ и самата нея.

Тая любов беше просто горещо желание, защото сърцето на Богуслав не беше способно за други чувства, но толкова бурно желание, че тоя опитен в любовните приключения кавалер губеше ума си. И много пъти вечер, когато оставаше насаме с ошмянския староста, Богуслав се хващаше за косата и викаше:

— Изгарям, Сакович, изгарям!

Сакович веднага намираше начин:

— Който иска да бере мед — казваше той, — ще трябва да замае пчелата, а малко ли упоителни питиета има лекарят на ваше княжеско височество? Кажете му днес една дума и утре всичко ще бъде свършено.

Но князът не искаше да прибегва до това средство по разни причини. Най-напред един ден му се яви насън старият полковник Билевич, дядото на Оленка, и като застана до възглавницата му, чак до първи петли се вираше в него със страшни очи. Богуслав запомни тоя сън, а този безстрашен рицар беше толкова суеверен, така се страхуваше от магии, сънни предупреждения и свръхестествени явления, че го побиваха тръпки при мисълта колко страшно и в какъв вид би се явил повторно този призрак, ако послуша съвета на Сакович. Самият ошмянски староста, който не особено вярваше в Бога, но също се боеше от сънища и магии, се поразколеба в съветите си.

Другата причина за въздържаността на Богуслав беше тая, че „влахинката“ се намираше заедно със заварената си дъщеря в Тауроги. „Влахинката“ наричаха княгинята съпруга на Януш Радживил. Тя

произхождаше от страна, в която жените имат доста свободни нрави, та наистина не беше особено строга, напротив — може би прекалено много снизходителна към удоволствията на дворецовите хора и придворните си дами, но въпреки това не би могла да допусне бъдещият мъж на заварената ѝ дъщеря да извърши под носа ѝ постъпка, която ще вика за мъст до небето.

Но и по-късно, когато вследствие увещанията на Сакович и по волята на княза вилненски воевода „влахинката“ замина с малката княгиня за Курландия, Богуслав не се осмели на такава постъпка. Той се страхуваше от страхотния вик, който би се вдигнал по цяла Литва. Билевичови, хора влиятелни, не биха се отказали да го преследват с процес, а законът наказваше подобни постъпки с конфискация на имота, лишаване от чест и със смърт.

Наистина Радживилови бяха доста могъщи и можеха да погазват закона, но ако победата в тая война се наклони към Ян Казимеж, тогава младият княз и без това щеше да попадне в тежко положение, при което не ще има нито сила, нито приятели и поддръжници. А пък беше вече трудно да се предвиди как ще свърши войната, когато силите на Казимеж растяха всеки ден, а мощта на Карл намаляваше със загубата на хора и свършването на парите.

Княз Богуслав беше избухлив човек, но и политик, та се съобразяваше с положението. Желанията го разяждаха като огън, но разумът го съветваше да бъде въздържан, а суеверният страх обуздаваше поривите на кръвта. В същото време го налегнаха болести, струпана му се големи и бързи въпроси, от които често пъти зависеше съдбата на цялата война — и всички тия причини разкъсваха душата на княза, докато я умориха до смърт.

Все пак не се знае как би свършила тая борба, ако не беше и самолюбието на Богуслав. Той беше с безкрайно високо мнение за себе си. Смяташе се за несравним политик, велик пълководец, велик рицар и непобедим завоевател на женските сърца. Нима трябваше да прибягва към сила или към упоителни питиета той, който носеше със себе си обкован сандък с любовни писма от разни знаменити чуждестранни дами? Нима неговите богатства, титли, могъщество, почти равно на кралско, неговото голямо име, хубост и изисканост не ще стигнат, за да победи една плашлива шляхтичка?

А при това колко по-голям щеше да бъде триумфът, колко по-голямо удоволствието, когато съпротивата на девойката отслабне и когато тя самата доброволно, с разтуптяно като на хваната птичка сърце, с пламнало лице и покрити с мъгла очи се отпусне в прегръдките, които се отварят към нея.

Тръпки побиваха Богуслав при мисълта за този момент и той го желаше почти толкова силно, колкото самата Оленка. Непрекъснато се надяваше, че такъв момент ще настъпи, трепереше, губеше търпение, лъжеше самия себе си, понякога му се струваше, че е по-близо до този момент, понякога, че е по-далече, и тогава викаше, че изгаря, но не преставаше да действа.

Преди всичко той обгради девойката с педантични грижи, за да бъде принудена да чувства благодарност и да мисли, че той е добър, понеже разбираше, че чувството на благодарност и приятелство е онова меко и топло пламъче, което по-късно ще трябва само да се раздуха и тогава ще се превърне в силен огън. Честото пребиваване заедно трябваше да помогне за по-сигурното стигане до този момент, затова Богуслав не проявяваше никаква настойчивост, за да не изстуди или уплаши доверието.

В това време всеки поглед, всяко докосване на ръката, всяка дума — нищо не отиваше напразно, а трябваше да бъде капка, която дълбае камъка. Всичко, което правеше за Оленка, можеше да се обяснява с гостоприемството на домакина, с онова невинно приятелство, което едно същество чувства към друго, но то беше вършено така, както го прави любовта. Границата беше нарочно заличена и неясна, та с течение на времето преминаването ѝ да стане по-незабелязано и девойката по-лесно да се обърка в тая безпътица, където всяка форма можеше да значи нещо, но можеше и да не означава нищо. Наистина тази игра не се съгласуваше с вродената невъздържаност на Богуслав, въпреки това той се владееше, понеже смяташе, че само това може да го доведе до целта, а едновременно намираще в него онова удоволствие, което намира паякът, когато плете мрежата си, коварният птицелов, когато поставя клопките си, или ловецът, който преследва търпеливо и упорито дивеча. Князът се забавляваше от собствената си проницателност, изтънченост и прозорливост, на които се бе научил при пребиваването си във френския кралски двор.

В същото време той се отнасяше към панна Александра като към суверенна княгиня, но така, че никак не ѝ беше лесно да отгатне дали това става само за нея или е резултат на вродена и придобита изисканост към женския пол изобщо.

Наистина той я правеше главна особа на всички забавления, игри, кавалкади и ловове, но това възникваше до известна степен от естеството на нещата; след заминаването на княгинята за Курландия панна Александра наистина беше най-високопоставената между жените в Тауроги. Вярно е, че тук бяха потърсили убежище множество шляхтички от цялата Жмудж, понеже Тауроги се намираще на самата граница, за да бъдат под покровителството на княза срещу шведите, но и те самите признаваха във всичко първенството на Билевичувна като дъщеря на най-знаменит род. А в това време, когато цяла Жечпосполита се обливаше в кръв, тържествата тук нямаха край. Човек би казал, че кралският двор с всички придворни и дами е дошъл на село за почивка и забавления.

Богуслав управляваше като самостоятелен монарх в Тауроги и в цялата съседна електорска Прусия, където биваше редовен гост, та всичко беше под неговите заповеди. Градовете му даваха срещу полица пари, войска, пруската шляхта с удоволствие идваше с коли и коне на пиршества, забави и ловове. Богуслав дори възкреси в чест на своята дама изоставените вече по онова време рицарски турнири.

Веднъж сам взе участие в тях и облечен със сребърна броня, препасан със светлосиня лента, която панна Александра трябваше да му завърже сама, събори от конете четирима най-добри пруски рицари, петия Кетлинг и шестия поред Сакович, макар че той имаше такава сила, та спираше карета в движение, като я хванеше за колелото. И какъв ентусиазъм обзе зрителите, когато след това сребърният рицар коленичи пред дамата си и взе от ръцете ѝ венеца на победата. Възгласите звучаха като оръдейни гърмежи, развяваха се кърпички, свеждаха се знамена, а той повдигна наличника на шлема си и загледа с прекрасните си очи нейното пламнало лице, а същевременно притискаше ръката ѝ към своята уста.

Друг път, когато между оградите разярена мечка се бранеше от кучетата и разкъса всички едно след друго, князът, облечен само с лека испанска дреха, скочи вътре с копие и прободе не само страшния

хищник, но и трабанта, който в момента на опасност се бе втурнал да го спасява.

Панна Александра, внучка на стар воин, възпитана в традициите на кръвопролитие, война и почит към рицарските качества, не можеше да се противопостави на удивлението и дори възхищението от такива подвизи, тъй като от малка беше научена да смята храбростта едва ли не за първо качество на мъжа.

В това време князът всеки ден даваше доказателства за почти свръхчовешка смелост и все в чест на Оленка. Събраните гости неволно трябваше да свързват в разговорите името ѝ с името на Богуслав при похвалите и възхищението си от княза, които бяха толкова големи, че дори божество би могло да се задоволи с тях. А той мълчеше, но с очи ѝ изразяваше онова, което устата не смееха да кажат... Чар я обграждаше от всички страни.

Всичко се нареждаше така, че да ги сближава, да ги свързва, а същевременно да ги отделя от тълпата други хора. Трудно можеше някой да спомене за него, без едновременно да спомене и за нея. Дори в мислите на самата Оленка Богуслав се налагаше с непреодолима сила. Всеки миг от деня беше пресметнат така, че чарът да се засилва.

Вечер след игрите стаите светеха от разноцветни лампи, които хвърляха тайнствени и приятни блясъци, сякаш пренесени тук от страна на прекрасни сънища; упоителни източни благовония насищаха въздуха, тихи звуци на невидими арфи, лютни и други инструменти галеха ушите, а всред тия аромати, светлини, звуци се движеше той, с ореола на всеобщото възхищение, като чаровен принц от приказка, млад, прекрасен, рицарски, който свети като слънце от скъпоценности и е влюбен като пастир...

Коя девойка можеше да се противопостави на тия чарове, коя добродетел можеше да не припадне всред тия обаяния?... А не ѝ беше възможно да избягва младия княз, когато живееше под един покрив с него и се ползваше от гостоприемството му, което той, ако и да беше наложил със сила, все пак го проявяваше искрено и наистина по господарски. При това Оленка тръгна за Тауроги с готовност, защото го предпочиташе пред отвратителния Кейдани, както и предпочиташе рицарския Богуслав, който се преструваше, че обича изоставения крал и отечеството, пред явния предател Януш. И от началото на пребиваването си в Тауроги тя беше изпълнена с приятелски чувства

към младия княз, а когато скоро забеляза колко далече отива и той в усилията си за нейното приятелство, много пъти използва своето влияние, за да помогне на разни хора.

През третия месец на престоя ѝ там един артилерийски офицер, приятел на Кетлинг, беше осъден от княза на разстрел. Когато Билевичувна узна това от младия шотландец, тя се застъпи за нещастника.

— Божеството може да заповядва, не да моли — отговори ѝ Богуслав, скъса смъртната присъда и я хвърли в крака ѝ. — Управлявай, заповядвай! Ще изгоря Тауроги, ако успея дори една усмивка да предизвикам на лицето ти срещу тая цена. Аз не желая друга награда, освен да ми бъдеш весела и да забравиш онова, което те е боляло по-рано!

Тя не можеше да бъде весела, докато в сърцето си носеше болка, скръб и неизразимо презрение към човека, когото беше обикнала с първа обич и който сега беше в очите ѝ по-голям престъпник от отцеубиец. Тоя Кмичиц, който е обещавал срещу златни злоти да предаде краля както Юда Христос, ставаше все по-отвратителен и грозен в очите ѝ, докато с течение на времето се превърна в човешко чудовище, в мъка, в укор за самата нея. Тя не можеше да си прости, че го е обичала, а едновременно не можеше да го забрави, колкото и да го мразеше.

При тия чувства трудно и беше дори да се преструва на весела, но пък трябваше да бъде благодарна на княза, че не се беше съгласил да участва в престъплението на Кмичиц, както и за всичко, което правеше за нея. Чудно ѝ беше, че младият княз, такъв рицар и така изпълнен с благородни чувства, не бързаше да отиде на помощ на отечеството, при все че не се съгласяваше с действията на Януш; все пак тя смяташе, че дипломат като него знае какво прави и че това го изисква политиката, която тя не може да схване с простия си момичешки ум. За да оправдае честите си отивания в близката пруска Тилжа, Богуслав ѝ подхвърляше, че вече не му останали сили от извънредно многото работа, че води преговори между Ян Казимеж, Карл Густав и електора и че се надява да извади отечеството от пропастта.

— Не за награди и не за постове правя това — казваше ѝ той. — Дори братовчеда си Януш жертвам, при все че ми беше като баща, тъй

като не зная дали ще мога да издействам от ожесточената кралица Людвика милост за него; правя обаче това, което ми заповядват Бог, съвестта и чувствата към милата майка родина...

Когато говореше така с тъга върху деликатното си лице и с обърнати към потона очи, той ѝ се струваше благороден като ония антични герои, за които ѝ беше разказвал старият полковник Билевич и за които той самият беше чел у Корнелий^[1]. И сърцето ѝ се изпълваше с удивление, с възхищение. Постепенно се стигна дотам, че когато мислите за омразния Анджей Кмициц я измъчваха твърде много, тя почваше да мисли за Богуслав, та да се успокои и подкрепи. Оня олицетворяваше за нея страхотната и мрачна тъмнина, тоя — светлината, в която е готова да се къпе всяка угрижена душа. Рошенският мечник и панна Кулвещувна, която също така бе доведена от Водокти, още повече тласкаха Оленка по наклонената плоскост, като от сутрин до вечер пееха хвалебни химни в чест на Богуслав. Наистина те двамата му тежаха в Тауроги и той само мислеше как да ги отпрати по учтив начин оттам, но успя да ги спечели, особено мечника, който отначало беше недоволен, дори сърдит, но после не можа да противостои на приятелското отношение и благоволението на Радживил.

Ако Богуслав беше само шляхтич от знаменит род, а не Радживил, не княз, не магнат, не облечен едва ли не в монаршеско величие, може би Билевичувна щеше да се влюби в него до смърт въпреки завещанието на стария полковник, който ѝ оставяше избор само между манастира и Кмициц. Но тя беше строга към самата себе си девойка и много честна душа, та дори не допускаше в главата си, нито мечтаеше за нещо друго освен за благодарност и възхищение от княза.

Нейният род беше твърде малък, за да стане тя съпруга, и твърде голям, за да стане любовница на Радживил, затова гледаше на него, както би гледала на краля, ако се намираще в двореца. Той напразно се мъчеше да ѝ втълпява други мисли; напразно сам, наистина забравил се в своята любов, отчасти по сметка, отчасти от увлечение ѝ повтаряше често онова, което навремето си бе казал първата вечер в Кейдани: че Радживилови не един път са се женили за шляхтички. Тия мисли не се залавяха за нея, както водата не се залавя за лебедовата гръд, и тя си остана такава, каквато беше: благодарна, приятелски

настроена, възхищаваше се, търсеше облекчение в мислите си за героя, но сърцето ѝ бе спокойно.

А той не можеше да проникне в чувствата ѝ и често пъти му се струваше, че е близко до целта. Но сам със срам и вътрешен яд забелязваше, че не е така смел към нея, както е бивал към най-първите дами в Париж, Брюксел и Амстердам. Може би това беше така, защото се бе влюбил истински, а може би защото в тая девойка, в лицето ѝ, в тъмните вежди и строги очи имаше нещо такова, което налагаше уважение. Само Кмичиц на времето си не беше попаднал под това влияние и без да го е грижа, посягаше смело да целува тия строги очи и горда уста, но Кмичиц беше неин годеник.

Всички други кавалери, като се почне от пан Володиовски, та се свърши с доста недодяланата пруска шляхта в Тауроги и самия княз, бяха с нея по-малко интимни, отколкото с другите девойки със същото положение. Наистина князът понякога се увличаше, но когато веднъж в каретата натисна крака ѝ и едновременно прошепна: „Не се страхувай...“ — а тя отговори, че именно се страхува да не би да съжالياва за доверието, което има в него, Богуслав се смути и се върна към стария път на постепенното превземане на сърцето ѝ.

Но и неговото търпение се изчерпваше. Полека-лека почна да забравя и за страшния призрак, който му се бе явил насън, и все по-често почна да обмисля съветите на Сакович и възможността през тая война всички Билевичи да загинат; желанията го горяха все по-силно, когато внезапно се случи нещо, което напълно промени хода на работите в Тауроги.

Един ден като гръм долетя вестта, че Тикочин е превзет от пан Сапеха, а князът велик хетман е загинал в развалините на замъка.

Всичко в Тауроги закипя, самият Богуслав се вдигна и още същия ден замина за Крулевец, в който щеше да се види с министрите на шведския крал и на електора.

Неговият престой там продължи повече, отколкото се предполагаше отначало. В това време в Тауроги започнаха да пристигат части от пруските войски и дори шведски. Заговори се за поход срещу пан Сапеха. Голата истина, че Богуслав е бил привърженик на шведите като чичо си Януш, проличаваше все по-ясно.

В същото време рошенският мечник получи съобщение, че родното му Билевиче е било опожарено от части на Льовенхаупт, които след като разбили жмуджките въстаници при Шавле, унищожавали целия край с огън и меч.

Тогава шляхтичът скочи и замина, тъй като желаше да види щетите със собствените си очи, а княз Богуслав съвсем не го задържа — напротив, изпрати го с готовност, като му каза на тръгване:

— Сега, ваша милост, разбираш защо ви доведох в Тауроги; направо казано, дължите ми живота си.

Оленка остана сама с панна Кулвевуна и веднага се затвори в стаите си и не се виждаше с никого освен с жени. А тя отначало не искаше да им повярва, когато ѝ носеха съобщения, че князът готви поход срещу полските войски, но в желанието си да се увери поръча да поканят при нея Кетлинг, понеже знаеше, че младият шотландец няма да скрие нищо от нея.

Той се яви веднага, щастлив, че е бил повикан и че поне за малко ще може да разговаря с тая, която бе завладяла душата му.

Билевичувна започна да го разпитва:

— Пане рицарю — каза тя, — толкова слухове се носят из Тауроги, че ние блуждаем всред тях като в гора. Едни казват, че князът воевода умрял от собствена смърт, други — че е съсечен. Коя е причината за смъртта му?

Кетлинг се поколеба за малко; явно беше, че се бори с вродената си стеснителност, накрай се изчерви силно и отговори:

— Причината за провала и смъртта на княза воевода си ти, пани.

— Аз? — попита панна Билевичувна слисана.

— Точно така, защото нашият княз предпочиташе да остане в Тауроги, отколкото да отиде на помощ на братовчеда си. Той забрави тук всичко друго... при тебе, пани.

Сега тя на свой ред пламна като пурпурна роза. Настана кратко мълчание.

Шотландецът стоеше с шапка в ръка, с наведени очи и с клюмнала върху гърдите глава, изпълнен с почит и уважение; накрай вдигна глава, разтърси светлите кичури на косата си и каза:

— Пани, ако думите ми те обидиха, разреши ми да коленича пред тебе и на колене да те моля за прошка.

— Не прави това, пане рицарю — отговори девойката живо, като видя, че младият рицар вече прегъва коляно. — Зная, че това, което каза, го изрече с искрено сърце, защото отдавна съм забелязала, че си приятелски настроен към мене. Не е ли така? Не ми ли желаеш доброто, ваша милост?...

Офицерът вдигна нагоре ангелските си очи, сложи ръка на сърцето и с тих като шумол от вятър и тъжен като въздишка глас каза само:

— Ах, пани! Пани!...

И в тоя миг се уплаши, че е казал прекалено много, та отново наведе глава върху гърдите си и застана мирно като придворен, който слуша заповедите на любимата си принцеса.

— Аз съм тук между чужди и без опека — каза Оленка, — но при все че сама мога да бдя над себе си и Бог ще ме запази от зло, пак се нуждая и от човешка помощ. Желаяш ли, ваша милост, да бъдеш мой брат? Искаш ли да ме предупредиш в случай на нужда, за да зная какво да правя и да мога да избегна всякакви примки?

След тия думи тя протегна ръка към него, а сега той коленичи, въпреки че тя му забраняваше, и целуна връхчетата на пръстите ѝ.

— Говори, ваша милост, какво става тук около мене?

— Князът е влюбен във ваша милост — отговори Кетлинг. — Нима не си забелязала това, пани?

А тя закри лицето си с ръце.

— Виждах и не виждах. Понякога ми се струваше, че той е само много добър...

— Добър!... — повтори офицерът като ехо.

— Да! А понякога, когато помислех, че аз, клетата, мога да събудя у него желание, пак се успокоявах с това, че от негова страна не ме заплашва никаква агресивност. Бях му благодарна за онова, което правеше за мене, макар че — Бог ми е свидетел — не търсех нови милости от него, понеже и така се страхувах от тия, които беше вече оказал.

Кетлинг си отдъхна.

— Мога ли да говоря смело? — попита той след кратко мълчание.

— Говори, ваша милост.

— Князът има само две доверени лица: пан Сакович и Патерсон, а Патерсон има много добри чувства към мене, защото произхождаме от една страна и ме е носил на ръце. И това, което зная, зная го от него. Князът е влюбен в тебе, пани: желанията горят в него като смола във факла. Всичко, което се прави тук, всичките тия пирове, ловове, въртележки и тоя турнир, след който и досега поради ръцете на княза имам кръвоизливи от устата, се върши заради ваша милост. Князът те обича, пани, до забрава, но с нечист огън: той иска да те опозори, а не да се ожени за тебе; защото, макар че не би могъл да намери подостойна, дори ако е крал на целия свят, а не само княз, той мисли за друга... Определена му е княгиня Ана и нейното богатство. Зная това от Патерсон и призовавам за свидетел великия Бог и евангелието, че казвам истината. Не вярвай, пани, на княза, не се доверявай на неговите добрини, не разчитай на неговата въздържаност, бъди зорка, пази се, защото тук на всяка крачка ти готвят примка. Дъхът замира в гърдите от това, което ми е казал Патерсон. Няма друг престъпник на света, равен на Сакович... Не мога да говоря по това, просто не мога да говоря! Ако не беше клетвата, която съм дал на княза, че ще пазя живота и личността му, с тая ръка, пани, и с тая шпага щях да те освободя от постоянната заплаха... Но най-напред бих убил Сакович... Да! Него най-напред, преди всички хора! Дори преди ония, които изпиха кръвта на баща ми в моето отечество, заграбиха богатството ни и ме направиха скиталец, наемен войник...

Тук Кетлинг започна да се тресе от възбуда, някое време само мачкаше с ръка дръжката на шпагата си, без да може да изрече нито дума. После се овладя и на един дъх разказа какви способности е предлагал Сакович на княза.

За негово голямо удивление панна Александра запази твърде голямо спокойствие, когато видя пропастта, която я заплашваше, само лицето ѝ побледня и тя стана още по-сериозна. Непокколебима воля се отрази в суровия ѝ поглед.

— Аз ще съумея да се запазя! — каза тя. — Да ми помагат Бог и светият кръст!

— Досега князът не искаше да последва съвета на Сакович — добави Кетлинг, — но когато види, че пътят, който е избрал, не води до нищо...

И захвана да разказва за причините, които са възпирали Богуслав.

Девойката слушаше със смръщени вежди, но не особено внимателно, защото вече бе започнала да мисли как да се измъкне изпод тая страшна опека. А понеже в цялата страна нямаше място, необляно в кръв, и плановете за бягство не се очертаваха ясно, тя предпочиташе да не говори за тях.

— Пане рицарю — каза най-после панна Александра, — отговори ми на още един въпрос. Княз Богуслав на страната на шведския крал ли е, или на полския?

— За никого от нас не е тайна — отговори младият офицер, — че нашият княз желае да участва в разкъсването на Полша, та да превърне Литва в самостоятелно княжество за себе си!

Тук той замлъкна и човек би казал, че мисълта му неволно е тръгнала по следите на мислите на Оленка, тъй като след малко добави:

— Електорът и шведите са в услуга на княза, а понеже те заемат цяла Жечпосполита, човек няма къде да се скрие от тях.

Оленка не отговори нищо.

Кетлинг почака още малко дали тя няма да поиска да го попита нещо, но понеже мълчеше, заета непрекъснато със собствените си мисли, почувства, че не бива да ѝ пречи, затова се преви на две в поклон за сбогуване, като замете пода с перата на шапката си.

— Благодаря, пане рицарю — каза тя и му протегна ръка. Без да се обръща, офицерът започна да се оттегля към вратата.

Внезапно по нейното лице се появи лека руменина, тя се поколеба малко, най-сетне каза:

— Още една дума, пане рицарю.

— Всяка дума за мене е благоволение...

— Ти, ваша милост, познаваше ли пан... Анджей Кмичиц...

— Тъй вярно, пани... от Кейдани. Последен път го видях в Пилвишки, когато идехме от Подлесието насам.

— Вярно ли е?... Дали князът каза истината, че пан Кмичиц му се бил предложил да посегне на особата на полския крал?...

— Не зная, пани... Известно ми е само, че в Пилвишки те се съвещаваха помежду си, след което князът замина с него в гората и не се върна толкова дълго време, та Патерсон започна да се страхува и

изпрати войска да го посрещне. Аз именно водех тоя отряд. Срегнахме княза, когато вече се връщаше. Забелязах, че беше много смутен, сякаш бе преживял някакво голямо душевно вълнение. Също така говореше сам на себе си, което никога не му се случва. И чух, като каза: „Само дяволът би се заел с такова нещо...“ Вън от това не зная нищо повече... Едва по-късно, когато князът споменаваше какво му бил предложил Кмичиц, аз си помислих: ако това е станало, трябва да е било тогава.

Билевичувна стисна устни.

— Благодаря — каза тя.

И след малко остана сама.

Мисълта за бягство я овладя съвсем. Тя реши на всяка цена да се изтръгне от тия отвратителни места и изпод властта на тоя коварен княз. Но накъде да отиде? Селата и градовете бяха в шведски ръце, манастирите изпосъборени, замъците сравнени със земята, цялата страна беше пълна с наемни войници и с още по-страшни от тях военни бегълци, разбойници, нехранимайковци от всякакъв род. Каква съдба можеше да очаква една девойка, хвърлена в жертва на тая буря? Кой ще тръгне с нея? Леля Кулвещувна, пан рошенският мечник и двайсетина слуги. Но нима тия сили ще я запазят?... Може би ще тръгне и Кетлинг, може би той дори ще намери малка дружина верни войници и приятели, които биха поискали да го придружат, но Кетлинг явно беше влюбен в нея, тогава как можеше да иска от него услуга, за която после ще трябва да му се отплаща твърде скъпо?

Най-сетне какво право имаше да пресича кариерата на тоя младеж, довчера още момче, и да го излага на преследване, на гибел, щом в замяна не можеше да му предложи нищо друго освен приятелство. И тя се питаше какво да прави, накъде да бяга, тъй като и тук, и там я заплашваше гибел, и тук, и там — позор.

При такова душевно раздвоение тя започна да се моли горещо и особено усърдно повтаряше една молитва, към която на времето си старият полковник прибягваше винаги когато се намираще в тежко положение, и която започваше с думите:

*Бог те с детето избави
от злония Иродов меч,*

*в Египет път ти проправи
и те запази далеч...*

В това време духна силен вятър и дърветата в градината зашумяха страшно зад прозорците. Внезапно потъналата в молитва девойка си спомни горските дебри, в които беше расла от малка, и през главата ѝ се мярна като светкавица мисълта, че само в тях ще намери сигурно убежище.

Тогава Оленка си отдъхна дълбоко, понеже най-сетне намери онова, което търсеше. Да! В Зельонка, в Роговско! Там неприятелят няма да стигне, престъпникът не ще търси плячка. Там дори нашенец, ако се загуби, може да се заблуди и ще блуждае чак до смъртта си, та какво остава за чужденец, който не познава пътищата. Там ще я защитят и ловците Домашевичи, и Димните Стакянови, а ако ги няма, ако всички са тръгнали с пан Володиовски, през тия гори ще може да се стигне в други воеводства, та в други горски дебри да търси спокойствие.

Споменът за пан Володиовски разведри Оленка. Ето такъв покровител ѝ трябва! Той е честен войник, той е сабя, пред която не струват нищо нито Кмичиц, нито Радживил. Тук тя си спомни, че той именно я бе съветвал, когато улови Кмичиц в Билевиче, да потърси убежище в Бяловежката гора.

И имаше право! Роговско и Зельонка са много близо до Радживилови, а край Бяловежа се намира Сапеха, който току-що е премахнал от лицето на земята най-страшния Радживил.

Така че за Бяловежа, за Бяловежа, дори днес, утре!... Нека само да дойде рошенският мечник, тя няма да протака!

Ще я запазят тъмните дебри на Бяловежа, а после, когато бурята мине — манастирът. Само там може да има истинско спокойствие и забрава на всички хора, на всички болки, на скръбта, презрението...

---

[1] Корнелий Непот — римски писател, автор на книгата „За бележитите мъже“. — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Рошенският мечник се върна след няколко дни. Въпреки че беше пътувал с пропуск от Богуслав, той бе стигнал само до Рошене; до самото Билевиче нямаше защо да ходи, защото то вече не съществуваше. Шляхтишката къща, стопанските сгради, селото, всичко бе изгорено до основи при последното сражение, което йезуитският свещеник Страшевич беше водил с отряда си с шведския капитан Роса. Населението беше из горите или във въоръжените чети. На мястото на заможното село беше останала само земя и вода.

При това по пътищата беше пълно с бегълци от разните войски, които върлуваха в значителни групи и се занимаваха с разбойничество, така че дори по-малките военни части не се чувстваха в безопасност пред тях. Ето защо мечникът не можа да провери дали заровените в овощната градина бурета от сол със среброто и парите му са оцелели и се върна в Тауроги много сърдит, измъчен и със страшна настървеност в сърцето срещу тия рушители.

Щом кракът му слезе от двуколката, Оленка го вмъкна в стаята си, дето му разправи всичко, което ѝ бе казал Хаслинг-Кетлинг.

При това съобщение старият шляхтич, който нямаше собствено потомство и обичаше момичето като своя дъщеря, се затресе цял. Някое време само хващаше дръжката на сабята, повтаряше: „Бий, който си добродетелен!“ Най-сетне се хвана за главата и заговори:

— *Mea culpa! Mea culpa! Mea maxima culpa!*^[1] Защото и на мене самия ми хрумваше, а и други някои ми шепнеха, че тоя дявол е хлътнал по тебе, а аз не казвах нищо, дори се гордеех и мислех: „Сигурно ще се ожени!“ Роднина сме на Гошевски, на Тизенхаузови също... Защо да не бъдем роднини и на Радживилови? За тая суетност, за тщеславието ми ме наказва Бог... Хубаво роднинство измислил тоя изменник! Такъв роднина искал да ни бъде... Дано пукне!... Като чифлишки бик на селски яловици! Дано пукне! Но ще има да чакаш! По-напред тая ръка и тая сабя ще изгният!...

— Сега трябва да мислим за спасение — отговори Оленка. И почна да му излага плановете си за бягство.

Пан мечникът се уталожил, слушаше внимателно, накрай каза:

— По-добре да събера крепостните си и да създам чета! Ще нападам шведите, както ги нападат другите, както някога Кмичиц нападаше Ховански. По-безопасно ще бъдеш в гората и на полето, отколкото в двореца на този предател и еретик!

— Добре — отговори девойката.

— Не само че не съм против — говореше мечникът в разпалеността си, — но казвам: колкото по-скоро, толкова по-добре... А пък крепостни и коси ще се намерят. Ама ми били изгорили резиденцията — не е важно! Ще събера селяни от другите си села... Всички Билевичи, които вече са излезли на бой, ще дойдат при нас. Ще ти покажем на тебе, господарче, едно роднинство... Ще ти покажем какво значи да посягаш на честта на Билевичувна... Ама си бил Радживил! Какво от това! В билевичовския род няма хетмани, но няма и предатели!... Ще видим след кого ще тръгне цялата Жмудж!...

Сега той се обърна към девойката:

— Тебе ще те настаним в Бяловежа, а ние ще се върнем! Дума да не става! Той ще трябва да плати за тая обида, защото тя засяга цялото шляхтишко съсловие. Позор за този, който не се обяви на наша страна! Бог ще помогне, братята шляхтичи ще помогнат, шляхтата ще помогне, а тогава огън и меч! Билевичи няма да отстъпят на Радживилови! Позор за този, който не ще бъде с нас! Позор за този, който не светне със сабя пред очите на предателя! Кралят, сеймовете, цялата Жечпосполита ще бъде с нас!

И мечникът, червен като кръв и с настръхнала коса, заудря с пестник по масата.

— Тая война е по-важна от шведската, понеже ние сме цялото рицарско съсловие, ние сме правата, ние сме цялата Жечпосполита, онеправдана и разклатена в най-дълбоките си основи. Позор, който не разбира това! Край на отечеството ни, ако не отмъстим и не накажем предателя!

Така старата кръв се разиграваше все по-буйна, та се наложи Оленка да успокоява мечника. Досега той бе стоял спокойно, макар да изглеждаше, че загива не само отечеството, но и целият свят, ала едва когато бяха засегнати Билевичи, в това той видя най-страшната пропаст за отечеството и започна да реве като лъв.

А девойката, която имаше голямо влияние върху него, успя най-сетне да го успокои, като му обясняваше, че за да се спасят и за да успее бягството, ще трябва да запазят най-голяма тайна и да не покажат на княза, че се досещат каквото и да било.

Той се закле тържествено, че ще постъпва според нейните указания, а после започнаха да обмислят самото бягство. Работата не беше много трудна, защото изглеждаше, че никак не ги пазеха. Затова решиха най-напред мечникът да изпрати свой слуга с писма до икономите с нареждане веднага селяните от всички села, които принадлежат на него и на другите Билевичи, да почнат да се събират и въоръжават.

След това шестима доверени слуги трябваше уж да тръгнат за Билевиче за буретата с пари и сребро, а всъщност да се спрат в гирляколските гори и там да чакат господарите с коне, багаж и храна. А те самите решиха, че ще потеглят от Тауроги с шейна, придружени от двама слуги, уж само за близката Гавна, а после ще се прехвърлят на яздитни коне и ще побегнат веднага. Те ходеха често в Гавна при семейство Кучук-Олбрововски, където понякога оставаха и да нощуват, та очакваха, че заминаването им не ще направи впечатление на никого и преследване няма да бъде предприето, преди да изтекат два или три дни, когато вече ще бъдат всред въоръжени чети и в недрата на непроходими гори. Отсъствието на княз Богуслав засилваше надеждите им.

В това време пан Томаш се зае много енергично с подготовката. На другия ден замина слуга с писмата. На третия ден пан мечникът разговаря нашироко с Патерсон за заровените си пари, които казваше, че били над сто хиляди, и за необходимостта да ги докара на безопасно място в Тауроги. Патерсон повярва лесно, защото шляхтичът минаваше за много богат човек, а и беше такъв.

— Нека ги докарат час по-скоро — каза шотландецът, — ако има нужда, ще дам и войници.

— Колкото по-малко хора знаят какво возя, толкова по-добре. Моята прислуга е вярна, а буретата ще поръчам да покрият с коноп, каквото често карат от нашите места за Прусия, или пък с дъги за бъчви, за които никой не ще се полакоми.

— По-добре с дъги — каза Патерсон, — защото през кононите могат да набутат със сабя или пика, че на дъното на колата има нещо.

А парите най-добре дай, ваша милост, на княза срещу разписка. Аз зная, че той се нуждае от пари, защото доходите идват нередовно.

— Бих искал да услужа на княза, та да не бъде затруднен — отвърна шляхтичът.

С това разговорът се свърши и всичко изглеждаше, че върви най-благоприятно, защото веднага след това слугите тръгнаха, а мечникът и Оленка щяха да заминат на другия ден.

Но вечерта княз Богуслав се върна най-неочаквано с два полка пруски райтари. Работите му не ще да са вървели много благоприятно, тъй като се върна сърдит и загрижен.

Още същия ден той свика военен съвет, съставен от електорския пълномощник граф Сейдевиц, Патерсон, Сакович и райтарския полковник Кириц. Съвещаваха се до три часа през нощта, а предмет на съвещанието беше походът към Подлесието срещу пан Сапеха.

— Електорът и шведският крал ми дадоха военни подкрепления — казваше князът. — Едно от двете: или ще сварим Сапеха още в Подлесието и в такъв случай ще трябва да го унищожим, или не — тогава ще заемем Подлесието без никаква съпротива. За всичко това обаче са нужни пари, а тях не ми даде нито електорът, нито негово шведско величество, защото и те самите нямат.

— У кого трябва да се търсят пари, ако не при ваше княжеско височество — отговори граф Сейдевиц. — В целия свят се говори за неизброимите радживиловски съкровища.

На това Богуслав отговори:

— Пане Сейдевиц, ако до мене достигаше всичко, което ми се дължи от моите наследствени имоти, навярно щях да имам повече пари, отколкото пет ваши немски князе, взети заедно. Но в страната вилнее война, доходите не идват или биват заграбени от бунтовниците. Би могло да се получат пари срещу полици от пруските градове, но ваша милост знаеш най-добре какво става в тях и че те биха развързали кесиите си може би само за Ян Казимеж.

— А Крулевец?

— Каквото можеше да се вземе, аз съм го взел, но то е малко.

— Щастлив съм, че ще мога да дам добър съвет на ваше княжеско височество — каза Патерсон.

— Бих предпочел да ми дадеш пари.

— Тоя съвет се равнява на пари. Вчера пан Билевич ми каза, че имал значителна парична сума в градината си в Билевиче и иска да ги докара тук на сигурно място, както и да ги даде на ваше княжеско височество срещу разписка.

— О, и ти, и тоя шляхтич ми паднахте от небето! — извика Богуслав. — А много ли са тия пари?

— Над сто хиляди освен среброто и скъпоценностите, които като че ли струват още толкова.

— Среброто и скъпоценностите шляхтичът не ще пожелае да превърне в пари, но може да ги заложи. Благодаря ти, Патерсон, защото това ми идва точно навреме. Още утре ще трябва да поговоря с Билевич.

— Тогава ще го предупредя, защото той се стяга да отиде утре с панна Билевич в Гавна при Кучук-Олбрововски.

— Предупреди го да не заминава, преди да се види с мене.

— Слугите са вече изпратени, страхувам се само дали ще се върнат здрави и читави.

— Можем да пратим цял полк подир тях, после ще поговорим. Много навреме ми иде това, много навреме! А и весело ще бъде, ако откъсна Подлесието от Жечпосполита с парите на тоя кралски привърженик и патриот.

След тия думи князът се сбогува със съвета, защото трябваше да се предаде в ръцете на камериерите си, чиято задача беше всеки ден преди лягане да се грижат за запазването на необикновената му хубост чрез бани, кремове и разни майстории, известни само в чужбина. Това обикновено продължаваше час, понякога и два; а князът беше вече уморен и от пътя, и от късното време.

На другия ден сутринта Патерсон задържа мечника и Оленка, като им съобщи, че князът желае да се види с тях. Заминаването трябваше да се отложи, но те не се обезпокоиха кой знае колко от това, тъй като Патерсон им каза каква е причината.

Един час по-късно дойде князът. Въпреки че пан Томаш и Оленка си бяха обещали тържествено, че ще го приемат постарому, и въпреки всичките си усилия те не можаха да постъпят така.

При вида на младия княз нейното лице се промени, а лицето на мечника се обля с кръв; известно време двамата стояха объркани,

възбудени и напразно се мъчеха да възвърнат обикновеното си спокойствие.

Князът, напротив, беше съвсем свободен в държането си, само очите му бяха малко отпаднали, лицето му по-бледо от обикновено, но тъкмо тая му бледост се открояваше чудесно от утринната му дреха с цвят на бисер, обшита със сребро; все пак той веднага забеляза, че го посрещат някак си по-другояче и го виждат с по-малко радост от обикновено. Но веднага помисли, че навярно тия двама роялисти са узнали за връзките му с шведите и оттук тая студенина на приема.

Тогава той реши незабавно да хвърли прах в очите им и след обикновените комплименти при приветствието започна така:

— Пане мечник милостиви, навярно ваша милост си вече чул какво нещастие ме сполита...

— Ваше княжеско височество иска да каже за смъртта на княза воевода ли? — отвърна мечникът.

— Не само за смъртта. Това е тежък удар, но аз се предадох вече на Божията воля, който се надявам, че е възнаградил щедро братовчеда ми за всичкото зло, което му беше сторено; но на мене Бог ми изпрати ново бреме, защото трябва да водя вътрешна война, а това е горчива участ за всеки, който обича отечеството си...

Мечникът не отговори нищо, само погледна Оленка малко отстрани.

А князът продължи:

— Благодарение на моята работа, моите усилия, а само Бог знае на каква цена, аз вече бях осъществил мира. Оставаше само да се подпишат договорите. Шведите щяха да напуснат Полша, без да искат никакво обезщетение, освен съгласието на краля и съсловията след смъртта на Ян Казимеж на полския трон да бъде избран Карол. Този толкова велик и могъщ пълководец щеше да бъде спасение за Жечпосполита. Нещо повече — още сега щеше да остави подкрепления за украинската и московската война. И щяхме да разширим нашите територии; но това не се харесва на пан Сапеха, защото тогава не би могъл да преследва Радживилови. Всички вече се съгласиха с тия договори, само той се противопоставя с оръжие в ръка; съвсем не се интересува от отечеството, а държи на личните си интереси. Докато работата стигна дотам, че сега ще трябва да се употреби оръжие срещу него и тая задача се възложи именно на мене

със скритото съгласие на Ян Казимеж и Карол. Ето как стои въпросът! Аз никога не съм отбягвал от никакво задължение и затова трябва да се заема с тая задача, при все че мнозина ще ме осъждат неоснователно и ще помислят, че започвам братоубийствена война само от желание за мъст. На това мечникът отговори:

— Който е опознал ваше княжеско височество така добре както ние, него не ще излъжат външните форми и винаги ще успее да разбере истинските намерения на ваше княжеско височество.

Тук пан мечникът, възхитен от собствената си хитрост и дипломатичност, намигна на Оленка толкова явно, че тя чак се уплаши да не би князът да е съзрял тоя знак.

Князът обаче го забеляза.

„Не ми вярват“ — помисли той.

И макар на лицето му да не се показва гняв, все пак това го убоде в душата. Той беше съвсем искрено убеден, че е оскърбление да не се вярва на един Радживил, дори когато му скимне да говори измислици.

— Патерсон ми каза — обади се той след малко, — че ваша милост искаш да ми дадеш парите си в заем. С готовност ще приема услугите на ваша милост, защото признавам, че и аз сега се нуждая от пари. Когато настане мир, ще постъпиш, както желаш: или ще си вземеш парите, или аз ще дам на ваша милост няколко села в залог, така че това да бъде от полза за тебе.

Тук князът се обърна към Оленка:

— Прощавай, ваша милост панно, че пред такова съвършено същество не говорим нито за въздишки, нито за идилии. Не подхожда тоя разговор, но времената са такива, че човек не може да даде прилична воля на възхищенията и адмирациите си.

Оленка сведе очи и като хвана с върха на пръстите роклята си, направи съответен реверанс, без да пожелае да каже нещо.

В това време мечникът си състави нечувано несръчен план, който обаче той смяташе за необикновено хитър.

„И ще избягам с момичето, и пари няма да му дам“ — помисли той.

После се покашля, поглади няколко пъти косата си и каза:

— Приятно ще ми бъде да услужа на ваше княжеско височество. Не казах всичко на Патерсон, но ще се намери и гърне със златни злоти, което съм заровил отделно, та при нещастие да не загубя цялата

си парична наличност. Освен това има и бурета с пари, собственост на другите Билевичи, но те са закопани в мое отсъствие под ръководството на панна Александра и само тя може да намери мястото, защото човекът, който ги е носил, умря. Та позволи ни, ваше княжеско височество, да заминем двамата, за да докараме всичко.

Богуслав го погледна изпитателно.

— Как така? Патерсон казваше, че ваша милост вече си изпратил слугите, а щом те са заминали, значи трябва да знаят къде са парите.

— Но за другите не знае никой освен нея.

— Ами те трябва да са заровени на някакво видно място, което лесно може да бъде обяснено с думи или *delineare*^[2] на хартия.

— Думите са празна работа — отговори мечникът, — а слугите не разбират от чертежи. Ще заминем двамата, това е!

— За Бога, ти, ваша милост, трябва да познаваш добре градините си, затова замини сам. Защо ще трябва да пътува и панна Александра?

— Сам няма да отида! — отговори решително мечникът. Богуслав го изгледа втори път изпитателно, след това седна удобно и започна да се удря по ботушите с пръчката, която държеше в ръка.

— Непременно ли? — каза той. — Е добре! Но в такъв случай ще ви дам два полка конница, които ще ви откарат и докарат.

— Няма нужда от никакви полкове. Сами ще заминем и ще се върнем. Това е наш край и там нищо не ни заплашва.

— Като загрижен за гостите си домакин не мога да позволя панна Александра да пътува без въоръжена охрана. Избирай, ваша милост: или сам, или двамата с ескорт.

Пан мечникът видя, че е хлътнал в собствената си примка, и това го разсърди до такава степен, та забрави за всякаква предпазливост и викна:

— Ти избирай, ваше княжеско височество: или ще отидем двамата без полкове, или няма да дам пари!

Панна Александра го погледна умолително, но мечникът беше вече почервенял и започна да пъхти. Наистина той беше по природа предпазлив, дори несмел човек, който обичаше да урежда по мирен начин всички работи, но прелееше ли веднъж чашата, наостреше ли се прекалено много срещу някого или станеше въпрос за честта на Билевичи, тогава той се хвърляше с някаква отчаяна смелост дори срещу най-могъщия неприятел.

Така и сега се хвана с ръка за лявата си страна и като удари сабята си, почна да вика с цяло гърло:

— Какво е това тук, турски плен ли? Искат да потискат свободен гражданин? Да погазват основни права?

Облегнат с гръб на стола, Богуслав го наблюдаваше внимателно, без видими признаци на гняв, само погледът му ставаше все по-студен и все по-бързо удряше с пръчката по ботушите си. Ако мечникът го познаваше по-добре, щеше да разбере, че навлича върху главата си страшна опасност.

Да има човек връзки с Богуслав, беше просто страшно, защото никога не се знаеше кога над дворцовия кавалер и свикналия да се владее дипломат ще вземе връх дивият и невъздържан магнат, който тъпче всяка съпротива с жестокостта на източен деспот. Великолепното възпитание, добрите маниери, придобити в най-първите европейски дворове, самообладанието при отношенията му с хората и изискаността му сякаш бяха чудни и огромни цветя, под които се спотайваше тигър.

Но мечникът не знаеше това и продължаваше да крещи в гневното си заслепление:

— Ваше княжеско височество, не се преструвай повече, защото те познават!... И внимавай, че нито шведският крал, нито електорът, на които служиш срещу отечеството, нито твоето княжеско достойнство ще те предпазят от съд, а сабите на шляхтичите ще те научат на послушание... хлапако!...

При тия думи Богуслав стана, в миг строши пръчката в железните си ръце и като захвърли парченцата в краката на мечника, каза със страшен, сподавен глас:

— Ето ми вашите права! Ето вашите съдилища! Ето вашите привилегии!

— Отвратително насилие! — викна мечникът.

— Мълчи, шляхтичецо — викна князът, — защото ще те стрия на прах!

И тръгна към него, за да хване смаяния шляхтич за гърдите и да го блъсне в стената.

Изведнъж Билевичувна се изправи между тях.

— Какво искаш да правиш, ваше княжеско височество? — каза тя.

Князът се спря.

А тя стоеше с издути ноздри, с пламнало лице и с огън в очите като гневна Минерва. Гърдите ѝ се надигаха под елечето като морски вълни и беше толкова чудесна в тоя си гняв, че Богуслав се загледа в нея, всички желаниа изпълзяха на лицето му като змии, които населяват пещерите на душата.

След малко гневът му мина, той се овладя, гледа някое време Оленка, накрай лицето му омекна, той сведе глава над гърдите и каза:

— Прощавай, ангелска девойко!... Душата ми е пълна с мъки и болка, та и не се владее.

Каза това и излезе от стаята.

Тогава Оленка закърши ръце, а мечникът дойде на себе си, хвана се за косата и викна:

— Аз развалих всичко, аз съм причина за твоята гибел!

Князът не се показва през целия ден. Дори обядва в стаята си само с пан Сакович. Възбуден до дъното на душата си, той не можеше да мисли така ясно, както обикновено.

Газеха го някакви тръпки. Те бяха предвестник на тежка треска, която щеше да го хване след малко с такава сила, че през време на пристъпите ѝ той се вцепеняваше напълно, та трябваше да го разтриват. Но в тоя момент князът приписваше състоянието си на необикновено силната любов и смяташе, че или трябва да я удовлетвори, или да умре.

А като разказа на Сакович целия си разговор с мечника, заяви следното:

— Ръцете и краката ме парят, мравки пъплят по кръста ми, в устата ми горчи и гори. Ах, дявол да го вземе, какво е това?... Никога не ми се е случвало!...

— Защото ти, ваше княжеско височество, си натъпкан със скрупули както печена пуйка със зеле... Княз скопен петел, княз скопен петел! Ха, ха!

— Ти си глупак!

— Много добре!

— Не от остроумията ти се нуждая аз!

— Вземи лютня, ваше княжеско височество, и иди под прозореца на момичето, тогава мечникът може да ти покаже... пестника си. Тю! По дяволите! Нима толкова е нерешителен Богуслав Радживил?

— Глупак си ти!

— Много добре! Виждам, че ваше княжеско височество започваш да говориш със себе си и да си казваш истината в очите. Смело, смело! Моля да не обръщаш внимание на достойнството си.

— Само че виждаш ли, Сакович, когато моето куче Кастор почне да си позволява волности с мене, тогава често го ритвам в ребрата с крак, а тебе може да те сполети нещо по-лошо.

Сакович скочи на крака уж разгневен както неотдавна рошенският мечник, а понеже имаше необикновен дар да имитира другите, започна да вика с глас, толкова подобен на гласа на мечника, че човек би могъл да се излъже, ако не вижда кой говори.

— Какво значи това, турски плен ли? Искат да потискат свободен гражданин, основни права да тъпчат?

— Остави, остави! — казваше трескаво князът, — защото там тя засланыше със собствената си личност тоя стар глупак, а тук няма кой да те брани...

— Щом го е прикрила, трябваше да я вземеш в залог!...

— Не може иначе, но тук ще да има някакви магии. Или трябва да ми е направила нещо, или звездите са такива, че просто обезумявам... Да беше я видял как бранеше пършивия си чичо... Но ти си глупак! Главата ми се върти! Гледай как ми горят ръцете! Такава да обичаш, такава да привлечеш при себе си, с такава...

— Да имаш потомство! — добави Сакович.

— Е да! Да! Сякаш знаеш — и това трябва да стане, защото иначе тия пламъци ще направят да експлодирам като граната. За Бога, какво става с мене... Дали пък не ще се ожения, дявол да го вземе?

Сакович стана сериозен.

— Такова нещо не бива да мислиш, ваше княжеско височество!

— Там е работата, че мисля, там е работата, че като пожелае, ще постъпя така, дори цял полк Саковичовци да ми повтарят цял ден: „Такова нещо не бива да мислиш, ваше княжеско височество!“

— О, виждам, че това не са шеги!

— Болен съм, омагьосан, друго не може да бъде!

— Защо най-сетне ваше княжеско височество не последва съвета ми?

— Като че ли ще го последвам! По дяволите всички сънища, всички Билевичи, цяла Литва заедно със съдилищата и Ян Казимеж в

добавка. Другояче не ще постигна нищо... Виждам, че не ще постигна! Стига вече! Какво? Голяма работа! Голямо нещо! А аз, глупакът, досега се колебаех на две страни! Страхувах се от сънищата, от Билевичи, от процеси, от врявата на шляхтичите, от успехите на Ян Казимеж!... Кажете ми, че съм глупак! Чува ли? Заповядвам ти да ми кажеш, че съм глупак!

— А аз не ще те послушам, защото сега именно си Радживил, а не калвинистки викарий. Но ти трябва да си наистина болен, ваше княжеско височество, никога не съм те виждал толкова загрижен.

— Това е вярно! При най-тежки положения само съм махвал с ръка и подсвирквал, а сега се чувствам, като че ли някой ми вбива шпори в слабините.

— Чудно ми е това, че ако тая девойка е направила умишлено нещо на ваше княжеско височество, не го е сторила, та после да бяга, а от думите, които ми каза ваше княжеско височество, се вижда, че те двамата са искали да се измъкнат тихомълком.

— Риф ми казваше, че това е под влияние на Сатурн, чиито горещи изпарения се издигат именно през този месец.

— Ваше княжеско височество, по-добре си вземи за патрон Юпитер, защото на него му е вървяло без сватби. Всичко ще бъде добре, само ваше княжеско височество не бива да говори за сватба, освен за привидна венчавка.

Внезапно ошмянският староста се удари по челото.

— Чакай, ваше княжеско височество... Аз съм чувал за подобна случка в Прусия...

— Дяволът ли ти шепне нещо в ухото, разправяй.

Но пан Сакович не отговаряше дълго, най-сетне лицето му светна и той каза:

— Поблагодари, ваше княжеско височество, на съдбата си, че ти е дала Сакович за приятел.

— Какво ново? Какво ново?

— Ех, нищо! Ще бъда кум на ваше княжеско височество. — Тук Сакович се поклони. — Това е голяма чест за такъв бедняк като мене...

— Не се прави на шут, говори бързо!

— В Тилжа живее някой си Пласка или как му беше името, който навремето си бил католически свещеник в Неворане, но се отказал, приел лютеранство, оженил се и потърсил убежище под

покровителството на електора; сега търгува с пушена риба с Жмудж. На времето си епископ Парчевски дори се помъчил да го докара в Жмудж, където сигурно са щели да го качат на клада, но електорът не се съгласил да предаде свой едноведец.

— Какво ме интересува това? Не протакай!

— Какво интересува това ваше княжеско височество ли? Трябва да те интересува, защото той ще ви съшия като лице на дреха с хастар, разбираш ли, ваше княжеско височество? А понеже е лош майстор и не е от еснафа, лесно ще може после да се разпори, разбираш ли, ваше княжеско височество? Такова шиене няма да признаят в еснафа, а пък не ще има нито насилие, нито шум. После ще може да се откъсне главата на майстора, а ваше княжеско височество сам ще се оплакваш, че си бил подведен, разбираш ли? Но преди това: *crescite et multiplicamini*^[3]... Аз пръв давам своята благословия.

— И разбирам, и не разбирам — каза князът. — По дяволите! Отлично разбирам. Сакович, ти да си се родил на тоя свят като вампир със зъби. Палач те чака тебе, дума да не става... О, пане староста!... Но докато аз съм жив, косъм няма да падне от главата ти, а и не ще останеш без прилично възнаграждение... Аз тогава...

— Ваше княжеско височество можеш да поискаш тържествено ръката на панна Билевичувна от самата нея и от мечника. Ако ти откажат, ако не успееш, тогава заповядай да ми одерат кожата, да направят от нея ремъци за сандали и да отидат на покаятелно поклонение в... в Рим... Човек може да се наостри срещу Радживил, когато той иска да полюби, но когато пожелае да се жени, тогава няма нужда да прави мили очи на никакъв шляхтич. Само ще трябва да кажеш, ваше княжеско височество, на мечника и на момичето, че с оглед на електора и шведския крал, които те сватосват с бипонтската принцеса, бракът трябва да остане в тайна, докато се подпише мирът. А в предбрачния договор по материалните въпроси можете да пишете, каквото искате. Всичко това двете църкви ще трябва да признаят, че няма никаква сила... Е, какво?

Богуслав помълча малко, само по бузите му се появиха под червилото трескави червени петна. След малко каза:

— Няма време, след три дни трябва да тръгна срещу Сапеха.

— Именно! Ако имаше повече време, не биха могли да се оправдават тия действия. Разбира се! Само с липсата на време ваше

княжеско височество можеш да обясниш защо идва един обикновен свещеник както в екстрени случаи и венчава набързо. А и те ще помислят същото: „Щом е бързо, трябва да бъде бързо!...“ Тя е рицарска девойка, та ваше княжеско височество можеш да я вземеш със себе си и в похода... Кралю мили! Ако те победи Сапеха, пак ще бъдеш половин победител.

— Добре, добре! — каза князът.

Но в същия момент го хвана първия пристъп на болестта, и то с такава сила, че челюстите му се схванаха и той не можа да каже нито дума повече. Вцепени се цял, а после започна да се мята и трепере като риба, извадена от вода. Но преди уплашеният Сакович да успее да повика лекаря, пристъпът на треската мина.

---

[1] Моя е вината, най-голямата вина е моя (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Да се нарисува, начертае (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Растете и се плодете (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТА ГЛАВА

След разговора си със Сакович княз Богуслав отиде на другия ден след обед право при рошенския мечник.

— Пане мечник милостиви! — каза той в началото. — Провиних се тежко последния път, защото се увлякох в собствения си дом. Меа culpa!... и толкова по-голяма, че направих този афронт на човек от рода, който от векове е в приятелски отношения с Радживилови. Но идвам да моля за прошка. Нека искреното ми признание на вината бъде достатъчно удовлетворение за ваша милост, а за мене да се сметне като покаяние. Ти, ваша милост, познаваш отдавна Радживилови и знаеш, че ние не обичаме много да се извиняваме; но понеже обидих възрастен и авторитетен човек, пръв идвам с приведена глава, без да гледам кой съм. И вярвам, че ти, стари приятелю на нашия дом, не ще ми откажеш ръката си!

При тия думи той протегна ръка, а мечникът, в чиято душа беше вече преминал първият гняв, не посмя да му откаже своята, при все че я подаде с колебание, и каза:

— Ваше княжеско височество, върни ни свободата и това ще бъде най-доброто удовлетворение.

— Вие сте свободни и можете да си заминете дори днес.

— Благодаря на ваше княжеско височество — отговори мечникът учуден.

— Ще поставя само едно условие, което дано даде Бог да не отхвърлиш.

— Какво е то? — попита мечникът със страх.

— Да пожелаеш да изслушаш търпеливо това, което ще ти кажа.

— Щом е така, ще слушам дори до довечера.

— Не ми давай веднага отговор, но си помисли един-два часа.

— Бог вижда, че желая сговор, стига да получа отново свободата си.

— Свободата си ще получиш, ваша милост, не зная само дали ще поискаш да се възползваш от нея и дали ще бързаш да напуснеш моя дом. Бих се радвал, ако смяташ дома ми и целия Тауроги за свой, но

сега слушай. Знаеш ли, ваша милост, мой благодетелю, защо се противопоставях на заминаването на панна Билевичувна? Защото отгатнах, че вие просто искате да избягате, а аз така съм се влюбил в сродницата на ваша милост, че съм готов всеки ден да преплувам Хелеспонт, за да я видя, както някога Леандър е плувал за Херо!^[1]...

Мечникът отново почервения в един миг.

— На мене ли смееш да казваш това, ваше княжеско височество?

— Тъкмо на ваша милост, мой достопочтени благодетелю.

— Ваше княжеско височество! Търси си любовница между дворецовите дами и не докосвай шляхтишко момиче, че ще се опариш! Можеш да я държиш тук, можеш да я затваряш, но нямаш право да я опозоряваш!

— Нямам право да я опозорявам — отговори князът, — но имам право да се поклоня пред стария Билевич и да му кажа: Слушайте, отче! Дайте ми вашата сродница за жена, защото без нея не мога да живея.

Мечникът така се слиса, че не можа да каже нито дума, някое време само мърдаше мустаците си, а очите му изскочиха навън; после започна да ги търка с длани и да поглежда ту към княза, ту по стаята, най-сетне каза:

— Сън ли е това или наяве?

— Не спиш, ваша милост, не спиш, а за да се убедиш още по-добре, ще повторя *cum omnibus titulis*^[2]: Аз, княз Богуслав Радживил, конюши на великото литовско княжество, моля тебе, Томаш Билевич, рошенски мечник, за ръката на твоята братова дъщеря панна ловчанка Александра.

— Как така? За Бога! Ти обмислил ли си, ваше княжеско височество?

— Аз съм обмислил, сега обмисли и ти, благодетелю, дали кавалерът е достоен за девойката...

— От учудване не мога да си поема дъх...

— Разбери сега дали съм имал някакви нечисти намерения.

— И ваше княжеско височество не би се спрял от нашето бедно положение?

— Толкова ли са евтини Билевичи, толкова ли малко цениш вашия шляхтишки герб и древността на рода си? Нима това го казва един Билевич?

— Ваше княжеско височество, аз зная, че началото на рода ни трябва да търся в древния Рим, но...

— Но нямате нито хетмани, нито канцлери — прекъсна го князът. — Това не значи нищо! Така или иначе вие сте електори както моят бранденбургски вуйчо. Щом в нашата Жечпосполита шляхтич може да бъде избран за крал, няма недостъпни места за нозете му. Аз, драги мечник, а ако даде Бог, мой чичо, произхождам по майка бранденбургска княгиня, баща ми е от Острогска, но дядо ми, приснопамятният Кшищоф първи, тоя, когото наричаха Мълнията, велик хетман, канцлер и вилненски воевода, primo voto^[3] бил женен за Собкувна и все пак поради това не му паднала корона от главата, защото Собкувна е била шляхтичка, също така от благороден произход както и другите. Ето защо, когато покойният ми баща се е женил за дъщерята на електора, удивлявали се, че не обръща внимание на достойнствата, при все че се свързва с владетелски дом. Такава е тая шляхтишка гордост у вас, дявол да го вземе. Хайде, милостиви пане, признай, че ти не смяташ рода Собек за по-добър от Билевич. Нали?...

Като говореше така, князът започна да потупва много интимно пан мечника по плещите, а шляхтичът омекна като восък и отговори:

— Бог да възнагради ваше княжеско височество за това благородно намерение... Товар падна от сърцето ми! Ех, ваше княжеско височество, да не беше и тая разлика във вярата!...

— Католически свещеник ще ни венчае, аз самият не искам друг.

— През целия си живот ще бъдем благодарни за това, защото се отнася до Божията благословия, която Господ Иисус навярно би отказал, ако някакъв мръсник...

Тук пан мечникът си прехапа езика, защото се досети, че щеше да каже нещо неприятно за княза, но Богуслав дори не го забеляза, напротив, усмихна се милостиво и добави:

— А що се отнася до потомството, няма да възразявам, тъй като не съществува нищо, което не бих направил за тая прекрасна ваша девойка.

Лицето на мечника светна, сякаш го обляха слънчеви лъчи.

— Наистина Бог е бил щедър към красотата на тая подявка... Това е вярно!

Богуслав отново го потупа по рамото, наведе се към ухото на шляхтича и му зашепна:

— А пък аз гарантирам, че първото ще бъде момче, и то картина, не момче!

— Хи! Хи!...

— Защото от Билевичувна не може да бъде друго.

— От Билевичувна с Радживил — добави мечникът, като се наслаждаваше от свързането на тия имена? — Хи! Хи! Ех, че шум ще се вдигне по цялата Жмудж... И какво ли ще кажат нашите неприятели Шичински, когато Билевичи пораснат толкова? Ами че те не оставиха на мира дори стария полковник, при все че той беше мъж от римски мащаб, уважаван от цяла Жечпосполита.

— Ще ги изтирим от Жмудж, ваша милост мечнико!

— Боже велики, Боже милостиви, неизвестни са твоите присъди, но ако в тях е казано, че панове Шичински ще се пръснат от завист... нека бъде волята ти!

— Амин! — добави Богуслав.

— Ваше княжеско височество! Не се сърди, че не се държа със съответното достойнство, както подобава на човек, от когото молят за ръката на момиче, и че прекалено явно проявявам радостта си... Но ние живеехме в мъки, защото не знаехме какво ни чака и предполагахме най-лошото. Стигна се дотам, че мислехме най-лошото и за ваше княжеско височество, а то изведнъж се оказва, че страховете и предположенията ни са били неоснователни и че можем да дадем свобода на първоначалното си възхищение от ваше княжеско височество. Затова казвам, че сякаш някой ми смъкна товар от гърба...

— Дали и панна Александра ме осъждаше така?

— Тя ли? Дори да бях Цицерон, пак нямаше да мога да опиша първоначалната й адмирация към ваше княжеско височество... И мисля, че само нейната чистота и вродена несмелост стоеше като пречка за чувствата й. Но когато узнае за чистите намерения на ваше княжеско височество, сигурен съм, че сърцето веднага ще отхвърли юздите и ще полети с най-голям устрем към ливадата на любовта.

— Цицерон не би съумял да го каже така хубаво! — отговори Богуслав.

— Когато човек е щастлив, става и красноречив. Но щом ваше княжеско височество благоволяваш да слушаш така любезно всичко, което приказвам, тогава ще бъда искрен докрай.

— Бъди откровен, пане мечник...

— Защото, макар девойката да е млада, но *hic mulier*^[4] и с направо мъжки ум, тя има чудно твърд характер. Там, където много опитни хора биха се поколебали, тя дори не ще се замисли. Кое то е лошо, то е наляво, което е добро — надясно... а самата тя е също надясно. Уж е мека, но щом избере веднъж пътя, дори оръдие да стреля, няма полза, тя не ще се отклони. На дядо си и на мене се е метнала; баща ѝ беше роден за войник, но мек човек... майка ѝ — обратно, Войниловичувна *de domo*^[5], братовчедка на Кулвещувна, също беше с твърд характер.

— Приятно ми е да чуя това, пане мечник!

— Няма да повярваш, ваше княжеско височество, колко е настроена тя срещу шведите — о! — срещу всички неприятели на Жечпосполита. Щом заподозре някого дори в най-малка измяна, веднага започва да изпитва към него непреодолимо отвращение, дори той да е ангел, а не човек... Ваше княжеско височество, прости на стареца, който по възраст, ако не по достойнство, би могъл да ти бъде баща: зарежи шведа... Нали той е потисник на отечеството, по-лош от татарина! Тръгни с войската си срещу тия синковци и тогава не само аз, но и тя ще тръгне с тебе на бой! Прощавай, ваше княжеско височество, прощавай!... Ето, казах, каквото мислех!

Богуслав преодоля себе си след кратко мълчание и заговори така:

— Пане мечник, благодетелю! Вчера още можехте да предполагате, но днес вече не бива да смятате, че искам само да ви хвърлям прах в очите, като казвам, че аз съм на страната на краля и отечеството. Под клетва, като на роднина повтарям, че това, което казах за мира и за неговите условия, беше чиста истина. И аз бих предпочел да тръгна на бой, защото и природата ми ме влече към това, но видях, че спасението не е там, и от чиста любов трябваше да хвана друг път... А сега мога да кажа, че постигнах нечувано нещо, защото да склучиш такъв мир след загубена война, та силата победителка да отиде на служба при победената, от това не би се срамувал дори и най-хитрият между хората, Мазарини... Не само панна Александра, но и аз наравно с нея чувствам *odium*^[6] към неприятелите. Какво да се прави обаче? Как може да се спаси това отечество? — *Nes Hercules contra plures!*^[7] И тогава си помислих така: „Вместо да загина, което би било и по-лесно, и по-утешително, трябва да го спасявам.“ А понеже по въпроси от тоя род съм се учил при големи дипломати, понеже съм

роднина на електора и поради братовчеда си Януш, добре гледан от шведите, веднага започнах преговори; а какъв беше техният *cursus*^[8] и каква беше ползата за Жечпосполита, това вече знаеш, ваша милост: край на войната, отървяване от гнет на вашата католическа вяра, на черквите, духовенството, шляхтишкото съсловие, простолюдието, шведска помощ за московската и казашката война, а сигурно и разширяване на територията... И всичко това за една отстъпка, че след Казимеж крал ще стане Карл. Който в тия времена е направил повече за отечеството, нека дойде да го видя!

— Това е вярно... и слепият би го видял... но на шляхтишкото съсловие ще бъде много неприятно, че ще се прекъсне свободният избор.

— Но кое е по-важно: изборът или отечеството?

— Все едно, ваше княжеско височество, защото това е кардинална основа на Жечпосполита... Та какво е отечеството, ако не сбор от права, привилегии и свободи, на които се радва шляхтишкото съсловие?... Владетел може да се намери и под чуждо владичество.

Гняв и досада прелетяха като светкавица по лицето на Богуслав.

— *Carolus* — каза той — ще подпише *раста conventa*^[9], както подписваха и предшествениците му, а след смъртта му ще изберем когото поискаме... дори тоя Радживил, който ще се роди от Билевичувна.

Мечникът постоя малко, сякаш озарен от тая мисъл, накрай вдигна ръка и викна с голямо въодушевление:

— *Consentior*^[10]!...

— И аз мисля, че ваша милост си съгласен дори ако след това тронът остане наследствен в рода ни — каза князът с хаплива усмивка. — Такива сте всички!... Но това е по-последна работа. Засега е необходимо преговорите да завършват успешно... Разбираш ли, ваша милост, чичо?

— Трябва, непременно трябва! — повтори мечникът дълбоко убеден.

— А те могат да завършат успешно, понеже съм желан посредник на негово шведско величество, но знаеш ли защо, ваша милост?... Карл има една сестра, женена за де ла Гард, а другата, бипонтската принцеса, е още мома и той иска да я ожени за мене, та да се сроди с нашия дом и да има в Литва готова партия. Поради това е и

неговото благоволение към мене, към което го увещава и вуйчо ми електорът.

— Как така? — попита мечникът обезпокоен.

— Така, ваша милост пане мечник, че за вашето гълъбче съм готов да дам всички бипонтски принцеси заедно с княжеството не само на двата, но и на всичките мостове по света.^[11] Само че не би трябвало да дразня тоя шведски хищник, затова гледам да протакам работата; но нека само подпишат трактата, тогава ще видим!

— О! Значи те са готови да не го подпишат, ако узнаят, че ваше княжеско височество се е оженил?

— Ваша милост пане мечник — каза князът натъртено, — ти ме обвини, че аз нямам честни отношения към отечеството си... Но аз като честен гражданин сега те питам: имам ли право за своите частни интереси да жертвам доброто на Жечпосполита?

Пан Томаш слушаше.

— Тогава какво ще стане?

— Помисли сам, ваша милост, какво трябва да стане.

— За Бога, виждам вече, че сватбата трябва да се отложи, а пословицата казва: „Щом се провлече, ще отече.“

— Аз не ще променя сърцето си, защото съм обикнал за цял живот, а и ваша милост трябва да знаеш, че по вярност би могла да ме засрами само търпеливата Пенелопа.

Мечникът се уплаши още повече, защото имаше тъкмо обратно мнение за верността му и то се потвърждаваше от всички, а князът добави като притурка на всичко:

— Но ваша милост имаш право, че никой не е сигурен за утрешния си ден: мога да заболeya, о, дори изглежда, че съм пред някаква тежка болест, вчера така се вцепених, че Сакович едва ме спаси; мога да умра, да загина при похода срещу Сапеха, а колко залисии, ядове, неприятности ще има — това и на волска кожа не би могло да се запише.

— Боже Господи, кажи какво трябва да се прави, ваше княжеско височество!

— Какво мога да кажа? — отговори князът тъжно. — Аз сам бих предпочел работата да се свърши час по-скоро.

— Именно да се свърши... венчайте се, а после каквото става, да става...

Богуслав скочи на крака.

— Кълна се в светото евангелие! Със своя разум ваша милост трябва да стане литовски канцлер. Други за три дни не биха измислили това, което дойде веднага в главата на ваша милост! Така е! Точно така! Да се венчаем и да седим мирно. Това е то ум! Аз така и така тръгвам след два дни срещу Сапеха, защото ми се налага! За през това време ще се направи таен проход до стаичката на момичето, а после на път! Това е глава на държавник! Ще посветим две-три доверени лица в тайната и ще ги вземем за свидетели, та венчавката да се извърши *formaliter*^[12]. Ще напишем предбрачен договор, ще осигурим дарение от моя страна, към което ще прибавя и завещание, а после за известно време — нито дума! Пане мечник, благодетелю! Благодаря, от сърце благодаря! Ела в прегръдките ми, чичо, защото на тебе дължа най-добрия съвет. Няма да протестирам! Ела в прегръдките ми, а после при моята хубавица... Ще чакам отговора ѝ като на въглени! През това време ще изпратя Сакович за свещеник! Бъди здрав, отче, и дано даде Бог наскоро и дядо на Радживил!

След тия думи князът пусна слисания шляхтич от прегръдката си и изскочи от стаята.

— За Бога! — каза си мечникът, като се съвзе. — Дадох толкова разумен съвет, че и Соломон не би се засрамил от него, но бих предпочел всичко да станеше без него. Тайната си е тайна... Все пак, троши си главата, блъскай си чутурата в стената, другояче не може да бъде... Хм! Другояче не може да бъде! И слепият ще види това! Дано мраз стегне шведите и ги издуши до крак!... Ако не бяха тия преговори, сватбата щеше да стане с церемонии и цялата Жмудж би надошла на нея, а сега мъжът ще трябва да отива по чорапи при собствената си жена, та да не вдига шум. Тюх, дявол да го вземе! Шичински няма да изпопукат толкова скоро от завист, макар че, слава Богу, това няма да им се размине...

След тия думи той отиде при Оленка.

В това време князът продължаваше да се съвещава със Сакович.

— Шляхтичът танцуваше на две лапи като мечка — казваше той на Сакович, — но и мене ме измори! Уф, така го прегърнах за това, та чак ребрата му изпукаха, и така го тръснах, та мислех, че ботушите ще му изхвъркнат от краката заедно със сламената стелка... А когато му кажех „чичо“, така се надуваше, сякаш беше излапал цял казан свинско

със зеле. Бре, бре! Почакай! Ще те направя чичо, но такива чичовци имам купища по целия свят... Сакович, виждам вече как тя ме чака в стаичката си и ме приема със затворени очички и със скръстени ръце... Чакай и ти! Ще ти нацелувам аз тези очички... Сакович! Ще вземеш Пруди в доживотно владение вместо Ошмяна!... Пласка кога може да бъде тук?

— Надвечер! Благодаря на ваше княжеско височество за Пруди...

— Не заслужава! Надвечер? Значи всеки момент... за да може още тая вечер, дори в полунощ, да сключим този брак... Договорът готов ли е?

— Готов. Бях щедър от името на ваше княжеско височество. Записах Бирже на девойката... Мечникът ще вие като пес, когато после това му се отнеме.

— Ще полежи в дранголника и ще се успокои.

— И от това не ще има нужда. Щом се види, че бракът не е законен, всичко се обезсилва. Не казах ли на ваше княжеско височество, че ще се съгласят.

— Мечникът не правеше ни най-малки въртели... Интересно какво ще каже тя... Той нещо не се вижда!

— Паднали са в прегръдките си и плачат от вълнение; а как благославят ваше княжеско височество, как се възхищават от добротата и хубостта ти!

— Не знам дали се възхищават от хубостта ми, защото изглеждам някак отпаднал. Все съм болнав и се страхувам да не би вчерашното вцепеняване да се повтори.

— О, стига ваше княжеско височество да имаш топло при себе си...

Князът вече се беше изправил пред огледалото.

— Очите ми са със сини кръгове и тоя глупак Фуре днес ми е почернил криво веждите. Гледай, не са ли накриво? Ще заповядам да му откъснат пръстите, а маймуна ще направя свой камериер. Какво значи това, защо мечника го няма?... Бих искал вече да бъда при девойката! Сигурно ще ми позволи да я целуна преди венчавката... да я целуна... да опитам вкуса ѝ!... Колко бързо се мръква днес... Ако Пласка се противи, ще трябва да се сложат клеци в огъня...

— Пласка няма да се противи, той е подлец и половина!

— И венчавката ще извърши подло.

— Подлец ще ожени подлеца по подъл начин.

Князът изпадна в добро настроение.

— Където кумът е сводник, не може да има друга венчавка!

Двамата млъкнаха за малко, а после почнаха да се смеят, но смехът им се носеше някак странно зловещо в тъмната стая. Настъпваше все по-дълбока нощ.

Князът започна да се разхожда по стаята, като чукаше шумно с дългата дръжка на секирката си, с която се подпираше силно, защото след последното вцепеняване краката още не му служеха твърде добре.

По едно време слугите внесоха свещници и излязоха, но течението на въздуха наклони пламъците на свещите, те дълго не можеха да горят спокойно и восъкът се топеше изобилно.

— Гледай как горят свещите — каза князът. — Какво можеш да отгадаеш от това?

— Че днес една девственост ще се стопи като восък.

— Чудно ми е, че толкова дълго трае това разлюляване.

— Може би душата на стария Билевич прелита над тях.

— Ти си глупав! — каза гневно княз Богуслав. — Страшно глупав! Хубаво време си избрал да говориш за духове!

Настана кратко мълчание.

— В Англия разправят — обади се князът, — че когато в стаята се намира някакъв дух, всяка свещ ще гори светлосиньо, а тия — гледай — горят жълто както обикновено.

— Празна работа!... — каза Сакович. — В Москва има хора...

— Я тихо!... — прекъсна го Богуслав. — Мечникът иде... Не! Вятърът движи прозоречния капак. Дяволите са докарали тая леля на момичето... Кулвец-Хипоцентрауровна! Чувал ли е някой нещо подобно! Но тя наистина изглежда като химера^[13].

— Ако искаш, ваше княжеско височество, аз ще се ожения за нея. Няма да пречи. Пласка ще ни съедини набързо.

— Добре. Ще ѝ дам яворова лопата^[14] като сватбен подарък, а на тебе фенер, за да имаш с какво да ѝ светиш.

— Но ще ти бъда вуйчо... Богуславчо...

— Помни за Кастор! — отвърна князът.

— Ти не милвай Кастор срещу косъма, драги Полукс^[15], защото може да те ухапе!

По-нататъшният разговор бе прекъснат от влизането на мечника и на панна Кулвещувна. Князът пристъпи живо към тях, като се подпираше на секирката си. Сакович стана.

— Е какво? Може ли при Оленка? — попита князът.

Но мечникът само разпери ръце и сведе глава върху гърдите си.

— Ваше княжеско височество! Братовата ми дъщеря казва, че завещанието на полковник Билевич ѝ забранява да разполага със съдбата си, но дори и да не ѝ забраняваше, тя пак не би се оженила за ваше княжеско височество, тъй като няма чувства към тебе.

— Сакович! Чуваш ли? — обади се Богуслав със страшен глас.

— За това завещание знаех и аз — каза мечникът, — но в първия момент не го смятах за непреодолим *impedimentum*^[16].

— Пет пари не давам за вашите шляхтишки завещания! — каза князът. — Плюя на вашите шляхтишки завещания! Разбираш ли!...

— Но ние държим на тях! — отвърна пан Томаш настръхнал. — А според завещанието момичето може или да се ожени за Кмичиц, или да отиде в манастир.

— За кого, дрипльо? За Кмичиц?... Ще ви дам аз един Кмичиц!... Ще ви науча аз вас!...

— Кого наричаш дрипльо, ваше княжеско височество? Билевич ли?

И изпаднал в най-голяма ярост, мечникът се хвана за сабята, но Богуслав го удари мигновено с тъпото на секирката си в гърдите, та чак прокътня и шляхтичът рухна на земята, а князът го ритна с крак, за да си отвори пътя към вратата, и изскочи от стаята без шапка.

— Господи! Света Богородице! Йосифе! — викаше панна Кулвещувна.

Но Сакович я хвана за ръката, допря кинжала си до гърдите ѝ и каза:

— Тихо, скъпичката ми, тихо, мило пѣдпѣдъче, че ще ти отрежа сладкото гърло като на куца кокошка. Стой тук спокойно и не ходи горе, че сега там става сватбата на сродницата ти.

Но в панна Кулвещувна също течеше рицарска кръв, та щом чу думите на Сакович, веднага страхът ѝ се превърна в отчаяние и гняв.

— Нехранимайко! Разбойнико! Поганецо! — викна тя. — Заколи ме, защото ще викам по цяла Жечпосполита. Брат ми е убит,

сродницата опозорена и аз не желая да живея! Бий, разбойнико, заколи ме! Хора! Събирайте се! Гледайте!...

Сакович сподави по-нататъшните ѝ думи, като сложи грамадната си длан върху устата ѝ.

— Тихо, крива къдельо! Тихо, повехнало седефче! — каза ѝ той. — Аз не ще те заколя, защото няма нужда да давам на дявола онова, което и без това е негово, но за да не можеш да крещиш като паун, докато се успокоиш, ще ти завържа хубавата уста със собствената си кърпа, а сам ще взема лютня и ще ти засвирия копнежна песен. Дума да не става, трябва да ме обикнеш.

След тия думи ошмянският староста с похватността на истински разбойник уви главата на панна Кулвещувна с кърпа, върза ѝ мигновено ръцете и краката с ремък и я хвърли на софата.

После седна при нея и като се изтегна удобно, попита я толкова спокойно, сякаш започваше обикновен разговор:

— Как мислиш, ваша милост панно? Аз смятам, че и Богуславчо ще се справи също така лесно, а?

Но в същия миг скочи на крака, защото вратата се отвори бързо и се появи панна Александра.

Лицето ѝ беше бяло като тебешир, косата малко разчорлена, веждите намръщени, а в очите ужас.

Като видя падналия мечник, тя коленичи над него и започна да опипва с ръка главата и гърдите му.

Мечникът въздъхна дълбоко, отвори очи, вдигна се наполовина и взе да се оглежда по стаята, сякаш пробуден от сън. После се подпря с ръка на пода и се опита да стане, което му се удаде след малко при помощта на девойката, стигна с колеблива крачка до един стол и се тръшна на него.

Оленка едва сега забеляза панна Кулвещувна, която лежеше на софата.

— Уби ли я, ваша милост? — попита тя Сакович.

— Пази боже! — отговори ошмянският староста.

— Заповядвам ти да я развържеш!

Толкова сила имаше в гласа ѝ, че Сакович не каза нито дума, сякаш заповедта беше излязла от самата княгиня Радживил, и почна да развързва припадналата панна Кулвещувна.

— А сега — каза девойката — иди при господаря си, който лежи там, горе.

— Какво е станало? — викна Сакович, като се опомни. — Ти, ваша милост панно, ще отговаряш за него!

— Не пред тебе, слуга! Вън!

Сакович скочи като полудял.

---

[1] Леандър и Херо — идеално влюбена двойка от античната митология. — Бел.прев. ↑

[2] С всичките титли (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] При първия си брак (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Този жена (лат.) — шеговито определение за енергични, твърди по характер жени. — Бел.прев. ↑

[5] По бащина линия (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Омраза (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Дори Херкулес не може да направи нищо срещу мнозина (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Ход, развой (лат.). — Бел.прев. ↑

[9] Договор, който кралят сключва с народа след избора си (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Съгласен съм (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Бипонт (княжество на двата моста) — немско княжество от онова време. — Бел.прев. ↑

[12] Със спазване на всички формалности (лат.). — Бел.прев. ↑

[13] Химера и хипоцентраур — чудовища от древната митология. — Бел.прев. ↑

[14] Според поверията вещиците се събират, яхнали яворови лопати. — Бел.прев. ↑

[15] В античната митология близнаците Кастор и Полукс са неразделни, а тук Кастор се казва и кучето на Богуслав. — Бел.прев. ↑

[16] Пречка (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Сакович цели два дни не се отдели от княза, понеже вторият пристъп на болестта беше по-тежък от първия; челюстите на Радживил така се бяха склучили, че трябваше да ги отварят с нож, за да се влее в устата му лекарство за свестяване. Веднага след това той дойде на себе си, но се тресеше, трепереше, мяташе се в леглото, изпружваше се като смъртно простреляно животно. Когато и това мина, настъпи страшно безсилие; цяла нощ той гледаше към потона, без да каже нищо. На другия ден, след като взе подкрепителни лекарства, изпадна в дълбок и тежък сън, а към пладне се събуди отново, облян от изобилна пот.

— Как се чувстваш, ваше княжеско височество? — попита Сакович.

— По-добре ми е. Не са ли дошли някакви писма?

— Има от електора и Стенбок, ето ги на масата, но четенето им трябва да се отложи за по-късно, защото ваше княжеско височество нямаш още сили.

— Дай ги веднага... чуваш ли?

Ошмянският староста взе писмата и ги подаде, а Богуслав ги прочете два пъти, после помисли малко и каза:

— Утре тръгваме за Подлесието.

— Утре, ваше княжеско височество, ще лежиш в леглото както днес.

— Ще бъда на кон, както и ти!... Мълчи, не ми се противопоставяй!...

Старостата замлъкна и за кратко време цареше тишина, прекъсвана само от внушителното и бавно тиктакане на гданския часовник.

— Съветът беше глупав и хрумването глупаво — каза внезапно князът, — и аз също глупав, че те послушах...

— Знаех, че ако не успеем, вината ще падне върху мене — отговори Сакович.

— Защото погледна лекомислено.

— Съветът беше умен, но ако там има някакъв дявол в услуга, който я предупреждава за всичко, не съм аз виновен.

Князът се вдигна на леглото.

— Мислиш ли?... — каза той, като гледаше Сакович пронизително.

— Нима ваше княжеско височество не познава папистите?

— Познавам ги, познавам! И на мене често ми е идвало на ум, че това могат да бъдат магии. А от вчера съм сигурен. Ти попадна на моята мисъл, затова те попитах дали наистина мислиш така? Но кой от тях може да бъде във връзка с нечиста сила?... Това не е тя, защото е чист човек... Не е и мечникът, той е глупав за такова нещо...

— Ами лелята...

— Възможно е...

— За сигурност вчера я вързах, но преди това допрых ножа до гърлото ѝ и представи си, ваше княжеско височество — гледам днес, а острието сякаш е стопено в огън.

— Покажи!

— Хвърлих ножа във водата, макар че на дръжката му имаше много хубав тюркоаз. Не исках да го пипам повече.

— Ще ти кажа какво ми се случи вчера... Втурнах се при нея като луд. Не помня какво съм говорил, но зная, че момичето викна: „По-скоро ще се хвърля в огъня!“ Знаеш каква голяма камина има там. И веднага скочи. Аз подир нея. Грабнах я през кръста. Дрехите ѝ бяха започнали да тлеят. Трябваше едновременно да гася и да я държа. Тогавата ме хвана треската, челюстите ми се вцепениха... Човек би казал, че някой ме дръпна за жилите на шията. После ми се стори, че искрите, които хвърчаха около нас, се превърнаха на пчели и бръмчат като пчели... Това е вярно, както ме гледаш тук!

— И какво по-нататък?

— Нищо повече не помня, само изпитвах такъв страх, като че ли летя надолу в безкрайно дълбок кладенец, в някаква бездънна пропаст. Какъв страх!... Какъв страх, ти казвам! И сега още настръхва косата на главата ми... И не само страх, но — как да кажа — и празнота в стомаха, и безкрайно гадене, и непонятна угнетеност... Добре, че небесните сили бяха с мене, иначе вече не бих разговарял днес с тебе.

— Ти, ваше княжеско височество, си имал болезнен пристъп... Самата болест често пъти предизвиква разни привидения пред очите,

но за сигурност би могло да се заповяда да просекат малко леда на реката и да окъпят там тая жена.

— Остави я по дяволите! И без това утре тръгваме, а после ще дойде пролет, веднага звездите ще бъдат други и нощите кратки, а това спира всяка нечиста сила.

— Щом тръгваме утре, по-добре е ваше княжеско височество да оставиш момичето на мира.

— Дори да не искам, принуден съм... Днес от мене са изчезнали всички желания.

— Пусни ги, нека вървят по дяволите!

— Дума да не става!

— Защо?

— Защото шляхтичът ми призна, че имал много пари, закопани в Билевиче. Пусна ли ги, те ще ги откопаят и ще отидат в гората. По-добре да ги държа тук, а парите да реквизирам... Сега е война и това е позволено! Пък и сам той ми предложи. Ще заповядаме да прекопаят педя по педя градините в Билевиче; трябва да ги намерим. А като седи тук, мечникът не ще може да вдигне връва по цяла Литва, че е ограбен. Яд ме хваща, като си помисля колко пари изхарчих тук напразно за тия забави и турнири и от всичко това нищичко не излезе!...

— А мене отдавна вече ме хващаше яд на това момиче. И казвам ти, ваше княжеско височество, че когато вчера дойде и ми рече като на последен дрипльо: „Върви, слуга, горе, че там лежи господарят ти“ — за малко не й извих шията като на врабче, понеже мислех, че е мушнала ваше княжеско височество с нож или те е застреляла с пистолет.

— Ти знаеш, че аз не обичам някой да се разполага тук като гъска... И добре, че не си сторил това, защото щях да заповядам да те щипят с ония клещи, които бяха приготвени за Пласка... Да не си посегнал на нея...

— Пласка вече отпратих назад. Той беше страшно учуден, защото не знаеше защо го бяхме докарали и защо заповядвам да се маха. Искаше да му платим нещо за идването, тъй като, казва, бил имал загуба в търговията, но аз му рекох: наградата ти е, че си отиваш със здрава кожа!... Утре наистина ли ще тръгваме за Подлесieto?

— Разбира се. А войската изпратена ли е вече съгласно моите заповеди?

— Райтарите вече тръгнаха за Кейдани, откъдето ще се запътят за Ковно и ще чакат там... Нашите полски хоронгви са още тук, не ми се щеше да ги изпратя по-рано. Хората уж са сигурни, но въпреки това биха могли да се разберат с конфедератите. Гловбич ще тръгне с нас; сеймените под командването на Вротински също. Карлстрьом с шведите ще върви като авангард... Той има заповед по пътя да избива бунтовниците и особено селяните.

— Добре.

— Кириц с пехотата ще се движи по-бавно, за да имаме на кого да се опрем при тежко положение. Ако ще трябва да се движим напред като мълния и цялата ни сметка да се основава на бързината, не знаей дали пруските и шведските райтари ще ни бъдат полезни. Жалко, че нямаме достатъчно полски хоронгви, защото, между нас казано, няма като нашата конница...

— А артилерията тръгна ли?

— Тръгна.

— Как така? И Патерсон?

— Не! Патерсон е тук, гледа Кетлинг, който се е наранил с шпагата си доста лошо. Той го много обича. Ако не познавах Кетлинг като смел офицер, щях да помисля, че се е пробол нарочно, за да не тръгне на поход.

— Ще трябва да оставим тук сто души, толкова в Рошене, толкова и в Кейдани. Шведските гарнизони са малки, а де ла Гард и без това иска всеки ден хора от Льовенхаупт. Като заминем ние, бунтовниците ще забравят за шавленското поражение и отново ще вдигнат глава.

— Те и без това се засилват. Отново чух, че в Телше шведите били изклани.

— Шляхтата? Селяните?

— Селяните под водачеството на свещеника, но има шляхтишки чети, особено около Лауда.

— Лауданците заминаха под командването на Володиовски.

— Но са останали много юноши и старци. Те се хващат за оръжието, защото са войнолюбиви по произход.

— Без пари бунтът не ще постигне нищо.

— А ние ще се подсилим с парите на Билевич. Човек трябва да бъде гениален като ваше княжеско височество, за да може да намери

изход от всяко положение.

Богуслав се усмихна горчиво.

— В тая страна ценят повече оня, който умее да се докара на нейно величество кралицата и шляхтата. Няма полза нито от гения, нито от добродетелите. Цяло щастие, че съм княз и на Райха, та не ще могат да ме вържат за крак на някой бор. Стига да ми идват редовно доходите от имотите, които имам тук, пет пари не давам за цялата Жечпосполита.

— Дали обаче не ще поискат да ги конфискуват?

— По-напред ние ще конфискуваме Подлесието, ако не цяла Литва. Засега ми повикай Петерсон.

Сакович излезе и след малко се върна с Петерсон. Край леглото на княза започна съвещание, като последица от което на другия ден преди разсъмване трябваше да тръгнат и с бързи преходи да се стремят към Подлесието. Вечерта княз Богуслав се чувстваше вече дотолкова добре, че пирува заедно с офицерите и до късно се забавляваше с шегги, като слушаше с удоволствие цвиленето на конете и дрънкането на оръжието на хоронгвите, които се готвеха за похода.

Понякога той си поемаше дълбоко дъх и се протягаше на стола.

— Виждам, че тоя поход ще ми възвърне здравето — казваше той на офицерите, — защото покрай всички тия преговори и забавления до голяма степен изоставих бойното поле, но аз се надявам на Бога, че конфедератите и нашият екскардинал^[1] с корона ще почувстват ръката ми.

На това Патерсон се осмели да отговори:

— Цяло щастие, че Далила не отрязва косата на Самсон^[2].

Богуслав го поизгледа със странен поглед, от който шотландецът вече започна да се смущава, но след малко лицето на княза светна от страшна усмивка.

— Ако Сапеха е стълбът — отговори той, — така ще го разтърся, че цяла Жечпосполита ще се срине върху главата му.

Разговорът се водеше на немски, та всички чуждестранни офицери-наемници го разбраха отлично и отговориха в хор:

— Амин!

На другия ден сутринта походът тръгна начело с княза. Пруската шляхта, която беше привличана от блестящия двор, веднага започна да се разотива по домовете си.

След тях тръгнаха за Тилжа ония, които бяха търсили в Тауроги убежище пред заплахите на войната и за които сега Тилжа се стори безопасна. Останаха само мечникът, панна Кулвецувна и Оленка, без да се смятат Кетлинг и старият офицер Браун, който трябваше да командва малкия гарнизон.

След оня удар със секирката мечникът лежа двайсетина дни, като от време на време плюеше кръв от устата, но понеже не беше счупена никаква кост, постепенно почна да идва на себе си и да замисля бягство.

В това време от Билевиче дойде служител с писмо от самия Богуслав. Мечникът отначало не искаше да прочете писмото, но скоро премисли и послуша съвета на панна Александра, която беше на мнение, че е по-добре да се знаят намеренията на неприятеля.

„Многомилостиви пане Билевич! *Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur!*^[3] Така определи съдбата, та ние не се разделихме в такова съгласие, каквото можеха да желаят чувствата ми към ваша милост и към твоята прелестна сродница, за което, кълна се в Бога, вината не е моя, понеже ваша милост знаеш най-добре, че ме нахранихте с неблагодарност заради моите искрени намерения. Но за това, което се извършва в гняв, не бива да се държи сметка при приятелските отношения, ето защо вярвам, че ваша милост ще благоволиш да извиниш моите прибързани постъпки със злото, което изпитах от вас. Аз също ви прощавам от сърце, както ми заповядва християнската любов, и желая да се помирим отново. А за да дам гаранция на ваша милост, че в сърцето ми не е останало никакво чувство на обида, сметнах за добре да не отказвам на ваша милост тая услуга, която искаше от мене, и приемам парите на ваша милост...“

Тук мечникът престана да чете, удари с пестник масата и викна:
— По-скоро ще ме види като призрак, отколкото да получи грош от касата ми!...

— Чети по-нататък, тате — каза Оленка. Мечникът отново вдигна писмото до очите си.

„... а понеже не желая да измъчвам ваша милост и да излагам на риск живота ти в днешните бурни времена, за да видиш тая наличност, заповядах тя да бъде извадена и преброена...“

На това място пан мечникът не можа да си поеме дъх и писмото изпадна от ръцете му на пода; за миг изглеждаше, че шляхтичът е загубил способността си да говори, защото само се хвана с пръсти за косата и я скубеше с всичка сила.

— Бий, който в Бога вярва! — възкликна той най-сетне.

А Оленка отвърна:

— Една неправда повече — и Божието наказание е по-близо, тъй като чашата скоро ще прелее...

---

[1] Преди избора си за крал Ян Казимеж е бил духовно лице. — Бел.прев. ↑

[2] Според библейския разказ необикновено силният Самсон загубил силата си, когато Далила му отрязала косата; все пак после съборил колоните на неприятелския храм. — Бел.прев. ↑

[3] При съгласие малките неща растат, от несъгласието най-големите се разпадат (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Отчаянието на мечника беше толкова голямо, та девойката трябваше да го утешава и уверява, че тия пари не бива да се смятат за пропаднали, защото самото писмо е достатъчно като документ, а от Радживил, собственик на толкова имоти в Литва и Рус, има как да се съберат.

Но тъй като беше трудно да се предвиди какво друго може да чака двамата, особено ако Богуслав се върне като победител в Тауроги, те започнаха още по-ревностно да мислят за бягство.

Оленка обаче съветваше да отложат, докато Хаслинг-Кетлинг оздравее, защото Браун беше мрачен и недостъпен наемник, който изпълняваше сляпо заповедите, и беше невъзможно да бъде спечелен.

За Кетлинг девойката знаеше много добре, че той се беше наранил именно за да остане при нея, затова вярваше дълбоко, че е готов да стори всичко за нея. Наистина съвестта ѝ я измъчваше постоянно с въпросите дали има право да жертва чуждата съдба, а може би и живот за своето спасение, но заплахите, които висяха над нея в Тауроги, бяха толкова страшни, че стократно надвишаваха опасностите, на които можеше да бъде изложен Кетлинг поради напуцането на службата. Защото Кетлинг беше отличен офицер, та навсякъде можеше да си намери служба, и то по-благородна, а заедно с нея и по-могъщи покровители, като краля, като пан Сапеха или пан Чарнецки. А при това ще служи на добра кауза и ще намери поле да се отплати на тая страна, която беше подслонила него, изгнаника. Смърт го заплашваше само ако попадне в ръцете на Богуслав, но Богуслав още не владее цяла Жечпосполита.

Девойката престана да се колебае и когато здравето на младия офицер се подобри вече толкова, че той можеше да изпълнява службата си, тя го повика при себе си.

Кетлинг се изправи пред нея бледен, отслабнал, без капка кръв в лицето, но както винаги изпълнен с почит, възхищение и смиреност.

Като го видя, сълзи премрежиха очите на Оленка, понеже той беше единствената доброжелателна душа към нея в Тауроги, а при това

толкова бедна и страдална, че когато Оленка при поздравя го попита за здравето му, младият офицер отговори:

— За съжаление, пани, възстановявам се, а на мене би ми било толкова добре да умра...

— Ваша милост трябва да напусне тая служба — отговори девойката, като го гледаше със съчувствие, — защото такава благородно сърце трябва да бъде уверено, че служи на благородна кауза, на благороден господар.

— За съжаление! — повтори офицерът.

— Кога свършва службата на ваша милост?

— Едва след половин година.

Оленка помълча малко, после повдигна към него чудните си очи, които в тоя момент престанаха да бъдат строги, и каза:

— Слушай ме, пане рицарю. Ще ти говоря като на брат, като на сърдечен довереник: ваша милост можеш и си длъжен да се уволниш.

След тия думи тя му призна всичко; и намерението си да бяга, и това, че разчита на неговата помощ. Почна да го увещава, че навсякъде може да намери служба, и то хубава, както е хубава неговата душа, и почетна, както може да изисква рицарската чест; най-последно завърши с тия думи:

— Аз ще бъда до смърт благодарна на ваша милост. Искам да се скрия под Божието покровителство и да служа на Бога в манастир, но където и да бъдеш, далече или близо, на война или в мир, винаги ще се моля за ваша милост, ще моля Бога да даде спокойствие и щастие на моя брат и благодетел, тъй като не мога да му дам нищо повече освен благодарност и молитва...

Тук гласът ѝ затрепера, а офицерът слушаше думите ѝ и побледняваше като платно, накрай коленичи, допря двете си длани до челото и с глас, който приличаше на стон, отговори:

— Не мога, пани! Не мога!...

— Значи, ваша милост ми отказваш? — попита Билевичувна слисана.

А той, вместо да ѝ отговори, почна да се моли.

— Велики и милостиви Боже! — казваше той. — От детски години никога лъжа не са изrekli устните ми, никога безчестие не ме е опетнило. Когато бях юноша, с тая си слаба ръка защитавах моя крал и

отечество; защо ме наказваш, Господи, толкова тежко и ми изпращаш мъка, за която сам виждаш, че нямам сили!

После се обърна към Оленка:

— Пани, ти не знаеш какво значи заповедта за войника, не знаеш, че послушанието е не само негово задължение, но негова слава и чест. Мене, пани, ме свързва клетва и нещо повече от клетва — рицарската ми дума, че не ще зарежа службата си преди срока и че ще изпълнявам сляпо всичко, което е свързано с нея. Аз съм войник и шляхтич и нека ми помогне Бог, та никога през живота си да не тръгна по пътя на ония наемници, които изневеряват на честта и службата си. И дори по заповед, дори по молба от твоя страна, пани, няма да наруша думата си, макар че казвам това с мъка и болка. Ако имах заповед да не пущам никого от Тауроги и стоях на стража при портата и тогава ти самата, пани, поискаше да минеш въпреки заповедта, би минала, но по трупа ми. Ти, пани, не си ме познавала и се излъга в мене... Но смили се, разбери, че аз не мога да ти помагам в бягството и дори не би трябвало да слушам за него, защото заповедта е ясна, защото Браун я получи заедно с нас, петимата останали тук офицери. Боже, боже! Ако бих предвиждал тая заповед, щях да предпочета да замина в похода... Аз не ще те убедя, пани, ти няма да ми повярваш, и все пак Бог вижда, нека Бог ме съди след смъртта, ако това не е истина, че съм готов да дам без колебание живота си — честта си, обаче не мога, не мога!

Като каза това, Кетлинг закърши ръце и млъкна напълно изтощен, само започна да диша бързо.

Оленка още не се беше опомнила от изумлението си. Тя нямаше време нито да помисли, нито да оцени както трябва тая изключителна по благородството си душа; чувстваше само, че от ръцете ѝ се изплъзва последната възможност за спасение, че пропада единственият начин да се измъкне от това омразно робство.

Но още се опитваше да се противи.

— Пане — каза тя след малко. — Аз съм внучка и дъщеря на войници; дядо ми и баща ми също ценяха честта си повече от живота, но тъкмо за това не биха се съгласили да бъдат използвани сляпо за всякакви деяния...

Кетлинг извади от кожената си кесия с разтреперана ръка писмо, подаде го на Оленка и каза:

— Прецени, пани, дали заповедта не се отнася до службата ми. Оленка хвърли поглед на хартията и прочете следното:

„Понеже до нас дойдоха сведения, че пан Билевич, рошенски мечник, възнамерява да напусне тайно нашата резиденция с враждебни към нас намерения, а именно ad rebellionem excitare^[1] своите познати, близки, роднини и подвластните му селяни срещу негово шведско величество и нас, нареждаме на офицерите, които остават на praesidium^[2] в Тауроги, да пазят пан Билевич заедно с племенницата му като заложници и военнопленници и да не допуснат тяхното бягство sub роена^[3] от военен съд и лишаване от чест...“

— Заповедта дойде от първата спирка след заминаването на княза — каза Кетлинг, — затова е писмена.

— Да става, каквото е рекъл Бог! — каза Оленка след кратко мълчание. — Няма как.

Кетлинг чувстваше, че трябва да си отиде, но не мърдаше от мястото си. Бледите му устни се раздвижваха от време на време, сякаш искаше да каже нещо, но не можеше да издаде глас.

Душеше го желанието да падне пред краката ѝ и да моли за прошка, но, от друга страна, чувстваше, че на нея и стига собственото нещастие, и намираше някакво диво удоволствие в това, че и той страда и ще страда, без да се оплаква.

Най-сетне се поклони и излезе мълчаливо, но още в коридора разкъса превръзките на прясната си рана и падна в безсъзнание, а когато след един час дворцовата стража го намери да лежи близо до стъпалата и го отнесе в казарменото жилище, заболя тежко и две седмици не можа да стане от леглото.

След като Кетлинг си отиде, Оленка остана сякаш замаяна. Тя бе очаквала по-скоро смърт, отколкото отказ от негова страна, затова въпреки цялата закалка на душата си в първия момент загуби сили, енергия, почувства се слаба като обикновена жена и макар че повтаряше несъзнателно: „Нека бъде волята Божия!“ — мъката от

разочарованието взе връх над примирението и обилни горчиви сълзи бликнаха от очите ѝ.

В този момент дойде мечникът и щом видя братаницата си, веднага отгатна, че ще му съобщи неблагоприятна новина, та я попита бързо:

— За Бога, какво се е случило?

— Кетлинг отказа — отговори девойката.

— Всички тук са негодници, нехранимайковци и псета! Как така? И той ли не иска да помогне?

— Не само че не иска да помогне — каза тя, нажалена като малко дете, — но още заявява, че ще попречи, дори ако трябва да загине.

— Защо? Защо, Боже Господи?

— Защото такава ни е съдбата! Кетлинг не е предател, но такава ни е съдбата, ние сме най-нещастните от всички хора!

— Дано гръм удари всички тия еретици! — викна мечникът. — Посягат на честта, грабят, крадат, затварят... Дано пропадне вече всичко! Не могат да живеят честните хора в такива времена!

Той започна да се разхожда с бърза крачка по стаята и да заплашва с пестник, накрай се обади, като скръцна със зъби:

— По-добър е вилненският воевода, по-добър е хиляди пъти дори Кмичиц, отколкото тия парфюмирани негодници без чувство за чест и съвест!

А когато Оленка не отговори нищо, само се разплака още по-силно, пан мечникът омекна и след малко заговори така:

— Не плачи! Кмичиц ми хрумна, защото той поне би успял да ни изтръгне от този вавилонски плен. Той би извил врата на всички тия брауновци, кетлинговци, патерсоновци, а и на самия Богуслав! Впрочем всички предатели са еднакви! Не плачи! С плач не ще постигнеш нищо, а тук трябва да се действа. Не искал Кетлинг да помага... дано пукне!... Ще минем и без него... Ти уж си смела като мъж, а в тежко положение само знаеш да хълцаш... Какво разправя Кетлинг?

— Казва, че князът заповядал да ни пазят като военнопленници, понеже се страхувал, че ти ще събереш чета и ще отидеш при конфедератите.

Пан мечникът се хвана за кръста:

— А, така значи! Страхува се, негодникът!... И е прав, кълна се в небето, че ще постъпя така!

— А щом имал заповед, която се отнася до службата му, Кетлинг трябвало да я изпълни в името на честта си.

— Добре!... Ще минем и без еретическа помощ!

Оленка избърса сълзите си.

— Смяташ ли, чичко, че това ще може да стане?

— Смятам, че трябва, а щом трябва, тогава и може, дори ако се наложи да се спускаме с въжета от тия прозорци.

А девойката отговори веднага:

— Виновна съм, че плаках... да действаме час по-скоро!

Сълзите ѝ изсъхнаха съвсем и веждите ѝ се свиха отново — тя се замисли с по-раншната си решителност и енергия.

Наскоро се разбра, че мечникът не може да намери изход и че въображението на девойката е много по-богато в това отношение. Но и на нея мисленето вървеше тежко, тъй като беше ясно, че ония са задължени да ги пазят много зорко.

Затова решиха да не предприемат нищо, преди да дойдат в Тауроги първите вести от Богуслав. Те вложиха в това цялата си надежда, защото се надяваха, че Бог ще накаже изменника на отечеството и безчестния човек. Нали той можеше да загине, можеше да заболее тежко, можеше да бъде бит от Сапеха и тогава непременно в целия Тауроги би настъпила паника и те вече не ще бъдат пазени толкова усърдно.

— Аз познавам пан Сапеха — казваше мечникът, за да подкрепи духом себе си и Оленка. — Той е бавен воин, но точен и удивително упорит. Ехемрлун неговата вярност към краля и отечеството. Заложил, изпродаде всичко, но организира такава сила, пред която Богуславовата е нищо. Оня е сериозен сенатор, а тоя ветрогон, оня истински католик, тоя еретик, оня олицетворение на благоразумие, тоя лекомисленик. На чия страна може да бъде победата и Божията благословия? Ще отстъпи тая радживиловска ноц пред деня на Сапеха, ще отстъпи! Освен ако на тоя свят няма наказание и справедливост!... Сега нека само чакаме новини и да се молим за успеха на Сапеховото оръжие.

И те започнаха да чакат, но мина месец, дълъг, тежък за угнетените сърца, докато дойде първият куриер, обаче и той изпратен

не до Тауроги, а до Стенбок в кралска Прусия.

Кетлинг, който след последния разговор не смееше да се покаже пред очите на Оленка, веднага ѝ прати бележка със следното съобщение:

„Княз Богуслав разбил пан Кшищоф Сапеха при Бранск; няколко конни и пехотни хоронгви избити до крак. Отива за Тикочин, където се намира Хороткевич.“

За Оленка това беше просто гръм от ясно небе. За нейния момичешки ум величието на пълководеца и рицарската храброст бяха едно и също нещо, а понеже бе виждала как лесно Богуслав побеждаваше в Тауроги най-храбри рицари, тя си го представи, особено след тая вест, като зла, но непобедима сила, която не може да преодолее никой.

Надеждата да бъде победен Богуслав напълно угасна у нея. Напразно мечникът я успокояваше и обнадеждаваше, че младият княз още не си е премерил силите със стария пан Сапеха, напразно ѝ гарантираше, че самото хетманско достойнство, с което кралят току-що бе удостоил пан Сапеха, трябва да даде на последния решително превъзходство над Богуслав; тя не вярваше, не смееше да вярва.

— Кой ще го победи? Кой ще се справи с него?... — отговаряше тя постоянно.

Последвалите новини сякаш потвърждаваха страховете ѝ.

Няколко дни по-късно Кетлинг отново ѝ прати бележка със съобщение, че Хороткевич е разбит и е завзет Тикочин. „Цялото Подлесие (пишеше той) е вече в ръцете на княза, който не чака пан Сапеха, а отива към него с бързи преходи.“

„И пан Сапеха ще бъде разбит!“ — помисли девойката.

В това време като лястовичка, предвестник на пролетта, долетя вест от други краища. Тя стигна късно до тия крайморски граници на Жечпосполита, но пък беше окичена с всичките пъстроцветни блясъци на чудотворна легенда от първите векове на християнството, когато по земята още ходели светии и вестели правда и справедливост.

— Ченстохова! Ченстохова! — повтаряха всички уста.

Ледът се стопи от сърцата и те цъфнаха като цветя в затоплената от пролетното слънце земя. „Ченстохова се защитила, виждаха я като полска Богородица, която закрива сама стените с небесния си плащ; убийствените гранати падали пред светите ѝ нозе и се умилквали като домашни кучета; ръцете на шведите съхнали, мускетите се сраствали с лицата им, докато най-сетне те отстъпили, уплашени и посрамени.“

Като чуваха тая вест, чужди едни на други хора падаха в прегръдките си и плачеха от радост. Други бяха недоволни, че тя е дошла толкова късно.

— А ние тук плачем — казваха те, — ние тук толкова време живяхме в болка, в мъка, когато е трябвало вече да се веселим!...

После по цяла Жечпосполита заехтя и тия страшни гръмотевици се носеха от Черно море до Балтийско, та вълните на двете морета чак затрепераха; вярващият народ, набожният народ се вдигаше като буря в защита на своята небесна кралица. Във всички сърца нахлу надежда, всички зеници горяха в огън; това, което по-рано се струваше страшно и непобедимо, сега се смали в очите.

— Кой ще го победи ли? — казваше пан мечникът на момичето. — Кой ще го надвие ли? Сега знаеш кой, нали? Пресветата Дева!

По цели дни заедно с Оленка лежаха проснати ничком и благодаряха на Бога за милостта му към Жечпосполита: същевременно престанаха да се съмняват и в собственото си спасение.

А за Богуслав дълго време не се чуваше съвсем нищо, сякаш с цялата си войска беше потънал вдън земя. Останалите в Тауроги офицери започнаха да се тревожат и да оглеждат несигурното си бъдеще. Те предпочитаха вест за поражение, отколкото тая глуха тишина. Но никаква вест не можеше да дойде, защото тъкмо тогава страшният Бабинич беше излязъл с татарите пред княза и задържаше всички куриери.

---

[1] Да вдигне на бунт (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Гарнизон, охрана (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Под страх на наказание (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Един ден обаче в Тауроги пристигна панна Анна Борзобогата-Крашенска с конвой от няколко десетки войници.

Браун я прие много любезно, пък беше и принуден, защото така му заповядаше писмото на Сакович, подписано от самия Богуслав, в което му се препоръчваше да бъде изключително внимателен към придворната девойка на княгиня Гризелда Вишньовецка. А и девойката беше рядко весела; още от първия момент на пристигането си тя почна да пронизва Браун с очички, докато мрачният немец се раздвижи, сякаш някой го припече на огън; тя почна да командва и другите офицери, с една дума, да се разпорежда в Тауроги като в собствения си дом. Още първата вечер се запозна с Оленка, която наистина я гледаше с недоверие, но я посрещна учтиво с надежда, че ще чуе от нея новини.

И наистина Ануша имаше цял кош новини. Разговорът започна от Ченстохова, защото таурогските пленници бяха най-жадни за вестите оттам. Мечникът особено усърдно надаваше ухо, за да не изтърве нито една дума, като само от време на време прекъсваше разказа на Ануша с възгласи:

— Слава на Бога във висините!

— Чудно ми е — каза най-после новопристигналата девойка, — че съобщението за тия чудеса на пресветата Дева е дошло едва напоследък до вас, тъй като то е вече стара история и аз я знаех още в Замошч много седмици, преди пан Бабинич да дойде там за мене... После вече навсякъде започнаха да бият шведите: и във Велкополска, и у нас, а най-много пан Чарнецки, от когото бягат само като чуят името му.

— О! Пан Чарнецки! — викна мечникът и потриваше ръце. — Той ще ги натика в миша дупка! Още от Украйна съм чувал за него, че е голям воин.

Ануша само тупна роклята си с ръчички и възкликна уж неволно, като че ли се отнасяше за нещо най-незначително:

— Охо! С шведите е вече свършено!

А старият пан Томаш не можа да издържи, ами грабна ръчичката ѝ, мушна я цяла в огромните си мустаци и я зацелува настървено, накрай възкликна:

— О, моя хубавице! Мед-самоток тече от устата на ваша милост, панно, кълна се в Бога!... Едно е истина — че ангел е пристигнал в Тауроги!

Ануша веднага започна да усуква с пръсти краищата на плитките си, вързани с розови панделки, и като гледаше закачливо изпод вежди, отговори:

— О, аз съм далече от ангелите! Но вече и коронните хетмани захванаха да бият шведите, и цялата редовна войска с тях, и цялото рицарство; създадоха и конфедерация в Тишовце, и кралят се включи в нея; издадоха манифести, дори и селяните бият шведите... А пресветата Дева благославя...

Тя говореше така, като че ли чуруликаше птичка, но от това чуруликане сърцето на мечника омекна съвсем и макар че някои от тия новини му бяха вече известни, той изрева от радост като зубър; по лицето на Оленка също потекоха тихи и едри сълзи. Като видя това, Ануша веднага се затече към нея, понеже по природа имаше добро сърце, прегърна я за шията и почна да ѝ говори бързо:

— Не плачи, ваша милост панно... мене ми е жал за ваша милост и не мога да гледам това... Защо плачеш?...

Толкова искреност имаше в гласа ѝ, че недоверието на Оленка изчезна веднага, но тогава горката девойка се разплака още по-силно.

— Ваша милост панно си толкова хубава... — утешаваше я Ануша — защо плачеш?

— От радост — отговори Оленка, — но и от скръб, защото ние сме тук в тежко робство, несигурни нито за деня, нито за часа...

— Как така? У княз Богуслав?

— У тоя изменник! У тоя еретик! — викна пан мечникът. На това Ануша отговори:

— Същото сполетя и мене, но не плача. Не възразявам на ваша милост, че князът е изменник и еретик, но е възпитан кавалер и знае да уважава нашия пол.

— Дано в пъкъла да го уважават така! — отвърна мечникът. — Ти, панно, още не го познаваш, защото той не е заплашвал ваша

милост така, както тая девойка. Той е архиподлец, а неговият Сакович — втори! Дано даде Бог пан Сапеха да разбие и двамата!

— За разбиване, ще ги разбие... Княз Богуслав е много болен и войската му е малко. Вярно, че нападна внезапно, та унищожи няколко хоронгви, превзе Тикочин и мене плени, но той не може да се мери със силата на пан Сапеха. Можете да ми вярвате, ваши милости, защото аз видях и двете войски... При пан Сапеха се намират най-големите рицари, които веднага ще видят сметката на княз Богуслав.

— Ето на! Не ти ли казах? — каза мечникът, като се обърна към Оленка.

— Аз познавам отдавна княз Богуслав — продължаваше Ануша, — той е роднина на княз и княгиня Вишньовецки, както и на Замойски; веднъж идва при нас в Лубни, когато княз Йереми беше на поход срещу татарите в Дивите поля. И сега нареди да се отнасят с уважение към мене, защото помнеше, че там бях придворна и най-близка на княгинята. Тогава бях още такава една мъничка — не като днес!... Боже мой, кой можеше да предполага тогава, че той ще стане предател. Но вие не се тревожете, мили мои, защото или той няма да се върне, или ние ще се измъкнем оттук.

— Ние вече опитахме това — отговори Оленка.

— И не успяхте ли?

— Как можехме да успеем? — каза мечникът. — Издадохме тайната си на един офицер, за когото смятахме, че ни симпатизира, а се оказа, че той е готов да ни попречи, не да ни помогне. Най-старшият тук е Браун, но него и самият дявол не може да привлече.

Ануша сведе очички.

— Може би аз ще успея. Необходимо е само пан Сапеха да дойде по тия места, за да има къде да избягаме.

— Да даде Бог да дойде час по-скоро — отговори пан Томаш, — защото и ние имаме между хората му много роднини, познати и приятели... О! Там са и старите другари, които служеха при великия Йереми, панове Володиовски, Скшетуски и Заглоба.

— Познавам ги — отговори Ануша учудена, — но те не са при пан Сапеха. О, ако бяха! Особено пан Володиовски (защото пан Скшетуски е женен), аз нямаше да бъда тук, пан Володиовски не би се дал да го оградят както пан Котчиц.

— Той е голям рицар! — извика мечникът.

— Гордост за цялата войска! — добави Оленка.

— За Бога! Дали обаче не са загинали, щом не си ги видяла, ваша милост панно?

— О, не! — отговори Ануша. — За смъртта на такива рицари щеше да се разчуе, а не ми е казано нищо... Вие, ваши милости, не ги познавате... Те никога няма да се дадат — освен ако ги убие куршум, иначе никой човек не може да се справи с тях, нито с пан Скшетуски, нито с пан Заглоба, нито с пан Михал. Макар че пан Михал е дребен, но помня какво казваше княз Йереми за него: че ако съдбата на цяла Жечпосполита зависеше от двубой на един срещу един, той би избрал пан Михал за този двубой. Та нали той съсече Богун... О, не! Пан Михал винаги ще победи.

Доволен, че има с кого да приказва, мечникът започна да ходи по стаята с големи крачки и да пита:

— Моля, моля! Значи ти, ваша милост панно, познаваш толкова добре пан Володиовски?

— Та нали сме били толкова години заедно...

— Моля!... Тогава надали ще да е минало и без чувства?

— Аз не съм виновна за това — каза Ануша и си придаде скромнен израз, — но досега пан Михал навярно се е оженил.

— Там е работата, че не се е оженил.

— Дори да се е оженил... все ми е едно!...

— Да даде Бог да се съберете... Но мене ме тревожи това, което казваш, ваша милост панно — че те не са при пан хетмана, защото с такива войници победата е по-лесна.

— Има там един, който ще замести и тримата.

— Кой е той?

— Пан Бабинич от Витебско... не сте ли чували за него?

— Не, и това ми е чудно.

Ануша започна да разказва историята на заминаването си от Замошч и всичко, което ѝ се бе случило по пътя. А в разказа ѝ пан Бабинич израсна като такъв голям герой, че мечникът си блъскаше главата да се сети кой би могъл да бъде той.

— Ами че аз познавам цяла Литва — казваше пан Томаш. — Там наистина има родове с подобни имена като Бабонаубки, Бабили, Бабиновски, Бабински и Бабски, но за Бабиничи не съм чувал... и предполагам, че това трябва да е присвоено име, защото така

постъпват мнозина от тия, които са в партизанските групи, та неприятелят да не си отмъщава на имотите и семействата им. Хм! Бабинич!... Той трябва да е някой огнен рицар, щом е успял да прати за зелен хайвер и пан Замојски.

— О, и още как огнен! Ах! — извика Ануша. Мечникът изпадна в добро настроение.

— Така ли? — попита той, като застана пред Ануша и се хвана за кръста.

— Но ти, ваша милост, да не помислиш кой знае какво.

— Пази боже, нищо не мисля!

— А пан Бабинич, щом излязохме от Замошч, веднага ми каза, че някой друг се е настанил в сърцето му... и макар че не му плаща наем, не смятал да сменя наемателя си...

— И ти вярваш ли му, ваша милост?

— Разбира се, че вярвам — отвърна Ануша силно оживена. — Той трябва да е влюбен до уши, щом толкова време... щом... щом...

— О, някак бавно ми се вижда! — отговори пан мечникът, като се смееше.

— А пък аз казвам, че бързо — отговори тя и тупна с краче, — тъй като скоро ще чуем за него...

— Дай боже!

— И ще кажа на ваша милост защо... Колчем пан Бабинич споменеше за княз Богуслав, лицето му чак побеляваше и скърцаше със зъби като ръждива порта.

— Тогава той ще бъде наш приятел!... — отговори пан мечникът.

— Разбира се!... И ще избягаме при него, щом се покаже!

— Стига да се измъкна веднъж оттук, веднага ще образувам собствена чета и тогава ще видиш, ваша милост панно, че войната и за мене не е нещо ново и че тая стара ръка още може да послужи за нещо.

— Тогава иди, ваша милост, под командването на пан Бабинич.

— Ти, ваша милост панно, имаш по-голямо желание да отидеш под негово командване...

Дълго още се закачаха така и все по-весело, та и Оленка забрави терзанията си и доста се развесели, а Ануша накрай започна да фучи срещу мечника като котка. Пък си беше и отпочинала, защото при последното си нощуване в близкото Рошене се беше наспала добре, та си отиде едва късно през нощта.

— Това е злато, а не момиче! — каза пан мечникът, след като тя си отиде.

— Някакво искрено сърце... и смятам, че бързо ще се сприятелим — отговори Оленка.

— А отначало я посрещна с извадени нокти.

— Защото смятах, че е някой пратен да ни шпионира. Пък знам ли аз? Тук се боя от всичко!

— Тя да е изпратена?... Сигурно от добрите духове!... А е жива, дяволицата му, като невестулка... Ако бях някак по-млад, не знаей докъде би се стигнало, макар че и така човек още си го бива...

Оленка се развесели съвсем, подпря ръце на коленете си, кривна главица встрани и като имитираше Ануша, загледа мечника изпод око.

— Така ли било, чичо!? Да не би да искате да ме зарадвате с някоя стринка?

— Я тихо! Я тихо! — отговори мечникът.

Но се усмихна и взе да засуква с цяла шепа мустака си нагоре.

А след малко добави:

— Нали тя раздвижи и такава умница като тебе. Сигурен съм, че между вас ще започне голямо приятелство.

Пан Томаш не се лъжеше — за кратко време между двете момичета се завърза много живо приятелство, което се засилваше все повече, може би защото бяха пълна противоположност една на друга. Едната се отличаваше със сериозен характер, дълбочина на чувствата, несъкрушима воля и разум; другата при добро сърце и чиста мисъл беше весела и закачлива. Едната с тихото си лице, светли плитки, неизразимо спокойствие и с чара на стройната си фигура приличаше на античната Психея; другата, същинско лудо биле, напомняше по-скоро дяволица, която нощем отвежда хората по трапищата и се смее на тревогите им. Останалите в Тауроги офицери, които виждаха всеки ден и двете, имаха желание да целуват Билевичувна по краката, а Ануша по устата.

Кетлинг, който имаше душа на шотландски планинец, следователно изпълнена с меланхолия, почиташе и обожаваше Оленка, но още от пръв поглед не можеше да понася Ануша, която от своя страна му се отплащаше със същото, като прехвърляше понесените загуби върху Браун и всички останали, без да се изключва самият пан рошенски мечник.

За кратко време Оленка доби силно влияние над приятелката си, която с цялата искреност на сърцето си казваше на пан Томаш:

— Тя с две думи ще каже повече, отколкото аз ще избъбря през целия ден.

От един недостатък обаче сериозната девойка не можеше да излекува своята суетна приятелка, а именно от закачливостта. Защото, щом Ануша чуе звън на шпори по коридора, веднага се преструва, че е забравила нещо, че иска да разбере дали не са дошли новини за пан Сапеха, та изскача в коридора, тича като вихър и настигне ли офицера, ще извика:

— Ах! Как ме уплашихте!...

След това започва разговор, преплетен с въртенето на престилчицата, гледане изпод вежди и с разни други гримаси, с помощта на които и най-твърдото мъжко сърце може да хлътне със сигурност.

А Оленка я кореше още повече за тая ѝ закачливост, тъй като след неколкодневното им познанство Ануша ѝ бе признала скритото си чувство към пан Бабинич. И много пъти бяха говорили помежду си за това.

— Другите молеха като просяци — казваше Ануша, — а тоя змей си гледаше татарите вместо мене и не говореше другояче, само заповядваше: „Ваша милост панно, слизай! Ваша милост панно, яж! Ваша милост панно, пий!“ Поне да беше тогава грубиян, но не беше; да беше невнимателен, но не беше! В Краснистав си казах: „Не ме ли поглеждаш — добре!...“ Но още в Ленчна така ме прихвана — ужас. Ще ти кажа, че само го гледах в сивите очи, а когато се засмееше, и мене ме обхващаше радост, сякаш бях някаква робиня...

Оленка сведе глава, защото и тя си спомни за едни сиви очи. И онзи би говорил по същия начин, и той винаги имаше заповед на устата и енергичен израз на лицето, само че нямаше нито съвест, нито страх Божи.

А Ануша следваше своята мисъл и продължаваше:

— Когато летеше по полето на кон с полковнически жезъл в ръка, мислех, че е орел или някакъв хетман. Татарите се плашеха от него като от чума. Където пристигнеш, трябваше да има пълно послушание, а ако се случеше битка, огън бликваше по лицето му от

жажда за кръв. Много достойни кавалери съм видяла аз в Лубни, но никога не съм срещала такъв, от когото да ме обзема страх.

— Ако Господ-Бог ти го е предназначил, ще го имаш, но не ми се вярва, че не те е обичал...

— Ех, обичаше ме... мъничко... но другата повече. Сам ми е казвал много пъти: „Цяло щастие е за ваша милост, панно, че не мога нито да забравя, нито да разлюбя, защото иначе е по-добре да поверят на вълк коза, отколкото на мене такава девойка.“

— А ти какво му отговаряше?

— Казвах му така: „Ами откъде знаеш, ваша милост, че ще ти отговоря с взаимност?“ А той отвръщаше: „Аз нямаше да питам!“ Иди прави каквото искаш с такъв!... Но оная, дето не го е обикнала, е глупачка, а сърцето ѝ трябва да е съвсем закоравяло. Питам го как ѝ е името — той не искаше да ми каже. „По-добре — казваше — да не докосваме това, защото то е едната ми болка, а другата (казва) болка е Радживил... предателят!“ И веднага лицето му ставаше толкова страшно, че да имаше как да се скрия в миша дупка. Аз просто се страхувах от него!... Но да оставим това! Той не е за мене, не е за мене!

— Моли свети Никола за него; от леля зная, че при такива трудности той е най-добрият покровител. Гледай само да не го обидиш, като се закачаш и с други.

— Няма вече никога, само толкова! Съвсем мъничко!

Тук Ануша показваше на пръст колко ще си позволи и си определяше порция най-много до половин нокът, за да не обиди свети Никола.

— Аз не правя това от суетност — оправдаваше се тя пред пан мечника, който също така започна да взема присърце нейната закачливост, — но по неволя, защото, ако не ни помогнат офицерите, никога няма да се измъкнем оттук.

— О! Браун никога няма да допусне.

— Браун лапна въдицата! — отговори тя с тънко гласче и сведе очи.

— А Фиц-Грегори?

— Лапна въдицата! — отговори тя още по-тънко.

— А Отенхаген?

— Лапна въдицата!

— А фон Ирбен?

— Лапна въдицата!

— Ех, че си дяволица, ваша милост!... Виждам, че само Кетлинг не си могла да наредиш...

— Не мога да го понасям! Но друг ще го нареди. Най-сетне ще мине и без неговото разрешение.

— И мислиш ли, ваша милост панно, че като поискаме да бягаме, те няма да ни попречат?

— Ще дойдат с нас!... — отговори Ануша, като протегна главица и присви очи.

— За Бога! Тогава защо седим тук? Бих искала още днес да бъда далеко.

Но от съвещанието, което последва, излезе, че трябва да чакат, докато се реши съдбата на Богуслав и докато пан подскарбият или пан Сапеха не дойдат в околностите на Жмудж. Иначе имаше опасност да загинат дори от свои. Компанията от чужди офицери не само не би била охрана, но още повече засилваше опасността, защото простият народ беше толкова настървен срещу чужденците, та убиваше безмилостно всеки, който не носеше полски дрехи. Затова и полските големци, които носеха чужди дрехи, да не говорим за австрийските и френските дипломати, не можеха да пътуват другояче освен под охраната на силни военни части.

— Вярвайте ми, ваши милости, защото аз прекосих цялата страна — казваше Ануша, — че в първото село, в първата гора ще ни избият, преди да ни попитат кои сме. Не можем да бягаме другаде освен при войска.

— О, аз ще имам собствена чета.

— Докато я събереш, ваша милост, докато стигнеш до познато село, ще загубиш живота си.

— Новини за княз Богуслав би трябвало да дойдат скоро.

— Поръчах на пан Браун веднага да ми съобщава всичко.

Браун обаче дълго време не й събщи нищо.

Но Кетлинг започна да посещава Оленка, защото тя първа му протегна ръка, когато го срещна един ден. Младият офицер смяташе, че това пълно мълчание не предвещава нищо добро. Според него с оглед на електора и шведите князът не би замълчал и за най-малкия си

успех, по-скоро би го преувеличил, а не да отслабва с мълчание значението на действителните си успехи.

— Не допускам, че вече е разбит окончателно — казваше младият офицер, — но сигурно се намира в тежко положение, от което мъчно може да намери изход.

— Всички вести пристигат тук много късно — отговори Оленка, — а най-доброто доказателство е Ченстохова, подробности за чиято чудесна отбрана узнахме едва от панна Борзобогата.

— Аз, пани, отдавна знаех това, но като чужденец не разбирах стойността, която това място има за поляците, та дори не ви споменавах. Защото винаги се случва при една такава голяма война някое замъче да се защитава известно време и да отблъсне няколко атаки, обаче на това не се обръща особено внимание.

— А всъщност то би било най-приятната новина за мене!

— Виждам наистина, че съм постъпил зле, защото от това, което, както сега чувам, се е случило след тая отбрана, заключавам, че тя е важно нещо, което може да повлияе на цялата война. Но що се отнася до похода на княза в Подлесието, това е друг въпрос. Ченстохова е далече, Подлесието по-близо. А когато отначало князът имаше успехи, ти, пани, помниш колко бързо пристигаха новините... Вярвай ми, пани: аз съм млад човек, но от четиринайсетгодишна възраст съм войник и от опит зная, че тази тишина не предвещава нищо добро.

— По-право предвещава — отговори девойката. На това Кетлинг отговори:

— Нека бъде така!... След половин година моята служба свършва!... След половин година аз се освобождавам от клетвата си!...

Няколко дни след тоя разговор най-после дойдоха новини. Донесе ги пан Бес Корн, в Богуславовия двор наричан Корнутус^[1]. Той беше полски шляхтич, но вече напълно чужденец, защото почти от юношески години бе служил в чуждестранни войски и почти бе забравил полски или най-малкото говореше като немец. Душата му беше вече също чужда, затова беше силно привързан към княза. Той отиваше с важна мисия в Крулевец, а в Тауроги се спря само да почине.

Браун и Кетлинг веднага го доведоха при Оленка и Ануша, които вече живееха и спяха заедно.

Браун застана мирно пред Ануша, после се обърна към пан Бес и каза:

— Тя е роднина на пан Замойски, калушки староста, следователно и роднина на княза, който нареди да ѝ бъдем в пълна услуга. Тя би желала да чуе новини от устата на очевидец.

Пан Бес от своя страна застана мирно като на служба и зачака въпросите.

Ануша не опроверга твърдението, че е роднина с Богуслав, защото я забавляваха военните почести, та кимна с ръка на пан Бес да седне, а когато той стори това, попита го:

— Къде се намира сега князът?

— Князът отстъпва към Сокулка, дай боже щастливо! — отговори офицерът.

— Кажете, ваша милост, пълната истина! Как му върви?

— Ще кажа пълната истина — отговори офицерът — и няма да скрия нищо, защото смятам, че ваше достойнство ще намериш в душата си сили да изслушаш не много благоприятни новини.

— Ще намеря! — отговори Ануша, като чукаше под роклята си токче в токче от удоволствие, че я наричат достойнство и че новините „не са много благоприятни“.

— Отначало всичко ни вървеше добре — заговори пан Бес. — По пътя се сблъскахме с няколко бунтовнически групи, разбихме пан Кшищоф Сапеха и избихме две хоронгви конница и един полк добра пехота, без да оставим никого жив... След това разбихме пан Хороткевич, та той едва успя да избяга, а други разправят, че е убит... После заехме тикочинските развалини...

— Всичко това вече знаем. Казвай по-скоро, ваша милост, неблагоприятните новини! — прекъсна го внезапно Ануша.

— Благоволи само да ги изслушаш спокойно, пани. Стигнахме до Дрогичин и там изведнъж всичко тръгна наопаки... Имахме съобщение, че пан Сапеха е още далече; не щеш ли, два наши разезда сякаш потънаха в земята. Не се върна дори един свидетел на поражението им. Внезапно се разбра, че пред нас се движи някаква войска. Това причини голямо смущение. Князът почна да мисли, че всички по-раншни съобщения са били фалшиви и че пан Сапеха не само е настъпил, но ни е и пресякъл пътя. Тогава почнахме да се оттегляме, та по тоя начин да спипаме неприятеля и да го принудим

към генерално сражение, което князът искаше непременно... Но неприятелят не приемаше сражение, само непрекъснато нападаше и нападаше. Отново заминаха разезди и се върнаха разбити. Оттогава всичко започна да се топи в ръцете ни, няхаме спокойствие нито денем, нито нощем. Разваляха ни пътищата, пресичаха насипите, пресрещаха ни хранителните припаси. Взеха да се носят слухове, че самият пан Чарнецки ни преследва; войниците не ядяха, не спяха, духът им се понижи; в самия стан изчезваха хора, сякаш ги поглъщаше земята. В Бялисток неприятелят отново хвана цял разезд, приборите за хранене и колите на княза, както и оръдията. Никога не бях виждал толкова нещо. Не се е виждало това и в по-раншните войни. Князът изпадна в ярост. Той искаше една генерална битка, а беше принуден всеки ден да води по десет по-малки... и да ги губи. Дисциплината отслабваше. А какво може да изрази нашето смущение и страх, когато узнахме, че самият пан Сапеха още не е настъпил и че само един силен разезд се е промъкнал пред нас и ни е нанесъл толкова неизразими поражения... В тоя разезд имаше татарска войска...

По-нататъшните думи на офицера бяха прекъснати от изпискването на Ануша, която се хвърли внезапно на шията на Оленка и викна:

— Пан Бабинич!

Офицерът се смая, като чу това име, но сметна, че ужасът и омразата изтръгнаха тоя възклик от гърдите на достойната девойка, та едва след малко продължи:

— На когото Бог е дал величие, дал му е и сила да понася тежките положения, затова благоволи, пани, да се успокоиш! Тоя проклетник наистина се нарича така; той подкопа целия поход и стана причина за още несметни щети. Неговото име, което ваше достойнство отгатна с такава изумителна проникателност, повтарят сега всички уста в нашия стан с ужас и ярост...

— Тоя пан Бабинич видях в Замошч — отговори бързо Ануша — и ако бях разбрала...

Тук тя замлъкна и никой не можа да узнае какво би станало в такъв случай...

След малко офицерът заговори отново:

— Времето се затопли и снеговете почнаха да се топят, може да се каже, въпреки естествения ред на нещата, защото имахме сведения,

че в южната част на Жечпосполита още е сурова зима, а ние газехме в пролетните топежи, които приковаха тежката ни конница. Обаче той имаше лека конница и още повече пакостеше. На всяка крачка губехме коли и оръдия, така че в края на краищата се наложи да се движим без обоз. Жителите по тези места явно подпомагаха нападателите поради сляпата си ярост срещу нас... Ще стане това, което е рекъл Бог, но аз оставих в отчаяно положение целия стан, както и самия княз; на всичко отгоре той не може да се отърве от лютата си треска, която по цели дни го държи без сили. Така или иначе, генералното сражение ще стане наскоро, но как ще се развие то, един Бог знае... и той ще го насочи... Само чудо може да ни спаси.

— Къде остави княза, ваша милост?

— На един ден път от Сокулка; князът има намерение да се окопае в Суховоля или в съседния Янов и да приеме боя. Пан Сапеха е на два дни път. Когато тръгнах за насам, имахме малко спокойствие, защото от хванат пленник узнахме, че самият Бабинич заминал за главния стан, а без него татарите не смеят така да настъпват и се задоволяват само с нападения върху разездите ни. Князът, който е голям пълководец, възлага всичките си надежди на генералното сражение, но когато е здрав, а когато го пипне треската, навярно мисли другояче, най-доброто доказателство за това е, че ме праща в Прусия.

— Защо отиваш там, ваша милост?

— Князът или ще спечели сражението, или ще го загуби. А ако го загуби, цяла електорска Прусия ще остане без защита и пан Сапеха току-виж, че прекрачил границата, за да принуди електора да вземе решение... Та (казвам това, защото не крия нищо) отивам да предупредя, да обмислят някакви мерки за защитата на тамошните провинции, понеже неканените гости могат да отидат там в твърде многобройна компания. Това са длъжни да направят електорът и шведите, с които князът е в съюз и от които има право също така да очаква помощ.

Офицерът свърши.

Ануша го обсипа с още много въпроси, като с мъка се държеше със съответната сериозност, но когато той си излезе, тя даде пълна свобода на чувствата си, започна да се пляска с ръце по дрехата, да се върти като пумпал на токовете, да целува Оленка по очите, да дърпа пан мечника за ръкавите и да вика:

— Е какво? Какво казвах? Кой смаза княз Богуслав? Пан Сапеха ли?... Вятър пан Сапеха! Кой ще смачка и шведите? Кой ще очисти предателите? Кой е най-големият герой, най-големият рицар? Пан Анджей! Пан Анджей!

— Какъв пан Анджей?... — попита внезапно Оленка и побледня.

— Не съм ли ти казвала, че името му е Анджей? Сам ми го каза. Пан Бабинич! Пан Бабинич! Да живее пан Бабинич!... И пан Володиовски не би сполучил по-добре от него!... Какво ти е, Оленка?

Билевичувна се опомни, сякаш желаше да отхвърли от себе си бремето от тежки мисли.

— Нищо! Мислех, че това име носят само предатели. Защото имаше един, който се наемаше да предаде жив или мъртъв краля ни на шведите или на княз Богуслав, а името му беше също така Анджей.

— Дано го Бог накаже! — викна мечникът. — Я не споменавайте нощем предателите. По-добре да се радваме, има защо!

— Нека само пан Бабинич да дойде насам! — добави Ануша. — А сега нарочно ще залъгвам още повече Браун, за да разбунтува целия си гарнизон и да премине на страната на пан Бабинич и с хората си, и с конете, и с нас.

— Направи това, ваша милост панно, направи го! — извика развеселеният мечник.

— А после много им здраве на всички тия немци... Може пък и той да забрави оная недостойна и да ме обик...

Тук тя отново изписка съвсем тънко, закри очите си с ръце, но внезапно в главата ѝ трябва да бе нахлула някаква гневна мисъл, защото удари пестник в пестник и каза:

— Ако не, ще се оженя за пан Володиовски.

---

[1] Рогатият (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Две седмици по-късно в целия Тауроги закипя. Една вечер пристигнаха безредни групи от войската на Богуслав, по трийсет-четирийсет конници, отпаднали, окъсани, подобни повече на сенки, а не на хора, и донесоха новината за поражението на Богуслав при Янов. В тая битка той беше загубил всичко: армията, оръдията, конете, обоза. Шест хиляди великолепни войници бяха тръгнали с княза в тоя поход, а се върнаха едва четиристотин райтари, които князът лично беше извел от погрома.

От поляците не се върна нито една жива душа освен Сакович, защото всички, които не паднаха в това сражение, които страшният Бабинич не беше унищожил по разездите, бяха преминали на страната на пан Сапеха. Много офицери-чужденци също така предпочетоха доброволно да застанат при колесницата на победителя. С една дума, никога досега никой Радживил не се беше връщал от военен поход по-смазан, по-унищожен и бит.

А както по-рано дворцовото ласкателство не знаеше мярка да превъзнася Богуслав като вожд, така сега на всички уста звучеше непрестанно оплакване срещу некадърното водене на войната; останките от войската кипяха от непрестанно възмущение, което през последните дни на отстъплението създаде пълно безредие и стигна дотам, че князът сметна за по-умно да остане малко назад. Двамата със Сакович се спряха в Рошене. Хаслинг узна това от войниците и веднага отиде с новината при Оленка.

— Най-важното е — каза тя, като изслуша изложението му — дали пан Сапеха и тоя Бабинич преследват княза и дали възнамеряват да пренесат войната по тия места.

— От показанията на войниците не може да се разбере нищо — отговори офицерът. — Страхът преувеличава всички опасности, а има войници, които твърдят, че пан Бабинич е непосредствено след тях. Но понеже князът и Сакович са останали назад, заключавам, че преследването не е бързо.

— Но нали трябва да последва? Трудно е да се предполага другото, нали? Кой след победата не преследва бития неприятел?

— Това ще има да се види. Аз исках да говоря нещо друго с вас. Поради болестта и неуспехите си князът трябва да е раздразнен и като отчаян човек ще бъде склонен към невъздържани постъпки... Сега не се разделяйте с леля си и панна Борзобогата; не се съгласявайте пан мечникът да бъде изпращан в Тилжа както последния път пред похода.

Оленка не отговори нищо; мечникът, разбира се, никога не беше изпращан в Тилжа, но когато след удрянето му от княза със секирката боледува няколко дни, Сакович, за да скрие тая постъпка на княза от хората, нарочно пусна слуха, че старецът заминал за Тилжа. Оленка намираще за по-добре да замълчи това пред Кетлинг, тъй като гордото момиче се срамуваше да признае, че някой се е отнесъл с един Билевич като с куче.

— Благодаря за предупреждението, ваша милост — каза тя след кратко мълчание.

— Смятах това за свой дълг...

Но сърцето ѝ отново се изпълни с горчивина. Та нали неотдавна от Кетлинг зависеше тая нова опасност да не надвисне над главата ѝ, та нали ако се беше съгласил на бягство, тя щеше да бъде вече далеко, веднъж завинаги освободена от Богуслав.

— Пане рицарю — каза тя, — за мене е истинско щастие, че това предупреждение не засяга вашата чест и че князът не е издал заповед да не ме предупреждавате.

Кетлинг разбра укора и отговори с реч, която Оленка не бе очаквала от него.

— Това, което се отнася до моята войнишка служба и което честта ми заповядва да пазя, ще го изпълня или ще платя с живота си. Друг избор нямам и не желая да имам. Вън от службата ми обаче имам право да предотвратявам недостойните постъпки. Затова като частно лице ти оставям, пани, тоя пистолет и казвам: пази се, защото опасността е близка, а в случай на нужда — убий! Тогава аз ще бъда освободен от клетвата си и ще те спася.

Като каза това, той се поклони и тръгна към вратата, но Оленка го спря.

— Пане рицарю, уволни се от тая служба, защитавай добрата кауза, защитавай онеправданите, защото си достоен за това, защото си

благороден, защото е жалко да бъдеш смятан за предател...

На това Кетлинг отговори:

— Отдавна бих се освободил и подал оставка, ако не смятах, че като оставам тук, мога да ти бъда полезен, пани. Днес е късно. Ако князът се връщаше победител — нямаше да се колебая нито за миг... Когато се връща победен, когато може би неприятелят иде след него, ще бъде страхливост да искам освобождаването си, преди край на договорния срок да ме освободи сам... ти, пани, ще се нагледаш достатъчно как хората с малки сърца напускат бития масово, но мене не ще видиш между тях... Сбогом, пани. Тоя пистолет лесно ще пробие дори броня...

Кетлинг остави оръжието на масата и излезе, а Оленка го скри веднага. За щастие предвижданията на младия офицер и нейните собствени страхове се оказаха напразни.

Князът пристигна вечерта заедно със Сакович и Патерсон, но толкова угнетен и болен, че едва можеше да се държи на крака. Освен това сам не знаеше добре дали пан Сапеха не иде след него или не е изпратил подире му Бабинич с леки хоронгви.

Наистина Богуслав беше съборил в атаката Бабинич заедно с коня му, но не смяташе, че го е убил, понеже му се стори, че при удара мечът му се бе плъзнал по шлема на Бабинич. Впрочем той веднъж вече бе стрелял с пистолет в самото му лице, но и от това не бе излязло нищо.

Сърцето на княза тръпнеше при мисълта какво ще направи Бабинич със земите му, когато се намери в тях с татарите си. А нямаше с какво да ги брани! И не само земите си, но дори собствената си личност. Между неговите наемници нямаше много като Кетлинг и трябваше да очаква, че при първата вест за приближаването на войската на Сапеха ще го напуснат всички до един.

Князът обаче нямаше намерение да остане в Тауроги повече от два-три дни, понеже трябваше да бърза за кралска Прусия при електора и Стенбок, а те можеха да му дадат нови войски и било да го използват за превземане на пруски градове, било да го изпратят в помощ на самия шведски крал, който възнамеряваше да предприеме поход във вътрешността на Жечпосполита.

В Тауроги трябваше да остави само някого от офицерите, който да въведе ред в остатъците от разбитите войски, да отблъсква селските

и шляхтишки чети, да пази имотите на двамата Радживилови и да държи връзка с Льовенхаупт, главнокомандващ шведските сили в Жмудж.

За тая цел, след като пристигна в Тауроги и пренощува, князът повика на съвещание Сакович, комуто единствено можеше да вярва и да открие напълно сърцето си.

Странно беше това първо „добър ден“ в Тауроги, което си казаха двамата приятели след злополучния поход. Те се гледаха известно време, без да си кажат дума. Пръв заговори князът:

— Е! Всичко отиде по дяволите!

— Отиде! — повтори Сакович.

— Това и трябваше да се очаква при такова положение. Ако имах повече леки хоронгви и ако дяволът не беше докарал тоя Бабинич... Веднъж стомна за вода, втори път стомна за вода! Преименувал се обесникът. Но ти не казвай това на никого, за да не му увеличаваме славата.

— Аз няма да кажа... Но не гарантирам, че офицерите не ще разтръбят, защото ваше княжеско височество го беше представил като оршански хоронжи.

— Офицерите немци не разбират полските презимена. За тях е все едно Кмичиц или Бабинич. О, дявол да го вземе, да мога да го пипна! А пък беше в ръцете ми... И на това отгоре негодникът ми разбунтува хората и отведе със себе си гловбичовския отряд!... Той трябва да е някакво копеле от наша кръв, друго не може да бъде!... Беше в ръцете ми, беше... и избяга!... Това ме измъчва повече, отколкото целият този провален поход.

— Той беше в ръцете ти, княже, но срещу моята глава.

— Яшо! Ще ти кажа искрено: готов съм да ти одерат кожата, стига да мога да направя тъпан от Кмичицовата!

— Благодаря ти, Богуславчо. Нищо друго не бих могъл да очаквам от твоето приятелство.

Князът се засмя:

— А как би ми цвърчал ти на Сапеховата скара... Всичките ти мошеничества биха се стопили от тебе. Ма foi! Бих искал да видя това!

— А аз бих искал да те видя в ръцете на Кмичиц, твоя мил роднина. Ти имаш друго лице, но по снага си приличате — и краката

ви са от един размер, пък и въздишате по една девойка, но тя, без да е опитала, отгатва, че оня е по-здрав и е по-добър войник.

— Той би извил врата на двама като тебе, но аз преминах по корема му... И ако имах две минути време, сега бих могъл да ти дам честна дума, че моето братовчедче не е живо. Ти винаги си бил глупавичък и затова те обикнах, но напоследък умът ти окончателно е гранясал.

— А твоят ум винаги е бил в петите и затова така офейкваше пред Сапеха, та престанах да те обичам и сам съм готов да отида при Сапеха.

— С въже на шията!

— Със същото, на което ще вържат Радживил.

— Стига!

— Слуга на ваше княжеско височество!

— Ще трябва да се разстрелят неколцина от ония райтари, които викат най-много, и да се въведе ред.

— Тая сутрин заповядах да обесят шестима. Те вече изстинаха и упорито танцуват на възетата, понеже вятърът е много силен.

— Добре си направил. Я слушай! Искаш ли да останеш с гарнизона в Тауроги, защото трябва да оставя тук някого?

— И искам, и моля за тая функция. Никой не ще се справи тук по-добре. Войниците се страхуват от мене повече, отколкото от другите, защото знаят, че при мене няма шега. С оглед на Льовенхаупт е по-добре да остане някой по-значителен от Патерсон.

— Ще се справиш ли с бунтовниците?

— Уверявам ваше княжеско височество, че жмуджските борове ще раждат плодове, по-тежки от шишарките през миналата година. Ще организирам от селяни два пехотни полка и ще ги обуча, както си зная аз. Ще надзиравам имотите и ако бунтовниците нападнат някой от тях, веднага ще заподозра някой по-богат шляхтич и ще го изстискам като сирене в цедилка. В началото ще ми трябва само толкова пари, колкото да платя заплатите и да обзаведа пехотата.

— Ще оставя, каквото мога.

— От зестрата?

— Какво?

— Тоест от билевичовските, които си взе предварително в зестра.

— Да можеше ти някак майсторски да откъснеш шията на мечника, това ще е много хубаво, защото лесно се приказва така, но шляхтичът има документ.

— Ще се помъча. Само че работата е там, дали не е изпратил някъде тоя документ или момичето не го е зашило в ризата си. Ти, ваше княжеско височество, не би ли желал да провериш?...

— И това ще стане, но сега трябва да замина, а и тая проклета febris^[1] съвсем ме лиши от сили.

— Завиждай ми, ваше княжеско височество, че оставам в Тауроги.

— Ти имаш някакво странно желание. Само че... Да не би ти случайно?... С куки бих заповядал да те разкъсат... Защо толкова настояваш за тая функция?

— Защото искам да се женя.

— За коя? — запита князът и седна на леглото.

— За панна Борзобогата-Крашенска.

— Това е добра мисъл, това е хубава мисъл! — каза Богуслав след кратко мълчание. — Чувах за някакво наследство...

— Да, от пан Лонгинус Подбипента. Това е някакъв голям род, ваше княжеско височество, а имотите на въпросния Лонгинус се намират в няколко околии. Наистина едни от тях са заграбени от някакви роднини — на зълвите зълвини синове, а в други има московска войска. Ще има безброй процеси, битки, разправии и нападения, но аз ще се справя и няма да отстъпя на никого нито педя земя. При това момичето страшно ми хареса, защото е хубаво и привлекателно. Забелязах това веднага след като го взехме, преструваше се на уплашено, а ме пронизваше с поглед. Щом стана тук комендант, флиртът ще започне дори от нямане какво да се прави...

— Едно само те предупреждавам. Не ти забранявам да се жениш, слушай обаче добре: никакви насилия, разбираш ли?! Защото това е момиче на Вишньовецки, довереница на самата княгиня Гризелда, а аз не искам да обиждам княгинята, която уважавам, нито пан калушкия староста.

— Няма нужда да ме предупреждаваш — отговори Сакович, — щом искам да се женя редовно, ще трябва и редовно да пристъпвам към това.

— Бих искал тя да те отблъсне.

— Познавам едного, когото отблъснаха, макар че е княз, но смятам, че на мене няма да се случи такова нещо. Това закачливо поглеждане страшно ми дава надежда.

— Не се надсмивай на тоя, когото са отблъснали, за да не ти сложи рога. На това отгоре ще ти издействам рога към герба или ще си прибавиш прозвище към името: Сакович Рогати! Тя по баща е Борзобогата, а той Бардзорогати^[2]. Подбрана двойка ще си бъдете. Добре, жени се, Яшо, жени, и събщи за сватбата, ще ти бъда кум.

Силен гняв бликна върху и без това страшното лице на Сакович. За миг очите му сякаш се покриха с дим, но той се опомни бързо и като обърна в шегата думите на княза, отговори:

— Горкото! По стълбите не можеш да вървиш със собствени сили, а заплашваш... Нали си имаш своята Билевичувна, хайде, слабако, хайде! Ще има да бавиш децата на Бабинич!

— Пепел ти на езика, сине майчин! Подиграваш се с болестта ми, която за малко не ме унищожи! Дано и тебе те омагьосат така!

— Какви ти магии! Понякога, като виждам как всичко си върви естествено, смятам, че магиите са глупости.

— Ти си глупав! Стой мирно и не викай дявола! Ставаш ми все по-отвратителен.

— Дано не бъда последният поляк, който е останал верен на ваше княжеско височество, защото за верността ми ме хранят само с неблагодарност. Ще се върна в домашното огнище, ще си седя спокойно и ще чакам края на войната.

— Ох, остави! Знаеш, че те обичам.

— Мъчно мога да разбера това. Дяволът ме е заразил с тая ми обич към ваше княжеско височество. Ако има някъде магия, тя е тук.

Сакович казваше истината, защото действително обичаше Богуслав; князът знаеше това и му се отплащаше ако не с по-дълбока привързаност, то с благодарност, каквато суетните хора хранят винаги към ония, които им се възхищават.

Ето защо с готовност се съгласи с намерението му относно Ануша Борзобогата и реши сам да му помогне в това.

За тая цел към пладне, когато се усети най-здрав, поръча да го облекат и отиде при Ануша.

— Дойдох поради старото ми познанство да узная как е ваша милост със здравето — каза той — и да попитам дали животът в Тауроги се е харесал на ваша милост.

— Който е в плен, на него трябва да харесва всичко — отговори Ануша и въздъхна.

Князът се засмя.

— Ти, ваша милост панно, не си в плен. Вярно, че те взехме заедно с войниците на Сапеха и наредих да те изпратят тук, но това е само заради безопасността ти. Тук няма да падне косъм от главата ти. Ваша милост трябва да знае, че аз малцина почитам така, както княгиня Гризелда, а ваша милост си нейна любимка. И Вишньовецки, и Замойски са мои роднини. Тук, ваша милост панно, ще се радваш на пълна свобода и грижи, а аз идвам като добър приятел и ти казвам: ако искаш, заминавай, ще ти дам ескорт, макар че войниците ни са малко, но съветвам те да останеш. Доколкото съм чувал, ваша милост си била изпратена да си получиш завещаните ти имоти. Трябва да знаеш, че сега не е време да се мисли за това и че дори в мирно време покровителството на пан Сапеха не ще ти помогне, защото той може да направи нещо само във Витебския край, но тук нищо. Пък и той лично не се занимава с тая работа, а чрез свои комисари... Ваша милост се нуждае от доброжелателен и енергичен човек, от когото хората се боят и го уважават. Такъв, ако се заеме, никога не би позволил да го извозят.

— Къде ще намеря такъв опекун аз, сиротата?! — възкликна Ануша.

— Тъкмо в Тауроги.

— Ваше княжеско височество би благоволил сам...

Тук Ануша долепи молитвено ръчички и така очарователно погледна Богуслав в очите, че ако князът не беше толкова изтощен и изтерзан, навярно веднага щеше да почне по-малко искрено да мисли за каузата на Сакович, но понеже сега флиртовете не му бяха в главата, отговори бързо:

— Ако можех, не бих поверил никому тая благодарна задача; но аз заминавам, защото се налага. На мое място комендант в Тауроги остава ошмянският староста Сакович, голям кавалер, славен войник и такъв енергичен човек, какъвто втори няма в цяла Литва. Затова, повтарям, остани, ваша милост, в Тауроги, няма къде да отиваш, навсякъде е пълно с разбойници и нехранимайковци, а бунтовниците

нападат всички пътища. Сакович ще ти даде тук опека, Сакович ще те защити, Сакович ще види какво може да се направи, за да си получиш по законен път тези имоти, а щом той веднъж се заеме с това, гарантирам, че никой по света няма да доведе по-скоро работата до успешен край. Той е мой приятел, та го познавам, и само това ще кажа на ваша милост за него, че ако аз самият бях заграбил имотите на ваша милост, а после узнаех, че Сакович се явява срещу мене, щях да се отрека доброволно от тях, понеже е опасно човек да се заяжда с него.

— Стига само пан Сакович да поиска да помогне на едно сираче...

— Само не бъди към него студена и той ще направи всичко за ваша милост, защото хубостта ти е развълнувала дълбоко сърцето му. Сега той се разхожда там и въздиша...

— Къде бих могла аз да развълнувам сърцето на някого.

„Дявол момиче!“ — помисли князът.

А на глас добави:

— Нека Сакович да обясни как е станало това, а ти, ваша милост, само не бъди студена към него; той е благороден човек и от знатен род, ето защо не бих съветвал да го пренебрегваш.

---

[1] Треска (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Многоорогат. — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

На другия ден сутринта князът получи съобщение от електора веднага да замине за Крулевец, за да поеме командването на новосъбраните войски, които трябваше да тръгнат за Малборг или за Гданск. Писмото съдържаше също така сведения за смелия поход на Карл Густав навътре в Жечпосполита, чак до украинските земи. Електорът предвиждаше лош край на този поход, но тъкмо затова желаше да застане начело на по възможност по-големи сили, та в случай на нужда да стане необходим на едната или на другата страна, да се продаде скъпо и да повлияе за изхода на войната. Поради тия причини той препоръчваше на младия княз да побърза час по-скоро и така държеше да се избегне всякакво протакане, че след първия куриер изпрати втори, който пристигна дванайсет часа по-късно.

Така че князът нямаше нито миг за губене, нито достатъчно време да си почине, защото треската се върна отново с някогашната си сила. Обаче трябваше да замине. Затова предаде командването на Сакович и му каза:

— Може би ще се наложи мечникът и момичето да бъдат преместени в Крулевец. Там по-лесно ще можем да се справим скрито с този враждебен човек, а момичето, стига да съм здрав, ще взема при себе си в стана, защото вече ми омръзнаха тия церемонии.

— Е, тогава сигурно и войската ще се увеличи — отговори Сакович на сбогуване.

След един час князът вече не беше в Тауроги. Остана Сакович като самостоятелен господар, който признаваше само една власт над себе си: властта на Ануша Борзобогата. И той започна да се слага пред краката ѝ, както някога самият княз пред краката на Оленка. Обуздаваше дивата си природа, беше изискан в отношенията си, предусещаше желанията, отгатваше мислите, но едновременно се държеше далеко, с цялото уважение, каквото трябва да проявява един светски кавалер към девойката, за чиято ръка и сърце копнее.

Трябва да се признае, че на нея ѝ хареса това царуване в Тауроги; приятно ѝ беше да помисли, че когато приближава вечер, в долните

зали, по коридорите, в казарменото помещение, в градината, още покрита със зимен скреж, се носят въздишките на старите и младите офицери, че дори астрологът въздиша, загледан в звездите от самотната си кула, че дори старият мечник прекъсва с въздишки вечерната си молитва.

Ако и да беше много добро момиче, пак се радваше, че тия чувства са насочени не към Оленка, а към нея; радваше се и зарад Бабинич, тъй като чувстваше силата си и разсъждаваше, че щом никои никога не ѝ се беше опрял, навярно и върху неговото сърце трябва да е направила трайни белези с огъня на своите очи.

„Той ще забрави другата, дума да не става, защото там го хранят с неблагодарност, а стане ли това, знае къде да ме търси и ще ме потърси... разбойникът му такъв!“

И веднага после му се заканваше в себе си:

„Чакай! Аз ще ти платя, преди да те зарадвам...“

В това време тя се държеше мило със Сакович, въпреки че не го обичаше особено. Наистина той се оправда пред нея във връзка с обвинението в измяна по същия начин, по какъвто Богуслав се беше оправдавал пред мечника. Ето защо и той казваше, че вече бил сключен мир с шведите, че Жечпосполита вече щяла да си отдъхне и разцъфти, но пан Сапеха развалил всичко заради личните си интереси.

Ануша не разбираше особено много от тия неща, та не обръщаше внимание на приказките му. Но вместо това нещо друго ѝ направи впечатление в думите на ошмянския староста.

— Билевичи — казваше той — викат до небесата, че били онеправдани и в робство, а пък тук не им се е случило нищо лошо и няма да им се случи. Наистина князът не ги пускаше да си заминат от Тауроги, но това беше за тяхно добро, защото на три хвърлея извън портата можеха да загинат от разбойници или горски хайки. Вярно е и това, че не ги пускаше и защото беше обикнал панна Билевичувна. Кой обаче няма да го оправдае? Кой би постъпил другояче, когато има нежно сърце, а гърдите му са натежали от въздишки? Ако нямаше напълно благородни намерения, един толкова силен господар като него можеше да си отпусне юздите — но той искаше да се ожени за нея, искаше да издигне тая упорита девойка до своето княжеско положение, да я обсипе с щастие, радживиловската корона да сложи на главата ѝ; и

ето за всичко това тия неблагодарни хора хвърлят инвективи^[1] върху него и петнят славата и благородството му...

Без да му вярва особено много, Ануша още същия ден попита Оленка дали е вярно, че князът искал да се ожени за нея. Оленка не можеше да отрече, но те бяха вече интимни помежду си, та й изтъкна причините на отказа си. На Ануша те се сториха основателни и достатъчни, но все пак тя помисли, че на Билевичи не е било чак толкова тежко в Тауроги и че князът и Сакович не са такива престъпници, за каквито ги беше обявил рошенският мечник.

Затова, когато дойдоха вести, че пан Сапеха и Бабинич не само не идват към Тауроги, но са тръгнали с бързи преходи срещу шведския крал чак някъде към Лвов, отначало Ануша изпадна в гняв, а после започна да разсъждава, че щом ги няма по тия места, безсмислено е да бягат от Тауроги, тъй като могат да си загубят живота или в най-добрия случай да превърнат спокойния си престой в пълен с опасности плен.

По тоя повод между нея, Оленка и мечника се стигна до спорове; но дори и те трябваше да признаят, че отдалечаването на пан Сапеха затруднява много бягството, ако не го прави съвсем невъзможно, още повече че в страната кипеше все по-силно и никой от жителите не беше сигурен за утрешния ден. Най-сетне дори да не признаваха, че Ануша е права, бягството без нейна помощ беше невъзможно поради бдителността на Сакович и на другите офицери. Само Кетлинг им беше предан, но той не се съгласяваше да влезе в никакво споразумение, противно на службата му, а при това често отсъстваше, защото Сакович обичаше да използва тоя опитен войник и способен офицер срещу въоръжените групи на конфедератите и срещу грабителските шайки, та често го изпращаше вън от Тауроги.

А Ануша се чувстваше все по-добре тук.

Месец след заминаването на княза Сакович й поиска ръката, но тая съблазнителка му даде хитър отговор: че не го познавала, че разни неща говорили за него, че нямала още време да го обикне, че не можела да се жени без позволението на княгиня Гризелда, а накрай — че иска да го постави на изпитание в продължение на една година.

Старостата преглътна гнева си, заповяда тоя ден за дребно провинение да ударят три хиляди пръчки на един райтар, след което горкият наемник беше погребан, но трябваше да се съгласи с условията на Ануша. А тя му заяви, че ако й служи още по-вярно,

усърдно и покорно, след една година пак ще получи само толкова, колкото тя благоволи.

По тоя начин тя си играеше с мечката, но така вече бе успяла да го овладее, че той сподави дори ръмженето си и отговори само:

— Като изключим измяната към княза, можеш, ваша милост панно, да искаш всичко от мене, дори да пълзя по корем...

Ако Ануша знаеше какви страшни последствия от нетърпението на Сакович сполитат цялата околност, тя може би нямаше да го дразни така. Войниците и гражданите в Тауроги трепереха пред него, защото той наказваше прекомерно тежко съвсем без вина. Пленниците умираха във вериги от глад или горени с желязо.

Много пъти изглеждаше, че дивият староста иска да охлади в човешка кръв възбудената си и изгорена от зноя на любовта душа, защото скачаше внезапно и сам тръгваше на поход. А победата обикновено вървеше по неговите стъпки. Той избиваше до крак бунтовнически групи, на хванати в плен селяни заповядваше да отрязват за пример дясната ръка и така ги пускаше да се върнат по домовете си.

Ужасът от неговото име опасва Тауроги като стена и дори поголемите групи от патриоти не се осмеляваха да отидат по-далече от Рошене.

Навсякъде зацари тишина, а той организираше все нови и нови отряди от немски скитници и местни селяни с парите, изтръгнати от околните граждани и шляхтичи, и силата му растеше, за да може да я предостави на своя княз в случай на тежка нужда.

Богуслав не можеше да намери по-верен и по-страшен слуга.

Но наред с това Сакович гледаше Ануша все по-нежно със страшните си бледосини очи и ѝ свиреше на лютня.

Така течеше животът в Тауроги: весел и забавен за Ануша, тежък и еднообразен за Оленка. От едната бликаха весели лъчи като оная светлинка, която блика нощем от светулките; лицето на другата ставаше все по-бледо, все по-сериозно, по-сурово, черните вежди се свиваха все по-силно върху бялото чело, така че в края на краищата я нарекоха калугерката. И тя наистина имаше в себе си нещо монашеско. Беше започнала да свиква с мисълта, че ще стане монахиня, че сам Бог я води през болки и разочарования към спокойствието зад решетката.

Тя вече не беше девойката с прекрасните руменини на лицето и с щастие в очите, не беше оная Оленка, която някога бе пътувала с шейна с годеника си пан Анджей Кмичиц и бе викала към гората: „Хей! Хей!“

Пролет настъпваше. Освободените от леда води на Балтийско море започнаха да се люлеят от силен, но топъл вятър, после дърветата цъфнаха, цветовете се стрелнаха напред от суровите пазви на листата, после слънцето пригрея силно, а горката девойка напразно чакаше края на плена си в Тауроги, защото и Ануша не искаше да бяга, и в страната ставаше все по-страшно.

Мечът и огънят вилнееха така, като че ли никога нямаше да настъпи Божията милост. Напротив, който не беше грабнал сабята или пиката през зимата, грабваше ги през пролетта; сняг не издаваше следите, гората даваше по-добро убежище, а топлината правеше войната по-лесна.

Вести като лястовички долитаха в Тауроги, понякога страшни, понякога радостни. И едните, и другите тя честваше с чистата молитва на девойка и ги обливаше със сълзи на тъга или радост.

Отначало се говореше за страхотно въстание на целия народ. Колкото дървета имаше в горите на Жечпосполита, колкото класове се люлееха по нейните ниви, колкото звезди светеха нощем между Татрите и Балтийско море, толкова бойци се били вдигнали против шведите: които бяха родени шляхтичи по воля Божия и естествения ред на нещата за меч и война; които оряха с плуг земята и засяваха със зърно тая страна; които се занимаваха с търговия и занаят по градовете; които живееха в горите от пчеларство, от катранджийство, от дърварство или лов, които се бяха заселили край реките и се занимаваха с риболов; които чергаруваха по степите със стада — всички бяха грабнали оръжие, за да очистят страната от нашественика.

Шведът вече се давеше в тая огромна маса като в придошла река.

За удивление на целия свят безсилната само до неотдавна Жечпосполита намери в своя защита повече саби, отколкото можеше да има германският император или френският крал.

После дойдоха вести за Карл Густав, че навлизал с богохулства все по-навътре в Жечпосполита с крака в кръв, с глава всред дим и пламъци. Всеки миг очакваха да чуят вест за смъртта му и за гибелта на цялата шведска войска.

Името на Чарнецки се носеше все по-мощно от единия край до другия, изпълваше със страх неприятелите и вливаше надежда в полските сърца.

— Бил ги при Коженице! — казваха един ден. — Бил ги при Ярослав! — повтаряха няколко седмици по-късно. — Бил ги при Сандомеж! — повтаряше далечното ехо. Чудеха се само откъде се вземат още толкова шведи след такива погроми.

Най-сетне долетяха нови ята лястовички, а с тях fama^[2] за затварянето на краля и цялата шведска армия в речния клин. Изглеждаше, че краят е вече дошъл.

Самият Сакович в Тауроги престана да ходи на походи, само писма пишеше нощем и ги разпращаше на разни страни.

Мечникът беше сякаш умопобъркан. Всяка вечер се втурваше при Оленка с новини. Понякога си хапеше ръцете, като си помисляше, че трябва да седи в Тауроги. Старата войнишка душа копнееше за бойното поле. Накрай започна да се затваря в стаята си и да размисля за нещо по цели часове. Веднъж грабна неочаквано Оленка в прегръдките си, зарева със силен плач и ѝ каза:

— Мила си ми ти, девойко, единствена дъще, но отечеството ми е по-мило.

А на другия ден изчезна, сякаш потъна в земята. Оленка намери само писмо, а в него следните думи:

„Бог да те благослови, любимо дете. Аз разбирах добре, че пазят тебе, а не мене, и че сам ще мога да се измъкна по-лесно. Нека ме съди Бог, ако съм извършил това, бедното ми сираче, поради закоравяло сърце или липса на бащинско чувство към тебе. Но кълна ти се в раните на Христа Господа, че мъката ми беше по-голяма от пациенцията^[3] и не можех, не можех повече да седя. Защото, като си помислех, че там се лее река от най-чиста полска кръв *pro patria et libertate*^[4], а от моята няма нито капка в тая река, стори ми се, че ангелите небесни ще ме осъдят за това... Ако не бях се родил в светата наша Жмудж, където са живи *amor patriae*^[5] и храбростта, ако не се бях родил шляхтич и Билевич, тогава щях да остана при

тебе и да те пазя. Но ако ти беше мъж, щеше да постъпиш като мене, затова ми прости, че те изоставих сама като Данаил в ямата на лъвовете. Както него Бог е запазил в своето милосърдие, така смятам, че и за тебе покровителството на нашата владичица пресветата Дева ще бъде по-добро от моето.“

Оленка обля писмото със сълзи, но още повече обикна чичо си заради тая постъпка, защото сърцето и се изпълни с гордост. А в Тауроги се вдигна голям шум. Сам Сакович се втурна със страшна ярост при момичето и без да свали шапка от главата, попита:

— Къде е чичото на ваша милост?

— Където са всички освен изменниците!... На бойното поле!

— Ти, ваша милост, си знаела за това!... — викна старостата.

— Знаех — и какво?

— Ваша милост панно... Ей, ако не беше князът!... Ваша милост ще отговаряш пред княза!...

— Нито пред княза, нито пред слугата му. А сега моля!... И с пръст му посочи вратата.

Сакович скръцна със зъби и излезе.

Същия този ден в целия Тауроги загърмя за победата при Варка и такъв страх обзе всички шведски привърженици, че самият Сакович не посмя да накаже свещениците, които публично изпяха „Те Деум“ в околните черкви.

Но от сърцето му падна голям товар, когато след няколко седмици от Малборг дойде писмо от Богуслав, в което съобщаваше, че кралят се измъкнал от речната клопка. Другите новини обаче бяха много нерадостни. Князът искаше подкрепления и поръчваше в Тауроги да останат само толкова войници, колкото изисква защитата му. На другия ден райтарите тръгнаха на път заедно с Кетлинг, Отинген, Фиц-Грегори, с една дума, всички по-знатни офицери освен Браун, който беше крайно необходим на Сакович.

Тауроги опустя още повече, отколкото след заминаването на княза.

Ануша Борзобогата от нямане какво да прави досаждаше още по-силно на Сакович. А той мислеше дали не трябва да се премести в

Прусия, тъй като бунтовническите групи, придобили смелост поради заминаването на войската, отново започнаха да идват отсам Рошене и да се приближават до Тауроги. Самите Билевичи бяха събрали около петстотин конници дребна шляхта и селяни. Те нанесоха значителни загуби на полковник Бюцов, който беше излязъл срещу тях, и прочистваха безмилостно всички радживиловски села.

Населението се присъединяваше с готовност към тях, защото никой род, дори самите Хлебовичи, не се радваше на такава почит и уважение между простолюдието. Но на Сакович му беше жал да остави Тауроги на произвола на неприятелите, знаеше също така, че в Прусия ще има затруднения с парите, с подкрепленията, че тук управлява както иска, а там властта му ще намалее — но все повече губеше надежда, че ще може да се задържи тук.

Разбитият Бюцов потърси убежище при него, а сведенията, които донесе за силата и ръста на бунта, окончателно склониха Сакович да премине в Прусия.

А като човек решителен и склонен да осъществява бързо намеренията си, за десет дни завърши подготовката, издаде заповеди и предстоеше да тръгне.

Внезапно попадна на неочаквана съпротива, и то оттам, откъдето най-малко очакваше: от страна на Ануша Борзобогата.

Ануша не мислеше да заминава за Прусия. В Тауроги ѝ беше добре. Напредването на конфедератските групи съвсем не я плашеше и ако Билевичи нападнеха самия Тауроги, тя щеше да бъде дори доволна. При това тя смяташе, че в чужбина, между немците, ще остане напълно в ръцете на Сакович, че там по-лесно би могло да се стигне до някакви задължения, каквито не желаше, ето защо реши да държи упорито за оставането си тук. Оленка, пред която призна основанията си, не само потвърди, че те са правилни, но настоятелно и със сълзи в очите започна да я моли да се противопостави на заминаването.

— Тук все още може да дойде спасение, ако не днес, то утре — казваше тя, — там ще загинем и двете.

На това Ануша ѝ отговори:

— Ето, виждаш ли! А малко ли ми се кара, че съм искала да хвана на въдицата и старостата, при все че аз не знаех нищо — кълна се в княгиня Гризелда, — но то дойде някак само по себе си. А сега

той би ли обърнал внимание на моята съпротива, ако не беше лапнал въдицата? Кажи де!

— Вярно, Ануша, вярно! — отговори Оленка.

— Не се измъчвай, прекрасно цвете! Кракът ни няма да мръдне от Тауроги, а на Сакович ще му вдигна страшен скандал.

— Дай боже да постигнеш нещо.

— Аз ли няма да постигна?... Ще постигна, първо, защото държи за мене, и, второ, както смятам, заради имота ми. Той лесно може да се скара с мене, дори да ме нарани със сабя, но в такъв случай би пропаднало всичко.

Оказа се, че тя има право. Сакович дойде при нея весел и самоуверен, а тя го посрещна с презрителна гримаса.

— Чувам — попита тя, — че ваша милост искаш да бягаш в Прусия поради страх от пановете Билевичи?

— Не от пановете Билевичи — отговори той, като смръщи вежди — и не от страх, а се премествам там, за да мога да действам с пресни сили срещу тия разбойници.

— Тогава добър ти път.

— Как така? Нима мислиш, моя най-мила надеждо, че ще замина без тебе?

— Който се страхува, нека да търси надежда в бягството, а не в мене. Прекалено много си интимен, ваша милост, а аз, ако се нуждаех от доверен човек, надали щеше да ми бъдеш ти, ваша милост.

Сакович побледня от яд. Той би й дал да разбере, ако не беше Ануша Борзобогата! Но като не забравяше с кого има работа, овладя се, подслади страшното си лице с усмивка и отговори уж като на шега:

— О, няма да питам! Ще те настаня в каляската и ще те откарам!

— Така ли? — попита девойката. — Виждам, че ме държите тук в робство въпреки желанието на княза. Знай обаче, ваша милост, че ако сториш това, няма да ти проговоря нито дума през целия си живот, кълна се в Бога, защото аз съм отрасла в Лубни и чувствам най-голямо презрение към страхливците. Ах, да не бях попадала в такива ръце!... Да беше ме пан Бабинич карал за Литва чак до Страшния съд, защото той не се страхуваше от никого!

— За Бога! — викна Сакович. — Кажи ми поне, защо не искаш да отидеш в Прусия?

Но Ануша се престори, че плаче и че е отчаяна.

— Като татари ме взеха в робство, макар че аз съм възпитаница на княгиня Гризелда и никой няма право над мене. Взеха ме и ме държат затворена, зад морето искат насила да ме откарат, на изгнание ме осъждат, току-виж, че започнали да ме късат с клещи!... О, боже! О, боже!

— Как не те е страх от Бога, ваша милост панно, когото призоваваш! — извика старостата. — Кой ще те къса с клещи?

— Спасявайте ме, всички светии! — повтаряше Ануша и хълцаше.

Сакович сам не знаеше какво да прави; душеше го ярост, гняв; понякога мислеше, че ще полудее или че Ануша е полудяла. Най-сетне се хвърли в краката ѝ и обеща, че ще остане в Тауроги. Тогава тя почна да го моли да замине, щом се страхува, с което го доведе до пълно отчаяние, така че той скочи и каза на излизане:

— Добре! Оставаме в Тауроги, а дали се страхувам от Билевичи, това ще се види скоро.

И още същия ден събра остатъците от разбитата войска на Бюцов и своята собствена и тръгна, но не за Прусия, а за Рошене, срещу пановете Билевичи, които бяха на стан в гирляколските гори. Те не очакваха никакво нападение, защото от няколко дни вече в околността се говореше, че войските се канят да напуснат Тауроги. Затова старостата ги нападна, без те да бяха взели мерки за безопасността си, и ги изпосече и прегазил. Самият мечник, под чието командване се намираше отрядът, оцеля от погрома, но двама Билевичи от друга линия загинаха, а заедно с тях една трета от войниците; останалите се пръснаха на всички страни. Старостата докара в Тауроги няколко десетки пленници и заповяда всички да бъдат избити, преди Ануша да успее да се застъпи за тях.

За напуцане на Тауроги вече не ставаше дума, а и старостата не се нуждаеше да прави това, защото след тая му нова победа бунтовническите групи не смееха да преминават отсам река Дубиса.

Сакович се възгордя и взе да се хвали, че стига Льовенхаупт да му изпрати хиляда добри конници, ще потуши бунта в цялата Жмудж. Но Льовенхаупт вече го нямаше по тия места, а Ануша посрещна зле самохвалството на старостата.

— С пан мечника успя лесно — каза тя. — Но ако там беше оня, от когото сте бягали заедно с княза, сигурно ваша милост щеше да

заминеш и без мене за Прусия отвъд морето.

Тия думи убодоха страшно старостата.

— Най-напред не си въобразявай, ваша милост панно, че Прусия е зад морето, зад морето е Швеция, и второ: пред кого сме бягали ние така с княза?

— Пред пан Бабинич! — отговори тя и направи много церемониален реверанс.

— Дано някога го срещна на дължината на сабята си!

— И сигурно ваша милост ще лежиш в земята на дълбочината на сабята си... По-добре не викай вълка от гората!

Сакович наистина не викаше тоя вълк искрено, защото, макар да беше човек с несравнима смелост, все пак изпитваше някакъв почти суеверен страх от Бабинич, такива страшни спомени му бяха останали от него при последната битка. Обаче той не знаеше колко скоро ще чуе това страшно име.

Но преди то да прозвучи по цялата Жмудж, след някое време дойде друга вест, за едни най-радостна от радостните, а за Сакович страхотна, която в две думи повтаряха всички уста в цялата Жечпосполита:

— Варшава взета!

Изглеждаше, че земята се разтваря под краката на изменниците или че цялото шведско небе се срива върху главите им заедно с всички божества, които досега светеха на него като слънца. Ушите не можеха да повярват, че канцлерът Оксенцирна е в плен, Ерскен в плен, Льовенхаупт в плен, Врангел в плен, Витенберг, самият велик Витенберг, който обля с кръв цялата тая Жечпосполита, който беше превзел половината от нея още преди идването на Карл, е в плен! Че крал Ян Казимеж тържествува, а след победата ще съди виновниците.

А новината се носеше като на криле, ехтеше като гръм над цялата Жечпосполита, минаваше през селата, защото селянин на селянина я повтаряше; минаваше през полята, защото класовете по нивите шумяха с нея; минаваше през горите, защото бор я повтаряше на бора, орлите грачеха с нея във въздуха — и още повече всичко живо грабваше оръжие.

В един миг около Тауроги забравиха за гирляколското поражение. Страхният до неотдавна Сакович се смали във всички очи, дори в собствените си; партизанските групи пак започнаха да нападат

шведските части; Билевичи, свързали се след последния погром, отново преминаха Дубиса със своите селяни и остатъците от лауданската шляхта.

Сакович сам не знаеше какво да предприеме, накъде да се обърне, откъде да търси спасение. Отдавна нямаше съобщения от княз Богуслав и напразно си блъскаше главата да разбере къде, при кои войски може да се намира сега. А понякога го обземаше смъртна тревога да не би князът също да е паднал в плен.

Той си спомни с ужас думите на княза, че ще насочи обоза си към Варшава и че много иска да бъде там, ако го направят командир на гарнизона в столицата, защото оттам е по-лесно да се ориентира за всичко.

Не липсваха и хора, които твърдяха със сигурност, че князът трябва да е попаднал в ръцете на Ян Казимеж.

— Ако князът не е бил във Варшава — казваха те, — защо милостивият наш господар само него изключи от амнистията, която даде на всички поляци от гарнизона? Той трябва да е вече в ръцете на краля, а понеже се знае, че главата на княз Януш беше определена за палача, значи и Богуславовата ще падне със сигурност.

Сакович се размисли, дойде до същото убеждение и се бореше с отчаянието си, първо, защото обичаше княза, и второ, знаеше, че в случай на смърт на тоя негов могъщ покровител и най-дивият звяр ще може по-лесно да скрие главата си в Жечпосполита, отколкото той, който беше дясна ръка на предателя.

Струваше му се, че му остава само едно: да не обръща вече внимание на съпротивата на Ануша, да избяга в Прусия и там да търси хляб и служба.

— Но какво ще стане — питаше се много пъти старостата, — ако и електорът се уплаши от гнева на полския владетел и предаде всички бегълци?

Нямаше изход, а убежище навярно имаше отвъд морето, в самата Швеция.

За щастие след цяла седмица на такава несигурност и мъки дойде куриер от княз Богуслав с дълго собственоръчно писмо.

„Варшава е отнета от шведите — пишеше князът. — Моят обоз и вещи пропаднаха. Recedere^[6] е вече късно, защото там са така настроени срещу мене, та са ме изключили от амнистията. Моите хора са били разбити при самите врати на Варшава от Бабинич. Кетлинг е в плен. Шведският крал, електорът и аз, заедно със Стенбок и всички сили отиваме към столицата, където скоро ще последва генерално сражение. Карл се кълне, че ще го спечели, при все че опитността на Казимеж във водене на войната доста го смущава. Кой би очаквал, че в тоя бивш йезуит се крие такъв голям стратег? Но аз разбрах това при Берестечко, защото там всичко ставаше по неговия ум и на Вишньовецки. Надяваме се, че всеобщото опълчение, което при Казимеж беше няколко десетки хиляди, ще се разотиде по домовете си или че първият му ентусиазъм ще изстине и то няма да се бие толкова добре. Дай боже някаква паника всред тая паплач и тогава Карл може би ще нанесе генерално поражение, ако и да не се знае какво ще стане след него; самите генерали си разправят на ухо, че тоя бунт е като хидра, на която непрекъснато растат нови глави. Казва се: «Най-напред трябва да вземем обратно Варшава.» Когато чух това от устата на Карл, попитах: после какво? Той не каза нищо. А тук нашите сили отслабват, техните пък растат, нова война нямаме с какво да започнем. И духът не е вече същият, и никой от нашите няма да се хване така за шведите, както в началото. Вуйчо електорът мълчи както обикновено, но добре виждам, че ако загубим сражението, още на другия ден ще почне да бие шведите, за да спечели благоволенieto на Казимеж. Тежко е да удряш на молба, но ще бъдем принудени! Дано само даде Бог да ме приемат и да се спася здрав и читав, без да загубя целия си имот. Само в Бога ми е надеждата, но мъчно мога да се отърва от страха и трябва да предвиждам най-лошото. Затова заложи каквото е възможно от имота ми срещу пари в брой или продай, като дори влезеш скрито в преговори с конфедератите. Самият ти с целия обоз тръгни за Бирже, понеже оттам е по-близо до Курландия. Бих те съветвал да

минеш в Прусия, но скоро там няма да бъде безопасно от огън и меч, защото веднага след заемането на Варшава е възложено на Бабинич да тръгне през Прусия за Литва, за да вдига бунт, а по пътя да гори и сече. А ти знаеш, че го бива да прави това. Искахме да го уловим при Буг и сам Стенбок изпрати значителна част срещу него, но от нея не се върна дори вестител за поражението. Не се опитвай да се срещаш с Бабинич, защото няма да се справиш, ами бързай за Бирже.

Febris^[7] ме остави съвсем, защото навсякъде тук са високи и сухи равнини, не такива paludes^[8] както в Жмудж. Предоставям те на Бога и т.н.“

Колкото пан старостата се зарадва, че князът е жив и здрав, толкова го загрижиха новините. Защото, щом князът предвиждаше, че дори спечелването на генералното сражение не ще успее особено много да подобри разклатеното положение на шведите, тогава какво можеше да се очаква в бъдеще? Може би князът ще успее да се спаси от гибел под плаща на хитрия електор, а той, пан Сакович, под княжеския, но какво да прави сега? Да тръгне ли за Прусия?

Пан Сакович не се нуждаеше от съветите на княза да не се изпречва на пътя на Бабинич. За това му липсваха както сили, така и желание. Оставаше Бирже, но и за там беше твърде късно! По пътя за Бирже се намираще четата на Билевичи, наред с нея и други: шляхтишки, селски, свещенически и Бог знае какви още, които при самата вест ще се обединят и ще го разпръснат както вятър сухи листа; па дори да не се съединят, дори да ги превари с бърз и смел поход, ще трябва във всяко село по пътя, при всяко мочурище, на всяко поле и във всяка гора да води нова битка. Какви сили би трябвало да има, за да стигне до Бирже поне с трийсет конници? Тогава да остане в Тауроги? И това е лошо, защото в това време тук ще пристигне страшният Бабинич начело на мощната татарска част; всички чети ще се стекат при него, ще залееят Тауроги като наводнение и ще последва такава мъст, за каквата хората не са чували досега.

За пръв път през живота си дръзкият до неотдавна староста почувства, че не може да реши нищо, да предприеме нещо, да направи

избор при опасността.

И на другия ден свика на съвещание Бюцов, Браун и няколко по-видни офицери.

Решиха да останат в Тауроги и да чакат новини от околностите на Варшава. Но от това съвещание Браун се запъти веднага на друго, при Анна Борзобогата.

Дълго, много дълго се съвещаваха двамата, накрай Браун излезе силно развълнуван, а Ануша се втурна като буря при Оленка.

— Оленка! Времето дойде! — викна тя още от прага. — Трябва да бягаме!

— Кога? — попита храбрата девойка и леко побледня, но веднага стана в знак, че е готова.

— Утре, утре! Браун е дежурен, а Сакович ще спи в града, защото пан Джешук ще го покани на пир. Пан Джешук е отдавна привлечен и ще сложи нещо във виното му. Браун казва, че и той ще тръгне и ще изведе петдесет конници. Ой, Оленка, Оленка, колко съм щастлива! Колко съм щастлива!

И Ануша се хвърли на шията на Билевичувна и започна да я прегръща с такъв изблик на радост, че тя попита чак слисана:

— Какво ти е, Ануша? Ами че ти отдавна можеше да склониш Браун към това?

— Можех да го склоня ли? Да, можех! Но аз още ли не съм ти казала? О, боже, боже! Нищо ли не знаеш? Пан Бабинич иде! Сакович умира от страх, а и всички други!... Пан Бабинич иде! Гори! Сече! Един разезд е унищожил до крак, разбил самия Стенбок и върви на големи преходи, сякаш бърза! А при кого може да бърза така? Кажете ми глупава ли съм!

Тук сълзи блеснаха в зениците на Ануша, а Оленка скръсти ръце като за молитва, повдигна очи и каза:

— При когото и да бърза, нека Бог му проправя пътя, нека го благославя и пази.

---

[1] Обидни обвинения (от лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Слухът (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Търпение (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] За отечеството и свободата (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Любов към отечеството (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Да се отстъпва (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Треска (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Блата (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

В желанието си да се промъкне от Варшава към княжеска Прусия и Литва пан Кмичиц наистина имаше твърде трудна задача още от самото начало, тъй като не много далеко, в Сероцк, се намираще голяма шведска сила. Навремето си Карл Густав нарочно ѝ беше заповядал да спре там, за да пречи на обсадата на Варшава, но понеже Варшава беше вече взета, тази армия засега нямаше никаква друга работа, освен да не пуска частите, които Ян Казимеж би искал да изпрати в Литва или Прусия. Начело на тази армия стоеше Дъглас, опитен воин, запознат като никой друг от шведските генерали с партизанската война, а заедно с него и двамата полски изменници Раджейовски и Радживил. С тях имаше две хиляди души отбрана пехота и още толкова конница и артилерия. Когато вождовете чуха за експедицията на Кмичиц, понеже и без това трябваше да се приближат към Литва, за да спасяват обсадения отново от мазурите и подлесяните Тикочин, простряха широка мрежа за пан Анджей в триъгълника край Буг между Сероцк — от едната страна, Злотория — от другата и Остроленка — на върха.

А Кмичиц трябваше да мине през тоя триъгълник, понеже бързаше и пътят през там му беше най-кратък. Той отново разбра, че се намира в клопка, но не се уплаши, тъй като беше свикнал с тоя начин на воюване. Пан Анджей разчиташе, че тая мрежа е твърде разтегната и затова дупките в нея толкова широки, та в случай на нужда ще може да се измъкне през тях. Нещо повече: колкото и усърдно да ловуваха за него, той не само криволичеше, не само се измъкваше, но и сам ловуваше. Най-напред премина Буг отвъд Сероцк, стигна по брега на реката при Вишков, в Браншчик унищожи до крак триста конници, изпратени в разезд, така че не остана дори вестител за поражението, както бе писал князът. Самият Дъглас го натисна в Длугосьодло, но той разби конницата, промъкна се извън нея и вместо да офейка колкото му сили държат, вървя пред очите им чак до Нарев, която преплува. Дъглас остана на брега ѝ, за да чака салове, но докато ги докарат,

Кмичиц отново се върна през реката в глуха доба, удари предните шведски стражи и вся паника и бъркотия в цялата дивизия на Дъглас.

Старият генерал се слиса от тая постъпка, но на другия ден изумлението му беше още по-голямо, когато узна, че Кмичиц обиколил армията, върнал се на мястото, откъдето го бяха подгонили като дивеч, заграбил в Браншчик шведските коли, които се движеха подир войската заедно с плячката и касата, като при това избил конвоя от петдесет пехотинци.

Понякога се случваше цели дни шведите да виждат татарите му с просто око на края на кръгозора, но не можеха да ги настигнат. А пан Анджей постоянно отръфваше по нещо от тях. Шведският войник се мореше, а полските хоронгви, които още стояха при Раджейовски, макар и съставени от друговерци, служеха неискрено. Вместо това населението се поставяше с пълна готовност в услуга на прочутия партизанин. Той знаеше за всяко движение, за най-малкия разезд, за всяка кола, която тръгваше напред или оставаше назад. Често пъти изглеждаше, че си играе с шведите, но това бяха игри на тигър. Пленниците не оставяше живи, заповядваше на татарите да ги бесят, защото по същия начин шведите постъпваха в цяла Жечпосполита. Понякога човек би казал, че го овладяваше неудържима ярост, тъй като се хвърляше със сляпа дързост срещу много по-големи сили.

— Луд командва този отряд — казваше Дъглас за него.

— Или бясно куче! — отговаряше Раджейовски. Богуслав беше на мнение, че пан Анджей е и едното, и другото, но същевременно и знаменит воин. Затова той с гордост разказваше на генералите, че на два пъти е свалил със собствената си ръка тоя рицар на земята.

А пан Бабинич като че ли най-настървено настъпваше срещу него. Явно беше, че го търси; сам преследван, преследваше.

Дъглас отгатна, че в това трябва да се крие някаква лична омраза.

Князът не отричаше, при все че не даваше никакви обяснения. А и той плащаше на Бабинич със същата монета, защото по примера на Ховански определи цена за главата му, а когато това не помогна, намисли да се възползва от омразата му към него и да го вкара в клопка.

— Срамота е вече за нас да се блъскаме толкова дълго подир тоя разбойник — каза князът на Дъглас и Раджейовски. — Той се върти около нас като вълк около кошара и се измъква между пръстите ни.

Затова аз ще му отида с малка част като стръв, а когато ме атакува, ще го задържа, докато ваши достойнства пристигнете; тогава няма да пуснем рибата от кошницата.

Дъглас, на когото тая гонитба беше вече отдавна омръзнала, се противопостави съвсем слабо, като твърдеше, че не може и не бива да се рискува животът на една толкова високопоставена личност и роднина на крале за хващането на някакъв си разбойник; но когато князът настоя, той се съгласи.

Решиха, че князът ще тръгне с отряд от петстотин конници, но зад гърба на всеки райтар ще се качи пехотинец с мускет. Тая хитрост трябваше да излъже Бабинич.

— Той няма да издържи, когато чуе само за петстотин райтари, и непременно ще атакува — казваше князът, — в това време татарите му ще се пръснат като пясък, щом пехотата започне да стреля в очите им... и сам ще падне убит или ще го уловим жив...

Тоя план беше приведен в изпълнение бързо и с голяма точност. Най-напред в продължение на два дни пускаха вести, че ще бъде изпратен разезд от петстотин конници под командването на Богуслав. Генералите навярно разчитаха, че местното население ще уведоми Бабинич за това. Така и стана.

Князът тръгна в дълбока и тъмна нощ към Вонсов и Йельонки, премина реката в Черевин и като остави конницата на открито поле, настани пехотата в близките горички, за да може да се появи неочаквано. В това време Дъглас трябваше да се движи покрай брега на Нарев, като се преструва, че отива към Остроленка. А Раджейовски трябваше да заобиколи с леките конни хоронгви през Кшенжополе.

И тримата вождове не знаеха добре къде се намира Бабинич в тоя момент, защото това не беше възможно да се разбере от селяните, а райтарите не можеха да уловят нито един татарин. Дъглас обаче предполагаше, че главната сила на Бабинич се намира в Шнядов и искаше да я обгради така, че ако Бабинич тръгне срещу княз Богуслав, да го пресрещне откъм литовската граница и да му пресече оттеглянето.

Изглеждаше, че всичко благоприятства на шведските намерения. Кмичиц наистина се намираше в Шнядов и веднага щом дойде вестта за Богуславовия разезд, потъна в горите, за да излезе изненадващо от тях при Черевин.

Дъглас се отклони от Нарев, след няколко дни попадна на следите на татарския поход и вървеше по същия път, дето ще рече, вече зад гърба на Бабинич. Горещината измъчваше страхотно конете и облечените в железни брони хора, но генералът вървеше напред, без да обръща внимание на тия пречки, вече съвсем сигурен, че ще настигне неочаквано отряда на Бабинич, и то в момент на битка.

Най-сетне след двудневен поход той стигна толкова близо до Черевин, че се виждаше пушекът от къщите. Тогава спря и като зае всички проходи и най-малки пътечки, зачака.

Някои офицери искаха да тръгнат доброволно и да атакуват веднага, но той ги задържа и каза:

— След като атакува княза и разбере, че има работа не само с конница, но и с пехота, Бабинич ще бъде принуден да се оттегли... А той може да се връща само по стария път и тогава ще ни падне като в отворени прегръдки.

Като че ли оставаше само да се послушват кога ще се обадят татарският вой и първите мускетни гърмежи.

Но мина един ден, а в черевинските гори беше тихо, като че ли в тях никога не бе стъпвал войнишки крак.

Дъглас започна да губи търпение и надвечер изпрати малък разезд към полето с поръка да проявява най-голяма предпазливост.

Разездът се върна късно през нощта, без да е видял нищо и без да е проверил нещо. На разсъмване самият Дъглас тръгна напред с цялата си войска.

След няколко часа път стигна до едно място, на което беше пълно със следи от войнишки престой. Намериха остатъци от сухари, изпотрошени стъкла, късове от облекло и пояс с куршуми, каквито употребяваха шведските пехотинци; несъмнено беше, че на това място е стояла пехотата на Богуслав, но тя не се виждаше никъде. По-нататък, на една мокра лъка, предната стража на Дъглас забеляза много следи от тежки райтарски коне, а на брега следи от татарски жребци; още по-нататък лежеше трупът на един кон, от който вълците наскоро бяха изтръгнали вътрешностите. На един хвърлей оттам намериха татарска стрела без железен връх, но с цяла дървена част и здрав край. Изглежда, че Богуслав беше отстъпвал, а Бабинич вървял подир него.

Дъглас разбра, че трябва да се е случило нещо необикновено.

Но какво? На това нямаше отговор. Дъглас се замисли. Внезапно замислеността му прекъсна офицер от предната стража.

— Ваше достойнство! — каза той. — На един хвърлей оттук през храсталаците се вижда група от няколко души. Те не мърдат, сякаш са на пост. Спрях стражата, за да докладвам това на ваше достойнство.

— Конници или пешаци? — попита Дъглас.

— Пешаци, те са четирима или петима в група, добре не могат да се преброят, защото клоните ги закриват. Но се виждат в жълто, сякаш са наши мускетари.

Дъглас притисна коня си с колене и се понесе бързо към предната стража, с която продължи напред. През редките храсталаци по-нататък в дълбоката гора се виждаше съвсем неподвижна група от войници, застанала под едно дърво.

— Наши, наши! — каза Дъглас. — Князът трябва да е наблизко.

— Чудно! — обади се офицерът след малко. — Стоят на пост, а никой не се обажда, макар да се движим шумно.

В тоя миг храсталаците се свършиха и се откри едра гора. Тогава те видяха четирима души накуп, един до друг, сякаш гледаха в нещо на земята. От главата на всекиго се издигаше нагоре черна ивица.

— Ваше достойнство! — каза внезапно офицерът. — Тия хора са обесени!

— Така е! — отговори Дъглас.

И като ускориша хода си, след малко застанаха при трупове. Четирима пехотинци висяха заедно на примки като купчина дроздове, с крака едва един пръст над земята, защото бяха окачени на нисък клон.

Дъглас ги изгледа доста равнодушно, а след това каза сякаш на себе си:

— Сега знаем, че и князът, и Бабиниц са минали оттук.

И отново се замисли, защото сам не знаеше добре дали трябва да продължи по тоя горски път или да се прехвърли на големия остроленски път.

В това време след около половин час откриха два нови трупа. Явно беше, че са на мародери или болни, които татарите на Бабиниц бяха уловили по стъпките на княза.

Но защо князът се оттегляше?

Дъглас го познаваше много добре — както неговата смелост, така и военния му опит, та дори за миг не допусна, че князът не е имал основателни причини. Там непременно трябва да се е случило нещо.

Работата се изясни едва на другия ден. Тогава пристигна пан Бес Корня с разезд от трийсет конници, изпратен от княз Богуслав да съобщи, че крал Ян Казимеж е изпратил отвъд Буг срещу Дъглас полевия хетман пан Гошевски с шест хиляди литовски и татарски конници.

— Узнахме това — каза пан Бес, — преди да дойде Бабинич, защото той се движеше много предпазливо и често изчезваше, а с това се бавеше. Пан Гошевски се намира на около две мили оттук. Когато узна това, князът бе принуден да се оттегля бързо, за да се съедини с пан Раджейовски, който можеше да бъде разбит много лесно. Но ние се движехме бързо и се съединихме благополучно. Същевременно князът изпрати веднага разезди от по двайсетина коня на всички страни с донесение до ваше достойнство. Много от тях ще попаднат в татарски или селски ръце, но при такава война другояче не може.

— Къде са князът и пан Раджейовски?

— На около две мили оттук, край брега.

— Князът успя ли да изтегли цялата си войска?

— Трябваше да остави пехотата, която се промъква през най-гъстите гори, за да се запази от татарите.

— Такава конница като татарската знае да върви и през най-големите гъсталаци. Не очаквам да видя повече тая пехота. Но тук никой няма вина и князът е постъпил като опитен военачалник.

— Князът хвърли един по-значителен разезд към Остроленка, за да заблуди литовския подскарби. Преследвачите незабавно ще се насочат натам, като помислят, че цялата ни войска е тръгнала за Остроленка.

— Това е добре! — каза Дъглас зарадван. — Ще се справим с пан подскарбия.

И без да губи време, заповяда поход, та да се съедини с княз Богуслав и Раджейовски. Това стана още същия ден за голяма радост особено на пан Раджейовски, който от плен се страхуваше повече, отколкото от самата смърт, понеже знаеше, че ще трябва да отговаря като предател и виновник за всички бедствия на Жечпосполита.

Сега обаче, след съединяването с Дъглас, шведската армия възлизаше на повече от четири хиляди души, така че можеше да окаже успешна съпротива на силите на полевия хетман. Наистина той имаше шест хиляди души конница, но освен извънредно добре обучените татари на Бабинич другите татари не можеха да бъдат използвани в открита атака, а и сам пан Гошевски, макар и опитен и учен военачалник, не умееше като Чарнецки да въодушевява хората си така, та нищо да не може да удържи против тях.

Дъглас обаче си блъскаше главата, за да разбере с каква цел Ян Казимеж е могъл да изпрати полевия хетман отвъд Буг. Шведският крал заедно с електора отиваше към Варшава, рано или късно там трябваше да се стигне до генерално сражение. И макар че Казимеж вече стоеше начело на сила, която числено превъзхождаше шведите и бранденбургците, все пак шест хиляди храбри хора бяха твърде голяма подкрепа, та полският крал не би се лишил доброволно от тях.

Наистина пан Гошевски изтръгна Бабинич от гибел, но за спасението на Бабинич кралят нямаше защо да изпраща цяла дивизия, следователно в тая експедиция имаше някаква скрита цел, която шведският генерал не можеше да отгатне въпреки цялата си проникателност.

В писмото на шведския крал, изпратено седмица по-късно, личеше силно безпокойство и сякаш уплаха поради тая експедиция, но няколко думи обясняваха причините ѝ. Според мнението на Карл Густав хетманът не бил изпратен, за да атакува армията на Дъглас, нито да отиде в Литва, та да подпомогне тамошното въстание, защото там шведите и без това вече не можеха да се справят, но за да заплаши княжеска Прусия, по-точно източната ѝ част, която беше съвсем без войска.

„Това се прави — пишеше кралят, — за да разколебае електора във верността му към малборгския договор и към нас, което може да стане лесно, тъй като той е готов да влезе едновременно в съюз и с Христос срещу дявола, и с дявола срещу Христос, за да използва и двамата.“

Писмото завършваше с поръчение Дъглас да се помъчи на всяка цена да не допусне хетмана в Прусия, защото, ако той не успее в срок от няколко седмици да навлезе там, непременно ще трябва да се върне във Варшава.

Дъглас прецени, че възложената му задача съвсем не превишава неговите сили. До неотдавна той се противопоставяше с успех на самия Чарнецки, затова Гошевски не му изглеждаше страшен. Наистина той не се надяваше да унищожи дивизията му, но беше сигурен, че ще успее да я задържи и да попречи на всяко нейно движение.

От тоя момент започнаха много изкусни маневри между двете армии, които избягваха генерално сражение, но се мъчеха да се обградят една друга. Двамата вождове си съперничеха достойно, обаче опитният Дъглас дотолкова вземаше връх, че не пусна хетмана понагоре от Остроленка.

А спасеният от преследването на Богуслав пан Бабинич съвсем не бързаше да се присъедини към литовската дивизия, защото се зае с голямо усърдие с оная пехота, която Богуслав беше принуден да остави по пътя при бързия си поход към Раджейовски. Татарите му, водени от местни горски пазачи, вървяха подир тях денем и нощем, като непрекъснато унищожаваша непредпазливите или изостаналите назад. Най-сетне липсата на продоволствие принуди шведите да се разделят на малки отряди, които можеха по-лесно да си намерят храна, но Бабинич само това и чакаше.

Той раздели отряда си на три команди под водачеството на себе си, на Акбах Улан и Сорока и за няколко дни смаза по-голямата част от тия пехотинци. Това беше нещо като непрестанна хайка срещу хора в горските гъсталаци, храсти и тръстики, пълна с шум, крясъци, подвиквания, гърмежи и смърт.

Широко прослави тя името на Бабинич между мазурите. Трите команди се събраха и присъединиха към пан Гошевски едва при самата Остроленка, където пан полевият хетман, чиято експедиция беше само хитруване, вече получи кралска заповед да тръгва обратно за Варшава. Само за съвсем кратко можа пан Бабинич да се порадва на познатите си, а именно на пан Заглоба и Володиовски, които придружаваха хетмана начело на лауданската хоронгва. Поздравиха се обаче много сърдечно, тъй като между тях вече съществуваше голямо приятелство

и дружба. На двамата млади полковници им беше много мъчно, че тоя път не можаха да направят нищо срещу Богуслав, но пан Заглоба ги утешаваше, като им допълваше често чашите и говореше така:

— Няма нищо! Главата ми още от май работи върху разни хитрости, а досега никога не съм я блъскал напразно. Имам няколко готови много хубави хрумвания, само че вече няма време за аплицирането^[1] им, освен може би при Варшава, където ще отиваме всички.

— Аз трябва да заминавам за Прусия — отвърна Бабиниц — и няма да бъда при Варшава.

— Дали ще успееш да стигнеш в Прусия? — попита Володиовски.

— Да не ми е името Бабиниц, ако не стигна там, и ви обещавам тържествено, че там ще забъркам страшна каша, стига само да кажа на моите татари: „Бийте да бием!“ Те и тук биха били готови да играят с ножовете по гърлата на хората, но съм ги предупредил, че за всяко насилие ще има въже! Затова в Прусия ще дам воля и на собствените си желаня. Как да не мога да се промъкна! Вие не можахте, но това е друга работа. Защото е по-лесно да се препречи пътят на по-голяма сила, отколкото на такава чета като моята, с която човек може лесно да се скрие. Неведнъж вече седях в тръстиките, а войските на Дъглас минаваха съвсем близко, без да знаят това. Дъглас навярно също ще тръгне подир вас и ще ми остави свободен път.

— Но чувам, че ти си го страшно изморил! — каза Володиовски със задоволство.

— Ах, негодникът! — добави пан Заглоба. — Всеки ден трябвало да си сменя ризата, така се потил. Ти, ваша милост, и Ховански не си нападали толкова майсторски, а трябва да ти призная, че и самият аз не бих могъл по-добре, ако бях на мястото на ваша милост, макар още пан Конецполски да казваше, че за партизанска война няма по-добър от Заглоба.

— Струва ми се — каза Володиовски на Кмичиц, — че ако Дъглас се върне, ще остави тук Радживил, за да действа срещу тебе.

— Дай боже! И аз имам същата надежда — отвърна Кмичиц живо. — Като почна аз да търся него, а той мене, по-скоро ще се намерим. Трети път вече няма да мине през мене, а ако мине, сигурно вече няма да се вдигна. Аз помня добре твоите тайни и всичките

лубнински хватки са ми като молитва в главата. Всеки ден ги тренирам със Сорока, за да упражня ръката си.

— Какво значат хитростите! — извика Володиовски. — Сабята е основното!

Тая максима позасегна пан Заглоба и той веднага отговори:

— Всяка вятърна мелница мисли, че основното е да размахва криле и знаеш ли защо, Михале? Защото има плява под покрива, alias^[2] в главата. Военното изкуство също се основава на хитрости, иначе Рох щеше да бъде велик хетман, а ти — полеви.

— А какво прави пан Ковалски? — попита Кмичиц.

— Пан Ковалски ли? Вече носи железен шлем на главата и с право, защото зелката е най-добра в тенджерата. Той забогатя много във Варшава, събра средства да си създаде голяма свита от прислуга и отиде при хусарите, при княз Полубински, и всичко това, за да може да нападне Карл с копие. Всеки ден идва при нас в шатъра и кокори зъркелите си да види дали от сламата не наднича шията на някоя дамаджана. Не мога да отуча това момче от пиянството. Не помага добрият ми пример! Но аз му предсказвах, че ще загуби, дето напуска лауданската хоронгва. Негодник! Неблагодарник! След толкова добрини, които съм му сторил, ме напусна, синковецът, заради копието!

— Ти ли си го отгледал, ваша милост?

— Драги мой пане! Не ме прави мечкарин. На пан Сапеха, който ме пита същото, казах, че той и Рох са имали един праеceptor^[3], но не мене, защото на младини аз бях бъчвар и знаех добре да нагласявам дъгите.

— Първо, ваша милост, това ти не би посмял да кажеш на пан Сапеха — отговори Володиовски, — и второ, уж мърмориш срещу Ковалски, а го обичаш като зеницата на окото си.

— Обичам го повече от тебе, пан Михале, тъй като никога не съм могъл да понасям бръмбари, нито влюбчиви ветрогони, които, щом видят жена, започват да се прескундят като немски барачета.

— Или като ония маймуни в казановския дворец, с които ваша милост си воювал!

— Смейте се, смейте се, втори път сами ще трябва да превземете Варшава!

— Да не би ти да си я превзел, ваша милост?

— А кой ехругнавѣ^[4] краковската порта? Кой предизвика задържането на генералите? Седят сега на хляб и вода в Замощч и колчем Витенберг погледне към Врангел, казва: „Заглоба ни насади тук!“ — и двамата удрят на плач. Ако пан Сапеха не беше болен и беше тук, щеше да ви каже кой най-напред извади шведския кърлеж от варшавската кожа.

— За Бога! — каза Кмичиц. — Направете това за мене, изпратете ми съобщение за битката, която се подготвя край Варшава. На пръсти ще броя дните и нощите и няма да имам никакво спокойствие, докато не узная нещо сигурно.

Заглоба допря пръст до челото си.

— Чуйте моето мнение — каза той, — защото, каквото река, непременно така ще стане — както е сигурно, че тая чаша стои пред мене... Не стои ли? Какво?

— Стои, стои! Говори, ваша милост!

— Ние или ще спечелим, или ще загубим това генерално сражение...

— Това го знае всеки! — намеси се Володиовски.

— Ти да беше мълчал, пан Михале, и да се учиш. Ако предположим, че ще загубим тая битка, знаеш ли какво ще стане понататък?... Виждаш ли? Не знаеш, защото вече мърдаш като заек мишите опашчици под носа си... А аз ви казвам, че нищо няма да стане...

Кмичиц, който беше много жив, скочи, чукна чашата в масата и викна:

— Мрънкаш празни работи, ваша милост!

— Казвам, че нищо няма да стане! — отвърна Заглоба. — Млади сте и не разбирате, че както стоят сега работите, нашият крал, нашето мило отечество, нашата войска могат да загубят петдесет битки една след друга — и пак войната ще си продължи постарому, шляхтата ще се събира за бой, а с нея и всички низши съсловия... И ако не провърви веднъж, ще провърви втори път, докато неприятелската сила се стопи. Но ако шведите загубят една по-голяма битка, тогава ще отидат по дяволите без никаква надежда за спасение, а и електорът с тях в добавка.

Тук Заглоба се оживи, гаврътна чашата, удари я о масата и продължи:

— Слушайте, защото това няма да чуете от всяка уста, не всеки умее да вижда генерално. Мнозина мислят: какво ли ни чака още? Колко битки, колко поражения, които могат да се случат лесно, когато се воюва с Карл... Колко сълзи? Колко пролята кръв? Колко тежки мъчения?... И мнозина се съмняват, и мнозина богохулстват срещу Божията милост и пресветата Дева... А аз ви казвам: знаете ли какво очаква тия вандалски неприятели? — Гибел! Знаете ли какво ни чака нас? — Победа! Ще ни бият още сто пъти... добре... но ние ще ги бием сто и първия и край.

След тия думи пан Заглоба затвори за малко очи, но веднага ги отвори, погледна пред себе си със светнали зеници и внезапно викна с всичката сила на гърдите си:

— Победа! Победа!

Кмичиц чак почервения от радост.

— Бога ми, той е прав! Бога ми, той говори истината! Дума да не става! Такъв край трябва да дойде!

— Трябва да ти се признае, ваша милост, че имаш ум в главата си — каза Володиовски и се плесна по челото. — Жечпосполита могат да заемат, но е невъзможно да се задържат в нея... и в края на краищата ще трябва да се махнат.

— Ха! Какво? Имам ли ум? — каза Заглоба, зарадван от похвалата. Щом е така, ще ви предскажа още нещо. Бог е на страната на справедливите! Ти, ваша милост (тук той се обърна към Кмичиц), ще победиш предателя Радживил, ще отидеш в Тауроги, ще си вземеш момичето, ще се ожениш за него, потомство ще отгледаш... да ми израсне нокът на езика, ако не стане така, както казах... За Бога! Само да не ме удушиш!

Пан Заглоба не току-така предупреждаваше, защото пан Кмичиц го грабна в прегръдките си, вдигна го нагоре и така започна да го стиска, та очите на стареца чак излязоха навън, а едва стъпил на собствените си нозе, едва си отдъхнал, и пан Володиовски, силно развеселен, вече го хвана за ръката.

— Мой ред е! Говори, ваша милост, какво ме чака!

— Бог да те благослови, пан Михале!... Твоята нежна чучулига ще ти излюпи цяло ято... не бой се. Уф!

— Vivat! — викна Володиовски.

— Но по-напред ще свършим с шведите! — добави Заглоба.

— Ще свършим! Ще свършим! — извикаха младите полковници,
като удряха сабите си.

— Vivat! Победа!

---

[1] Прилагането (от лат.). — Бел.ред. ↑

[2] Или, с други думи (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Учител, наставник (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Превзе (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

Седмица по-късно пан Кмичиц премина границата на електорска Прусия при Райгрод. Това постигна доста лесно, защото преди самото тръгване на полевия хетман той потъна в горите така скрито, та Дъглас беше сигурен, че и неговата част е тръгнала заедно с цялата татарско-литовска дивизия към Варшава, затова остави само малки гарнизони по замъчетата за отбрана на тия места.

Дъглас също тръгна по следите на Гошевски, придружен от Раджейовски и Радживил.

Кмичиц узна това още преди да мине границата и много се огорчи, че не ще може да се срещне око с око със своя смъртен враг и че наказанието може да сполети Богуслав от други ръце, а именно от ръцете на пан Володиовски, който също бе дал клетва срещу него.

Поради това, като не можеше да си отмъсти лично на предателя за злините, причинени на Жечпосполита и лично на него, отмъсти си по страхотен начин във владенията на електора.

Още същата нощ, през която татарите минаха граничния стълб, небето почервения от пожарища, разнесоха се писъци и плач на хора, тъпкани от ботуша на войната. Който можеше да моли милост на полски език, по заповед на вожда биваше пощаден, но немските заселища, колонии, села и градчета се превръщаха в река от огън, а ужасените жители отиваха под нож.

И не така бързо се разлива масло по морето, когато моряците го излеят, за да успокоят вълните, както се разля тоя чамбул от татари и доброволци по спокойните и сигурни досега места. Като че ли всеки татарин можеше да се дели на две, на три, за да бъде едновременно на няколко места, да гори, да сече. Не щадяха дори непожънатите ниви, дори дърветата в овощните градини.

Защото пан Кмичиц беше държал толкова дълго татарите си за юздата, че когато най-сетне ги пусна като ято хищни птици, те почти се забравиха в това клане и разрушение. Един надминаваше другия, а понеже не можеха да вземат пленници, от сутрин до вечер се къпеха в човешка кръв.

Самият пан Кмичиц, в чието сърце имаше много свирепост, си даде пълна свобода и ако и да не цапаше собствените си ръце с кръвта на беззащитните, все пак гледаше със задоволство как тя се проливаше. А душата му беше спокойна и съвестта не го гризеше, защото това не беше полска, а чужда кръв и при това еретическа, та дори смяташе, че върши нещо приятно на Бога и особено на господните светци.

Та нали електорът, васал, следователно слуга на Жечпосполита, който живее от нейните благодеяния, пръв вдигна светотатствена ръка срещу своята кралица и господарка, следователно заслужаваше наказание, а пан Кмичиц беше само оръдие на Божия гняв.

Затова той четеше спокойно всяка вечер молитвите си при блясъка на запалените немски селища, а когато виковете на избиваните бъркаха сметката му по броеницата, тогава започваше отново, за да не би да обремени душата си с греха на небрежността при богослужение.

Но той таеше в сърцето си не само жестоки чувства, освен набожността го оживяваха и разни вълнения, свързани със спомена за миналите години. Затова той си спомняше често за онова време, когато беше нападал Ховански с толкова голяма слава и някогашните му другари се изправяха като живи пред неговите очи: Кокошински, грамадният Кулвец-Хипоцентаурус, сипаничавият Раницки със сенаторската кръв в жилите, Углик, който свиреше на цафара, Рекуч, върху когото не тежеше човешка кръв, и Зенд, който умееше да имитира птиците и всякакви животни.

Всички те, освен може би Рекуч, цвърчат в пъкъла, а пък сега можеха да си полудуват, да се овалят в кръв, без да навличат грях на душата си и с полза за Жечпосполита!...

И пан Анджей въздишаше при мисълта колко пагубно нещо е безпътството, щом още в зората на младостта затваря за вечни векове пътя към прекрасните дела.

Но най-много въздишаше за Оленка. Колкото повече навлизаше в пруска територия, толкова по-силно го горяха раните на сърцето, сякаш ги раздухваха пожарите, които той подпалваше, и някогашната му любов. Почти всеки ден той говореше в сърцето си на момичето:

„Гълъбче ти мое най-мило! Може би вече си ме забравила там, а ако си спомняш за мене, само отвращение залива сърцето ти; но аз, далеко или близо, нощем или денем, при работа и труд за отечеството

непрекъснато мисля за тебе и душата ми лети към тебе през гори и води като морна птица, за да се свие в твоите нозе. Само за Жечпосполита и за тебе бих дал всичката си кръв, но горко ми, ако ти навеки ме обявиш в сърцето си за осъден на изгнание!“

С такива размисли той вървеше все по-нагоре към север покрай границата, гореше и сечеше, никого не оставяше жив. Задушаваше го страшен копнеж. Искаше му се утре да бъде в Тауроги, а пък пътят беше още толкова дълъг и толкова труден, защото най-сетне в цялата пруска провинция забиха всички камбани.

Всичко живо грабваше оръжие, за да даде отпор на страшните унищожители; докарваха военни гарнизони дори от много далечни градове, организираха полкове дори от градските слуги и скоро навсякъде срещу един татарин можеха да се изправят по двайсет мъже.

Кмичиц се хвърляше като мълния върху тия отряди, разбиваше ги, разпръскваше ги, бесеше, измъкваше се, криеше се и отново изплуваше върху вълната от огън, но вече не можеше да върви толкова бързо както в началото. Често пъти трябваше по татарски да изчезва и да се крие по цели седмици в гъсталаците или в тръстиките край бреговете на езерата. Все повече хора излизаха срещу него като срещу вълк, а и той хапеше като вълка, който с един удар на зъбите си нанася смърт, и не само се бранеше, но и не изостави нападателната война.

Понеже обичаше завършената работа, понякога въпреки преследването не мръдваше от някое място, докато не унищожеше всичко с огън и меч в един обсег от няколко мили. Неизвестно по какъв начин името му стигна до човешките уста и гърмеше, покрито със страх и ужас, чак до бреговете на Балтийско море.

Наистина пан Бабинич можеше отново да се върне в границите на Жечпосполита и да върви по-бързо към Тауроги въпреки шведските части, но той не искаше да направи това, тъй като желаше да служи не само на себе си, но и на Жечпосполита.

В това време дойдоха вести, които повишиха духа за отбрана и отмъщение на местните жители, а сърцето на пан Бабинич изпълниха със силна скръб. Гръмна слух, че край Варшава е станала голяма битка, която полският крал загубил. „Карл Густав и електорът разбили цялата войска на Казимеж — повтаряха си с радост в Прусия. — Варшава е отново взета! Това е най-голямата победа през цялата война и сега вече иде краят на Жечпосполита!“

Всички хора, които татарите пленяваха и слагаха върху въглени, за да дават показания, повтаряха същото; имаше и преувеличени вести както обикновено в такова военно и несигурно време. Според тия вести войската била окончателно унищожена, хетманите загинали, а Ян Казимеж паднал в плен.

Значи всичко се е свършило? Значи оная възкръснала и победоносна Жечпосполита беше само празна илюзия? Толкова сила, толкова войска, толкова големи хора и знаменити бойци: хетманите, кралят, пан Чарнецки с непобедимата си дивизия, коронният маршал, другите панове със своите отряди — всичко ли е пропаднало, всичко ли се е пръснало като дим? И няма ли вече други защитници в тая нещастна страна освен отделни въстанически групи, които навярно ще се пръснат като облак прах при вестта за поражението?!

Пан Кмичиц си скубеше косата и чупеше ръце, грабеше с шепи влажна пръст и я притискаше до пламналата си глава.

— Ще загина и аз — казваше си той, — но по-напред ще заляя с кръв тая земя!

И започна да воюва като отчаян човек; той не се криеше вече, не изчезваше в горите и тръстиките, търсеше смъртта, като луд се хвърляше върху тройно по-големи сили и ги превръщаше на пух и прах. У неговите татари замряха и последните остатъци от човешки чувства и те се превърнаха в глутница диви зверове. Тия хищни, но не особено пригодни за бой на открито поле хора, без да загубят нищо от способността си да устройват засади и клопки, чрез постоянен опит, чрез постоянни сражения се бяха обучили така, че можеха да удържат гърди срещу гърди и на най-добрата конница в света, както и да разбиват каретата дори на шведската далекарлийска гвардия. При сблъскванията си с въоръжени пруски групи сто от тия татари разбиваха лесно двеста и триста едри, въоръжени с мускети и копия мъже...

Кмичиц ги отучи да се обременяват с плячка, вземаха само пари, а именно злато, което зашиваха в седлата. Затова, когато някой от тях загинеше, останалите се биеха яростно помежду си за неговия кон и седло. При обогатяването по този начин те не изгубиха нищо от своята почти свръхчовешка бързина. Разбрали, че под командването на никой друг вожд в света не биха имали толкова обилни жътви, те се бяха привързали към Бабиниц като ловни кучета към ловеца и с истинска

мохамеданска честност връчваха след боевете в ръцете на Сорока и Кемлич лъвската част от плячката, която се падаше на „багадира“.

— Аллах! — казваше Акбах Улан. — Малцина от тях ще видят Бахчисарай, но тия, които се върнат, ще станат мурзи^[1].

Бабинич, който отдавна знаеше да се храни от войната, събра грамадни богатства; смъртта обаче, която търсеше повече от златото, не намери.

Отново изтече месец в гонитби и усилия, които надминаваха човешкото въображение. Макар че зобеха конете с ечемик и пруска пшеница, те крайно се нуждаеха поне от няколко дни почивка, затова младият полковник при Доспада се оттегли в територията на Жечпосполита, за да може и да узнае някои новини, а и да попълни отряда си с нови доброволци.

Новините дойдоха скоро, и то толкова радостни, че Кмичиц за малко не си загуби ума. Излизаше да е истина, че храбрият, но същевременно и злополучен Ян Казимеж загубил тридневната голяма битка при Варшава, но по каква причина?

Всеобщото опълчение в грамадната си част се било разотишло преди това по домовете си, а останалата част не се биела вече с оня дух както при превземането на Варшава и на третия ден от битката изпаднала в паника. Но през първите два дни победата клоняла на полска страна. Редовните войски вече не в партизанска война, но в голям бой с най-добре обучените войници в Европа проявили такова умение и издръжливост, че самите шведски и бранденбургски генерали се слисали.

Крал Ян Казимеж спечелил безсмъртна слава. Говорели, че се проявил като равен на Карл Густав пълководец и че ако всички негови разпореждания били изпълнени, неприятелят щял да загуби генералното сражение и войната би била свършена.

Кмичиц имаше тия сведения от уста на очевидци, понеже беше попаднал на шляхтичи, които служели в опълчението, та участвали в битката. Един от тях му разказа за великолепия удар на хусарите, при който самият Карл за малко не загинал, защото въпреки настоятелните увещания на генералите не искал да се оттегли. Според твърденията на всички не било вярно, че войската е разбита или хетманите загинали. Напротив, цялата сила освен всеобщото опълчение останала незасегната и се оттеглила в добър ред надолу в страната.

Варшавският мост се съборил, но паднали само оръдия, а „духът бил пренесен през Висла“. Войската се клела в името на всичко, че под командването на такъв вожд като Ян Казимеж ще бие при следната среща Карл Густав, електора и когото още се наложи, защото тая битка била само опит, макар и неуспешен, но пълен с добри надежди за бъдещето.

Кмичиц си блъскаше главата да разбере защо първите вести бяха толкова страшни. Обясниха му, че Карл Густав нарочно разпратил пресилени съобщения, а всъщност сам не знаел какво трябва да прави. Шведските офицери, които пан Анджей хвана седмица по-късно, потвърдиха това мнение.

От тях той узна също, че особено електорът бил много уплашен и все повече започнал да мисли за собствената си кожа, че голяма част от войската му загинала при Варшава, а останалата била сполетяна от такива страшни болести, които я изтребват по-лошо от боя. В това време великополяните в желанието си да отмъстят за Уйшче и за всички злини, които им бяха сторени, нападнали самата Бранденбургска държава, като палели, колели и оставяли само вода и земя. Според офицерите близък бил часът, в който електорът ще зареже шведите и ще се присъедини към по-силния.

„Щом е така, ще трябва да го печем, за да направи по-скоро това“ — помисли Кмичиц.

И понеже конете му бяха вече починали, а войската попълнена, отново премина река Доспада и се хвърли върху немските селища като дух на унищожението.

Разни други групи последваха примера му. Сега той вече намери по-слаба отбрана, та се проявяваше още повече. Пристигаха и все по-радостни новини, толкова радостни, че беше трудно да им се вярва.

Отначало например започнаха да говорят, че Карл Густав, който след варшавската битка напреднал чак до Радом, сега се оттегля презглава към кралска Прусия. Какво беше станало? Защо се оттегля? На това някое време нямаше отговор, докато най-сетне отново по Жечпосполита гръмна името на пан Чарнецки. Победил при Липец, победил при Стшемешно, при самата Рава избил до крак ариергарда на отстъпващия Карл, после, като узнал, че две хиляди райтари се връщат от Краков, нападнал ги в открит бой и не пуснал жив дори вестител на поражението. Полковник Форгел, брат на генерала, четирима други

полковници, трима майори, тринайсет ротмистри и двайсет и трима поручици били взети в плен. Други даваха двойно по-голяма цифра, някои в увлечението си вече твърдяха, че при Варшава Ян Казимеж не бил претърпял поражение, а победил, и че походът му надолу в страната бил само хитрост, за да унищожи неприятеля.

Самият пан Кмичиц започна да мисли така, защото от юношески години беше войник, та разбираше от война и никога не беше чувал за такава победа, след която победителите да се намират в по-лошо положение, а шведите явно се чувстваха все по-зле, и то именно след варшавската битка.

Тогава пан Анджей си припомни думите на Заглоба, който при последната им среща казваше, че отделните спечелени битки вече няма да подобрят положението на шведите, а загубят ли една генерална битка, тя може да ги погуби.

„Това е канцлерска глава — каза си Кмичиц, — която може да чете бъдещето като по книга!“

Сега си припомни и по-нататъшните предсказания на пан Заглоба: че той, Кмичиц alias Бабинич, ще стигне в Тауроги, ще намери своята Оленка, ще получи прошка, ще се ожени за нея и ще създаде с нея потомство за слава на страната. Когато си спомни това, огън пламна в жилите му; той вече не искаше да губи нито миг и реши да изостави временно прусаците и кланетата и да полети към Тауроги.

Внезапно в навечерието на заминаването му при него пристигна един лаудански шляхтич от хоронгвата на пан Володиовски с писмо от малкия рицар.

„Заедно с литовския полеви хетман и княза крайчи вървим след Богуслав и Валдек — пишеше пан Михал. — Присъедини се към нас, защото ще се намери поле за справедливо отмъщение, а и ще имаме случай да платим на прусаците за гнета върху Жечпосполита.“

Пан Анджей не можеше да повярва на собствените си очи и известно време подозираше шляхтича, че може би е изпратен нарочно от някакъв пруски или шведски командир, за да го вкара заедно с чамбула в примка. Нима пан Гошевски наистина щеше да отива втори

път в Прусия? Но не можеше да не се вярва. Почеркът беше на пан Володиовски, гербът на пан Володиовски, а и шляхтичът си припомни пан Анджей. Тогава той почна да го разпитва къде се намира пан Гошевски и накъде възнамерява да върви.

Шляхтичът беше доста глупавичък. Не е негова работа да знае накъде пан хетманът смята да върви; знае само, че пан хетманът е на два дни път оттук със същата литовско-татарска дивизия и че при него се намира и лауданската хоронгва. Той я бил заел преди това временно на пан Чарнецки, който обаче отдавна я бил върнал, и сега отиват, накъдето ги води пан полевиет хетман.

— Казват — завършваше шляхтичът, — че ще отидем в Прусия, и войниците се много радват... Но нашата работа е да слушаме и да бием.

След като изслуша изложението му, Кмичиц не се колеба дълго, обърна чамбула и тръгна бързо към пан хетмана, а след два дни, вече късно през нощта, падна в прегръдките на пан Володиовски, който го стисна силно и веднага викна:

— Граф Валдек и княз Богуслав са в Простки, където правят насипи, за да подсилят укрепления си стан. Ще отидем срещу тях.

— Днес ли? — каза Кмичиц.

— Утре преди разсъмване, значи след два-три часа. Сега те отново паднаха в прегръдките си.

— Нещо ми говори, че Бог ще го даде в ръцете ни! — извика Кмичиц развълнуван.

— И аз мисля същото.

— Дал съм клетва до смъртта си да знаменувам с пост оня ден, в който го срещна.

— Божието покровителство не ще е излишно — отговори пан Михал. — А аз няма да завиждам, ако на тебе се падне да го срещнеш, защото ти си понесъл по-голяма злина.

— Михале! Не съм виждал по-благороден кавалер от тебе!

— Анджей, я дай да те разгледам. Съвсем си почернял от вятъра; но как се прояви! Цялата дивизия гледаше с голяма симпатия на твоята работа. Нищо, само пепелица и *cadavera*^[2]. Ти си войник по призвание. И на самия пан Заглоба, ако беше тук, щеше да бъде трудно да измисли нещо по-добро за себе си.

— За Бога! А къде е пан Заглоба?

— Остана при пан Сапеха, защото съвсем подпухна от плач и отчаяние за Рох Ковалски...

— Ама пан Ковалски загина ли?

Володиовски стисна устни.

— Знаеш ли кой го уби?

— Откъде мога да зная?... Казвай!

— Княз Богуслав.

Кмичиц се завъртя на място, сякаш мушнат с меч, и почна да поема въздух с хъхрене, накрай скръцна страшно със зъби, хвърли се на пейката и подпря мълчаливо глава върху дланите си.

Пан Володиовски плесна с ръце и поръча на прислужника да донесе питие, после седна при Кмичиц, напълни чашите и заговори:

— Рох Ковалски загина от такава рицарска смърт, че дай боже никой от нас да не загине от по-лоша. Достатъчно е да ти кажа, че след като спечели битката, лично Карл му устрои погребение и цял гвардейски полк даваше залпове над ковчегата му.

— Да не беше от тия ръце, да не беше от тия пъклени ръце! — извика Кмичиц.

— Да, от ръцете на Богуслав, зная това от хусарите, които с очите си наблюдавали тоя тъжен момент.

— Значи ти не беше там?

— В боя не се избира мястото, а се стои там, където ти заповядат. Ако аз бях там, или нямаше да бъда сега тук, или Богуслав не щеше да прави валове в Простки.

— Казвай как е станало всичко. Това само ще засили моята жажда за отмъщение.

Пан Володиовски пи, избърса жълтите си мустачки и започна:

— Едва ли не си слушал подробно за варшавската битка, защото всички говорят за нея, та няма да я описвам прекалено дълго. Нашият милостив господар... дай му, Боже, здраве и дълги години, защото при друг крал отечеството не би загинало всред поражения... се оказа знаменит военачалник. Ако послушанието у нас беше такова, какъвто е вождът ни, ако бяхме достойни за него, летописците биха записали нова полска победа при Варшава, равна на грунвалдската и берестецката. С две думи, първия ден бихме шведите. На втория ден щастието започна да се наклонява ту на едната, ту на другата страна на везните, но все пак ние бяхме отгоре. Тогава именно в атака тръгнаха

литовските хусари, при които служеше и пан Рох, под командването на княз Полубински, голям воин. Аз ги видях, когато отиваха, както те виждам тебе, защото стоях с лауданската хоронгва на възвишението под насипите. Те бяха хиляда и двеста конници, каквито светът не е виждал. Минаха на половин хвърлей покрай нас и ти казвам, че земята се тресеше под тях. Видяхме как бранденбургската пехота започна бързо да забива пиките си в земята, за да се противопостави на първия устрем. Други стреляха с мускети, та пушекът ги закри съвсем. Гледаме: хусарите вече пуснаха конете. Боже, какъв устрем! Втурнаха се в пушека... изчезнаха! Моите войници почнаха да викат: „Ще пробият! Ще пробият!“ За кратко време не се виждаше нищо. Докато нещо загърмя и се вдигна такъв шум, сякаш ковачи удряха с чукове в хиляди ковачници. Погледнахме: Иисусе, света Богородице! Електорските пехотинци вече лежат труп до труп, като ръж, през която е минала буря, а нашите са вече далеко зад тях. Само пряпорците им святкат! Отиват срещу шведите! Удариха върху райтарите — райтарите труп до труп! Удариха втори пехотен полк — труп до труп! Заехтя, оръдията гърмят... виждаме нашите, когато вятърът издуха пушека. Разбиват шведската пехота... Всичко се пръска, всичко се събаря, бяга на две страни, те вървят сякаш по улица... още малко и ще минат през цялата армия!... Ще се сблъскат с полка конна гвардия, всред който стои Карл... и гвардията сякаш бе пръсната от вихър!...

Тук Володиевски прекъсна разказа си, защото Кмичиц затули очите си с длани и извика:

— Майко Божия! Веднъж да види човек това и да загине!

— Такава атака очите ми вече няма да видят — продължи малкият рицар. — На нас също заповядаха да настъпим... Повече не видях нищо и каквото ще кажа, чух го от устата на един шведски офицер, който тогава е бил при особата на Карл и със собствени очи гледал това, което ставало. Когато хусарите разбили всичко по пътя си, този Форгел, който по-късно при Рави падна в наши ръце, се хвърлил към ръцете на Карл: „Кралю, спасявай Швеция! Спасявай себе си! — викнал той. — Отстъпвай, отстъпвай! Тях нищо не ще ги спре!“ А Карл отговорил: „В никой случай не бива да отстъпваме пред тях, трябва да дадем отпор или да загинем!“ Долитат други генерали, молят, настояват — не иска. Тръгнал напред... сблъскали се и шведите били разбити, преди да преброиш до десет. Който паднал, стъпкали го

конете; другите се пръснали като пилци. Хвърлили се да ги секат. Кралят останал сам; срещу него се втурнал Ковалски и го познал, защото го бил виждал вече два пъти. Та като го нападне!... Един райтар прикрил краля... Но ония, които видели, разправят, че гръм не убива по-бързо от Рох, който разсякъл райтара на две. Тогава кралят сам се хвърлил върху него...

Володиовски отново прекъсна разказа си и пое дълбоко дъх, но Кмичиц извика веднага:

— Свършвай вече, че ще ми изскочи душата!

— Тогава те така се сблъскали на средата на бойното поле, че конските гърди се ударили едни в други. Закипяло! „Гледам — казва ми офицерът, — а кралят с коня си е вече на земята!“ Измъкнал се, натиснал спусъка на пистолета си, не улучил. Рох го хванал за главата, защото шапката му била паднала.

Вдигал вече меча си, на шведите вече прилошавало от ужас, защото било късно да се притекат на помощ, когато Богуслав сякаш изникнал изпод земята и стрелял в самото ухо на Ковалски, та главата му се пръснала заедно с шлема.

— За Бога! Как не е имал време да спусне меча?! — викна пан Анджей, като си скубеше косата.

— Бог не му даде тая милост — отговори пан Михал. — Със Заглоба отгатнахме какво се бе случило. Тоя мъж беше служил у Радживилови от юношески години, смятал ги бе за свои господари и при вида на Радживил трябва да се е смутил. Може би в главата му никога не се е била раждала мисълта, че може да вдигне ръка срещу един Радживил. Случва се това, случва! Ех, с живота си го плати! Странен човек е пан Заглоба, той изобщо не му беше нито вуйчо, нито роднина, а друг за сина си не би жалил така... Но да си кажем правото, няма защо да жали — човек може да завиди на Ковалски за такава славна смърт. Та нали шляхтичът и войникът се раждат за това, ако не днес, утре да дадат живота си, а за Ковалски ще пише историята и потомството ще прослави името му.

Пан Володиовски млъкна, а след малко се прекръсти и каза:

— Дай му вечен покой, Господи, и вечна светлина нека му свети...

— Во веки веков! — завърши Кмичиц.

Известно време те четяха молитви и може би молеха подобна смърт за себе си, стига да не е от ръката на Богуслав, най-сетне пан Михал каза:

— Свещеник Пекарски ни уверяваше, че той е отишъл направо в рая.

— Разбира се, че е така, затова не се нуждае от нашите молитви.

— Молитвите са потребни винаги, защото ще бъдат записани в регистъра на някого другого, а може и в нашия собствен.

Кмичиц въздъхна.

— В Божието милосърдие влагам надеждата си — каза той, — че ще ми бъдат простени поне няколко години от чистилицето за това, което извърших в Прусия.

— Там всичко се бележи. Каквото изсече човек тук със сабя, небесните секретари го записват там.

— И аз служих при Радживил — каза Кмичиц, — но не ще се смутя от Богуслав. Боже, боже! Простки не е далече! Припомни си, Господи, че той е и твой неприятел, защото е еретик и много пъти е хулил истинската ти вяра!

— И неприятел на отечеството! — добави Володиовски. — Да се надяваме, че краят му приближава. Пан Заглоба предсказваше същото след оная атака на хусарите, а говореше потънал в скръб, в сълзи, сякаш боговдъхновен. И така проклинаше Богуслав, че косата настръхваше на тия, които го слушаха. Княз Казимеж Михал, който върви с нас срещу него, пък видял насън две златни тръби, каквито Радживилови носят на щита си, изпохапани от мечка, и още на другия ден казваше: „Или аз, или някой друг от Радживилови ще го сполети беда!“

— От мечка ли? — попита Кмичиц и побледня.

— Да.

Лицето на пан Анджей светна, сякаш го обля блясъкът на утринната зора, той вдигна очите си нагоре, протегна ръце към небето и извика с тържествен глас:

— Аз имам мечка на герба си. Слава на тебе, Господи, във висините! Слава на тебе, пресвета майко!... Господи, Господи! Не съм достоен за тая милост!

Като чу това, Володиовски също се развълнува силно, защото веднага разбра, че тук се крие небесно знамение.

— Анджей! — извика той. — За по-голяма сигурност прегърни преди битката нозете на Христос, а аз ще го помоля за Сакович.

— Простки! Простки! — повтаряше Кмичиц сякаш в треска. — Кога тръгваме?

— Преди зори, а скоро вече ще почне да се зазорява.

Кмичиц се приближи до счупеното прозорче на селската къща, погледна към небето и извика:

— Звездите вече побледняват, побледняват. Ave Maria...

Внезапно се чу далечно пропяване на петел и едновременно прозвуча тихо тръбене през мундщук. Чуваше се звън на желязо, пръхтене на коне. Тъмни маси конница се събираха на пътя.

Въздухът почна да се изпълва със светлина; блед блясък взе да посребрява върховете на копията, да лъщи по голите саби, да изтръгва от мрака страшни, мустакати лица, шлемове, калпаци, високи кожени шапки, татарски овнешки гугли, кожуси, тулове. Най-сетне походът тръгна към Простки с пан Кмичиц начело на предната стража; войската се разточи като дълга змия по пътя и се движеше бързо.

Конете от първите редове захванаха силно да пръхтят, след тях и другите, което беше добър знак за войниците.

Бели мъгли още покриваха лъките и полята.

Наоколо беше тихо, само дърдавци се обаждаха в росната трева.

---

[1] Татарски князе, благородници, вождове. — Бел.прев. ↑

[2] Трупове (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ОСМА ГЛАВА

На 6 септември полската войска стигна във Вонсош и спря на почивка, за да могат хората и конете да съберат сили преди боя. Пан подскарбият реши да остане там четири-пет дни, но събитията объркаха сметките му.

Пан Бабинич, който познаваше вече добре тая погранична област, беше изпратен в разезд, като му дадоха две леки литовски хоронгви и пресен чамбул от ордата, понеже неговите татари бяха много уморени.

Преди да тръгне, пан подскарбият много му поръчваше да се помъчи да хване пленник за разпит и да не се връща с празни ръце. Бабинич само се усмихна, като си мислеше, че няма нужда да го подканват за такова нещо и че ще докара пленници, дори ако трябва да ги търси зад окопите в Простки.

И той се върна след две денонощия, като докара двайсетина прусаци и шведи, а между тях знатния офицер фон Рьосел, капитан от пруския полк на Богуслав.

Разездът беше посрещнат в стана с големи аплодисменти. Капитанът нямаше нужда да бъде подлаган на разпит, защото Бабинич беше вече направил това по пътя с допрян връх на рапирата си до гърлото му. От показанията му излизаше, че в Простки се намират не само пруските полкове на граф Валдек, но и шест шведски полка под командването на генерал-майор Израел, като четири от тях са конни и ги командват Петерс, Фритьотсон, Таубен, Амерстен и два пехотни под командването на братята Енгел. От пруските много добре въоръжени полкове освен собствения на граф Валдек бяха полковете на княз Висмар, Брунцел, Конаберг, генерал Валрат, както и четири хоронгви от войската на Богуслав: две на пруската шляхта и две негови собствени.

Главнокомандващ бил уж граф Валдек, но в действителност той слушал за всичко княз Богуслав, под чието влияние се намирал и шведският генерал Израел.

Най-важното сведение обаче, което даде фон Рьосел, беше, че от Елк идат на помощ към Простки две хиляди души отбрана поморска пехота, а граф Валдек от страх да не би тая войска да бъде обградена от ордата, иска да излезе от укрепения стан и едва като се съедини с нея, да се окопае втори път. Според Рьосел Богуслав досега бил против напускането на Простки и едва през последните дни започнал да се съгласява с това.

Щом чу тая вест, пан Гошевски се зарадва много, защото беше вече сигурен в победата си. Неприятелят би могъл дълго време да се отбранява в окопа, но нито шведската, нито пруската конница може да се сравни с литовската на открито поле.

Княз Богуслав изглежда, че разбираше това също така добре, както пан подскарбият, и затова именно не одобряваше особено плановете на Валдек. Но той беше твърде суетен, за да не отстъпи пред укора, че е прекалено предпазлив. Пък не беше и търпелив. Можеше почти със сигурност да се разчита, че ще му омръзне да лежи в окопите и ще потърси слава и победа в открит бой. Пан подскарбият трябваше само да бърза, за да нападне неприятеля точно в момента, когато напуска окопите.

Така мислеше и той самият, и другите полковници като Хусан бей, който командваше ордата, пан Войнилович от кралските войски, пан Корсак, петигорски полковник, пан Володиовски, пан Котвич и пан Бабинич. Всички се съгласиха, че ще трябва да се откажат от понататъшна почивка и да тръгнат през нощта, тоест след няколко часа; в това време пан Корсак изпрати веднага своя хоронжи Бегански да отиде при Простки и всеки час да съобщава на приближаващите се войски какво става в неприятелския стан. А Володиовски и Бабинич взеха Рьосел в квартирата си, за да узнаят от него нещо повече за Богуслав.

Отначало капитанът беше много уплашен, защото още чувстваше ножа на Кмичиц върху гърлото си, скоро виното развърза езика му. А понеже някога бе служил в Жечпосполита в чуждестранна част, бе научил полски и можеше да отговаря и на въпросите на малкия рицар, който не знаеше немски.

— Отдавна ли служиш при княз Богуслав, ваша милост? — попита малкият рицар.

— Аз не служа в придворната войска на княза — отговори Рьосел, — а в електорския полк, който бе даден под негово командване.

— Значи, ваша милост, не познаваш и пан Сакович?

— Пан Сакович съм виждал в Крулевец.

— Той при княза ли е?

— Не е. Остана в Тауроги.

Малкият рицар въздъхна и мръдна мустачки.

— Както обикновено, нямам щастие! — каза той.

— Не се тревожи, Михале — каза Бабинич, — ще го намериш, а ако не ти, ще го намеря аз.

След това се обърна към Рьосел:

— Ти, ваша милост, си стар войник, видя двете войски, а нашата конница познаваш отдавна; как мислиш, на чия страна ще бъде победата?

— Ако ви дадат сражение въвн от окопа, на вашата, но без пехота и оръдия няма да превземете окопа, особено защото там за всичко има думата княз Радживил.

— За толкова голям вожд ли го смяташ, ваша милост?

— Не само аз, това е общото мнение на двете войски. Разправят също, че при Варшава *serenissimus rex Sueciae*^[1] за всичко е следвал неговите съвети и затова спечелил голямата битка. Князът като поляк по-добре познава вашия начин на воюване и по-скоро успява да измисли изход. Сам видях как след тридневните битки шведският крал прегръщаше и целуваше княза пред цялата строена войска. Вярно, че на него дължи живота си, защото ако не беше изстрелът на княза... о, страшно е да се помисли!... Освен това той е несравним рицар, с когото никой не може да се мери с никакво оръжие.

— Ей! — каза пан Володиовски. — Може би ще се намери такъв...

При тия думи той мръдна мустачките си заплашително. Рьосел погледа към него и внезапно почервеня. За минутка му се струваше, че или ще го залее кръв, или ще избухне в смях; но накрай си спомни, че е в плен, та се оборава веднага.

А Кмичиц го изгледа втренчено със стоманените си очи и каза, като свиваше леко устни:

— Утре ще се види...

— А здрав ли е сега Богуслав? — питаше пан Володиовски. — Защото дълго време го измъчваше треска и тя трябва да го е изтощила...

— Здрав е отдавна като риба и не взема никакви лекарства. Отначало лекарят искаше да му дава разни предпазни средства, но след първото веднага получи силни тръпки. Наистина те не се повториха повече. А княз Богуслав заповяда да подхвърлят лекаря с чаршафи и това му помогна, защото самия лекар го разтресе от страх.

— Да го подхвърлят с чаршафи ли? — попита пан Володиовски.

— Сам видях — отговори Ръосел. — Сложиха два чаршафа един върху друг, а лекаря върху тях, после четирима силни трабанти хванаха чаршафите за краищата, че като почнаха да подхвърлят горкия, казвам ви, ваши милости, той хвъркваше най-малко на десет лакти височина, а те, щом го уловят, веднага нагоре. Генерал Израел, граф Валдек и князът лягаха от смях, мнозина и от нас, офицерите, гледахме това зрелище, докато лекарят не загуби съзнание. После князът изведнъж оздравя.

Макар че Володиовски и Бабинич мразеха Богуслав, не можаха да въздържат смеха си, като слушаха за тая шега. А пан Бабинич се тупна с ръце по колене и извика:

— Гледай, подлеца му, как се е излекувал!

— На пан Заглоба ще трябва да разкажем за това лекарство — каза малкият рицар.

— То помогна за треската — каза Ръосел, — но каква полза, когато князът слабо въздържа увлеченията на кръвта си и затова няма да доживее до дълбока старост.

— И аз мисля така — измърмори пан Бабинич. — Такива като него не живеят дълго.

— Дали и в стана живее пак така разпуснато? — попита пан Володиовски.

— Разбира се — отговори Ръосел. — Граф Валдек се смееше много пъти и казваше, че негово княжеско височество вози със себе си придворни дами... Аз самият видях две хубави девойки, за които придворните ми казваха, че ги държи да му гладят яките... Но кой ти гледа!

Като чу това, Бабинич почервеня и побледня, внезапно скочи на крака, грабна Ръосел за рамото и почна да го разтърсва буйно.

— Полякини ли са те или немкини? Казвай!

— Не са полякини — отвърна Рьосел уплашен. — Едната е пруска шляхтичка, а другата шведка, която преди това служела при жената на генерал Израел.

Бабинич погледна към Володиовски и отдъхна дълбоко; малкият рицар също така отдъхна и престана да мърда мустачките си.

— Разрешете ми, ваши милости, да отида да спя — каза Рьосел. — Страшно съм уморен; татаринът ме кара две мили на въже.

Кмичиц плесна с ръце, за да дойде Сорока, и му повери пленника, а после се върна с бърза крачка при пан Володиовски.

— Стига вече! — каза той. — По-добре да загина, по-добре сто пъти да загина, отколкото да живея всред тия непрекъснати тревоги и несигурност. Ето и сега, когато Рьосел спомена за тия момичета, стори ми се, че някой ме удари с чук по челото.

В отговор пан Володиовски тресна с рапирата си.

— Време е да свършваме! — каза той.

В тоя миг при хетманската квартира затръбиха и веднага по всички литовски хоронгви се обадиха тръби, а в чамбулите свирки.

Войската почна да се събира и след един час беше на поход.

Преди да изминат една миля, долетя пратеник от хоронжи Бегански от хоронгвата на пан Корсак със съобщение до хетмана, че са хванати няколко райтари от някаква по-голяма част, която прибирала всички селски коли и коне от тая страна на реката. Разпитани на място, те признали, че обозът и цялата войска щели да напуснат Простки на другия ден в осем часа сутринта и че съответните заповеди били вече издадени.

— Да славим Бога и да подкарваме конете да бързат — каза пан подскарбият в отговор на това. — До вечерта тия войски вече няма да ги има!

Тогава изпратиха с най-голям устрем ордата, за да се помъчи час по-скоро да се намери между войската на Валдек и оная пруска пехота, която ѝ иде на помощ. След нея литовските хоронгви тръгнаха в тръс, а понеже повече от тях бяха леки, движеха се толкова бързо, че успяваха да догонват ордата.

Кмичиц тръгна като предна стража на ордата и така летеше с отряда си, че от конете чак пърпор се вдигаше. По пътя лягаше върху седлото, удряше чело в конския врат и се молеше от все сърце: „Не за

злото към мене дай да отмъстя, Христе, но за инсултите^[2], нанесени на отечеството! Аз съм грешник, аз не съм достоен за твоето благоволение, но смили се над мене, позволи ми да пролея тая еретическа кръв, а за твоя слава ще се суша и ще се бия с камшик всяка седмица от тоя ден до края на живота ми!“

После се обърна към пресветата ченстоховска Дева, на която беше служил със собствената си кръв, както и към своя патрон. А като си осигури така тяхното покровителство, веднага почувства, че силна надежда овладява душата му, че необикновена сила нахлува в тялото му, такава сила, пред която всичко ще се превърне на пух и прах. Струваше му се, че от раменете му израстват криле; радостта го обгърна като вихър и той летеше начело на татарите си, та чак искри хвърчаха изпод копитата на коня му. Хиляди диви бойци, наведени над конските шици, се носеха зад него.

Вълната от островърхи гугли се люлееше в такт с конския устрем, лъковете се клатеха върху плещите, пред тях се носеше конският тропот, отзад долиташе глухият шум на следващите ги литовски хоронгви, който наподобяваше шума на придошла река.

И те летяха така всред омайната звездна нощ, която покриваше пътищата и полята, и напомняха грамаден орляк хищни птици, надушили кръв в далечината.

Минаваха покрай буйни поля, дъбрави, ливади, докато най-сетне сърпът на луната побледня и се наклони към запад. Тогава отпуснаха конете и спряха на последна почивка. Бяха вече на около половин миля от Простки.

Татарите започнаха да хранят от ръка конете с ечемик, за да наберат нови сили пред боя. А Кмичиц се прехвърли на един резервен кон и продължи по-нататък, за да хвърли око към неприятелския стан.

След половин час попадна в хрусталаците край рекичката на оня малък петигорски разезд, който пан Корсак беше изпратил на разузнаване.

— Е, какво? — попита пан Кмичиц хоронжия. — Какво ново?

— Вече не спят и шумят като пчели в кошер — отвърна хоронжият. — Те щяха вече да тръгнат, но нямаха достатъчно коли.

— Дали може да се види станът някъде от по-близо?

— Може от онова възвишение, покрито с храсти. Станът лежи ей там, в дола на реката. Искаш ли да видиш, ваша милост?

— Води, ваша милост!

Хоронжият подкара коня си и се изкачи на възвишението. На небето вече се зазоряваше и въздухът се изпълваше със златна светлина, но покрай реката, на другия нисък бряг, още се простираше студена мъгла. Скрити в храстите, те се взираха в тая мъгла, която оредяваше все повече.

Най-сетне на около два хвърлея пред тях в долината се откри четвъртит земен насип; погледът на Кмичиц се впи жадно в него, но в първия момент съзря само мъгливите очертания на шатрите и колите, които стояха вътре покрай валовете. Пламъци от огньовете вече не се виждаха, а само пушеци се издигаха високо към небето в знак на хубаво време. Но колкото повече се пръскаше мъглата, пан Бабинич можеше все по-добре да различи с помощта на далекогледа набучените по валовете знамена: сини шведски и жълти пруски, после войнишки маси, оръдия и коне.

Наоколо цареше тишина, нарушавана само от шумоленето на храстите, раздвижвани от въздушните лъхове и от веселото утринно чуруликане на сиви птици. Но от стана долиташе глух шум.

Изглежда, че там вече никой не спеше, изглежда, че се готвеха за поход, защото вътре в окопа цареше необикновено движение. Цели полкове се местеха от едно място на друго, някои излизаха пред валовете; около колите владееше голяма суетня. Смъкваша също така и оръдията от валовете.

— Няма съмнение, готвят се за поход — каза Кмичиц. Всички пленници даваха такива показания. Искат да се съединят с пехотата си. Също така не очакват, че пан хетманът може да ги атакува по-рано от вечерта, а дори и да ги атакува, предпочитат бой в открито поле, отколкото да оставят под нож тая си пехота.

— Докато тръгнат, ще минат още два часа, а след два часа пан подскарбият ще бъде тук.

— Слава Богу! — отговори хоронжият.

— Изпрати, ваша милост, още хора да съобщят да не почиват там прекалено много.

— Слушам.

— А не са ли изпращали някакви разезди отсам реката?

— Отсам не е минал нито един. Изпращаха, но към своята пехота, която иде от Елк.

— Добре! — каза Кмичиц.

И се спусна от възвишението, а като поръча на разезда да се спотайва все така из тръстиките, сам полетя с най-голяма бързина обратно към хоронгвите.

Пан Гошевски тъкмо яхваше коня си, когато пристигна Бабинич. Младият рицар му разказа бързо какво беше видял и как изглежда местността; хетманът изслуша рапорта с голямо задоволство и без да се бави, заповяда на хоронгвите да тръгнат.

Но тоя път напред тръгна отрядът на Бабинич, а след него литовските хоронгви: на Войнилович, лауданската, собствената на пан хетмана, трите хоронгви на княз Михал Радживил, на Корсак и други. Ордата остана зад тях, понеже Хасун бей настоятелно молеше за това от страх, че неговите хора не ще удържат първата атака на тежката конница. Той също така си правеше и други сметки.

Искаше, докато Литва удари срещу челото на войските, той с татарите да може да завладее обоза, в който очакваше най-обилна плячка. Пан хетманът позволи, като с право смяташе, че татарите може би ще атакуват конницата без особена настървеност, но ще се втурнат като бесни върху обоза и могат да създадат паника, особено защото пруските коне бяха по-малко свикнали с техния страхотен вой.

След два часа, както предричаше Кмичиц, войските се спряха при възвишението, от което разездът наблюдаваше окопа и което сега закриваше похода на цялата войска. Щом видя, че се приближават войските, хоронжият се спусна като светкавица със съобщението, че неприятелят вдигнал постове от другата страна на реката и вече тръгнал и че точно в тоя момент от окопа излиза опашката на обоза.

Като чу това, пан Гошевски извади жезъла от тръбата при седлото и каза:

— Тогава те вече не могат да се върнат назад, понеже колите им преграждат пътя. В името на Отца и Сина и Светия Дух! Няма защо да се крием повече!

И кимна на бунчуконосеца, а той вдигна бунчука високо и почна да го размахва на всички страни. При тоя знак всички бунчуци захванаха да се люлеят, загърмяха тръби и корни, запищяха татарски свирки, забиха барабани, шест хиляди саби блеснаха във въздуха и шест хиляди гърла викнаха:

— Боже, света Богородице!

— Аллах, Аллах!

След това хоронгва подир хоронгва започнаха да изскачат в тръс иззад възвишението. Войските на Валдек не очакваха толкова бързо гости и настана трескаво движение. Забиха барабани като непрестанен грохот; полковете се обръщаха с фронт към реката.

С просто око можеха да се забележат генералите и полковниците, които прелитаха между полковете. В средата кой както свари влачеха оръдията, за да ги насочат към реката.

След малко двете войски вече не бяха на по-голямо разстояние от хиляда крачки една от друга. Делеше ги само просторна лъка, през която течеше рекичката.

Още малко и първата ивица бял пушек цъфна от пруската страна към поляците.

Боят започна. Пан хетманът сам полетя към отряда на Кмичиц.

— Ваша милост Бабинич, настъпвай! Настъпвай в името Божие! Ето, срещу тая стена!

И посочи с жезъла си полка райтари, който блестеше на слънцето.

— След мене! — изкомандва пан Анджей.

И като пришпори коня си, мигом полетя в галоп към реката. Докато преминат разстояние колкото един изстрел с лък, конете вече взеха най-голяма скорост и летяха със свити уши, изпънати като хрътки. Конниците, наведени върху шиите, виеха и продължаваха да бият жребците, които сякаш вече не докосваха земята; със същия устрем навлязоха в реката, която не ги спря, защото попаднаха на широк брод, съвсем плитък и песъчлив; стигнаха другия бряг и продължиха като лавина.

Когато видя, полкът от бронирани райтари се насочи към тях отначало ходом, после тръс и не се движеше по-бързо; само когато отрядът на пан Анджей се приближи вече на двайсет крачки, чу се команда Feuer^[3] — и хиляди ръце, въоръжени с пистолети, се протегнаха към нападателите.

Ивица дим прелетя от единия край на редицата до другия, после двете лавини от конници и коне се удариха с шум една о друга. Конете се изправиха при първия удар; над главите на бойците по цялата линия заблестяха саби, сякаш светкавична змия прелетя от единия край до другия. Зловещият звън на желязото, което удряше по шлемовете и

броните, се чу чак на отвъдната страна на реката. Човек би казал, че в ковачници чукове удрят по стоманени ламарини.

В миг линията се изви като полумесец, защото, докато центърът на райтарите отстъпи, изтласкан от първия удар, напорът срещу крилата беше по-слаб и те продължаваха да си стоят на местата. Но и в средата бронираните войници допуснаха да бъдат разкъсани и се започна страхотна сеч. От едната страна едри, облечени с ризници мъже даваха отпор с цялата мощ на тежките си коне, от другата — сивата татарска маса напираше със силата на придобития устрем, като сечеше и мушкаше с такава непонятна бързина, каквато може да даде само необикновената лекост и непрекъснато придобиваният похват. Както голяма дружина дървари се нахвърля върху висока борова гора, та се чуват само ударите на брадвите и час по час някое високо дърво пада долу със страхотен трясък, така всеки миг някой от райтарите току наклоняваше лъскавата си глава и се сриваше под коня. Сабите на Кмичицовите хора святкаха пред очите им, ослепяваха ги, фучаха около лицата, очите, ръцете. Напразно грамадният войник ще вдигне нагоре тежък меч; докато замахне, вече усеща студеното острие да прониква в тялото му; тогава мечът се изплъзва от ръката му, а самият той пада с кърваво лице върху конския врат. И както рой оси напада в градината човека, който е искал да ги изтръска от плодовете, а той напразно размахва ръце, върти се, отбягва ги, но те успяват да стигнат до лицето му, до шията му и всяка забива бодливото си жило, така и тия ожесточени и обучени в толкова боеве хора на Кмичиц се хвърляха слепешком, сечеха, хапеха, мушкаха, сееха все по-буйно страх и смърт и толкова превъзхождаха противниците си, колкото майсторът в занаята си превъзхожда дори много по-силния от себе си мъж, на когото обаче липсва практика.

Така райтарите започнаха все по-гъсто да стелят земята с трупове, а центърът, където се биеше Кмичиц, оредяваше толкова бързо, та всеки миг можеше вече да бъде пробит. Викът на офицерите, който призоваваше войниците към това най-засегнато място, се губеше във врявата и дивите крясъци, редовете не се съгъстяваха толкова бързо, а Кмичиц напираше все по-силно. Сам облечен със стоманена броня, подарена му от пан Сапеха, той воюваше като прост войник, заобиколен от младите Кемличи и Сорока. Те трябваше да пазят господаря си и непрекъснато някой от тях се обръщаше надясно или

наляво и нанасяше страхотен удар; а той се хвърляше с дорестия си кон в най-гъстата навалица и понеже беше овладял всичките тайни на пан Володиовски, а имаше и огромна сила, като свещи гасеше живота на хората. Понякога ще удари с цяла сабя, понякога леко ще докосне с върха ѝ, понякога едва ще я завърти в малко, но бързо като светкавица кръгче и райтарът лети под коня надолу с главата, сякаш гръм го е издухал от седлото. Другите се отдръпваха пред страшния мъж.

Най-сетне пан Анджей удари знаменосеца им през челото, той извика тънко като петел, който колят, и изпусна знамето от ръката си; в тоя миг центърът се разкъса и обърканите крила образуваха две безредни групи, които се оттегляха бързо към по-задните линии на пруските войски.

Кмичиц погледна през пробития център навътре в бойното поле и внезапно видя полк червени драгуни, които летяха като вихър на помощ на раздвоените райтари.

„Няма нищо! — помисли пан Анджей. — След малко Володиовски ще ми дойде на помощ през брода...“

В това време се разнесе толкова силен оръдеен грохот, че земята се затресе из основи; мускети загърмяха от окопа чак до най-издадените неприятелски редици. Цялото поле се покри с дим и в тоя дим доброволците на Кмичиц и татарите се сблъскаха с драгуните.

Но откъм реката никой не идваше на помощ.

Разбра се, че неприятелят беше пуснал нарочно отряда на Кмичиц през брода, а после започна толкова страшно да го обстрелва с оръдия и мускети, така че жива душа не можеше да премине през там.

Първи се втурнаха към брода хората на пан Корсак, но се върнаха в безредие; втора — хоронгвата на Войнилович, която стигна до средата на реката и се оттегли, наистина бавно, защото това беше кралски полк и един от най-храбрите в цялата войска, но със загуба на двайсет души офицери, знаменити шляхтичи, и деветдесет редници.

Водата между чакъла, който беше единственото място за преминаването на войската, плющеше от ударите на куршумите, сякаш валеше проливен дъжд. Оръдейните снаряди прелитаха от другата страна и разпръскваха облаци пясък.

Самият пан подскарби долетя в галоп и като погледа, реши, че е невъзможно нито един човек да премине на отсрещния бряг.

Това обаче можеше да реши изхода на битката. Ето защо челото на хетмана се сбръчка силно. Той погледа малко през далекогледа цялата линия на неприятелските войски и викна на адютанта си:

— Тичай при Хасун бей — нека ордата да се прехвърли както може през реката и да нападне обоза. Каквото намерят в колите, е тяхно! Там няма оръдия, ще имат работа само с реката.

Офицерът полетя с всички сили на коня; а хетманът се придвижи по-нататък, където под върбалака в една ливада стоеше лауданската хоронгва, и се спря пред нея.

Володиовски стоеше начело на хоронгвата мрачен, но мълчалив, само гледаше очите на хетмана и мърдаше мустачки.

— Какво мислиш, ваша милост? — попита хетманът. — Татарите ще се прехвърлят ли?

— Татарите ще се прехвърлят, но Кмичиц ще загине! — каза Володиовски.

— За Бога! — викна внезапно хетманът. — Тоя Кмичиц, ако има глава на раменете, би могъл да спечели битката, а не да загине!

Володиовски не отговори нищо, но си помисли: „Или не трябваше да бъде пускана никаква хоронгва отвъд реката, или пет едновременно...“

Хетманът отново загледа през далекогледа към далечната бъркотия, която пан Кмичиц предизвикваше оттатък реката; изведнъж малкият рицар, който не можеше да стои по-дълго спокойно, се приближи до хетмана и вдигнал сабята си с острието нагоре, каза:

— Ваше достойнство! Ако заповядате, аз ще се опитам да мина брода.

— Стой! — отговори пан подскарбият доста остро. — Стига ни, че ще загинат ония.

— Те вече загиват! — каза Володиовски.

И наистина врявата стана по-доловима и се засилваше все повече. Явно беше, че Кмичиц се оттегля обратно към реката.

— За Бога! Точно това исках — викна внезапно хетманът и полетя като светкавица към хоронгвата на Войнилович.

Пан Кмичиц наистина се оттегляше. След удара на червените драгуни хората му започнаха да се секат с тях и изтръгваха последните си сили; но те вече не можеха да си поемат дъх в гърдите, уморените им ръце се отпуснаха, все повече трупове падаха и само надеждата, че

всеки момент иззад реката ще дойде помощ, още поддържаше духа в тях.

Но ето че измина половин час, а още не се чуваше възгласът „бий!“; вместо това Богуславовият полк тежка конница полетя на помощ на червените драгуни.

„Смъртта иде!“ — помисли Кмичиц, като ги видя да се приближават отстрани.

Но той беше войник, който до последния момент никога не се съмняваше не само в своя живот, но и в победата. Дългогодишната и рискована бойна практика му беше дала също така много военни знания, затова вечерната светкавица не пламва и не гасне толкова бързо, колкото бързо в главата на Кмичиц се мярна следната мисъл:

„Явно е, че те не могат да се прехвърлят при неприятеля през брода, а щом не могат, ще им го докарам аз...“

А понеже полкът на Богуслав беше вече на не повече от сто крачки и както се бе засилил с пълен устрем, всеки момент можеше да удари неговите татари и да ги разпръсне, пан Анджей допря свирката до устата си и свирна така пронизително, че най-близките драгунски коне се вдигнаха на крака и седнаха на задниците си.

Веднага изсвирването се повтори и от другите свирки на татарските офицери и вихърът не върти така бързо пясъка, както целият чамбул обърна конете си за бягство.

Остатъците от райтарския полк, червените драгуни и полкът на Богуслав полетяха подир тях.

Офицерските викове: „Напред“ и „Gott mit uns!“^[4] прозвучаха като буря и настана чудна гледка. По просторната лъка безредният и разбъркан чамбул се носеше направо към обсипания с куршуми брод и летеше, като че ли се носеше на крила. Всеки татарин беше прилегнал до коня, притиснал се до него, скрил се в гривата и врата му, така че ако не беше облакът стрели, които хвърчаха към райтарите, човек би казал, че бягат само коне без ездачи; зад тях с гръм, вик и тропот се носеха грамадни люде, в чиито десници лъщяха издигнати мечове.

Бродът беше все по-близо: така минаха един хвърлей, после още половин и явно беше, че татарските коне напържаха вече последни сили, защото разстоянието между тях и райтарите почна бързо да намалява.

След няколко минути първите райтарски редове вече започнаха да сечат с мечовете си ония татари, които бягаха най-отзад; бродът беше почти до тях, изглеждаше, че още няколко скока и конете ще стигнат до него.

Внезапно стана нещо чудно.

Когато чамбулът стигна до брода, отново се разнесе пронизително изсвирване на свирки, крилата на чамбула и целият отряд, вместо да се втурне в реката, за да търси спасение на другия бряг, раздели се на две групи и с бързината на лястовици се спусна наляво и надясно покрай коритото ѝ.

Но тежките полкове, които летяха подире им и чиито коне се бяха засилили до крайна степен, връхлетяха със същата сила в брода и едва във водата ездачите започнаха да възпират развилнелите се жребци.

Артилерията, която досега обсипваше чакъла с дъжд от желязо, внезапно замлъкна, за да не избива своите.

Но тъкмо той момент хетман Гошевски очакваше като спасение.

И райтарите още почти не бяха докоснали водата, когато страшната кралска хоронгва на Войнилович тръгна към тях като ураган, след нея лауданската, след нея Корсаковата, подир тях двете хетмански, след тях доброволческата, след нея бронираната на княза крайчи Михал Радживил.

Страшен вик: „Бий, убивай!“ — прогърмя във въздуха и докато пруските полкове успеят да обуздаят конете си, да ги спрат, да се прикрият с мечовете си, хоронгвата на Войнилович вече ги пръсна, както вихрушка разпръсва листата, смаза червените драгуни, спря полка на Богуслав, разби го на две и се понесе през полето към главната пруска армия.

Реката се зачерви от кръв в един миг, оръдията загърмяха отново, но много късно, защото осем хоронгви от литовската конница вече се носеха с гръм и шум по ливадата и цялата битка се бе пренесла на другата страна на реката.

Самият пан подскарби летеше край една от своите хоронгви с грейнало от щастие лице и с огън в очите, тъй като, щом прехвърли веднъж конницата през реката, беше сигурен в победата си.

А хоронгвите сечеха и мушкаха в надпревара и гонеха пред себе си остатъците от драгуните и райтарите, които стелеха земята, защото

тежките им коне не можеха да бягат достатъчно бързо и само засланиях преследвачите от изстрелите.

В това време Валдек, Богуслав Радживил и Израел хвърлиха цялата си конница, за да спрат настъплението, а сами строяваха пехотата с най-голяма бързина. Полк след полк изтичваше от обоза и се настаняваше в лъката. Забиваха тежки пики с върховете нагоре и ги наклоняваха като ограда срещу неприятеля.

Във втора редица мушкетарите насочиха цевите на мушкетите си. Между четириъгълниците на полковете нагаждаха набързо оръдията. Нито Богуслав, нито Валдек, нито Израел си правеха илюзии, че тяхната конница би могла да издържи дълго срещу полската, и цялата им надежда беше в оръдията и пехотата. В това време конните полкове вече се удариха гърди срещу гърди пред пехотата. Но стана това, което пруските вождове предвиждаха.

Нападението на литовската конница беше толкова страшно, че кавалерийските маси не можаха да я задържат нито за миг и първата хусарска хоронгва ги разцепи като клин дърво и продължи пътя си, без да троши копията, в сред гъсталака, както гонен от силен вятър кораб се движи между вълните. Все по-близо вече се виждаха пряпорците; след малко главите на хусарските коне се измъкнаха от пруските пълчища.

— Мирно! — викнаха офицерите, които стояха в каретата на пехотата.

При тоя знак пруските войници стъпиха по-здрави на краката си и напрегнаха ръцете, в които държаха пики. А сърцата на всички биеха силно в гърдите, защото страшните хусари бяха вече съвсем излезли на открито поле и летяха направо към тях.

— Огън! — чу се отново команда.

Мушкетите загърмяха във втория и третия ред на каретата. Пушек облъхна хората. Още миг: екотът от приближаващата се хоронгва е все по-близо. Още малко и ще са тук!... Внезапно в сред пушека първата пехотна редица забелязва току над себе си, почти над самите си глави хиляди конски копита, разширени ноздри, пламнали очи; чува се пращенето на строшени пики; страхотен вик разкъсва въздуха; полските гласове крещат: „Бий!“ — а немските: „Gott erbarme Dich meiner!“^[5]

Полкът е разбит, смачкан, но в това време започват да работят оръдията. Другите хоронгви също долитат; всяка след малко ще удари в гората от пики, но може би не всяка ще успее да я пробие, защото никоя няма толкова страшна сила, колкото хоронгвата на Войнилович. Викът се засилва по цялото бойно поле. Не се вижда нищо. Но от сбилата се маса отново започват да се измъкват безредно групи жълти пехотинци от някакъв друг полк, който явно беше също разбит.

Конници със сиви униформи летят след тях, секат ги и газят с вика:

— Лауда! Лауда!

Пан Володиовски се беше справил с второ каре.

Все пак другите още не са на място; победата още може да се наклони на пруска страна, особено като се има предвид, че при обоза се намират два незасегнати полка, които всеки момент могат да бъдат призовани, понеже обозът е оставен на мира.

Валдек вече напълно е загубил ума и дума, Израел го няма, защото е изпратен с конницата, но Богуслав бди, управлява всичко, ръководи цялата битка и като вижда все по-страшната опасност, изпраща пан Бес за ония два полка.

Пан Бес се понася с коня си, но след половин час се връща без калпак, с ужас и отчаяние на лицето.

— Ордата е в обоза! — вика той, като стига при Богуслав. В същия момент на дясното крило се чува нечовешки вой, който се приближава всеки миг.

Внезапно се появяват големи групи шведски конници, които бягат в страхотна паника, след тях тичат пехотинци, вече без оръжие и без шапки, подир тях разбъркано, безредно се носят коли, теглени от побеснели и ужасени коне. Всичко това лети слепешката от обоза към собствената си пехота. След миг ще връхлетят, ще я объркат, разбият, особено защото отпред се носи към нея литовската конница.

— Хасун бей се е вмъкнал в обоза! — вика възбудено пан Гошевски и пуска последните две хоронгви като два сокола от ловния пръстен.

И в същия миг, когато тия хоронгви удрят отпред върху пехотата, нейните собствени коли връхлитат на нея отстрани. Последните карета се пропукват като от удар с чук. Цялата знаменита шведско-пруска армия се превръща в един грамаден куп, в който конницата се смесва с

пехота. Хората се газят едни други, събарят се, душат се, свалят дрехите си, хвърлят оръжието. Конницата ги тласка, сече, тъпче, смазва. Това вече не е загубено сражение, това е поражение, едно от най-страшните през цялата война.

Но Богуслав, като вижда, че всичко е загубено, решава да спаси поне себе си и част от конницата.

Със свръхчовешко усилие събира около себе си неколкостотин конници и се измъква към лявото крило по посока на речния бряг.

Той вече се бе измъкнал от главния водовъртеж, когато другият Радживил, княз Михал Казимеж, го атакува от страни с придворните си хусари и с един удар разпръсква целия отряд.

Разпръснатите конници бягат поотделно или на малки групички. Само бързината на конете може да ги спаси.

Хусарите някак не ги преследват, защото атакуват главния куп пехотинци, които вече са под ножа на всички други хоронгви — и ония конници летят по ливадата като разпръснато стадо сърни.

Богуслав офейква като вихър със заграбения от Кмичиц черен жребец и напразно се мъчи с викове да събере около себе си поне двайсетина души. Никой не го слуша; всеки бяга на своя глава, доволен, че се е измъкнал от погрома и че вече няма неприятел пред себе си.

Но напразна радост. Не изминават дори хиляда крачки и внезапно пред тях се чува вой и сива татарска тълпа се показва от реката, край която се е спотайвала досега.

Това беше пан Кмичиц с отряда си. След като се отдръпна от бойното поле подир довеждането на неприятеля при брода, сега той се връщаше, за да пресече пътя на бегълците.

Татарите, щом видяха разпръснатите конници, веднага се пръснаха и те, за да могат да ги ловят по-свободно, и започна убийствено преследване. По двама, по трима татари се спущаха на един райтар, а той рядко се защитаваше, по-често хващаше рапирата за острието, подаваше я с дръжката към татарина и молеше за милост. Но татарите знаеха, че няма да откарат тия пленници у дома си, та вземаха живи само началниците, които можеха да се откупят; обикновеният войник получаваше нож в гърлото и умираше, без дори да може да извика „Gott“. Тия, които бягаха докрай, пробождаха ги с ножове във врата и гърба; тия, които не бяха на коне, ловяха с примки.

Кмичиц се мятеше известно време по бойното поле, събаряше конници и търсеше с очи Богуслав; най-сетне го видя и веднага го позна по коня, по светлосинята лента и по шапката с черни щраусови пера.

Облаче бял дим обграждаше княза, защото само преди миг го бяха нападнали двама ногайци, но той повали единия с pistolетен изстрел, другия прониза с рапирата си, но като видя по-голяма група, която летеше от едната страна, а Кмичиц от другата, пришпори коня и се понесе като елен, преследван от ловни кучета.

Повече от петдесет души се хвърлиха подире му, но не всички коне тичаха еднакво, затова скоро групата се разтегна като дълга змия, чиято глава беше Богуслав, а шията Кмичиц.

Князът се наведе върху седлото; враният кон сякаш не докосваше земята с крака, а само се чернееше по зелената трева като лястовичка, която се стрелка над земята; дорестият протегна шия като жерав, сви уши и сякаш искаше да изскочи от собствената си кожа. Минаваха покрай самотни върбови храсти, покрай групи дървета, покрай елшови горички; татарите останаха на един, на два, на три хвърлея, а те летяха ли, летяха. Кмичиц изхвърли pistolетите си от кобурите, за да стане по-леко на коня, а сам с впит в Богуслав поглед, със стиснати зъби, почти легнал върху шията на жребеца, бодеше с шпорите покритите му с пяна хълбоци с такава сила, че скоро пяната, която падаше на земята, почервения.

Но разстоянието между него и княза не само че не намалю дори с една педя, но почна да расте. „Лошо! — помисли пан Анджей. — Тоя кон не може да бъде настигнат от никакъв татарски жребец!“

А когато след няколко скока разстоянието се увеличи още повече, той се изправи на седлото, пушна сабята на портупея и като сложи ръце около устата си, завика с гръмлив глас:

— Бягай, изменнико, от Кмичиц! Ако не днес, утре ще те пипна!

Едва тия думи бяха прозвучали във въздуха, и князът, който ги чу, внезапно се огледа бързо назад и като видя, че пан Кмичиц го гони сам, вместо да бяга по-нататък, направи кръг и се спушна към него с рапира в ръка.

Пан Анджей нададе страхотен вик на радост и без да задържа коня, вдигна сабята за сеч.

— Смърт! Смърт! — извика князът.

И в желанието си да удари по-сигурно, почна да възпира коня си. Когато Кмичиц долетя, също спря своя кон, та чак копитата му се заровиха в земята, и пресрещна рапирата със сабята си.

Тогавя двамата се сплетоха така, че двата коня образуваха почти едно цяло. Разнесе се страшен звън на желязо, бърз като мисълта; никои очи не биха могли да доловят светкавичните движения на рапирата и сабята, нито да различат княза от Кмичиц. Понякога се мярваше черната шапка на Богуслав, понякога блясваше шлемът на Кмичиц. Конете се въртяха около себе си в кръг. Мечовете звънтяха все по-страшно.

След няколко удара Богуслав престана да подценява противника си. Всички страхотни мушкания, които беше научил от френските майстори, бяха отблъснати. Обилна пот вече течеше от челото му и се смесваше по лицето с белилото и червилото, умора вече чувстваше в дясната си ръка... Започна да го обзема удивление, после нетърпеливост, после яд, затова реши да свърши и мушна така страшно, та чак шапката падна от главата му.

Кмичиц отблъсна с такава сила, че рапирата на княза отхвъркна чак до бедрото на коня и преди Богуслав да успее да се закрие отново, пан Анджей го удари в челото със самия край на сабята си.

— Christ!^[6] — викна князът на немски.

И се прекатури на земята. Падна възнак.

Пан Анджей стоя един миг като замаян, но се опомни бързо; пушна сабята си на портупея, прекръсти се, после скочи от коня и като хвана отново дръжката, приближи се до княза.

Той беше страшен, защото бе бледен като платно от умора, устните му бяха стиснати, а лицето изразяваше неумолима омраза.

Ето че смъртният му и толкова могъщ враг лежеше сега в кръв пред краката му, жив още и в съзнание, но победен, и то нито с чуждо оръжие, нито с чужда помощ.

Богуслав го гледаше с широко отворени очи и следеше внимателно всяко движение на победителя. А когато Кмичиц застана над самия него, извика бързо:

— Не ме убивай! Откуп!

Вместо отговор Кмичиц стъпи с крак върху гърдите му и натисна с всички сила, после допря върха на сабята си до гърлото му, та кожата се огъна под острието; трябваше само да мръдне с ръка, да натисне

малко по-силно, но той не искаше да го убие изведнъж; желяеше още да се радва на тая гледка и да направи смъртта по-тежка за неприятеля. Той впи очи в неговите и стоеше над него, както лъв стои върху съборен бивол.

Внезапно князът, от чието чело изтичаше все повече кръв, така че цялата задна част на главата сякаш тънеше в локва, се обади още веднъж, но вече с много сподавен глас, защото кракът на пан Анджей продължаваше да натиска гърдите му:

— Девойката... слушай...

Щом пан Анджей чу тия думи, махна крака си от гърдите на княза и вдигна сабята.

— Говори! — каза той.

Но княз Богуслав само дишаше дълбоко известно време и най-после отговори с вече по-силен глас:

— Ако ме убиеш, момичето ще загине... Заповеди са дадени!

— Какво направи с нея? — попита Кмичиц.

— Остави ме, тогава ще ти я върна, заклевам се... в евангелието...

При тия думи пан Анджей се удари с пестник в челото. Някое време се виждаше, че се бори със себе си и с мислите си, после каза:

— Слушай, изменнико! Аз бих дал сто такива изроди за един неин косъм!... Но аз не ти вярвам, клетвопрестъпнико!

— В евангелието! — повтори князът. — Ще ти дам пропуск и писмена заповед.

— Нека бъде така, подарявам ти живота, но не ще те пусна от ръцете си. Ще ми дадеш писмена заповед... В това време аз ще те предам на татарите в робство.

— Съгласен — каза князът.

— Помни! — отговори пан Анджей. — Тебе не те запази от ръката ми нито княжеското ти достойнство, нито войската ти, нито майсторството ти като фехтовчик... И знай, че колкото пъти ми се изпречиш на пътя или не удържиш думата си, нищо няма да те запази, дори да те провъзгласят за германски император... Запомни ме! Веднъж вече ми беше в ръцете, сега лежиш в краката ми!

— Губя съзнание — каза князът. — Пане Кмичиц, тук наблизко трябва да има вода... Дай ми да пия и полей раната ми.

— Пукай, предателю на отечеството! — каза Кмичиц.

Но князът, вече сигурен за живота си, макар и ранен, възвърна пълната си самоувереност и каза:

— Не бъди глупав, пане Кмичиц. Ако умра, и тя...

Сега устните му побеляха.

А Кмичиц скочи да търси дали наоколо няма някой ров или локва.

Князът загуби съзнание, но за малко и за свое щастие се оправя, понеже в това време долетя първият татарин, Селим, син на Гази ага, знаменосец от отряда на Кмичиц, и като видя неприятеля, който се валяше в кръв, реши да го прикове към земята с острието от знамето. В тоя страшен миг князът все пак намери толкова сили, да хване с ръка острието, което беше прикрепено слабо и се откъсна от дръжката.

Шумът от тая кратка борба привлече обратно пан Анджей.

— Стой, кучи сине! — викна той, като тичаше отдалеко. Щом чу познатия глас, татаринът се долепи от страх до коня. Кмичиц му заповяда да отиде за вода, а самият той остана при княза, защото отдалече се виждаха да пристигат в галоп братята Кемлич, Сорока и целият чамбул, който бе изловил всички райтари и се впусна да търси вожда си.

Щом видяха пан Анджей, верните ногайци започнаха да хвърлят нагоре шапки с гръмки викове.

Акбах Улан скочи от коня си и започна да му се кланя, като докосваше челото, устата и гърдите си с ръка. Другите мляскаха по татарски с уста и гледаха с хищна алчност в очите падналия рицар и с възхищение неговия победител; някои тръгнаха да ловят двата коня, дорестия и врания, които тичаха малко настрани с развети гриваи.

— Акбах Улан — каза Кмичиц, — това е вождът на войските, които разбихме тая сутрин: княз Богуслав Радживил. Подарявам ви го, а вие го дръжете, защото за жив или умрял ще ви платят богато. Сега го привържете, метнете му примка на шията и го откарайте в стана!

— Аллах! Аллах! Благодарим, вожде! Благодарим, победителю! — извикаха татарите в един глас.

И отново се чу мляскането на хиляди устни.

Кмичиц заповяда да му дадат кон, възседна го и се понесе с част от татарите към бойното поле.

Още отдалече видя знаменосците, които стоеха със знамената, но при тях имаше едва по двајсетина бойци, останалите бяха полетели

подир неприятеля. Групи слуги се въртяха по бойното поле, ограбваха трупите и се караха тук-таме с татарите, които правеха същото. Особено последните изглеждаха просто страшни с ножове в ръка и с изпоцапани до над лактите ръце. Човек би казал, че орляк гарвани е връхлетял от облаците върху бойното поле. Техните диви смехове и крясъци се носеха навсякъде.

Някои с топли още ножове в уста теглеха за краката с две ръце падналите, други си подхвърляха на игра отсечени глави, трети пълнеха торби, четвърти вдигаха нагоре като на пазар окървавени дрехи и хвалеха качествата им или разглеждаха придобитото оръжие.

Кмичиц най-напред мина през полето, където се бе сблъскал пръв с райтарите. Съсечените с мечове човешки и конски трулове тук лежах разпръснати; но там, където хоронгвите бяха секли пехотата, се издигаха на цели купища, а локвите съсирена вече кръв плющяха като кал под конските копита.

Мъчно беше да се преминат изпочупените късове от пики, мускети, трулове, прекатурени обозни коли и безброй татари, които се въртяха тук.

Пан Гошевски още продължаваше да стои при окопа на укрепения стан, а заедно с него князът крайчи Радживил, Войнилович, Володиовски, Корсак и няколко десетки други. От тая височина те обгръщаха с очи полето чак до най-далечните му краища и можеха да оценят целия размер на своята победа и на неприятелското поражение.

Кмичиц видя всички тия панове и ускори крачка, а пан Гошевски, понеже беше не само щастлив военачалник, но и благороден човек, без сянка на завист в сърцето, щом го съзря, възкликна:

— Ето, пристига истинският victor! Той направи да спечелим днешното сражение, аз пръв заявявам това публично. Ваша милост панове, благодарете на пан Бабинич, защото, ако не беше той, нямаше да минем през реката!

— Vivat Бабинич! — викнаха няколко десетки гласове. — Vivat! Vivat!

— Къде си се учил на война, войниче — попита хетманът въодушевено, — че така изведнъж разбра какво трябва да правиш?

Кмичиц не отговаряше, тъй като беше прекалено изморен, само се кланяше на всички страни и търкаше с ръка изпоцапаното си от пот и барутен дим лице. Очите светеха с необикновен блясък, а в това

време поздравленията продължаваха непрекъснато. Отряд след отряд се връщаше на разпенени коне и щом пристигнеше, присъединяваше се с цяла гръд към гласовете в чест на Бабинич. Шапките хвърчаха нагоре, а който имаше пълни пистолети, даваше огън.

Внезапно пан Анджей се изправи на седлото, вдигна нагоре двете си ръце и викна като гръм:

— Vivat Ян Казимеж! Нашият господар и милостив баща!

Сега се вдигна такъв вик, сякаш беше започнала нова битка. Неизразим ентузиазъм обзе всички.

Княз Михал отпаса сабята си с ножница, украсена с диаманти, и я даде на Кмичиц. Хетманът наметна върху раменете му скъпоценния си плащ, а той отново вдигна ръце нагоре.

— Vivat нашият хетман, вожд победител!

— Crescat, floreat!^[7] — отговориха в хор.

След това почнаха да докарват взетите знамена и да ги забучват в насипа под краката на вождовете. Неприятелят не беше спасил нито едно: имаше пруски от редовната армия, пруски от опълчението, шляхтишки, имаше шведски, Богуславови — и всички те се развяха пъстри като дъга по насипа.

— Това е една от най-големите победи през тая война! — извика хетманът. — Израел и Валдек са в плен. Полковниците избити или в плен, войската съсечена до крак...

Тук той се обърна към Кмичиц:

— Пане Бабинич, ти, ваша милост, трябва да се срещна нататък с Богуслав... Какво става с него?

Сега и пан Володиовски се загледа втренчено в очите на Кмичиц, а той отговори бързо:

— Бог наказва княз Богуслав с ето тая ръка!

При тия думи той протегна десницата си, но в същия миг малкият рицар се хвърли в прегръдките му.

— Анджей! — викна той. — Не съм завистлив! Бог да те благослови!

— Ти ми научи ръката! — отговори пан Анджей трогнат. Но понататъшното излияние на братски чувства бе спряно от княза крайчи.

— Нима моят братовчед е убит? — попита той живо.

— Не е убит — отвърна Кмичиц, — защото му подарих живота, но е ранен и хванат. Ето там, карат го моите ногайци!

При тия думи изумление се отрази по лицето на пан Володиовски, а очите на рицарите се обърнаха към равнината, където се появи отряд от няколко десетки татари и се приближаваше бавно; най-сетне, като мина покрай купищата разнебитени коли, приближи се на няколко десетки крачки от окопа.

Тогава видяха, че един татарин, който яздеше отпред, кара пленник; всички познаха Богуслав, но при каква промяна на съдбата!...

Той, един от най-могъщите панове в Жечпосполита, той, който още до вчера мечтаеше за самостоятелна държава, той, княз на германския райх, сега вървеше пеш, с примка на шията, край татарски кон, без шапка, с кървава глава, завързана с мръсна дрипа. Такова настървение обаче имаше в сърцата на рицарите срещу този магнат, че това страшно унижение не събуди съжаление у никого, напротив, почти всички уста викнаха в един миг:

— Смърт на предателя! Да го насечем със сабите си! Смърт! Смърт!

А княз Михал закри очите си с ръка, защото все пак един Радживил караха при такова унижение. Внезапно той почервения и викна:

— Ваша милост панове! Това е мой братовчед, това е моя кръв, а аз не пожалих нито живота, нито имота си за отечеството! Мой враг е, който вдигне ръка срещу този нещастник.

Рицарите млъкнаха веднага.

Всички обичаха княз Михал за неговата храброст, щедрост и сърце, проявени в защита на отечеството. Та нали когато цяла Литва беше паднала в ръцете на хиперборейците, той единствен се беше отбранявал в Нешвеж. През време на шведската война отхвърли увещанията на Януш и един от първите се присъедини към титовецката конфедерация; затова и сега гласът му беше чул. Най-сетне може би никой не искаше да настрои срещу себе си такъв силен пан, важното е, че сабите се скриха веднага в ножниците, а няколко офицери, свързани с Радживилови, извикаха:

— Да го отнемем от татарите! Нека го съди Жечпосполита, но да не дадем на поганците да изтезават благородническа кръв!

— Да го отнемем от татарите! — повтори князът. — Ще намерим заложник, а откупът ще плати той сам! Пане Войнилович, я прати

твоите хора да го вземат насила, ако не може другояче.

— Аз се предлагам за заложник при татарите! — извика пан Гноински.

А Володиовски се приближи до Кмичиц и каза:

— Анджей, каква я забърка ти! Той ще отърве кожата от всички тия трудности!

Тогава Кмичиц скочи като ранена дива котка, и викна:

— Извинявай, ваше княжеско височество! Той е мой пленник! Аз му подарих живота, но при известни условия, за които той ми се закле пред своето еретическо евангелие, и нека пукна, ако излезе от ръцете, в които съм го предал, преди да изпълни всичко!

След тия думи пришпори коня, препречи пътя и вродената му избухливост вече започна да го овладява, защото лицето му се сви, ноздрите се издуха, а от очите му почнаха да изскачат светкавици.

А в това време пан Войнилович го натисна с коня си.

— Настрана, пане Бабинич! — викна той.

— Настрана, пане Войнилович! — изкрещя пан Анджей и с дръжката на сабята си удари коня на Войнилович с такава страшна сила, че жребецът се олюля на краката си, сякаш ударен от куршум, и заби ноздри в земята.

Тогава между рицарите избухна страшна врява, та пан Гошевски излезе напред и каза:

— Мълчете, ваши милости! Ваше княжеско височество, по силата на моята хетманска власт заявявам, че пан Бабинич има право над пленника и че който иска да го изтръгне от татарските ръце, трябва да даде гаранция на неговия победител!

Княз Михал овладя възбудата си, успокои се и каза, като се обърна към пан Анджей:

— Кажи, ваша милост, какво искаш?

— Да изпълни условията, преди да бъде освободен.

— Ще ги изпълни, като се освободи.

— Дума да не става! Не му вярвам!

— Тогава аз се заклевам заради него в пресветата майка, която признавам, и давам честна рицарска дума, че всичко ще бъде изпълнено. В противен случай можеш да предявиш претенции за моята чест и имот.

— Това ми стига! — каза Кмичиц. — Нека пан Гноински отиде за заложник, защото иначе татарите ще се противопоставят. Аз се задоволявам с честната дума.

— Благодаря ти, пане рицарю! — отговори князът крайчи. — Не се страхувай също, че той ще получи веднага свободата си, защото аз ще го предам по закон на пан хетмана и той ще остане пленник до кралската присъда.

— Така ще бъде! — каза хетманът.

И като заповяда на Войнилович да вземе друг кон, защото оня вече едва трепереше, изпрати го за княза заедно с пан Гноински.

Но работата не се свърши много лесно. Пленникът трябваше да се вземе със сила, защото самият Хасун бей оказа страшна съпротива и можа да се успокои едва от присъствието на пан Гноински и уговорения откуп от сто хиляди талера.

Вечерта княз Богуслав вече се намираще в шатрите на пан Гошевски. Там го превързаха грижливо, двама лекари не го напускаха нито за миг и двамата гарантираха за здравето му, защото раната, нанесена само с върха на сабята, не беше особено тежка.

Пан Володиовски не можеше да прости на Кмичиц, че е подарил живота на княза, и от мъка го избягваше през целия ден, едва вечерта пан Анджей сам отиде в шатъра му.

— Не те ли е страх от Бога! — викна малкият рицар, като го видя. — От всеки друг бих очаквал това, но не от тебе: да пуснеш жив тоя изменник!...

— Чуй ме, Михале, преди да ме укоряваш — отговори Кмичиц мрачно. — Той беше вече под крака ми и аз държах острието на сабята си на гърлото му, но тогава знаеш ли какво ми каза тоя предател?... Че били издадени заповеди Оленка да бъде убита в Тауроги, ако той загине... Какво трябваше да направя клетият аз? Откупих живота й срещу неговия живот... Какво можех да направя?... В името на Христа... Какво можех да направя?

И пан Анджей започна да си скубе косата и от възбуда тропаше с крака, а пан Володиовски се замисли за малко, после каза:

— Разбирам твоето отчаяние... но все пак... ти, виждаш ли, си пуснал изменника на отечеството, който в бъдеще може да навлече тежки неприятности на Жечпосполита... Няма какво, Анджей! Днес ти

оказа страхотни заслуги, но в края на краищата пожертва обществения интерес за личните си работи.

— А ти, ти самият какво би направил, ако ти кажеха, че на гърлото на панна Анна Борзобогата държат нож?...

Володиовски започна да мърда силно мустачки.

— Аз не се соча за пример. Хм! Какво бих направил?... Но Скшетуски, който има римска душа, не би го оставил жив, а съм и уверен, че Бог не би позволил заради това да се пролее невинна кръв.

— Нека аз да понеса изкуплението. Накажи ме, Боже, не според тежката ми вина, но според твоето милосърдие... защото да подпиша смъртната присъда на тоя гълъб...

И Кмичиц закри очите си.

— Спасете ме, ангели! Никога! Никога!

— То е вече свършено! — каза Володиовски.

При тия му думи пан Анджей извади книжа от пазвата си.

— Гледай, Михале! Ето какво получих. Това е заповед до Сакович, а това до всички радживиловски офицери и шведски коменданти... Заповядали му да подпише, при все че едва движел ръката си... Князът крайчи сам се погрижил... Ето нейната свобода, нейната безопасност! Кълна се в Бога, всеки ден през цялата година ще лежа ничком, с камшици ще заповядам да ме бият, нова черква ще построя, но не ще пожертвам живота ѝ! Нямам римска душа... така е! Не съм Катон като пан Скшетуски... така е! Но няма да я пожертвам! Не, дявол да го вземе! И нека в края на краищата да ме пекат на ръжен в пъкъла...

Кмичиц не довърши, защото пан Володиовски скочи и запуши устата му с ръка, като викна с пронизителен глас:

— Не богохулствай! Ще навлечеш Божието отмъщение върху нея! Бий си гърдите! Силно, силно!

И Кмичиц започна да се удря в гърдите:

— *Mea culpa! Mea culpa! Mea maxima culpa!*

Най-сетне бедният войник ревна със силен плач, защото вече сам не знаеше какво да прави.

Володиовски го остави да се наплаче на воля, а после, когато се успокои, го попита:

— А сега какво ще предприемеш?

— Ще тръгна с отряда, където са ме пратили, чак към Бирже! Нека само хората и конете си отдъхнат. По пътя колкото мога да проливам еретическа кръв за Божията слава, ще пролея.

— И ще имаш заслуга. Не губи замах, Анджей. Бог е милостив!

— Ще вървя направо като по ожънатата нива. Сега цяла Прусия е открита и сигурно само тук-таме ще напипам някакви малки гарнизони.

Пан Михал въздъхна:

— Ех, и аз бих дошъл с тебе, и то с такава готовност, с каквата бих тръгнал за рая! Но ще трябва да командвам хоронгвата си. Ти си щастлив, че водиш доброволци... Анджей! Слушай, брате!... А като намериш и двете... погрижи се и за другата, да не ѝ бъде зле... Един Бог знае, може тя да ми е писана...

Като каза това, малкият рицар се хвърли в прегръдките на пан Кмичиц.

---

[1] Светлейшият крал на Швеция (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Оскърбленията (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Огън (нем.). — Бел.прев. ↑

[4] Бог е с нас (нем.). — Бел.прев. ↑

[5] Боже, смили се над мене (нем.). — Бел.прев. ↑

[6] Христе (нем.). — Бел.прев. ↑

[7] Да живее, буквално: да расте, да цъфти (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Под покровителството на Браун Оленка и Ануша се измъкнаха от Тауроги и стигнаха благополучно при четата на пан мечника, който по това време се намираше край Олша, значи не много далече от Тауроги.

Когато видя двете девойки здрави и читави, старият шляхтич отначало не можеше да повярва на собствените си очи, после се разплака от радост, а след това го обзе толкова войнствено въодушевление, че за него вече нямаше никакви опасности. Нека не само Богуслав, но дори самият шведски крал да настъпи заедно с цялата си сила, пан мечникът беше готов да брани своите момичета пред всякакъв неприятел.

— По-скоро ще загина — казваше той, — отколкото косъм да падне от главите ви. Аз не съм вече оня човек, когото вие познавахте в Тауроги, и мисля, че шведите дълго ще помнят Гирляколе, Яшвойне и тия удари, които им нанесох при самото Рошене. Наистина изменникът Сакович ни нападна неочаквано и ни разпръсна, но ето че отново имам неколкостотин саби на свое разположение.

Пан мечникът не преувеличаваше особено много, защото действително човек мъчно можеше да познае в негово лице падналия духом пленник в Тауроги. Той имаше сега съвсем друго настроение; енергията му се беше съживила; на полето, на коня се беше намерил в стихията си и като добър войник наистина вече няколко пъти удари здраво шведите. А понеже имаше голямо влияние в областта, шляхтата и простолюдието с готовност се събираше около него, пък и от подалечните околии от време на време някой от Билевичи току довеждаше по десетина или по няколко десетки конници.

Четата на мечника се състоеше от триста души селска пехота и около петстотин конници. В пехотата рядко някой имаше пушка, повечето бяха въоръжени с коси и вили; конницата беше сбор от по-заможна шляхта, която със слугите си бе хванала гората, и от по-бедна — от шляхтишките села. Нейното въоръжение беше по-добро, отколкото на пехотата, но много разнообразно. Мнозина вместо копия бяха нарамили прътове за хмел; други носеха богато семейно оръжие,

но често пъти от миналия век; конете от най-различна раса и качество не бяха пригодни за движение в редици.

С такава войска мечникът можеше да препречва пътя на шведски патрули, можеше да избива дори по-големи конни отряди, можеше да прочиства горите и селата от разбойници, чиито многобройни шайки, съставени от шведски бегълци, пруски и местни нехранимайковци, се занимаваха с грабежи, но не можеше да атакува никакъв град.

Шведите бяха вече поумнели. Веднага след избухването на въстанието в цялата Жмудж и Литва бяха избити ония, които квартируваха разпръснати по селата; затова сега всички оцелели стояха в набързо укрепените градове, от които излизаха само за по-близки акции. Така стана, че полята, горите, селата и по-малките градчета бяха в полски ръце, но пък всичките по-големи укрепени градове се държаха от шведите и нямаше начин да ги прогонят от тях.

Четата на мечника беше една от най-добрите; другите можеха да постигнат още по-малки резултати. Вярно, че на границата на Инфлантия въстаниците бяха станали толкова дръзки, та на два пъти обсадиха Бирже, който втория път бе принуден да се предаде, но тяхното временно превъзходство се дължеше на това, че де ла Гард бе събрал цялата войска от пограничните с Инфлантия околии, за да отбранява Рига срещу царските войски.

Обаче неговата блестяща и рядка в историята победа правеше да се очаква, че оная война ще свърши скоро, а после в Жмудж ще нахлуят нови шведски войски, упоени от триумфите си. Все пак засега в горите беше доста безопасно и многобройните партизански чети, които сами нямаха сили да предприемат нещо по-голямо, поне можеха да бъдат сигурни, че неприятелят не ще ги търси в далечните глухи дебри.

Затова пан мечникът се отказа от мисълта да търси убежище в Бяловежките гори, пътят до които беше дълъг, а по пътя имаше множество по-големи градове с многочислени гарнизони.

— Господ-Бог даде суха есен — казваше той на момичетата си, — поради което може и по-лесно да се живее *sub Jove*^[1]. Ще заповядам да ви направят хубава шатричка, ще ви дам жена да ви прислужва и ще останете в стана. В тия времена няма по-безопасно убежище от горите. Моето Билевиче е изгорено до основи; разбойници нападат именията, а често това правят и шведски разезди. Къде можете по-безопасно да

скриете глава, отколкото при мене, който имам неколкостотин саби на разположение? А когато по-късно времето се влоши, ще ви се намери някаква къщичка в дълбоките дебри.

Тая мисъл се хареса много на панна Борзобогата, защото в четата имаше няколко млади Билевичи, любезни кавалери, освен това непрекъснато се говореше, че пан Бабинич иде към тия места.

И Ануша очакваше, че щом дойде, веднага ще избие шведите, а после... после ще стане каквото Бог даде. Оленка също така смяташе, че е най-безопасно при четата, но искаше да се отдалечат от Тауроги, понеже се страхуваше, че Сакович може да организира преследване.

— Да отидем към Водокти — каза тя, — там ще бъдем между свои. Дори Водокти и да е изгорено, остава Митруни и всички други съседни селца, населени с дребна шляхта. Невъзможно е целият край там да е превърнат в пустиня. В случай на опасност Лауда ще ни брани.

— О, всички лауданци отидоха с Володиовски — възрази младият Юр Билевич.

— Останали са старците и юношите, най-сетне там дори жените могат да се отбраняват в случай на нужда. Там и горите са по-големи от тукашните; ловците Домашевичи или димните Гошчевичи ще ни отведат в Роговските гори, където никакъв неприятел не може да ни намери.

— А аз, като обезпеча обоза и вас, ще нападам шведите и ще чистя ония, които посмеят да се покажат край горите — каза пан мечникът. — Това е хубава мисъл! Тук няма какво да правим, там можем да окажем по-големи услуги.

Кой знае дали мечникът не се хвана с готовност за тоя съвет на панна Александра, понеже в душата си също така се страхуваше малко от Сакович, който, изпаднеше ли в отчаяние, можеше да бъде страшен.

Сам по себе си обаче съветът беше умен, затова веднага се хареса на всички и мечникът още същия ден изпрати пехотата под командването на Юр Билевич, за да се промъкне през горите по посока на Кракинов; а сам той тръгна с конницата два дни по-късно, като преди това събра подробни сведения дали от Кейдани или от Рошене, между които щеше да мине, не е излязла някаква по-голяма шведска военна част.

Движеха се бавно и предпазливо. Девойките пътуваха на селски каруци, а понякога на коне, за каквито мечникът се беше погрижил.

Ануша получи от Юр лека сабичка като подарък, препаса я храбро на копринен колан и с кривнато калпаче на глава обикаляше хоронгвата като някакъв ротмистър. Забавляваше я тоя поход и сабите, които лъщяха на слънцето, както и запалените огньове нощем. Младите офицери и войниците се възхищаваха много от нея, а тя шареше с очи на всички страни, разплиташе при похода плитките си, за да ги плете по три пъти на ден на бреговете на бистрите потоци, които ѝ заместваха огледалото. Тя говореше често, че иска да види битка, за да даде пример на храброст, но всъщност съвсем не желаше сражение; искаше само да завладее сърцата на всички млади бойци и наистина завладя безкраен брой от тях.

Оленка също сякаш се съживи отново, след като напуснаха Тауроги. Там я убиваше несигурната съдба в постоянния страх, сега се чувстваше по-безопасно в горските дебри. Здравият въздух възвръщаше силите ѝ. Видът на войниците, оръжието, движението и глъчката в стана действаха като балсам на уморената ѝ душа. И на нея също беше приятен походът на войската, а възможните опасности съвсем не я плашеха, защото в жилите ѝ течеше рицарска кръв. Понеже се показваше по-малко пред войниците и не си позволяваше да лудува с кончето си пред редиците, по-малко привличаше и очите. Но пък беше обградена с всеобщо уважение.

Мустакатите войнишки лица се усмихваха, когато видеха Ануша, а заставаха гологлави, когато Оленка се приближаваше до огньовете. По-късно това уважение се превърна в преклонение. Не мина и без буйно разтуптяване заради нея на някое сърце в млада гръд, само че очите не смееха да я гледат така направо, както гледаха онова лудо биле, украинката.

Те вървяха през гори, през гъсталаци, като често пъти изпращаха пред себе си разузнавачи, и едва на седмия ден късно през нощта пристигнаха в Любич, който се намираще на края на Лауданската околия и беше нещо като врата към нея. Тоя ден конете бяха толкова уморени, че въпреки настояванията на Оленка беше невъзможно да продължат по-нататък, затова мечникът забрани на момичето да капризничи и разположи четата за нощуване. А сам той с девойките се настани в шляхтишката къща, защото времето беше и мъгливо, а и

много студено. По рядка случайност шляхтишката къща не беше изгорена. Неприятелят я беше пощадил може би по поръчение на княз Януш Радживил, защото принадлежеше на Кмичиц; макар че по-късно князът узна за отричането на пан Анджей от него, навярно беше забравил или не е имал време да издаде нови заповеди. Въстаниците смятаха целия имот за собственост на Билевичи, а разбойниците не смееха да устройват грабежи под носа на лауданците. Затова в него не се беше променило нищо. Оленка влезе под тоя покрив със страшно чувство на болка и горчивина. Тя познаваше тук всеки кът, но почти с всеки бе свързан някакъв спомен за провинение на Кмичиц. Ето я пред нея трапезарията, украсена с портрети на Билевичи и с черепи на дивеч. Изпотрошените от куршумите черепи още висят закачени на гвоздеите, изпосечените със саби портрети гледат строго от стените, сякаш искат да кажат: „Гледай, момиче, гледай, наша внучко, той именно със светотатствена ръка изпосече портретите на нашите земни образи, които отдавна вече почиват в гроба!“

Оленка чувстваше, че не ще може да мигне в тоя опетнен дом. Стори й се, че в тъмните ъгли на стаите още се движат призраците на страшните компаньони и бълват огън от ноздрите си. А колко бързо тоя човек, толкова обичан от нея, преминаваше от лудория към провинение, от провинение към все по-големи престъпления, от изпосичането на портретите към разврат, към изгарянето на Упита и Волмонтовиче, към отвличането на нея самата от Водокти, по-нататък към служба на Радживил, към измяна, увенчана с обещание да вдигне ръка срещу краля, бащата на цялата Жечпосполита...

Ноцта отминаваше, а сънят не кацваше на клепачите на нещастната Оленка. Всички душевни рани се възобновиха в нея и започнаха да я парят болезнено. Срам отново гореше бузите й; в тоя миг очите не ронеха сълзи, но такава безкрайна мъка изпълваше сърцето й, че не можеше да се побере в него, горкото...

Мъка по какво? По това, което би могло да бъде, ако той беше друг, ако покрай своите недостатъци, дивост и разюзданост имаше поне честно сърце, ако най-сетне беше имал поне мярка в престъпленията, ако съществуваше някаква граница, която той не би бил способен да прекрачи. Все пак сърцето й би простило толкова много...

Ануша забеляза мъката на другарката си и подразбра причината, защото още преди това старият мечник ѝ беше издрънкал цялата тая история, и сега тя с доброто си сърце се приближи към панна Билевичувна, праметна ръце през шията ѝ и каза:

— Оленка! В тая къща ти се гърчиш от болка...

Отначало Оленка не искаше да говори нищо, само се разтрепера цялата като лист от трепетлика, а накрай страхотен, отчаян плач се изтръгна от гърдите ѝ. Тя хвана конвулсивно ръката на Ануша, опря светлата си глава върху рамото ѝ, а риданието я разтърсваше както вятърът храст.

Ануша трябваше да чака дълго, докато ѝ мине, после, когато Оленка се поуспокои, обади се тихо:

— Оленка, да се молим за него...

А панна Александра закри очи с двете си ръце.

— Не... мога!... — каза тя с усилие.

И след малко започна да прибира трескаво косата си отзад, защото беше паднала над челото ѝ, и заговори със задъхан глас:

— Виждаш ли... не мога... Ти си щастлива!... Твоят Бабинич е благороден, славен... пред Бога... и отечеството... Ти си щастлива! Аз нямам право дори да се моля... Навсякъде тук е пролята човешка кръв... пепелища! Поне да не беше изменил на отечеството! Да не бе се заел да продава краля!... Преди това аз бях вече простила всичко... в Кейдани... защото мислех... защото го обичах... с цялото си сърце!... Но сега не мога... О, Боже милостиви! Не мога! Бих желала самата аз да не съм жива... и той да не е вече жив!

На това Ануша каза:

— За всяка душа можем да се молим, тъй като Бог е по-милостив от хората и знае оправдания, които често пъти не са известни на хората.

След тия думи тя коленичи за молитва, а Оленка се хвърли на земята и прекара така просната чак до сутринта.

На другия ден по цялата околност гръмна новината, че пан мечник Билевич се намира в Лауда. При тая вест всичко живо тръгна да го приветства. От съседните гори заизлизаха съсухрени старци и жени с малки деца. Две години вече никой от шляхтишките села не беше нито сял, ни орал. Самите села бяха отчасти изгорени и запустели. Населението живееше в горите. Мъжете в разцвета на

възрастта си бяха заминали с пан Володиевски или постъпили в разни партизански чети, само юношите пазеха и защитаваха остатъка от имуществото и защитаваха добре, но под прикритието на горските дебри.

Затова посрещаха мечника като спасител, с голям плач от радост, защото на тия прости хора се струваше, че щом мечникът е дошъл и панна Александра се връща в старото си гнездо, трябва да идва краят на войната и бедствията. И веднага започнаха да се връщат в селцата си и да прибират полуподивелия си вече добитък от най-дълбоките гори.

Наистина шведите се намираха наблизко, укрепени с насипи в Поневеж, но вече им обръщаха по-малко внимание поради силата на мечника и на другите партизански групи в околността.

Пан Томаш дори възнамеряваше да нападне Поневеж, за да очисти напълно околията; чакаше само да се съберат повече хора под неговото знаме и преди всичко да бъдат доставени пушки на пехотата му, а ловците Домашевичи имаха много пушки, скрити в горите; засега той проучваше околността, като минаваше от село в село.

Но тоя преглед беше тъжен. Във Водокти шляхтишкият дом и половината село бяха изгорени; в Митруни също; Волмонтовиче на Бутримите, което Кмичиц беше изгорил навремето, се беше възстановило след пожара и оцеляло по една случайност; но Дрожейкани и Мозги наполовина, Морози изцяло, Гошчунни бе пострадало най-жестоко, защото и половината население беше изклано, а на всички мъже от старците до дванайсетгодишните момчета бяха отрязани ръцете по заповед на полковник Роса.

Така страшно беше газила войната тая околност, такива бяха последиците от измяната на княз Януш Радживил.

Но докато мечникът завърши прегледа си и стегне своите пехотни хоронгви, отново дойдоха радостни и едновременно страшни вести, които като хилядократно ехо прозвучаваха от къща в къща.

Юрек Билевич, който с разезд от няколко десетки конници бе отишъл край Поневеж и хвана там няколко шведи, пръв узна за битката при Простки. После с всяка вест пристигаха нови и нови подробности, толкова чудесни, че приличаха на приказка.

— Пан Гошевски — повтаряха — разбил граф Валдек, Израел и княз Богуслав. Войската е унищожена без остатък, командирите са в

плен! Цяла Прусия гори в огън!

Няколко седмици по-късно човешките уста започнаха да повтарят още едно страшно име, името на Бабинич.

— Бабинич допринесъл най-много за победата при Простки — говореха по цялата Жмудж. — Бабинич със собствената си ръка съсякъл и хванал княз Богуслав.

И по-нататък:

— Бабинич гори електорска Прусия, върви като смърт към Жмудж, сече, оставя само земя и небе.

А накрай:

— Бабинич изгорил Тауроги. Сакович избягал от него и се крие в горите...

Последната случка бе станала твърде близо и не можеха да се съмняват дълго в нея. Новината се потвърди напълно.

През цялото време, докато идваха тия вести, Ануша Борзобогата живееше сякаш в някакво опиянение, смееше се и плачеше едно след друго, тупаше с крака, когато някой не вярваше, и повтаряше пред всички, независимо дали някой иска или не иска да слуша:

— Аз познавам пан Бабинич! Той ме отведе от Замошч при пан Сапеха. Той е най-големият боец на света. Не зная дали пан Чарнецки може да се сравни с него. Като служеше под командването на пан Сапеха, той срази напълно княз Богуслав при първия поход... Сигурна съм, че той, а не някой друг, го е съсякъл при Простки. Той ще види сметката на пан Сакович и на десет като Сакович!... А за един месец ще измете шведите от цялата Жмудж!

И наистина думите ѝ започнаха бързо да се потвърждават. Вече нямаше и най-малко съмнение, че страшният воин, наричан Бабинич, се беше придвижил от Тауроги навътре в страната по посока към север.

При Колтине разби полковник Балдон и унищожи напълно неговата част; при Ворне съсече шведската пехота, която отстъпваше пред него към Телше; при Телше води по-голяма победоносна битка с двама полковници, Норман и Худенскьолд, в която Худенскьолд падна убит, а Норман с остатъците от войската избяга чак в Загури на самата жмуджска граница.

От Телше Бабинич тръгна към Куршани, като гонеше пред себе си по-малки шведски части, които се криеха презглава от него под

крилата на по-големите гарнизони.

Името на победителя се носеше от Тауроги и Полонга до Бирже и Вилкомеж. Разказваха за жестокостите му над шведите: говореше се, че войската му, която отначало се състояла само от един малък татарски чамбул и доброволческа хоронгвичка, сега расте от ден на ден, защото всичко живо тича към него, всички партизански чети се свързват с него, а той умее да ги държи с желязна ръка и да ги води срещу неприятеля.

Умовете бяха толкова заети с победите му, че вестта за поражението, което пан Гошевски претърпя от Стенбок при Филипов, мина почти без ехо. Бабинич беше по-близо и с Бабинич се занимаваха повече.

Ануша молеше всеки ден мечника да тръгне и се присъедини към прославения боец. Подкрепяше я и Оленка, настояваха всички офицери и шляхтичи, възбуждани дори само от любопитство.

Но това не беше лесно. Първо, Бабинич се намираще на други места; второ, той често изчезваше така, че по цели седмици не се чуваше нищо за него, и отново се появяваше заедно със съобщение за нова победа; трето, всички шведски отряди и гарнизони от градовете и градчетата бяха преградили пътищата с големи свои групи, за да се пазят от него; най-сетне отвъд Рошене се беше появил значителен отряд на Сакович, за който се съобщава, че страхотно унищожава всичко пред себе си и с големи изтезания разпитва хората за четата на Билевич.

Мечникът не само че не можеше да тръгне към Бабинич, но се страхуваше, че може би наскоро ще му стане тясно и в района на Лауда.

И понеже сам не знаеше какво да предприеме, довери се на Юрек Билевич, че има намерение да се оттегли на изток в Роговските гори. Юрек веднага се изтърва с тая новина пред Ануша, а тя отиде направо при мечника.

— Чичко мили — каза му тя (защото го наричаше така винаги когато искаше да издейства нещо от него), — чух, че щели сме да бягаме. Не е ли срам за един такъв знаменит воин да офейква само като чуе за неприятеля?

— Ти, ваша милост, винаги ще бъдеш на всяко гърне мерудия — отговори мечникът, изпаднал в затруднено положение. — Това не е

работа на ваша милост.

— Добре, тогава вие се оттегляйте, а аз ще остана тук.

— За да те улови Сакович ли? Ще видиш!

— Сакович няма да ме улови, защото пан Бабинич ще ме опази.

— Да, той ще знае къде си! Казах вече, че не ще успеем да се промъкнем до него.

— Но той може да дойде при нас. Аз съм негова позната; ако можех само да му изпратя писмо, сигурна съм, че ще дойде тук, след като по-напред разбие Сакович. Той ме обичаше малко и не би отказал помощ.

— А кой ще се наеме да занесе писмото?

— Можем да го изпратим по кой да е селянин...

— Това няма да е лошо, няма да е лошо, в никакъв случай няма да е лошо. Оленка има ум, но и на ваша милост не ѝ липсва. Дори да трябва засега да се скрием в гората пред някоя по-голяма сила, пак ще бъде добре Бабинич да дойде по тия места, понеже така по-скоро ще се присъединим към него. Опитай, ваша милост панно. Куриери ще се намерят, и то сигурни хора...

Зарадвана, Ануша започна да търси толкова грижливо, че още същия ден намери дори двама куриери, и то не селяни; единият беше Юрек Билевич, а другият Браун. Двамата трябваше да вземат по едно писмо с еднакво съдържание, та във всеки случай, ако не единият, поне другият да успее да го връчи на Бабинич. Ануша имаше повече трудности със самото писмо, но най-сетне го написа в следния вид:

„От най-дълбоката бездна пиша на ваша милост, ако ме помниш (макар че се съмнявам, тъй като защо ще трябва да помниш, ваша милост!), за да ми дойдеш на помощ. Но смея да се надявам, че не ще ме оставиш в нещастieto поради благоволенieto, което ваша милост проявяваше към мене по пътя от Замошч. Намирам се в четата на пан Билевич, рошенския мечник, който ме подслони, защото аз изведох братаницата му, панна Билевичувна, от пленничеството ѝ в Тауроги. И той, и ние двете сме обсадени от всички страни от неприятели, а именно от шведи и от някой си пан Сакович, пред чиято

грешна настойчивост трябваше да бягам и да търся убежище в стана. Аз зная, че ти, ваша милост, не ме обичаше, макар Бог да вижда, че не съм ти сторила нищо зло, а винаги от цялото си сърце съм ти желала и желая само добро. Но и без да ме обичаш, спаси нещастната сирота от суровите ръце на неприятеля. А Бог ще те възнагради стократно и аз ще се моля за ваша милост, когото днес наричам само добър покровител, а после до смъртта си ще го назовавам мой избавител...”

Когато куриерите вече напуснаха стана, Ануша си даде сметка на какви опасности се излагат те, та се уплаши за тях и поиска непременно да ги задържи. Дори със сълзи на очи почна да моли мечника да не им разрешава да заминат, защото и селяни могат да занесат тия писма, а на селяните е по-лесно да се промъкнат.

Но Браун и Юрек Билевич се запънаха така, че не помогнаха никакви увещания. И единият, и другият искаха да се надпреварват в услугите си, а никой не предвиждаше какво го чака.

Защото седмица по-късно Браун попадна в ръцете на Сакович, който заповяда да му одерат кожата, а горкият Юрек беше застрелян отвъд Поневеж, когато бягаше от един шведски разезд.

Двете писма попаднаха в ръцете на неприятелите.

---

[1] Под открито небе (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТА ГЛАВА

След като хвана Браун и му одра кожата, Сакович веднага се споразумя с полковник Хамилтон, англичанин на шведска служба и комендант на Поневеж, да ударят заедно четата на мечник Билевич.

По това време Бабиниц се беше загубил някъде в горите и от двайсетина дни не се чуваше нищо за него. Впрочем Сакович вече не обръщаше внимание на неговата близост. Наистина въпреки цялата си смелост той чувстваше някакъв инстинктивен страх от Бабиниц, но сега беше готов да загине сам, стига да си отмъсти. Откак Ануша избяга, яростта не преставаше нито за миг да разкъсва душата му. Погрешната сметка и нараненото честолюбие го докарваха до лудост, а освен това страдаше и сърцето му. Отначало той бе желал да вземе Ануша за жена само заради завещаните ѝ имоти от нейния пръв годеник пан Подбипента, но по-късно се влюби сляпо и до смърт в нея, както може да се влюби само такъв човек. И се стигна дотам, че той, който не се страхуваше от никого на света освен от Богуслав, че той, само пред погледа на когото хората побледняваха, гледаше като куче в очите на тая девойка, подчиняваше ѝ се, понасяше капризите ѝ, изпълняваше всичките ѝ желаня, мъчеше се да отгатва нейните мисли.

А тя използваше влиянието си и злоупотребяваше с него, мамеше го с думи, с погледи, принуждаваше го да ѝ служи като роб и накрай му изневери.

Сакович спадаше към ония хора, които смятат за добро само онова, което е добро за тях, а за зло и вина това, което ги ощетява. Затова в неговите очи Ануша беше извършила най-страшното престъпление и той не виждаше достатъчно голямо наказание за нея. Ако това се беше случило на някого друго, пан старостата щеше да се смее и подиграва, но понеже засегна неговата личност, той ревеше като ранен звяр и мислеше само за отмъщение. Искаше да пипне жива или мъртва виновницата в ръцете си. Предпочиташе жива, защото тогава би могъл най-напред да си отмъсти като мъж, но дори ако

девойката загинеше през време на нападението, той би се примирил с това, стига тя да не бъде в ръцете на някого другиго.

В желанието си да действа със сигурност, той изпрати при мечника подкупен човек с писмо уж от Бабиниц, с което от името на последния съобщаваше, че в срок от една седмица ще пристигне във Волмонтовиче.

Мечникът повярва лесно, а понеже вярваше в непобедимата сила на Бабиниц и не криеше това, не само че се настани за постоянно във Волмонтовиче, но разгласи новината и раздвижи почти цялото лауданско население. Оцелялата част от това население се прибра от горите, първо, защото беше вече краят на есента и настанаха големи студове и второ, поради самото любопитство да видят прославения воин.

В това време шведите на Хамилтон идеха от Поневеж за Волмонтовиче, а от Кейдани Сакович се прокрадваше като вълк.

На Сакович обаче дори на ум не идваше, че подир него, също така като вълк върви някой друг, който наистина не беше получил никакви писма, но имаше обичай да се явява там, където най-малко са го очаквали.

Кмичиц съвсем не знаеше, че Оленка се намира в четата на Билевич. В Тауроги, което унищожи с огън и меч, от разпита на пленените узна, че тя е избягала с панна Борзобогата, но предполагаше, че са избягали в Бяловежските гори, където се беше скрила и пани Скшетуска, а и много други шляхтички. Това той можеше да предполага и защото знаеше, че старият мечник отдавна възнамеряваше да отведе братаницата си в тия непроходими гори.

Пан Анджей се огорчи безкрайно много, че не я намери в Тауроги, но, от друга страна, се утешаваше с това, че тя беше се измъкнала от ръцете на Сакович и че ще намери безопасно убежище чак до края на войната.

А понеже не можеше да тръгне веднага за Бяловежските гори, реши да напада неприятеля в Жмудж и да го унищожава, докато го смаже окончателно. И успехът вървеше по неговите стъпки. От месец и половина победите му следваха една след друга и толкова много въоръжени хора прииждаха в отряда му, че скоро чамбулът съставяше едва една четвърт част от неговите сили. Най-сетне той очисти от неприятеля цялата западна част на Жмудж, а като чу за Сакович и

понеже имаше с него стари сметки за уреждане, навлезе в познатите му места и тръгна подир него.

Така двамата стигнаха близо до Волмонтовиче.

Мечникът, който по-рано се навърташе близо до селото, вече от една седмица се намираше в него и дори не можеше и да помисли какви страшни гости ще има съвсем наскоро.

Но една вечер момченца от Бутримите, които пасяха коне извън Волмонтовиче, съобщиха, че от гората излязла някаква войска и се приближава откъм юг. Мечникът обаче беше достатъчно стар и опитен войник, та веднага взе предпазни мерки. Той настани пехотата си, която отчасти вече беше снабдена с пушки от Домашевичите, в неотдавна възстановените къщи, а една част зае бариерата, през която се влизаше в селото, самият той пък заедно с конницата застана малко по-надире, зад плетищата, на просторното пасище, което достигаше до рекичката. Мечникът направи това главно за да го похвали Бабинич, който трябваше да разбира от добри разпореждания; но позицията му наистина беше силна.

След като Кмичиц бе изгорил селото, за да отмъсти за убитите си другари, то се възстановяваше малко по малко; а понеже по-късно шведската война наложи прекъсване на работата, по главната улица бяха натрупали много греди, мертеци, дъски. Цели купища материал имаше и около бариерата, та пехотата, макар и не толкова обучена, можеше да се отбранява дълго, скрита зад него.

Във всеки случай тя осигуряваше конницата срещу първата атака. Мечникът толкова много желаше да се покаже пред Бабинич с познанията си по военното дело, че дори изпрати разезд за разузнаване.

Но какво беше неговото изумление, а в първия момент и ужас, когато от далечината, иззад горичката, достигна ехо от гърмежи, после на пътя се показва разездът, но той летеше галоп с облак от неприятели зад гърба му.

Мечникът веднага се спусна към пехотата, за да издаде последни заповеди, а в това време от горичката започнаха да се изсипват все по-гъсти маси от неприятели и вървяха като скакалци към Волмонтовиче с оръжие, което светеше при залеза на слънцето.

Горичката беше близко, та като понаближи, конницата веднага пусна конете си в кариер, понеже искаше с един замах да премине през

барьерата, но внезапният огън на пехотата я спря на място. Дори първите редове се оттеглиха доста безредно и само петнайсетина души достигнаха с конските гърди до преградите от колове.

В това време мечникът също се съвзе, втурна се към конницата и заповяда на всички, които имаха пистолети или пушки, да отидат в помощ на пехотата.

Явно беше, че неприятелят е също така снабден с мускети, защото веднага след първото нападение започна много силен, макар и нередовен огън.

И така от двете страни загърмяха ту по-бързо, ту по-бавно; куршумите долитаха със съскане чак до конницата, удряха по къщите, плетищата, по купищата от греди; дим се простря над Волмонтовиче, барутна миризма изпълни улицата.

Така че Ануша имаше това, което бе искала, тоест битка.

Двете девойки още в първия момент възседнаха кончетата си по заповед на мечника, та в случай че неприятелските сили се окажат твърде големи, да могат да се оттеглят заедно с четата. Затова и ги сложиха в задните редове на конницата.

Но въпреки че Ануша носеше сабя на кръста си и рисово калпаче на главата, тя още отначало загуби ума и дума. Тая девойка, която толкова добре умееше да се справя в стаята с офицерите, не намери нито капка енергия, когато дойде време да застане на бойното поле очи срещу очи със синовете на Белона^[1]. Пищенето и ударите на куршумите я ужасяваха; хаосът, тичането на ординарците, гърмът на мускетите и стоновите на ранените правеха да губи съзнание, а барутната миризма спираше дъха в гърдите ѝ. Стана ѝ лошо, лицето ѝ побледня като платно и тя почна да се гърчи и да пици като дете; най-сетне един от шляхтичите, младият пан Олеша от Кемнари, трябваше да я вземе в прегръдките си. Той я държеше здраво, по-здраво, отколкото трябваше, и беше готов да я държи така до края на света.

Но войниците наоколо започнаха да се смеят.

— Рицар с рокля! — обадиха се гласове. — Върви да садиш кокошки и да чистиш пера!

А други викаха:

— Пане Оленка! Щит ти се залепи на ръката, но през него Купидон по-лесно ще те пронизе със стрелата си!...

И добро настроение обзе войниците.

Други обаче предпочитаха да гледат Оленка, която се държеше съвсем другояче. Отначало, когато покрай нея прелетяха няколко куршума, и тя побледня и не можеше да удържи да не навежда главата си и да затваря очи; но после рицарската кръв се разигра в нея, лицето и пламна като роза, тя повдигна глава и загледа с безстрашно око пред себе си. Разширените и ноздри сякаш поемаха с удоволствие барутната миризма. А понеже димът около бариерата ставаше все по-гъст и закриваше доста много гледката, като видя, че офицерите отиват напред, за да следят по-добре хода на битката, смелата девойка тръгна заедно с тях, без дори да мисли какво прави.

А всред гъстите редове на конницата се вдигна похвален шумол:

— Това е то кръв! Това е жена за войник, това е истински доброволец!

— Vivat Билевичувна!

— Да се проявим, ваша милост панове, защото си заслужава пред такива очи!

— И амазонките не са смеели така да се изправят срещу мускети! — викна някой от по-младите шляхтичи, забравил в унеса си, че амазонките са живели преди откриването на барута.

— Време е вече да свършим. Пехотата се отличи и *hostes*^[2] пострадаха много.

И наистина неприятелят не можа да постигне нищо с конницата си. Той непрекъснато налиташе с конете си, стигаше до бариерата, но след залп се оттегляше в безредие. И както вълната, разляла се по плоския бряг, оставя след себе си черупки, камъчета, умрели риби, така след всяка атака по пътя пред портата оставаха по петнайсетина човешки и конски трупове.

Най-сетне атаките престанаха. Приближаваха се само доброволци, които стреляха към селото с пистолети и мускети, за да отвличат вниманието на хората на Билевич. Пан мечникът обаче се изкатери по ръба на шляхтишката къща под стряхата и оттам забеляза движение в задните редове на неприятеля към полето и храстите, които се простираха от лявата страна на Волмонтовиче.

— Оттам ще се опитат! — викна той и веднага изпрати част от конницата между къщите, за да дадат отпор на неприятеля през овощните градини.

След половин час започна нова битка от лявото крило на четата, но също така с огнестрелно оръжие.

Оградените овощни градини още затрудняваха да се почне ръкопашен бой, но затрудняваха еднакво и двете страни. При това неприятелят се бе пръснал в дълга линия, та беше по-малко изложен на стрелбата.

Постепенно боят ставаше все по-ожесточен и енергичен, защото не престанаха да атакуват и бариерата.

Мечникът захвана да се безпокои.

Той още разполагаше със свободната лъка от дясната страна, простряла се до рекичката, не особено широка, но дълбока и мочурлива, преминаването през която можеше да бъде трудно, особено когато се бърза. Само на едно място имаше отгъпкано вървище до нисък бряг, по което караха добитъка към гората.

Пан Томаш се заоглежда все по-често в оная посока.

Внезапно между прозирния, с вече окапали листа върбов гъсталак той видя при вечерното сияние лъскаво оръжие и възчерен облак от войници.

„Бабинич иде!“ — помисли той.

Но в тоя момент при него долетя пан Хшонстовски, който командваше конен ескадрон.

— От реката се вижда шведска пехота! — викна той в ужас.

— Някакво предателство! — викна пан Томаш. — В името на Христа, скочи, ваша милост, с ескадрона си срещу тая пехота; иначе ще ни нападне отстрани!

— Много са! — отговори пан Хшонстовски.

— Задръжте ги поне за един час, а в това време ние ще се спасяваме с оттегляне към горите.

Пан Хшонстовски полетя и скоро пое през лъката начело на двеста души. Като видя това, неприятелската пехота започна бързо да се строява в гъсталака, за да посрещне противника си; след малко ескадронът пусна конете си напред, а от върбовите храсти изтрещя залп от мускети.

Мечникът се усъмни вече не само в победата, но дори в спасението на своята пехота.

Той още можеше да се оттегли с част от конницата, с девойките и да търси подслон в гората, но такава оттегляне беше равно на голямо

поражение, понеже като последица щеше да подложи под меча по-голямата част от четата и остатъка от лауданското население, което се беше събрало във Волмонтовиче, за да види Бабинич; в такъв случай и самото Волмонтовиче естествено щеше да бъде сравнено със земята.

Оставаше още едничка надежда, че пан Хшонстовски ще разбие оная пехота.

В това време на небето се стъмни, но в селото ставаше все по-светло, защото се запалиха стърготините, треските и талашът, струпани пред първата къща при бариерата. От тях се запали самата къща и над селото засвети кърваво пожарно сияние.

При неговия блясък пан мечникът видя конницата на Хшонстовски, която се връщаше уплашена и безредна, а зад нея шведската пехота се изсипваше от гъсталаците и летеше бегом в атака.

Тогава разбра, че трябва да се оттегли по единствения свободен път.

И той вече се втурна при останалата конница, вече замахна със сабя и викна: „Кръгом, ваша милост панове, и в строй, в строй!“ — когато внезапно и от тила се обадиха гърмежи, смесени с войнишки викове.

Тогава мечникът разбра, че е обграден, че е попаднал като в клопка, от която няма нито изход, нито спасение.

Оставаше му само да загине славно, затова изскочи пред редицата на конницата и викна:

— Ще паднем един върху друг! Не ще поскъпим кръвта си за вярата и отечеството!

Но ето че огънят на неговата пехота, която отбраняваше бариерата и лявата страна на селото, отслабна, а все по-силният вик на неприятеля вестеше неговият близък триумф.

Но какво означават тия хрипливи гласове на корни в редовете на Саковичовата шайка и това биене на барабани в шведските редове?

Чуват се все по-ужасени крясъци, някакви странни, смесени, в които звучи сякаш не триумф, а ужас.

Изведнъж огънят при бариерата спира като прерязан с нож. Групи от конницата на Сакович летят презглава от лявата страна към главния път. Отдясно пехотата спира и вместо да върви напред, почва да се оттегля към храсталаците.

— Какво е това?... В името на Христа! Какво е това? — вика мечникът.

Внезапно отговорът идва откъм оная горичка, от която беше излязъл Сакович, а сега от нея се изсипват хора, коне, знамена, бунчуци, саби и идат — не, по-скоро летят като вихър и не като вихър, а като вихрушка. Виждат се като на длан при кървавите блясъци на пожара. Вървят хиляди! Земята сякаш бяга изпод краката им, а те летят като гъста лавина и човек би казал, че някакво чудовище е излязло от дъбравата и препуска през полето към селото, за да го погълне. Пред тях лети въздухът, тласкан от техния напор, летят страхът и гибелта... Ето, ето! Тук са вече! Ще издухат Сакович като вихър!

— Боже! Велики Боже! — вика мечникът, сякаш обезумял. — Това са наши! Това е сигурно Бабинич!

— Бабинич! — крещат подир него всички гърла.

— Бабинич! — чуват се ужасени гласове и в отряда на Сакович.

И цялата неприятелска шайка завива надясно, за да побегне към своята пехота.

Плетът се троши с пронизителен трясък под напора на конските гърди; пасбището се изпълва с побягнали неприятели, но ония вече са стъпили на шиите им, режат, секат, мушат, секат без отдих, секат без милост. Чуват се викове, стонове, фучене на саби. И едните, и другите връхлитат върху пехотата, събарят я, разбиват я, разпръскват. Човек би казал, че хиляди селяни са застанали на гумното и удрят с тоягите за вършеене. Най-сетне цялата маса се срива към реката, изчезва в храсталаците, прехвърля се на другия бряг. Още се виждат, непрекъснато гонят и секат, и секат! Отдалечават се. Още веднъж блясват със сабите си и най-сетне изчезват в храстите, в простора, в мрака.

Пехотата на мечника започва да се прибира от портата и от къщите, които вече не се нуждаят от отбрана; конницата стои още малко време така слисана, че глухо мълчание цари в редовете, и едва когато запалената къща се срива с трясък, някакъв глас се обажда внезапно:

— В името на Отца и Сина и Светия Дух! Буря прелетя!

— Жива душа няма да остане от това преследване! — добави друг глас.

— Ваша милост панове — викна внезапно мечникът, — а ние няма ли да се хвърлим въз тия, които ни заобикаляха откъм гърба? Сега те отстъпват, но ние ще ги догоним!

— Бий! Убий! — отговарят гласове в хор.

И цялата конница се обръща и пуска конете си подир последния неприятелски отряд. Във Волмонтовиче остават само старците, слугите, децата и панна Александра с другарката си.

Къщата бива мигновено угасена, след което безкрайна радост обхваща всички сърца. Жените вдигат ръце към небето с плач и ридание и като се обръщат в посоката, накъдето бе полетял Бабинич, викат:

— Бог да те благослови, непобедими воине! Спасителю, който избави нас, децата ни и нашите домове от унищожение!

Съсухрените Бутрими повтарят в хор:

— Бог да те благослови. Бог да те води! Без тебе с Волмонтовиче щеше да бъде вече свършено!

Ах, ако в тая тълпа знаеха, че е спасила селото от огъня, а населението от меча същата оная ръка, която преди две години внесе огън и меч в същото това село!...

След угасяването на пожара всичко живо се залови да прибира ранените, а разлютените юноши тичаха с върлини по бойното поле и доубиваха шведите и разбойниците на Сакович.

Оленка веднага пое ръководството по превързването на ранените. Винаги хладнокръвна, пълна с енергия и сила, тя не прекъсна работата, докато всеки ранен не се намери в някоя къща с превързани рани.

После цялото население последва примера ѝ и отиде при селския кръст да се моли за падналите; през цялата нощ никой във Волмонтовиче не притвори очи, всички чакаха завръщането на мечника и Бабинич и при това тичаха да приготвят съответно посрещане на победителите. Отгледани в горите говеда и овни отиваха под ножа; огнищата пламтяха чак до сутринта.

Само Ануша не можеше да вземе участие в нищо, защото най-напред страхът я беше лишил от сили, а после я обхвана толкова голяма радост, та приличаше на лудост. Оленка трябваше да се грижи и за нея, а тя ту се смееше, ту плачеше или пък се хвърляше в прегръдките на другарката си и повтаряше безразборно и объркано:

— Е, какво, кой ни спаси и нас, и мечника, и четата, и цялото Волмонтовиче? Пред кого избяга Сакович? Кой го победи, а и шведите заедно с него?... Пан Бабинич! Е, какво? Аз знаех, че ще дойде. Нали му писах. А той не е забравил! Знаех, знаех, че ще дойде. Аз го доведох тук! Оленко! Оленко! Аз съм щастлива! Не ти ли казвах? Него никоой не ще победи! Пан Чарнецки не може да се сравни с него... О, боже, боже! Той нали ще се върне тук? Още днес? Ами ако нямаше да се върне, не щеше да идва, нали?... Оленка, чуваш ли, някакви коне цвилят в далечината...

Но в далечината не цвилеше нищо. Едва на разсъмване се разнесе тропот, възгласи, песни и пан мечникът се върна. Конницата на разпенени от преследването коне изпълни цялото село. Песните, виковете, разказите нямаха край.

Мечникът, омазан с кръв, задъхан, но радостен, разказваше до изгрев-слънце как разпердушинил отряда неприятелски райтари, как летял подир тях цели две мили и ги унищожил почти до крак.

И той, както цялата войска и всички лауданци, беше убеден, че Бабинич ще се върне всеки момент.

Но стана пладне, после слънцето измина втората половина от пътя си и наклони към залез, а Бабинич не се връщаше.

А надвечер се появиха червени петна по лицето на Анушка.

„Дали се е интересувал само от шведите, а не и от мене? — мислеше си тя. — Но все пак той е получил писмото, щом дойде тук...“

Горката, не знаеше, че душите на Браун и на Юр Билевич бяха вече отдавна на оня свят и че Бабинич не беше получил никакво писмо.

Защото, ако бе го получил, щеше да се върне като светкавица във Волмонтовиче, само че... не за тебе, Ануша!

Измина още един ден; мечникът все не губеше надежда и не тръгваше от селото.

Ануша мълчеше упорито.

— Той ме оскърби страшно! Но така ми се пада заради моята боязливост, заради греховете ми! — казваше си тя.

На третия ден пан Томаш изпрати двайсетина души на разузнаване.

Те се върнаха на четвъртия ден с донесение, че пан Бабинич превзел Поневеж, а от шведите не оставил жив никого. После тръгнал неизвестно за къде и всякакъв слух за него изчезнал.

— Вече няма да го намерим, докато не се яви отново! — каза на това мечникът.

Ануша стана цяла усойница: който от по-младите шляхтичи и офицери се доближеше до нея, веднага го ухапваше. А на петия ден тя каза на Оленка:

— Пан Володиовски е също така добър войник, но не е такъв грубиян.

— А може би — отговори на това Оленка замислено, — може би пан Бабинич си остава верен на оная, за която ти е споменавал по пътя от Замошч.

На това Ануша каза:

— Добре! Все ми е едно...

Но тя не каза истината, защото на нея съвсем още не й беше все едно.

---

[1] Римска богиня на войната, сестра на Марс. — Бел.прев. ↑

[2] Враговете (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Сакович беше така окончателно разбит, че едва успя да се скрие в горите близо до Поневеж с още четирима души. После цели месеци скита из тях, преоблечен като селянин, и не смееше да се покаже на белия свят.

А Бабинич връхлетя върху Поневеж, изби там гарнизона от шведска пехота и тръгна да преследва Хамилтон, който не можеше да бяга към Инфлантия поради значителните полски сили, съсредоточени в Шавле и по-нататък при Бирже, та изви встрани към изток с надежда, че ще успее да се промъкне до Вилкомеж. Той се беше вече усъмнил, че ще спаси своя полк, и само гледаше да не изпадне в ръцете на Бабинич, тъй като навсякъде се говореше, че тоя суров воин заповядвал да избиват пленените до крак, за да не се товари с грижи.

И така нещастният англичанин бягаше като елен, гонен от глутница вълци, а Бабинич го преследваше още по-ожесточено; затова не се върна във Волмонтовиче и дори не попита каква чета бе успял да спаси.

Първите слани вече бяха почнали да покриват сутрин земята, та бягството ставаше по-трудно, защото следите от копита се запазваха върху горската почва. В полята нямаше паша, конете гладуваха страшно.

Райтарите не смееха да се спират по-дълго по селата от страх, че упоритият неприятел може да ги настигне всеки миг.

Най-сетне теглото надмина всяка граница; войниците се хранеха само с листа, дървена кора и със собствените си коне, които гинеха от умора.

След една седмица те сами взеха да молят своя полковник да се обърне с фронт срещу Бабинич и да приеме боя, защото предпочитат да умират от меч, отколкото от гладна смърт.

Хамилтон послуша и се изправи за бой в Андронишки. Шведските сили бяха толкова малки, че англичанинът не можеше дори да мечтае за победа, особено над такъв противник. Но и самият той беше вече много уморен и искаше да загине.

Започнатата обаче в Андронишки битка свърши близо до Троупе, където паднаха последните шведи.

Хамилтон загина от геройска смърт, като се бранеше под едно крайпътно разпятие срещу петнайсетина татари, които отначало искаха да го хванат жив, но разярени от упоритостта му, най-сетне го насякоха със сабите си.

Обаче и хоронгвите на Бабиниц бяха толкова уморени, че нямаха нито сили, нито желание да стигнат дори до близкото Троупе, и всяка веднага започна да се настанява за нощуване там, където се намираше през време на битката, като палеше огънове между неприятелските трупове.

Нахраниха се и всички заспаха дълбок сън.

Самите татари отложиха за другия ден претърсването на труповете.

Кмичиц, който мислеше главно за конете, не се противопостави на тая почивка.

На другия ден обаче стана доста рано, за да пресметне собствените си загуби след ожесточения бой и да раздели справедливо плячката. Веднага след закуската се изправи на височината под същото разпятие, при което беше загинал Хамилтон, а полските и татарските офицери се приближаваха един по един при него с отбелязани на рабоши загубите на хора и даваха рапорта си. Той слушаше, както селски стопанин слуша лете надзирателите, и се радваше в себе си на обилната жътва.

По едно време към него се приближи Акбах Улан, подобен повече на плашило, отколкото на човек, защото във волмонтовичката битка му бяха разбили носа с дръжката на сабя, поклони се, подаде на Кмичиц окървавени книжа и каза:

— Ефенди, някакви писма се намериха при шведския вожд; предавам ти ги съгласно заповедта.

Кмичиц наистина беше издал веднъж завинаги заповед всички книжа, намерени при труповете, да му се донасят веднага след битката, защото често пъти от тях можеше да разбере намеренията на неприятеля и да действа съответно с това.

Но в тоя момент не бързаше толкова, затова кимна с глава на Акбах Улан и прибра хартиите в пазвата си. А Акбах изпрати при

чамбула, като му заповяда да тръгне веднага за Троупе, където щяха да останат на по-дълга почивка.

Сега хоронгвите почнаха да минават една след друга пред него. Най-отпред вървеше чамбулът, който сега броеше по-малко от петстотин души, останалите бяха паднали през постоянните битки, но всеки татарин имаше зашита в седлото, кожуха и шапката си толкова шведски риксдалери, пруски талери и дукати, та човек можеше да плати за него толкова сребро, колкото тежи той. При това тия хора съвсем не приличаха на обикновените татарски чамбули, защото всичко по-слабо беше отпаднало от тежкия труд, останали бяха само отбор юнаци, плещести, с желязна издръжливост и хапливи като стършели. Постоянните боеве ги бяха обучили така, че при ръкопашен бой биха могли да удържат дори срещу редовната полска конница, срещу райтарите или срещу пруските драгуни, а когато бяха еднакви по брой, отиваха като вълци срещу овце. В боя пазеха с особено страшна ожесточеност трупове на другарите си, за да могат после да си поделят техните съкровища.

Сега минаваха пред пан Кмичиц с рядко хубаво настроение, биеха барабани, пицяха с конски пицjali и разтърсваха бунчук, а се движеха толкова стегнато, че и редовните войници не биха се движили по-добре. След тях вървяха драгуните, организирани от пан Анджей с голямо усилие от всякакъв вид доброволци, въоръжени с рапири и мускети. Командваше ги бившият вахмистър Сорока, сега повишен в офицерски чин, дори капитан. В тоя полк, облечен с еднакви оплячкосани мундири, смъкнати от пруски драгуни, имаше преди всичко хора от низък произход, но пан Кмичиц харесваше именно такъв род хора, защото те слушаха сляпо и понасяха всички трудности без никакво мърморене.

В двете доброволчески хоронгви, които идеха след тях, служеха само по-дребни и по-едри шляхтичи. Те бяха буйни и неспокойни хора, които при друг военачалник щяха да се превърнат в шайка от грабители, но в тия железни ръце приличаха на редовните хоронгви и сами обичаха да се наричат „петигорски“. Те издържаха по-малко от драгуните срещу огъня, но пък в първия устрем бяха страшни, а по опитност в ръкопашния бой превъзхождаха цялата войска, защото всеки си имаше свой начин на фехтуване.

Най-сетне подир тях минаха около хиляда души нови доброволци, здрави мъже, но над които трябваше още много да се работи, за да станат стегната войска.

Всяка от тия хоронгви, когато минаваше покрай разпятието, надаваше възглас и при това поздравяваше пан Анджей със сабите си. А той се радваше все повече. Защото това беше значителна и не лоша сила! Много нещо беше извършил вече той с нея, много неприятелска кръв беше пролял, а Бог знае какво ли още ще успее да извърши.

Големи бяха неговите стари грехове, но и новите му заслуги не бяха малки. Ето че той се беше вдигнал от падението си, от греха и отиде да го изкупва не в притвора на черквата, но на бойното поле, не в пепелта, а в кръвта. Той беше защитавал пресветата Дева, отечеството, краля и сега чувства, че му е по-леко, по-весело на душата. О! Дори гордост изпълва юнашкото сърце, защото не всеки би могъл да се справи така, както той!

Та нали има толкова много изпълнени с огън шляхтичи, толкова рицари в тая Жечпосполита, а защо никой не стои начело на такава хоронгва както той, нито дори Володиовски, нито Скшетуски. Кой при това бе пазил Ченстохова, кой бе бранил краля в теснините? Кой съсече Богуслав? Кой пръв влезе с огън и меч в електорска Прусия?! Ето и сега в Жмудж също почти няма вече неприятели.

Сега пан Анджей почувства онова, което чувства сокол, когато разпери криле и се издига все по-високо и по-високо! Хоронгвите преминаваха и го поздравяваха с гръмки възгласи, а той бе вдигнал глава и се питаше: „Докъде ли ще стигна в тоя си полет?“ И лицето му пламна, защото в тоя миг му се стори, че в себе си носи хетман. Но ако получи хетмански жезъл, ще го получи от бойното поле, от раните си, от заслугите си, от славата си. Пред очите му вече няма да го размахва никакъв предател, както навремето си го размахваше Радживил, а ще му го сложи в ръцете благодарното отечеството по волята на краля. А той няма защо да се грижи кога ще стане това, само трябва да бие и бие — да бие утре, както би вчера!

Тук развихреното рицарско въображение се върна към действителността. За къде трябва да тръгне от Троупе, на кое ново място ще трябва да се залови с шведите?

Внезапно той си спомни за писмата, намерени при трупа на Хамилтон, които му предаде Акбах Улан; бръкна с ръка в пазвата си,

извади ги, погледна и веднага удивление се изписа на лицето му.

Защото на писмото съвсем ясно беше написано с женски почерк:

„До негова милост пан Бабинич, полковник на татарските и доброволчески войски.“

— За мене?... — каза пан Анджей.

Печатът беше строшен, та той бързо отвори писмото, оглади хартията с длан и зачете.

Но още недовършил, и ръцете му се разтрепераха, лицето му се промени и той викна:

— Слава на Господа-Бога! Боже милостиви! Ето и наградата ми иде от твоите ръце!

Сега той хвана с две ръце подножието на кръста и започна да удря светлата си коса в него. Другояче не знаеше как може да благодари на Бога в тоя момент, не можеше да намери повече думи за молитва, защото го беше овладяла радост, подобна на вихър, и го бе понесла високо чак под небето.

Беше писмото от Анна Борзобогата. Шведите го бяха намерили при Юрек Билевич, а сега през друг труп бе дошло в ръцете на Кмичиц. Хиляди мисли прелитаха през главата на пан Анджей с бързината на татарски стрели.

Значи Оленка не беше в Бяловежките гори, а в четата на Билевич? И той именно я беше спасил, а заедно с нея онова Волмонтовиче, което някога беше изгорил заради другарите си! Изглежда, че Божията ръка е насочвала така стъпките му, та с един замах да заплати за всички злини и на Оленка, и на Лауда. Ето че прегрешенията му са заличени! Може ли сега да не му прости тя, както и тая сива лауданска шляхта? Могат ли да не го благославят? И какво ще каже любимата девойка, която го смята за предател, когато узнае, че тоя Бабинич, който събори Радживил, който до пояс е газил в немска и шведска кръв, който унищожи неприятеля в Жмудж, прогони го в Прусия и Инфлантия, е той, Кмичиц, но вече не побойникът, не осъденият на изгнание, не предателят, а защитникът на вярата, краля и отечеството!

А пък веднага след преминаването на жмуджката граница пан Анджей щеше да разгласи на всички страни кой е тоя преславен Бабинич и ако не направи това, то е само защото се страхуваше, че при самото прозвучаване на истинското му име всички ще се отвърнат от него, всички ще го подозират, ще му откажат помощ и доверие. Само две години са изтекли откак, заблуден от Радживил, той беше избивал ония хоронгви, които не бяха искали да тръгнат заедно с Радживил срещу краля и отечеството. Само преди две години той беше дясната ръка на големия предател!

Но сега всичко се беше променило! Сега, след толкова победи и такава слава, той има право да отиде при момичето и да му каже: „Аз съм Кмичиц, но съм твоят спасител!“ Има право да викне към цялата Жмудж: „Аз съм Кмичиц, но твоят спасител!“

Освен това Волмонтовиче не е далеко! Една седмица Бабинич беше преследвал Хамилтон, но Кмичиц за по-малко от седмица ще бъде пред нозете на Оленка.

И пан Анджей стана, блед от вълнение, с пламнали очи, със светнало лице, и викна към слугата:

— Бързо коня ми! Бързо! Бързо!

Слугата докара врания кон и сам скочи да подаде стремето, но като застана на земята, каза:

— Ваша милост! Някакви чужди хора идват към нас от Троупе заедно с пан Сорока и карат тръс.

— Те не ме интересуват! — отговори пан Анджей.

В това време двамата конници се приближиха на двайсетина крачки, после единият от тях, придружен от Сорока, излезе напред, долетя и свали рисовия калпак от рижата си като огън коса.

— Виждам, че стоя пред пан Бабинич! — каза той. — Радвам се, че намерих ваша милост.

— С кого имам чест? — попита пан Кмичиц нетърпеливо.

— Аз съм Вершул, някога ротмистър от татарските хоронгви на княз Йереми Вишньовецки; пристигам в родния си край, за да събирам войска за новата война. Освен това донесох писмо за ваша милост от великия хетман пан Сапеха.

— За нова война ли? — попита Кмичиц и смръщи вежди. — Какво говориш, ваша милост?

— Това писмо по-добре от мене ще ти обясни, ваша милост — каза Вершул и подаде писмото на хетмана.

Кмичиц разчупи трескаво печата. Писмото на Сапеха гласеше така:

„Многолюбезни ми пане Бабинич! Нов потоп върху родината ни! Подписан е съюз между шведа и Ракочи^[1] и е уговорена подялбата на Жечпосполита. Осемдесет хиляди унгарци, седмоградци, власи и казаци всеки момент ще прекрачат нашата южна граница. А понеже при такава окончателна гибел ще трябва да напругнем всички сили, за да остане за бъдещите векове поне славно име след нашия народ, изпращам ти, ваша милост, тая заповед, според която ще трябва, без да губиш нито минутка време, да обърнеш конете си право на юг и да побързаш към нас с големи преходи. Ще ни намериш в Бжешч, откъдето веднага ще те изпратим по-нататък. Засега *periculum in mora*^[2]. Княз Богуслав се освободи от плен, но пан Гошевски ще има грижата за Прусия и Жмудж. Още веднъж препоръчвам на ваша милост да бърза и вярвам, че любовта ти към изправеното пред гибел наше отечеството ще бъде най-добрата шпора за тебе.“

Като свърши четенето, Кмичиц изпусна писмото на земята и започна да се търка с ръце по овлажнялото лице, накрай погледна Вершул замаяно и попита с тих, сподавен глас:

— Защо пан Гошевски ще трябва да остане в Жмудж, а аз да тръгвам на юг?

Вершул сви рамене.

— Попитай, ваша милост, хетмана в Бжешч! Аз не мога нищо да ти кажа.

Внезапно страшен гняв стисна пан Анджей за гърлото, очите му засвяткаха, лицето посиня и той викна с пронизителен глас:

— А пък аз няма да мръдна отгук! Разбираш ли, ваша милост!

— Така ли? — отговори Вершул. — Моя работа беше да предам заповедта, а останалото е ваша грижа! Моите почитания, моите почитания! Искях да остана няколко часа във вашата компания, но след това, което чух, предпочитам да потърся друга.

След тия думи Вершул обърна коня си и замина.

Пан Анджей отново седна под разпятието и започна да се оглежда безсмислено по небето, сякаш искаше да познае какво ще бъде времето. Слугата се отдалечи настрана с конете и наоколо настана тишина.

Утринта беше хубава, бледа, полуюсенна и полузимна. Вятър не духаше, но от брезите, които растяха около разпятието, падаха без шум последните пожълтели и свити от студа листа. Безброй врани и чавки летяха над горите, някои кацаха със силно грачене съвсем близо до разпятието, защото по полето и пътя още беше пълно с непогребани шведски трупове. Пан Анджей гледаше тия черни птици и мигаше с очи. Човек би казал, че иска да ги преброи. После притвори клепачи и дълго седя неподвижен. Най-сетне трепна, смръщи вежди, опомни се и така заговори на себе си:

— Не може другояче! Ще замина след две седмици, но не сега. Да става каквото ще! Не аз съм докарал Ракочи. Не мога! Кое е прекалено, прекалено е!... Малко ли се наблъсках, малко ли се измъчих, малко ли безсънни ноци съм прекарал на седлото, малко ли своя и чужда кръв съм пролял? Такава ли ще ми е наградата за всичко?!... Ако не бях получил това писмо, щях да тръгна; но и двете съобщения дойдоха в един и същи час, сякаш за да ми е по-голяма болката, по-голяма скръбта... Ако ще светът да загине, няма да тръгна! Отечеството не ще пропадне за две седмици, а освен това явно е, че над него виси Божият гняв и тогава човешката сила не може да постигне нищо. Боже, боже! Хиперборейци, шведи, прусаки, унгарци, седмоградци, власи, казаки — всичко изведнъж! Кой може да удържи? О, Господи, какво се е провинило пред тебе това наше злочесто отечество, тоя набожен крал, та си извърнал лицето си от тях и не даваш нито милост, нито спасение, а все нови и нови бедствия ни изпращаш? Малко ли е още пролятата кръв? Малко ли са сълзите? Ето, тук хората вече забравиха да се веселят, тук ветровете не веят, ами стенат... Тук дъждовете не ваят, ами плачат, а ти шибаш ли, шибаш! Милост, Господи! Спасение, Боже!... Грешихме... но нали дойде и

разкажанието!... Ето, отказахме се от нашите богатства, яхнахме конете и бием ли, бием! Отказахме се от безпътството, отказахме се от личните си работи. Тогава защо не простиш? Защо не ни зарадваш?

Тук внезапно съвестта го грабна за косата и го разтърси така, че той викна, защото заедно с това му се стори, че слуша някакъв непознат глас, който се излива от целия небосвод и казва:

— Отказали сте се били от личните си работи ли? А ти, нещастнико, какво правиш в тоя момент? Изтъкваш заслугите си, но когато дойде първият миг на изпитание, веднага се изправяш като побеснял кон и викаш: „Няма да отида!“ Загива майката родина, нови мечове пронизват сърцето и, а ти се отвърщаш от нея, не искаш да я подкрепиш с ръката си, тичаш подир собственото си щастие и викаш: „Няма да отида!“ Тя протяга кървави ръце и ето, ето пада, вече губи съзнание, вече агонизира и зове с последен глас: „Деца! Помощ!“ А ти ѝ отговаряш: „Няма да отида!“ Горко вам! Горко на такъв народ, горко на тая Жечпосполита!

Тук страхът наежи косата на пан Кмичиц на главата му, а цялото му тяло затрепера, сякаш го налегна пристъп на треска... И веднага се строполи ничком на земята и почна не да вика, а да крещи от ужас:

— Иисусе, не ме наказвай! Иисусе, смили се! Да бъде волята ти! Ще отида, ще отида!

После лежа някое време в мълчание и ридаеше, а когато найсетне стана, лицето му беше пълно с примирение и по-спокойно и той продължи да се моли:

— Ти, Господи, не се чуди, че ми е мъчно, защото бях пред прага на своето щастие. Но нека бъде така, както ти разпореждаш! Сега вече разбирам, че искаше да ме изпиташ, и затова ме постави на кръстопът. Нека още веднъж да бъде твоята воля. Аз няма дори да се огледам зад себе си! За тебе, Господи, жертвам тази моя страхотна скръб, този мой копнеж, тази моя тежка грижа. Нека ми се зачете всичко това, задето пощадох княз Богуслав, поради което отечеството плака. Сега виждаш, Господи, че това беше моят последен личен интерес. Повече няма, милостиви Боже! Само ще целуна още тая любима земя, само ще стисна още кървавите ти нозе... и тръгвам, Христе! Тръгвам!...

И замина.

А в небесните списъци, в които се записват добрите и злите постъпки на хората, в тоя момент бяха изтрети всичките му

провинения, защото той беше човек вече напълно разкаян.

---

[1] Княз на Седмоградско (Трансилвания). — Бел.прев. ↑

[2] Бавенето е опасно, т.е. трябва много да се бърза (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Никоя книга не е записала колко още битки води войската, шляхтата и народът на Жечпосполита с неприятелите. Воюваха по полята, по селата, градчетата и градовете, воюваха в кралска Прусия и в княжеска Прусия, в Мазовше, във Велкополска, в Малополска, в Украйна, в Литва и Жмудж, воюваха без отдих и денем, и нощем.

Всяка бучка земя се напои с кръв. Имената на рицарите, славните подвизи, великите жертви се изтриха от паметта, защото не ги записа летописец и лютня не ги възпя. Но под напора на тия усилия неприятелската мощ най-сетне се огъна.

И както неустрашимият лъв, който, пронизан от куршуми, преди миг е лежал като мъртъв, ненадейно се вдигне, разтърси царствената си грива и изреве мощно, а ловците ги обзема бледен страх и краката им се обръщат за бягство, така и тая Жечпосполита се надигаше все по-страшно, изпълнена с юпитеровски гняв, готова да се противопостави на целия свят, а в костите на нападателите се изля немощ и страх. Не за придобивки мислеха вече те, а само да спасят главите си от лъвската уста и да ги отнесат здрави в родния си край.

Не помогнаха новите съюзи, новите пълчища от унгарци, седмоградци, казаци и власи. Наистина още един път бурята премина между Краков, Варшава и Бжешч, но се разби о полската гръд и скоро се разпръсна като жалък облак.

Шведският крал пръв загуби вяра в тая война и замина да се бие с датчаните; изменникът електор, смирен пред силния, дързък пред слабия, удари чело пред краката на Жечпосполита и започна да бие шведите; разбойническите пълчища от „касапите“ на Ракочи офейкаха колкото им държат краката към своите седмоградски бърлоги, които пан Любомирски унищожи с огън и меч.

Но по-лесно им беше да нахлуят в границите на Жечпосполита, отколкото да излязат безнаказано от тях. Затова, когато ги настигнаха при един брод, седмоградските графове коленичиха пред пановецо Поточки, Любомирски и Чарнецки и в праха просека за милост.

— Ще предадем оръжието си, ще дадем милиони! — викаха те. — Само ни позволете да си отидем!

И като приеха откупа, хетманите се смилиха над тая войска от жалки хора; но татарската орда ги прегази с конете си пред самия праг на техния дом.

Малко по малко спокойствието започна да се връща по полските равнини. Кралят още отнемаше обратно пруските крепости, пан Чарнецки щеше да пренесе в Дания полския меч, защото Жечпосполита вече не искаше да се задоволи само с прогонването на неприятелите.

Селата и градовете почнаха да се възстановяват от пепелищата; населението се връщаше от горите, по нивите се появиха плугове.

През есента на 1657 година, веднага след унгарската война, в по-голямата част от земите и околиците беше вече тихо, спокойствие цареше преди всичко в Жмудж.

Тия от лауданците, които навремето си бяха тръгнали с пан Володиовски, все още бяха някъде по бойните поля, но вече се очакваше завръщането им.

В това време в Морози, Волмонтовиче, Дрожейкани, Мозги, в Гошчунни и Пацунеле жените, младите момчета и момичета и старците оряха, сееха зимниците, възстановяваха с общи сили къщите по ония места, през които беше преминал пожарът, та след завръщането си бойците да могат да намерят поне покрив над главите си и да не примират от глад.

Оленка седеше от някое време във Водокти заедно с Ануша Борзобогата и мечника. Пан Томаш не бързаше да отиде в своето Билевиче, първо, защото то беше изгорено, второ, защото му беше по-приятно да бъде с момичетата, отколкото сам. През това време с помощта на Оленка възстановяваше стопанството във Водокти.

А панна Александра искаше да стегне по възможност най-добре Водокти, понеже то заедно с Митруни щеше да бъде нейното дарение при постъпването ѝ в манастира, с други думи, щеше да стане собственост на ордена на бенедиктинките, при които горката Оленка възнамеряваше да постъпи като послушница навръх Нова година.

Защото тя прецени всичко, което и се бе случило — и променливата си съдба, и разочарованията, и болките, и дойде до убеждението, че такава трябва да е волята Божия. Струваше ѝ се, че

някаква всемогъща ръка я тласка към килията, че някакъв глас ѝ говори и казва:

„Там е най-доброто успокоение и краят на всички земни грижи!“

И тя реши да последва тоя глас; но все пак дълбоко в съвестта си чувстваше, че душата ѝ още не е успяла да се откъсне напълно от земята, та желаше най-напред да я подготви с гореща набожност, с добри дела и труд. А при тия ѝ усилия често ѝ пречеше ехото от света.

Ето например хората започнаха да подхвърлят, че тоя преславен Бабинич е Кмичиц. Едни възразяваха енергично, други повтаряха все по-упорито тоя слух.

Оленка не повярва. Прекалено дълбоко се бяха врязали в паметта ѝ всички дела на Кмичиц и неговата служба при Радживилови, та дори за момент не можеше да допусне, че той е победителят на Богуслав и толкова верен слуга на краля, толкова горещ патриот. Все пак спокойствието ѝ беше смутено, а скръбта и болката се надигнаха отново в гърдите ѝ.

Тя можеше да преодолее всичко това, като ускори постъпването си в манастира, но монашеските братства бяха разпръснати; монахините, които не бяха загинали от войнишките своеволия през време на войната, едва сега започваха да се събират.

А и в страната цареше всеобща оскъдица, та който искаше да се скрие зад манастирските стени, трябваше не само да идва със собствен хляб, но и цялото братство да храни с него.

Оленка искаше да отиде именно с хляб в манастира, да стане не само сестра на монахините, но и да се погрижи за тяхната прехрана.

Мечникът знаеше, че неговият труд предстои да отиде за Божията слава, та работеше усърдно. Заедно обикаляха нивите и чифлиците и контролираха есенните работи, които трябваше да дадат плод през идната пролет. Понякога ги съпровождаше и Ануша Борзобогата, която не можеше да понесе оскърблението от страна на Бабинич и заплашваше, че също ще постъпи в манастир и че чака само пан Володиовски да доведе лауданците, тъй като иска да се сбогува с някогашния приятел. По-често обаче мечникът правеше обиколките си само с Оленка, защото Ануша не се интересуваше от стопанските работи.

Веднъж двамата тръгнаха на коне за Митруни, където възстановяваха изгорените през войната плевни и обори.

По пътя щяха да се отбият в черквата, защото беше точно годишнината от волмонтовичката битка, при която пристигането на Бабинич ги бе спасило от гибел. Целият ден им мина в различни работи, така че едва надвечер можаха да тръгнат от Митруни. На отиване минаха по черковния път, но на връщане им се налагаше да минат през Любич и Волмонтовиче. Щом видя първите пушеци в Любич, девойката веднага извърна очи и започна бързо да се моли, за да прогони болезнените мисли, а мечникът пътуваше мълчаливо и само се оглеждаше наоколо.

Най-сетне, когато вече отминаха бариерата, каза:

— Това е златна земя! Любич струва колкото две Митруни.

Оленка продължаваше да чете молитви.

Но, изглежда, че у мечника се пробуди някогашният стопанин по призвание, а може би и шляхтичът, склонен малко към ежене, защото след минутка отново каза сякаш на себе си:

— А всъщност това си е наше... Старо имение на Билевичи, наша пот, наш труд. Оня нещастник отдавна трябва да е загинал, щом не се е обадил, а и да се обади, законът е на наша страна.

Сега той се обърна към Оленка:

— Какво мислиш, моля?

На това девойката отговори:

— Това е прокълнато място. Нека става с него каквото ще.

— Но виждаш ли, правото е на наша страна. Прокълнато беше мястото в лоши ръце, а ще стане благословено в добри. Правото е на наша страна!

— Никога! Нищо не искам да зная за него. Дядко го е завещал без уговорки, нека го вземат роднините му.

След тия думи тя подкара коня си по-бързо; мечникът също така пришпори своя и не забавиха хода чак докато излязоха на открито поле. В това време настана нощ, но беше съвсем светло, защото огромният червен месец изплава иззад волмонтовичката гора и освети цялата околност със златния си блясък.

— Да! Бог даде прекрасна нощ — обади се мечникът, като гледаше търкалото на луната.

— Колко отдалече свети Волмонтовиче! — каза Оленка.

— Понеже дървеният материал на къщите не е още почернял.

По-нататъшният им разговор бе прекъснат от скърцане на кола, която не можеха да видят веднага, защото на това място пътят вървеше по вълнообразна местност; скоро обаче съзряха два коня, зад тях други два, впрегнати в теглича, а накрай каруца за сено, обградена от няколко конници.

— Какви ли могат да бъдат тия хора? — каза мечникът. И спря коня си; Оленка застана до него.

През това време непознатите се приближаваха все повече, накрай стигнаха до самите тях.

— Стой! — извика мечникът. — Кого карате там?

Един от конниците се обърна към него:

— Караме пан Кмичиц, който беше прострелян при Магеров от унгарците.

— Словото стана плът! — възкликна мечникът.

На Оленка изведнъж ѝ се зави свят; сърцето ѝ замря, не можеше да си поеме дъх. Някакви гласове викаха в душата ѝ: „Боже, света Богородице! Това е той!“ После съвсем загуби съзнание къде е и какво става с нея.

Но не падна от коня на земята, защото се хвана конвулсивно с ръка за ритлата на колата. А в момента, когато се опомни, очите ѝ се спряха върху неподвижната човешка фигура, която лежеше в колата. Да, това беше той, пан Анджей Кмичиц, оршанският хоронжи. Той лежеше възник в колата: главата му беше увита с кърпи, но при червения блясък на месеца се виждаше отлично бялото му и спокойно лице, изсечено сякаш от мрамор или вледенено от полъха на смъртта. Очите му бяха дълбоко хлътнали и затворени, животът в него не се издаваше с най-малко движение.

— Сбогом!... — каза пан мечникът и свали шапка.

— Стой! — извика Оленка.

И започна да пита с тих, но бърз, сякаш трескав глас:

— Жив ли е още, или умрял?

— Жив, но с единия крак в гроба.

Тук мечникът погледна лицето на Кмичиц и се обади отново:

— Не ще го откарате до Любич.

— Заповяда непременно да бъде откаран там, понеже там иска да умре.

— Сбогом! Бързайте!

— Нашите почитания!

И колата продължи пътя си, а Оленка и мечникът се понесоха с всичките сили на конете си в противна посока. Прелетяха през Волмонтовиче като два нощни призрака и стигнаха във Водокти, без да си кажат нито дума по целия път; едва когато слизаше от коня, Оленка се обърна към чичо си:

— Свещеник ще трябва да му се изпрати! — каза тя със задъхан глас. — Някой да тръгне веднага за Упита!

Мечникът се зае пъргаво да изпълни това поръчение, а тя се втурна в стаята си и се хвърли на колене пред иконата на пресветата Дева.

Няколко часа по-късно, вече късно през нощта, пред портата на Водокти се обади звънче. Беше свещеникът, който отиваше за Любич със светото причастие.

Панна Александра продължаваше да е на колене, устата ѝ повтаряше молитва, която се чете за умиращи. А когато я изрече, започна да удря трикратно главата си о пода и да повтаря непрекъснато:

— Господи, зачети му, че загива от ръцете на неприятели... Господи, зачети му, че загива от ръцете на неприятели... Прости му! Смили се над него!...

Така ѝ мина цялата нощ. Свещеникът стоя в Любич чак до сутринта, а на връщане сам се отби във Водокти. Тя изтича да го посрещне.

— Свърши ли вече! — попита.

И не можа да говори повече, защото се задъха.

— Жив е още — отговори свещеникът.

През следващите двайсетина дена всеки ден хвърчаха пратеници от Водокти до Любич и всеки се връщаше с отговор, че пан хоронжи е „още жив“, най-сетне един донесе съобщение, което чул от фелдшера, докаран от Кейдани, че не само е жив, но и ще оздравее, защото раните зарастват и силите на рицаря се възвръщат.

Панна Александра изпрати щедри дарове за благодарствена литургия в Упита, но от тоя ден престанаха да ходят пратеници и — чудно нещо! — заедно с успокоението в сърцето на девойката взе да се пробужда по-раншното недоволство от пан Анджей. Отново ѝ идваха всеки миг в ума неговите провинения, които бяха толкова тежки, че не

можеха да бъдат простени. Само смъртта можеше да ги покрие със забрава... Когато здравето му наближаваше да се възвърне, те отново тежаха върху него... И все пак горката Оленка си повтаряше всеки ден всичко, което можеше да се приведе в негова защита.

А тя толкова се беше настрадала през тия дни, толкова терзания имаше в душата ѝ, че те почнаха да се отразяват на здравето ѝ.

Това обезпокои много пан Томаш и една вечер, когато останаха сами, той я попита:

— Оленка, я ми кажи откровенно, какво мислиш ти за оршанския хоронжи?

— Бог знае, че не желая да мисля за него! — отговори тя.

— Защото, виждаш ли... отслабнала си... Хм!... Може би ти още... Аз не настоявам за нищо, само бих искал да зная какво става в тебе... Дали не мислиш, че волята на покойния ти дядо трябва да бъде изпълнена?

— Никога! — отговори Оленка. — Дядо ми е оставил отворена вратичка... и аз ще почукам на нея на Нова година. С това ще се изпълни неговата воля.

— И аз не вярвах никак това, което някои подхвърляха тук — отвърна мечникът, — че Бабинич и Кмичиц са едно и също лице, но ето че той се е бил при Магеров с неприятелите в защита на отечеството и е пролял кръвта си. Късно се е поправил, но все пак се е поправил!

— Но сега и княз Богуслав служи на краля и Жечпосполита — отговори девойката с огорчение. — Нека Бог прости и на двамата, и особено на тоя, който е пролял кръвта си... Все пак хората винаги ще имат право да кажат, че в моменти на най-голямо бедствие, в моменти на поражения и упадък те са били против отечеството, а са минали на негова страна едва тогава, когато кракът на неприятеля се препъна и личната им изгода ги накара да държат с победителя. Ето къде е тяхната вина! Сега вече няма предатели, защото няма печалба от предателството! Но каква е заслугата от това?... Не е ли то ново доказателство, че такива хора са готови винаги да служат на по-силния? Дано даде Бог, дано даде Бог да бъде другояче, но Магеров не може да покрие такива провинения...

— Това е вярно! Не мога да отрека! — отговори мечникът. — Тежка истина, но все пак истина! Всички по-раншни предатели

преминаха масово на страната на краля.

— Над оршанския хоронжи — продължи девойката — тежи още по-страшно обвинение, отколкото върху княз Богуслав, защото пан Кмичиц се е предложил да вдигне ръка срещу краля, от което се е уплашил сам князът. Нима това може да бъде заличено от едно случайно нараняване?... Аз бих дала да ми отсекаат тая ръка, да не беше така... но то е било, е и няма да се заличи. Изглежда, че Бог го е оставил жив именно за да може да изкупи вината си... Чичо, мили! Чичо мили! Ние бихме се мамили сами, ако поискаме да си втълпим, че той е чист. И каква полза от това? Нима съвестта ще позволи да бъде измамена? Нека бъде волята Божия. Това, което се е разкъсало, то повече няма да се свърже и не бива да се свърже! Щастлива съм, че пан хоронжият е жив... Признавам това, защото се вижда, че Бог още не е вдигнал от него изцяло своето милосърдие... Но това ми стига! Ще бъда щастлива, когато чуя, че е заличил вината си, но нищо повече не искам, не желая! Дори душата ми да трябва още да страда... Бог да му е на помощ...

Оленка не можа да говори повече, защото избухна в силен и жален плач, но това беше последният ѝ плач. Тя изказа всичко, което носеше в сърцето си, и от тоя момент спокойствието ѝ отново започна да се възвръща.

ПЕТДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Чепатата юнашка душа наистина не искаше да излиза от телесното си покривало и не излезе. Месец след завръщането в Любич раните на пан Анджей взеха да заздравяват, а още по-рано съзнанието му се възвърна и когато той се огледа по стаята, веднага разбра, че е вече в Любич.

После захвана да вика верния си Сорока.

— Сорока! — каза той. — Божията милост е над мене! Чувствам, че няма да умра!

— Тъй вярно! — отговори старият войник и разтърка сълзата си с длан.

А Кмичиц продължи да говори като че ли на себе си:

— Изкуплението е завършено... ясно виждам това. Божията милост е над мене!

После помълча малко, само устните му се движеха в молитва.

— Сорока! — каза отново след малко.

— Слушам, ваша милост!

— А кой е там, във Водокти?

— Панна Александра и рошенският мечник.

— Слава на Господа Иисуса Христа! Идва ли някой да пита за мене?

— Изпращаха от Водокти, докато казахме, че ваша милост ще оздравее.

— А после престанаха ли да изпращат?

— После престанаха.

Тогава Кмичиц каза:

— Не знаят още нищо, но ще го научат от самия мене. Не си ли казвал на никого, че съм воювал тук като Бабинич?

— Нямахте заповед — отговори войникът.

— А лауданците с пан Володиовски още ли не са се върнали?

— Няма ги още, но ги очакват всеки ден.

С това се свърши първият разговор. Две седмици по-късно пан Кмичиц вече ставаше и ходеше с патерици, а на следната неделя настоя

да отиде на черква.

— Ще отидем в Упита — каза той на Сорока, — защото трябва да започваме от Бога, а след литургията — във Водокти.

Сорока не смееше да се противи, само заповяда да постелят каруцата със сено, а пан Анджей се облече празнично и тръгнаха. Пристигнаха по време, когато в черквата имаше малко хора. Облегнат върху рамото на Сорока, пан Анджей се приближи до големия олтар и седна на ктиторската седалка; никой не го позна, толкова се беше променил; лицето му беше много слабо, измършавяло, а освен това той носеше дълга брада, израсла му през войната и боледуването. Който го погледнеше, помисляше, че някакъв пътник големец се е отбил в черквата; защото сега навсякъде беше пълно с пътници шляхтичи, които се връщаха от войната в имотите си.

Но черквата постепенно се пълнеше със селяни и шляхтичи от околността; след това започнаха да пристигат и едри земевладелци дори от по-далечни места, тъй като много черкви бяха изгорени, та трябваше да идват на литургия чак в Упита.

Потънал в молитва, Кмичиц не виждаше никого; от набожната му вгълбеност го пробуди едва изскърцването на седалката под краката на седналите на нея хора.

Тогавя той вдигна глава, погледна и току над себе си видя сладкото, но тъжно лице на Оленка.

Тя също го забеляза и позна в тоя момент, защото се отдръпна изведнъж като попарена; най-напред огън, после смъртна бледост се появи на лицето ѝ, но с върховно напрежение на волята тя преодоля впечатлението и коленичи до самия него; третото място зае пан мечникът.

И Кмичиц, и тя наведоха глави и опрели лица върху ръцете си, стояха на колене един до друг в мълчание, а сърцата им биеха така, че и двамата ги чуваха отлично. Най-сетне пан Анджей заговори пръв:

— Слава на Господа-Бога Исуса Христа!

— Во веки веков... — отговори Оленка полугласно. И повече нищо не си казаха.

В това време свещеникът излезе да държи проповед; Кмичиц го слушаше, но въпреки усилията си нито чуваше, нито разбираше. Ето я нея, жадуваната, за която беше копнял цели години, която никога не бе излизала от мислите и от сърцето му, сега тя стоеше до самия него. И

той я чувстваше до себе си, но не смееше да обърне очи към нея, защото се намираше в черква; само притвори клепачи и ловеше с ухо всеки неин дъх.

— Оленка, Оленка е при мене! — казваше си той. — Ето че Бог ни накара да се срещнем в черквата след разлъката...

И мислите му, и сърцето повтаряха непрестанно това име:

— Оленка, Оленка, Оленка!

А понякога радостен плач го стисваше за гърлото или го грабваше такова въодушевление от благодарствената молитва, че дори губеше съзнание за това, което става с него.

А тя продължаваше да коленичи със скрито в дланите си лице.

Свещеникът свърши проповедта и слезе от амвона.

Внезапно пред черквата се разнесе дрънкане на оръжие и тропот на конски копита. Някой викна пред прага на черквата: „Лауданците се връщат!“ И веднага в самия храм зашумя, после се вдигна глъчка, след това последваха все по-високи викове:

— Лауданците! Лауданците!

Навалицата се развълнува, всички глави едновременно се обърнаха към вратата.

А в тоя миг на вратата се зарои и в черквата влезе въоръжена част. Начело вървяха пан Володиовски и пан Заглоба, като звънтяха с шпори. Тълпите им даваха път, а те минаха през цялата черква, коленичиха пред олтара, помолиха се с кратка молитва, после двамата влязоха в закрестията^[1].

Лауданците се спряха в средата на черквата, но не се поздравиха с богомолците от почит към мястото.

Ах, каква гледка! Страшни лица, обгорени от вихрите, отслабнали от бойните усилия, изпосечени от сабите на шведи, немци, унгарци, власи. Цялата история на войната и славата на набожната Лауда бяха написани по тях с меч. Ето ги мрачните Бутрими, ето ги Стакяни, Домашевичи, Гошчевичи — от всички по малко. Но едва една четвърт се беше върнала от ония, които някога тръгнаха от Лауда под командването на Володиовски.

Много жени напразно търсят мъжете си, много старци напразно се взират за синовете си, затова плачът се засилва, тъй като и тия, които намират своите, плачат от радост. По цялата черква се носи ридание; от време на време някой глас ще извика любимо име и ще

млъкне, а те стоят озарени от славата, подпрени на мечовете си, но и по техните строги лица се стичат сълзи върху грамадните им мустаци.

Внезапно звънчето, дръпнато при вратата на закрестията, утиши плачовете и глъчката. Всички коленичиха, излезе свещеникът със светото причастие, а след него пан Володиевски и пан Заглоба, облечени със стихари, и литургията започна.

Но свещеникът беше също така развълнуван и когато за пръв път се обърна към народа с думите: *Dominus vobiscum!*^[2] — гласът му трепереше; а когато се стигна до евангелието и всички саби се извадиха изведнъж в знак, че Лауда е винаги готова да защитава вярата и в черквата стана чак светло от стоманата, той едва можа да прочете евангелието.

След това при всеобщо въодушевление бяха изпети супликациите^[3] и литургията свърши, но свещеникът, след като прибра светите тайнства в дарохранителницата, вече след последното евангелие даде знак на богомолците, че иска да каже нещо.

Зацари тишина; а той най-напред поздрави със сърдечни думи завърналите се войници, после съобщи, че ще бъде прочетено кралско послание, донесено от полковника на лауданската хоронгва.

Тогава стана още по-тихо и след малко от олтара се разнесе глас по цялата черква:

„Ние, Ян Казимеж, крал полски, велик княз литовски, мазовецки, пруски и така нататък, и така нататък, и така нататък. В името на Отца и Сина и Светия Дух, амин.

Както злите хора ще получат наказание за лошите си действия против короната и отечеството още през този живот, преди да се изправят пред небесния съд, така също правилно е и добродетелта да не остава без награда, която ще трябва да придава на самата добродетел блясъка на славата, а потомствата да насърчава към подражаване на тия добродетелни примери.

За това правим достояние на цялото рицарско съсловие, а именно на военните и светски лица, които заемат служба *cuiusvis dignitatis et praeeminentiae*^[4], както и на всички жители на Великото литовско княжество и на

нашето Жмуджко староство, че каквито и gravamina^[5] да тежат върху много милия нам пан Анджей Кмичиц, оршански хоронжи, те трябва да се заличат от човешката памет и с нищо да не намаляват согат^[6] следните негови заслуги.“

Тук свещеникът прекъсна четенето и погледна към седалката, на която седеше пан Анджей, а той стана за малко и веднага седна отново, като подпря на облегалото отслабналата си глава и притвори клепачи, сякаш загуби съзнание.

А всички очи се обърнаха към него, всички уста започнаха да шепнат:

— Пан Кмичиц! Кмичиц! Кмичиц!... Там, при Билевичи!

Но свещеникът махна с ръка и продължи да чете по-нататък всред пълно мълчание:

„Оршанският хоронжи, макар в началото на тая шведска инкурсия^[7] да бе застанал на страната на княза воевода, беше сторил това не за някаква лична корист, а от най-добри намерения към отечеството, заблуден от увещанията на същия княз, че тоя именно път, а не оня, по който крачеше самият княз, е път salutis Reipublicae^[8].

Но когато бил при княз Богуслав, който го е смятал за продажник и му открил всичките враждебни замисли срещу отечеството, споменатият оршански хоронжи не само че не е обещал да вдигне ръка срещу нашата особа, но с оръжие в ръка е отвлякъл самия княз, за да отмъсти за нас и за угнетеното ни отечество...“

— Боже, бъди милостив към мене, грешната! — извика женски глас току до самия пан Анджей, а в черквата отново се вдигна глъчка от удивление.

Свещеникът четеше по-нататък:

„Прострелян от същия този княз и току-що оздравял, той тръгнал за Ченстохова и там пазил със собствената си гръд пресветата обител, като по тоя начин давал пример за издръжливост и храброст; там също с риск на здравето и живота си пръснал с барут най-голямото стенобойно оръдие; при тоя си рискован подвиг бил хванат, осъден на смърт от жестокия неприятел, а преди това горен жив на огън...“

Сега вече тук-таме из черквата се чу женски плач, а Оленка се тресеше цяла като при силен пристъп на треска.

„Но спасен и от това тежко премеждие от ангелската кралица, той дойде при нас в Шльонск и при завръщането ни в милото отечество, когато коварният враг ни скрои засада, поменатият оршански хоронжи само с още трима души се хвърли върху цялата неприятелска сила и спаси нашата особа; изпосечен и намушен с рапири, потънал в собствената си рицарска кръв, той беше изнесен полужив от бойното поле...“

Оленка сложи двете си ръце на слепите си очи, вдигна глава и едва поемаше въздух в засъхналата си уста. От гърдите ѝ излизаше стон:

— Боже! Боже! Боже!

И отново прозвуча гласът на свещеника, също така още поразвълнуван:

„А когато под наши грижи оздравя, и тогава не спря, а продължи да воюва и при всеки опасен случай се проявяваше с безкрайна слава и хетманите на двата народа го сочеха за пример на рицарите чак до щастливото превземане на Варшава, след което беше изпратен в Прусия под новоприетото име Бабинич...“

Когато това име прозвуча в черквата, човешката гълчава се превърна сякаш в шум на вълни. Значи Бабинич е той? Значи разгромителят на шведите, спасителят на Волмонтовиче, победителят при толкова битки е Кмичиц?... Шумът се засилваше все повече, множеството започна да се натиска към олтара, за да го види по-добре.

— Боже, благослови го! Боже, благослови! — обадиха се стотици гласове.

Свещеникът се обърна към седалката и благослови пан Анджей с кръстен знак, а той все така облегнат, приличаше по-скоро на мъртвец, отколкото на жив човек, защото от щастие душата му беше излязла от него и полетяла към небесата.

После духовникът продължи:

„А там опустоши с огън и меч неприятелския край, допринесе най-много за победата при Простки, собственоръчно свали и плени княз Богуслав, а после, извикан в нашето Жмуджко староство, тамошните incolae^[9] най-добре трябва да знаят какви безкрайни услуги оказа, колко градове и села запази от неприятелска ръка.“

— Знаем! Знаем! Знаем! — гърмеше в цялата черква.

— Тишина — каза свещеникът и вдигна нагоре кралското писмо.

„Затова ние (четеше той по-нататък), като преценихме всички негови заслуги към нашето величество и отечество, които са толкова големи, че син не може да окаже по-големи на баща си и майка си, решихме да ги обявим с това наше писмо, та такъв голям рицар, защитник на вярата, короната и Жечпосполита, да не бъде повече преследван от човешката неблагодарност, а да ходи осенен от заслужената за добродетелите си слава и всеобща любов. А преди следващият сейм да потвърди тези наши

желания и да заличи всяко петно от него и преди да можем да го наградим с вакантното упитско староство, любезно молим милите ни жители на нашето Жмуджко староство да запазят тия наши думи в сърцата и умовете си, които самата *justitia, fundamentom regnorum*^[10] ни накара да изпратим, за да бъдат запомнени.“

Тук свещеникът свърши и като се обърна към олтара, започна да се моли; а пан Анджей внезапно усети, че някаква мека длан хваща ръката му. Погледна: беше Оленка и преди той да има време да се усети и да отдръпне ръката си, девойката я вдигна и притисна до устата си пред всички, пред олтара и множеството.

— Оленка! — викна Кмичиц слисан.

Но тя стана, закри лицето си с воала и каза на мечника:

— Чичо! Да си вървим, по-скоро да си вървим отгук!

И излязоха през вратата на закрестията.

Пан Анджей се опита да стане, да излезе подире ѝ, но не можа...

Силите му го бяха напуснали съвсем.

Четвърт час по-късно обаче той се намери пред черквата, държан под ръка от пан Володиовски и пан Заглоба.

Множеството от едра и дребна шляхта и простолюдие се натискаше наоколо; жени, едва освободили се от прегръдките на върналия се от война съпруг, вече водени от присъщото на своя поллюбопитство, тичаха да погледат тоя страшен някога Кмичиц, днес спасител на Лауда и бъдещ староста. Кръгът около него се свиваше все повече, та най-сетне лауданците трябваше да обградят рицаря и да го пазят от натиска.

— Пан Анджей! — викаше пан Заглоба. — Ето, донесохме ти подарък. Сам не си очаквал такъв! Сега във Водокти, във Водокти, на годеж и сватба!...

По-нататъшните думи на пан Заглоба се загубиха в гръмкия възглас, който всички лауданци нададоха дружно под командването на Юзва Безноги:

— Да живее пан Кмичиц!

— Да живее! — повториха гълпите. — Да живее нашият упитски староста! Да живее!

— Във Водокти! Всички! — отново избоботи гръмко пан Заглоба.

— Във Водокти! Във Водокти! — извикаха хиляда уста. — На годеж във Водокти с пан Кмичиц, с нашия спасител! При младата господарка! Във Водокти!

И стана небивало движение. Лауданските бойци яхнаха конете; всичко живо от навалищата се втурна към колите, бричките, конете. Пешите се спуснаха направо през гората и полето. Възгласът „Във Водокти!“ се носеше по цялото градче. Пътищата се оживиха от пъстри групи хора.

Пан Кмичиц се бе качил на една голяма кола заедно с Володиовски и Заглоба и току прегръщаше единия или другия от тях. Още не можеше да говори, защото беше много развълнуван; пък и те караха с такава бързина, сякаш татари бяха нападнали Упита. Всички брички и коли се носеха все така бързо около тях.

Бяха вече далеч от града, когато по едно време пан Володиовски се наведе към ухото на Кмичиц.

— Анджей — попита той, — а не знаеш ли къде е другата?

— Във Водокти! — отговори рицарят.

Тогава не се разбра дали вятърът започна така да движи мустачките на пан Михал, дали вълнението му, но през целия път те не спираха да се подават напред като две шила или две пипала на бръмбар.

А пан Заглоба пееше от радост с такъв страхотен бас, че дори конете се плашеха:

*Двама бяхме, Кашенко, с тебе под небето,
ала нещо ми се струва, че ще дойде трето.*

Тоя неделен ден Ануша не беше дошла на черква, защото трябваше да остане при болната панна Кулвевувна, при която се сменяха всеки ден с Оленка.

Цялата сутрин беше заета с гледането на болната, та едва доста късно можа да се заеме с молитвата си.

Но току-що бе изрекла последното си „амин“, когато пред портата затрополи и Оленка се втурна като вихър в стаята.

— Боже, света Богородице! Какво се е случило? — викна панна Борзобогата, като я видя.

— Ануша! Знаеш ли кой е пан Бабинич?... Това е пан Кмичиц!

Ануша скочи на крака.

— Кой ти каза?

— Четоха кралско писмо... пан Володиовски го донесе... лауданците...

— Значи пан Володиовски се върна?... — викна Ануша.

И внезапно се хвърли в прегръдките на Оленка.

Оленка посрещна това избухване на нежност като доказателство за чувствата на Ануша към себе си, защото беше и цяла пламнала, почти загубила съзнание. По лицето си имаше румени петна, а гърдите ѝ се вълнуваха като от силна умора.

Тя започна да разказва безредно и с прекъсван глас всичко, което бе чула в черквата, а същевременно тичаше като луда из стаята и повтаряше непрекъснато: „Не той за мене, а аз не съм достойна за него!“ — и се укоряваше жестоко, че го е онеправдала най-лошо от всички, че дори не е искала да се моли за него тогава, когато той се е къпел в собствената си кръв за пресветата Дева, за отечеството и за краля.

Напразно Ануша тичаше подире ѝ из стаята и се опитваше да я утешава. Тя непрекъснато повтаряше, че не го заслужава, че не би посмяла да го погледне в очите; или пък отново започваше да говори за подвизите на Бабинич, за отвличането на Богуслав, за неговото отмъщение, за спасяването на краля, за Простки и Волмонтовиче, за Ченстохова; или най-сетне за своите провинения и за своята ожесточеност, за която ще трябва да се подложи на покаяние в манастир.

По-нататъшните ѝ вайкания прекъсна пан Томаш, който се втурна като бомба в стаята и викна:

— За Бога! Цяла Упита наваля към нас! Вече са в селото, а Бабинич е навярно с тях!

И наистина след миг далечни възгласи започнаха да предизвестяват приближаването на тълпите. Мечникът грабна Оленка и я изведе на трема пред входа; Ануша изскочи подир тях.

Изведнъж голямо множество от хора и коне се зачерня в далечината и докъдето стигаше погледът, целият път беше задръстен

от него. Най-сетне стигнаха до господарския дом. Пешите се прехвърлиха бегом през оградния ров и плета; колите се настигаха пред портата и всичко това крещеше и хвърляше шапки нагоре.

Най-после се показа въоръжената лауданска част, обградила колата, в която седяха тримата мъже: пан Кмичиц, пан Володиовски и пан Заглоба.

Колата спря малко встрани, защото толкова хора вече се бяха наблъскали пред трема, та не можеше да се стигне до него. Заглоба и Володиовски скочиха първи и като помогнаха на Кмичиц да слезе, веднага го хванаха под мишниците.

— Дайте път! — викна Заглоба.

— Дайте път! — викнаха лауданците.

Хората се отдръпнаха веднага, така че по средата на тълпата се образува празен път, по който двамата рицари отведоха Кмичиц чак до трема. Той се олюляваше и беше много бледен, но вървеше с вдигната глава, едновременно смутен и щастлив.

Оленка се облегна на ръба на вратата и отпусна безсилно ръце върху роклята си; но когато той беше вече близо, когато тя погледна в лицето тоя гробник, който след толкова години разлъка се приближаваше като възкръсналия Лазар, без капка кръв на лицето, тогава ридание отново разкъса гърдите ѝ. А той от слабост, от щастие, от смущение сам не знаеше какво да каже и като се качваше на трема, само повтаряше с прекъсван глас:

— Е, какво, Оленка, е, какво?

А тя се свлече изведнъж до коленете му.

— Анджей! Раните ти не съм достойна да целувам!

Но в тоя миг изчерпаните сили на рицаря се възвърнаха, та той я грабна от земята като перце и я притисна до гърдите си.

Един огромен възглас, от който стените на къщите затрепераха, а последните листенца по дърветата изпопадаха, заглуши всички уши. Лауданците започнаха да гърмят с пушките си, шапки хвърчеха нагоре, наоколо се виждаха само възбудени от радост лица, пламнали очи и отворени уста, които крещяха:

— Vivat Кмичиц! Vivat Билевичувна! Vivat младата двойка!

— Vivat двете двойки! — гърмеше Заглоба.

Но гласът му се губеше в общата буря.

Водокти сякаш се превърна в стан. През целия ден по заповед на мечника колежа овни и волове, изкопаваха от земята бъчви с медовина и бира. Вечерта всички седнаха на пир, старшите и по-знатните в стаите, по-младите в помещенията за прислугата, простолюдието също се веселеше край огнища на двора.

Чашите на главната маса се вдигаха непрекъснато в чест на двете щастливи двойки, а когато настроението достигна най-високата си точка, пан Заглоба вдигна и следната наздравица:

— Към тебе се обръщам, благородни пан Анджей, и към тебе, стари другарю, пан Михале! Не е достатъчно да излагаш гърдите си, да проливаш кръвта си, да сечеш неприятелите! Не е свършена вашата работа, защото, когато толкова хора паднаха в тая страшна война, вие ще трябва сега да създадете нови граждани, нови защитници на тая мила Жечпосполита, за което, вярвам, няма да ви липсва нито мъжество, нито желание! Ваша милост панове! В чест на тия бъдещи поколения! Нека Бог ги благослови и им позволи да запазят това наследство, което ще им оставим, възстановено с нашия труд, нашата пот и нашата кръв. А когато дойдат тежки времена, да си спомнят за нас и да не се отчайват никога, като имат предвид, че няма такива изпитания, от които да не може да се излезе *viribus unitis*^[11] и с Божия помощ.

* * *

Скоро след сватбата пан Анджей тръгна на нова война, която избухна откъм изток. Но светкавичната победа на Чарнецки и Сапеха над Ховански и Долгорукий, а на коронните хетмани над Шеремет я завършиха бързо. Тогава Кмичиц се върна покрит с нова слава и се засели за постоянно във Водокти. Оршанското хоронжество пое след него братовчед му Якуб, който по-късно влезе в злополучната военна конфедерация, а пан Анджей си остана с душа и сърце при краля и награден с упитското староство, живя дълго при образцов сговор и обич с лауданците, заобиколен от всеобща почит. Неблагоразположените към него (та кой ли няма такива) наистина казваха, че бил слушал прекалено много жена си за всичко, но той не

се срамуваше от това, напротив, сам признаваше, че винаги се съветва с нея по всеки по-важен въпрос.

---

[1] Помещение в католическа черква, в което се пазят одеждите и черковните съдове и в което свещеникът се преоблича. — Бел.прев. ↑

[2] Господ да е с вас! (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Молитвени песни при война или бедствия (лат.). — Бел.прев.

↑

[4] От каквото и да е достойнство и ранг (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Обвинения (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Поради (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Нападение, нахлуване (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] За спасение на Жечпосполита (лат.). — Бел.прев. ↑

[9] Жители (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Справедливост, основата на държавата (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] С общи усилия (лат.). — Бел.прев. ↑

Издание:

Хенрик Сенкевич. Потоп. Част втора

Полска, трето издание

Преводач: Димитър Икономов

Редактор: Мирослава Бенковска

Коректор: Галина Даскалова

Художник: Виктор Паунов

Технически редактор: Стефка Иванова

На корицата — фрагмент от картина „Битката при Орша“ (1514),
приписвана на художника Ханс Крел (ок. 1530)

Книгоиздателска къща „Труд“, 2001 г.

ISBN: 954-528-237-1

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.